

JUHA HANNIKAINEN

Kohti modernia politiikkaa Itävallassa

Otto Bauerin parlamenttistrategia 1907–1923

Zusammenfassung:

Auf dem Weg zu einer modernen Politik in Österreich.
Otto Bauers Parlamentsstrategie 1907-1923

Übersetzt von Klaus Sondermann

Acta Universitatis Tamperensis 912
Tampere University Press
Tampere 2003

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos

Myynti

Tampereen yliopiston
julkaisujen myynti
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Painettu väitöskirja
Acta Universitatis Tamperensis 912
ISBN 951-44-5587-8
ISSN 1455-1616

Puh. (03) 215 6055
Fax (03) 215 7685
taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 232
ISBN 951-44-5588-6
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print
Tampere 2003

Sisällys

Saatteeksi	7
JOHDANTO	11

I OSA:

PARLAMENTTI JA VALLANKUMOUS. NUOREN BAUERIN POLIITTINEN TEORIA

1. BAUERIN YHTEISKUNTATEORIAN SYNTY 1905-1909	27
1.1. Läpimurtovuodet — austromarxistien piiri, kansallisuusteoria	27
1.2. Bauer ja Kautsky	37
— Proletariaatti, työväenluokka —	42
2. ABSOLUTISMI JA PARLAMENTARISMI. BAUERIN PARLAMENTTISTRATEGIA ENSIMMÄISELLÄ VAALIKAUDELLA 1907-1911	47
2.1. Äänioikeusliike ja äänioikeusuudistus Itävallassa	47
2.2. Ryhmäsihteeri	56
2.3. Mikä on parlamentti?	58
2.4. <i>”Nun gilt es, auf dem Fundament des gleichen Rechtes ein Volkshaus zu erbauen ...”</i> : enemmistödemokratian ihanne ja vähemmistöparlamentarismien arkitodellisuus	67
2.5. Parlamentillinen kasvatustehtävä	73
2.6. Reformit osavoittoina	79
3. PARLAMENTTIPOLITIIKAN KRIISI 1911-1914	87
3.1. Umpikuja	87
3.2. <i>”Gefahren des Nichts-als-Reformismus”</i> : hintamellakat 1911	92
3.3. Jarruttamis- ja menetelmäkeskustelu 1913	96
3.4. ’Historiattomien kansojen’ herääminen Balkanilla	100
4. SOTA-ABSOLUTISMIN AIKA	105

II OSA:
SOSIAALIDEMOKRAATTINEN TASAVALTA.
PARLAMENTTI 'ITÄVALLAN VALLANKUMOUKSEN'
NÄYTTÄMÖNÄ

1. TASAVALLAN SYNTY	113
1.1. Keskellä vallankumousta	113
1.2. Poliittisesta yhteiskunnalliseen vallankumoukseen	120
1.3. <i>Staatsrat</i> — parlamentaarinen vallankumous	129
2. BOLSEVISMIN JA IMPERIALISMIN VÄLISSÄ	135
2.1. Saksan-liitto (<i>Anschluss</i>) strategian suuntaajana: Bauerin ulkoministerikausi	135
2.1.1. Virka	136
2.1.2. Tavoite	137
2.1.3. Neuvottelut	139
2.1.4. Ero	141
2.2. Perustuslakia säättävä kansalliskokous — kohti normaaliparlamentarismia	143
2.3. Neuvostodiktatuuri vai sosiaalidemokratia?	148
3. ITÄVALLAN TIE: BAUERIN SOSIALISOINTIMALLI 1919	154
4. SOSIAALIDEMOKRATIAN HEGEMONIAN KRIISI	161
4.1. 'Pien-Itävallan' synty	161
4.2. Koalition kohtalonvuosi	165
4.3. Bauerin valtio- ja demokratiakäsitys 1920: keskieurooppalainen sosialismi	168

III OSA:
MODERNI PARLAMENTARISMI ITÄVALLASSA.
BAUERIN OPPOSITIOPOLITIikka 1920-1923

1. PARLAMENTTI-INSTITUUTIO: MUOTO JA TULKINTA (n. 1920-23)	179
1.1. <i>Kelsen-Verfassung</i>	179
1.2. Parlamenttiteoriat	182
a) Zenker	183
b) Kelsen	185
c) Danneberg	187
1.3. Demokratia liikkeessä: funktionaalinen demokratia	190
2. PARLAMENTAARISEN DEMOKRATIAN KRIISI	196
2.1. Valuuttakumous	196
2.2. Bauerin finanssiopponointi	201
2.3. ”Ylimääräinen kabinettineuvosto”	208
3. PARLAMENTAARIKKO BAUER — MIKROPOLIITTINEN SYNTEESI ..	214
3.1. Ensimmäinen lainsäädäntökausi	214
3.2. Toimenkuva	217
3.3. Vallankumous ja arkipolitiikka Bauerin parlamenttipuheessa	221
3.4. Vallankumousjulkisuus: parlamentin ja joukkojen välissä	233
KANSANPARLAMENTISTA KABINETTINEUVOSTOON	243
Lyhenteet	248
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	249
Liitteet	273
Henkilöhakemisto	281
Zusammenfassung	287

Saatteeksi

Tämän tutkimuksen juuret ovat 1980-luvun lopulla. Tuolloin kiinnostuin paradoksaalisesta 'hitaan vallankumouksen' käsitteestä, jolla on kuvattu itävaltalaista sosialismiin siirtymisen mallia ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tutkimuksen kohteeksi tuli sitten nimenomaan Otto Bauerin poliittinen filosofia. Kuten usein klassikkotutkimuksissa, laaja-alaisen ajattelijan kautta on ollut mahdollista tulkita laajoja asioita.

Olen koettanut ottaa selvää parlamenttikysymyksestä. Sen piti olla ja on toki vieläkin väline Bauerin vallankumousteorian tulkittamiseksi. Sitten tulokinnan suunta on osittain kääntynyt. Toivon, että tämä sekoittuminen näyttäytyy lukijalle hedelmällisenä. Parlamentti on meille edelleen lähes itsestäänselvä politiikan paikka. Nimenomaan kansallinen parlamentti instituutiona, rakennuksena ja viiteympäristönä ymmärretään varsinaisen politiikan teon areenaksi. 2000-luvun politiikan kuvaan ovat tulleet (eivät tosin kokonaan uusina asioina) nk. osallistuva demokratia ja yleiseurooppalainen parlamentarismi. Poliittikka on epäilemättä murroksessa, mutta toisaalta 1900-luvun parlamentaarinen demokratia näyttää elävän edelleen. Parisen vuotta sitten Itävalta joutui hieman omalaatuisen boikotoinnin kohteeksi parlamenttivaaliensa jälkeen. Episodi osoitti, miten tärkeänä parlamentarismia yhä pidetään; se liitetään eurooppalaisiin perusarvoihin. Siitäkin tuo prosessi kertoi, että aina jotkut katsovat edustavansa, tulkitsevansa ja jopa ylläpitävänsä tätä järjestelmää. Parlamentaarisella demokratialakin on subjektinsa. Vaikka parlamenttipolitiikka vaikuttaa meistä tutulta, eivät sen rajat ja (historialliset) edellytykset ehkä sitä olekaan.

Tutkimuksessani on tavoitettu vain osa, toivottavasti kuitenkin edustava osa Bauerin ajattelusta. Hän kirjoitti paljon ja epäilemättä hänen tuotannostaan voisi nostaa esille muitakin teemoja kuin käsilläolevan. Myös kokonaisvaltaiselle, jäntevälle biografialle saattaisi olla kysyntää. Jotta työni ylipäänsä olisi valmistunut, olen joutunut jossakin määrin karsimaan aikaisempia suunnitelmia ja edelleen pitäytymään varsin rigoristisessa käsittelytavassa, josta minua kerran hieman kritisoitiin. Saksankielisen laitoksen valmistaminen olisi ollut paikallaan, mutta siihenkään ei arkitodellisuudessa ollut mahdollisuuksia.

Vaikka 'bauerismini' onkin ollut jossakin määrin yksityinen harrastus, yksinäisyyttä en valita: lukuisat ihmiset ovat tukeneet hankettani. Haluan ensiksi muistaa Tampereen yliopiston historiatieteen laitosta. Olen saanut sieltä paitsi välttämätöntä materiaalista tukea, myös myötäelämistä tutkimukseni ja miksei muunkin elämäni eri vaiheissa. Haluan mainita vielä erikseen aatehistorian tutkimusryhmän, jonka piirissä tutkimusharrastukseni aikoinaan virisi, ja joka toimi ensimmäisten työpapereideni kriittisenä lukijakuntana.

Professori Markku Hyrkkänen on vaivojaan säästämättä ohjannut tutkimustyötäni ja antanut apuaan sen alkuvaiheista lähtien. Olen saanut häneltä usein — ja usein myös erikseen kysymättä — avartavia ajatuksia. Olen voinut nauttia luotettavasta ja viisaasta ohjauksesta, jonka uskon kasvattaneen minua niin tutkijana kuin ehkä ihmisenäkin. Hyrkkäsen kannustus ja huumori ovat edesauttaneet työn valmistumista aina sen viime metreillä.

Mieluisa tehtäväni on kiittää emeritusprofessori Olli Vehviläistä, samoin kuin akatemiaprofessori Marjatta Hietalaa heidän myötämielisyydestään hankettani kohtaan. Heidän apunsa on ollut tarpeellinen mm. apurahojen ja stipendien järjestämisessä. Haluan heidän ja professori Hyrkkäsen lisäksi kiittää tässä yhteydessä Tampereen yliopiston tukisäätiötä, jonka rahoituksella saatoin muutamaksi vuodeksi omistautua tutkimusintressilleni. Tampereen kaupunkia kiitän julkaisu- ja historiatieteen laitosta käännöstuesta.

Työtäni tai sen osia ovat lukeneet monet tutkijat ja kollegat. Haluan lausua ystävällisen kiitoksen väitöskirjani esitarkastajina toimineille professori Sakari Hänniselle ja professori Pauli Kettuselle, joka antoi myös viimehetken korjausehdotuksia, sekä lisensiaatintyöni tarkastajille professori Jukka Paastelalle ja valtiotieteiden tohtori Tauno Saarelalle. Viimeksi mainituilla on oma osuutensa, että olen ylipäättään ryhtynyt tutkimaan tätä aihepiiriä. Lisensiaatintutkimukseeni paneutuivat ja arvokkaita parannusehdotuksia tekivät filosofian tohtori Veli-Matti Rautio ja filosofian lisensiaatti Kirsi-Marja Tuominen. Jälkimmäiseltä olen muutenkin saanut monta ystävällistä kannustuksen sanaa vuosien varrella.

Lausun vielä kiitoksen taittajalle, Aila Helinille, joka teki käsikirjoituksestani kirjan sekä Tampereen yliopistolle, joka otti sen julkaisuohjelmaansa. Saksankielisen tiivistelmän on asiantuntevasti kääntänyt yhteiskuntatieteiden tohtori Klaus Sondermann.

Olen vaivannut monia kirjastoja muun muassa kaukolainapyydöillä. Erityisesti haluan kiittää Tampereen yliopiston kirjastoa ystävällisestä palvelusta. Vähäinen merkitys ei ole myöskään sillä, että kirjasto aikoinaan hankki kokoelmiinsa Otto Bauer Werkausgaben.

Tutkijan elämä saattaa monesti olla yksitoikkoista. Muutama vuosi sitten tuleva vaimoni korjasi Laitokselta kirjoihinsa uppoutuneen miehen ja samalla hänen kursinsa. Nyt voin ilokseni panna merkille, että työtäni kuljettelee kanssani satamaan pieni pesue – Tiina, Pekka ja Lauri.

Myös muiden läheisten taustatuki on ollut tärkeitä: vanhempani ja sisarukseni ovat eläneet aina mukana opintojeni vaiheissa. Olen surullinen, että isäni ei ole enää todistamassa niiden päätöstä. Veljeni Matin kanssa olemme istuneet usein historiatieteen kysymysten äärellä. Kiitän myös Lahden mummua, joka on hoitanut lapsia ja Hannua, joka on järjestänyt tietokoneen. Ystäviäni kiitän hauskoista hetkistä.

Helsingissä, tammikuussa 2003

Juha Hannikainen

P. S.

In den Jahren 1995, -96 und -98 hatte ich die Möglichkeit an den Universitäten Wien und Linz Forschungsarbeiten durchzuführen. Dies wurde — und dafür bin ich sehr dankbar — durch ein Stipendium des österreichischen Bundesministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur ermöglicht. Auch die freundliche Unterstützung durch die Österreichische Nationalbibliothek und die Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter des Vereins für Geschichte der Arbeiterbewegung werde ich in dankbarer Erinnerung behalten. Ein besonderer Dank für umfassende Betreuung und klärende Gespräche zu meinen Forschungsfragen gilt aber Univ. Prof. Dr. Hans Hautmann vom Institut für Neuere Geschichte und Zeitgeschichte der Universität Linz sowie Univ. Doz. Dr. Siegfried Mattl vom Institut für Zeitgeschichte der Universität Wien.

JOHDANTO

*“Ich habe stets den nächsten Schritt gewählt;
ein fernes Ziel hat mich dabei beseelt.”*

— Goethe

*“Das Revolutionsbewusstsein ist die Geburtsstätte einer neuen Mentalität,
die geprägt wird durch ein neues Zeitbewusstsein,
einen neuen Begriff der politischen Praxis
und eine neue Legitimationsvorstellung.”*

— Jürgen Habermas 1989

Itävallassa keskusteltiin vakavasti ja oppineesti sosialismiin siirtymisen mahdollisuuksista, muodoista ja keinoista 1920-luvulla. Kysymys ei ollut vain akateemisesta debattista, sillä vallankumouksellista sosialismia edustaneella sosiaalidemokraattisella puolueella oli vahva asema: tasavalta perustettiin v. 1918 puolueen johdolla, sillä oli 40 %:n kannatus parlamentissa, se hallitsi pääkaupunkia Wieniä. Organisaatioidensa kautta työväenliike tavoitteli poliittista ja yhteiskunnallista hegemoniaa. Sosiaalidemokraattinen puolue — ehkä vetovoimaisempaan kuin sosiaalidemokratia liikkeenä ja intellektuaalisena suuntauksena on missään sen jälkeen ollut — esittikin vuonna 1926 ajan aatteelliseen keskusteluun oman vaihtoehtoisen sosialismin mallinsa. Siinä pyrittiin yhdistämään parhaat puolet sekä vallankumouksellisesta sosialismista että reformistisesta sosiaalidemokratiasta.¹

Linzin ohjelmassa kuvatun mallin pääasiallinen kirjoittaja Otto Bauer (1881-1938) luonnehti vuonna 1927 austromarxismia² vallankumouksellisen intomielisyyden (revolutionärer Enthusiasmus) ja järkeväen reaalipolitiikan (nüchterne Realpolitik)

1 “Linzin ohjelma” teoksessa Österreichische Parteiprogramme 1868-1966. Hrsg. von Klaus Berchtold, Wien 1967, 247-264; ks. esim. Ardel, Rudolf G., Das Linzer Programm der österreichischen Sozialdemokratie 1926, teoksessa Die Bewegung lebt. 100 Jahre Linzer Sozialdemokratie, Linz o. J., 311-319 sekä Feichter, Helmut, Das Linzer Programm (1926) der österreichischen Sozialdemokratie, Linz 1975. — Vuonna 1929 joka kuudes itävaltalainen oli sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen. Tämä merkitsi sitä, että puolueen organisoitumisaste oli Euroopan sosiaalidemokraattisista puolueista korkein. (Weidenholzer, Josef, Auf dem Weg zum ‘Neuen Menschen’. Bildungs- und Kulturarbeit der österreichischen Sozialdemokratie in der Ersten Republik, Wien 1983, 18-26.) — Tässä vaiheessa itävaltalaisesta “elävästi aatteellisesta” sosiaalidemokratiasta tuli myös nuorten suomalaisten sosialistien esikuva; nämä ihastuivat nimenomaan itävaltalaiseen järjestövoimaan ja akateemisuuteen. (Saarela, Tauno, “Eniten ja hyödyllisintä opittavaa Itävallan sosiaalidemokratialta” — Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926-1934, poliittisen historian liseniaattityö, Helsinki 1990, 82-83, 95)

2 Austromarxismilla on monta määritelmää. Yleensä sillä tarkoitetaan itävaltalaisen sosiaalidemokratian poliittista teoriaa vuoteen 1926 ja sen poliittista toimintamallia ensimmäisessä tasavallassa. Käsite viittaa myös teoreettikoryhmään, johon Bauer kuului.

synteesiksi.³ Se oli paitsi ajankohtaiseen poliittiseen keskusteluun tarkoitettu kommentti, myös eräänlainen yhteenvedo Bauerin omasta poliittisesta strategiasta: pyrkimyksenä tuli olla marxismin ja reformismin, siis vallankumouksellisen sosialismin ja länsimaisen demokratian, yhdistäminen. Vain tämän kombinaation, tai niin kuin Bauer itse myöhemmin formuloi, integraalin⁴ kautta sosialismin toimeenpaneminen voisi olla mielekästä ja myös mahdollista.

Socialismin ja demokratian yhdistämisproblematiikka ei tietenkään sellaisenaan ollut uutta sosialistisessa keskustelussa. Kuitenkin kiinnostavaksi ja omintakeiseksi austromarksismin strategisen ajatusmallin teki, että siinä niin ponnekkaasti pidettiin kiinni vallankumouksellisuudesta, samalla kun länsimaisen demokratian arvoja, parlamentaarista demokratiaa poliittisen demokratian peruspilarina, haluttiin puolustaa. Sekä vallankumouksellista sosialismia että reformatorista sosiaalidemokratiaa pyrittiin tulkitsemaan siten, että niiden synteesi voisi olla (edelleen) mahdollinen; Bauerille sosialismi ilman vallankumousta oli mahdoton, mutta samalla sosialismiin siirtymisen tuli olla reaalipoliittinen haaste, toisin sanoen oli osoitettava, että vallankumouksen toteuttaminen oli mahdollista, reaalinen — elävän todellisuuden — mahdollisuus. Ehkä viimeistä kertaa sosialistista yhteiskuntajärjestelmää vakavasti suunniteltiin ja luotiinkin vallankumouksen kautta läntisessä Euroopassa.

Austromarksismin tähti sammui pian Linzin kokouksen jälkeen. Jo kesällä 1927 tapahtui käänne; kahdesta murhasta syytteessä olleiden oikeistoaktiivien vapauttava tuomio johti mellakointiin Wienin keskustassa; oikeuspalatsi sytytettiin palamaan, seurasi verinen yhteenotto poliisin ja mielenosoittajien kesken, kymmeniä ihmisiä sai surmansa.⁵ Nämä heinäkuun 15. päivän tapahtumat ovat jääneet symboloimaan paitsi yhteiskunnallisen ilmapiirin militarisoitumista myös sosiaalidemokraattisen puolueen kyvyttömyyttä toimia kriisitilanteessa ja lopulta sen kyvyttömyyttä vastata nopeasti syntyneen oikeistoradikaalin liikkeen haasteeseen Keski-Euroopassa.⁶ Linzin ohjelma

3 Bauer, Otto, "Austromarksisimus", Otto Bauer Werkausgabe (=OBW) 8, 13 (alunp. Arbeiter-Zeitung (AZ), Wien 3.11.1927).

4 Myöhäisteoksessaan *Zwischen zwei Weltkriegen* Bauer kirjoitti sosialismin ajankohtaisena tehtävänä olevan "yhdistää sosiaalidemokraattinen teesi ja kommunistinen antiteesi yhdeksi uudeksi, korkeammaksi synteeksiksi". Tehtävänä oli kehittää integraalinen sosialismi (integraler Sozialismus), joka kykenisi ylittämään työväenliikkeen pääsuuntausten "erityisyydet ja rajoittuneisuudet", Bauer, Otto, *Zwischen zwei Weltkriegen*, OBW 4, 296 (Bratislava 1936); ks. Albers, Detlev, *Otto Bauer und die Konzeption des 'Integralen Sozialismus'*, teoksessa *Otto Bauer und der "dritte Weg"*. Die Wiederentdeckung des Austromarksisimus durch Linkssozialisten und Eurokommunisten. Hrsg. von Detlev Albers et al., Frankfurt/Main 1979, 28-60.

5 Botz, Gerhard, *Gewalt in der Politik. Attentate, Zusammenstöße, Putschversuche, Unruhen in Österreich 1918-1938*, München 1983, 141-160.

6 "This was the beginning of Austrofascism and of the decline of Social Democracy." (Stadler, Karl R., *Austrian Social Democracy: The Image and the Facts*, teoksessa *The Austrian Socialist Experiment. Social Democracy and Austromarksisimus, 1918-1934*, ed. by Anson Rabinbach, 1985, 84) — Oikeuspalatsin poltolla on tämän(kin) työn kannalta oma tutkimusteknillinen merkityksensä. Palatsissa säilytettiin tuolloisen Itävallan valtionarkiston sisä- ja oikeusasioiden asiakirjoja, jotka muodostivat suurimman yksittäisen viranomaisarkiston. Asiakirjat paloivat suurelta osaltaan, ja koska juuri niissä olivat myös Itävallan parlament-

onkin jäänyt austromarxismiin klassiseksi poliittiseksi dokumentiksi ja samalla sen testamentiksi; Itävallan toisessa tasavallassa sosiaalidemokratia on rakennettu uudelleen yhteiskunnallisen kompromissin ja kumppanuuden (Sozialpartnerschaft) ajatuksille.⁷

Austromarxismia aikaa — sen ’tavoitteiden, taisteluiden ja tappioiden elävää substanssia’ (Hans Ziesel) — on enää vaikea tavoittaa. Tämän tutkimuksen lähtökohtana ei ole ollut niinkään yhden vallankumouksellisen sosialismin utopia kuin ikään kuin katkenneen ja sitten lopulta kadonneen poliittisen tulevaisuuden perspektiivi: sosialistisella liikkeellä Itävallassa oli monessa suhteessa voitokas menneisyys ja vahva tulevaisuudenusko; kaikki näytti olevan hyvin perusteltua ja suunniteltua, kunnes historialle äkkiä tuli loppu. Syystä on kysytty: ’tragedia vai triumfi?’. Koska aina toteutunut historiallinen vaihtoehto näyttää jälkikäteen luonnolliselta ja jopa itsestäänselvältä, on vaikea enää tavoittaa menneisyydessä voimakkainakin eläneitä tulevaisuuden odotuksia, menneisyyden vaihtoehtoista tulevaisuutta. Jotta ymmärtäisimme, miksi jokin historiallinen kehitys toteutui, on tarpeellista pyrkiä ymmärtämään ja selittämään myös toteutumatta jääneet vaihtoehdot. Tässä tutkimuksessa yhtenä tärkeänä tavoitteena onkin (re)konstruoida menneisyyttä tietoisesti tulevaisuusnäkökulmasta tässä mielessä.

Otto Bauer syntyi 5.9.1881 Wienissä keskiluokkaiseen bööminjuutalaiseen tehtailijaperheeseen.⁸ Kirjallisesti ja kielellisesti lahjakas Bauer aloitti vuosisadan alussa opintonsa Wienin yliopistossa, jossa hän tutustui sosialistipiiriin, joka sittemmin profiloitui austromarxistien piirinä. Hän suoritti opintonsa mallikelpoisesti väitellen vuonna 1906 tohtoriksi oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Seuraavana vuonna ilmestyi hänen esikoisteoksensa *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, joka on kansallisuusteorian yksi klassikko. Samana vuonna hän aloitti sosiaalidemokraattisen puolueen parlamenttisihteerin tehtävässä uudistetussa yleisen äänioikeuden mukaan valitussa kansanedustuslaitoksessa. Bauer nousi monen akateemisen ikätoverinsa tavoin sosialistisen liikkeen johtopaikoille nopeasti, koska liike tarvitsi poliitiikkansa artikuloijia.

tia koskevat asiakirjat, on itävaltalaista parlamentarismia koskeva tutkimus osittain tästä syystä ollut suhteellisen vähäistä. (Czerny, Wilhelm F., *Die Entwicklung der österreichischen Parlamentsadministration*, teoksessa *Österreichs Parlamentarismus. Werden und System*. Hrsg. von Herbert Schambeck, Berlin 1986, 499)

7 Ks. kuitenkin Sully, Melanie E., *Continuity and Change in Austrian Socialism. The Eternal Quest for the Third Way*, New York 1982. Sully tarkastelee itävaltalaista sosiaalidemokratiaa — Adlerista Kreiskyyn — jatkuvasti omaperäisenä pyrkimyksenä yhdistää ”realismin ja idealismin elementit”; Sullyn mukaan puolueen missionäärinen innostus ei ole milloinkaan hävinnyt; juuri etuliitteeseen ’austro’ sisältyy liikkeen ja puolueen ikuinen hieman outokin identiteetti (ikään kuin kaiken keskellä). — On hyvä muistaa myös, että toisen tasavallan legendaarinen liittokansleri Bruno Kreisky ei milloinkaan lakannut kunnioittamasta Baueria esikuvanaan; omien sanojensa mukaan Kreisky tunsii olevansa poliittisen ajattelunsa kaikissa kehitysvaiheissa ”Otto Baueriin sidoksissa” (Kreisky, Bruno, *Zwischen den Zeiten. Erinnerungen aus fünf Jahrzehnten*, Berlin 1986, 220); hänen mukanaan Bauer eli poliittisessä keskustelussa aina 80-luvulle.

8 Otto Bauerin elämäkerta teoksessa Braunthal, Julius, *Otto Bauer. Eine Auswahl aus seinem Lebenswerk*, Wien 1961, 9-101. Tämä Braunthalin pienoiselämäkerta Bauerista on myös Werkausgaben johdantona. Kattavin Internet-sivusto löytyy osoitteesta <http://www.otto-bauer.net>.

Bauer kirjoitti laaja-alaisesti ja iskevästi filosofian teemoista päivänpolitiikan kysymyksiin. Vuoteen 1914 mennessä hän oli puolueensa keskeinen politiikan määrittelijä ja varteenotettava Victor Adlerin seuraajaehdokas sen johdossa.⁹

Maailmansodassa Bauer joutui varsin pian sodan alettua sotavangiksi Venäjälle, josta hän syksyllä 1917 palasi Wieniin. Hän liittyi maailmansodan aikana muodostuneeseen sosiaalidemokraattisen puolueen vasemmistoon, jonka kansallisuuspolitiikka määrittyi vuoden 1918 aikana koko puolueen linjaksi. Bauerin poliittinen painoarvo lisääntyi syksyllä 1918, jolloin uutta Itävallan tasavaltaa luotiin. Hänestä tuli maan ensimmäinen ulkoministeri, kun tehtävään alunperin valittu Victor Adler dramaattisesti kuoli tasavallan perustamisen koittaessa. Bauer ajoi Itävallan liittämistä Saksaan ja erosi heinäkuussa 1919, koska Anschluss-tavoite kariutui rauhanneuvotteluissa. Hän profiloitui puolueensa aatteellisena johtohahmona. Hän tuli valituksi perustuslakia säätävään kansalliskokoukseen ja sittemmin kansallisneuvostoon, jossa hän pysyi siihen saakka, kunnes parlamentti kesällä 1933 suljettiin ja sitten lakkautettiin äärioikeiston vallankaappauksessa.

Bauerin poliittinen tähtihetki oli Linzissä 1926. Hän oli vallankumoukseen tähtävään oppositiopolitiikan määrittelijä ja vastustajiensa keskuudessa tunnettu punaisen Wienin symboli. Sosiaalidemokraatit saavuttivat vaalivoiton vielä 1930, mutta sen jälkeen puolue, samoin kuin koko ensimmäinen tasavalta, ajettiin austrofasismin toimesta nopeasti alas. Bauer organisoï vielä sosialistien maanalaista toimintaa ensin (1934-) Brnosta ja sitten Pariisista käsin kuolemaansa saakka.

Tutkimuksen kohteena on Otto Bauerin poliittinen strategia, sen synty, peruskäsitteet ja muotoutuminen teoriaksi ja politiikaksi vuosina 1907-1923. Poliittisella strategialla tarkoitetaan tässä Bauerin käsityksiä sosialismiin siirtymisen yleisestä luonteesta, käsityksiä siirtymisen (poliittisista) muodoista ja menetelmistä sekä tilannekohtaisten tehtävien määrittelyä; viimeksi mainitulla voidaan tarkoittaa poliittista taktiikkaa erotuksena laajemmasta strategiasta. Poliittista strategiaa tulkitaan parlamenttistrategiana. Parlamenttistrategialla ymmärretään tällöin parlamenttiin kohdistuneita käsityksiä, parlamentaarisen demokratian tulkitsemista, parlamenttipolitiikan tavoitteiden määrittelyä ja sen rakentumista teoreettiseksi ja poliittiseksi systeemiksi.¹⁰

Parlamentti- ja poliittisen strategian avulla on mahdollista tutkailla Bauerin vallankumouksellisen sosialismin luonnetta ja sen tavoitteita ja keinoja yleisemmin. Samalla hahmotuu yksi idea modernin politiikan synnystä Itävallassa. Modernilla politiikalla tarkoitan väljästi määriteltynä poliittista järjestelmää tai kulttuuria, jossa parlamentti

9 Jo vuonna 1910 Victor Adler kirjoitti Karl Kautskylle: “... sicher ist, dass ich gerade jetzt meine Tatkraft u. Leistungsfähigkeit jüngerer Jare sehr vermisse. Wir haben allerdings eine ganze Zal ganz prächtiger Leute: vor Allen Otto Bauer, dann Renner, Seiz etc journalistisch Austerlitz, Braun, so dass man mich wirklich nicht braucht.” (Victor Adler Kautskylle 5.8.1910, Victor Adler. Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky ..., Wien 1954, 508)

10 On syytä huomauttaa, että vaikka tutkimuksen kohteena on strategia, joka implikoi tavoitteellisen ja määrätietoisin toiminnan, ja vaikka tutkimuksen osatavoitteena on hahmotella systeemiä, ei alkuoletuksena kuitenkaan ole, että jokin kompakti järjestelmä tai jäsentynyt teoria kehittyisi.

on poliittisen elämän keskus ja sillä on todellista merkitystä. Samalla politiikkaan tulee elimellisesti mukaan julkisuus: kansalle avoimesti kerrottiin, mihin pyrittiin. Poliittinen vaikuttaminen edellytti siis kansan tukea. Tämä puolestaan laajensi politiikan alaa ja vääjäämättä muutti sen luonnetta arkipäiväisemmäksi ja toisaalta vakavamaksi. Tämän kadunmiehen (ordinary man) mukaan tulon politiikkaan totesi jo C.D.H. Cole, jonka mukaan politiikka ennen ensimmäistä maailmansotaa oli lähinnä puoluepeiliä, johon oli joskus hauska ottaa osaa.¹¹ Moderni politiikka näin ymmärrettynä on myös viitekehys, jossa parlamentaarinen demokratia muodostuu. Tarkasteltaessa tätä kysymystä nimenomaan sosialistin näkökulmasta havaitaan jatkuvasti kiinteä yhteys vallankumousteoriaan: vallankumouksellisuus ja parlamentaarinen toiminta eivät olleet vastakkaisia vaan suorastaan edellyttivät toisiaan; politiikan pragmatisoituminen ei poistanut siitä idealismia.

Parlamenttistrategian käsitettä lähestytään kolmesta näkökulmasta, jotka temaattisesti seuraavat toisiaan myös ajassa: 1) Ensimmäisessä vaiheessa Bauer oli puolueensa parlamenttistrategian luoja roolissa; hänen tehtävänä oli määrittellä, mitä sosialistinen *parlamenttistrategia ylipäättään* voisi olla. Kysymys oli leimallisesti teoreettinen, koska Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiassa parlamentti (Reichsrat) oli vain vähämerkityksellinen foorumi, mutta toisaalta se oli ainoa demokraattinen, ja sosialistien näkökulmasta edistyksellinen instituutio; 2) Vuosina 1917-1919 (poliittisessa murrosvaiheessa) parlamentista tuli ikään kuin vallankumouksen näyttämö, ja se muuntui tässä prosessissa politiikan keskeisimmäksi areenaksi. Poliittisen strategian tehtävänä tässä vaiheessa oli kuitenkin ensisijaisesti *vallankumouksen rajojen määrittely*; parlamenttidebatti ja -politiikka oli suhteessa strategiaan yleistavoitteisiin edelleen hieman taustalla; 3) Tasavallan saatua valtiolliset ja juridiset raaminsa — noin vuonna 1920 — parlamentista (Nationalrat) tuli poliittisen elämän keskus. Parlamentaarinen demokratia oli edelleen kuitenkin melkoinen abstraktio; *parlamenttipolitiikkaa* — meidän näkökulmastamme 'normaalina' — *luotiin* käsitteellisesti ja harjoitettiin sen käytännön muotoja. Ensimmäistä kertaa kuitenkin parlamentti oli paitsi poliittisen elämän keskus, myös vallankumouksellisen sosialismin varsinainen foorumi.

Työ on jaksoitettu kolmeen osaan, joista ensimmäinen kattaa monarkian ajan, vuodet 1907-1914, toinen 'Itävallan vallankumouksen' (noin 1917-1920) ja kolmas tasavallan ensimmäisen lainsäädäntökauden 1920-1923. Kaikissa jaksoissa parlamenttiteemaa lähestytään varsin erilaisista lähtökohdista riippuen edellä luonnehdituista parlamenttipolitiikan keskeisistä edellytyksistä. Työn pääjaottelussa Bauer muuntuu teoreetikosta reaaliolijaksi ja päättyy lopulta aivan kirjaimellisestikin tärkeäksi kabinettivaikuttajaksi. Baueria tarkastellaan vallankumousteoreettisena ajattelijana, mutta tarkoituksena on keskustella hänen avullaan nimenomaan parlamentista, parlamentarisesta demokratiasta ja parlamentarismista, so. parlamenttikysymyksestä laajasti ymmärrettynä; Bauerin vallankumousteorian ja parlamenttipolitiikan suhteita tarkastellaan eri puolilta. Alkueletuksena on, että Bauerin poliittinen strategia ja hänen vallankumouksensä rakentuivat nimenomaisesti parlamenttityössä. Parlamenttikysymys taas kuvastaa modernin politiikan synnytystuskia Keski-Euroopassa.

11 Cole, C. D. H., A Guide to Modern Politics, London 1934, 7-.

Tutkimuksen alkukohtana on vuosi 1907, jolloin Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian itävaltalaisessa osassa toimeenpantiin parlamenttireformi, ja jolloin Bauer aloitti parlamenttityönsä sosiaalidemokraattien parlamenttisihteerinä. Parlamenttistrategia keskittyi paljolti parlamenttipolitiikan perusteiden selvittämiseen; mitä parlamentarismi oli, mitkä olivat sosialistisen liikkeen tavoitteet parlamentissa, mikä oli reformipolitiikan merkitys? Tutkimuksen ensimmäisessä jaksossa käsitellään jonkin verran Bauerin yhteiskuntateoriaa yleisemmin, koska se on välttämätöntä parlamenttipolitiikan selittämisessä. Ensimmäiseen maailmansotaan mennessä parlamentaarinen elämä kriisiytyi ja ehtyi kaksoismonarkiassa. Mitä tämä merkitsi sosiaalidemokraattien näkökulmasta, tulee käsiteltäväksi ensimmäisen jakson lopussa.

Toinen jakso käsittelee Bauerin poliittisen strategian muotoutumista ja jäsentymistä vallankumousvuosina. Poliittista strategiaa tarkastellaan kokonaisvaltaisesti, mutta silmämääränä on tässäkin parlamenttipolitiikan ymmärtäminen, yhtäältä parlamentaarille toiminnalle luodut merkitykset tuossa tilanteessa ja toisaalta parlamenttistrategian edellytysten syntyminen tasavaltaisiin oloihin. Tärkeäksi kysymykseksi nousee, miten parlamentaarista toimintamallista, so. sosialismin toteuttamisesta parlamentaarisin keinoin, muotoutui muiden ajateltavissa olleiden toimintavaihtoehtojen kaatuessa ainoa yhteiskunnallisesti ja poliittisesti relevantti strategia. Demokratia, parlamentarismi ja demokraattinen sosialismi saivat tässä vaiheessa uutta käsitteellistä ja käytännöllistä sisältöä.

Työn kolmannessa jaksossa Baueria tarkastellaan parlamentaarikkona, kansanedustajana; ensimmäistä kertaa hän nyt oli täysimittaisesti parlamentaarinen toimija. Teemaa kannatteleva kysymys on, mitä Bauerin parlamenttipolitiikka ja nimenomaisesti oppositiopolitiikka saattoi olla ottaen huomioon parlamentaarisen elämän muodot ja syntyneissä olleet, mutta samalla myös vahvasti tulkinnanvaraiset parlamentarismien reunaehdot tasavallan ensimmäisinä vuosina, tarkemmin sen ensimmäisellä lainsäädäntökaudella. Parlamentaarinen demokratia ajautui pian kriisiin, mikä Itävallan ensimmäisessä tasavallassa tuli toistuvaksi ilmiöksi. Tässä kriisikehityksessä Bauerilla oli varsin tärkeä osa. Hän oli poliittisesti osallinen ja kehityksen ensimmäinen tulkitsija (kirjassaan *Die österreichische Revolution*, 1923). Kolmannessa jaksossa yhdeksi pääteemaksi nousee parlamentaarisen demokratian kapeus sen muodostumisvaiheessa Keski-Euroopassa: varsin harvalukuinen poliittinen eliitti määritteli parlamentaarisen politiikan mahdollisuudet ja rajat; lopulta kourallinen valtioneuvoksia (Staatsrat) — muiden mukana Bauer — jäi toteuttamaan amputoitua parlamentarismia.

Tutkimus päättyy ja päättyy mikropoliittiseen synteisiin ensimmäisen lainsäädäntökauden parlamenttipolitiikasta. Vuodet 1920-23 ovat näin ollen myös eräänlainen otos maailmansotien välisestä parlamentaarisesta elämästä sen käytännöllisimmällä tasolla. Tarkoitus on kuvata toistuneita mekanismeja, kriisikehityksen alkua ja samalla sen runkoa. Vuosi 1923 tutkimuksen päätöskohtana korostaa osaltaan tutkimuksen painotumista nimenomaan parlamentaarisen demokratian analyysiin. Päätösvuosi on myös yksi tutkimustulos.

Bauerista ei ole tehty tieteelliset mitat täyttävää biografiaa, eikä hänen poliittisesta ajattelustaan ole kokonaisesitystä. Jo suhteellisen iäkkäät elämäkerrat ovat kuitenkin

omista lähtökohdistaan säilyttäneet arvonsa.¹² Painetta elämäkerran kirjoittamiseen lievensi osaltaan Bauerin keskeisimmän tuotannon kokoaminen ja julkaiseminen vuosina 1975-80. Otto Bauer Werkausgabe (OBW) 1-9 sisältää lähes kaiken Bauerin julkaiseman aineiston.¹³

Bauer-tutkimus on ollut yhtä kuin austromarxismi-tutkimus tai sen keskeinen osa; tutkimuksen kirjo sinänsä on laaja.¹⁴ Bauer-kuvaan on vaikuttanut väkevästi Norbert Leserin paradigmaattinen tulkinta Bauerista teoria-käytäntö -ristiriidan keskeisenä synnyttäjänä itävaltalaisessa sosiaalidemokratiassa: Bauerin johtama puolue ikään kuin kapseloitui verbaaliradikalismiin eikä kyennyt irroittautumaan siitä käytännönpoliitikassaan, joka ei ollut radikaalia, vaan tyytyi lopulta odottamaan passiivisesti niin kauan, kunnes yhteiskunnallinen ja poliittinen aloite siirtyi vastapuolelle. Leserin standarditeos austromarxismista on pitkälti tämän teesin osoittamista oikeaksi.¹⁵ Jossakin määrin valikoivassa Bauer-vastaisuudessaan Leserin tulkinnan merkitys on kyseenalainen. Tulkinta on joka tapauksessa välittynyt laajalle ja elänyt sitkeästi. Esimerkiksi

12 Julius Braunthalin vuonna 1961 ilmestyneen Otto Bauer: Eine Auswahl aus seinem Lebenswerk (Wien 1961) elämäkertaa on esseemäinen, jäntevästi piirretty Bauerin elämäkerta. Viktor Reimannin kaksoiselämäkerta Zu gross für Österreich. Bauer und Seipel im Kampf um die Ersten Republik (Wien 1968) on pikemminkin kaunokirjallinen teos kuin tutkimus. Reimann pitäytyy kuitenkin tosiasioissa ja hänen tyylinsä on erinomainen. Leichterin kirja Otto Bauer. Tragödie oder Triumph? (Wien 1970) on eniten Baueria ihaileva. Sitä vaivaa jossakin määrin kohtuuton referointi.

13 Otto Bauer Werkausgabe, 1-9. Hrsg. von der Arbeitsgemeinschaft für die Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung, Red. Hugo Pepper, Wien: Europaverlag, 1975-1980. Bd. 1-4: Kirjat ja brosyirit; Bd. 5: Puoluekokous- ja parlamenttipuheet; Bd. 6: Muut puheet; Bd. 7: Puheita ja lehtiartikkeleita (AZ, NZ); Bd. 8: Kampf-lehden artikkelit; Bd. 9: Kampf-lehden artikkelit, kirjeenvaihto.

14 Austromarxismin käsitettä käytti tiettävästi ensimmäisen kerran amerikkalainen Louis Boudin eurooppalaista sosialismia käsittelevässä kirjassaan ennen ensimmäistä maailmansotaa. Hän tarkoitti sillä Wienin yliopiston piirissä vaikuttanutta nuorta teoreetikoryhmää (ks. luku I.1.) (Bauer, "Austromarxismus" (1927), OBW 8, 11). Käsite on alkuperäisestä merkityksestään laajentunut tutkimuskirjallisuudessa. Esimerkiksi Mozeticin mukaan voidaan puhua tieteellisestä austromarxismista, poliittisesta austromarxismista ja austromarxismista elämänmuotona punaisessa Wienissä maailmansotien välissä. (Mozetic, Gerald, Die Gesellschaftstheorie des Austromarxismus. Geistesgeschichtliche Voraussetzungen, Methodologie und soziologisches Programm, Darmstadt 1987, 2) Olausson erottaa austromarxismia koskevassa tutkimuksessa kaksi suuntausta: ensimmäinen suuntaus samaistaa austromarxismin itävaltalaisen sosiaalidemokratian kanssa puolueen perustamisesta 1888/89 sen hajoamiseen 1934 (tai 1938). Toinen suuntaus näkee austromarxismin pienenä marxilaisena ryhmittymänä itävaltalaisen sosiaalidemokratian sisällä. (Olausson, Lennart, Demokrati och socialism. Austromarxismen under mellankrigstiden, Lund 1987, 18-19) Norbert Leserin mukaan austromarxismilla voidaan tarkoittaa teoreettista ryhmittymää, puolueen linjaa sotien välisenä aikana ja marxilaisen keskustan kansainvälistä virtausta. (Saarela, Tauno, 'Zwischen Wien und Linz'. Eli itävaltalaisista työväenliikkeen historian tutkimusta mestaroimassa, HAik 1987, alaviite 5 s. 37) Austromarxismin käsitteen moninaisesta käsittämisestä ks. myös Leser, Norbert, Zwischen Bolschewismus und Reformismus. Austromarxismus als Theorie und Praxis, Wien 1985, 35-42.

15 Leser 1985, ensimmäinen painos ilmestyi 1968.

uusimmassa Itävallan poliittisen historian yleisesityksessä Bauerin poliittinen filosofia typistetään ”dialektiseksi nuorallatanssiksi” vallankumouksellisen teorian ja käytännön-poliittisen pragmatismien välissä.¹⁶ Tulkintakaava palautuu yleisiin toisen internationaalisen kaksijakoisuuden esityksiin.

Historiallisen tulkinnan lähtökohtana on ollut tasavallan tappio austrofasismille vuonna 1934; on haluttu löytää ne syyt, jotka johtivat demokraattisen järjestelmän epäonnistumiseen Itävallan ensimmäisessä tasavallassa. Tämä tappion näkökulma on historiallisesti, olkoonkin ymmärrettävä ja perusteltu, yksipuolinen. Jossakin määrin jälkiviisaasti Bauerin johtamaa sosiaalidemokratiaa kritisoidaan tällöin joko passiivisesta orientoitumisesta ilmeisessä kriisikehityksessä tai perusteettomasta uskosta lopulliseen suureen voittoon. Vallitsevan tulkinnan kanssa linjassa on esimerkiksi Christian Pichler, joka monumentaalisen väitöskirjansa johdannossa toteaa, että “on vain harvoja niin tyypillisiä historiallisia esimerkkejä teoria-käytäntö -konfliktin (Theorie-Praxis-Konflikt) ratkaisemattomuudesta kuin Otto Bauerin Anschluss-politiikka”.¹⁷

Amerikkalaisessa psykobiografisessa tutkimuksessa Bauerin “ambivalenssin ideologiasta” on tehty suorastaan sairaskertomus. Peter Loewenbergin mukaan Bauerin emotionaalinen kanta oli passiivinen odottelu. Hän käytti “ylivoimaista älyllistä kapasiteettiaan ... välttääkseen tekemästä päätöksiä”; Bauer seurasi “odottelun poliittista strategiaa, kunnes omena putosi hänen päähänsä”.¹⁸

Vaikka kritiikki olisikin oikeutettu, johtaa näkökulma pakostakin yksipuoliseen historialliseen tulkintaan. Tällöin unohdetaan vaihtoehtoinen historiallinen näkökulma, joka — esimerkiksi vuosista 1907 ja 1918 katsottuna — orientoituu aktiivisesti tulevaisuuteen. Näinä vuosina alettiin rakentaa ja luoda jotakin uutta ja ilmeisen kiistattomasti tuntematonta. Ongelmallisinta ristiriitaoletuksessa on, että oletuksen tai väitteen esittäjä ottaa itselleen oikeuden tulkita tai käsittää, mikä on asianmukainen teorian ja käytännön kuvaus. Näin ollen teorian ja käytännön suhde on vain käsitysten suhde. On syytä kysyä, voiko Saksan puoluehistorian paradigmaa siirtää Itävaltaan. Kyseenalaista on, miten asianmukainen tämä selitysmalli on Saksankaan kohdalla. On esimerkiksi jouduttu kysymään, onko sosiaalidemokraattisen puolueen käytännönpoliittinen

16 Hanisch, Ernst, *Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert*, Wien 1994, 136. Kirjassa Bauer noteerataan korkealle siinä suhteessa, että henkilöviittauksia on enemmän ainoastaan Hitleriin, Kreiskyyn ja Renneriin. Sully kirjoittaa — joskin myöteläen: “This strategy has led the party to become an integrationist force which at times has resulted in dualism and intellectual doubletalk.” (Sully 1982, 2)

17 Pichler, Christian, *Die Anschlusspolitik Otto Bauers 1918/19. Paradigma eines Theorie-Praxis-Konflikts*, Klagenfurt 1990 (Diss.), X.

18 Loewenberg, Peter, *Otto Bauer as an Ambivalent Party Leader*, teoksessa *Austrian Socialist Experiment*, 1985, 73-77; ks. myös Blum, Mark E., *The Austro-marxists 1890-1918. A Psychobiographical Study*, 1985: *The Party as Family for Otto Bauer*, 72-87. Varhaisin psykobiografinen teksti Bauerista on Leo Porin *Kautsky und Otto Bauer in der Beleuchtung der Psychoanalyse*, Budapest o.J. (1936). Por kirjoittaa muun muassa: “Geradezu keine Rede, kein Artikel, keine Studie, kein Werk dieses immens viel redenden und schreibenden Menschen, in welchem diese Doppelseitigkeit, dieser Widerspruch nicht vorhanden wäre.” (23)

reformismi otettu apriorisena oletuksena, tutkimuksen premissinä.¹⁹ Siitä, että sosialistit osallistuivat 'reformistiseen' työhön, toisin sanoen osallistuivat innokkaasti lainsäädäntötoimintaan, ei varmaankaan voi tehdä sellaista johtopäätöstä, että poliittinen käytäntö olisi aina ollut reformistinen. Sama työ tulkittiin eri tavoin, vallankumouksellisesti ja/tai reformistisesti.

Esimerkiksi C. Earl Edmondson on vaihtoehtoisesti esittänyt ensimmäisen tasavallan historiaan jossittelun näkökulmasta kysymyksen, minkälainen kehitys olisi ollut ilman kohtalokasta oikeudenkäyntiä 15.7.1927. Hän myös arvelee Itävallan riippuvuuden ulkovalloista aiheuttaneen enemmän vääjäämättömyyttä maan kehitykseen kuin keskimäärin sotien välisessä Euroopassa.²⁰ Käsillä olevaa tutkimusta jossakin määrin innoittavasti Helmut Gruber määrittelee punaisen Wienin kulttuurihistoriassaan Bauerin — ikään kuin neutraalisti, ristiriitaa tietoisesti hakematta — ”teoreettisen optimismin ja taktisen kompromissin mestariksi”.²¹ Juuri optimismi ja kompromissi epäilemättä luonnehtivat Baueria yhteiskunnallisena ajattelijana ja poliittisena toimijana.²² Tässä tutkimuksessa selvitetään näiden käsitteiden sisältöä ja edellytyksiä.

Politiikan teoreetikkona Bauerille ominaista oli sosialismiin siirtymisen strategian (Transformationsstrategie) originaali operationalisointi. Richard Saage on kiinnittänyt huomiota seuraaviin seikkoihin: 1) Bauer painotti enemmän kuin kukaan sosialistisen internationaalisen marxilaisista teoreetikoista ennen ja jälkeen maailmansodan subjektiivisen tekijän merkitystä siirtymisen avaintekijänä; 2) sosialismi saattoi Bauerille olla mahdollista vasta sitten, kun työväestön yhteiskunnalliset valtatekijät (sozialen Machtfaktoren) dominoivat niin voimakkaasti, että niistä saattoi todella syntyä yhteiskuntakokonaisuuden (Gesamtgesellschaft) kiistaton henkis-poliittinen hegemonia; 3) sosialistisen tuotantojärjestelmän piti osoittaa paremmuutensa kapitalistiseen nähden jo ennen sosialismin toimeenpanemista; yhteiskunnallistettujen yritysten tuli voittaa kapitalistiset yritykset siinä vaiheessa kun ne elivät rinnan; 4) Bauer kiinnitti analyysissään huomiota poikkeuksellisen paljon sosialismin toteuttamisen paikallisiin edellytyksiin: sosialismi oli toteutettavissa eri maissa ja eri aikoina eri tavoin ja 5) tämän seurauksena hän piti vuodesta 1931 mahdollisena myös, että Stalinin Neuvostoliitossa voitiin luoda

19 Ks. Hyrkkänen, Markku, Sozialistische Kolonialpolitik. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1882-1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Revisionismus, Helsinki 1986, 203. — Uusi esimerkki teoria-käytäntö -keskustelun yksilotteisuudesta on ollut Haider-debatti: Jörg Haiderin on sanottu vain puhuvan kovin, so. oikeistolaisin argumentein. Eri asia on — monen tarkkailijan mielestä — mitä hän on tehnyt.

20 Edmondson, C. Earl, The Heimwehr and February 1934: Reflections and Questions, teoksessa *The Austrian Socialist Experiment*, 1985, 42-44.

21 Gruber, Helmut, *Red Vienna. Experiment in Working-Class Culture 1919-1934*, 1991, 43.

22 Victor Adler korosti Bauerin neuvotteluita: “... seit Otto da ist, brauche ich nicht einmal Excesse nach rechts zu fürchten u dass er keine nach links macht, davor sichert ihn seine Klugheit, die am Beratungstisch weit deutlicher ist, als mitunter im ‘Kampf’”, V. Adler Kautskylle 9.7.1918, Victor Adler. Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky ..., Wien 1954, 660.

sosialismin perusteita.²³ Saagen erittely on Baueria teoreettikkona kuvaava. Tässä tutkimuksessa lähtökohtana on pyrkiä selittämään ja ymmärtämään myös sosialismiin siirtymisen operationalisoinnin politisoimista: kiinnostavinta Baueria on siirtymisen strategian poliittinen käsitteellistäminen, ja edelleen, strategian avainkäsitteiden suora politisointi, niiden vieminen politiikan arkeen.

Austromarxismia koskevassa keskustelussa keskeistä on ollut niin sanotun kolmannen tien strategian selittäminen ja strategian kehittäminen edelleen ajankohtaisiin poliittisiin ja poliittisteoreettisiin tarpeisiin. Austromarxismi kiinnosti muun muassa eurovasemmistoa, joka 1970-80-luvuilla pyrki luomaan reformistisen sosiaalidemokratian ja marxismi-leninismien välissä kolmatta ratkaisua sosialismin synnyttämiseksi nimenomaan läntisessä Euroopassa. Yksi tärkeä osa keskustelua oli juuri Bauerin siirtymisstrategian eri puolten tarkastelu, josta Saagen tiivistys on edustava esimerkki. Tämän tutkimussuuntauksen edustaja on esimerkiksi Detlev Albers. Merkittävimmissä austromarxismi-tutkimuksissaan Albers vertailee Baueria ja Antonio Gramscia. Tutkimuksen pääteema on “työväenliikkeen vallankumouksellisen strategian etsintä ‘länessä’”. Keskustelu onkin kiinnostanut juuri ennen muuta italialaisia.²⁴ Keskustelun myöhäiseksi puheenvuoroksi on katsottava myös Christoph Butterweggen *Austromarxismus und Staat* (1991).²⁵ Monet tähän keskusteluun käytetyt puheenvuorot ovat edelleen tutkimuksina käyttökelpoisia huolimatta nyt jo vanhentuneista päivänpoliittisista painotuksistaan.

Uudempi Bauer-tutkimus on suuntautunut entistä enemmän yksittäisteemoihin. Halitseva tutkimusteema on ollut Bauerin ja austromarxistien kansallisuusteoria ja -politiikka. Uudemmissa tutkijoista on mainittava Ephraim Nimni ja Pichler. Ensimmäinen on tutkinut Bauerin kansallisuusteoriaa ja jälkimmäinen hänen Anschluss-politiikkaansa.²⁶ Toinen keskeinen mielenkiinnon kohde on ollut Bauerin suhtautuminen Venäjään ja Venäjän vallankumoukseen. Perusteos on Raimund Löwin *Otto Bauer und die russische Revolution* (1980).²⁷ Yliopistollisia opinnäytetöitä Bauerista on tehty varsin

23 Saage, Richard, *Otto Bauer (1881-1938)*, teoksessa *Klassiker des Sozialismus, II*, München 1991, 175-178. Bauer pohti toisaalta läntisen Euroopan ja toisaalta Neuvostoliiton kehitystä (sosialismiin) maailmansodan jälkeisessä tilanteessa teoksessaan *Rationalisierung — Fehl-rationalisierung* (OBW 3, Wien 1931, erit. 911-914). Siinä hän piti sosialismin kohtalonkysymyksenä elinolojen kohentumista Neuvostoliitossa, mikä saattaisi johtaa demokratisoitumiseen ja demokratian säilymistä länessä. Sitä uhkasi fasismi.

24 Albers, Detlev, *Versuch über Otto Bauer und Antonio Gramsci. Zur politischen Theorie des Marxismus*, Berlin 1983; ks. myös Albersin toimittama *Otto Bauer und der “dritte” Weg*, Frankfurt 1979. Tässä kirjassa on huomattava italialaisedustus (Marramao, Gardoncini, Lombardo Radice).

25 Butterwegge, Christoph, *Austromarxismus und Staat. Politiktheorie und Praxis der österreichischen Sozialdemokratie zwischen den beiden Weltkriegen*, Marburg 1991. Varsin myrkyllisessä kirja-arviossa Detlef Lehnert pitää Butterweggen teosta pääosiltaan “dogmeissa pitäytyvänä fabulointina”, *Archiv für Sozialgeschichte* 33/1993, 715.

26 Nimni, Ephraim, *Marxism and Nationalism. Theoretical Origins of a Political Crisis*, London 1994. Bauer on pääosassa, mutta kirjassa käsitellään myös Leniniä, Staliniä ja Gramscia. Nimnin toimittamana ilmestyi myös — vihdoin v. 2000 — Bauerin kansallisuuskysymyksestä kirjoittama pääteos englannin kielellä; Pichler 1991 (työssä on lähes 1000 sivua).

27 Löw, Raimund, *Otto Bauer und die russische Revolution*, Wien 1980.

runsaasti. Niiden taso on vaihteleva. Monissa on seurattu austromarxismi-tutkimuksen teoria-käytäntö -konfliktin paradigmaa.²⁸

Bauerin poliittisesta strategiasta ei ole tehty kokonaisesitystä. Kokonaisvaltaisuu-
della ymmärretään tässä ensinnäkin ajallista kaarta monarkiasta tasavaltaan ja toiseksi politiikan teorian ja arkipolitiikan käsittelyä yhdessä. Juuri tällainen kokonaisvaltaisuus on Bauerin kohdalla asianmukaista ja hedelmällistä, koska hänellä oli juuri strategin rooli ja nimenomaan jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Hänelle oli ominaista miettiä päivänpolitiikan poliittisteoreettista merkitystä, ja kääntäen, teorian muuntamista ajankohtaisiksi poliittisiksi toimintamalleiksi. Lisäksi hän konkreettisesti toteutti näitä toimintamalleja itse.

Bauerista ei ole merkittävää arkistomateriaalia, koska se takavarikoitiin ja hävitettiin Bauerin maastapaon jälkeen 1934.²⁹ Bauer-tutkimuksen lähde on Otto Bauer Werkausgabe. Siinä on kirjeenvaihtoa vain valikoiden; sen osalta tähän tutkimukseen täydennystä on saatu Bauerin kirjekokoelmasta Wienistä ja Kautskyn kirjeenvaihdosta Amsterdamista. Sos. dem. puolueen arkistosta Wienissä on käytetty parlamenttiryhmän arkistoa (Klubarchiv), jossa ovat myös muun muassa kabinetineuvoston viralliset istuntokertomukset (1922-23). Painetuista lähteistä tärkeimmät ovat olleet parlamentin istuntopöytäkirjat, puoluekokouspöytäkirjat ja lehdistä Die Arbeiter-Zeitung, puolueen pää-äänenkannattaja ja Der Kampf, austromarxismin teoreettinen foorumi.

Primäriaineistossa varsin keskeisellä sijalla on parlamenttia koskenut aikalais-keskustelu. Austromarxisti-piirin jäsenet (varsinkin Karl Renner) ovat välttämättä erityisasemassa Bauer-tutkimuksessa. Parlamenttikysymyksen teoreettista ja käsitteellistä jäsentämistä varten on ollut tärkeätä pyrkiä paneutumaan myös ajan valtio-opilliseen keskusteluun, jolloin Hans Kelsen varsinkin on ohittamaton nimi.

Tutkimuksen käsitteistä erityiskäsittelyä vaatii ensiksi *Itävalta*.³⁰ Käsite ja sen sisältö ei ole ollut itsestäänselvyys maan omille asukkaillekaan; päinvastoin, sitä on monissa historian vaiheissa oudoksuttu ja vieroksuttukin.³¹ Tämän työn kaikissa jaksoissa Itävallalla on erilainen merkitys: Ensimmäisessä jaksossa käsitellään vuoden 1867 valtiopöytäkirjasta (Ausgleich) alkunsa saanutta Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian aikaa, jolloin Itävalta tarkoitti valtakunnan sitä osaa, joka de jure muodostui valtiopäivillä edustettuina olevista kuninkaanmaista ja maakunnista (im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder), ja josta epävirallisesti käytettiin nimitystä Zisleithanien

28 Erityismaininnan ansaitsee Hermann Böhmin Theorie und Praxis des Austromarxismus bei Otto Bauer, Wien 1976 (Diss.). Työ on laaja-alainen, mutta otsikkonsa mukaisesti Böhm käsittelee Bauerin poliittista teoriaa Leserin tapaan (ja tämän ohjauksessa?) ideaalityyppisenä teorian ja käytännönpolitiikan vastakkainasetteluna. Böhmkin etsii ristiriitoja.

29 Ulkoministerikauden asiakirjoja säilytetään Itävallan valtioneuvostossa (Österreichisches Staatsarchiv. Archiv der Republik), mutta tämä aineisto koostuu virallisesta kirjeenvaihdosta, joka on julkaistu (ADÖ). Kokoelmaan ei sisälly yksityisluonteisia merkintöjä. (Arkiston johtajan Dr. Manfred Finkin kirje J.H.:lle 12.11.1998)

30 Vuonna 1996 Itävallassa vietettiin maan nimen tuhatvuotispäivää, nimipäivää; vuodelle 996 ajoitetussa Tonavan alueelta löydettyssä lahjaesineessä kyseinen paikka oli nimetty 'Ostarrichi'ksi.

31 Robert Musil nimeää mestariteoksessaan Mies vailla ominaisuuksia (Juva 1980) päähenkilön kotivaltion Kakaniaksi.

(valtakuntaa jakaneen Leitha-joen mukaan). Unkari oli viralliselta nimeltään Unkarin kruununmaakunnat (Ländern der ungarischen Krone). Virallisissa yhteyksissä Itävalta-nimi esiintyi vain monarkian yhteisnimessä (Österreichisch-Ungarische Monarchie) ja hallitsijan nimessä (Kaiser von Österreich und König von Ungarn); vuodesta 1915 oli myös itävaltalainen vaakuna.³² Työn ensimmäisessä jaksossa Itävalta tarkoittaa valtiopäivillä edustettuina olevia kruununmaita ja maakuntia.³³ Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiasta käytetään vaihtelevasti nimitystä kaksoismonarkia tai Habsburg-monarkia tai sitten vain Itävalta-Unkari.

Työn toisessa jaksossa, joka kattaa ajanjakson 1917-1920, Itävaltoja on kolme. Tasavallan perustamiseen saakka, ja senkin jälkeen ulkopoliitikassa ja sittemmin rauhanneuvotteluissa esiintyi vielä Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia edellä selvitettyssä merkityksessä. Vuoden 1918 aikana voimistui valtakunnan slaavikansojen itsenäistymispyrkimys. Tässä vaiheessa alkoi rakentua saksalainen Itävalta (Deutschösterreich), joka käsitti valtakunnan saksaa puhuvan osan, ja josta sitten (30.10./12.11.1918) muodostettiin oma valtio nimellä Republik Deutschösterreich (samassa yhteydessä Unkari irrottautui, tsekkoslovakialainen valtio luotiin, Puola julistautui kansallisvaltioksi ja eteläslaavilaiset alueet lähentyivät Serbiaa lopulta siihen liittyen). Saksalaisen Itävallan aika oli lyhyt; Pariisin rauhansopimuksessa lokakuussa 1919 nimen käyttö kiellettiin. Tosin epävirallisesti se säilyi. Rauhansopimuksessa luotiin Itävallan tasavalta (Republik Österreich): toisen jakson lopussa ja kolmannessa jaksossa Itävalta tarkoittaa tätä tasavaltaa.

Käsitteellistä problematiikkaa liittyy edelleen nimitykseen *Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue* tai *itävaltalainen sosiaalidemokratia*. Keisariajan työväenliikettä käsiteltäessä tutkimuskirjallisuudessa puhutaan yleensä Itävallan sosiaalidemokraattisesta puolueesta (Sozialdemokratische Partei Österreichs), vaikka todellisuudessa tarkoitetaan Hainfeldissa 1889 syntyneen yhtenäispuolueen saksalaista puoluetta (die deutsche sozialdemokratische Partei in Österreich).³⁴ Puolue oli monikansallinen, kuten sen toiminta-alue, valtakunnan itävaltalainen osa (Zisleithanien). Se koostui saksalaisista, tsekkiläisistä, puolalaisista, italialaisista ja eteläslaavilaisista organisaatioista. Tämän työn ensimmäisessä jaksossa Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue, samoin kuin itävaltalainen sosiaalidemokratia tarkoittavat pääsääntöisesti, ellei asiaa tarkemmin selitetä taikka asiayhteydestä muuta ilmene, nimenomaan saksalaista puoluetta. Se oli joka tapauksessa Otto Bauerin kotipuolue. Toisaalta on syytä muistaa, että Bauerin kansallisuusteoreettisella kirjoittelulla oli saksalaista puoluetta laajempi yleisö.

32 Zöllner, Erich, *Geschichte Österreichs*, Wien 1970, 412-413.

33 Maakuntia tai kruununmaakuntia (Kronländer) oli kaikkiaan 17, suuruusjärjestyksessä asukasluvun mukaan: Galizien, Böhmen, Niederösterreich, Mähren, Steiermark, Tirol, Oberösterreich, Schlesien, Krain, Bukowina, Dalmatien, Kärnten, Istrien, Görz und Gradisca, Salzburg, Triest, Vorarlberg. (Galantai, Jozsef, *Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918*, Wien 1985, 96) — Saksankielisissä teksteissä käytetään paljon Z(C)isleithanien-nimitystä, mutta suomeksi vakiintunutta vastinetta ei ole. Unkarista voidaan vastaavasti käyttää nimitystä Transleithanien, joka on kuitenkin harvinaisempi.

34 Vrt. Löw, Raimund, *Der Zerfall der "Kleinen Internationale"*. *Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889-1914)*, Wien 1984, 11.

Toisessa ja kolmannessa jaksossa kansallisuusongelmaa suhteessa terminologiaan ei ole, koska yhtenäispuoluetta ei enää vuoden 1911 jälkeen ollut. Toisessa ja kolmannessa jaksossa Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue tarkoittaa aina saksalaista puoluetta.³⁵

Edellä selvitetiin, että *austromarxism*in käsitteellä voidaan viitata puolueeseen yleensä. Tässä työssä kuitenkin käsitteellä on sen suppea merkitys: ensi alkuun kysymys oli pienestä teoreettikoryhmästä, sitten Bauerin ja Max Adlerin mukana austromarxismi siirtyi myös päivänpolitiikkaan; Renner etäännytti koko ajan siinä määrin kahdesta muusta, että häntä tuskin voidaan nimittää austromarxistiksi sodan jälkeen. Austromarxismin siirtyminen politiikkaan on oma ongelma sinänsä, jota tässäkin työssä osaltaan valaistaan, eikä käsitelmääritys riitä asian selvittämiseksi.

Kolmas peruskäsite tutkimuksessa on *parlamentti* ja sen rinnalla *parlamentarismi*. Ensimmäinen muistettava seikka on, että parlamentin nimellä parlamentti-instituutio ei missään vaiheessa ole Itävallassa oikeudellisenä käsitteenä esiintynyt. Habsburgmonarkian aikaan juridinen käsite oli Reichsrat (valtakunnanneuvosto); alahuone oli Abgeordnetenhaus (edustajainhuone) ja ylähuone Herrenhaus (herrainhuone). Vallankumousvuosina parlamentti esiintyi nimillä Provisorische Nationalversammlung (väliaikainen kansalliskokous) ja Konstituierende Nationalversammlung (perustuslakia säättävä kansalliskokous). Uudessa perustuslaissa (1920) nimitykseksi tuli virallisesti Gesetzgebung des Bundes (liittovaltion lainsäädäntö), joka sisälsi Nationalratin (kansallisneuvosto) ja Bundesratin (liittoneuvosto). Tarkalleen ottaen parlamentti-nimi on Itävallassa ollut vain rakennuksella.³⁶

Yleiskäsitteenä parlamentti tarkoittaa neuvottelua (Unterredung, Verhandlung) tai kokousta (Versammlung) ja edelleen tiettyjä institutionalisoituja kokouksia sekä rakennusta.³⁷ Parlamentti-sana palautuu ranskan kielen sanaan parler ja italian kielen sanaan parlare, jotka tarkoittavat puhumista; parlamentti on siten paikka, jossa puheen ja vastustuspuheen välityksillä tapahtuu mielipiteenmuodostus. Tänä päivänä parlamentilla ymmärretään demokraattisen valtiollisen mielipiteenmuodostuksen paikkaa, ja se on modernin politiikan toiminnallinen keskus. Parlamentin ensisijainen tehtävä on lakien säätäminen. Sillä on suhteessa hallitusvaltaan ja hallintoon kontrollifunktio, joka alunperin oli monarkian ja säätyjen välisen dualismin ja sittemmin monarkin ja kansan dualismin ilmentymä. Mielipiteenmuodostajana parlamentilla on edelleen tärkeä julkisuusfunktio.³⁸ Itävallassa kansanedustuksen historialle on ollut Pelinkan

35 Vuodesta 1918 puolueen nimi oli virallisesti Die sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschösterreichs (SDAP), vaikka Deutschösterreich olikin Pariisin rauhansopimuksesta lähtien sittemmin kielletty.

36 Vrt. Schambeck, Herbert, Vorwort teokseen Österreichs Parlamentarismus. Werden und System, Berlin 1986, XXI.

37 Boldt, Hans, Parlament, parlamentarische Regierung, Parlamentarismus, teoksessa Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Hrsg. von Otto Brunner et al., Bd. 4: Mi-Pre, Stuttgart 1978, 649.

38 Schambeck, Herbert, Vom Sinn und Zweck des Parlamentarismus, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 1, 9, 12, 19.

mukaan ominaista suhteessa maihin, joilla on ollut voimakas ja yhtenäinen parlamentaarinen kehitys, myöhäisyys, takaiskut ja toistuvat epäonnistumiset.³⁹ Käsiteltävänä ajanjaksona itävaltalainen parlamentarismi saavutti ensimmäisen kukoistuskautensa ja joutui myös ensimmäiseen syvään kriisiin.

Parlamentarismien (Parlamentarismus) käsitteellä tarkoitetaan tavallisesti kahta asiaa: Laajassa mielessä sillä kuvataan parlamenttien toimintaa erilaisissa poliittisissa järjestelmissä yleensä. Spesifimmin parlamentarismi on hallitusjärjestelmä, jossa hallitus on parlamentista, joka edustaa kansalaisia, riippuvainen.⁴⁰ Bauer käsitteli asiaa yleensä mainitussa laajemmassa mielessä (jossa hallitusproblematiikka on osateemana), parlamentin kautta harjoitettavana politiikkana, parlamentillisena hallintotapana — toisin sanoen modernin politiikan kontekstissa.

39 Nick, Rainer & Pelinka, Anton, *Parlamentarismus in Österreich*, Wien 1984, 27; ks. laajemmin Gerlich, Peter, *Zum Begriff des Parlaments in Österreich*, teoksessa *Österreichs Parlamentarismus*, Berlin 1986, 21-33.

40 *Politik-Lexikon*. Hrsg. von Everhard Holtmann, München 1994, 420.

I OSA

PARLAMENTTI JA VALLANKUMOUS. NUOREN BAUERIN POLIITTINEN TEORIA

1. BAUERIN YHTEISKUNTATEORIAN SYNTY 1905-1909

*“Dass bedeutet nun aber,
dass kein neuer Gedanke einfach
angenommen werden kann, sondern
dass er aufgenommen, dem ganzen
geistigen sein von Millionen
Individuen einverleibt, angepasst
werden muss.”*

— Otto Bauer 1907

1.1. Lämpimurtovuodet — austromarxistien piiri, kansallisuusteoria

Otto Bauerin keväällä 1907 julkaistu kirja *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*¹ teki Bauerista tunnetun ja se on myös jäänyt hänen tunnetuimmaksi kirjakseen. Bauer antoi ymmärtää sen esipuheessa, että hänellä olisi ollut muita teoreettisia intressejä kuin kansallisuusteema. Saman hän totesi kirjeessään Karl Kautskylle tammikuussa 1906, kun hanke oli alullaan.² Onkin paikallaan aluksi jonkin verran tuoda esille nuoren Bauerin varhaisia pyrkimyksiä ja teoreettisia hankkeita yleisemmin, koska vielä myöhemminkin pyrkimykset säilyivät ja olivat hänelle poliittisena ajattelijana ominaisia.

Lakia, filosofiaa ja poliittista taloustiedettä Wienin yliopistossa opiskellut ja tohtoriksi vuonna 1906 promovoitu Bauer³ debytoi varsinaisesti Karl Kautskyn perustaman ja päätoimittaman teoreettisen *Die Neue Zeit* -aikakausjulkaisun palstoilla vuosina 1905 ja 1906. Bauer käsitteli yhteensä kahdeksassa artikkelissa marxilaista talouskriisiteoriaa, siirtomaapolitiikan ongelmia ja imperialismia, työläiskoulutusta Wienissä sekä marxilaisuuden ja etiikan suhdetta.⁴ Marxilaisuuden kova ydin, talous(kriisi)teoria

1 Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1924/1907), OBW 1, 49-622.

2 Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, esipuhe ensimmäiseen painokseen (1907), OBW 1, 50; Bauer Kautskylle 26.1.1906, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 472, IISG.

3 Bauerin opinnoista ks. Braunthal 1961, 13-18.

4 Ks. OBW 7, 790-925; ks. myös Bauerin kirje Kautskylle 15.5.1904, jossa hän tarjosi tekstiään ‘Marx’ *Theorie der Wirtschaftskrisen*’ luettavaksi ja julkaistavaksi, OBW 7, 788-789. — Aivan ensimmäinen Bauerin kirjoitus NZ:ssa oli 7.9.1904 ilmestynyt kirja-arvio Siegmund Krausin teoksesta *Kinderarbeit und gesetzlicher Kinderschutz in Österreich*, Wien 1904 (NZ, 22. Jg., 2. Bd.). Kaikkiaan lehdessä julkaistiin 18 Bauerin artikkelia ja 7 kirja-arvostelua vuosina 1904-14. NZ, 22. Jg. - 32. Jg. (1904-14). Bauer oli itävaltalaisista kirjoittajista yksi useimmin NZ:n palstoilla esiintynyt. Selvästi eniten kirjoittivat Adolf

ja kapitalistinen talous yleisesti, olivat Bauerin kiinnostuksen kohteina varhaisista kirjoituksista viimeisiin. Talousteoria ja -politiikka tulivat olemaan sittemmin myös hänen omin opetusalanansa työläiskouluttajana. Bauer kirjoitti monimutkaisista taloudellisista ongelmista selkeästi, kansantajuisesti: hänen talouspoliittisilla teksteillään oli myöhemmin usein tärkeä valistusfunktio, tarkoituksena agitaation ja marxilaisen taloustieteen yhdistäminen. Ensimmäinen tällainen kirjoitus (joka oli muokattu luento) oli vuonna 1910 ilmestynyt *Die Teuerung*.⁵

Neue Zeiten artikkeleissa, jotka siinä vaiheessa oli tarkoitettu eräänlaisiksi tieteelliseksi opinnäytteiksi sosialistiselle lukeneistolle, Bauer käsitteli muun muassa kapitalistisen yhteiskunnan suhdanteiden säännönmukaisuuksia ja vaihtelua puhtaasti teoreettiselta kannalta⁶ sekä sitä, miten suojatullit yhtäältä⁷ ja siirtomaapolitiikka yleisesti toisaalta⁸ vaikuttivat kehittyneiden maiden proletariaatin, "valkoisen työläisen" asemaan ja etuihin.⁹

Talousopilliset taipumuksensa hän osoitti yliopistossakin; ylioppilaana Bauer sai jo hieman nimeä professori Böhm-Bawerkin taloustieteen seminaariryhmässä talvella 1905 tunnetun opettajansa kriitikkona.¹⁰ Julius Braunthal kertoo muistelmissaan

Braun, Gustav Eckstein ja Rudolf Hilferding, joiden jälkeen Bauer oli aktiivisin. Friedrich Adler, Friedrich Austerlitz ja Julius Deutsch kirjoittivat aika ajoin. Sen sijaan esimerkiksi Max Adler ja Karl Renner eivät oikeastaan lainkaan.

- 5 Bauer, Otto, *Die Teuerung. Eine Einführung in die Wirtschaftspolitik der Sozialdemokratie*, OBW 1, 641-759 (Wien 1910). Bauerin luennoista koottiin ja julkaistiin postuumisti yleistajuinen kansantalousoppi *Einführung in die Volkswirtschaftslehre* (Wien 1956), joka on myös OBW:n neljännessä osassa (587-1012). — Myös Karl Renneriin, austromarxisti-piiriin kantajäseneen ja sittemmin Bauerin antipodiin puolueessa sopivat aivan samat poliittisteoreettisen profiilin luonnehdinnat kuin Baueriin: opiskeli oikeus- ja valtiotieteitä, teki varsinaisen uransa politiikassa, mutta harrasti nuoruudessaan taloudellisia ja taloustieteellisiä kysymyksiä ja oli niissä läpi elämänsä kiinni. Ks. John, Michael, "Ein möglichst grosser Wirtschaftsraum ..." — Karl Renner und seine Ansichten zu Volkswirtschaft und Wirtschaftspolitik, artikkelikäsitelmäkirjoitus, Univ. Linz 1998. Rennerin ja Bauerin taloudelliset näkemykset yhtyivät usein, vaikkakin he poliittisesti ajautuivat erilleen.
- 6 Bauer, Otto, *Marx' Theorien der Wirtschaftskrisen*, OBW 7, 790-806 (NZ 1905).
- 7 Bauer, Otto, *Die Arbeiterklasse und die Schutzzölle*, OBW 7, 806 (NZ 1905).
- 8 Bauer, Otto, *Die Kolonialpolitik und die Arbeiter*, OBW 7, 826 (NZ 1905).
- 9 Ks. Botz, Gerhard - Konrad, Helmut, *Die Stellungnahmen Otto Bauers und anderer österreichischer Sozialdemokraten zum Imperialismus vor dem Ersten Weltkrieg*, teoksessa ITH-Tagungsberichte, Wien 1974, 45-56. Kirjoittajien mukaan Bauerin kehittelyt imperialismista ennen maailmansotaa palautuivat yleisiin imperialismikäsitelmiin, jotka vallitsivat sosiaalidemokratisten ja vasemmistoliberaalien kriitikoiden keskuudessa, ja joita varsinkin John A. Hobson vaikuttavalla tavalla oli esittänyt. Marxin suoraa vaikutusta oli vähemmän. Vasta 30-luvun teoksissaan Bauer tekijöiden mukaan tunkeutui syvemmälle marxismiin tässä suhteessa.
- 10 Mozetic 1987, 38; Swedberg, Richard, Schumpeter. A Biography, 1991, 14-15. Muita seminaarin jäseniä olivat Ludwig van Mises, jonka muistelmiin Mozetic nojaa, Emil Lederer, Joseph Schumpeter ja Rudolf Hilferding, kaikki merkittäviä talousoppineita sittemmin. Seminaarin keskeinen kysymys, josta keskusteltiin tai paremminkin kiivaasti väiteltiin oli, oliko Marxin arvoteoria todella analyttinen väline hinnanmuutosten ymmärtämisessä.

Bauerin olleen ajankohtainen teoreetikko syksyllä 1905, kun hän itse oli tullut mukaan työväenliikkeeseen.¹¹

**Otto Bauer nuoruutensa vuosina.
Kuvälähde: VGA.**

Tarkasteltaessa nuoren Bauerin tuotantoa kokonaisuudessaan vuosilta 1905-1909 kiinnittää huomiota sen laajuus ja laaja-alaisuus: hän käsitteli lähes kaikkia mahdollisia teemoja filosofian kysymyksistä päivänpolitiikkaan. Bauer vakuutti lukijansa ja kuulijansa myöhemminkin lukeneisuudellaan, teoreettisella liikkuvuudellaan ja synteeseillään. On vaikea selvästi luonnehtia hänen intellektuaalista profiiliaan. Myöhemmän poliittisen uran kannalta merkittävää oli Bauerin kyky teoreettisen innovatiivisuuden ja poliittisen tarkkanäköisyyden yhdistämiseen; hänellä oli silmää yhtäältä suurille asiayhteyksille ja toisaalta kyky monimutkaisten ongelmien erittelyyn.¹²

Wienin yliopistosta tuli Itävallan sosialistisen liikkeen teoreettisen uudistumisen keskus; yliopistomarxismi kehittyi siellä 1890-luvulla. Vuonna 1895 Max Adler perusti Freie Vereinigung Sozialistischer Studenten und Akademiker -yhdistyksen, jota Karl Renner luonnehti muistelmissaan tieteelliseksi seminaariksi.¹³ Yliopiston opettajistakin

11 Braunthal, Julius, In Search of the Millennium, London 1945, 72, 81.

12 Reimann 1968, 271. Psykobiografiassaan austromarxisteista Mark E. Blum toteaa, että “Bauerin tapa käsitellä tosiasioita sai muut vaistomaisesti pitämään häntä johtajanaan” (1985, 73).

13 Renner, Karl, An der Wende zweier Zeiten, Wien 1946, 278-279.

jotkut olivat aktiivisia sosialisteja, Bauerin opettajista ainakin historioitsija Ludo Hartmann.¹⁴

Yliopistoon asetuttuaan Bauer tutustui nuoriin sosialisteihin, jonka ydinryhmän muodostivat Max Adler, Rudolf Hilferding ja Renner. Näillä oli tapana kokoontua kirjailijoiden suosimassa Cafe Centralissa pohtimaan yhteiskunnallisia ja teoreettisia kysymyksiä. Toiminta laajeni vuonna 1903 Zukunft-yhteisöön, joka organisoiti työläis-koulutusta.¹⁵ Piiri alkoi profiloitua. Adler kirjoitti filosofiasta, Hilferding talousteoriasta, Renner ja Bauer valtiollisista ongelmista ja kansallisuuskysymyksestä. Tutkimuksia alettiin julkaista vuonna 1904 otsikolla Marx-Studien. Toimittajat ilmoittivat ensimmäisen kirjansa esipuheessa, että he halusivat vaalia pikemminkin Marxin henkeä kuin sanaa. He eivät kokeneet marxismia jäykäksi systeemiksi, vaan halusivat “tietoisesti yhdistää marxilaiset tutkimustulokset ja -menetelmät aikansa uuden filosofian ja yhteiskuntatieteen kanssa”.¹⁶ Vuonna 1907 perustettiin Der Kampf, teoreettinen aikakausjulkaisu, josta tuli varsinaisesti austromarxismien foorumi.¹⁷ Samaan aikaan, vuosina 1907-08, itävaltalaiset sosialistit tulivat joukolla esiin myös Neue Zeittissa, jossa heidän nimensä esiintyivät usein ensimmäiseen maailmansotaan saakka.¹⁸

-
- 14 Fellner, Günter, Ludo Moritz Hartmann und die österreichische Geschichtswissenschaft. Grundzüge eines paradigmatischen Konfliktes, Wien: Geyer Edition, 1985, 259-270. Ludo Moritz Hartmann (1865-1924), tunnetun runoilijan ja '48-vallankumouksellisen Moritz Hartmannin poika, oli Wienin fabiaanien piirin aktiivi. Tähän piiriin kuuluivat mm. Engelbert Pernerstorfer ja Michael Hainisch, Itävallan ensimmäinen liittopresidentti (1920-28) sittemmin. Piirissä keskusteltiin mm. yleisestä äänioikeudesta. Hartmann vaikutti Itävallan vallankumousvuosina 1917-19 saksalaiskansallisilla mielipiteillään. Hänet valittiin perustuslakia säätävään kansalliskokoukseen vuonna 1919. Hän oli myös tasavallan ensimmäinen Berliinin-lähettiläs Bauerin ulkoministerikaudella; Hartmann sai ristiriitaisia ajatuksia herättävän kutsumanimen ‘Anschlussin profeetta’.
- 15 Bottomore, Introduction teokseen Austro-Marxism, London 1978, 13-14; Braunthal 1961, 11-18. Stefan Zweig muistelee vuosisadan alun kahvilakulttuuria Wienissä kirjassaan Eilispäivän maailma: “Wienin kahviloissa oli aivan omalaatuinen henkensä, jota ei muualla maailmassa tavannut. Kahvilat olivat oikeastaan jonkinlaisia demokraattisia kerhoja, joihin jokainen pääsi tilaamalla kahvikuppinsa. Tuskin mikään kehitti enemmän itävaltalaisen joustavaa älykkyyttä kuin juuri oleskelu kahviloissa, joissa päivän tapahtumia perusteellisesti pohdittiin tuttavallisissa keskusteluissa.” (suom. Alf Krohn, Jyväskylä 1945, 52-53)
- 16 Max Adlerin ja Rudolf Hilferdingin esipuhe Marx-Studien-sarjan ensimmäiseen niteeseen (Blätter zur Theorie und Politik des wissenschaftlichen Sozialismus, Bd. 1, 2. Aufl., Darmstadt 1971/Wien 1907), vii-viii.
- 17 Der Kampf. Sozialdemokratische Monatsschrift (Wien, Bde. 1-27; Prag, Bde. 1-7). Lehdet perustivat ja pääasiallisesti toimittivat Bauer, Adolf Braun ja Renner. Myöhemmin Friedrich Adler tuli toimittajaksi ja hänestä tuli myös päätoimittaja 1924. Austromarxistiryhmittymän jäsenet kirjoittivat säännöllisesti Kampf-lehteen; lehdellä oli myös laaja avustajajoukko, johon eri aikoina kuuluivat muun muassa Karl Kautsky, Leon Trotsky, Riazanov, Julius Braunthal, Otto Neurath, Alfred Adler, Ernst Fischer, Paul Lazarsfeld, Adolf Sturmthal ja Hendrick de Man. Vuodesta 1934 Bauer toimitti uutta sarjaa lehdestä maanpaossa Tšekkoslovakiassa.
- 18 Ks. NZ, 25.-26. Jg. (1907-08), ks. myös aik. viite 4.

Austromarxistien ryhmään kuului epälukeisa joukko nuorehkoa marxilaista älymyötä Wienistä. Edellisten lisäksi voidaan vielä mainita Gustav Eckstein ja Victor Adlerin poika Friedrich. Paitsi yleinen marxilaisuuden uudistaminen, tieteellistä modernointia akateemista keskustelua hyödyntäen, ryhmittymän tavoitteena oli “itävaltalaisten ongelmien” käsittely. Kampf-lehden tekijät halusivat “kääntää [sosialistisen internationaalien] kansainvälisyyden ajatukset eläväksi todellisuudeksi [kaksoismonarkiassa]”.¹⁹ Gerald Mozetic, joka on pyrkinyt systemaattisesti rekonstruoimaan austromarxistien sosiologiaa, pitää austromarxismia lähteenä marxismin ohella saksalaista (luonnon)-tieteellistä keskustelua yleensä, jolloin ongelmana oli vuosisadan alussa ennen kaikkea luonnontieteiden suhde muihin tieteisiin (Naturalismusproblem) ja uuskantilaisuuden teemoja. Toisena syntykontekstina olivat Wienin yliopiston oikeus- ja yhteiskuntatieteelliset sekä filosofiset tutkimussuuntaukset (varsinkin Ernst Machin tietoteoria) ja niin sanottu rajahyödyn koulukunta kansantaloustieteessä.²⁰

Austromarxisteille ominaisinta oli epäilemättä akateeminen teoreettisuus ja kriittinen älyllisyys, joka oli luonteeltaan jossakin määrin paremminkin konservatiivista kuin radikaalia; keskustelu oli oppinutta enemmän kuin rajoja rikkovaa. Ajatus sosialistisesta opiskelijaliikkeestä johtaa ehkä osittain harhaiseen mielikuvaan jostakin tavattomasta, äänekkäästä radikalismista patinoituneen Wienin keisarillisessa yliopistossa. Mutta kuten Alfred Pfabigan on huomauttanut, nuoret austromarxistit eivät olleet kapi-noitsijoita ainakaan siinä mielessä, että olisivat luopuneet akateemisesta kunnianhimestä. Kaikki menestyivät opinnoissaan loistavasti; Rennerillä ja Bauerilla olisi ollut edessään todennäköisesti yliopistoura, elleivät olisi ryhtyneet politiikkaan, Friedrich ja Max Adler habilitoituivat.²¹ Pfabigan toteaa artikkelissaan edelleen, että materialismin austromarxistit assosioivat jotenkin negatiivisesti. Hän löytää myös orien-taation parlamentarismiin austromarxismia ominaispiirteeksi.²²

Austromarxismia koskevassa tutkimuksessa on yleensä korostettu Max Adlerin tieteenfilosofian merkitystä tämän koulukunnan²³ omalaatuisuuden muovaajana. Täl-löin tarkoitetaan erityisesti Adlerin käsitystä inhimillisen tiedostamisen transken-dentaalis-yhteiskunnallisesta luonteesta, inhimillisen tajunnan ‘yhteiskunnallisesta a priori’, käsitystä ‘yhteiskunnallistuneesta’ ihmisestä.²⁴ Adler pyrki osoittamaan, että yhteiskunnalliset kausaalisuhteet eivät olleet mekaanista kausaalisuutta, vaan ne välittyivät aina inhimillisen tajunnan läpi. Yhteiskunnallisiin suhteisiin liittyivät siten

19 Kampf-lehden ensimmäisen numeron ohjelmanjulistus ‘Der Kampf’, Bd. 1, Wien 1.10.1907, 1-5. Lisäykset, jotka voitaneen ajatella myös toisinpäin, J.H.

20 Mozetic 1987, 16-41; ks. myös Kolakowski, Leszek, *Main Currents of Marxism. Its Rise, Growth and Dissolution*, vol. II: *The Golden Age*, 1978, 240-254.

21 Pfabigan, Alfred, *Das ideologische Profil der österreichischen Sozialdemokratie vor dem Ersten Weltkrieg*, teoksessa *Die Bewegung. Hundert Jahre Sozialdemokratie in Österreich*, Wien 1990, 47-48.

22 *Ibid.*, 49, 50.

23 Esimerkiksi Bottomore (1978) käsittelee austromarxismia nimenomaan (tieteellisenä) koulukuntana, kun taas Blum (1985, 19) katsoo, että austromarxismi “ei ole koulukunta” — jokainen perusti käsityksensä erilaiseen filosofiseen näkemykseen.

24 Bottomore, *Introduction* (1978), 16; Hänninen, Sakari, *Valtiosta valtaan*, Jyväskylä 1986, 22; Kolakowski 1978, 261; Mozetic 1987, 200.

aina ihmisten pyrkimykset, päämäärät ja arvot. Tästä seurasi (Adler-tulkintojen mukaan) käsitys, että kaikki yhteiskunnalliset ilmiöt — perimmiltään myös taloudelliset — olivat henkisiä eivätkä materiaalisia ilmiöitä ja niiden väliset suhteet aina jossakin mielessä inhimillisten tajuntojen välisiä suhteita.²⁵ Kollegaansa selvästi nojautuen Bauer kirjoitti vuonna 1909 yhteiskunnassa elävien ihmisten sieluista “yhteiskunnallisen elämän alkuaineena”, jossa tuotantovoimien muutokset synnyttivät “aina uusia ilmiöitä, jotka objektivoituivat tapojen, oikeuden ja valtioiden muutoksissa, uusissa uskonnon, taiteen ja tieteen muodoissa, uusissa eettisissä käsityksissä”.²⁶

On epäselvää, missä määrin austromarxistit lopulta puhalsivat yhteen hiileen. Pfabiganin mukaan Bauer oli Max Adlerin oppilas filosofiassa: Adlerilta Bauer omaksui kriittisen asenteen materialismiin ja Hegelin filosofiaan; Bauer seurasi Adlerin synteesiä kantilaisuudesta ja historiallisesta materialismista.²⁷ F. Peter Wagner korostaa Hilferding-biografiassaan Adlerin ja Hilferdingin teoreettista suhdetta; marxismi oli Hilferdingille tiedettä Adlerin perusteleman tieteellis-historiallisen kontingenssin (historialliset tendenssit ja kausaalisuhteet) kautta.²⁸ Bauer halusi vuonna 1927 muistaa nuorta toverusryhmää “tiivinä tieteellisenä yhteisönä marxilaisen koulukunnan sisällä”. Bauerin mielestä ryhmää “ei yhdistänyt tietty poliittinen suuntaus, vaan heidän tieteellisen työnsä erityislaatu”.²⁹

Mikäli *yhteiskunnallista a priori* halutaan pitää tällaisena erityislaatuna, voidaan edelleen pohtia, mitä merkitystä tällä ihmiskäsityksellä oli politiikassa, poliittisen strategian kannalta? Ainakin ajatus yhteiskunnallistuneesta ihmisestä yhteiskunta-analyysin lähtökohtana pelkän yhteiskunnan sijasta kohottaa inhimillisen tekijän painoarvoa, korostaa ihmisen kokemuksia; kehitystä ei ajateltu automaattiseksi. Toisin sanoen sosialismia ei pitänyt tarkastella — niin kuin nuori Bauer sosialistista etiikkaa käsitelleessä artikkelissaan 1906 pohti — vain “tieteen kysymyksenä” vaan myös “elämän kysymyksenä”.³⁰ Ihmisen sielu, vaikkakin rakenteeltaan yhteiskunnallinen, oli aina yksilön sielu ja siten jossakin määrin arvaamaton. Toisaalta käsitys ihmisen yhteiskunnallisesta

25 Bottomore, Introduction (1978), 20; Mozetic 1987, 114. Adlerin teoriasta seikkaperäisemmin ks. Pabst, Karl H., *Transzendente Erkenntnis und Gesellschaft. Zur Kritik transzendenter Begründungsversuche der Gesellschaftstheorie bei Max Adler, Jürgen Habermas und Theodor W. Adorno*, Frankfurt am Main 1992, 95-134. Adler esitti teesinsä sosiaalisesta a priori vuosien varrella monessa yhteydessä. Ensimmäistä kertaa se julkaistiin vuonna 1904 otsikolla *Kausalität und Teleologie im Streite um die Wissenschaft*, joka oli *Marx-Studien* sarjan ensimmäinen nide (ks. viite 16).

26 Bauer, Otto, *Marx und Darwin*, OBW 8, 194 (Der Kampf, Bd. 2, 1908/09).

27 Pfabigan, Alfred, *Otto Bauer und Max Adler*, teoksessa *Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis*, Wien 1985, 39-40. Max Adler oli seitsemän vuotta vanhempi kuin Bauer.

28 Wagner, F. Peter, *Rudolf Hilferding. Theory and Politics of Democratic Socialism*, New Jersey 1996, 19.

29 Bauer, “Austromarxismus” (1927), OBW 8, 11; ks. myös Bauerin myöhempi arvio Max Adler. *Ein Beitrag zur Geschichte des Austromarxismus*, OBW 9, 752-761 (Der Kampf 1937), jossa Bauer luonnehtii Adleria nimenomaan ryhmän filosofiksi. Artikkelissaan hän jossakin määrin kritisoi Adlerin sosiaalinen a priori-käsitettä ja kuvailee A.:n “kantinisovvaa marxismia” ja austromarxismia ylipäänsä marxilaisen ajattelun yhdeksi kehitysvaiheeksi.

30 Bauer, Otto, *Marxismus und Ethik*, OBW 7, 889 (NZ 1906).

(peri)olemuksesta — ikään kuin myötäsyttyisesti sosiaalisesta ihmisestä — näyttäisi tukevan ajatusta kehityksen vääjäämättömästä kulusta kohti harmonisempaa yhteiskuntajärjestelmää. Käsitys inhimillisen tajunnan yhteiskunnallisesta elementistä vahvistaa käsitystä ihmisestä (perimmältään) yhteiskunnallisena olentona; siten sosiaalinen a priori näyttäisi helposti implikoivan solidaarisen yhteiskunnan.³¹

Voidaan kysyä, miksi austromarxismi oikeastaan syntyi? Oliko kysymys sattumasta, että joukko monipuolisesti sivistyneitä ja älykkäitä nuoria miehiä löysi yhteisen kielen? Sattumalla oli epäilemättä sijansa. Jonkinlainen sattuma oli jo se, että Louis Boudin nimesi nuoren wieniläispiirin austromarxisteiksi, mikä pani ilmiön alulle.³² Austromarxismin synnyn kannalta olennaista oli joka tapauksessa ajan akateeminen debatti, yleisesti ja erityisesti Wienissä. Kuten on tuotukin jo esille, austromarxistien piirin jäsenet kokivat vastaavansa toisaalta uskantilaisuuden ja toisaalta Wienin ajankohittaisen tieteellisen keskustelun haasteisiin. Samalla he kokivat uudistavansa marxilaista yhteiskuntatiedettä, tekevänsä siitä kilpailukykyisen muun (porvarillisen) tieteen kanssa. Norbert Leser on korostanut sitä, että austromarxismin leimallisoin konteksti oli nimenomaan Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia, koska tällöin piiri oli työyhteisö. Samanlaista keskusteluyhteyttä maailmansodan jälkeen ei ollut teoreettisissakaan kysymyksissä, kun ryhmittymä oli hajonnut poliittisesti.³³ Maailmansotaa edeltävä aika oli austromarxismin kultakausi.

Että marxilaisuutta uudistettiin Itävallassa — toki sitä tehtiin muuallakin — johtui osaltaan kansallisuuskysymyksestä ja nousevasta nationalismista. Luokkateoriaan nojaava marxismi ei näyttänyt toimivan sellaisenaan — eikä ainakaan mekaanisesti sovellettuna — kansallisesti kirjavassa ja emotionaalisesti kuohuvassa Itävallassa. Toisaalta Itävalta voisi olla kokemusvarasto kansainvälisen työväenliikkeen keskustelussa, mihin Kampf-lehden tekijät siis viittasivat julkaisua perustettaessa.

Vuosisadan vaihteen Wien oli henkisesti voimakkaassa käymistilassa. Kulttuurin kaikilla aloilla syntyi uutta, mikä oli mielenkiintoista verrattuna valtiolliseen pysähtyneisyyteen. Ehkä se juuri myös tuotti dynaamista kulttuurielämää. Stefan Zweig kirjoittaa kulttuurin nälästä vuosisadan alussa: “Juuri sen vuoksi, ettei Itävalta ollut vuosisatoihin saavuttanut poliittista kunniaa eikä ollut erityisesti menestynyt sotilaallisessa toiminnassaan, kotoinen ylpeys suuntautui taiteellisen ylivallan hankkimiseen.”³⁴ Vanhan järjestyksen viimeisiin linnakkeisiin kuuluvasta Wienistä tuli erilaisten ja vastakkaisten kulttuurivirtausten ahjo. Siitä maaperästä versosivat muun muassa marginalistinen talousteoria, looginen empirismi, analyttinen kielifilosofia, psykoanalyysi, modernistinen arkkitehtuuri ja runous ja ekspressionismi sekä atonaalinen musiikki. *Fin de siecle-Wien* oli “yksi vuosisatamme hedelmällisimpiä historiattoman

31 Katsoulis, Ilias, *Sozialismus und Staat. Demokratie, Revolution und Diktatur des Proletariats im Austromarxismus*, Meisenheim an Glan 1975, 451.

32 Bauer, “Austromarxismus” (1927), *OBW* 8, 11. En ole saanut käsiini Boudinin alkuperäistä englanninkielistä teosta, mutta saksankielisessä käännöksessä ei puhuta austromarxismista lainkaan. Ks. Boudin, L.B., *Das theoretische System von Karl Marx*, (aus dem Englischen übersetzt von Luise Kautsky), Stuttgart 1909.

33 Leser 1985, 21.

34 Zweig 1945, 24.

kulttuurin pesäpaikkoja”. Käsite nuoret (wieniläiset) levisi yhdeltä kulttuurin alalta toiselle yhteisenä nimittäjänä mullistajille ja kumoajille.³⁵ Erilaisia kirjallisia ja filosofisia kahvilapiirejä tai niihin verrattavia lukuseurueita oli paljon. Ne olivat muodissa. Jokaisella puolueella esimerkiksi oli vastaavanlaisia ryhmäkuntia kuin austromarxistit.³⁶

Revisionismidebattia ei voi unohtaa, mikä merkitsee samalla sitä, että austromarxismiin syntyyn liittyi — olkoonkin, että teoreettinen harrastus oli etusijalla — ajankohdainen poliittinenkin ulottuvuus. Bauer korosti tätä jälkikäteen Max Adler -nekrologisinaan: “Marxismiin ja revisionismiin välinen kamppailu vuosisadan alussa ... antoi nuorelle sosialistiselle intelligenssialle vahvan herätteen”. Bauer näki Adlerin ryhtyneen kantilaisen tietoteorian välinein puolustamaan marxilaista yhteiskuntatiedettä “revisionistista vesittämistä” vastaan. Samalla hän oli vetänyt rajan sen ja eettisen sosialismin perustelun välille.³⁷ Myöhemmässä vaiheessa austromarxismiin historia tuli olemaan entistä selkeämmin kamppailua ja rajankäyntiä revisionistisen yhteiskuntateorian ja politiikan kanssa. Voidaan jopa sanoa, että austromarxismiin kunnianhimoisena tavoitteena oli asettua tieteellisesti vastustamaan revisionismia.³⁸ Austromarxismiin poliittinen ulottuvuus on siinäkin mielessä tärkeä, että poliittinen profiloituminen on osaltaan varmasti vaikuttanut siihen, että austromarxistien innovoima tieteellinen keskustelutkin on useammin nostettu yhteiskunnallisen ja yhteiskuntateoreettisen keskustelun foorumeille.

Austromarxistit eivät myöskään toimineet puolueesta irrallaan, vaikkakaan ei voida sanoa, että heitä olisi johdettu ja ohjattu puoluejohdosta käsin. Austromarxismiin profiloituminen tapahtui äänioikeustaistelun ja -uudistuksen kanssa samanaikaisesti. Varsin pian piiriin jäseniä alkoi näkyä puolueen uusissa luottamustehtävissä: Bauerista tehtiin parlamenttisihteeri, Renneristä tuli kansanedustaja 1907³⁹, Fritz Adler nimitettiin puoluetoimikunnan sihteeriksi 1911⁴⁰ ja Robert Danneberg alkoi organisoida nuorisotoimintaa⁴¹. Riippumattomimpina pysyivät Max Adler ja Hilferding, joka muutti Saksaan. Yhteys puolueeseen kävi ilmi selkeästi myös muun muassa Kampf -lehden perustamisessa: puoluetoimikunta antoi siunauksensa “vapaasti muodostetun komitean” alullepanemalle hankkeelle heinäkuussa 1907.⁴²

Bauerin magnus opus kansallisuuskysymyksestä julkaistiin Marx-Studien -sarjan toisessa niteessä. Kansalliset ongelmat olivat Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian arkipäivää. Mikään yhteiskunnan osa-alue ei välttynyt kansallisilta kiistoilta. Työväen-

35 Schorske, Carl E., Wien. Geist und Gesellschaft im Fin de siecle, Darmstadt 1982, X, XVII.

36 Ks. tästä Hamann, Brigitte, Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators, Wien 1997, 202-206.

37 Bauer, Max Adler (1937), OBW 9, 755.

38 Mozetic 1987, 17. Kuitenkaan Itävallassa ei syntynyt samanlaista revisionismidebattia kuin Saksassa.

39 Hannak, Jacques, Karl Renner und seine Zeit, Wien 1965, 127-134.

40 Ardelt, Rudolf G., Friedrich Adler. Probleme einer Persönlichkeitsentwicklung um die Jahrhundertwende, Wien 1984, 213-216.

41 Kane, Leon, Robert Danneberg. Ein pragmatischer Idealist, Wien 1980, 37-43.

42 Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 1 - Teil 1, Sitz. 23.7.1907, 295.

liike oli jakautunut ja vuoteen 1907 tultaessa hajoamistilassa.⁴³ Bauerin kirjalle oli yhteiskunnallinen ja sosiaalidemokraattisen puolueen taholta suora poliittinen tilaus.⁴⁴ Bauerin tavoitteena oli uudistaa — nuorwieniläisittäin — marxilaista sosiologiaa: tarkoituksena oli “Marxin yhteiskunnallisen tutkimuksen metodin koettelu uudella alueella”, “yritys ymmärtää modernia kansan ilmiötä marxilaisen historiankäsitelmän välinein”.⁴⁵ Lähes 600-sivuisessa kirjassa Bauer kirjoitti, voisi sanoa oppineesti ja kauniisti, Saksan kansan muotoutumisesta, Itävallan valtion synnystä, kaksoismonarkian kansallisuuskysymyksestä sekä sosiaalidemokraattien kansallisuuspolitiikasta.

Marxilaisessa kirjallisuudessa Bauerin teos oli uutta, Hans Mommsenin mukaan ensimmäinen marxilaisen näkemyksen todellinen revisio tällä alueella.⁴⁶ Ensimmäistä kertaa marxilaisessa kirjallisuudessa joka tapauksessa kansallisuuskysymys otettiin vakavasti; sitä ei sivuutettu porvarillisena tai toissijaisena kysymyksenä.⁴⁷ Marx ja Engels eivät esittäneet yhtenäistä teoriaa. He käsitelivät kansallisuuskysymystä — tosin juuri nimenomaisesti Habsburgien Itävallassa — (vain) journalisteina puuttuen lähinnä ajankohtaisiin ongelmiin. Itävalta kansallisuusongelmien oli heille koekenttä, jolla he testasivat vallankumousteoriaansa toimivuutta.⁴⁸ Marxilaisessa keskustelussa vallitsi Kautskyn ajattelumalli: kansallisuuskysymys johdettiin lähes monokausaalisesti tuotantosuhteista; ongelmat liittyivät porvarillisen yhteiskunnan ja kapitalistisen tuotantotavan ongelmiin; kansallisuuskysymys oli lähinnä kielikysymys.⁴⁹ Vasta nuorempi sukupolvi Puolassa (Luxemburg), Venäjällä (Lenin ja Stalin) ja Itävallassa (Renner ja Bauer), joissa kansallisuuskysymyksellä oli suurempi painoarvo kuin Saksassa, toi uusia näkökulmia marxilaiseen kansallisuuskeskusteluun.⁵⁰

43 Ks. myöh. tämän osan luvussa 3.1.

44 Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunnan kokouksesta 3.1.1907 on pöytäkirjassa merkintä: “Pernerstorfer wird beauftragt d. geplante Broschüre Otto Bauer’s ueber die Nationalitätenfrage noch vor der Drucklegung zu lesen.” (Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 1 - Teil 1, 258) On todennäköistä, että tässä tarkoitetaan Bauerin kirjasta *Deutschtum und Sozialdemokratie*, OBW 1, 23-47 (Wien 1907) eikä “Kansallisuuskysymys”-kirjaa. On kuitenkin luultavaa, että myös tämän kirjan poliittisohjelmallinen osa luettiin puolueen johdon toimesta.

45 Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, OBW 1, 49, 53 (esipuheet ensimmäiseen [1907] ja toiseen [1924] painokseen).

46 Mommsen, Hans, *Arbeiterbewegung und nationale Frage*, Tübingen 1979, 75.

47 Bauerin kansallisuusteorian merkityksestä ks. edellisen lisäksi esim. Kolakowski 1978, 285-290. Bauerin kansallisuusteoriasta, nimenomaan sen teoreettisista lähtökohdista ks. Nimni, Ephraim J., *The Nationalities Theory of Otto Bauer and its Relevance to the Analysis of Contemporary National Formations*, teoksessa *Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis*, Wien 1985, 113-126 sekä Nimni 1994, 142-184.

48 Hanisch, Ernst, *Der kranke Mann an der Donau. Marx und Engels über Österreich*, Wien 1978, 19-24, 339.

49 Mommsen 1979, 72-75. Ks. myös kansallisuuskysymyksen analysoinnin “marxilaiset parametrit”, Nimni 1994, 6-14.

50 Yleisesti ks. Mommsen 1979; Renneristä lisäksi esim. Kann, Robert A., *Renner’s Beitrag zur Lösung nationaler Konflikte im Lichte nationaler Probleme der Gegenwart*, teoksessa *Österreichische Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, Wien 1979, 3-18.

Bauer kirjoitti tuoreella ja edelleen kiehtovalla tavalla kansasta ilmiönä. Bauer käsitteli kansaa kohtalonyhteisöstä (Schicksalsgemeinschaft) syntyvänä luonneyhteisönä (tai: luonteenpiirteiden yhteneväisyytenä, Charaktergemeinschaft). Määritelmä oli metodologinen postulaatti eli tieteelle asetettu vaatimus selittää tietyn kansan historiallinen luonne; selittää historiallisesti se, miksi jokin kansa on karaktääritään juuri sellainen kuin se on.⁵¹ Bauer ei halunnut määritellä kansaa sinänsä. Bauerille määritelmä ei ollut tärkeä, vaan kuvaustapa: kansallisuusteoreetikon tehtävänä oli jäljittää kansalliset erityispiirteet kansan historiasta. Kansallinen karaktääri — luonteen ja tahdon suuntautuminen — johtui kansan yhteisestä kohtalosta. Yhteinen olemassaolon taistelu ja yhteiskunnallinen rakennustyö olivat kansallisen identiteetin perusta.⁵²

Bauer halusi edelleen tähdentää kirjassaan, että kansallinen karaktääri oli muuttuvainen ilmiö. Hän halusi torjua toisaalta ajatuksen, että kansallisuus olisi rotukysymys (kansallinen materialismi) tai että kansallisuus perustuisi ikuiseen kansallishenkeen tai kansansieluun (kansallinen spiritualismi): kansa oli historiallinen, relatiivinen käsite; tietyistä kansasta voitiin puhua vain suhteessa aikaan ja suhteessa muihin kansoihin. Kansat saattoivat syntyä, hävitä ja syntyä uudelleen. Tähän liittyi ajatus historiattomista kansoista, joka on Bauerin kansa- ja vallankumousteorioissa keskeinen käsite.⁵³

Bauerin teorian yhteys Max Adlerin filosofiaan on ilmeinen: kansallinen karaktääri oli ihmisen yhteiskunnallistuneen eksistenssin yksi ilmentymä. Ihminen oli historiasaan myös kansallinen subjekti; kaikkea ei voinut tai paremminkin, ei pitänyt, palauttaa (pelkästään) taloudellisiin suhteisiin.⁵⁴ Marxilaisessa keskustelussa Bauerin kansallisuusteoria oli itse asiassa varsin kärjekäs, suorastaan hätkähdyttävä puheenvuoro. Toisaalta, niin kuin Ephraim J. Nimni huomauttaa, Bauerkin pyrki formuloimaan kansallisen kehityksen universaaleja lakeja, jotka olivat läheisessä suhteessa klassisen marxismin kuvaamiin tuotantovoimiin ja niiden muutoksista johdettavaan evolutionistiseen teoriaan.⁵⁵ Nimnin näkemyksen mukaan Bauerin työssä onkin kestävä jännite mielikuvitusrikkaan kansa-analyysin ja kapea-alaisen (luokkareduktionistisen) tapaustutkimuksen välillä.⁵⁶

51 Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1924/1907), OBW 1, 57, 60. “..., die Nationalität des einzelnen Individuums also als das Historische an ihm, das Historische in ihm aufzeigt.”

52 *Ibid.*, 70.

53 *Ibid.*, 73-74. Ks. historiattomien kansojen heräämisestä luvussa 3.4.

54 Vrt. tästä esim. Pfabigan, *Otto Bauer und Max Adler* (1985), 40.

55 Nimni 1994, 165.

56 *Ibid.*, 172. Nimnin johtopäätöstä briljantista teoreetikko-Bauerista ja toisesta — puoluemiehestä — ei voi mielestäni pitää kovin selitysvomaisena (ks. Nimni 1994, 16 ja 194-195).

1.2. Bauer ja Kautsky

Bauer kirjoitti kirjeessään Karl Kautskylle toukokuussa 1904 saaneensa tältä varhaiset teoreettiset virikkeensä.⁵⁷ Kautskylla oli läheiset suhteet Wieniin. Hän oli syntyjään Prahasta, opiskellut Wienissä, osallistui siellä keskusteluun, vaikutti puolueohjelmiin ja oli Victor Adlerin hyvä ystävä.⁵⁸ Oli tietenkin varsin luonnollista, että Kautskya aktiivisesti opiskeltiin Itävallan työväenliikkeessä⁵⁹, ja että Bauer monien muiden aikansa nuorten sosialistien tavoin perehtyi marxilaisuuteen Kautskyn, toisen internationaalinen hallitsevan intellektuellin tuotannon avulla. Kautsky itse näytti arvostavan juuri nuorten austromarxistien teoreettista antia, vaikkakin nämä toisaalta halusivat nimenomaisesti erottautua vanhasta sukupolvesta, uudistaa marxilaisuutta.⁶⁰ Bauer kuului Ecksteinin ja Hilferdingin kanssa niihin nuoriin itävaltalaisiin, joilla oli mahdollisuus ennen ensimmäistä maailmansotaa aika ajoin vieraila Kautskyn kotona ‘perheilloissa’.⁶¹ Hänen suhteensa Kautskyyyn kehittyi vuosien myötä keskustelevalaksi. — He olivat säännöllisessä kirjeenvaihdossa pitkälle 1930-luvulle. Kautskyn jäämistössä Amsterdamissa on runsaasti Bauerin kirjeitä Kautskylle. Näistä Bauerin kootuissa teoksissa on julkaistu viisi.⁶² Oli selvää, että Bauer omaksui paljon kautskylaisuutta, kuitenkin kriittisesti ja soveltaen, varsinkin (päivän)politiikkaan, jossa Kautsky tunnetusti käytännössä vaikenä.⁶³

57 Bauer Kautskylle 15.5.1904, OBW 8, 788-789.

58 Ks. esim. Gilcher-Holtey, Ingrid, *Das Mandat des Intellektuellen. Karl Kautsky und die Sozialdemokratie*, Berlin 1986, 13-17. G.-H. pitää Kautskyn suhdetta wieniläisiin älymystöpiireihin ja eritoten Adleriin 1880-luvun alussa tärkeänä. — Kautsky kirjoitti itse ex post: “Ich lernte das österreichische Proletariat in sehr tüchtigen Vertretern kennen und schätzen und wurde durch diese in proletarisches Denken und Fühlen eingeweiht. Das war ein grosser Vorteil für mich. An sozialistisches Wissen hatten sie mir nichts zu bieten.” (Kautsky 1935, sit. Steinberg, Hans-Josef, *Die deutsche und die österreichische Sozialdemokratie von der Phase der Konstituierung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkriegs*, teoksessa *Die Bewegung*, Wien 1990, 268)

59 Steinberg: “Blickt man auf die Geschichte der sozialistischen Arbeiterbewegung in Europa seit den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg, so gibt es kein Beispiel für eine durchgängig so enge Beziehung wie die zwischen der deutschen und der österreichischen Sozialdemokratie.” (Ema., 267)

60 “... es sind merkwürdig alles entweder Holländer oder Österreicher, die jetzt als Marxisten etwas leisten”, Kautsky V. Adlerille 8.12.1904, Victor Adler. Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky ..., Wien 1954, 439.

61 Laschitza, Annelies, *Im Lebensrausch, trotz alledem — Rosa Luxemburg. Eine Biographie*, Berlin 1996, 299.

62 Kirjeitä Amsterdamin IISG:ssä on kaikkiaan 72. Niistä puolet ajoittuu ensimmäistä maailmansotaa edeltävälle ajalle. Ne sisältävät lähinnä lyhyehköä keskustelua artikkeleista, joita Bauer julkaisi Kautskyn johtamassa NZ:ssa. Suhteellisen paljon kirjeitä on myös vuosilta 1917-22. Niissä on jo huomattavankin henkilökohtaisia sävyjä; on hyvä muistaa kuitenkin, että miesten ikäeroa oli 27 vuotta. (Karl Kautsky-Nachlass, Briefe 463-534, IISG, Amsterdam; ks. myös Bauerin kirjeenvaihto OBW 9, 1023-1092)

63 Ks. esim. Geary, Dick, *Karl Kautsky*, Cornwall 1987, 92; Klein, Horst, *Otto Bauer — Schüler und Kritiker Karl Kautskys*, teoksessa *Karl Kautsky. Referate und Beiträge der*

Kautsky oli maailmankatsomuksessaan (Weltanschauung) 1800-luvun lopun Euroopalle tyypillisen rationalismin ja positivistisesti sävyttyneen tiedeuskon edustaja: sosialismi oli Kautskylle tieteen kysymys; tehtävänä oli kapitalistisen tuotantotavan ja sen seurausilmiöiden analysointi. Marxilaisuudesta oli kehitettävä systemaattinen tiede, joka pyrki tunnistamaan yhteiskunnallisen muutosprosessin lait.⁶⁴ Kautsky ei yksioikoisesti ajatellut, että sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä olisi kausaalisesti välttämätön, mutta jossakin määrin mekanistinen hänen näkemyksensä yhteiskunnallisesta kehityksestä kuitenkin oli. Vuosisadan alussa sosialistisissa piireissä alettiin vakavasti epäillä, että 'tieteellinen perustelu' sosialismin toteutumiselle ei olisi riittävä. Niin kutsutut uuskantilaiset marxilaiset halusivat tähdentää ja täydentää sosialistisen opin eettisiä näkökohtia. He alkoivat työstää marxismin tietoteoreettisia ja eettisiä perusteita.⁶⁵

Austromarxistien piiri oli kiinnostunut marxilaisuuden ja kantilaisuuden yhteen saattamisesta, mikä jo edellä todettiin (vrt. Adlerin ajatukset *sosiaalisesta a priori*). Bauer käsitteli marxilaisuuden ja etiikan suhdetta vuonna 1906 Neue Zeitissa julkaistussa artikkelissa.⁶⁶ Kirjoitus voidaan ymmärtää Kautskyn tieteellisen sosialismin kriittikkinä. Bauerin kirjoituksen herätteenä oli Kautskyn kirja Ethik und materialistische Geschichtsauffassung (1906), jossa tämä oli määritellyt (marxilaisen) tieteen ja etiikan suhdetta.⁶⁷ Bauerin mielestä oli tärkeätä tunnistaa (ja tunnustaa) eettiset ongelmat, joita ei voitu ratkaista puhtaasti tieteellisinä kysymyksinä. Niiden käsittelemistä varten oli oltava erityisiä periaatteita, jotka takasivat arvoarvostelmien pätevyyden. Kategorinen imperatiivi ja Kantin eettinen oppi yleisemmin olivat Bauerin mukaan yksi mahdollinen perusta moraalille ratkaisuille. Kantin etiikka tarjosi kriteerit arvioida jonkin tietyn moraalisen säännön oikeutta tai vääryyttä. Se oli formaalinen perusta moraalikysymyksissä.⁶⁸

Etiikan suhteen tieteeseen Bauer määritteli seuraavasti: Marxilainen yhteiskuntatiede on selvittänyt kapitalistisen yhteiskunnan kehityssuunnan. Se on osoittanut sosialismin välttämättömyyden riiston poistamisessa. Tiede on määritellyt aikakauden olennaisimman kysymyksen: kapitalismi vaiko sosialismi? Tiede ei kuitenkaan, Bauer tähdensi, yksin kykene antamaan vastausta. "Tieto, että sosialismi toteutuu, ei saa minua vielä kamppailemaan sen puolesta." Marxilainen yhteiskuntatiede oli kuitenkin määritellyt historiallisina vaihtoehtoina ne maksiimit, joiden välillä moraalinen valinta oli tehtävä.⁶⁹ Tähän voi jatkaa, että politiikan tehtäväksi Bauer luultavasti ymmärsi vaikuttaa toisaalta eettisten maksiimien määrittelyyn ja toisaalta auttaa ratkaisemaan 'valintatehtävä'.

halleschen Konferenz anlässlich des 50. Todestages, Halle (Saale) 1990, 256. — Lyhyessä referaatissaan Kautskyn ja Bauerin suhteesta Horst Klein formuloi "Bauer war jedoch ein selbstbewusster und kritischer Denker und dies auch in Hinblick auf Kautskys Schriften. Theoretischer Meinungsstreit bestimmte von Anbeginn das beiderseitige Verhältnis."

64 Geary 1987, 12, 109. Bauerin ensimmäinen artikkeli 'Marx Theorien der Wirtschaftskrisen' (OBW 7, 790-) NZ:ssa oli, tuskin sattumalta, matemaattis-analyttinen.

65 Gilcher-Holtey 1986, 204-205; ks. myös Kolakowski 1978, 247-254.

66 Bauer, Marxismus und Ethik (1906), OBW 7, 870-890.

67 Ks. Kautskyn pääväitteet Gilcher-Holtey 1986, 208-209.

68 Bauer, Marxismus und Ethik (1906), OBW 7, 876-877.

69 Ibid., 887-889.

Kansallisuuskysymyksessä puolestaan Kautsky oli Bauerin kriitikkona. Kautsky oli todennäköisesti ollut yhtenä kehottamassa Baueria, jota hän eräässä keskustelussa vertasi nuoreen Marxiin,⁷⁰ tarttumaan kansallisuusteemaan. Arvioidessaan Bauerin kirjaa tammikuussa 1908 Kautsky korosti Bauerin tutkimusten yli Itävallan rajojen ulottuvaa merkitystä; Bauer oli työssään avannut uusia näkökulmia kansallisuusproblematiikkaan. Kautsky kuitenkin kritikoiti Baueria siitä, että tämän aineistona olivat Itävallan kansalliset olot, mutta siitä huolimatta Bauerin pyrkimyksenä oli esittää laaja historiallinen teoria.⁷¹ Kautskyn mielestä Bauerin määritelmä kansasta ei ollut mielekkäällä tavalla sovellettavissa reaalihistoriassa. Kautsky huomautti, että kaikkia yhteisöjä voitiin pitää kohtalonyhteisöinä, eikä Bauerin ajatuksia seuraamalla kansaa voinut ilmiönä selvästi käsittää. Kautskyn mielestä oli järkevintä ja yksinkertaisinta pitää kansaa edelleenkin yhteiskunnallisena muodostelmana, jota kieli piti koossa. Hän katsoi modernin valtion ja kansallisuusperiaatteen rakentuvan juuri yhteisen kielen varaan; Kautskyn mielestä Bauer aliarvioi kansallisvaltion synnyttämisen kiihkoa ajan politiikassa.⁷²

Bauer selvensi sittemmin kirjansa toisen painoksen esipuheessa (1924) sitä, että hänen kansa-käsitteensä oli formaali konstruktio, lähinnä teoretikon työväline, tutkimuksen lähtökohta: tavoitteena ei ollut selittää kansaa sinänsä, vaan antaa metodisia ohjeita tutkimukselle, kuvata se integraatioprosessi, josta moderni kansa oli syntynyt.⁷³ Vastauksessaan Kautskylle Neue Zeitissa 1908 Bauer halusi pitäytyä käsityksessään, että kielikysymykseksi kansallisuusproblematiikkaa ei voitu redusoida. Bauer muistutti, että kirjallaan hän oli halunnut nimenomaan sanoa, että porvarillinen nationalismi voisi olla voitettavissa vain siten, että kansallisuusproblematiikkaa ei pyrittäisi väistämään, vaan kohtaamaan nationalismi “sen omalla taistelukentällä”.⁷⁴

Bauerin vallankumoushorisontti vastasi pääpiirteissään Kautskyn näkemystä: miten vallankumous saisi alkunsa ja kehittyisi, minkälainen historiallinen prosessi se olisi, ja minkälaiset vaiheet siihen sisältyisivät. Bauer on todennut, että vuonna 1909 hän alkoi voimakkaammin uskoa siihen, että vallankumous olisi todellakin tulossa.⁷⁵ Käsitely perustui ennen muuta kansainväliseen tilannearvioon; suurvaltapolitiikassa oltiin ajautumassa kriisiin. Lisäksi Bauer arvioi, että Venäjällä tilanne ei ollut stabiloitunut vuoden 1905 vallankumouksen jälkeen. Slaavimaailmassa kuohui yleisesti. Näyttää myös selvältä, että Kautskyn samana vuonna ilmestynyt kirja Der Weg zur Macht antoi Bauerin vallankumoususkolle selustatukea. Kun Kautsky kirjoitti kirjassaan,

70 Braunthal 1961, 16.

71 Kautsky, Karl, Nationalität und Internationalität, Ergänzungshefte zur Neuen Zeit, Nr. 1 (1907/08), ausgegeben am 18. Januar 1908, Stuttgart 1908, 1; Kautskyn kritiikkiä on käsitellyt Charles C. Herod kirjassaan The Nation in the History of Marxian Thought. The Concept of Nations with History and Nations without History, Hague 1976.

72 Kautsky, Nationalität und Internationalität (1908), 3-8, 22-23.

73 Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, OBW 1, 66, esipuhe toiseen painokseen (1924).

74 Bauer, Otto, Bemerkungen zur Nationalitätenfrage, OBW 7, 952 (NZ 1908).

75 Bauer, Otto, Die alte und die neue Linke, OBW 8, 1023 (Der Kampf 1920).

että uusi vallankumouksellinen jakso oli alkanut vuodesta 1905, saattoi Bauer yhtyä tähän.⁷⁶

Bauer-biografi Otto Leichter on tiivistänyt Bauerin vallankumousteorian vuosina 1914-1938 viideksi kohdaksi: 1) Käsitys yhteiskunnallisesta vallankumouksesta pitkänä historiallisena kriisiprosessina, joka ei olisi suoraviivaista kehitystä, vaan monikerroksinen dialektinen prosessi; 2) käsitys yhteiskunnallisesta vallankumouksesta logiikan ja järjen sääntöjen mukaan etenevänä prosessina, jossa työväenluokka reagoi historiallisiin välttämättömyyksiin järkevästi ja edistyksellisesti (fortschrittlich) ja siten edesauttaa sosialismin toteutumiseen tarvittavien taloudellisten ja yhteiskunnallisten ehtojen läpimurtoa; 3) käsitys työtätekevien ihmisten välttämättömästä tietoisuuden muutoksesta ja siihen liittyvästä kasvatusprosessista; 4) käsitys, että sosialismi voi ensiksi, ja suhteellisen vaivattomasti toteutua niissä maissa, joissa kehittynyt teollisuus samoin kuin työväenluokan poliittinen, kulttuurinen ja organisatorinen kypsyyden tarjoavat edellytykset siirtymiselle kapitalistisesta sosialistiseen yhteiskuntaan sekä 5) käsitys, että eivät reformit olemassaolevan järjestelmän puitteissa, vaan ainoastaan vallankumouksellinen mullistus voi toteuttaa sosialismin.⁷⁷

Leichter puhuu vuosista 1914-1938, mutta on selvää, että Bauerin vallankumoukskäsityksen peruselementit olivat olemassa jo aikaisemmin: käsitys vallankumouksen vaatimasta ajasta, huomion kiinnittäminen sosialismin toteutumisen edellyttämiin välttämättömiin tietoisuuden muutoksiin, käsitys vaivattomimmasta sosialismiin siirtymisestä kaikin puolin kehittyneissä oloissa ja käsitys reformipolitiikan ja vallankumouksen suhteesta.

Bauerille oli ominaista problematisoida yhteiskunnallisen ja poliittisen vallankumouksen suhdetta. Bauerin poliittista ajattelua tulkittaessa tämä on avainkohta; on mietittävä, mihin hän kulloinkin katsoi. Bauerin parlamenttistrategia esimerkiksi ei avaudu pelkästään poliittisen vallankumouksen näkökulmasta, eikä pelkästään poliittisena kysymyksenä; parlamenttikäsitystä on tulkittava hänen vallankumousteoriaansa perspektiivistä. Bauer piti vallankumousta Kautskyn tavoin ennen muuta yhteiskunnallisena prosessina tai kokonaishistoriallisena muutosprosessina. Siten Bauerin parlamenttistrategiakaan ei ollut vain poliittinen strategia, vaan myös vallankumousstrategia yleisemmin. (Toisin sanoen hänen parlamenttikäsitystensä tulkinnassa ei voi rajoittua vain poliittisen alueelle.) Kuten Kautsky, Bauer erotti selvästi toisistaan poliittisen ja yhteiskunnallisen vallankumouksen.⁷⁸ Vaikka (nuori) Bauer, niin kuin Kautskykin jätti seikkaperäisemmin jäsentämättä näiden kahden vallankumouksen välistä suhdetta, on lähtökohtana Bauerin parlamenttikäsityksiä selitettäessä pidettävä hänen vallankumousteoriaansa yleensä.

Miltä yleinen näytty 1907? Kansallisuuskysymys-kirjassa kuvastui kirjoittajan voimakas vallankumoususko; vallankumousprosessin käynnistyminen imperialistisen

76 Kautsky, Karl, *Der Weg zur Macht. Politische Betrachtungen über das Hineinwachsen in die Revolution*, Berlin 1909, 96; Bauerin arvio *Der Weg zur Macht*, OBW 8, 227-240 (*Der Kampf 1908/09*).

77 Leichter 1970, 162.

78 Kautskyn käsityksestä ks. Gronow, Jukka, *On the Formation of Marxism: Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy*, Helsinki 1986, 140.

maailmansodan kautta olisi todennäköinen: “Ranskalainen proletariaatti vastasi Saksan ja Ranskan sotaan kommuunilla. Venäjän proletariaatti vastasi Venäjän ja Japanin sotaan vallankumouksella. Myös tulevaisuuden imperialistinen maailmansota panee epäilemättä vallankumouksellisen liikehdinnän alulle. Kun pääoma on taistelussaan markkina- ja sijoitusalueista saanut miljoonien sotilaiden jättiläisarmeijat liikkeelle, se on noussut valtansa korkeimmalle huipulle; vielä askel eteenpäin ja se syöksyy pohjattomaan kuiluun. Juuri imperialistinen maailmanjärjestys johtaa sosialistiseen maailmanmullistukseen.”⁷⁹ Sosialistinen maailmanmullistus olisi pitkä, vuosisatainen prosessi, samantapainen kuin kapitalismin syntyminen oli ollut. Sen kuluessa lopulta kaikki vanha, mikä jäisi jäljelle, menettäisi pyhyytensä. Mullistukseen liittyi joukkojen tietoisuuden vallankumous: ihmiset oppisivat vanhoja yhteiskunnan rakenteita purkaessaan luomaan omia tarkoituksiaan vastaavat rakennelmat. Tietoisuuden vallankumous varmistettaisiin “sosialistisen yhteiskunnan päivittäisissä käytännöissä”. Uuden yhteiskunnan ihminen oli avarakatseinen, ihminen joka kykeni asettamaan tavoitteensa ja valitsemaan keinot niiden saavuttamiseksi järkevästi.⁸⁰

On syytä panna merkille se, että vaikka vallankumous oli Bauerin kirjoittaessa kirjaansa ikään kuin läsnä — eurooppalainen työväenliike eli ensimmäistä suurta kliimaksivaihettaan, myös Itävallassa (äänioikeustaistelun huipennus) — Bauer silti kuvasi vallankumousta ennen muuta aikakaudeksi, joka kestäisi pitkänä ja monivaiheisena yhteiskunnallisen vallankumouksen prosessina jopa vuosisadan. Sittenkin Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen eurooppalaisen vallankumouksen näköaloja pohtiessaan Bauer korosti sitä, että poliittinen vallankumous oli ainoastaan puolivallankumous, että kokonainen vallankumous olisi vasta yhteiskunnallinen. Se ei olisi “yhden päivän” teko.⁸¹

Kansallisuuskysymys-kirjasta on luettavissa ulos myös joitakin Bauerin ajatuksia sosialismin toteutumisen, ja siten myös itse sosialismin luonteesta. Kysymys oli eräänlaisesta kulttuurisosialistisesta mallista: Bauer oletti — Kautskyn tavoin — työväestön kasvavan yhä suuremmaksi enemmistöksi väestöstä (jo ennen vallankumousprosessin käynnistymistä).⁸² Kansan osallistumisesta kulttuuriin tulisi viimeistään (yhteiskunnalliselta tuotantotalvaltaan) sosialistisessa yhteiskunnassa demokratian vaatimus. Koulu-
laitoksella olisi suuri merkitys sivistyksen välittäjänä. Vähitellen kulttuurin luojat ja sen nauttijat samaistuivat, kuten muinaisessa Ateenassa; kansojen historiasta tuli joukkojen omaisuutta, “jolloin historia alkoi rakentaa niiden henkistä ominaislaatua”.⁸³ Tämä merkitsisi myös — Bauer tähdensi sosialistisessa keskustelussa uudella tavalla — kansojen voimistuvaa erilaistumista sosialistisessa yhteiskunnassa, niiden ominaislaadun terävämpää ilmentymistä, kansallisten karaktäärien selvempää erottumista.⁸⁴

79 Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 557.

80 Ibid., 560-561.

81 Bauer, Otto, Der Weg zum Sozialismus, OBW 2, 91-92 (Wien 1919). Ks. luku II.3.

82 Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 156.

83 Ibid., 164.

84 Tässä Bauer ikään kuin kaappasi porvarillisen idean, mitä voi pitää jossakin määrin tietoisena ‘tiedepolitiikkana’ muutoinkin austromarxistien kohdalla.

Bauer mainitsee esimerkkinä englantilaisen yhteiskunnan, jossa englantilaiselle kulttuurille ominainen konservatiivisuus oli kehittynyt rinnan — ja siten entisestään kulttuuripiirteinä vahvistunut — demokratian kehittymisen kanssa. Sosialismi takaisi kansallisen yhtenäisyyden ja kansalliset erityispiirteet, eikä suinkaan hävittäisi niitä.⁸⁵

Sosialismissa kansallisen kulttuuriyhteisön tyyppinä vallitsisi Bauerin mukaan kansallinen autonomia, nimenomaan kulttuuriautonomia. Yhteiskuntaa pitivät koossa ja rakensivat edelleen “kasvatus, työ ja yhteiset kulttuurinautinnot”. Siten sosialismi olisi *ein Prozess des Werdens*, (jatkuvan) muodostumisen, tulemisen prosessi.⁸⁶

— Proletariaatti, työväenluokka —

Vallankumouksen ja sosialismin subjekti marxilaisuudessa on proletariaatti, yhteiskunnan köyhälistö, sekä erityisesti modernin teollisen tuotannon synnyttämä työväenluokka. Näiden käsitteiden käyttö ei marxilaisessa kirjallisuudessa ole koskaan ollut yksiselitteistä tai ristiriidatonta. Tarkastelemme Bauerin yhteiskuntateorian perusteiden pienen johdannon lopuksi, miten hän käytti näitä käsitteitä lähinnä esikoisteoksessaan. Edellä on jo tullut esille, että näiden käytössä oli ambivalenttisuutta ja ongelmia. On tullut esille se, että yhteiskuntasubjekti oli austromarxistien yhteinen ongelma (ihmisen yhteiskunnallinen, yhteiskunnallistunut tajunta), ja että Bauer käsitteli varhais-tekstissään kysymystä sosialismin perustelun ongelmallisuudesta etiikan näkökulmasta, ja edelleen että hän näki ihmisen muihin aikansa marxilaisiin verrattuna poikkeuksellisen vahvasti myös kansallisena toimijana. Lähempikään tarkastelu ei poista tiettyä ristiriitaisuutta: ihminen, työläinen oli austromarxisteille ja Bauerille olemukseltaan yhteiskunnallinen ja siten jo luonnostaan ikään kuin herkistynyt (myös) luokkakokemukselle. Toisaalta juuri se, että yhteiskunta oli ihmisen päässä, johti vääjäämättä myös kysymyksen subjektivoitumiseen; kenenkään ei välttämättä tarvinnut ryhtyä sosialismin kannattajaksi, vaikka olisikin kokenut olevansa osa köyhälistöä tai työväenluokkaa. Yhteiskunnallisuus yksilössä saattoi johtaa ihmisen — esimerkiksi — nationalismiin leiriin, kansalliskiihkoilijaksi.

Lähtekäämme aivan perusteista (termeistä). Bauerilla työväenluokka-käsitteistö oli karkeasti kolmijakoinen: Ensimmäiseen kategoriaan kuuluivat ne käsitteet, jotka kuvasivat ilmiötä ikään kuin (vain) objektina lähes neutraalisti tai sosiologis-kansantaloudellisesti. Tällaisia käsitteitä olivat muun muassa (teollinen) työväestö (die industrielle Arbeiterschaft), työtätekevät joukot (die arbeitenden Massen, Arbeitermassen) ja teollisuus- tai palkkatyöläiset (Industrie-/Lohnarbeiter).⁸⁷

85 Ibid., 167-168.

86 Ibid., 180.

87 Teoksessa Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1. Lisäksi: die breiten Massen (des arbeitenden Volkes), Arbeitnehmer, die unteren Massen (Klassen), Arbeiterbevölkerung, Arbeiterschichten, die proletarischen Minderheiten, proletarische/kapitalshörige Existenzen, Arbeitskraft/kräfte ja die wachsenden Volksmasse; myös (Armee von) Arbeitslosen.

Toiseen kategoriaan sijoittuivat käsitteet, jotka kuvasivat tiedostavaksi jäsenyntyä joukkoa, luokkaa (jo) subjektina tai ainakin luokkaa, joka oli kypsässä sellaiseksi. Tällaisia olivat muun muassa kypsä työväestö (reife Arbeiterschaft) ja luokkatietoiset työläiset (die klassenbewussten Arbeiter).⁸⁸

Kolmannessa kategoriassa olivat lopulta liike-käsitteet, sosiaalidemokraatit, sosialistit, vallankumoukselliset: työväenliike (Arbeiterbewegung), proletaarinen liike (proletarische Bewegung) ja (kansainvälinen) sosiaalidemokratia tai (proletaarinen) sosialismi.⁸⁹ Näistä todettakoon, että Bauer preferoi sosiaalidemokratia-termiä; työväenliike oli itse asiassa harvinainen, koko Kansallisuuskysymys-kirjassa se esiintyy vain 12 kertaa.

Avainkäsitteiden proletariaatti (Proletariat, Proletarier) ja työväenluokka (Arbeiterklasse) paikka tässä jaottelussa ei ole aivan selvä, mutta tendenssi on ilmeinen: Bauer puhui näistä ihmisjoukkona, joka oli orientoitumassa vallankumoukseen (socialismiin) ja josta olisi tuleva ennemmin tai myöhemmin sen subjekti. Proletariaatti ei ollut Bauerille koskaan mitä tahansa köyhälistöä; työväenluokkaan sisältyi aina yhteiskunnallisen vallankumouksen potentia.⁹⁰ Käsitteisiin sisältyi toisaalta kuitenkin monia merkityksiä eikä niiden käyttö ollut ristiriidatonta. Työväenluokka hallitsee; se esiintyy Bauerin esikoisteoksessa 258 kertaa, kun taas proletariaatti 138 kertaa. Kirjassa on esipuheet ja alaluvut mukaan luettuina 36 lukua. Näistä yhdeksässä on käytetty pelkästään tai lähes pelkästään⁹¹ termiä Arbeiterklasse; vastaavasti termiä Proletariat on käytetty kolmessa luvussa.⁹² Pääsääntöisesti Bauer käytti termejä sekaisin (rinnakkain). Suurimassa osassa niiden merkityksessä ei voi havaita ainakaan merkittävää eroa; joskus kysymys oli vain siitä, että tautologian välttämiseksi termi vaihtui. Proletariaatti oli siis lähes sama kuin työväenluokka, joka taas viittasi nimenomaan teolliseen työväenluokkaan.

Tarkastelemme neljää lukua käsitteiden erottelemiseksi ja niihin sisältyvien merkitysten yksilöimiseksi ja tarkentamiseksi. Ensimmäiseksi tutkitaan lukua Nationale Autonomie der Juden?, jossa Proletariat hallitsee suhteessa 8-1.⁹³ Proletariaatti tarkoitti tässä luvussa yhteiskunnan alimpia luokkia (tai ryhmiä), hädässä eläviä, jotka nimenomaan sivistys- ja kulttuuriselta tasoltaan olivat ylempiä jäljessä; proletariaatti

88 Kategoriaan kuuluviksi voidaan katsoa myös proletarischer Heer, Arbeiterwähler, Arbeits-, Leidens- und Kampfgenossen sekä die noch ungeschulteten Massen.

89 Myös: (politische) Bewegung der Arbeiterklasse, die grossen internationalen Armee des kämpfenden Proletariats, revolutionäre/sozialdemokratische Arbeiterschaft, Sozialdemokraten, sozialdemokratische Arbeiterpartei, Arbeiterpartei(en), sozialistische Partei ja Revolutionäre.

90 Proletariaatti-käsite ja sen vastine Pöbel ovat aina tarkoittaneet yhteiskunnan vähäväkisiä, köyhiä, neljättä säätyä (tai luokkaa), ihmisryhmää, joka ei ole muodostanut kansaa sen Nation-merkityksessä (näin esim. Kantilla), passiivikansalaisia. Ks. käsitehistoriasta Conze Werner, Proletariat, Pöbel, Pauperismus, teoksessa Geschichtliche Grundbegriffe (GGB). Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Bd. 5 (Pro-Soz), Stuttgart 1984, 27-68.

91 Suhtein 7 (AK) - 1 (P), 45 - 2, 13 - 2, 41 - 4.

92 Viimeisessä luvussa Proletariat-käsitettä on käytetty 46 kertaa ja Arbeiterklassea 29 kertaa.

93 OBW 1, 414-435.

“omaksuu uusia sivistyselementtejä huonommin kuin porvaristo ja älymystö” (jolloin siis juopa niiden välillä kasvaa).⁹⁴ Proletariaatti oli kuitenkin heräävä luokka, potentiaalisesti vallankumouksellinen luokka, josta (tässä tapauksessa juutalainen) älymystö oli kiinnostunut nimenomaan yhteiskunnan vallankumouksellisena, “uuteen itsetiedostukseen” heräävänä luokkana.⁹⁵ Bauer käytti rinnakkain käsitteitä juutalainen työläinen ja juutalainen proletaari.⁹⁶

Kiinnostava havainto tässä jaksossa on se, että proletariaatti oli Bauerilla selvästi kansainvälisesti segmentoitunut, siinä oli selvät kategoriat: taisteleva kansainvälinen, saksalainen, tsekkiläinen, puolalainen, juutalainen — ja viimeiselle antonyymina myös arjalainen proletariaatti (arischer Proletariat).⁹⁷ Juutalainen proletariaatti (samoin kuin esimerkiksi puolalainen) oli vasta kehittymässä moderniksi teollisuustyöväestöksi (saksalainen tyyppi); ero oli nimenomaan kulttuurinen. Vaikkakin juutalainen proletariaatti oli taloudelliselta asemaltaan saksalaisen tasolla, se oli kuitenkin vielä “kulttuuriselta tyypiltään ja psykologialtaan” vanhassa kulttuurissaan kiinni.⁹⁸ Saksalainen proletariaatti, joka koostui pääosin modernista teollisuustyöväestöstä, oli kansainvälisesti tiedostavaa ja samalla taistelevaa proletariaattia: kansallinen proletariaatti saattoi kehittyä itsensä tiedostavaksi ja siten kansainväliseksi (siis taistelevaksi) proletariaatiksi. Modernin teollisuustyöväestön itsetiedostus oli aina korkea.⁹⁹ Käsite arjalainen proletariaatti on tässä ymmärrettävä paitsi juutalaisen vastineeksi, myös nimenomaan kansainväliseksi (kansainvälisesti tiedostavaksi) proletariaatiksi.¹⁰⁰

Bauer ei käyttänyt kirjassaan ryysyköyhälistön (Lumpenproletariat) käsitettä, joka muun muassa Kautskylle oli keskeinen: ryysyköyhälistö oli ajasta ja paikasta riippumatta yhteiskunnan alaluokka tai -kasti. Moderni työtätekevä proletariaatti (das moderne arbeitende Proletariat) oli aivan eri ilmiö; se oli kapitalistisen yhteiskunnan työvoimaansa myyvä ja jatkuvasti köyhtyvä alaluokka, joka “vihasi ja halveksi riistäjiään” tyytymättä kohtaloonsa, toisin kuin ryysyköyhälistö teki.¹⁰¹

Toinen tapausluku on Die Arbeiterklasse und die kapitalistische Expansionspolitik, jossa vallitsevana on työväenluokka, Arbeiterklasse.¹⁰² Tässä luvussa käsitellään työväenluokkaa sen ehkä tärkeimmässä kontekstissa, osana modernin kapitalismin synnyttämää ja tuottamaa ekspansio politiikkaa.

Bauer selvitti ekspansio politiikan vaikutuksesta tapahtuvan pääoman muuntumisen kiinteästä tuotannolliseksi pääomaksi, suojatullien vaikutuksen, laajentumispoliitiikan

97 Ibid., 431-435.

98 “Er hat die wirtschaftliche Stellung, aber noch nicht ganz den kulturellen Typus, die Psychologie der Juden der alten naturalwirtschaftlichen Zeit verloren.” Ibid., 431.

99 Esim.: “Die deutsche Arbeiter wünscht dem jüdischen Klassengenossen, was er dem tschechischen Proletarier wünscht: höhere Löhne, stolzes Selbstbewusstsein, Fähigkeit zum internationalen Klassenkampf.”, ibid., 433.

100 “... dann erst schwindet die besondere jüdische Not, und es bleibt ihm nichts als die gemeinsame proletarische Not, die er im gemeinsamen Kampfe Schulter an Schulter mit den arischen Kollegen bekämpfen und besiegen wird.” (!) Ibid., 432.

101 Kautsky, Karl, Das Erfurter Programm. In seinem grundsätzlichen Teil erläutert, 7. Aufl., Stuttgart 1906 (1. Aufl. 1892), 186-188, 190.

102 OBW 1, 527-541.

aiheuttaman varustelun merkityksen ja arvioi sen ja siirtomaapolitiikan kokonaisvaikutuksia. Juuri tässä nousee kirkkaana esille käsitys työväenluokasta modernin yhteiskunnan häviäjäloukkana: Suojatullit merkitsivät reaalisen ostovoiman heikentymistä, militarismin ylläpitämiseksi oli työpalkasta uhrattava aina suurempi osa kuin lisäarvosta ja lopulta ekspansio politiikan tuottaman lisäarvon kasaantuminen tuli työväenluokan hyödyksi korkeintaan välillisesti kun taas kapitalistiluokan (Kapitalistenklasse) hyväksi se tuli välittömästi.¹⁰³

Työväenluokka, jonka selkeiksi vastinpareiksi nousivat — eri nimin samaa tai ainakin likimain samaa tarkoittaen — porvaristo (Bürgertum), kapitalistiluokka ja omistavat luokat (die besitzenden Klassen), joutui kohtaamaan ekspansio politiikan lähes kaikki epäsuotuisat vaikutukset, kun taas sen antipodi ne lähes tyystin vältti. Bauerin johtopäätös oli ilmeinen: työväenluokan epäluuloisuus muuntui tietoiseksi vihamielisyudeksi “*niin pian kuin* se alkoi puntaroida imperialismin poliittisia ja kulttuurisia vaikutuksia”. Työväenluokan suhtautuminen oli, Bauer näki, “välttämättä” imperialismin ideologian vastainen.¹⁰⁴

Bauer käytti tässä luvussa vain kahdesti proletariaatin käsitettä (työväenluokka: 45). Sen merkitys oli käytännössä sama kuin työväenluokan. Hän kirjoitti proletariaatin poliittisesta luokkaintressistä (das politische Klasseninteresse des Proletariats).¹⁰⁵ Merkillepantavin seikka tarkastelumme kannalta on, että työväenluokka oli Bauerin teoriassa tässä yhteydessä välttämättä vähintäänkin vihamielinen luokka; hän ei näyttänyt asettavan kyseenalaiseksi työväenluokassa olevaa potentiaalista vallankumouksellisuutta, kun kapitalismi oli saavuttanut vaiheen, jossa se alkoi laajentua ekspansio politiikan keinoin. Kapitalistisen kehityksen tässä vaiheessa yhdet entistä selvemmin rikastuivat, samalla kun toiset köyhtyivät. Yhteiskunta polarisoitui. Voimme siis sanoa ainakin: työväenluokka eli proletariaatti oli Bauerille välttämättä vallankumouksellinen luokka kapitalismin imperialistisen kehityksen vaiheessa, mikäli se ylipäänsä alkoi pohtia imperialismin vaikutuksia. Bauer ei kuitenkaan sanonut, että se välttämättä tekisi niin.

Bauer ei tehnyt mitään selkeää eroa proletariaatin ja työväenluokan käsitteiden välillä. Tämä voidaan selvästi havaita tarkastelemalla kirjan viimeistä lukua (Die Taktik der Sozialdemokratie) ja lukua Nationale Autonomie und Nationalitätsprinzip, jossa käsitteitä on käytetty samassa suhteessa.¹⁰⁶

Näiden käsitteiden suurin ero syntyy ehkä siinä, että nimenomaan proletariaatti oli se joukko tai luokka, jossa oli “uinuvia voimia” ja “potentiaalista energiaa” ja jonka sosiaalidemokratia herättäisi luokkatietoisuuteen; Bauer puhui nuoresta, vasta heräävästä proletariaatista Puolassa, samoin historiattomien kansojen nuoresta proletariaatista. Sosiaalidemokratian tärkein tehtävä olisi proletariaatin konstituominen luokkana.¹⁰⁷ Bauer kirjoitti proletariaatin vallankumouksellisesta vaistosta ja aivan samoin

103 Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 528-534.

104 Ibid., 537-539. - Korost. J.H.

105 Ibid., 539.

106 OBW 1, 493-512, 606-622.

107 Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 504, 606, 611, 613.

työväenluokan vallankumouksellisesta vaistosta.¹⁰⁸ Hän kirjoitti kapitalismin viimeisestä vaiheesta, jossa proletariaatti muodostaisi väestön ylivoimaisen enemmistön ja joka päättyisi siihen, että työväenluokka ottaisi poliittisen vallan.¹⁰⁹ Työväenluokka näyttäisi yhtenäisemmältä, selkeämmin artikuloivammalta ja jotenkin kehittyneemmältä kuin proletariaatti, jonka vallankumouksellinen eksistenssi saattoi olla vielä puoliunessa. Kuitenkin Bauer puhui sitten proletariaatin vallasta ja sen taistelusta luokkavaltiota vastaan.¹¹⁰ Siten on järkevää lähteä siitä, että nämä käsitteet olivat kiinteästi rinnakkaisia, vaikkakaan eivät aivan toistensa synonyymejä (toisin sanoen niitä ei kaikissa tapauksissa voi korvata toisillaan).

Miksi kehittynyt proletariaatti ja työväenluokka oli vallankumouksellinen luokka? Marx oli ajatellut proletariaatin olevan yhteiskunnallisen vallankumouksen kantaja, koska se oli luokka, jolla ei ollut yhtään ainutta erityistä oikeutta tukenaan, vaan ainoastaan erityinen epäoikeudenmukaisuus taakkanaan; proletariaatista tuli yleisihimillisen vapautuksen subjekti ikään kuin luonnostaan, koska se saattoi vapauttaa itsensä vain kaatamalla yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden ylipäätään: proletariaatin vapaustaistelu merkitsi luokkajärjestelmästä vapautumista yleensä. Proletariaatti olisi yleishumaanin vapaustaistelun ”sydän”. Leszek Kolakowskin mukaan Marxin päättely oli enemmän filosofinen deduktio kuin empiirisen tarkastelun tulos.¹¹¹

Kautsky oli Erfurtin ohjelman selityksessä kirjoittanut proletariaatin nousun riistäjäänsä vastaan olevan väistämätön, suorastaan ”luonnonvälttämättömyydellä” tapahtuva prosessi.¹¹² Hän kirjoitti luokkavihan olevan työtätekevän proletariaatin ”yksi varhaisimpia tunnusmerkkejä”. Viitaten Kommunistiseen manifestiin Kautsky selitti, että jokainen luokkataistelu olisi poliittinen taistelu.¹¹³ Proletariaatin lopullista voittoa hän piti sitäkin luonnonvälttämättömyytenä.¹¹⁴

Bauer ei väittänyt proletariaatin kumouksellisuuden olevan välttämätöntä; tarvittiin ainakin heräte ja herättäjä. Näyttäisi kuitenkin selvältä, että hän ajatteli, että sikäli kuin ’herätys’ tapahtuisi, työväenluokasta tulisi vallankumouksellinen luokka. Oli edelleen mahdollista, että työväenluokkaan kuuluvat yksilöt ajattelisivat ja toimisivat toisin, mutta luokka kokonaisuutena olisi emansipatorinen. Bauerille kehittyneen ja tiedostavan työväenluokan kumouksellisuus oli (historiallinen) välttämättömyys. Emme kuitenkaan saa mitään lopullista vastausta siihen, miksi yhteiskunnallista tiedostamista seuraisi (tai pitäisi seurata) poliittinen taistelu. Voidaan tietysti kysyä toisin päin, miksi kukaan kantaisi nurisematta harteillaan epäoikeuden taakkaa? Joka tapauksessa tiedostavan ja taistelevan työväenluokan luominen tulisi olla sosiaalidemokraattien keskeisin tehtävä.

108 Ibid., 504, 618.

109 Ibid., 609.

110 Ibid., 620-622.

111 Kolakowski, Leszek, *Die Hauptströmungen des Marxismus, Erster Band*, München 1981 (2. Aufl.), 148-149.

112 Kautsky 1906 (1892), 198. “Die Erhebung des Proletariats aus seiner Erniedrigung ist ein unvermeidlicher, naturnotwendiger Prozess.”

113 Ibid., 192, 217.

114 Ibid., 228.

2. ABSOLUTISMI JA PARLAMENTARISMI. BAUERIN PARLAMENTTISTRATEGIA ENSIMMÄISELLÄ VAALIKAUDELLA 1907-1911

*“Die Eroberung des gleichen Wahlrechtes gibt uns die Gewähr, dass es uns gelingen wird,
das grosse Vermächtnis der Revolution zu erfüllen.”*
— Otto Bauer 1908

2.1. Äänioikeusliike ja äänioikeusuudistus Itävallassa

Vuosina 1905-1907 elettiin Itävallassa, niin kuin paljolti muuallakin Euroopassa, vallankumouksellisessa tilanteessa. Kysymys oli Venäjältä levinneestä yhteiskunnallisesta, kansallisesta ja poliittisesta liikehdinnästä. Erityisesti se ilmeni äänioikeusliikkeenä. Työväenliikkeen yhteiskunnalliset odotukset olivat purkautuneet ja jäsenyneet selkeimmin poliittisiksi vaatimuksiksi äänioikeustaistelun kautta. Äänioikeusuudistukseen kulminoitui työväenliikkeen varhaisin yhteiskunnallinen toiminta, taistelu valtiollispoliittisista uudistuksista. Tässä nosteessa Bauer aloitti työnsä parlamentissa. Miten vallankumouksellisen liikkeen ja parlamenttikysymyksen suhde oli muotoutunut Itävallassa siihen mennessä ja minkälainen problematiikka oli formuloitunut? Minkälainen funktio äänioikeustaistelulla oli ollut sosiaalidemokraattisessa puolueessa ja minkälaisia merkityksiä siihen sisältyi?

Ensimmäisessä parlamenttiartikkelissaan keväällä 1908 Bauer kirjoitti, että parlamenttikysymys oli työväenliikkeessä vanha.¹ Hyvällä syyllä voidaan sanoa, että kysymys oli yhtä vanha kuin työväenliike. Ranskan heinäkuun vallankumouksen jälkeen 1830 reformi oli tullut Saksassa poliittiseksi ohjelmaksi, johon sisältyivät muun muassa kansansuvereniteetin ja tasavallan vaatimukset.² 1840-luvun lopulla ja erityisesti vallankumousvuonna 1848 reformeiden vaatiminen alkoi entistä useammalle merkitä nimenomaisesti poliittisia reformeja, joista yksi tärkeimmistä oli äänioikeuden laajentaminen.³ Samoin 1840-luvun kuluessa tuli entistä useammin tavaksi rinnastaa demokratia ja tasavalta. Demokratia alkoi sisällöllisesti konkretisoitua. Siihen kuuluviksi tulivat tärkeinä osina muun muassa äänioikeusvaatimukset ja muut kansan oikeudet (Volksrechte).⁴ Toukokuussa 1848 kokoontuneen Saksan perustuslakia säätävän kansalliskokouksen julkaisemassa kuukauden eläneessä perustuslaissa 1849 oli valtiopäivien

1 Bauer, Otto, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft*, OBW 8, 119 (Der Kampf 1907/08).

2 Wolgast, Eike, *Reform, Reformation*, teoksessa GGB, Bd. 5 (Pro-Soz), Stuttgart 1984, 352-355.

3 Ks. esim. Lindemann, Albert S., *A History of European Socialism*, New Haven 1983, 79.

4 Conze, Werner, *Demokratie*, teoksessa GGB, Bd. 1 (A-D), Stuttgart 1978, 884.

toinen kamari (Volkshaus) säädetty koottavaksi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteen mukaan.⁵ Nouseva demokraattis-radikaalinen (lassallelainen) työväenliike piti 1860-luvun alun Saksassa yleistä, yhtäläistä ja suoraa äänioikeutta tärkeimpänä päämääränään; se olisi tehokkain keino työläisten valistamisen rinnalla varmistaa luokkakonfliktin päätyminen yhteiskunnassa.⁶ Vuonna 1871 muodostetun Saksan valtakunnan perustuslakiin tuli sitten yleisen, yhtäläisen ja salaisen äänioikeuden periaatteen mukaan valittavat valtiopäivät (Reichstag). Yleinen äänioikeus oli säädetty jo kahta vuotta aikaisemmin Pohjois-Saksan liiton vaalilakiin.⁷

Itävallassa työväestö esiintyi suurimittaisesti ensimmäistä kertaa joulukuussa 1869. Väkijoukko, arviolta 40-60000 ihmistä kokoontui parlamenttirakennuksen edustalle esittämään poliittisia vaatimuksia. Tärkeimmät vaatimukset olivat kokoontumisvapaus, sananvapaus ja yleinen äänioikeus. Ne olivat myös edellisenä vuonna organisoituneen sosiaalidemokraattisen komitean vaatimukset.⁸ Varhaisin työväenliike syntyi kulttuuri-liikkeenä, ja Itävallassakin se säilyi karaktääriltään kulttuuri- ja sivistysliikkeenä sittemmin.⁹ On toisaalta selvää, että työväestön ensimmäiset esiintymiset olivat kuitenkin luonteeltaan poliittisia. Muita organisoitumisen muotoja kuin sivistys-yhdistykset — ja niiden rinnalla vuodesta 1870 ammattiyhdistykset —¹⁰ ei ollut, avoin politikointi ei vain ollut sallittua.¹¹ Tässä suhteessa tilanne oli sama kuin Saksassa ja myös esimerkiksi Suomessa.

Ennen Hainfeldissa 1888/89 tapahtunutta työväenliikkeen yhdistymistä sosiaalidemokraattiseksi puolueeksi vallitsi liikkeessä sitkeä taistelu maltillisten ja radikaalien suuntausten välillä. Tässäkin asiassa oli kysymys ennen kaikkea poliittisesta orientoitumisesta, suhteesta ja suhtautumisesta valtioon. Radikaalit pitivät poliittista taistelua yhteiskunnan mullistamiseksi ensisijaisempina kysymyksenä kuin sivistystyötä.¹² Hainfeldin kokoukseen mennessä oli poliittinen taistelu sinänsä, taistelu kansalaisoikeuksista, ymmärretty työväenliikkeen tehtäväksi. Yhtenäispuolueen perustamisen

5 Zippelius, Reinhold, Kleine deutsche Verfassungsgeschichte. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart, München 1994, 112-113.

6 Ks. Der Allgemeine Deutsche Arbeiterverein (ADAV) periaateohjelma 19.5.1867 teoksessa Fricke, Dieter, Die deutsche Arbeiterbewegung 1869-1914. Ein Handbuch, Berlin 1976, 60-61.

7 Zippelius 1994, 117-119. Yleisen äänioikeuden merkityksestä Saksan työväenliikkeessä ks. Pracht, Elfi, Parlamentarismus und deutsche Sozialdemokratie 1867-1914, Pfaffenweiler 1990, 18-34.

8 Steiner, Herbert, Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867-1889. Beiträge zu ihrer Geschichte von der Gründung des Arbeiterbildungsvereines bis zum Einigungsparteitag in Hainfeld, Wien 1964, 12, 20-25. Niin sanottu Tauschinskyn komitea, johtajansa mukaan.

9 Ks. esim. Rabinbach, Anson, Vom roten Wien zum Bürgerkrieg, Wien 1989: Politik und Bildung in der österreichischen Sozialdemokratie 1867-1927, 7-8.

10 Amattiyhdistysliikkeen synnystä Itävallassa ks. Klenner, Fritz, Hundert Jahre österreichische Gewerkschaftsbewegung. Entstehung und Entwicklung, Wien 1981, 23-30.

11 Maderthaler, Wolfgang, Die Entwicklung der Organisationsstruktur der deutschen Sozialdemokratie in Österreich 1889 bis 1913, teoksessa Wolfgang Maderthaler (toim.), Sozialdemokratie und Habsburgerstaat, Wien 1988, 25.

12 Steiner 1964, 216.

jälkeen ei enää ollut epäilystä sosiaalidemokraattisen liikkeen luonteesta: yleisen äänioikeuden saavuttaminen ja sitten työväestön voittaminen ja sen sitominen parlamentaarisen taistelun mukaan oli sos. dem. puolueen keskeisin poliittinen aktiviteetti ensimmäiseen maailmansotaan saakka.¹³

Victor Adlerin, wieniläisen lääkärin, aseman vakiintumisella työväenliikkeen johtohahmona tuli olemaan ratkaiseva vaikutus sen poliittiselle suuntautumiselle.¹⁴ Vuonna 1886 Adler oli perustanut Gleichheit-lehden, joka pyrki yhdistämään työväenliikkeen lassallelaisen ja marxilaisen suuntauksen. Hainfeldin kokouksessa Adlerin asema vahvistui. Radikaali oppositio vaati kokouksessa vallankumouksellisia menetelmiä, joilla he tarkoittivat yleislakon käyttöä vaatimusten ajamisessa. Anarkistit epäilivät äänioikeuden vaatimisen mieltä. Adler onnistui viemään läpi kompromissiesityksensä periaateohjelmaksi. Periaatejulistuksessa esitettiin vaatimus yleisestä, yhtäläisestä, suorasta ja salaisesta äänioikeudesta kaikille 20 vuotta täyttäneille, mutta julistuksessa tarkennettiin, että äänioikeutta pidettiin “yhtenä tärkeänä agitaation ja organisaation välineenä, mitenkään parlamentarismien arvosta sokaistumatta”. Sosialismin toteuttamiseksi hyväksyttiin “kaikki tarkoituksenmukaiset ja kansan luonnollista oikeustajuntaa vastaavat keinot”.¹⁵

Parlamenttikysymystä ja äänioikeuden saavuttamista ei nähty niinkään itsetarkoituksena, siis reformipolitiikan välineenä, kuin keinona tehokkaan propagandan luomisessa yhteiskuntaan. Kuten ohjelmassakin todettiin, äänioikeus ei ollut päämäärä vaan väline. Ohjelmassa otettiin kanta luokkataistelujatuksen puolesta anarkistista radikalismia vastaan yhtäältä ja kompromissipolitiikkaa vastaan porvariston kanssa toisaalta. Tässä mielessä se oli hyvin marxilainen. Kuitenkin johtuen ohjelman epätasuisista

13 Schöffler, Peter, *Der Wahlrechtskampf der österreichischen Sozialdemokratie 1888/89-1897. Vom Hainfelder Einigungsparteitag bis zur Wahlreform Badenis und zum Einzug der ersten Sozialdemokraten in den Reichsrat*, Stuttgart 1986, 1-3.

14 Victor Adler (1852-1918) on Itävallan vanhan työväenliikkeen merkittävin ja tunnetuin hahmo, keisarillisen ja kuninkaallisen sosiaalidemokratian symboli. Adler opiskeli lääkäriksi, ja hän toimi nuoruudessaan saksalais-liberaalissa liikkeessä, kunnes kääntyi sosialismiin ainakin osittain niiden kokemusten seurauksena, joita hän sai hoidettuaan rutiköyhiä työläispotilaitaan Wienin laitaosissa. Adler oli Hainfeldin perustavasta kokouksesta alkaen “puolueyhtenäisyyden fanaatikko”, niin kuin Bauer häntä kerran nimitti. Adlerin lääkärin kutsumus säilyi puolueyhteydessäkin. Hän noudatti empiiristä politiikkaa ja toimi ikään kuin poliittisena lääkärinä. Sosialismi tarkoitti ‘terveyttä kaikille’. Ks. Maderthaler, Wolfgang & Matzl, Siegfried, *Victor Adler*, teoksessa *Klassiker des Sozialismus I*, München 1991, 218-232. Adlerista laajemmin Braunthal, Julius, *Victor und Friedrich Adler. Zwei Generationen Arbeiterbewegung*, Wien 1965.

15 “... die Aufhebung des Monopols der Besitzenden auf das politische Wahlrecht durch die Einführung des allgemeinen, gleichen, direkten und geheimen Wahlrechtes ... , als eines wichtigen Mittels der Agitation und Organisation, ohne sich jedoch über den Wert des Parlamentarismus irgendwie zu täuschen.” (Verhandlungen des Parteitages ... in Hainfeld, Wien 1889, 37); Knapp, Vincent J., *Austrian Social-Democracy, 1889-1914*, Washington 1980, 18-26.

muotoiluista (ja suppeudesta) se jätti lopulta parlamentaarisen politiikan roolille yhteiskunnallisessa muutoksessa suhteellisen suuren pelitilan.¹⁶

Periaateohjelma, joka oli voimassa vuoteen 1901, antoi mahdollisuuden käytännönpolitiikassa toimia täysin rinnoin parlamentti uudistusten puolesta. Hainfeldin kokouksen jälkeen äänioikeustaistelusta tuli sosiaalidemokraattisen puolueen tärkein poliittinen toimintamuoto, ja viimeistään vuoden 1892 puoluekokoukseen mennessä kansalaisoikeuksista tärkeimmäksi alettiin ymmärtää nimenomaan parlamentaarinen vaalioikeus.¹⁷ Adler noudatti taitavaa taktiikkaa pyrkien läpiviemään puolueessa ajatusta, että osallistuminen vaaleihin olevissa oloissa olisi mahdollista, tavoittelemisen arvoista, mutta hän salli myös keskustelun yleislakosta keinona saavuttaa yleinen ja yhtäläinen äänioikeus.¹⁸

Näihin samoihin aikoihin — Itävallassa ensimmäistä kertaa 1890 — työväki alkoi esittää kansainvälisenä työväenliikkeenä vaatimuksiaan toukokuun 1. päivän mielenosoituskulkuissa. Itävallassa ensimmäisiin vappumielenosoituksiin voitiin osallistua lähes esteettä, toisin kuin Saksassa, ja ne kasvoivat suuriksi näytöksiksi. Puoluejohto Itävallassa julisti toukokuun ensimmäiseksi heti työrauhan (vapaapäivän), myös vappulehteä alettiin julkaista. Toukokuun ensimmäisen kansainvälisyyden päätös sopi Itävallan kansallisten kiistojen vaivaamiin oloihin.¹⁹ Itävallassa vappujuhla ei ollut vain demonstraatio kahdeksan tunnin työpäivän puolesta tai merkki proletariaatin kansainvälisestä solidaarisuudesta, vaan työväestön kaikkien vaatimusten esittämisen paikka, yleinen ja periaatteellinen luokkataistelun ilmaisu;²⁰ ja vappumielenosoituksetkin suuntautuivat nimenomaan äänioikeustaisteluun, jolloin äänioikeustaistelusta tuli myös joukkomielenosoitusten (vallankumouksellinen) sisältö. Jo vuonna 1891 esitettiin vaatimus yleisestä äänioikeudesta tasavertaisena vaatimuksena työväensuojelun rakentamisen kanssa.²¹ Merkityksellistä oli, että Työn päivän juhlaa vietettiin alusta lähtien rauhanomaisesti. Kulkueet olivat säännöllisesti hyvin järjestäytyneitä ja juhlinta sujui muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta välikohtauksitta. Wienissä raportoitii väkivaltaisuuksista ennen ensimmäistä maailmansotaa vain yhtenä ainoana vuonna (1896). Työväenliike halusi esitellä itsensä järjestysmielisenä ja kurinalaisena. Alusta

16 Ohjelman tulkinnasta ks. Schöffler 1986, 77-86; ks. myös Kulemann, Peter, *Am Beispiel des Austromarxismus. Sozialdemokratische Arbeiterbewegung in Österreich von Hainfeld bis zur Dollfuss-Diktatur*, Hamburg 1979, 75-81. Kulemann korostaa ohjelman kaksijakoisuutta, sen (erillisiä) "maksimi- ja minimivaatimusten" tasoja.

17 Ucakar, Karl, *Sozialdemokratie und Bürgerrechte vor 1918*, teoksessa *Die Bewegung*, Wien 1990, 116. Seikkaperäisesti Schöffler 1986, 86-124.

18 Kautsky, Benedikt, *Hauptströmungen des österreichischen Sozialismus*, Wien 1953, 7.

19 Kautsky 1953, 7; Steinberg, *Die deutsche und die österreichische Sozialdemokratie ...* (1990), 270. Vapun vietosta Itävallassa seikkaperäisesti ks. Troch, Harald, *Rebellensonntag. Der 1. Mai zwischen Politik, Arbeiterkultur und Volksfest in Österreich (1890-1918)*, Wien 1991.

20 Schöffler 1986, 98.

21 Troch 1991, 65.

lähtien vapun viettoon liitettiin katselmuksen (Heerschau) ja paraatin (Parade) käsitteet.²²

Vapun arvokas mielenosoitusmalli oli epäilemättä myös sellainen, jonka Bauer näki oikeanlaiseksi. Spontaanisuus ja hillittömyydet olivat Bauerille ja sosiaalidemokraattien johdolle Itävallassa vieraita. Spontaanialueellista mellakointia kyllä useinkin esiintyi: viime vuosisadan lopun sanomalehdissä Itävallassa uutiset mekkaloista ja katurreteloista olivat arkipäiväisiä.²³ Suuriakin konflikteja syntyi myös äänioikeustaistelussa esimerkiksi sen huipentuessa vuonna 1905. Sosiaalidemokraattinen puolue kehittyi kuitenkin nimenomaan 'järjestyksen ja kurin liikkeeksi'; spontaani väkivalta ja vallatomuudet eivät enää 1890-luvulla kuuluneet kulttuurimissionäärin sosiaalidemokratian toimintatapoihin.²⁴ Vuosien 1911, 1927 konfliktit ja lopulta vuoden 1934 sisällissota olivat puolueen johdolle hyvin traumaattisia, jossakin määrin jopa käsittämättömiä ilmiöitä.

90-luvun alussa poliittinen keskustelu keskittyi kysymykseen, pitikö äänioikeuden saavuttamista vauhdittaa yleislakolla. Tätä keskustelua käytiin vuosien 1892 ja 1894 puoluekokouksissa. Puolueen radikaali oppositio vaati vallankumouksellisia menetelmiä, joista tärkeimmäksi ymmärrettiin yleislakko. Adler toi esille ajatustaan, että jokainen yhteiskunnallinen reformi kätki sisäänsä palasen yhteiskunnallista vallankumousta. Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttaminen olisi tärkeää jo sinänsä, vallankumouksellisenä tekona; toisaalta demokraattisessa parlamentissa voitiin toteuttaa tärkeitä reformeja, ipso facto, vallankumousta.²⁵ Keskustelulla oli yleisempiä valtiollisia seurauksia, koska luultavasti vuoden 1896 äänioikeusreformi, jossa parlamenttiin lisättiin niin sanottu viides kuuria,²⁶ sai vauhtia näistä kokouksista. On toisaalta muistettava, että sos. dem. puolue ei ollut yksin; yleinen äänioikeus oli myös toisen joukkoapuolueen, kristillis-sosiaalisen puolueen vaatimuslistalla ja sen vaikutus äänioikeusudistuskehityksessä oli huomattava.²⁷ Mielenkiintoinen piirre sosiaalidemokraattien äänioikeuspropagandassa oli vetoaminen hallitukseen — ikään kuin

22 Troch 1991, 86-91, 104. Ks. myös Wien - Prag - Budapest: Blütezeit der Habsburgermetropolen; Urbanisierung, Kommunalpolitik, gesellschaftliche Konflikte (1867-1918), Hrsg. von Gerhard Melinz u. Susan Zimmermann, Wien 1996, kuva ja kuvateksti 25.

23 John, Michael, "Strassenkrawalle und Exzesse". Formen des sozialen Protests der Unterschichten in Wien 1880 bis 1918, teoksessa Wien - Prag - Budapest, Wien 1996, 230-231.

24 Ibid., 232, 241.

25 Braunthal 1965, 49-53, 78-79. Adlerin taktiikasta ks. myös Leser 1985, 61-66.

26 Vuonna 1872 valitsijakunta oli alahuoneen vaaleissa jaettu neljään valitsijaluokkaan eli kuuriaan (suurmaanomistajat, kaupunkiporvaristo, kauppa ja teollisuus, maalaiskunnat). Vuoden 1882 reformissa laajennettiin äänioikeutta kaupungeissa ja maalaiskunnissa. Vuonna 1896 lisättiin viides valitsijaluokka, jossa oli yleinen äänioikeus (ei privilegioita) 24 vuotta täyttäneille (miehille), joilla kuuden kuukauden ajan oli ollut vakinainen asuinpaikka. (Jenks, W.A., The Austrian Electoral Reform of 1907, New York 1950, 15-18, 23-25)

27 Boyer, John W., Culture and political crisis in Vienna: Christian Socialism in power, 1897-1918, Chicago 1995, 72. Boyerin mielestä varhainen sosiaalidemokraattinen historiankirjoitus tylysti ohitti pahimman kilpailijansa vaikutuksen äänioikeusreformissa. Ks. myös Kaufmann, Fritz, Sozialdemokratie in Österreich. Ideen und Geschichte einer Partei von 1889 bis zur Gegenwart, München 1978, 34-37.

valtioviisaasti —, että uudistus olisi osoitus hallituksen järkevyydestä, arvostelukyvystä ja poliittisesta viisaudesta.²⁸

1890-luvun puoleenväliin mennessä oli sivistisyhdistysten ja ammattiyhdistysliikkeen rinnalle poliittisen organisoitumisen keskeisimmäksi muodoksi kehittynyt äänioikeusliike. Tämän kehityksen päätepiste oli vuoden 1897 Wimbergin puoluepäivillä, jolloin vaalipiiristä tuli puolueorganisaation perusta: puolue jo ikään kuin puoluesäädösten tasolla ilmaisi parlamentaarisen orientoitumisensa ja vaalitaistelun politiikkansa ja taktiikkansa keskeisenä solmukohtana.²⁹

Työväenliikkeen ja valtion suhteen kehittymisellä 1890-luvun aikana tuli olemaan kauaskantoisia vaikutuksia sos. dem. puolueen politiikassa. Sosiaalidemokratiaa kansalaisoikeusliikkeenä tarkastellut Karl Ucakar toteaa työväenliikkeen identifikaatiotendenssin suhteessa valtioon olevan luettavissa kaikista varhaisista periaateohjelmista: etusijalla ohjelmissa olivat poliittisia oikeuksia (nimenomaan kansalaisoikeuksia) koskevat lausumat.³⁰ Nähtiin mahdolliseksi instrumentalisoida valtio, välineellistää valtiokoneisto omiin tarkoituksiin. Valtion instrumentalisoinnin perspektiivi, valtiofiksaatio (Staatsfixierung), voitiin lukea selvästi esimerkiksi Brünnin periaateohjelmasta (1899), jossa puhuttiin Itävallan perustuslaillisen rakenteen mullistamisesta. Ucakarin mukaan sos. dem. puolueen suhde valtioon säilyi varsin katkeamattomana aina yli ensimmäisen maailmansodan.³¹

Askelta pidemmälle valtio ja vallankumous -teemassa (ikään kuin pois vallankumouksellisen työväenliikkeen konseptiosta) mennään tarkasteltaessa työväenliikkeen konstituoitumista julkisuuden luomisen käsitteen ja kommunikaatioteorioiden avulla. Brigitte Kepplinger toteaa työväenliikkeen tavoitteeksi Itävallassa vuosina 1889-1896 proletaarisen julkisuuden luomisen. Siitä eteenpäin agitaatio vaalitaistelussa tuli tämän julkisuuden luomisen tärkeäksi välineeksi. Toinen tärkeä väline oli vappu.³² Rudolf G. Ardeltin mukaan Victor Adlerin ongelmana oli yhtäältä valtion painostus ja toisaalta työväenluokan välinpitämättömyys (suhteessa poliittiseen teoriaan). Hänen tavoitteenaan oli proletaarisen julkisuuden luominen vaihtoehdoksi porvarilliselle julkisuudelle. Siten voitiin rakentaa ikään kuin legaalinen pohja sosiaalidemokratian julkiselle toiminnalle.³³

28 Ks. tästä Schöffer 1986, 497-498.

29 Maderthaler, Die Entwicklung der Organisationsstruktur der deutschen Sozialdemokratie in Österreich 1889 bis 1913 (1988), 34, 42.

30 Ucakar, Sozialdemokratie und Bürgerrechte vor 1918 (1990), 118.

31 Ibid., 121-123.

32 Kepplinger, Brigitte, Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei, teoksessa Der Aufstieg zur Massenpartei. Ein Lesebuch zur österreichischen Sozialdemokratie 1889-1918, Hrsg. Von Brigitte Kepplinger, Wien 1990, 13-14.

33 Ardelt, Rudolf, Vom Kampf um Bürgerrechte zum "Burgfrieden". Studien zur Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie 1888-1914, Wien 1994: Sozialdemokratie und bürgerliche Öffentlichkeit - Überlegungen zum Hainfelder Parteitag, 13-14. — Vasta Victor Adlerin voidaan katsoa perustellusti ja ymmärrettävästi kyenneen viemään läpi marxilaisen ajattelutavan Itävallan työväenliikkeessä. Ks. työväenliikkeen marxismi-reseptiosta Itävallassa Hanisch, Ernst, Neuere Studien zur Marxismus-Rezeption in der deutschen und österreichischen Arbeiterbewegung: Das Schriftum zur Marxismus-Rezeption in der

Puolueen konkreettisen julkisuuden luomisen keinoina saattoivat tulla kysymykseen joukkokampanjat ja äänioikeusliike. Kysymys oli enemmän kommunikaatiosta kuin (vallankumouksellisesta) toiminnasta: pyrittiin vaikuttamaan valtiolliseen mielipiteenmuodostukseen pakottamalla porvarillinen julkisuus suotuisammaksi työväenliikkeen päämäärille nostamalla nämä päämäärät valtion uhkakuviksi julkisuudessa. Puolue sitten jäikin, Ardeltin mukaan, tämän (valtion ja julkisuuden) sietämisen (Tolerierung) vangiksi.³⁴

Sosiaalidemokraattisesta puolueesta tuli parlamenttipuolue vuonna 1897, kun se sai 14 edustajaansa valtiopäiville viidennen kuurian eli äänestäjäluokan valitsemana. Viidennen kuurian edustajia oli kaikkiaan 72: sosiaalidemokraatit olivat koko parlamentissa pienimpiä ryhmiä, mutta omassa kuuriassaan suurin.³⁵ Äänioikeustaistelu jossakin määrin hiljeni muutamaksi vuodeksi. Puolueessa keskityttiin organisaation rakentamiseen ja vahvistamiseen.³⁶ Yleisen äänioikeuden saavuttaminen kirjattiin kuitenkin uuden (Wienin) periaateohjelman ensimmäiseksi tavoitteeksi vuonna 1901. Ohjelmassa, josta tuli myös Suomen Forssan ohjelman (1903) malli, ja joka säilyi virallisena puolueohjelmalla Linzin ohjelmaan saakka 1926, lausuttiin: “Yleinen, yhtäläinen, suora ja salainen äänioikeus valtiossa, maakunnissa ja kunnissa kaikille 20 vuotta täyttäneille kansalaisille sukupuolesta riippumatta; suhteellinen vaalijärjestelmä; vaalin toimittaminen yhden lainmukaisen vapaapäivän aikana; kolmivuotinen lainsäädäntökausi; kansanedustajan palkkio (Diätenbezug) kaikille valituille.”³⁷

Uudestaan äänioikeustaistelu leimahti syksyllä 1905. Venäjältä alkanut yhteiskunnallinen liikehdintä levisi Itävalta-Unkariin. Kansainvälisessä työväenliikkeessä yleislakkokysymys nousi jälleen keskusteluteemaksi. Itävallassa sosiaalidemokraattinen puolue kokoontui lokakuussa 1905 pohtimaan kysymystä, pitikö äänioikeusuudistusta ryhtyä vaatimaan yleislakolla, ja ensimmäistä kertaa Victor Adlerkin näki hetken tulleen.³⁸ Puoluekokous ilmoitti manifestissaan ryhtyvänsä taisteluun “äärimmäisin keinoin”, käynnistämällä yleislakon.³⁹ Periaate oli selvä: “Ei rauhaa Itävaltaan ennen yleistä, yhtäläistä ja suoraa vaalioikeutta.” Seurasi rynnäkkö äänioikeuden puolesta.⁴⁰ Puoluekokouksen päätöspäivänä (2.11.1905) puolue järjesti 250 000 ihmistä koonneen

österreichischen Arbeiterbewegung, teoksessa Arbeiter und Arbeiterbewegung im Vergleich. Historische Zeitschrift - Sonderheft 15, München 1986, 598-605.

34 Ardelt 1994, 25-29.

35 Schöffner 1986, 592.

36 Kulemann 1979, 93.

37 Das “Wiener Programm”, 1901 teoksessa Österreichische Parteiprogramme 1868-1966, Hrsg. von Klaus Berchtold, München 1967, 147. — Forssan ohjelman periaateosa oli sanataarkka käänös Wienin ohjelmasta; ks. ohjelman taustasta Borg, Olavi, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964, Porvoo 1965, 27-36.

38 Ks. Adler, Victor, Die Frage des Massenstreiks im Jahre 1905, Referat über den Generalstreikdebatte auf dem Parteitag 1905, Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, VII Heft, Wien 1929, 126-132.

39 Protokoll über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten in Wien vom 30 Okt. bis zum 2. Nov. 1905, Wien 1905, 137-138.

40 Ibid.; Kautsky 1953, 8.

“kävelyn” — suurin koskaan Wienissä järjestetty mielenosoitus siihen mennessä — Ringstrassella ohi parlamenttirakennuksen.⁴¹ 28. marraskuuta parlamentin alahuone kokoontui käsittelemään äänioikeusuudistusta. Sosiaalidemokraatit järjestivät mielenosoituksia Wienissä ja kaikissa suurissa teollisuuskaupungeissa. Niihin osallistui yhteensä yli miljoona ihmistä.⁴² Selvää oli myös, että toukokuun ensimmäisestä 1906 tehtiin näyttävä äänioikeusdemonstraatio.⁴³

Työväenliike saavutti tavoitteensa. Yleinen ja yhtäläinen miesten äänioikeus⁴⁴ toteutettiin keisarillisella manifestilla tammikuussa 1907 valtiopäivien hyväksytyä vaali-reformilain joulukuussa 1906 hämmästyttävän suurella enemmistöllä.⁴⁵ Ensimmäiset vaalit toimeenpantiin toukokuussa 1907. Sosiaalidemokraattinen puolue sai 87 paikkaa uuteen parlamenttiin, 1 040 000 ääntä (23 %).⁴⁶

41 Knapp 1980, 137; ks. myös Braunthal 1945, 63-69.

42 Jenks 1950, 40-43; Knapp 1980, 138.

43 Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 1 - Teil 1, Sitz. 12.4.1906, 224.

44 Naisten äänioikeuteen sosiaalidemokraatit suhtautuivat korkeintaan “haaleasti”, niin kuin Victor Adlerin kantaa on luonnehdittu, vaikkakin Adler muutoin oli vilpitön naisten oikeuksien puolestapuhuja. Ryhmäpuheenvuorossaan äänioikeusudistusehdotuksiin helmikuussa 1906 Adler selvitti alahuoneessa puolueensa kantaa naisten äänioikeuteen: “Wir werden darauf verzichten, weil wir wissen, dass es in diesem Parlament aussichtslos ist, weil wir wissen, dass wir diesen Kampf um das Wahlrecht der Männer nur erschweren würden, wenn wir heute diese Forderung aufstellen”. Sosiaalidemokraattiset naisetkaan eivät tuossa tilanteessa asettuneet oppositioon puoluejohtoa vastaan, mistä Adler naisia lämpimästi kiitti puoluekokouksessa 1907. (Hauch, Gabriella, Vom Frauenstandpunkt aus. Frauen im Parlament 1919-1933, Wien 1995, 51-53) — Hauch kirjoittaa naisten reaalioliittisesta katsannosta niin yleensä kuin puolueen sisällä tässä asiassa; asennoitumisellaan naiset varmistivat Hauchin mukaan suotuisan tulevaisuuden. Mutta asiassa voi nähdä kuitenkin toisen puolen — Hauchin tulkinnan rinnalla, jonka hän myös itse Adelheid Poppin sanoin tuosille: puolueessa oli voimakas tulevaisuuden usko, vallankumouksellinen optimismi oli lakipisteessään — “die sieghaften Männer des Proletariats, (werden) die ersten Wortführer und ersten Vorkämpfer für das gleiche Recht der Frau sein”. (emt., 52) Vielä lisättäköön kommentti Suomen vaaleista 1907, joissa naiset ensimmäistä kertaa Euroopassa olivat mukana: “Die Frauen haben im allgemeinen, wie erwartet wurde, meist für Männer gestimmt und von den zweihundert Abgeordneten werden nur zwanzig bis dreissig Frauen sein.” (AZ 2.4.1907, “Wahlsieg der finnländischen Sozialdemokratie”)

45 Ks. sten. Prot., Haus der Abgeordneten. XVII. Session, 463. Sitz., 1.12.1906. Laki sai toisessa käsittelyssä vaadittavan 2/3 enemmistön äänin 194-63 (mikä aiheutti istuntosalissa myrskyisiä suosionosoituksia ja kannatushuutoja); Reichsgesetzblatt für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, IX. Stück (15.-17.), 30.1.1907, 57-59.

46 Itävallan kansallisten ja poliittisten olojen kirjavuudesta johtuen myös vaalitulastot ovat kompleksisia. Yhteenvetoja joutuu itse haluamallaan tavalla laskemaan eri lähteistä. Sosiaalidemokraattien saama kokonaisäänimäärä (1 040 662) ja sen osuus kaikista äänistä on laskettu vaalitulastosta teoksessa Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, Hrsg. von der k.k. Statistischen Zentralkommission, XXVI. Jg. 1907, Wien 1908, 468-469. Paikkamäärä on vaalitulastosta teoksessa Österreich. Freies Land, freies Volk. Dokumente, Hrsg. vom Bundesministerium für Unterricht, Wien 1957, Tabelle 5a, 188-191. — Vaalitulosten laskenta oli myös pitkälinen prosessi. Tuloksia tippui eri puolilta valtakuntaa lähes kahden viikon ajan, vaalin toisen kierroksen

Oli saatu suuri — vallankumouksellinen — voitto. Vai oliko sittenkään? Victor Adlerkin myönsi, että työväenliike yksin olisi ollut liian heikko; tarvittiin keisarin apua, Venäjän vallankumous ja Unkarin kansannousu historiallisen triumffin saavuttamiseksi.⁴⁷ Wolfgang Maderthaner kirjoittaa “hiljaisesta historiallisesta kompromissista” kruunun, byrokratian ja työväenluokan välillä kaikille hankalaa privilegioparlamenttia vastaan.⁴⁸

Keisari ja hallitus olivat äänioikeusuudistukselle myötämielisiä: Ensinnäkin äänioikeusuudistus oli viesti Unkarissa äärimmäisen restriktiivisen vaalijärjestelmän seurauksena voittaneelle riippumattomuuspuolueelle, että irroittautumispyrkimystä seuraisi vaalireformi sielläkin. Hallituspiirissä toivottiin ensi sijaisesti kuitenkin toimintakykyistä parlamenttia; sisäpoliittisen yhtenäistymisen, jota uudistukselta odotettiin, katsottiin mahdollistavan ulkopoliittisen aktivoitumisen: Venäjän tappioiden kaukoidässä arvioitiin merkitsevän tsaarin valtakunnan paluuta Balkanin näyttämölle.⁴⁹ Äänioikeusuudistusta suosivat sekä sisä- että ulkopoliittiset konstellatit.

Äänioikeusuudistuksen voidaan nähdä sinetöineen oikeastaan jo Hainfeldista alkaneen kehityksen, jossa työväenliike muuntui “absoluuttisesta oppositiosta myötäileväksi, rakentavaksi voimaksi” yhteiskunnassa.⁵⁰ Työväenliikkeessä elettiin kuitenkin euforisessa⁵¹ tilassa sen historian suurimman voiton jälkeen; nimenomaan työväenliikkeen voitoksi äänioikeus tulkittiin.⁵² Katset käännettiin ylpeinä ja voitonvarmoina tulevaisuuteen. Ei ollut syytä epäillä äänestyslipukkeen poliittisia ja yhteiskunnallisia rakenteita järjestyttävää, koko ajan kasvavaa voimaa. Arbeiter-Zeitung julisti vaalihuuhmassa: “Voiton päivä (Triumphtag), suurimman voiman ja vallan osoittamisen päivä oli ensimmäinen vaalipäivä sosiaalidemokratialle Itävallassa.”⁵³

(Stichwahl) tuloksia vielä tämän jatkoksi; Galiziassa tarvittiin odotetusti eniten aikaa. (Ks. WZ 15.5.-2.6.1907) Vaalioloja kuvaa yksi esimerkki Lembergin Horuckon vaalipaikalta Galiziasta: toisen kierroksen tuloksia julkistettaessa vaalipaikalle kerääntyneet väkijoukot ilmaisivat tyytymättömyytensä. Väitettiin yhden ehdokkaan ääniä puuttuvan tuhat. Vaalikomission vetoamus siihen, että yhteensä ei annettu tuhatta ääntä, ei auttanut, vaan väkijoukot ryhtyivät kivittämään komission jäseniä. (WZ 26.5.1907).

47 Braunthal 1965, 163-164.

48 Maderthaner, Die Entwicklung der Organisationsstruktur ... (1988), 44-45.

49 Rumpel, Helmut, Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie - Österreichische Geschichte 1804-1914, Wien 1997, 552-553, 561-562.

50 Kepplinger, Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei (1990), 25.

51 Ibid., 25.

52 Esim. AZ 22.1.1907: “Das Werk ist getan, der Bau vollendet! ‘Wie mein Wille ihn wies’ steht er prangend vor dem Proletariat, das ja ihm erkennt, was die geeinte und geschlossene Kraft der Arbeiterklasse vermag!” (pk. “Getan das Werk”)

53 AZ 15.5.1907, 2.pk. “Siegstag!” (1.pk., jossa luettiin läpi menneet sosiaalidemokratit, “Der Wahlsieg der Sozialdemokratie”)

2.2. Ryhmäsihteeri

Itävallan uudistetun parlamentin leimallisina piirteinä oli sen kansallinen kirjallisuus. Kooltaan (516 edustajaa) se oli Euroopan suurin.⁵⁴ Saksalaiset hallitsivat edustajainhuonetta, mutta heillä ei ollut enemmistöä; saksalaisia oli kaikista edustajista (puhekielen mukaan) 45,8 %, tsekkijä 20,9 %, italialaisia 3,7 %, sloveeneja 4,7 %, ruteeneja (ukrainalaisia) 6,2 %, serbokroaatteja 2,5 % ja romanialaisia 1 %. Erilaisia kansallispoliittisia ryhmittymiä oli yli 30.⁵⁵ Sosiaalidemokraattisessa ryhmässä oli 52 saksalaista, 24 tsekkijä, 6 puolalaista, 5 italialaista ja 2 ruteenia.⁵⁶ 14.6.1907 järjestäytyneen sosiaalidemokraattien liiton (*Verband*) johtoon valittiin 12-jäseninen puhemiehistö, jonka puheenjohtajana oli Victor Adler. Kansallisuuksittain kootut ryhmät (*Klub*) olivat kansallisissa kysymyksissä autonomisia. Saksalaisen ryhmän johdossa oli 7-henkinen puhemiehistö.⁵⁷

Puolueen kehittyminen joukkopuolueeksi, minkä äänioikeusuudistus sinetöi, aiheutti luonnollisesti painetta puolueorganisaation uudistamiseksi. Tämä prosessi jatkui ensimmäisen maailmansodan kynnykselle.⁵⁸ Uudistamisprosessin osana kehitettiin puoluesihteeristöä. Oli selvää, että uusi parlamenttiryhmä tarvitsi sihteerin toisin kuin pienekö kuuriaparlamentin joukko. Bauerin nimittämisestä saksalaisen klubin sihteerin tehtävään on merkintöjä parlamenttiryhmän johdon ja saksalaisen ryhmän istuntopöytäkirjoissa: ensimmäisen kerran sihteerikysymyksestä keskusteltiin 18. ja 19.7.1907, jolloin Adler toi Bauerin nimen esille. Päätös hänen nimittämisestään klubisihteeriksi tehtiin saksalaisen ryhmän kokouksessa 23.10.1907.⁵⁹

Valinnan perusteena oli Bauerin kielitaito,⁶⁰ hänen perehtyneisyytensä kansallisuuskysymykseen ja varmasti myös se, että Baueria pidettiin kyvykkäänä ja lahjakkaana. On luultavaa, että alku on ollut samankaltainen kuin hänen seuraajallaan, Adolf Schärffillä; pikainen kutsu ja toimeksiantona käytännöllisten kysymysten hoito päätöksentekijöiden voimavarojen irrottamiseksi varsinaisiin tehtäviinsä.⁶¹ Hänen työhönsä

54 Vrt. Euroopan parlamentissa 1999 626 jäsentä (ks. <http://www.europarl.eu.int/dg7/survol/fi/default.htm>)

55 Höbelt, Lothar, Die Vertretung der Nationalitäten im Reichsrat, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 218; Jenks 1950, 215. Suhteessa kansallisuuden osuuteen koko väestöstä yliedustettuja olivat saksalaiset, italialaiset ja romanialaiset.

56 Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus, 1. Heft, Wien 1909, 4.

57 Bericht der Parteivertretung, Prot. über die Verhandlungen des Parteitages ... 1907, 83.

58 Maderthaler, Die Entwicklung der Organisationsstruktur ... (1990), 45-48.

59 Ks. ao. istunnot Soz. dem. Verband (Klub-Protokolle; Verbands-Vorstand), 14.6.1907 bis 27.10.1909, Heft 2 sekä Soz. dem. Verband (Klub-Protokolle; "Deutscher Klub"), 14.6.1907 bis 28.3.1911, Heft 3. Bauerista tuli palkallinen toimihenkilö. Hänen vuosipalkkseen määriteltiin 3000 kruunua.

60 Bauer puhui kotikielinsä saksaa ja tsekkijä. Sen lisäksi hän osasi varsin sujuvasti paitsi englantia ja ranskaa myös klassisia kieliä. Hän opiskeli Balkanin kysymystä seurattessaan serbokroatian ja sittemmin sotavankeudessa 1914-17 venäjän.

61 Schärff, Adolf, Österreichs Erneuerung 1945-1955. Das erste Jahrzehnt der zweiten Republik, dritte unveränderte Aufl., Wien 1955, 11-12.

sihteerinä kuului tutkia ja lyhentää hallituksen esitykset ja budjetti ryhmäkäsittelyä varten, panna alulle lakialoitteita, varustaa edustajille lähdemateriaalia heidän puheitaan varten ja luonnostella itse näitä puheita sekä kirjoittaa vuosittainen kertomus parlamenttiryhmän toiminnasta.⁶²

Ryhmäsihteerin tehtävä merkitsi Bauerille nousua puolue-eliitin tuntumaan ja lopulta itse puolue-eliittiin. Sihteerin tehtävä oli paitsi valmistelijan myös neuvonantajan tehtävä; puolueen sihteerit olivat puolueen ideologeja.⁶³ Vuoden 1913 alusta Bauer oli säännöllisesti mukana puolueoimikunnan istunnoissa, sitä ennenkin jo joissakin.⁶⁴ Kuten Richard Charmatz on todennut, parlamenttisihteerin toimi oli kaikin puolin hyvä koulu Bauerille.⁶⁵ Parlamentaarisena byrokratian perinpohjaisella hallitsemisella tuli olemaan suuri merkitys, kun hän maailmansodan jälkeen nousi puolueensa johtavaksi parlamentaarikoksi. Myös Renner kouluttautui myöhempiin tehtäviinsä Wienin monikansallisen parlamentin byrokratiassa; hän oli sen kirjastonhoitajana 1895-1907.⁶⁶

Olenainen osa Bauerin sihteeriyttä olivat hänen lukuisat parlamenttipolitiikkaa ja sisäpolitiikkaa käsittelevät artikkelinsa, joita julkaistiin useilla foorumeilla, enimmäkseen tietenkin *Der Kampf*-lehdessä.⁶⁷ Näitä artikkeleita on varsin vähän käsitelty tutkimuskirjallisuudessa. Kuitenkin ne ovat kiinnostavia. Ensinnäkin Bauerin poliittisen ajattelun synnyn tulkinnan kannalta ne ovat aivan keskeisiä. Näissä artikkeleissa hän esitti jo monet niistä ideoista, jotka ensimmäisessä tasavallassa tulivat tunnetuiksi, ja joita pyrittiin siirtämään poliittisiin käytäntöihin; demokratia-käsitteistö on yksi esimerkki. Toiseksi ne ovat kiinnostavia Itävallan sosiaalidemokraattisen politiikan luonteen selittämisessä. Artikkeleita lähemmin tarkasteltaessa näyttäisi yksi yhteinen nimitäjä löytyvän: ne olivat puolueen politiikan perusteluita, politiikan oikeuttajia. Bauer veti yhteen kokemukset, esitteli ajankohtaiset ongelmat ja haasteet ja loi lopuksi synteesin ja vision siitä, miten problematiikka aina liittyi yleiseen kysymykseen yhteiskunnallisesta vallankumouksesta. Toisin sanoen hän pyrki osoittamaan arkipolitiikan yhteyden vallankumouskehityksen suureen linjaan. Voidaan jopa väittää, että Bauerin tehtävänä oli osoittaa, missä mielessä sosiaalidemokraattinen puolue (kulloinkin) oli vallankumouksellinen puolue. Kuitenkaan tämä ei tarkoita sitä, että olisi ollut vallankumouksellinen teoria ja siitä riippumaton käytännönpolitiikka. Asia on juuri päinvastoin: sekä arkipolitiikkaa että vallankumousajattelua sosiaalidemokraattisessa puolueessa on mahdotonta ymmärtää erillään, nimenomaan mikäli tarkastelun kohteena ovat Bauerin poliittiset tekstit.

Tässä yhteydessä on paikallaan vielä tuoda esille Bauerin puoluepoliittisesta roolista se näkökohta, että hänestä kehittyi myös eräänlainen proletariaatin tunteiden tulkki:

62 Braunthal 1961, 19.

63 Vrt. tästä Ardelt 1984, 216 sekä Maderthaler, *Die Entwicklung der Organisationsstruktur ...* (1990), 35. Bauerin tehtävä ei ollut päätoiminen. Päätoimisia sihteereitä puolueessa olivat (1912) Ferdinand Skaret, Leopold Winarsky, Julius Deutsch ja Friedrich Adler. Näiden lisäksi oli naisjärjestön sihteeri sekä koulutus- ja nuorisotoimen sihteeri.

64 Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 1 - Teil 2, 560-.

65 Charmatz, Richard, *Lebensbilder aus der Geschichte Österreichs: Der Theoretiker und Praktiker des Marxismus - Dr. Otto Bauer*, Wien 1947, 224.

66 Hannak 1965, 63-67.

67 Ks. OBW 7 ja 8.

hän kertoi työläisille, miltä heistä tuntui, hieman asiaa kärjistäen. Bauer ei ehkä lopultakaan ollut poliittisen ‘reaalimaailman’, vaan proletariaatin tuntemusten tai — nykyaikaista termiä käyttäen — tunneälyn tulkitsija. Tähän rooliin hän kasvoi — Victor Adlerin siipien suojassa — parlamenttisihteerinä.

2.3. Mikä on parlamentti?

Keväällä 1908 Bauer kirjoitti parlamenttikysymyksestä Kampf-lehteen. Hän kirjoitti periaatteelliselta kannalta: mitä työväenliike sai odottaa parlamentilta, mitä parlamentti saattoi työväenliikkeelle antaa.⁶⁸ Bauer lähti liikkeelle parlamentarismista itsehallinnon menetelmänä. Sen jälkeen hän käsitteli porvarillisen parlamentarismien luonnetta sekä proletariaatin asemaa siinä, parlamentaarisen taistelun menetelmiä, itävaltalaisen parlamentarismien erityispiirteitä ja parlamentaarisen taistelun rajoja. Suurin piirtein tämä oli parlamenttikysymykseen liittyvä yleinen problematiikka, joka säilyi samana viimeisiin monarkian vuosiin saakka.

On merkillepantavaa, että Bauer lähti parlamenttianalyysissään liikkeelle yhteiskunnasta eikä valtiosta; Bauerin perspektiivi oli yhteiskuntaan, yhteiskunnalliseen vallankumoukseen, yhteiskunnalliseen demokratiaan päin. Hän kirjoitti aluksi parlamentarismien olemuksesta: Parlamentarismi oli “välillistä itsehallintoa”. Se oli “välttämättömän itsehallinnon menetelmä jokaisessa Genossenschaft-tyyppisessä yhteisössä”, eikä sen tarpeellisuudesta sinänsä voitu kiistellä. Genossenschaft-yhteisöllä Bauer tarkoitti itsehallinnollista yhteisöä. Siinä kaikki yhteisön jäsenet olivat luomassa yhteistahtoa (Gesamtwille), jonka alaisia ne olivat. Esimerkiksi demokraattinen tasavalta oli Genossenschaft-yhteisö. Päinvastaisessa tapauksessa, Herrschaft-yhteisössä ihmisten väliset suhteet olivat alistussuhteita.⁶⁹ — Bauerin ajattelu tässä muistuttaa Eduard Bernsteinin käsitystä sosiaalidemokraattien tehtävästä, joka oli “die allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit”, toisin sanoen itsehallinnon (siis demokratian), itsehallinnollisuuden, kaikinpuolinen toteuttaminen yhteiskunnassa.⁷⁰ Kuitenkaan Bauerille tämä ei merkinnyt, toisin kuin Bernsteinille, (vielä) sosialismia.

Kansallisuuskysymys-kirjassaan Bauer oli kirjoittanut Gemeinschaft- ja Gesellschaft -yhteisöistä. Kysymyshän oli Ferdinand Tönniesin vuonna 1887 ilmes-tyneen kirjan Gemeinschaft und Gesellschaft jälkeen käynnistyneestä keskustelusta.⁷¹

68 Bauer, Parlamentarismus und Arbeiterschaft (1907/08), OBW 8, 119.

69 Ibid., 120.

70 Hyrkkänen, Markku, Die allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit. Eduard Bernsteins Vertragssozialismus, teoksessa Soziale Demokratie und sozialistische Theorie. Festschrift für Hans-Josef Steinberg, Bremen 1995, 18 ja Hyrkkänen, Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln. Die frühen deutschen Genossenschaften als politische Alternativbewegung (1849-1867), teoksessa Finnland und Deutschland. Forschungen zur Geschichte der beiden Länder und ihrer Beziehungen, Hamburg 1996, 238.

71 Kirjassaan Tönnies määritteli Gemeinschaft-yhteisön pääpiirteissään seuraavasti: Jos yhteenliittyminen on itsessään päämäärä ja jos sitä pidetään sinänsä arvokkaana, itsestäänselvänä tai jotenkin luonnostaan syntyvänä, on kysymys yhteisöllisestä yhteenliittymisestä,

Bauer tarkoitti Gesellschaft-yhteisöllä sellaista yhteisöä, jossa ihmisten vuorovaikutus tapahtui pelkästään ulkoisten säädösten mukaan. Tällainen yhteisötyyppi oli valtio yleensä. Sen sijaan Gemeinschaft-yhteisö saattoi syntyä vain “jatkuva vuorovaikutuksessa yhteisön jäsenten välillä”. Gemeinschaft -yhteisössä jokaisen yksilön karaktääri, luonteen ja tahdon suuntautuminen, ilmensi yhteisön karaktääriä, sen perusluonnetta (Gemeinschaftscharakter).⁷² Bauer ilmeisesti tulkitse Genossenschaft- ja Gemeinschaft -yhteisöjä niin, että ne olivat yhteisöinä sukulaisia keskenään, ja että ne saattoivat ikään kuin hioutua yhteen. Saattoi syntyä yhteiskunta, jossa vallitsisi aidosta — toverillisesta — vuorovaikutuksesta rakentuva itsehallinto. Voidaan olettaa, että Bauer ajatteli parlamentin prosessin aikana muuntuvan ja kehittyvän siten, että siitä tulisi yhteistahdon tulkinnan väline, välttämätön keskustelufoorumi yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa’.

Bauer halusi korostaa sitä, että parlamentarismi oli nimenomaan välillisen itsehallinnon muoto; moderneissa yhteisöissä, joissa ratkaistavia asioita oli paljon, edustuksellisuus oli välttämätöntä.⁷³ Bauer ei näyttänyt suhtautuvan suopeasti suoran itsehallinnon muotoihin parlamentaarisen hallintotavan täydentäjänäkään: hän katsoi kansanäänestysten suosivan konservatiiveja taantumuksellisessa Itävallassa — tähän viittaa via esimerkkejä oli Sveitsistä ja Englannista. Maailmansodan alla muutamien vuosien kokemuksella, kaksien parlamenttivaalien jälkeen Bauer saattoi todeta vaaliپیirijaon suosivan kaupunkeja maaseutukylien kustannuksella, mikä oli edullista sosiaalidemokraateille. Kansanäänestyksissä korostuisivat helposti paikalliset teemat, mikä olisi kohtalokasta; kansallisuuskysymyksen vuoksi referendumkin oli poissa laskuista.⁷⁴ On kuitenkin helppo nähdä Bauerin asennoitumisen kansanäänestykseen kumpuavan periaatteellisesta huolesta suurten joukkojen yhteiskunnallisen tietoisuuden tasosta. Kansa ei olisi riittävän kypsä suoraan itsehallintoon.

Erfurtin ohjelman perustelussa Kautsky oli selvittänyt, että suora lainsäädäntö voisi “modernissa suurvaltiossa” olla korkeintaan täydentävässä roolissa, parlamentaarisen lainsäädännön korjaajana mahdollisesti. Poliittisen toiminnan painopiste oli aina parlamentissa.⁷⁵ Kirjassaan parlamentarismista ja suorasta lainsäädännöstä Kautsky vielä painokkaammin tähdensi, että moderneissa valtioissa oli poliittisen toiminnan painopisteen “luonnonvälttämättömyydellä” oltava parlamentissa. Hän todisti tässä kirjassaan nimenomaan sitä, että parlamentillinen painottuminen poliittisessa toiminnassa olisi työväenluokalle suosiollista. Hän näki, että juuri parlamentaarisessa toiminnassa (im Parlament und durch den Parlament) voitiin kehittää luokkataistelun kannalta

Gemeinschaft-suhteista. Jos taas yhteenliittymistä arvostetaan vain välineenä jonkin päämäärän saavuttamiseksi ja jos sen ainut peruste on jonkin yhteenliittymiseen nähden ulkopuolisen asian tavoittelu, tuloksena syntyvät sosiaaliset suhteet ovat Gesellschaft-suhteita. (Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti, Sosiologian klassikot, Tampere 1996, 154-157)

72 Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 187.

73 Bauer, Parlamentarismus und Arbeiterschaft (1907/08), OBW 8, 120.

74 Bauer, Otto, Die Grundfrage unserer Taktik, OBW 8, 817, alaviite (Der Kampf 1913/14) sekä Bauer, Otto, Parlamentarismus, Der Kampf 1.12.1914, 238 (kirjoitusta ei ole OBW:ssa).

75 Kautsky 1906 (1892), 220-221.

edullisia ominaisuuksia työväenluokassa, ja että työväenluokka voisi tehdä parlamentista tarkoituksiaan palvelevan elimen.⁷⁶ Suoralla lainsäädännöllä oli Kautskyn mielestä taipumus johtaa yhteiskunnallinen keskustelu konkreettisiin kysymyksiin. Periaatteellista keskustelua tuottava politiikka oli sosiaalidemokraattien intressissä; näiden historiallisena tehtävänä oli osoittaa yhteiskunnan perustavimmat ristiriidat, viime kädessä siis proletariaatin ja porvariston luokkavastakohtaisuus. Suoran lainsäädännön soveltaminen olisi voinut tulla Kautskyn mielestä kyseeseen korkeintaan kansalaisaloitteena (Initiative) tai neuvoa-antavassa muodossa (Referendum). Lisäksi Kautsky edellytti kehittyneitä oloja, kuten Sveitsissä tai Englannissa.⁷⁷

Parlamentarismi — parlamentillinen hallintotapa — oli porvarillisen vallankumouksen tulos, Bauer kirjoitti. Parlamentti oli alkujaan ollut porvariston “asianajaja” absolutismia ja byrokraatiaa vastaan, se oli porvarillisen yhteiskunnan asianajaja menneisyyden voimia vastaan.⁷⁸ Porvarillinen parlamentti ja parlamentarismi ei kuitenkaan enää edustanut alkuperäistä tehtäväänsä, Itävallassa varsinkaan. Nykyisellään, Bauer kirjoitti artikkelissaan 1908, parlamentti oli markkinapaikka, jossa eri intressiryhmät “tinkivät lahjoista ja vastalahjoista”. Sen sijaan mahtavimmat kapitalistiryhmät pyrkivät suoraan vaikuttamiseen byrokraatiaan ohi parlamentin.⁷⁹ Tällainen pyrkimys lisääntyi Bauerin mukaan, kun työväenluokka tunkeutui parlamenttiin.⁸⁰ Käsitys porvarillisen parlamentaarisen järjestelmän degeneroitumisesta vahvisti Bauerin käsitystä siitä, että työväenluokka ei voinut eikä saanut rajoittua pelkästään parlamentaariseen toimintaan.

Siihen, miten sosialistit ja sosiaalidemokraatit kirjoittivat parlamenttikysymyksestä ja miten esimerkiksi Bauerin kirjoitukset siirtyivät tämän keskustelun kenttään, vaikuttivat luonnollisesti marxismin perustajien ajatukset parlamentaarisesta toiminnasta. Karl Marxille ja Friedrich Engelsille parlamenttikysymys ei ollut kuitenkaan ensisijaisimpia kysymyksiä. Tämän voi nyttemmin nähdä vaikkapa siitä, että kolme edustavaa Marx-käsikirjaa ohittaa koko käsitteistön.⁸¹ Jukka Paastelan Sosialismin sanakirjassa mainitaan parlamenttikretinismi, joka onkin ehkä tunnetuimmaksi jäänyt käsite.⁸²

76 Kautsky, Karl, *Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie*, Stuttgart 1893, 120. Tämä kirjanen, josta 1911 otettiin uusintapainos nimellä *Der Parlamentarismus und die Sozialdemokratie*, lienee Kautskyn keskeisin puheenvuoro parlamentti-kysymykseen. On ilmeistä, että Bauer oli sen huolellisesti lukenut.

77 *Ibid.*, 121, 131, 135-136.

78 Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 120-121.

79 Bauer viittasi tällä suoralla vaikuttamisella todennäköisesti Itävallassa vuosisadan alussa suuren merkityksen saaneisiin hallituksen taloudellisiin esikuntaelimiin. Tällaisia olivat muun muassa teollisuus- ja maatalousneuvosto (per. 1898) ja työneuvottelukunta (myös 1898). Ks. näistä Bruckmüller, Ernst, *Sozialgeschichte Österreichs*, Wien 1985, 432-433.

80 Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 121.

81 Carver, Terrell, *A Marx Dictionary*, Polity Press, Cambridge 1987 (ei hakusanana eikä indeksissä); *A Dictionary of Marxist Thought*, ed. by Tom Bottomore, 2nd ed., Guilford 1991 (ei hakusanana eikä indeksissä); *Marx-Lexikon. Zentrale Begriffe der politischen Philosophie von Karl Marx*. Herausgegeben von Hans-Joachim Lieber und Gerd Helmer, Darmstadt: Wiss. Buchges., 1988 (vain indeksissä).

82 Paastela, Jukka, *Socialismin sanakirja*, Turenki 1976, 108. ‘Kretinismi’ – tylsämielisyys, kääpiökasvuisuus, kitukasvuisuus.

Marx ja Engels toimivat monarkkisissa oloissa, ja heidän poliittiset ideansa muotoutuivat erityisesti Preussin monarkian absoluuttisessa perinteessä. Tämä koski myös parlamentaarisen kretinismien käsitettä. Alkujaan Marx ja Engels eivät halunneet tai tarkoittaneet halventaa parlamentaarista hallintoa, vaan osoittivat käsitteen päinvastoin tilanteisiin, joissa se puuttui (vaikka parlamentti näennäisesti olikin olemassa): Saksan ja Preussin kansalliskokoukset 1848, Ranskan lakiasäättävä kansalliskokous 1851. Sen sijaan brittiläiseen parlamentarismiin he eivät ikinä liittäneet kretinismien käsitettä.⁸³ Elfi Prachtin mielestä Marxin ja Engelsin artikkeleissa ei ole havaittavissa “perustavaa-laatua olevaa antiparlamentaarista tendenssiä”. Kuitenkin he asettivat vuoden 1848 vallankumousta arvioidessaan kansansuvereniteetin (Volkssouverenität) parlamentin suvereniteetin (Parlamentssouverenität) edelle.⁸⁴ Heidän tavoitteenaan oli myös jo 1870-luvulta alkaen joukkopuolueen luominen, jossa ensimmäisenä edellytyksenä oli, että se osallistuisi vaaleihin ja saisi edustajiaan parlamenttiin; äänioikeus oli osa “modernia puolueperiaatetta”.⁸⁵ Marxin päänaivana oli erikoisesti kabinettiministereiden olematon parlamentaarinen kontrolli Preussissa. Tämä merkitsi Marxin mukaan sitä, että byrokratian valta oli saattanut jatkua katkeamattomana.⁸⁶

Tunnetuksi on tullut Marxin luonnehdinta Pariisin kommuunista ”työtätekevänä, mutta ei parlamentaarisena elimenä, toimeenpanevana ja lakiasäättävänä samalla kertaa”. Toimeenpaneva valta oli Pariisin kommuunissa delegoitu kunnalliskokousten alaryhmille, jotka olivat paitsi ”alahuoneen” komiteoita, myös sen ”hallitus”. Siten Pariisin kommuuni ei merkinnyt Marxille parlamentaarista hallitusta, pikemminkin päinvastoin, se oli Ranskassa kuollut eikä työmiehen vallankumouksen pitänyt herättää sitä henkiin. Olennaista on huomata toimeenpanevan vallan luonne tässä: Marx ja Engels näkivät hyväksi, että toimeenpanevia tehtäviä ei ollut osoitettu vain kouralliseksi ministereiksi valittavia ihmisiä, vaan että useimmilla tai kaikilla kommuunin jäsenillä oli näitä tehtäviä. Poliitiikan käyttövoima (lever) oli työläisten käsissä, Engels luonnehti.⁸⁷ Kun Itävallan ensimmäistä tasavaltaa synnytetettiin syksyllä 1918, oli toimeenpanevana valtana väliaikaisen kansalliskokouksen valiokunta, Staatsrat, jolla oli sekä hallituksen että valtionpäämiehen tehtävät; yhteys Marxin ja Engelsin ajatteluun toimeenpanevesta vallasta on ilmeinen.⁸⁸

Tieteellisen sosialismin perustajat eivät siis olleet kovin kiinnostuneita parlamentarismien problematiikasta, koska se ei ollut Preussissa aktuaalinen. Sikäli kuin tämä problematiikka heitä askarrutti, oli kysymys ennen muuta juuri toimeenpanevan vallan riippumattomuudesta ja tästä seuraavasta byrokratian vallasta ja sen epädemokraattisuudesta. Myöhemminkin pidettiin tietoista etäisyyttä: Saksan sosiaalidemokraattisessa

83 Hunt, Richard N., *The Political Ideas of Marx and Engels, II: Classical Marxism 1850-1895*, London 1984, 135-141. Käsitteestä enemmän myöhemmin.

84 Pracht 1990, 13. Marx ja Engels kommentoivat ajan poliittisia tapahtumia *Neue Rheinische Zeitungin* artikkeleissa.

85 Paastela, Jukka, *Marx's and Engels' concepts of the parties and political organizations of the working class*, Tampere 1985, 148-149.

86 Hunt 1984, 143.

87 Hunt 1984, 144-146; Paastela 1985, 199.

88 Ks. myöh. II osa, luku 1.3.

puolueessa vallitsi parlamentin ja parlamentarismien merkityksestä käsitys, jonka Pracht kiteyttää kolmella sanalla: komedia, juorukerho, vallanpuute.⁸⁹ Kautsky jakoi ongelman kahteen osaan: proletariaatin oli pyrittävä rikkomaan hallitusten ylivalta parlamentteihin nähden ja toiseksi tasoittamaan tie mahdollisimman suurten kansanjoukkojen pääsulle vaikuttamaan parlamentarismiin, parlamenttipolitiikan olemukseen.⁹⁰

Bauerinkin parlamenttikritiikissä ennen ensimmäistä maailmansotaa ratkaisevimaksi kysymykseksi muodostui juuri konkreettinen Itävallan parlamenttiin instituutioon liittyvä problematiikka, instituutioon heikkous poliittisessa järjestelmässä, varsinkin sen heikkous toimeenpanevaan valtaan nähden. Niin kuin Bauer vuonna 1910 kirjoitti, Itävalta-Unkarin valtiomuoto, perustuslaillinen monarkia oli ”kompromissiratkaisu” absoluuttisen monarkian ja demokraattisen tasavallan välissä. Absoluuttisessa monarkiassa hallitsija yksin hallitsi valtiota. Demokraattisessa tasavallassa valtiota johti parlamentti, jolla oli valtaa sen verran kuin kansa sille antoi.⁹¹

Muodollisesti ja varsinkaan asiallisesti, minkä sosiaalidemokraatitkin saivat karvaasti kokea ja nähdä, uudistetunkaan parlamentin merkitys ei ollut suuren suuri. Bauerin tarkoittamilla menneisyyden voimilla oli nimittäin aivan ratkaiseva osuus valtiollisesta ja yhteiskunnallisesta vallasta, mikä ilmenee tarkasteltaessa perustuslaillista yleiskehitystä vuodesta 1848.

Habsburgien imperiumi sai ensimmäisen perustuslakinsa helmikuun vallankumouksen jälkeen 1848. Siinä tunnustettiin kansan osallisuus valtiovallan käytössä. Hallitsijan rinnalla oli kaksikamarinen parlamentti, jolla pitkään oli kuitenkin vain neuvoa-antava funktio.⁹² Vuonna 1860 annettu lokakuun diploma (Oktoberdiplom) ja 1861 annettu helmikuun patentti (Februarpatent) vahvistivat valtiopäivien asemaa jonkin verran määrittelemällä seikkaperäisemmin niiden funktion valtiosäännössä. Perustuslaillinen monarkia syntyi vuonna 1867, samalla kun suhde Unkariin (Ausgleich) järjestettiin niin sanotuilla joulukuun perustuslaeilla. Yhtenäisen monarkian sijaan syntyi kaksoismonarkia, jossa Unkarin kuningaskunnalla ja siihen liitetyillä Siebenbürgenin ja Kroatia-Slavonian maakunnilla oli vahvasti itsenäinen status. Unkarilla oli myös oma parlamentti vuoden 1848 perustuslain hengessä.⁹³ Vuosi 1867 voidaan katsoa myös

89 Pracht 1990, 108.

90 Kautsky 1893, 118-119.

91 Bauer, Otto, Der Parlamentarismus, OBW 7, 592 (Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1910, Wien).

92 Ensimmäinen parlamentti kokoontui Wienin Hoviratsastuskoulussa 22.7.1848. Valtiopäivät avasi arkkiherttua Johann. Helmut Rumpler kirjoittaa: ”Se olisi voinut olla itävaltalaisen parlamentarismien tähtihetki. Hovipuolue ei ollut vielä taantumuksellinen, liberaalit olivat vielä sosiaalisia, ja kansallisuudet eivät olleet nationalistisia; ne tulivat Wieniin osallistua parlamenttityöhön. Konstitutionalismien suuret tavoitteet, yhteiskunnallinen uudistaminen ja kansallinen sovittelu näyttivät mahdollisilta saavuttaa.” Mutta kuitenkin mikään ei onnistunut; Unkari halusikin irti koko Itävallasta, demokraatit hylkäsivät neuvottelujen tien, sovittelupolitiikka parlamentaarilla tasolla ei onnistunut. ”Siitä tulikin sitten vastavallankumouksen hetki.” Ensimmäinen kiista tuli koskemaan, kuinka muutenkaan, valtiopäivien kieltä. (Rumpler 1997, 283)

93 Brauner, Wilhelm, Verfassungsentwicklung 1848-1918, teoksessa 75 Jahre Bundesverfassung. Festschrift aus Anlass des 75. Jahrestages der Beschlussfassung über das Bundes-

itävaltalaisen parlamentarismien synnyinvuodeksi.⁹⁴

Perustuslain mukaan hallitsijalla (joka oli Itävallan keisari ja Unkarin kuningas) oli suuret valtaoikeudet. Niihin kuuluivat muiden muassa armeijan ylipäällikkyyys, valtiosopimusten solmiminen, valtiopäivien ja maapäivien koolle kutsuminen, hajoittaminen ja siirtäminen, poikkeustilasäädösten antaminen, lakien vahvistaminen sekä ministereiden, herrainhuoneen (parlamentin ylempi kamari) jäsenten ja käskynhaltijoiden nimittäminen.⁹⁵ Tärkeimpänä hallitsijan etuoikeutena oli ulkopolitiikka; ulkoasioista vastaavan ministerin nimikin oli keisarillisen huoneen ja ulkoasioiden ministeri.⁹⁶ Keisari johti valtionhallintoa, jossa ylimpänä oli ministerineuvosto. Sen alapuolella oli käskynhaltija- ja piirilaitos.⁹⁷

Keisariauktoriteetti, joka kaksoismonarkian synnyttyä entisestään vahvistui,⁹⁸ oli hyvin voimakas. Itse asiassa koko valtiorakennelmaa todella kannatteleva instituutio ja symboli oli valtakuntaa vuodesta 1848 hallinnut keisari Franz Josef I. Hänen arvovaltaansa ei kukaan eikä mikään kyseenalaistanut. Keisari Franz Josef toi persoonassaan valtakuntaan suorastaan ylikansallisen dimension, elävän tradition. Onkin sanottu, että tätä monikansallista väestöä ei yhdistänyt mikään muu kuin joka puolella läsnäoleva hallitsijan muotokuva — hallitsijan, joka näytti elävän ikuisesti. Ja kääntäen, mikään muu ei oikeastaan todella vakavasti tuntunut uhkaavan kaksoismonarkian olemassaoloa ennen Balkanin kysymyksen kriisiytymistä sodaksi vuosina 1912-13 kuin vanhan keisarin terveys.⁹⁹

Kaikkiaan Itävalta-Unkarin valtiosääntö oli melkoinen sekoitus vanhaa ja uutta, itsevaltiutta ja parlamentarismia. Kirjavuutta lisäsi dualistinen valtiorakenne. Poliitikasakin keskeinen kysymys oli monimutkaisen byrokratian hallinta. Tunnetussa romaanissaan *Mies vailla ominaisuuksia* Robert Musil kirjoittaa päähenkilönsä kotivaltiosta Kakaniasta, että “se oli toisaalta keisarillis-kuninkaallinen, toisaalta keisarillinen ja kuninkaallinen — kaiserlich-königlich ja kaiserlich und königlich. Jokaiseen asiaan

Verfassungsgesetz. Hrsg. von der Österreichischen Parlamentarischen Gesellschaft, Wien 1995, 36-44; Kolmer, Gustav, *Parlament und Verfassung in Österreich, Erster Band (1848-1869)*, Wien 1903, 39-43, 48-50, 244.

94 Nick & Pelinka 1984, 29. Parlamentarismien kehittämisestä Itävallassa vuosina 1848-1867 laajemmin ks. Skottsberg, Brita, *Der österreichische Parlamentarismus*, Göteborg 1940, 12-52.

95 *Die Habsburgermonarchie, 1848-1918*, Bd. II, Wien 1975, 57-64.

96 “Minister des kaiserlichen Hauses und des Äussern”, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Bd. II, 62.

97 Rumpler 1997, 412-413. Itävallan ja Unkarin valtakunnanosien yhteiseksi asioiksi määriteltiin ulkopolitiikka, sotalaitos ja finanssit. Nämä muodostivat yhdessä kaksoismonarkian yhteisen ministeriön. Koska parlamentit olivat kuitenkin erilliset, piti yhteisiä asioita varten nimittää erikseen delegaatiot, jotka olivat Wienin ja Budapestin parlamenttien valiokuntia. Ne kokoontuivat sitten pariteettiperiaatteen mukaan Wienissä ja Budapestissa. Niiden tärkein tehtävä oli vuosittain hyväksyä budjetti yhteisten asioiden ministeriölle.

98 Rumpler 1997, 404.

99 Williamson, Samuel R. Jr., *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, MacMillan 1992, 4, 18-21. “A kindly, grandfather figure whose benevolence protected the people. Franz Joseph symbolized continuity, dependability, stability.”

ja henkilöön kuului jompikumpi kahdesta tunnuksesta, k.k. tai k.&k., mutta tarvittiin salatieteen apua, ennen kuin voitiin aina varmasti sanoa, mitä laitoksia ja ihmisiä oli puhuteltava k.k.:ksi, mitä taas k.&k.:ksi. Paperilla Kakania nimitti itseään Itävalta-Unkarin monarkiaksi, mutta suupuheessa kutsutti itseään Itävallaksi ...”¹⁰⁰

Parlamentti oli kaksoismonarkiassa hallitsijaan verrattuna suhteellisen heikko elin, jo juridis-formaalisesti. Valtiopäivien toimialaan kuuluivat lokakuun diplomin mukaan kansalaisia taloudellisesti rasittavat valtiosopimukset, julkinen talous, posti-, lennätin- ja liikennelaitokset, elinkeinoasiat, koululaitos sekä lainsäädäntö siviili-, rikos- ja menettelytapaoikeuksissa. Keskeisin privilegio oli tietenkin vuosittaisen tulo- ja menoarvion hyväksyminen.¹⁰¹ Valtiopäivien, joiden nimitys helmikuun patenttiin saakka oli Reichstag ja sen jälkeen Reichsrat, kompetenssi ulottui kaikkiin niihin asioihin, jotka olivat kuningaskunnille (Königsreich) ja maakunnille (Land) yhteisiä.¹⁰²

Parlamentin heikkous johtui suurelta osaltaan sen toimintakyvyttömyydestä, joka seurasi asioiden käsittelyn viivytämisestä, jarrutuksesta, jota kansalliset ryhmät käyttivät aina silloin, kun päiväjärjestyksessä oli niille itselleen epämieluisia tai hankalia kysymyksiä. Parlamentarismi ei voinut käytännössä toteutua, sillä enemmistöperiaate ei ollut alahuoneessa sovellettavissa, koska sen puolueet ymmärsivät edustavansa siellä kansallisuuksiaan (joista mikään ei muodostanut enemmistöä).¹⁰³ Jarruttaminen taas johti poikkeuslainsäädännön soveltamiseen perustuslain 14 artiklan mukaan (§ 14-Notverordnungen). Poikkeuslainsäädäntö oli käytössä pakottavissa tilanteissa, kun valtakunnanneuvosto (parlamentti) ei ollut koolla, eikä sitä ollut mahdollista kutsua oikeaan aikaan koolle. Poikkeussäädös edellytti monarkin aloitteen ja kaikkien ministereiden suostumuksen. Kysymys oli väliaikaisesta lainsäädännöstä: säädökset oli hyväksyttävä seuraavilla valtiopäivillä. Käytännössä tällä ei ollut merkitystä, koska parlamentti ei yleensä kyennyt kokoamaan rivejään kaataakseen keisarin päätöksiä.

Äänioikeusuudistuksesta kirjoittanut William Jenks kuvasi asetuskäytäntöä sellaiseksi, että kesällä, kun parlamenttiedustajat lähtivät lomalle, keisari antoi säädöksiä, jotta hallinnolliset tarpeet tuli täytettyä; istuntokausi oli yleensä kulunut kansallisissa välienselvittelyissä. Syksyllä parlamentin kumpi tahansa kamari olisi voinut estää poikkeussäädösten voimaan astumisen, mutta alahuoneella ei ollut siihen kykyä eikä ylähuoneella halua.¹⁰⁴

Kansallisten ristiriitojen vuoksi jarrutustaktiikka oli ahkerassa käytössä, ja siten poikkeuslainsäädäntöä jouduttiin soveltamaan (tai saatiin soveltaa) jatkuvasti, esimerkiksi vuosina 1897-1904 76 kertaa.¹⁰⁵ Jarrutustaistelujen kiivautta kuvasi se, että pahimmillaan sitkeiden jarruttajien lannistamiseksi jouduttiin marssittamaan poliisi istuntosaliin.¹⁰⁶ Jarruttamistaktiikka ei ollut vieras sosiaalidemokraateillekaan. Sen

100Musil 1980 (suom. Kristiina Kivivuori), 32-33.

101Kolmer 1903, 41.

102Kolmer 1903, 49; Skottsberg 1940, 52.

103Rumpler 1997, 417.

104Jenks 1950, 26.

105Esim. Kulemann 1979, 49.

106Kolmer, Gustav, *Parlament und Verfassung in Österreich, Sechster Band (1895-1898)*, Wien 1910, VII.

käyttämisestä keskusteltiin usein muun muassa puoluetoimikunnan kokouksissa.¹⁰⁷

Juuri parlamentin toimintakyvyttömyys oli, niin kuin on tullut jo esille, yksi tärkeimpiä syitä äänioikeusreformiin; valtiossa, jossa “kaikilla poliittisilla, kaikilla sosiaalipoliittisilla kysymyksillä oli kansallinen merkitys”,¹⁰⁸ yhteiskunnallisten teemojen toivottiin korostuvan kansallisten kiistojen kustannuksella. Victor Adler kirjoitti vuonna 1893, että kansallinen partikularismi olisi kaksoismonarkiassa ja puolueessa mahdollista voittaa vain nostamalla yhteiskunnallisia teemoja kansallisten tilalle.¹⁰⁹ Myös keisari liitti äänioikeusuudistukseen vuonna 1907 nimenomaan toiveen, että parlamentaarisessa elämässä “vahingolliset kansalliset puolueet korvautuisivat poliittisilla”.¹¹⁰ Jarruttaminen kuitenkin jatkui uudistetussa parlamentissakin. Niinpä Musil ironisesti jatkaa Kakanian kuvaustaan: “Valtakunnalla oli parlamentti, joka niin pontevasti käytti vapauttaan, että se yleensä pidettiin suljettuna; mutta laissa oli myös hätätilapykälä, jonka avulla tultiin toimeen ilmankin parlamenttia, ja joka kerran, kun kaikki alkoivat viihtyä itsevaltiuden ilmapiirissä, sääti kruunu, että nyt oli sittenkin taas ruvettava hallitsemaan parlamentaarisesti. Tuollaisia tapahtumuksia tässä valtiossa sattui paljon.”¹¹¹

Hallitsijan rinnalla myös aateliston asema kaksoismonarkiassa oli koko Euroopankin mittakaavassa poikkeuksellisen vahva. Tämä ei ollut omiaan vahvistamaan muutenkin heikkoa parlamentti-instituutiota, ainakaan sen demokraattista osaa. Aatelisto hallitsi ylähuonetta¹¹² sekä maapäiviä, joissa äänioikeuskuuriat eli -luokat, jotka siis parlamentissa poistettiin yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden myötä, säilyivät aina vuoteen 1918 saakka. Sama koski kunnallisvaaleja. Intressiedustusperiaate (Interessenvertretung), joka parlamentin äänioikeusreformissa korvautui kansanedustusperiaatteella (Volksvertretung), merkitsi (vanhoillisen ja kansallisen) oligarkian säilymistä paikallisella tasolla — sosiaalidemokraateille katkerimmin Wienissä — koko keisarivallan ajan.¹¹³ Aateliston vahva asema perustui ennen kaikkea siihen, että se hallitsi virkakoneistoa suorastaan suvereenisti. Jo pelkästään niin sanotulla vanhalla aatelistolla (joilla aatelisarvo oli ollut yli sata vuotta hallussa) oli tukeva ote hallintokoneistosta. Vielä vuonna 1908 diplomaateista 58 %, johtavista diplomaateista 38 %, johtavista

107Ks. Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 1 - Teil 1, Sitz. 23.4.1903 (118), 15.5.1903 (120), 9.6.1903 (121) ja 21.4.1904 (148).

108Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 614.

109Adler, Victor, Das allgemeine, gleiche und direkte Wahlrecht und das Wahlunrecht in Österreich, Wien 1893, 5-7, 48.

110Brauner, Wilhelm, Das Regierungssystem bis 1918, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 177.

111Musil 1980, 33.

112Keisari nimitti ylähuoneen eli herrainhuoneen jäsenet keisarillisen huoneen prinseistä, keisarin nimittämistä aatelissuvuista, arkkipiispoista ja muista korkeimmista piispoista sekä valtion, kirkon, tieteen ja taiteen edustajista. Käytännössä ylähuoneesta tuli yhä selvemmin asiantuntijaelin lainsäädäntökysymyksissä. Monet sen jäsenet olivat juristeja.

113Brauner, Verfassungsentwicklung 1848-1918 (1995), 44-47. Vuoteen 1873 asti edustajainhuoneen jäsenet lähetettiin maapäiviltä, jolloin parlamentin alahuone oli siis maakuntakamari.

virkamiehistä 45 %, kenraaleista 31 %, hallituksen jäsenistä 15 % ja edustajainhuoneenkin jäsenistä 5,5 % kuului vanhaan aatelistöön.¹¹⁴

Hallituksen poliittista vastuunalaisuutta parlamentille — parlamentarismia rajatummassa mielessä — ei ollut; hallitus oli juridisessa vastuussa, mutta hallitukset olivat leimallisesti keisarin hallituksia. Niitä nimitettiin joko “hänen majesteettinsa hallituksiksi” tai “keisarin hallituksiksi”. Valtaistuinpuheessaan keisari puhui aina “minun hallituksestani”.¹¹⁵ Tosin ministeristöt saattoivat nauttia parlamentinkin luottamusta. Ensimmäinen parlamentaarinen hallitus oli ruhtinas Carlos von Auerspergin saksalaisliberaalinen ministeristö, joka astui virkaansa 1.1.1868.¹¹⁶ Tässä suhteessa edistystä tapahtui äänioikeusuudistuksen jälkeen.¹¹⁷

Yleisesti voidaan todeta, että yhteiskunnallisessa käytännössä parlamentti ja parlamentarismi jäivät jotenkin vieraiksi ja ulkokohtaisiksi. Ne, joilla Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiassa oli vahva traditionaalinen asema tai kylliksi taloudellista voimaa vaikuttaakseen poliittiseen elämään, eivät tarvinneet siihen parlamenttia.¹¹⁸ Ajan parlamentaarikko ja parlamenttikirjailija totesi lakonisesti: “Itävallan parlamentti on heikoin, jos ei maailmassa, niin ainakin kulttuurimaailmassa.”¹¹⁹

Äänioikeusuudistus oli kuitenkin työväenliikkeen näkökulmasta niin suuri saavutus, että parlamentin merkitystä ei voinut — se ei oikeastaan ollut sopivaakaan — vielä vuonna 1908 vähätellä. Niinpä Bauerkin kirjoitti: “Juuri Itävallassa voidaan parlamentarismien arvo työväestölle kaikkein vähiten kiistää.”¹²⁰ Bauer oli optimistinen, niin kuin koko työväenliikkeen johto. Olihan nyt ainakin toivottavissa, että äänioikeusuudistus vaikuttaisi hillitsevästi kansalliseen kiihkoiluun; jos ei se, niin ei sitten mikään. Kuitenkin yhteiskunnallisista ja valtiollispoliittisista reaaliteeteista seurasi, että keskustelu parlamentista, demokratiasta ja vallankumouksesta tuli siirtää ikään kuin tulevaisuutta koskeväksi, rakentaa käsitteistö, jonka ei varsinaisesti pitänytäkään toimia tässä ja nyt. Optimismi, joka oli määrä siirtää joukoille, oli luonteeltaan yhteiskunnallis-historiallista optimismia; perspektiivi oli yhteiskunnallisen vallankumouksen perspektiivi.

114Kulemann 1979, 49.

115Brauneder, *Das Regierungssystem bis 1918* (1986), 172.

116Rumpler 1997, 420.

117Nick & Pelinka 1984, 33-34; Skottsberg 1940, 84-85, 110.

118Kepplinger, *Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei* (1990), 10.

119Zenker, Ernst Viktor, *Der Parlamentarismus. Sein Wesen und seine Entwicklung*, Wien 1914, IV.

120Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 128.

2.4. *“Nun gilt es, auf dem Fundament des gleichen Rechtes ein Volkshaus zu erbauen ...”*:¹²¹ enemmistodemokratian ihanne ja vähemmistöparlamentarismien arkitodellisuus

Sosialistien tavoiteasettelu lähti luonnollisesti sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän saavuttamisesta. Tätä kautta rakentui myös parlamenttitoiminnan mieli; parlamenttistrategia syntyi yhtäältä poliittisten ja yhteiskunnallisten tavoitteiden määrittelystä ja toisaalta tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavien keinojen eli välineiden valinnasta. Strategia rakentui ja muuntui parlamenttityössä, jossa sen oikeellisuutta oli puntaroitava. Voidaan ehkä sanoa, että Itävallan sosiaalidemokraattien parlamenttistrategiassa ennen ensimmäistä maailmansotaa korostui olosuhteiden pakosta kauaskantoinen yhteiskunnallinen tavoiteasettelu, pakon sanelema periaatteellisuus. Esille nousivat lähinnä seuraavat teemat: 1) parlamentin luonne demokraattisena instituutiona puoliabsoluuttisissa oloissa, 2) parlamenttityön ja vaalitaistelun kasvatuksellinen funktio ja 3) parlamentaarisen ja ulkoparlamentaarisen toiminnan (‘katumielenosoitusten’) suhde.

Sosiaalidemokraattinen puolue oli vuoden 1899 puoluekokouksessa Brünnissä asettanut tavoitteeksi Habsburg-monarkian muuttamisen demokraattiseksi kansallisuuskansalliseksi liittovaltioksi (demokratischer Nationalitätenbundesstaat). Ajateltiin, että sosialistinen vallankumous voisi tapahtua kaksoismonarkian määrittämässä historiallisissa puitteissa. Brünnin periaateohjelman mukaan — joka oli nimenomaan kansallisuusohjelma, ja joka pysyi virallisesti voimassa vuoteen 1918 saakka — uusi valtio koostuisi itsehallinnollisista kansallisista yksiköistä, joilla olisi täysi autonomia kansallisissa kysymyksissä (kulttuuriautonomian periaate). Autonomian parlamentaarisina toteuttajina olisivat erilliset kansalliskamarit (Nationalkammer). Kansallisia vähemmistöjä tulisi suojella. Tästä huolehtisi valtakunnan parlamentti (Reichsparlament). Se päättäisi myös mahdollisesta yhteisestä valtiollisesta kielestä (Vermittlungssprache).¹²² Victor Adler puhui “kaksoismonarkian perusteellisesta mullistamisesta”, Itävallan muuttamisesta “sosialistiseksi liittotasavallaksi”.¹²³ Periaateohjelman ajatukset ovat luettavissa myös Bauerin Kansallisuuskysymys -kirjan kansallisuusohjelmasta.¹²⁴

Kansallisuusohjelman on tulkittu eksplisiittisesti sisältäneen ajatuksen modernista parlamentaarisesta valtiosta ja sen on katsottu tunnustaneen yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisun demokraattisin reformein.¹²⁵ Olennaisinta ehkä kuitenkin ohjelmassa oli ’vallankumouksen’ ja ’reformin’ rinnakkaisuus tai sisäkkäisyys, mikä sittemminkin oli Itävallan sosialistisessa projektissa tyypillistä. Tämän projektin yksi tunnusomainen piirre oli, että parlamentti-instituutioon liitettiin voimakkaita vallankumouksellisia merkityksiä.

121AZ 1.5.1907, pk. “Das Maibanner des Wahlkampfes”.

122Brünnin ohjelma teoksessa Österreichische Parteiprogramme 1868-1966, Wien 1967, 144-145; Knapp 1980, 90-91.

123Braunthal 1965, 156.

124Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 579-582.

125Rabinbach 1989, 17.

Sosiaalidemokraattisen puolueen johto lähti vuonna 1907 siitä, että äänioikeusuudistuksen myötä oli tultu eräänlaiseen ylimenovaihetilanteeseen: yhteiskunnallisen kehityksen suunta oli puolueen periaateohjelman mukainen, mutta että toistaiseksi vallitsi väliaikainen olotila. Väliaikaisuus koski paitsi Itävallan “puoliparlamentaarista” hallitusta¹²⁶ myös yleisemmin perustuslaillista elämää; Adler tähdensi linjapuheessaan 1907, että elettiin siirtymävaiheessa: yleinen ja yhtäläinen äänioikeus oli vasta alku uudelle aikakaudelle, “alku Itävallan rakentamiseksi uudelleen”.¹²⁷ Samaa tuotiin esille myös AZ:ssa julkaistussa puoluetoimikunnan julistuksessa tammikuun lopussa 1907, seuraavana päivänä kun vanha parlamentti oli kokoontunut viimeistä kertaa: “Äänioikeustaistelun loppu on luokkatietoisien proletariaatin uusien taistelujen alku: ja se merkitsee rohkeata, energistä ja tavoitteesta selvää (Zielklarheit) kulkua väylällä, joka nyt on avattu.”¹²⁸

Näistä teeseistä johdettiin periaatteellinen kanta ja poliittinen toimintamalli, jossa parlamenttiin (alahuoneen) merkitystä yhteiskunnan ainoana demokraattisena instituutiona alettiin korostaa. Jo käsitteet Volksparlament ja Volkshaus¹²⁹, joita sosiaalidemokraatit mielellään käyttivät, vaikkakaan eivät yksin — pikemminkin ne olivat arki-käytössä — sisälsivät voimakkaan positiiviseen tunnelatauksen. Se periytyi jo varhaisesta työväenliikkeestä, jolle Volk, ’kanssa’ merkitsi kaikkien päätöksentekoprosessin ylintä instanssia.¹³⁰

Bauer kirjoitti, että vain parlamentti edusti demokratiaa Itävalta-Unkarissa.¹³¹ Työväenliikkeen tehtävänä tuli olla vaalia pitkän taistelun tuloksena saavutettua demokraattista parlamenttia. Tämä tarkoitti, että sitä tuli nostaa instituutiona, toisin sanoen puhua parlamentin puolesta yleensä ja ennen muuta parantaa sen toimintakykyä. Äänioikeusuudistuksen jälkeen Friedrich Austerlitz kirjoitti Itävallan parlamentin lapsentaudeista; parlamentarismilla ei ollut traditioita Itävallassa. Austerlitzin mukaan oli Itävallan kohtalonkysymys, oliko parlamentti työkykyinen ja siten elinkykyinen. Hän vaati “järjestystä ja harmoniaa” parlamenttiin. Parlamenttityön uskottavuuden oli säilyttävä.¹³²

126Kesäkuussa 1906 paroni Max Vladimir von Beck oli muodostanut hallituksen, jossa oli kolme virkamiestä ja peräti seitsemän parlamentaarikko. Marraskuussa 1907 hallitukseen astui lisäksi kaksi kristillissosiaalisen puolueen kansanedustajaa. Tällä tavalla Beck hankki parlamentin enemmistön Unkarin kanssa aina kymmenen vuoden välein uudestaan neuvoteltavalle sopimukselle (Ausgleich). Ks. Allmayer-Beck, Johann Christoph, Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreichs, München 1955, 135, 193-194.

127Adler, Victor, Die nächsten Aufgaben der Sozialdemokratie im Parlament, Parteitag 1907, Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, VIII Heft, Wien 1929, 285, 290.

128Puoluetoimikunnan julistus “Sozialdemokraten! Genossen und Genossinnen!”, AZ 29.1.1907, etusivu.

129Volkshaus voitaneen kääntää kansankamariksi; vrt. Herrenhaus - herrainhuone.

130Ks. tästä Pracht 1990, 128-140.

131Bauer, Der Parlamentarismus (1910), OBW 7, 592.

132Austerlitz, Friedrich, Parlamentserziehung, Der Kampf 1907/08, 340-347. Friedrich Austerlitz (1862-1931) oli sos. dem. puolueen tunnettu sanomalehtimies, yksi Victor Adlerin lähimpiä miehiä. Hän oli loistava, terävä kirjoittaja, josta vuonna 1895 tuli Adlerin perustaman Die Arbeiter-Zeitungin päätoimittaja. Lehdestä tuli Austerlitzin johdolla tehokas ase sosiaalidemokraattien äänioikeustaistelussa. Austerlitz kirjoitti vuonna 1907 pamfletin Das Neue

AZ:ssa peräänkuulutettiin uuden parlamentin kokoontuessa ensimmäistä kertaa kärsivällisyyttä varsinkin teknisten vaikeuksien voittamisessa, joita oli suuressa parlamentissa.¹³³

Parlamentin uskottavuutta heikensi sen työkykyä lamaanuttava kuuriaparlamentista peritty jarruttaminen, jarrutustaktiikka (Obstruktion), niin kuin edellä on tuotu esille. Tähän teemaan Bauer joutui sitten tuon tuosta palaamaan parlamenttiteksteissään ennen ensimmäistä maailmansotaa.¹³⁴ Bauerin mukaan jarrutus oli “negatiivisen autonomian” ase: vähemmistöt saattoivat käyttää sitä puolustuksenaan, jolloin jarrutus täydensi oppositiotaktiikkaa. Samalla se kuitenkin järkytti enemmistöperiaatetta.¹³⁵ Hän halusi tähdentää alusta alkaen — teema oli yli maailmansodan säilynyt ikuisuuskyseminen ja se kulminoitui 1913 —, että jarrutusta piti käyttää vain äärimmäisenä keinona, puolustusaseena, jos proletariaatin olennaisia intressejä uhattiin. “Ja jos joskus uskalletaan hyökätä työläisten tärkeimpiä intressejä vastaan, silloin voi jarrutuksemme estää hyökkäyksen onnistumisen.”¹³⁶

Vuonna 1909, kun valtiopäivät oli hajoitettu jo kaksi kertaa, Bauer vaati, että sosiaalidemokraattien oli puolustettava parlamenttia kaikkia jarrutusyrityksiä vastaan: sosiaalidemokraattien ei pitänyt tulla osasyllisiksi byrokratian valtiokaappauksesta. Hän korosti, että puolueen oli taisteltava toivottomuutta ja masennusta vastaan, jota “demokraattisen parlamentin” hajottaminen laajoissa työläisjoukoissa aiheutti.¹³⁷

Austerlitz valotti samaan aikaan parlamentaarisen elämän teknisluonteisia ongelmia, joista tuli rakenteellisia ja periaatteellisia: yksi syy jarruttamiseen parlamentissa oli vaaliipiirijako, joka johti paikallisintressin, “kirkonkyläintressin” korostumiseen parlamentissa. Pienimpienkin ryhmien edustus johti “itsetarkoitukselliseen puhumiseen, aloitteiden, välikysymysten ja kysymysten massatuotantoon”. Sen vuoksi Itävallan parlamentissa kaikki tapahtui hitaasti.¹³⁸ Koska Itävallassa parlamentarismi oli vasta nuori, oli vakiintumatonta äänestäjäkuntaa paljon. Tämän vuoksi äänestäjät olivat Austerlitzin mielestä erityisen alttiita demagogialle. Hänen ehdotuksensa demagogiasta ja paikallisintresseistä vapautumiseksi oli suhteellisen vaalittavan toteuttaminen

Wahlrecht. Hän oli Itävallan merkittävimpiä parlamenttikysymyksen tuntijoita, valittiin vuonna 1919 kansallineuvostoon, jossa pysyi kuolemaansa saakka. (Friedrich Austerlitz, teoksessa *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international*, I: Autriche, Paris 1971, 38-39)

133AZ 16.6.1907, pk. “Der Anfang”.

134Ks. Bauer, Otto, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 125-128; *Die Lehren des Zusammenbruchs* (1908/09), OBW 8, 256-257; *Die starke Regierung oder die starke Demokratie?* (1909/10), OBW 8, 309; *Der Parlamentarismus* (1910), OBW 7, 595; *Der § 14 und die Obstruktion* (1912/13), OBW 8; *Die Grundfrage unserer Taktik* (1913/14), OBW 8, 810-825; *Geschäftsordnungsreform oder Absolutismus* (1913/14), OBW 8; *Die Gefahren des Reformismus* (1913), OBW 7, 1043-1046.

135Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 125.

136Ibid., 128. Ks. myös Bauer, *Der Parlamentarismus* (1910), OBW 7, 595.

137Bauer, *Die Lehren des Zusammenbruchs* (1908/09), OBW

138Austerlitz, Friedrich, *Der Krieg der Mandate, Der Kampf 1909/10*, 384-386.

yhdistettynä listavaalijärjestelmään. Tällä tavalla luokkapolitiikka painottuisi enemmän kansallisten kiistojen kustannuksella.¹³⁹

Alahuoneen verkkaisen arjen täyttivät, paradoksaalista kyllä, kiireelliset aloitteet (Dringlichkeitsantrag). Sosiaalidemokraattien piirissä juuri nämä — väärinkäytettyinä — tulkittiin kiusalliseksi jarruttamisen muodoksi, joista oli toivottu parlamenttireformin jälkeen päästävän eroon.¹⁴⁰ Sosiaalidemokraattien parlamenttiryhmän työohjelmassa uuden parlamentin kokoontuessa oli juuri parlamentin työkyvyn ylläpito ensimmäisenä kohtana; tämä tarkoitti järkevää aloitepolitiikkaa ja kamppailua pelkästään viivyttämistarkoituksessa tuotettuja kiireellisiä aloitteita vastaan: sosiaalidemokraattien ryhmä pyrki “suojelemaan parlamentin työkykyä nationalistien tuhoamisvimmalta”.¹⁴¹

Kiireellinen aloite oli vähemmistöjen mahdollisuus tuoda parlamentin istuntoihin esityksiään ohi normaalin päiväjärjestyksen. Aloite vaati 20 edustajan allekirjoituksen. Suurin osa kiireellisistä aloitteista joutui erilliseen hätätilavaliokuntaan (Notstandsausschuss). Jotkut otettiin täysistuntoon käsiteltäväksi — periaatteessa niillä oli aina etusija, ja jos 2/3 alahuoneen edustajista kannatti johdantokeskustelun jälkeen aloitteen kiireellistä käsittelyä, se sellaisena käsiteltiin. Muussa tapauksessa aloite joutui valiokuntaan, jonka alaan asia kuului jne. Kiireellinen aloite oli olennainen osa itävaltalaista vähemmistöparlamentarismia; vain tällä tavalla pienet ryhmät saattoivat ylipäänsä todella vaikuttaa suuressa parlamentissa.

Sosiaalidemokraatit eivät periaatteessa missään tapauksessa kannattaneet aloiteoikeuden poistamista, eivätkä radikaalia rajoittamistakaan. Se oli kaikkien niiden turva, jotka eivät enemmistöön kuuluneet tai “eivät voineet koskaan tulla kuulumaankaan”.¹⁴² Kuitenkin kiireellisen aloitteen piti olla vain poikkeus, joka ei saanut katkaista säännöllistä päiväjärjestyksen mukaista työskentelyä.¹⁴³ Tammikuussa 1909, kun hallitus suunnitteli parlamentin työjärjestyksen reformointia, sosiaalidemokraatit torjuivat

139Ibid., 388-389. Keväällä 1906 äänioikeusuudistusta valmistelemaan perustetun komitean asialistalla juuri kysymys mandaattien jakautumisesta eri kansallisten ryhmien kesken oli yksi vaikeimmista. Ratkaisu suosi saksalaisia, vaikkakaan enemmistöä mandateista saksalaiset eivät saaneet. Suhteellinen vaalitapa torjuttiin, koska sen pelättiin suosivan liiaksi slaaveja. Ks. tästä Jenks 1950, 100-104, 117-125, 143-172. — Vaalilain mukaan valtakunta oli jaettu vaalipiireihin, joiden mandaatit maakunnittain jakaantuivat seuraavasti: Böhmen 130, Dalmatien 11, Galizien 70, Österreich unter der Enns 64, Österreich ob der Enns 22, Salzburg 7, Steiermark 30, Kärnten 10, Krain 12, Bukowina 14, Mähren 49, Schlesien 15, Tirol 25, Vorarlberg 4, Istrien 6, Görz und Gradisca 6 sekä Triest und Gebiet 5. Käytössä oli varsin mutkikas enemmistövaalijärjestelmä uusintavaaleineen (zweiter Wahlgang, engere Wahl). Osassa vaalipiireistä valittiin yksi ja osassa kaksi edustajaa. (Reichsratswahlordnung, RGBI, IX. Stück, 17. Gesetz vom 26. Jänner 1907, 60-)

140“Dazu ist vor allem nötig, dass mit den blödsinnigen Dringlichkeitsanträgen aufgeräumt wird, die den Zugang zur Tagesordnung sperren und ein planmäßiges Arbeiten geradezu unmöglich machen.” (AZ 9.1.1907, pk. “Die letzte Tagung”)

141Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ... 1909, 6. Kertomus on mitä suurimmalla todennäköisyydellä Bauerin laatima; ks. myös AZ 16.6.1907 “Das Arbeitsprogramm des Sozialdemokratischen Verbandes”.

142AZ 9.1.1909, pk. “Die Ausrottung der Obstruktion”.

143AZ 5.1.1909, pk. “Was soll reformiert werden?”.

kiivaasti vähemmistön oikeuksiin puuttumisen.¹⁴⁴ Tämän taustalla on nähtävissä kaksi asiaa: ensinnäkin sosiaalidemokraatit tunnustivat poliittisen reaaliiteetin, että monarkisessa Itävallassa puolue ei ehkä koskaan saavuttaisi enemmistöä, vaikka virallisesti tämä oli lähtökohta. Toiseksi ja vielä vahvemmin takana oli kansallinen hajanaisuus omassa puolueessa; saksalaiset sosiaalidemokraatit pelkäsivät tilannetta, jossa he olisivat kokonaan yksin.

Kysymys kiireellisistä aloitteista oli ongelmallinen ja kuten sitten vuoden 1909 aikana jo nähtiin — kohtalokas. Parlamentin ensimmäinen sulkeminen helmikuussa 1909 sai alkunsa kiireellisten aloitteiden ja aloitteiden vyöryttämisestä valtiopäiville heti vuoden kahdessa ensimmäisessä istunnossa. Valtaosa koski erilaisia kansallisia kysymyksiä.¹⁴⁵ Näiden käsittely johti lopulta täydelliseen sekasortoon, kun tsekkiradikaalit helmikuun 4. ja 5. päivän istunnoissa estivät normaalin työskentelyn musiisoimalla ja metelöimällä istuntosalissa; istuntokausi julistettiin keskeytetyksi.¹⁴⁶ Heinäkuussa 1909 istuntokausi keskeytettiin vastaavalla tavalla tsekkiaagraaripuolueen ja sloveeniryhmän kiireellisistä aloitteista alkunsa saaneessa välinäytöksessä.¹⁴⁷

Bauerin kirjoitukset henkivät pyrkimystä normaaliparlamentarismiin ja normaali-demokratiaan Itävallassa. Bauerin demokratia-käsityksen olennaisin sisältö tässä vaiheessa oli enemmistöperiaate ja sen noudattaminen. Enemmistö tarkoitti likimain samaa kuin edellä esille tullut yhteistahto: Kansallisuuskysymys -kirjassa Bauer kirjoitti kaiken valtiollisen vallan perustuvan viime kädessä aseiden valtaan. Bauer puhui kirjassaan demokratian armeijasta, joka ei kuitenkaan ollut itsenäinen mahti, vaan “aseistettu kansa itse”, mikä myös teki sen vallankäytön oikeutetuksi. Tarvittaessa tätä armeijaa voitiin käyttää vähemmistön taivuttamiseen yhteistahtoon — tila, joka saattoi vallita vain, jos yhteiskunta oli Genossenschaft — pakolla.¹⁴⁸ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen nousi esille kysymys oikeutetusta väkivallasta: voitiinko vastavallankumous tukahduttaa väkivaltaisesti, ja yleisemmin, missä olosuhteissa väkivallan käyttö oli mahdollista demokratian puitteissa? Linzin periaateohjelmassa vuonna 1926 asia tunnetulla tavalla formuloitiin siten, että työväenluokan hallitus oli (diktatuurin perustamalla)

144Esim. AZ pk.:t 5.1., 6.1., 8.1., 9.1., 10.1. ja 17.1.

145Sten. Prot., Haus der Abgeordneten, XVIII. Session, 125. Sitz (20.1.1909) ja 126. Sitz. (21.1.1909); Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ... 1909, 62.

146Sten. Prot., Haus der Abgeordneten, XVIII. Session, 132. Sitz. (4.2.1909) sekä 133. Sitz. (5.2.1909). Pöytäkirjasta 5.2.: “Es wird unausgesetzt mit verschiedenen Instrumenten grosser Lärm gemacht und mit Metalluntertassen, Schriftstücken und Brettern heftig auf die Pulte geschlagen.”

147Sten. Prot., Haus der Abgeordneten, XIX. Session, 44. Sitz. (9.7.1909). Tsekkiradikaalien parlamenttiterroria ja parlamentin istuntoarkea vuosina 1908-09 on kuvannut värikkäästi Hamann (1997, 169-193). Nuori Adolf Hitler seurasi Wienin “kansainväliseksi nähtävyydeksi” muodostunutta parlamenttinäytelmää ahkerasti istuntosalin lehteriltä. Juuri näistä kokemuksista kumpusi Hamannin mukaan Hitlerin vastenmielisyys parlamentarismia kohtaan. H. kirjoitti kirjassaan Mein Kampf: “Es gibt gar kein Prinzip, das, objektiv betrachtet, so unrichtig ist wie das parlamentarische.” (sit. Hamann, 193)

148Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 561-562.

oikeutettu (pakotettu) tukahduttamaan porvariston väkivaltaisen vastavallankumous-hankkeen.¹⁴⁹ Jo 20 vuotta aikaisemmin Bauerin demokratia-ajattelu implikoi Linzin periaatteen. Voidaankin sanoa, että Itävalta-Unkarin parlamenttielämä heijastui myös sosialistien tulkinnoissa 1920-luvulla — eikä vain esim. Adolf Hitlerin.¹⁵⁰

Kun parlamentarismi sortui lopulta vähemmistöterroriin, näkyy tämä myös Bauerin demokratiaa koskevissa määritelmissä (joita ei ole eksplisiittisesti kovin monta). Periaatteita luotaavassa artikkelissa vuonna 1913 Bauer kirjoitti, että demokratia on enemmistön valtaa: “enemmistön tehtävänä *yksin* on päättää ... vähemmistön tehtävänä on kontrollointi.” Hän erotti demokratian oligarkiasta, harvojen vallasta, vähemmistön vallasta, jonka muotoja olivat esimerkiksi aristokratia (aateliston valta), byrokratia (virkamiesten valta) ja plutokratia (rikkaiden valta).¹⁵¹ Vähemmistön oikeus kontrolloida tarkoitti oikeutta kritiikkiin esittämiseen; vähemmistöllä oli Bauerin mielestä oikeus kritisoida enemmistön käsityksiä, mutta sen oli kuitenkin taivuttava enemmistön päätöksiin. Parlamentti ja parlamenttivaalit olivat se foorumi, jossa enemmistön ja vähemmistön välinen yhteiskunnallinen keskustelu ensi sijassa käytiin: kansa sai vaaleissa päättää “molempia osapuolia kuultuaan”, kenelle se halusi uskoa enemmistön, siis päätösvalan.¹⁵² Ajateltaessa parlamentaarista demokratiaa on ilmeisen selvää, että Itävallan sosiaalidemokraatit pitivät esimerkkitapauksena Englannin järjestelmää.

Koska Itävalta-Unkarin valtakunnassa oli erilaisia (kansallisia) vähemmistöjä niin paljon, demokratia — enemmistöperiaatteen noudattaminen — ei kuitenkaan toteutunut parlamenttissa, vaan vallitsi anarkkinen tila, “huolimattomuus ryhdikkään järjestyksen sijasta”¹⁵³. Parlamenttaaris-poliittisessa mielessä enemmistöä Itävallan parlamenttissa ei ollut lainkaan, vaan vain vähemmistöjä.¹⁵⁴ Bauer kirjoittikin maailmansodan kynnyksellä, että “demokratian ihanne ei ole ..., että kukaan ei siinä hallitse, vaan että kaikki hallitsevat ja kaikki noudattavat yhteistä tahtoa.”¹⁵⁵

Bauer oletti, mihin tullaan kohta tarkemmin, proletariaatin kasvavan enemmistöksi. Enemmistönä se voisi käyttää demokraattista valtaansa. Kaksoismonarkian oloissa kysymys ei kuitenkaan ollut vielä varsinaisesti aktuaalinen, kun vielä demokratian

149 “Wenn sich aber die Bourgeoisie gegen die gesellschaftliche Umwälzung die die Aufgabe der Staatsmacht der Arbeiterklasse sein wird, durch planmäßige Unterbindung des Wirtschaftslebens, durch gewaltsame Auflehnung, durch Verschwörung mit ausländischen gegenrevolutionären Mächten widersätzen sollte, dann wäre die Arbeiterklasse gezwungen, den Widerstand der Bourgeoisie mit den Mitteln der Diktatur zu brechen.” (Österreichische Parteiprogramme 1868-1966, Wien 1967, 253)

150Vrt. Hamann 1997.

151Bauer, Die Grundfrage unserer Taktik, (1913/14), OBW 8, 816. — Korostus J.H.

152Ibid.

153Ellenbogen, W., Volksparlament und Geschäftsordnung, Der Kampf, 1908/09, 196. Kirjoittajan vertailukohtana oli Sveitsi. Luonnehdinta Itävallan parlamentista on paljon puhuva: “... sen keskustelut ovat tyhjää julistamista, sen päätökset tarkoittavat jotakin muuta, mitä niissä sanotaan, sen hallituspuolueet ovat oppositiopuolueita, sen välikysymykset ovat makulatuuria, sen aloitteet roskakorin materiaalia, sen olemassaololta puuttuu sisäinen voima.” (200)

154Vrt. Austerlitz, Friedrich, Das Problem der Geschäftsordnung, Der Kampf 1907/08, 443.

155Bauer, Otto, Parlamentarismus (Bücherschau), Der Kampf, Bd. 7, Heft 5, Wien 1.12.1914, 238.

muodotkin puuttuivat; Austerlitzin sanoin, “Itävallan parlamentti saattoi olla yhtä vähän normaali parlamentti kuin Itävalta oli normaali valtio”.¹⁵⁶

Sosiaalidemokraatit tasapainoilivat kehnolla menestyksellä enemmistödemokratian vaalimisen ja vähemmistöjen oikeuksien suojelun välissä. Bauerin peräänkuuluttama jarrutusmetodikin (‘vain ääritapauksessa’) oli käytännössä tietenkin täysin tulkinnanvarainen ja edellytti positiivista asennoitumista parlamentti-instituutioon, sen asettamista ikään kuin päiväkohtaisten kiistojen yläpuolelle, vahvasti moraalista katsomusta. Tämä taas emotionaalisten kansallisten yhteenottojen kohdalla oli välttämättä toiveajattelua.

2.5. Parlamentillinen kasvatustehtävä

Parlamentarismia (parlamenttikysymystä yleisesti) tuli Bauerin mukaan aina tarkastella suhteessa yhteiskunnallisiin voimasuhteisiin. Vasta yhteiskunnalliset voimasuhteet ratkaisivat parlamentin luonteen ja olemuksen. Bauer erotti porvarillisen, talonpoikaisen ja proletaarisen parlamentin.¹⁵⁷ Bauerin käsityksen mukaan luokkavoima määräytyi toisaalta luokan jäsenten lukumäärän ja toisaalta luokan “kypsyyssasteen” mukaan.¹⁵⁸ Parlamentti heijasteli yhteiskunnallisia luokkasuhteita; parlamentti oli “kansanelämän peili”.¹⁵⁹ Vaikka Bauerin mukaan “parlamentti ei tee historiaa, vaan historia parlamentin”¹⁶⁰, oli ‘historiaan’ eli luokkavoimaan, nimenomaan työväestön kypsyyssasteeseen mahdollista vaikuttaa parlamentaarisinkin keinoin: enemmistö sinänsä, puhtaana laskennallisena enemmistönä, ei ollut päämäärä, vaan luokkatietoinen proletariaatti. Parlamentaarisen taistelun ensisijainen funktio oli kasvatuksellinen. Tämän Bauer toisti usein.¹⁶¹

156Austerlitz, Friedrich, Österreichische Tragik, Der Kampf 1911/12, 98. Ks. myös AZ 26.2.1909 pk. “Fallsche Freunde”: “Das Parlament kann nicht gesünder sein, als es der Staat ist, und das Haus des allgemeinen Wahlrechtes ist nicht mehr krank als der Staat, den es darstellt und vertritt.”

157Bauer, Parlamentarismus und Arbeiterschaft (1907/08), OBW 8, 122.

158Ibid. Vastaavasti Bauer jakoi sittemmin demokratian porvarilliseen, talonpoikaiseen ja proletaariseen demokratiaan: “demokratia on pelkkä muoto, jonka sisältö riippuu yhteiskunnallisista voimatekijöistä.” (Bauer, Otto, Bolschewismus oder Sozialdemokratie?, OBW 2, 346-347, alunp. Wien 1920) Ks. seikkaperäisemmin luvussa II.4.3.

159Bauer, Parlamentarismus, Der Kampf 1914, 238, Bauerin kirja-arviointi Viktor Zenkerin teoksesta Der Parlamentarismus. Sein Wesen und seine Entwicklung, Wien 1914. Zenker oli kirjassaan muun muassa esittänyt parlamentarismien kriisistä selviytymiseksi yhtenä ratkaisuna parlamentin vaikutuspiirin kaventamista puhtaasti poliittisen alueelle. Taloudellisia ja sosiaalisia kysymyksiä käsiteltäisiin erillisessä talouskamarissa, joka koostuisi ammattilaisista. Bauerin mielestä ajatus oli “taantumuksellinen utopia”, koska yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva parlamentarismi ilmensi juuri luokkasuhteita, jotka olivat perimmäisiä yhteiskunnallisia ja taloudellisia: “talouskamari ikuistaisi vallitsevat luokkasuhteet”. Zenkerin parlamenttiteoriasta ks. luku III.1.2.a

160Bauer, Der Parlamentarismus (1910), OBW 7, 596.

161Bauer, Parlamentarismus und Arbeiterschaft (1907/08), OBW 8, 122-123; Der Parlamentarismus (1910), OBW 7, 593; Die Grundfrage unserer Taktik (1913/14), OBW 8, 828; Parlamentarismus, Der Kampf 1914, 239.

Kasvatustehtävänsä sosiaalidemokraattinen puolue toteutti kahdella tavalla, oppoimalla parlamentissa ja vaalitaistelussa. Parlamentti, nimenomaan sen alahuone oli työväenliikkeen tribuunien foorumi, josta välitettiin vaihtoehtoinen yhteiskunnallinen sanoma: “Paljon laajemmalle kuin sanomalehti, kansankokouspuhe, lentolehtinen, kantautuu edustajamme puhe parlamentissa.” Toiseksi äänestyksissä oli aina mahdollista osoittaa, ketkä pitivät köyhälistön puolta; jokainen äänestys “opetti tuhansia erottamaan ystävän vihollisesta”.¹⁶²

Parlamentti oli porvarillisen julkisuuden klassinen väline julkista väkivaltaa vastaan. Sosiaalidemokraattinen parlamenttiryhmä pyrki konstituoitumaan paitsi porvarillisen julkisuuden kautta absolutismia ja byrokratiaa vastaan, myös sen vaihtoehtona, proletarisena vastajulkisuutena.¹⁶³ Kysymys oli myös vallankumouksellisen liikkeen kontrolloitavuudesta. Äänioikeusliike oli määritellyt 20 vuoden ajan sosiaalidemokratian päämäärän ja suunnan. Nyt parlamentaarista työstä tuli ikään kuin legitiimi sosiaalidemokraattisen strategian välittäjä; tehtävänä oli selvittää ja tulkita puolueen parlamenttityötä joukoille.¹⁶⁴

Friedrich Adler valaisi yhteiskunnallisten luokkasuhteiden ja parlamentarismien välistä suhdetta vuoden 1911 vaalitaistelun yhteydessä: parlamentarismi oli “luokkien energian muuntaja (Transformator)”, samalla tavalla kuin vesivoimalaitoksen turbiini virtaavassa vedessä.¹⁶⁵ Luokkavoima oli ikään kuin potentiaalista energiaa, joka tuli esiin parlamentarismien koneistossa. Hän tähdensi, että parlamentarismien merkitystä ei pitänyt liioitella, vaan sosiaalidemokraattien pääasiallisen kiinnostuksen kohde tuli olla “proletaarinen energia” sinänsä.¹⁶⁶

Kuten Saksassakin, sosiaalidemokraatit Itävallassa uskoivat yleisesti kapitalismin kehittymisen itsessään luovan edellytykset uuden yhteiskuntajärjestelmän syntymiselle. Sosiaalidemokraattien piti valmistautua vallankumousta varten. Tätä käsitystä on kuvattu vallankumouksellisen attentismien ja negatiivisen integraation käsitteillä.¹⁶⁷ Alfred Pfabiganin mukaan “sen odottaminen, että työväenluokka muodostaisi väestön enemmistön ja yhtenäisenä joukkona valitsisi sosiaalidemokratian, määritteli [Itävallan sos. dem.] puolueen politiikan aina sen tuhoon asti.”¹⁶⁸ Poliitiikan seurauksena oli tämän selitysmallin mukaan se, että puolueen oppositioasema ilmeni “pitkälti verbaalisena ja epäjohdonmukaisena”.¹⁶⁹

Bauer kirjoitti vuonna 1908: “Yhteiskunnan luokkarakennetta voi vain kapitalismin kehitys itse muuttaa; se tekee työväestöstä vähitellen kaikkialla valitsijakunnan enemmistön. Työläisten kasvattaminen luokkatietoisiksi, juuri se on meidän tehtävämme.”¹⁷⁰ Vaikka lainauksesta käykin ilmi Bauerin oletus työväestön kasvusta enemmistöksi,

162Bauer, *Der Parlamentarismus* (1910), OBW 7, 594.

163Ks. tästä Ardelt 1994, 54-55.

164Kepplinger, *Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei* (1990), 16.

165Adler, F., *Der Wert des Parlamentarismus, Der Kampf 1910/11*, 414.

166Ibid., 415.

167Ks. esim. Gronow 1986, 122.

168Pfabigan, Alfred, *Max Adler. Eine politische Biographie*, Wien 1982, 47.

169Rabinbach 1989, 20.

170Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 122.

kannattaa kuitenkin panna merkille painotus luokkatietoisuuden kasvattamisesta; enemmistö ei ollut sosialismin toteutumiseksi riittävä ehto; austromarxistien piirin jäsenenä Bauer tunsu huolta nimenomaan työväestön luokkatietoisuuden tasosta ja asteesta. Tähän taas voitiin vaikuttaa muun muassa parlamentaarisen demokratian keinoin.

Tässä yhteydessä on syytä tuoda esille yksi nimenomaan austromarxistien piiristä tullut lisä puolueen vallankumoukselliseen perusvarmuuteen nähin aikoihin Itävallassa. Kysymys oli Rudolf Hilferdingin finanssipääoman teoriasta, jonka hän vuonna 1910 ilmestyneessä kirjassa *Das Finanzkapital* esitti.¹⁷¹ Hilferding kirjoitti modernin kapitalismin tunnusomaisena piirteenä olevan vapaan kilpailun hylkääminen. Toisaalta pankkipääoma ja toisaalta teollisuuspääoma keskittyivät entistä enemmän. Samaan aikaan niiden suhde tuli yhä läheisemmäksi; muodostui finanssipääoma, personaaliunioni pankkipääoman ja teollisuuspääoman välillä.¹⁷² Hilferdingin mukaan kartellisoitunut teollisuus tarvitsi valtiovallan tukea. Teollisuus vaati suojatulleja varmistukseensa monopoliaseman kotimarkkinoilla ja saadakseen siten ylimääräistä voittoa kotimaassa. Se tarvitsi tukea myös pääomien vientiin. Tällä tavalla valtion suhde teollisuuteen tuli läheisemmäksi.¹⁷³ Finanssipääoman synty helpotti Hilferdingin mukaan pääomien yhteiskunnallistamista ja tärkeimpien alojen kontrollointia. Samalla myös proletariaatin tahto poliittiseen valtaan kasvoi, koska poliittisen ja taloudellisen liitto oli ilmeinen, toisin sanoen seurauksiltaan kouriintuntuva.¹⁷⁴ Finanssipääoma merkitsi uutta aluevaltausta marxilaisessa teoriassa: siirtyminen kapitalismista sosialismiin olisi mahdollista ilman kapitalistisen talouden välitöntä luhistumista.¹⁷⁵

Bauerin mielestä finanssipääoman teoria osoitti oikeaksi Marxin teorian pääoman keskittymisestä ja lisäsi siten teoreettista varmuutta. Ongelmaksi Bauer koki sen, miten siirtää tämä varmuus joukoille, koska Hilferdingin teos ja teoria sinänsä oli vaikea.¹⁷⁶ Hilferdingin kirjasta tuli osa vaalikamppailua. Vuoden 1911 vaalitaistelun alla Bauer kirjoitti, että “proletariaatin luokkataistelun lopullinen päämäärä on silmien edessä ilmeisempänä kuin koskaan aikaisemmin”. Pankkien ja teollisuuden liitto oli tullut yhä kiinteämmäksi. Pääomaherruuden voittaminen oli tullut entistä mahdollisemmaksi: “Jättiläisyrietykset ... ovat kypsiä siirrettäviksi yhteiskunnalliseen omistukseen.”¹⁷⁷

Kansallisen vallankumouksen enteet, imperialistisen sodan mahdollisuus ja kapitalismin kehitystendenssit olivat kaikki merkkejä sosialistisen vallankumouksen mahdollisuudesta. Ne olivat merkkejä uuden aikakauden alkamisesta, josta Kautsky oli kirjoittanut kirjassaan *Der Weg zur Macht*. Nämä ennusmerkit olivat vaalitaistelun suurena perspektiivinä; vaalitaistelun tärkeimpänä tehtävänä oli vakuuttaa yhä suurempi

171 Hilferding, Rudolf, *Das Finanzkapital. Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus*, Marx-Studien, Bd. 3, Darmstadt 1971 (Wien 1910). Wagnerin mukaan kirja teki Hilferdingistä “kiistatta sukupolvensa tärkeimmän marxilaisen teoretikon”. Kautsky piti sitä Marxin Pääoman jatkona ja marxismin todellisena revisiona. (Wagner 1996, 71)

172 Hilferding 1971 (1910), vii, 283.

173 Ibid., 375, 386, 395.

174 Ibid., 473-474.

175 Wagner 1996, 71.

176 Bauer, Otto, *Das Finanzkapital*, OBW 8, 386-387 (Der Kampf 1909/10).

177 Bauer, Otto, *Zum Maitag des Wahlkampfes*, OBW 8, 511, 514-515 (Der Kampf 1910/11).

osa proletariaatista, että lopullinen päämäärä oli tullut lähemmäksi. Vallankumouksen perspektiiviä oli kirkastettava; “katseet on suunnattava kohti päämäärää”.¹⁷⁸

Vaalitaistelussa työväestön huomio tuli suunnata nimenomaan yhteiskunnalliseen vallankumoukseen: “Kymmenentuhannet, sadattuhannet ihmiset kuulevat ensi kertaa sosialismin sanomaa. Tämä on vaalitaistelun vallankumouksellinen merkitys. Se on taistelijoiden värväämisen aikaa *yhteiskunnallista* vallankumousta varten.”¹⁷⁹

Vaalitaistelun tarkoituksena oli vetää yhä suurempi osa proletariaatista yhteiskunnallisten taistelujen piiriin: “sadattuhannet, jotka muutoin seisovat välinpitämättöminä syrjässä, vedetään täyteen taistoon”.¹⁸⁰ Teollisuustyöväestön lisäksi oli herätettävä maalaisväestö. Juuri maatyöväestöä Bauer piti suurimpana ryhmänä, joka “ei vielä ymmärrä äänestää niitä, jotka edustavat sen omia intressejä”, vaan maatyöläiset valitsivat “kylänjohtajia ja pappeja”.¹⁸¹

Agraarikysymyksessä sosiaalidemokraatit olivat hieman epävarmoja. Kuitenkin se tosiasia, että vielä 1910 Itävallan saksalaisissa maakunnissa ammatissa toimivasta väestöstä 38,7 % ja koko väestöstä 53,1 % sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta, pakotti sosiaalidemokraattisen puolueenkin luomaan omaa maatalouspolitiikkaa, jolla maatyöväestöä ja pientalonpoikia houkuteltiin puolueen kannattajiksi. Puolue vastusti suojatulleja, joiden sosiaalidemokraatit näkivät hyödyttävän vain suurmaanomistajia; pientalonpoikien luokka-asema haluttiin osoittaa proletaariseksi; osuustoiminnallista yhteistyötä maatalous- ja kulutusosuuskuntien välillä pidettiin tärkeänä, samoin kaikenlaista valistustyötä. Syksyllä 1907 puolue teki valtiopäivillä kaksi kiireellistä aloitetta, joissa sosialistinen maatalouspolitiikka pyrittiin tuomaan esille.¹⁸²

Kristillissosiaalisen puolueen kannatus maaseudulla oli suuri. Se oli Itävallan toinen suuri joukkopuolue ja sosiaalidemokraattien tärkein kilpailija. Tosiasiassa se oli vuodesta 1907 dominoiva puolue, vaikkakin sosiaalidemokraatteja pienempi. Se oli kuitenkin kansallisesti yhtenäinen (saksalainen), ja yhdessä katolisen kansanpuolueen ja Tirolin konservatiivien kanssa kristillissosiaalinen puolue muodosti parlamentissa kristillis-konservatiivisen koalition, todellisen Reichspartein.¹⁸³ Puolueiden välinen taistelu sävytti poliittista elämää niin kaksoismonarkian viimeisinä vuosina kuin ensimmäisessä tasavallassakin. Taistelu myös henkilöityi vahvasti liikkeiden johtajiin.¹⁸⁴

178Ibid., 515.

179Bauer, Otto, Wahlkampf, OBW 7, 602 (Gedenkschrift zu den Reichsratswahlen, Wien 1911).
— Korostus J.H.

180Ibid.

181Bauer, Der Parlamentarismus (1910), OBW 7, 593.

182Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ... 1909, 21-26; Mayr, Johann, Sozialdemokratie und Agrarpolitik, Linz 1987, 63-71, 157-164, 191-207.

183Saksalaisen katolisen puolueen ja Tirolin konservatiivipuolueen yhtyminen kesäkuussa 1907 kristillissosiaaliseen puolueeseen parlamentissa kasvatti tämän ryhmittymän paikkaluvun muutamalla sosiaalidemokraattisen puolueen paikamäärää suuremmaksi. Juuri sosiaalidemokraattisen hegemonian pelko oli yksi konservatiivien liittoutumispolitiikan tärkeä syy. (Boyer 1995, 88-110)

184Kristillissosiaalisen puolueen ensimmäinen karsimaattinen johtaja oli Karl Lueger (1844-1910) Wienin pormestari vuosina 1897-1910. Lueger oli Wienin pormestarina ja kristillissosiaalisen puolueen johtajana (1890-1910) ja sen johtavana parlamentaarikkona monarkian

Sosiaalidemokraattien vaalikäsikirjassa vuoden 1911 vaaleja varten omistettiin kristillissosiaaliselle puolueelle lopussa oma luku, niin että sosiaalidemokratian pahin vastustaja ei jäänyt epäselväksi: “Kuinka kristillissosiaaliset edustajat ovat valitsijoitaan pettäneet!” Luvun laatinut Aleksander Täubler kirjoitti kärjekkäästi: “Kaikesta siitä, mitä kristillissosiaaliset edustajat ovat valitsijoilleen luvanneet ja sitten eivät ole näitä lupauksia pitäneet, emme voi tietenkään pienessä vihkosessa tehdä selkoa. Sitä varten tulisi kirjoittaa paksu kirja.”¹⁸⁵ Uusintavaaleja (Stichwahl) varten annetuissa äänestys-ohjeissa painotettiin niissäkin vielä äänestämistä kristillissosiaalista puoluetta vastaan. Esimerkiksi Wienin ja Ala-Itävallan äänestäjiä opastettiin äänestämään kristillissosiaalista ehdokasta vastaan, ja mikäli molemmat ehdokkaat uusintavaalissa olivat kristillissosiaalisesta puolueesta, pidättäytymään äänestämisestä.¹⁸⁶

Vaalien aikana monet sellaiset ihmiset, jotka eivät muulloin pohtineet suuria yhteiskunnallisia kysymyksiä, saatiin kiinnostumaan näistä asioista.¹⁸⁷ Tämä näkökohta on keskeinen: yleinen äänioikeus lisäsi valtavasti niiden ihmisten joukkoa, jotka ensimmäistä kertaa varsinaisesti saattoivat kiinnostua yhteiskunnallisista asioista saadessaan vaikuttaa niihin äänensä antamalla; yhtäkkiä ihmisryhmä, jolle poliittinen — toisin sanoen vallankumouksellinen — agitaatio voitiin suunnata, moninkertaistui.¹⁸⁸ Äänioikeuden itse asiassa varsin häkellyttävän suurta merkitystä tässä mielessä vallankumouksellisen liikkeen näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa onkin enää ehkä vaikea selvästi nähdä. Äänioikeusuudistuksen toteuttaminen kun on ymmärretty jotenkin luonnollisena askeleena länsimaisen demokratian (tasa-arvoistumis)kehityksessä. Vallankumoukselliset kuitenkin tarkastelivat äänioikeuden saavuttamista myös vahvasti valistus- ja koulutuskysymyksenä, poliittisena ja yhteiskunnallisena välineenä: katseet suunnattiin demokratian yli. Uusien joukkojen voittamisen lisäksi vaalitaistelun tarkoituksena oli jo mukana olevien henkinen valmentaminen. “Vaaleissa joukot tuntevat voimansa.” Joukkojen itseluottamus kasvoi.¹⁸⁹

Henkisessä valmentamisessa olikin pitkälti poliittisen toiminnan varsinainen mieli. Tämä oli Bauerin yhteenveto myös ’Itävallan vallankumouksesta’ 1923.¹⁹⁰ Vaalitaistelu oli ikään kuin pienimuotoinen vallankumous. Sen aikana ihmisjoukot, jotka nyt olivat todella laajat, saattoivat oppia lyhyessä ajassa ymmärtämään yhteiskunnallisia

viimeisten vuosikymmenten vaikutusvaltaisin kansan valitsema poliitikko ja samalla myös suuri kansan suosikki. Wienissä hän piti omaa hovia, kuten sitten hänen ihailijansa Adolf Hitler. Luegeria seurasi Ignaz Seipel (1876-1932), Bauerin antipodi ensimmäisessä tasavallassa. (Geehr, Richard S., Karl Lueger. Mayor of Fin de Siecle Vienna, Detroit 1990, 13-17) — Taistelun henkilöityminen ilmeni konkreettisesti muun muassa lokakuussa 1904, kun Wienissä juhlittiin Luegerin 60-vuotispäiviä. Sosiaalidemokraattien mielenosoitukset johtivat väkivaltaisiin yhteenottoihin. (Boyer 1995, 44)

185 Wahlhandbuch der deutschen Sozialdemokratie in Österreich. Hrsg. vom Parteisekretariat der deutschen Sozialdemokratie in Österreich, Wien 1911, 266.

186 Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 1 - Teil 2, Sitz. 14.6.1911, 458.

187 Bauer, Wahlkampf (1911), OBW 7, 602.

188 Ks. tästä Kepplinger, Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei (1990), 18.

189 Bauer, Wahlkampf (1911), OBW 7, 605.

190 Ks. myöh. Bauerin funktionaalisen demokratian ajatus.

perusristiriitoja ja tosiasioita.¹⁹¹ Bauer piti vallankumousta pitkänä, vuosikymmeniä kestävässä prosessina, jossa erityisesti tietoisuuden vallankumous oli hidas. Hän oletti, että suurten poliittisten mullistusten aikana “sadattuhannet tulisivat oppimaan sen, mitä heille ei tähän mennessä ollut vuosikymmenien kuluessa kyetty opettamaan”.¹⁹²

Vaalitaistelun yhteydessä oli mahdollista myös arvioida, miten valmiita joukot olivat vallankumoukseen. Jukka Gronowin mukaan Kautsky ymmärsi parlamentaarisen demokratian roolin kahtalaisena: se tarjosi maaperän ihanteelliselle valmentautumiselle, samalla kun parlamentti oli “vallankumouksen indikaattorina”.¹⁹³ Vuoden 1911 vaalien alla Bauer kirjoitti, että sosiaalidemokraattien lippujen alle oli vuonna 1907 kokoonnut lukuisia “myötäjuoksijoita”. Tulevissa vaaleissa mitattaisiin sosiaalidemokraattisen aatteen todellinen kannatus Bauerin mielestä. “Se, joka tällä kertaa äänestää meitä, on vannoutunut sosiaalidemokraatti”.¹⁹⁴ On syytä huomioda ja ihmetelläkin, miten varma Bauer oli kehityksen suunnasta.

Vuoden 1911 vaalikirjoittelun perusteella juuri luokkataistelun ilmapuntarina näyttivät sos. dem. puolueen johtajat tarkastelevan vaaleja. Austerlitz kirjoitti, että “pinnanalaiset muutokset tulevat vaaleissa näkyviksi”. Muutokset luokkasuhteissa, jotka muutoin olivat hitaita ja lähes näkymättömiä, tulivat vaaleissa kirjoittajan mukaan niin selviksi, että “niiden kirkkaus suorastaan poltti silmiä”.¹⁹⁵ Itse vaaleissa sosiaalidemokraatit onnistuivat säilyttämään äänimäärän vuoden 1907 tasolla, mutta menettivät muutaman parlamenttipaikan.¹⁹⁶ Bauer pani painoa sille, että vuoden 1907 äänestäjät oli onnistuttu säilyttämään.¹⁹⁷ Emmy Freundlich puolestaan arvioi, että lievät tappiot osoittivat, että työväestön ja väestön koulutuksessa yleensä oli vielä puutteita. Pienten kaupunkien ja kylien työläiset varsinkaan eivät Freundlichin mielestä vielä tunteneet luokkavastakohtaisuuksia.¹⁹⁸ Sosiaalidemokraattien vaalityötä hänkin piti joka tapauksessa menestyksellisenä, suorastaan loistavana.¹⁹⁹

191 Bauer, Wahlkampf (1911), OBW 7, 602.

192 Bauer, Der Parlamentarismus (1910), OBW 8, 597.

193 Gronow 1986, 134.

194 Bauer, Wahlkampf (1911), OBW 7, 604.

195 Austerlitz, Friedrich, Wahlen des Klassenkampfes, Der Kampf 1910/11, 289.

196 1907: 1 040 662 (87), 1911: 1 043 109 (82) (Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, Hrsg. von der k.k. Statistischen Zentralkommission, XXX. Jg. 1911, Wien 1912, 410-411; Österreich. Freies Land, freies Volk. Dokumente, Wien 1957, Tabelle 5a, 188-191).

197 Bauer, Otto, Wahlkampf in Wien, OBW 8, 636 (Der Kampf 1911/12).

198 Freundlich, Emmy, Wahlkampf und Klassenkampf, Der Kampf 1910/11, 503. — Sosiaalidemokraattinen puolue sai kaupunkivaalipiireissä 36 % kaikista annetuista äänistä, mutta maaseutupiireissä vain 17 %. Edellisissä vaaleissa suhteet olivat aivan samat, mutta kun kaupungeissa sosiaalidemokraattien absoluuttinen äänimäärä kasvoi noin 30 000:lla, se maaseudulla väheni lähes 28 000 äänellä. (Österreichisches statistisches Handbuch 1907, Wien 1908, 468-469 ja sama 1911, Wien 1912, 410-411).

199 Freundlich, Wahlkampf und Klassenkampf (1910/11), 503.

2.6. Reformit osavoitoina

Parlamenttitoiminnan keskeisintä problematiikkaa oli, mitä parlamentissa kyettiin konkreettisesti saavuttamaan työväestön ja köyhälistön elinolojen kohentamiseksi. Ongelma oli kaksitahoinen: Poliittinen järjestelmä ei ollut edullinen työväenliikkeen tavoitteille; toimeenpaneva valta oli työväenliikkeestä käytännössä täysin riippumaton, eikä sosiaalidemokraateilla ollut yhteistyökumppaneita. Toinen ongelma oli periaatteellinen. Bauer formuloi sen vuonna 1908 seuraavasti: “Hankkia proletariaatille niitä praktisia tuloksia, joita kykenemme sille hankkimaan, ja siitä huolimatta ilmaista peittelemättä työväenluokan kaikinpuolinen vastakohtaisuus koko porvarillista yhteiskuntaa vastaan, neuvotella porvarillisten puolueiden kanssa ja silti olla menettämättä taisteluasennetta porvarillista valtiota vastaan: tämä on todella vaikea parlamentaarisen taktiikan ongelma tässä kehitysvaiheessa.”²⁰⁰ — Työväestö odotti uudistetulta parlamentilta käytännöllisiä tuloksia, mutta menettikö se reformien ja reformipolitiikan myötä vallankumouksellisen asenteensa? Oliko vallankumouksellinen reformipolitiikka mahdollista?

Kansallisuuskysymys-kirjassa Bauer oli valaissut tämän problematiikan kehittymistä. Kirjassaan hän kirjoitti, että sosiaalidemokraateilla oli yhteiskunnassa kaksi tehtävää, joiden yhteensovittaminen oli yhteiskunnallis-poliittisen taktiikan peruskysymys: ensinnäkin proletariaatin luokkatietoisuuden herättäminen ja kehittäminen (sosiaalipedagoginen tehtävä) ja toiseksi valtion ja yhteiskunnan muuttaminen proletariaatin intressien mukaiseksi (poliittinen tehtävä).²⁰¹ Tehtävien yhteensovittaminen riippui kapitalismin kehitysvaiheesta, joita Bauer erotti kolme.²⁰²

Kapitalistisen kehityksen ensimmäisessä vaiheessa sosiaalidemokraattien kasvatustehtävä ja poliittinen tehtävä lankesivat yhteen. Tässä vaiheessa työväenluokka oli väestön pieni vähemmistö ja sosiaalidemokratia (luokkatietoinen työväestö) sen pieni osa. Sosiaalidemokraattien tehtävänä oli luokkavaltion ja -yhteiskunnan kritiikki: proletariaatin vallankumouksellinen tietoisuus kasvoi, samalla kun vallankumouksellisen liikkeen pelko pakotti hallitsevat piirit ensimmäisiin myönnytyksiin.²⁰³

Kapitalistisen kehityksen toisessa vaiheessa työväenluokka oli väestön suurin luokka, mutta ei vielä enemmistö. Sosiaalidemokratiasta oli tullut Bauerin mukaan tässä vaiheessa porvarillisille puolueille selvä vaara: porvaristo teki yksittäisiä myönnytyksiä. Sosiaalidemokraatit saattoivat harkita liittoutumista joidenkin porvarillisten ryhmien kanssa, jolloin myönnytyksiä oli mahdollista saada vieläkin enemmän ja nopeammin. Pyrkimyksenä oli poliittisen aseman mahdollisimman tarkoituksenmukainen ja menestyksellinen hyödyntäminen. Juuri tähän kehitysvaiheeseen sisältyi Bauerin mielestä riskejä, kun sosiaalidemokraatit tulivat osaltaan vastuullisiksi luokkavaltion

200Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), OBW 8, 124.

201Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1924/1907), OBW 1, 606.

202Tämän kehitysmallin oli Hilferding esittänyt NZ:ssa aikaisemmin taktiikkaa luotaavassa artikkelissaan *Parlamentarismus und Massenstreik* (NZ, Jg. 23, II., 1905, 806-813). Yleensä austromarxistien ei ole katsottu käyneen omaa poliittista tai poliittistaktista keskustelua, siis luoneen omaa politiikkaa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Tämä esimerkki puhuisi kuitenkin sen puolesta, että tällaisiakin (ryhmä)intressejä oli.

203Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1924/1907), OBW 1, 606.

epäkohdista. Porvaristo saattoi käyttää tilannetta hyväkseen vaaleissa, koska sosiaalidemokraatit eivät selvästi edustaneet yksin työväenluokan etuja. Seurauksena saattoi olla anarkistisen ja antiparlamentaarisen mielialan leviäminen.²⁰⁴

Kolmannessa kapitalismin kehitysvaiheessa toisen vaiheen ongelmat voitettaisiin. Tuossa vaiheessa proletariaatti muodostaisi väestön ylivoimaisen enemmistön. Porvariston eri ryhmittymät liittoutuisivat pelosta yhteen työväenluokkaa vastaan. Sosiaalidemokraattien kasvatustehtävä ja poliittinen tehtävä lankeaisivat jälleen yhteen. Luokkavastakohta olisi selvä. Sosiaalidemokraattien kritiikki pakottaisi porvariston myönnytyksiin samalla kun luokkavastakohtaisuus entisestään kärjistyi.²⁰⁵

Bauerin periaatteellisena lähtökohtana oli, että Itävalta (Zisleithanien) oli saavuttanut toisen kehitysvaiheen sekä taloudellisesti että poliittisesti; äänioikeusuudistus oli tehnyt mahdolliseksi voimakkaamman panostamisen reformien hankkimiseen. Pohjois-Saksa oli tullut jo kehityksen kolmanteen vaiheeseen. Iso-Britannia oli taloudellisesti kolmannessa vaiheessa, mutta poliittisesti edelleen toisessa vaiheessa. Ranska ja Italia olivat taloudellisesti ja poliittisesti toisessa vaiheessa.²⁰⁶ Tämä jaottelu kuvastaa edelleen, miten voimakkaasti äänioikeuden laajentumisen yleiseksi arvioitiin sosialistien piirissä yhtäkkiä vaikuttavan yhteiskunnan luonteeseen ja sen poliittiseen perusrakenteeseen; olihan varsin tavatonta, että Bauer katsoi Itävallan ja Englannin olevan poliittisesti samassa kehitysvaiheessa!

Itävallassa 'toiseen vaiheeseen' liittyvää problematiikkaa lisäsi kansallinen hajanaisuus, koska parlamentissa muodostui luokkarajat ylittäviä kansallisia ryhmittymiä — taloudellisilla, poliittisilla ja sosiaalipoliittisilla kysymyksillä oli aina myös kansallinen merkitys.²⁰⁷ Poliittisen strategian keskeinen osa oli kansallisuuspolitiikka. Kansallisuuspolitiikan ja -ohjelman merkitys oli siten kaikinpuolin yleispoliittinen. Bauer piti tärkeänä, että sosiaalidemokraateilla oli porvarillisesta kansallisuuspolitiikasta kvalitatiivisesti erottuva kansallisuusohjelma. Tällainen oli kansallisen autonomian politiikka sellaisena kuin se Brünnin kansallisuusohjelmassa oli esitetty. Puolueen oli edustettava johdonmukaisesti internationalismia, mutta ei kuitenkaan kansallisen autonomian periaatteen kustannuksella.²⁰⁸

Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen piirissä käynnistyneessä revisionismidebatissa, keskustelussa reformipolitiikan ja vallankumouksellisen politiikan suhteesta, oli Itävallassa Victor Adlerin johdolla asennoiduttu lähinnä pragmaattisesti. Eduard Bernstein alkoi 1890-luvulla kritisoida sosiaalidemokraattisen puolueen vallankumouksstrategiaa. Bernsteinin mukaan puolueen olisi sanouduttava irti vallankumoukskäsitkystään, joka lepäsi sen oletuksen varassa, että kapitalismi luhistuisi sisäisiin ristiriitoihinsa. Tällaista kapitalismin kehitystendenssiä Bernstein ei ollut havainnut. Lisäksi poliittinen kehitys Saksassa kulki selvästi suuntaan, jossa sosiaalidemokraattinen puolue osallistui yhä enemmän positiiviseen, parlamentaariseen työhön. Bernsteinin

204Ibid., 606-608.

205Ibid., 608-609.

206Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 610; Parlamentarismus und Arbeiterschaft (1907/08), OBW 8, 124.

207Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 611, 614.

208Ibid., 616-620.

mukaan puolue oli puoluekokouksissaan “antiparlamentaaris-vallankumouksellinen”, mutta käytännön poliittisessa toiminnassa kuitenkin “antivallankumouksellis-parlamentaarinen”. Bernsteinin kirjoitukset sytyttivät sitten laajan ja kauaskantoisen keskustelun sosiaalidemokraattisen puolueen periaatteista ja politiikasta. Se huipentui Dresdenin puoluekokouksessa 1903, jossa Bernsteinin käsitykset kärsivät tappion ja puolue pitäytyi perinteisessä luokkataisteluoopissaan. Keskustelu levisi koko toisen internationaalinen piiriin. Työväenliike eri maissa jakaantui revisionisteihin ja Kautskyja seuraaviin ortodokseihin.²⁰⁹

Adler piti tärkeimpänä kysymyksenä puolueyhtenäisyyden säilyttämistä — vasta-vaikutus hajanaiselle syntyhistorialle ja ennen muuta jälleen kansallisuuskysymykselle: kansallisten ristiriitojen keskellä vain yhtenäinen työväenliike kykenisi työväestöä hyödyttäviin tuloksiin.²¹⁰ Tämän vuoksi Adler ei halunnut asettaa reformatorista ja vallankumouksellista toimintalinjaa toisiaan vastaan. Hänen pyrkimyksensä oli ylittää näiden välinen kuilu ja välttää vastakohta-asetelmat. Keskellä kiihkeätä suuntaistelua kansainvälisessä työväenliikkeessä vuonna 1903 eräässä Marx-juhlassa Adler lausui: “Jokainen reformi on tärkeä ja kaiken vaivan arvoinen, mutta jokainen reformi on sen arvoinen kuin vallankumous, joka kätkeytyy sen sisälle. Jos meiltä kysytään: vallankumous vaiko reformi?, niin vastaamme: vallankumous ja reformi. Tai: reformi, vain tahtoaksemme vallankumousta!”²¹¹

Adlerin käsityksen mukaan sosialismin toteutuminen oli kaksinkertainen historiallinen prosessi, toisaalta taloudellisyhteiskunnallinen mullistus, toisaalta aivojen vallankumous (Revolution der Gehirne). Adler ei voinut hyväksyä Bernsteinin käsitystä, että sosiaalidemokraatit eivät tarvitsisi reformipolitiikkansa rinnalla vallankumouksellista teoriaa, teoriaa kapitalismin ikään kuin vääjäämättömästä luhistumisesta ja sitä seuraavasta proletariaatin valtaannoususta. Hän oli vakuuttunut, että tämän päämäärän hylkääminen johtaisi henkisen puolen laiminlyöntiin, luokkatietoisuuden heikkenemiseen. (Adler sanoi tarvitsevänsä itsekin “teorian teräskylpyä”.) Adlerin mukaan vallankumouksellinen teoria oli “intomielisyyden lähde”.

Vaikka Adler ei halunnutkaan vaatia yleistä kansainvälistä taktista normia, hän oli vakuuttunut, että Itävallassa revisionistinen taktiikka johtaisi hämmennykseen joukkojen keskuudessa. Toisaalta liittolaistaktiikka ei ollut Itävallassa Adlerin mielestä loppuun saakka edes mahdollinen, koska potentiaalisia hallituskumppaneita ei ollut.²¹² — Äänioikeusuudistus oli selkiinnyttänyt poliittista asetelmaa parlamentissa, mutta

209Revisionismin synnystä katso Hyrkkänen 1986, erit. 196-216 sekä Hyrkkänen, Markku, *Bernsteins politische Philosophie. Ein Vorschlag zur Interpretation des Bernsteinschen Revisionismus*, teoksessa Antero Tammisto et.al. (toim.), *Miscellanea*, Helsinki 1989, 147-179 ja revisionismi-debatista Rautio, Veli-Matti, *Die Bernstein-Debatte. Die politisch-ideologischen Strömungen und die Parteiideologie in der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1898-1903*, Helsinki 1994.

210Braunthal 1965, 109; Leser 1985, 50-52.

211Sit. Leser 1985, 57. Vrt. Bernstein: “Die Bewegung ist mir alles, denn sie trägt ihr Ziel in sich.” (Bernstein 1899, sit. Hyrkkänen, *Die allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit* (1995), 27)

212Braunthal 1965, 114-120. Revisionismidebatista Itävallassa ks. Leser 1985, 67-77.

kuten on jo tullut useasti esille, kansallisuuskysymys pysyi ratkaisemattomana. Kristillissosiaalisen puolueen vetämä kristillis-konservatiivinen koalitio oli hallitseva poliittinen blokki. Sen kanssa sosiaalidemokraattinen puolue ei kyennyt kansallisesti hajanaisena kilpailemaan. Toisaalta oli selvää, että saksalaisten sosiaalidemokraattien liittoutuminen muiden saksalaisten kanssa olisi merkinnyt sosiaalidemokratian loppua kansainvälisenä puolueena.²¹³ Niinpä puolueessa Adlerin johdolla periaatteellisesti etäännyttiin “pehmeäluisesta bernsteinilaisuudesta”²¹⁴, samoin koko revisionismidebatista saksalaisessa mielessä.

Äänioikeusuudistuksen jälkeen tunnelmat sosiaalidemokraattisessa puolueessa olivat odottavat ja kaikesta optimismistakin huolimatta jossakin määrin ristiriitaiset. Tätä kuvasti Adlerin linjapuhe puoluekokouksessa 1907. Ensimmäiseksi Adler varoitti kokousväkeä liian suurista odotuksista. Hän ilmaisi pelkonsa siitä, että liian suuret odotukset uutta parlamenttia kohtaan johtaisivat helposti pettymykseen. Innostusta tasoittaakseen hän toi puheessaan useasti esille käsitystään valtiollis-poliittisessa elämässä vallitsevasta siirtymävaiheesta.²¹⁵ Hän ennakoï luokkataistelun kiihtyvän äänioikeusuudistuksen jälkeen: yhteiskunnalliset teemat korostuisivat uudessa parlamentissa. Adler odotti porvariston ryhmittyvän uudelleen entistä enemmän taloudellisten suhteiden mukaisesti. Puoluekokouksen aikoihin ilmestyneessä Kampf-lehdessä Adler kehotti sosiaalidemokraatteja kiinnittämään huomiota siihen, että vasta äänioikeusuudistus oli saanut porvariston vahvistamaan organisaatioitaan, saanut porvariston “laiskan lihan liikkeelle”. Sosiaalidemokraateilla ei olisi enää organisatorista yliotetta.²¹⁶

Adler halusi varovaisuudestaan huolimatta korostaa sitä, että puolueen oli pidettävä huolta, että työväenliikkeen voimistuminen tulisi kaikin tavoin esille, että mahti, joka työväenluokalla nyt oli, “tulisi eläväksi”. Proletariaatin voima oli esitettävä avoimesti.²¹⁷ Sos. dem. puolueen oli pyrittävä ottamaan työväenluokalle kaikki saatavissa olevat edut. Tämä merkisi valmiutta myös niin sanottuun positiiviseen työhön. Adler kuitenkin puhui “aidosta” ja “vääristä opportunistista”: aitoa (oikeanlaista) opportunistia oli se, että päämäärä ei unohtuisi hetkellisten poliittisten etujen alle. Adler oli varma, että päämäärä oli Itävallassa tullut lähemmäksi ja että oli mahdollista päästä tuohon päämäärään askel askeleelta. Konkreettisen positiivisen työn kohteena hän toi esille vanhuus- ja invalidihuollon sekä -vakuutuksen. Tämä olisi jatkoa vuonna 1889 toteutetulle työläisten sairaus- ja tapaturmavakuutuslaille.²¹⁸

213Rumpler 1997, 552-553.

214Kepplinger, Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei (1990), 20.

215Adler, V., Die nächsten Aufgaben der Sozialdemokratie im Parlament (1907), 284-285, 290.

216Ibid., 290-291; Adler, Victor, Neue Aufgaben, teoksessa Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, VIII Heft, Wien 1929, 277-282 (Der Kampf 1907/08). — Pelko sosiaalidemokraattien vahvoja organisaatioita kohtaan oli ilmennyt äänioikeusuudistuskomiteassa, jossa osa porvaristosta vaati äänestämistä pakolliseksi, jotta sos. dem. puolueen kyky mobilisoida kannattajakuntansa ei korostuisi liikaa. Uuden lain mukaan kysymys jätettiin maakunnissa harkittavaksi. Äänestäminen säädettiin pakolliseksi kuudessa maakunnassa. (Jenks 1950, 137-138)

217Adler, Die nächsten Aufgaben ... (1907), 286, 294.

218Ibid., 286-287, 293; Kepplinger, Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei (1990), 31.

Bauer näytti olevan pitkälti Adlerin puolueeseen tuomilla ja kehittämällä linjoilla reformipolitiikassa. Toisaalta oli otettava huomioon parlamentaarisen toiminnan rajat yleensä ja erityisesti Itävallassa, mutta siitä huolimatta ei ollut syytä epäillä, etteikö positiivisia tuloksia olisi saavutettavissa. Itse asiassa Bauer oli keväällä 1908 sitä mieltä, että juuri Itävallassa parlamenttitoiminta saattaisi olla erityisen menestyksellistä. Oppositiotaktiikka pakottaisi hallituksen tekemään myönnytyksiä nopeasti voimistuneelle työväenliikkeelle; kasvava liike pelottaisi hallitusta. Samalla jarrutustaktiikka estäisi hyökkäykset työväenliikkeen olennaisia etuja vastaan.²¹⁹

Yleisesti ottaen sosiaalidemokraattien optimistinen mieliala vuosina 1907-08 oli luonnollinen seuraus varsin suotuisasta kehityksestä, jota oli jatkunut lähes parikymmentä vuotta, lukuun ottamatta vuosisadan vaihteessa olleita lamavuosia. Niiden jälkeen oli alkanut nousu, joka oli huipentunut äänioikeusuudistukseen.

1890-luvulla työväestön elintaso kaiken kaikkiaan nousi. Ja vaikka sosiaalilainsäädäntö oli vähäistä, toteutettiin Wienissä, joka oli sos. dem. puolueen keskus, huomattavia kunnallisreformia 1890-luvun lopussa. Nämä kristillissosiaalisen pormestarin Karl Luegerin johdolla tehdyt uudistukset eivät tosin olleet (vallankumouksellisen) työväenliikkeen näkökulmasta ongelmattomia siinä suhteessa, että valtio ei niissä yksiselitteisesti näyttäytynyt porvariston luokkaherruuden välineenä, niin kuin käsitettiin ja opetettiin. Luegerin reformipolitiikka, 'kunnallissosialismi' merkitsi kaasu- ja sähkölaitosten rakentamista, uusia liikenneverkkoja ja joitakin sosiaalipoliittisia uudistuksia.²²⁰

1900-luvun alkuvuosina teollisuudessa alkoi nousukausi, jota jatkui maailmansotaan saakka. Bruttokansantuotteella mitattuna talouden kasvu oli suurimmillaan vuosina 1901-1907 ja juuri vuodet 1905-1907 olivat boomin terävimmät. Vuodesta 1907 katsottuna talouskasvu näytti vakiintuvan. Ammattiyhdistysliike voimistui: vuosina 1904-1906 ammattiyhdistysten jäsenmäärä kasvoi 189 000:sta 440 000:een.²²¹

Tarkasteltaessa työväenliikkeen odotushorisonttia vuonna 1907 nousee kaikkein keskeisimpänä asiana kuitenkin parlamentin reformointi sinänsä. Äänioikeusuudistuksesta ja hyvästä vaalimenestyksestä oli tehtävissä tärkeitä poliittishistoriallisia johtopäätöksiä imperiumin kehityksestä: Parlamentin edustajainhuone symboloi uutta, edusti tulevaisuutta. Sen sijaan hallitus, byrokratia, armeija ja feodaaliaateli olivat imperiumin taantumuksen edustajia, menneisyyden jäänteitä. Oli luontevaa — siis edistyksellistä — ajatella tulevaisuuden kuuluvan Habsburgien imperiumissa(kin) parlamentarismille;

219Bauer, *Parlamentarismus und Arbeiterschaft* (1907/08), 127-128.

220Luegerin kunnallistamispolitiikalla ei ollut tekemistä sosialismin kanssa, eikä se ollut antikapitalistakaan sinänsä. Lueger päinvastoin toivotti 'kunniallisen' pääoman Wieniin tervetulleeksi; 'pahaa' kapitalismia Luegerille olivat ulkomaalainen ja juutalainen. Ks. Geehr 1990, 149-152 ja Hautmann, Hans & Kropf, Rudolf, *Die österreichische Arbeiterbewegung vom Vormärz bis 1945. Sozialökonomische Ursprünge ihrer Ideologie und Politik*, Wien 1976, 96-98; kysymyksestä seikkaperäisemmin Boyer 1995, 5-39.

221Knapp 1980, 125-126, 158; März, Eduard, Joseph Alois Schumpeter - Forscher, Lehrer und Politiker, München 1983, 161-162; ks. myös Rudolph, Richard L., *The Pattern of Austrian Industrial Growth from the Eighteenth to the Early Twentieth Century*, teoksessa *The Economic Development of Austria since 1870*, 1991, 87-117, erit. teollisuustuotantoindeksit.

moderni, jota proletariaatin voittama (kansan)parlamentti edusti, veisi loppuun sen, mikä vuodesta 1848 alkaen porvarilliselta parlamentilta oli jäänyt kesken. Tästä avautui ikään kuin vääjäämättä myös reformistinen perspektiivi.²²² On hyvä muistaa kuitenkin, että odotukset uudistettua parlamenttia kohtaan olivat koko yhteiskunnassa heti äänioikeusuudistuksen jälkeen korkealla.²²³

Parlamentaarinen orientaatio sosiaalidemokraattisessa puolueessa näkyi muun muassa puolueen sisäisen organisaation uudistuksessa, joka päättyi uuteen organisaatiosäädäntöön vuonna 1912. Keskeinen osa oli piirisihteeristön rakentaminen. Piirisihteerien olennaisena tehtävänä oli vaalitaisteluiden johtaminen, informaation levittäminen ja raportointi keskussihteeristölle Wienissä. Nämä olivat puolueen parlamentaarisen kenttätöön organisaattoreita. Voidaan sanoa, että moderni parlamentaarisen puolueen rakentaminen käynnistyi.²²⁴ Keskustelua käytiin vuoden 1911 vaalien jälkeen myös siitä, pitikö puolueen piiriorganisaatio saattaa yhteneväksi vaalipiirien kanssa. Näin vaali- ja valistustyö olisivat voineet jatkua katkeamatta vaalien välillä.²²⁵

Yleispoliittinen tilanne ja konstellatit olivat jonkin aikaa myös suotuisat, ainakin parlamentarismien ja demokratian näkökulmista paranemaan päin: vuoden 1907 vaalien jälkeen muodostettu von Beckin porvarillinen enemmistöhallitus oli puoluehallitus. Siihen kuului kristillissosiaalisen puolueen lisäksi jäseniä tsekkiläisten, saksalaisten ja puolalaisten agraaripuolueista. Se oli agitaation selkeä maali muodostaessaan "porvarillisten puolueiden liiton sosiaalidemokratiaa vastaan".²²⁶ Hallitus oli reformipolitiikan suhteen varsin myötämielinen; tai sosiaalidemokraattien näkökulmasta se pakotettiin sellaiseksi. Sosiaalipolitiikan alueella sosiaalivakuutukseen käytiin käsiksi, uudesta yhdistyslaista, painovapauslainsäädännöstä sekä rikoslaista käytiin neuvotteluja. Parlamenttikin osoitti toimintakykyä.²²⁷ Parlamenttiryhmän toimintakertomuksessa syyskaudelta 1907 kirjattiin suureksi voitoksi sosiaalipoliittisen jaoksen muodostaminen kauppaministeriöön, jonne keskitettiin työväensuojelulainsäädännön valmistelu.²²⁸

Marraskuussa 1908 hallituksen johtoon tuli paroni Richard von Bienenrth. Hän nojasi parlamentissa sen konservatiivisimpaan osaan. Hän sai tukea varsinkin suurmaanomistajilta, mikä johti agraaristen intressien vahvaan esille tuontiin hallituspolitiikassa (väestön elinkustannukset nousivat).²²⁹ Hallituksen ulkopolitiikka, joka suuntautui Balkanille, muuttui aggressiivisemmäksi. Suhteet Venäjään ja slaaveihin olivat jo kiristyneet, kun Itävalta-Unkari oli annektoinut Bosnia-Herzegovinan lokakuussa. Tämä

222Ks. tästä Ardelt 1994, 38-40.

223Rumpler 1997, 552.

224Ardelt 1994, 41-42.

225Ks. Deutsch, Julius, Eine organisatorische Frage, Der Kampf, 1911/12, 470-472; Sacherer, Peter, Die Wahlkreisorganisation, Der Kampf, 1911/12, 511-512.

226Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ... 1909, 4.

227Ardelt 1994, 41; Knapp 1980, 149-150.

228Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ... 1909, 28.

229Ardelt 1994, 42.

närkästytti kaksoismonarkian slaavikansat.²³⁰ Kuitenkin sos.dem. puolueessa myötä-
tuuli jatkui ainakin vielä siltä osin, että vuoden 1908 lopussa Engelbert Pernerstorfer
valittiin alahuoneen varapuhemieheksi.²³¹ Pernerstorferin valinta johti sitten pieneen
välinäytökseen, kun hänen puhemiesistään kuuluvana oli esittäytyttävä keisarille,
osallistuttava niin sanottuun hovissa käyntiin, mikä ei sekään ollut sos.dem. puolueen
kannalta täysin ongelmatonta. Bauerin mielestä kysymys oli puolueelle tärkeästä
"etikettikysymyksestä"; asia ei ollut yhdentekevää. Bauer piti vastaavana symbolina
kuin pysyttäytymistä keisari-instituutiosta erillään esimerkiksi vapun viettämistä.²³²

Bauerin usko reformipolitiikan mahdollisuuksiin sekä työväestön elintason kohotta-
jana että sen vallankumouksellisen tietoisuuden kehittäjänä säilyi vuoden 1908 ajan.
Sen jälkeen Bauer alkoi varoitella reformismin illuusioista ja toistuvasti kerrata klassista
marxilaista vallankumousoppia. Parlamentaarinen optimismi joutui kriisiin viimeistään
vuonna 1911.

Optimismi näkyi kuitenkin vielä Bauerin suhtautumisessa Kautskyn teokseen *Der
Weg zur Macht*: Bauer ei kiistänyt Kautskyn perusteita, että työväenliikkeen oli syytä
odottaa ratkaisevia muutoksia yhteiskunnallisissa suhteissa ja työväestön elinoloissa
vasta proletarisen vallankumouksen aikakaudella. Hän ei kuitenkaan halunnut yhtyä
Kautskyn käsitykseen, että kapitalismin oloissa ei olisi odotettavissa parannuksia:
Bauerin mielestä välittömiä tuloksia oli saavutettavissa puhtaasti ammattiyhdistys-
taistelun keinoin ja yhteiskunnallista lainsäädäntöä kehittämällä. Kautsky olikin tässä
suhteessa Bauerin mielestä liian "arkea ja näköalaton".²³³ Bauer uskoi toisin kuin
Kautsky, että eurooppalaisen työläisen palkan ostovoima voisi nousta ja että Euroo-
pan tilannetta ei voinut verrata amerikkalaiseen yhteiskuntaan, niin kuin Kautsky teki.
Kysymys ei ollut vain palkoista; työajan ja hygieenisten olojen kohdalla sekä työläis-
ten asemassa yrityksissä saattoi vielä odottaa nopeitakin parannuksia.²³⁴

Bauer näytti olevan Kautskyn kanssa eri mieltä siitä, millä tavalla työväenluokasta
tuli kypsä taistelemaan poliittisesta vallasta ratkaisutaisteluissa. Bauer uskoi, että
reformit koetaan osavoitoina, jotka vahvistavat työväenluokan itsevarmuutta ja vakuut-
tavat sen siitä, että lopullinen voitto on mahdollinen: "Työväestö, jolle opetamme,
että se ei voi saavuttaa enää yhtään voittoa, ellei se saa apua ulkoapäin, kaukaisista
maailmanhistoriallisista tapahtumista, menettää toivonsa ja tarmokkuutensa, into-
himonsa ja rohkeutensa. Sitä vastoin jokainen voitto päivittäisessä taistelussa lisää

230Ks. esim. Bridge, F.R., *From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914*, London 1972, 305-311. Tutkimuskirjallisuudessa on ehkä jossakin määrin liioiteltu ulkoministeri Aehrenthalin politiikan aggressiivisuutta; Aehrenthal oli nimenomaan kuitenkin diplomaatti ja erinomainen Balkanin tuntija. Hän halusi tuskin tietoisesti hakea konfliktia Venäjän kanssa, niin kuin tutkimuksessa usein on esitetty. On myös harhaanjohtavaa ja yksinkertaistavaa puhua Itävallan hallituksen sotaan johtaneesta — ja sotasyllisestä — sotapuolueesta viimeisinä vuosina ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä. Ks. tästä Rumpler 1997, 550, 560.

231Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ... 1909, 53.
Pernerstorferin valinta johtui puhemiesistön kasvattamisesta 3:sta 6:een.

232Bauer, Otto, *Politische Symbole*, OBW 8, 203-208 (*Der Kampf 1908/09*).

233Bauer, *Der Weg zur Macht (1908/09)*, OBW 8, 230-233.

234Ibid., 232.

työväenluokan itseluottamusta ja voitonvarmuutta. Sosialistisesti kasvatettu työväestö luo juuri rohkeasti taistelluista osavoitoista rohkeuden taisteluun kokonaisuudesta. Ja että me lähenemme sellaisten taistelujen aikakautta, on myös meidän näkemyksemme.”²³⁵

Bauerin reformikäsitys parlamentti uudistuksen jälkeen liittyi selvästi itävaltalaiseen traditioon pyrkiä kaikin tavoin välttämään reformipolitiikan ja vallankumouksellisen teorian välinen ristiriita-asetelma.²³⁶ Bauerin mielestä reformipolitiikan harjoittaminen, positiivinen parlamenttityö oli mahdollista tietysti kapitalismin kehitysvaiheessa. Hän tuntui myös ajattelevan, että joissakin tilanteissa reformit olivat sellaisenaan tuloksellista opponointia (osoittaessaan kuka puolusti työväestön etuja) ja jossakin vaiheessa jopa välttämättömiä työväestön vallankumouksellisen tietoisuuden kannalta; suotuisissa oloissa reformeihin panostaminen saattoi olla sosiaalidemokratian pääasiallinenkin tehtävä: reformeista kasvaisi vallankumous, kun ne taistelluiksi voitoiksi koettuina vahvistaisivat työväenluokan itsetiedostusta ja itseluottamusta.

Austromarxismiin liitetty teoreema vallankumouksesta reformien kautta oli myös tätä, vaikkakin maailmansodan jälkeen ajatussisältö muuntui osin toiseksi: Bauer kirjoitti vuonna 1919 kirjassaan *Der Weg zum Sozialismus*, että “socialismin rakentaminen on luovaa lainsäädäntö- ja hallintotyötä”.²³⁷ Yleensä austromarxismiin on liitetty juuri ajatus, että poliittisen vallankumouksen jälkeen uusi yhteiskuntajärjestelmä luotaisiin reformein.²³⁸ Asian yksi puoli oli kuitenkin myös nuoren Bauerin ajatus reformeista (yhteiskunnallisen, vallankumouksellisen ja sosialistisen) tietoisuuden kasvatustajina porvarillisen parlamentarismien oloissa: ’luova lainsäädäntötyö’ osoittaisi vähitellen kaikille (työläisille) oikean kehityssuunnan.

235Ibid., 233-234.

236Esimerkiksi Wilhelm Ellenbogen ajatteli, että perusteellinen yhteiskunnan muuttaminen oli kyllä tarpeen, mutta väkivaltainen tai äkillinen vallankumous ei ollut välttämätön; monia vallankumouksia (kuten kristinuskon synty) ei ollut edes huomattu omana aikana. (Ks. tästä Knapp 1980, 77-78)

237Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (1919), OBW 2, 95.

238Esim. Bottomore, *Introduction* (1979), 38.

3. PARLAMENTTIPOLITIIKAN KRIISI 1911-1914

*“Wir aber kämpfen zukunftsfröh für die Rechte des Parlaments.
Denn ist es auch heute noch der anderen Besitz,
so wird es morgen doch unser Erbe.”*
— Otto Bauer 1914

3.1. Umpikuja

Käännekohtavuosi oli 1909. Bosnia-Herzegovinan annektoinnin seurauksena ulkopoliittinen ilmapiiri kiristyi; Itävalta-Unkarin kansainvälispoliittinen asema muuttui epävakaammaksi. Sisäpolitiikassa byrokratia ohitti parlamentin. Parlamentaarin elämä alkoi muistuttaa vuosisadan alun tilannetta, kun jarruttaminen tuli nationalismiin kuohuntavaiheessa taas arkipäiväiseksi. Talouselämässä inflaatio oli köyhien riesana. Vuonna 1911 sosiaalidemokraattisen puolueen parlamenttiorientoitunut politiikka ja *valtiofiksoituminen* ylipäänsä ajautui ensimmäisen kerran vakavaan kriisiin.

Äänioikeusuudistus ei ollut ratkaissut kansallisuuskysymystä Itävalta-Unkarissa. Se ei tuottanut Adlerin toivomaa käännettä yhteiskunnalliseen, eikä poistanut kansallisia puolueita. Helmut Rumpler kirjoittaa: “Edellytykset [kansallisen] ongelman ratkaisemiseksi olivat tuskin milloinkaan niin huonot kuin vuosina ennen ensimmäistä maailmansotaa. Kansallinen sovinismi oli saavuttanut kehityksensä lakipisteen.”¹ Nimenomaan kansalliset kiistat koituivat parlamentaarisen demokratian kohtaloksi.

Kansallisuuskiihostojen jäytämä sosiaalidemokraattinen puolue oli alun alkaenkin heikko puolustamaan parlamentaarista demokratiaa. Kansallisuuskiihostojen ydin oli valtakunnan alueellisesti epätasapainoisessa taloudellisessa kehityksessä. Kansallisilla ryhmillä oli eriävät taloudelliset ja yhteiskunnalliset intressit. Ongelma tuli esille varsinkin tsekkiläisten työväenorganisaatioiden irrottautumispyrkimyksenä; Böömissä ja Määrissä yhteiskunnallinen luokkajakautuminen oli pitkälti rinnakkainen kansallisen jakautumisen kanssa: porvaristo, virkamiehet ja upseerit olivat saksalaisia, kun taas tsekit olivat talonpoikia, palkkatyöläisiä ja pienyrittäjiä. Tästä syntyi epäluottamus saksalaista sosiaalidemokratiaa kohtaan.²

Hainfeldissa puolue oli syntynyt löyhänä saksalaisten ja tsekkiläisten liittona. Vuonna 1897 organisaatio rakennettiin federatiivisen mallin mukaisesti; kansallisilla puolueilla oli autonominen asema yhtenäispuolueen (Gesamtpartei) sisällä. Syntyi niin kutsuttu pieni internationaali.³ Samana vuonna perustettiin tsekkiläinen ammattiyhdistyskomissio.

1 Rumpler 1997, 558.

2 Hautmann & Kropf 1976, 98-101.

3 Maderthaner, Die Entwicklung der Organisationsstruktur des deutschen Sozialdemokratie in Österreich 1889 bis 1913 (1988), 44.

Tällä oli suuri merkitys, koska kansallinen jakautuminen ulottui nyt taloudellisen taistelun perustuksille.⁴

Se, että Venäjän vallankumous 1905 ei aiheuttanut ainoastaan yhteiskunnallista, vaan myös kansallista liikehdintää varsinkin slaavien keskuudessa, johti Itävallan sosiaalidemokraattien kannalta traagisesti siihen, että parlamentin reformoinnin kanssa samanaikaisesti kansalliset tunteet kuohahtelivat voimakkaampina kuin koskaan aikaisemmin. Tästä seurasi itse asiassa odotuksiin nähden käänteinen kehitys: nationalistinen ilmapiiri kiristyi usein äärimmilleen silloin, kun parlamentti oli koolla.⁵ Ääni-oikeustaistelu oli vielä pitänyt puolueen rivit koossa, mutta parlamentissa sos. dem. ryhmä ei esiintynyt täysin yhtenäisenä kuin ensimmäisen istuntokauden ajan. Raimund Löw on arvioinut, että yhtenäispuolueella oli reaalista poliittista painoarvoa vain vuoteen 1905.⁶

Alku parlamentissa oli vielä lupaava. Sosiaalidemokraattisten edustajien liiton (Verband) ja kansallisten ryhmien (Klub) yhteispeli sujui joten kuten.⁷ Hallitusvaihdoksen jälkeen marraskuussa 1908 yleinen kansallinen ilmapiiri kuumeni. Tammi-kuussa 1909 tsekkiryhmä asettui tukemaan muiden tsekkiryhmien aloitetta, jota sos. dem. puolueen parlamenttiryhmä muuten vastusti.⁸ Tsekkiryhmän ja saksalaisen ryhmän välejä kiristivät sitten edelleen vuoden 1909 kesällä käyty keskustelu vähemmistökouluista,⁹ vuoden lopulla saksalaisten sosiaalidemokraattien yhtyminen parlamentin suurimpien ryhmien kanssa murtamaan agraaritsekkien johtamaa kansallista jarrutusta jatkuvalla istunnolla (Dauersitzung)¹⁰ sekä kesäkuun 1910 budjettikeskustelu.¹¹

4 Hautmann & Kropf 1976, 101; Klenner 1981, 39-40. Kansallisuuskysymyksestä Itävallan työväenliikkeessä seikkaperäisemmin ks. Konrad, Helmut, Nationalismus und Internationalismus am Beispiel der österreichischen Arbeiterbewegung vor dem Ersten Weltkrieg, Wien 1976; Mommsen 1979, 127-217; Löw 1984; ks. myös Mommsen, Hans, Die nationale Spaltung der Sozialdemokratie in Cisleithanien, teoksessa Die Bewegung: 100 Jahre Sozialdemokratie in Österreich, Wien 1990, 186-192 sekä Konrad, Helmut, Die Arbeiterbewegung im Vielvölkerstaat - Sozialdemokratie und nationale Frage, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 193-203.

5 Ks. tästä Rauchensteiner, Manfred, Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg, Graz 1993, 30-31.

6 Löw 1984, 8.

7 Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ..., I. Heft, 1909, 3-4.

8 Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ..., II. Heft, 1909, 3.

9 Ibid., 22-23.

10 Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus ..., 3. Heft, 1910, 16-18. Jarrutuspuheiden ennätyskin Itävallassa rikottiin nyt, kun ensimmäinen kiireellisen aloitteen perustelija puhui kokonaista 13 tuntia. (Hamann 1997, 183)

11 Ibid., 45-49. Tässä yhteydessä jälleen sosiaalidemokraatit näkivät parlamentin työhygienian vakavasti kärsineen siitä, että porvarilliset ryhmät, eritoten tsekit, esittivät lukemattomia päätöslauselmaesityksiä (Resolutionsantrag), jolloin niiden voima katosi, koska hallitus tällöin ei enää piitannut näistä esityksistä.

Maaliskuussa 1910 tsekkijohtajat julistivat vain sen omien organisaatioiden edustavan tsekkityöläisiä. Vuoteen 1910 tsekkiseparatistien, tsekkislaavien, hallinnollinen ja taloudellinen voima oli kasvanut riittävästi itsenäistymistä varten. Toisen internationaalisen Kööpenhaminan konferenssissa 1910 oli mukana riippumaton tsekkidelegaatio.¹²

Sosiaalidemokraattisessa puolueessa kysymyksen periaatteellinen jäsentäminen oli Karl Rennerin ja Bauerin tehtävänä.¹³ Renner tarkasteli kansallisuuskysymystä enemmän valtiollis-juridiselta, Bauer taas historiallis-sosiologiselta kannalta. Rennerin mielestä keskeinen ongelma oli, että monarkian eri kansallisuuksilta puuttui institutio-naalisesti taattu osuus valtiollisesta vallasta. Hänelle olennaisin kysymys oli, miten kansallisuudet tulisi organisoida “juridisina henkilöinä”.¹⁴ Hän vaati kansallisuuksille “valtio valtiossa” asemaa, niiden muodostamista monarkian puitteissa valtio-oikeudellisina kokonaisuuksina. Niiden lainsäädännöllinen asema piti taata valtion ja maakuntien rinnalla.¹⁵ Käytännössä tämä tarkoitti autonomian toteuttamista Brännin kansallisuusohjelman mukaisesti kulttuuriautonomiana.

Renner, kuten myös Bauer, ymmärsi kansallisuuden olevan nimenomaan kulttuurinen ominaisuus. Tällöin kansallinen kysymys voitiin ratkaista valtiosääntöreformein takaamalla eri kansallisuuksien kulttuurinen status. Autonomian toteuttaminen kulttuuriautonomiana olikin periaatteessa järkevä malli. Alueellista ratkaisua, toisin sanoen kansallisten autonomisten alueiden muodostamista vastaan puhui ainakin kaksi vahvaa tosiseikkaa: ensinnäkin historiallisten maakuntien rikkominen ei olisi saanut kannatusta ja toiseksi kansallisesti yhtenäisten alueyksiköiden luominen oli tullut vaikeaksi, koska yhteiskunnan liikkuvuus jatkuvasti lisääntyi.¹⁶ Äänioikeusuudistuksen ajateltiin siirtävän kansalliset kiistat taka-alalle. Sekä Renner että Bauer olettivat laajenevan demokratisoitumisprosessin johtavan vähitellen siihen, että kansallisuuskysymys muuntuisi hallittavissa olevaksi kulttuurikysymykseksi.¹⁷

Bauer puhui “työväenluokan evolutionistis-kansallisesta politiikasta”, joka sivuuttaisi “porvariston konservatiivis-kansallisen politiikan”: kansallinen kulttuuri voisi täysinäisenä toteutua, kun myös kansan alemmat kerrokset integroituisivat. Käsitys implikoi sen, että Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue, siis sosiaalidemokraattinen yhtenäispuolue, edusti ainoana puolueena aidosti kansallisia pyrkimyksiä ja etuja, koska se ajoi yhteiskunnallista reformipolitiikkaa.¹⁸

12 Ks. esim. Knapp 1980, 161-168.

13 Koska Bauer puhui tsekkiä, hänellä oli poikkeuksellisen hyvät edellytykset käydä suoria neuvottelujakin. Bauerilla oli eräänlainen välittäjänrooli Wienin ja Prahan välissä. (Vrt. Bauerin kirjeenvaihto Smeralin ja Augustenin kanssa 1909, Briefe von und an Otto Bauer, 1909, Briefe 3/306-3/311, Bauer-Nachlass, VGA)

14 Synopticus (=Karl Renner), Staat und Nation, teoksessa Karl Renner. Schriften, Wien 1994, 21 (Wien 1899); Mommsen 1979: Otto Bauer, Karl Renner und die sozialdemokratische Nationalitätenpolitik in Österreich 1905-1914, 198.

15 Synopticus, Staat und Nation (1994/1899), 39-42.

16 Rumpler 1997, 554.

17 Mommsen 1979, 198-200, 202.

18 Ibid., 203.

Käsitys kansallisuuskysymyksen kulttuurisesta luonteesta, ja pyrkimys rajata — suorastaan eristää — se kulttuurisen alueelle, eli sosiaalidemokraattisessa puolueessa vahvana. Ongelma oli kuitenkin taloudellisten ja kansallis-kulttuuristen intressien yhteenkietoutuminen. Puolueessa ongelmasta sen kärjistyessä keskusteltiin kuitenkin lähinnä koulukysymyksenä, kysymyksenä vähemmistökoulujen asemasta. Juuri tässä yhteydessä puolueessa tuli esille myös selkeä käsitys saksalaisten johtavasta kulttuurisesta roolista Tonavan alueella. Renner ei epäröinyt asiassa, ja Bauerinkin argumentointi alkoi muuttua yhä saksalaismielisemmäksi.¹⁹ Toisaalta kannanotot formuloitiin siten, että konkreettisessa kysymyksessä ei tarvinnut tai voinut ottaa kantaa.²⁰

Bauer esitti vielä ammattiyhdistyskysymykseen kompromissiesityksenä ratkaisumallia, jossa ammattiyhdistysliike organisoitaisiin kansallisuuksittain aikaisemman teollisuusalapohjaisen mallin sijasta, mikä ei kuitenkaan itävaltalaisessa ammattiyhdistyskomissiossa saanut kannatusta.²¹

Asiat tuntuivat sitten etenevän vääjäämättömällä painollaan. Yhtenäisyysneuvottelut tyrehtyivät keväällä 1911. Vaaleissa tsekkiseparatistit asettivat omat ehdokkaansa ja lähestyivät kansallisia porvariryhmiä. Vaalien jälkeen parlamenttiryhmä hajosi kolmeksi (saksalaiset, tsekkiseparatistit ja puolalaiset). Innsbruckin puoluekokouksessa syksyllä 1911 puoluejohto esitti yhtenäisyysvetoomuksia, mutta itsenäisen tsekkipuolueen syntyminen oli tunnustettava.²² Parlamentissa tsekkien ja saksalaisten taistelusta tuli arkipäiväistä, täysin pidäkkeetöntä.

Reformityö parlamentissa oli hyvin vaatimatonta vuoden 1909 jälkeen paljolti juuri kansallisen hajanaisuuden johdosta. Sosiaalidemokraatit olivat panostaneet työväensuojelulainsäädännön kehittämiseen, mutta aloitteet olivat, kuten Bauer vuoden 1912 puoluekokouksessa sai todeta, jääneet makaamaan erilaisiin komiteoihin.²³ Tosin sosiaalivakuutusta valmistelemaan perustettu pysyvä sosiaalivakuutusvaliokunta eteni työssään hyvin, mutta parlamentin hajottaminen mitätöi työn tulokset.²⁴ Muina tärkeinä reformipolitiikan kohteina puolueessa oli nähty jo mainittu vanhuus- ja työkyvyttömyysvakuutus, kahdeksan tunnin normaalityöaika ja yhdistymis- ja kokoontumisoikeuksien kehittäminen.²⁵ Von Bienenrthin hallitus keskittyi pelkästään ulkopolitiikkaan. Samalla elintarvikkeiden hinnat olivat nousemassa. Tämä ja parlamentin toimintakyvyttömyys synnyttivät mielenosoituksia.²⁶

Bauer pyrki yhtäältä osoittamaan hintojennousun syyt ja toisaalta hän halusi torjua näennäisradikaalit mielenosoitukset ja jarruttamisen. Työläiskoulussa Bauer luennoi taloudesta; luentojen perusteella hän kirjoitti kirjasen *Die Teuerung*.²⁷ Hän kirjoitti,

19 Ibid., 206, 210-212.

20 Löw 1984, 113.

21 Bauer, Otto, *Krieg oder Friede in den Gewerkschaften?*, OBW 1, 761-783 (Wien 1910); Klenner 1981, 52.

22 Löw 1984, 132-137, 148-158.

23 Bauer, Otto, *Das Parlament und der Arbeiterschutz*, OBW 5, 61-64 (Parteitag 1912).

24 Eldersch, Matthias, *Die Sozialversicherung und die Auflösung des Abgeordnetenhauses, Der Kampf 1910/11*, 368.

25 Kepplinger, *Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei* (1990), 32.

26 Ardelt 1994, 42-45.

27 Bauer, *Die Teuerung* (1910), OBW 1, 641-759.

että Itävalta koostui kolmesta talousalueesta, joista kaksi oli teollisuusvaltaisia. Agraariset alppi- ja karstimaakunnat eivät kyenneet tyydyttämään teollistuneiden alueiden maataloustuotteiden kysyntää. Itävallan oli tuotava viljaa Unkarista. Unkarin tuotantokyky oli kuitenkin puutteellinen teollisuusväestön koko ajan lisääntyessä. Itävalta-Unkari tarvitsi kansainvälistä viljaa ja kauppasopimuksia maatalousvaltaisten valtioiden, esimerkiksi juuri Balkanin maiden kanssa. Hallitus kuitenkin säilytti suojatullit ja ajoi ekspansionpolitiikkaa Balkanilla kauppapolitiikan sijasta. Tässä olivat hintojen nousun keskeiset syyt, joihin oli pyrittävä vaikuttamaan.²⁸

Bauer oli huolestunut äänioikeusuudistuksen myötä mobilisoitujen uusien joukkojen poliittisen tietoisuuden tasosta: “Mutta ne joukot, jotka viime vuosina ovat meille virranneet, eivät ole vielä käsittäneet sosialismin suuria perusajatuksia.”²⁹ Oli ollut odotettavissa, että parlamenttiin kohdistuneet suuret odotukset olivat kääntyneet pettymykseksi. Toivottomuuden ilmapiiri, väsymys ja lama olivat kuitenkin vaarallisia, koska valtaapitävien itsetunto oli noussut.³⁰

Usko parlamentaariseen toimintaan, oman työn hedelmänä syntyneeseen kansanparlamenttiin oli palautettava, ja sen vuoksi sosiaalidemokraattien oli taisteltava jarrutusta vastaan. Jarrutuksen kansalliset syyt oli osoitettava työväenluokalle. Sille oli tehtävä selväksi, että kansainvälinen luokkasolidarisuus yhdistettynä kansallisen autonomian politiikkaan, eikä kansallinen kiihkoilu, oli työväenliikkeen ajama politiikka absolutismia ja militarismia vastaan.³¹ Bauerin mukaan kansallinen vihanpito oli Itävallan “parlamentaarisen ilveilyn” ikimuistoinen aiheuttaja. Kuten vuonna 1848, oli nationalismi jälleen demokratian heikkouden takana.³² Siinä suhteessa Bauer olikin oikeassa, että jarrutustaktiikka vei pohjan pois joka tapauksessa siltä mahdollisuudelta, että parlamentti voisi säätää lakeja, joilla kansallisia oloja voitaisiin parantaa: kansallisen autonomian luominen parlamenttireformein oli mahdotonta. — Oireellinen esimerkki on kansallisuuspoliittisen valiokunnan kohtalo: se muodostettiin sos.dem. puolueen aloitteesta 26.11.1909 Pernerstorferin johdolla. Tuloksettomien istuntojen jälkeen heinäkuussa 1910 kokoontumista lykättiin määräämättömäksi ajaksi.³³

Mielenosoituksiin Bauer ei suhtautunut suopeasti. Demonstraatiot olivat hänen mielestään olleet spontaaneja pettymyksen purkauksia, joiden takana oli kuvitelma kapitalismin ongelmien vähittäisestä häviämisestä yhteiskuntaa reformoimalla; kuviteltiin, että kadulle menemällä voitiin taivuttaa hallitus reformeihin ja muuttamaan politiikkaansa. Bauer näki joukkomielenosoitusten olevan viimeinen keino vallankumouksellisessa tilanteessa. Vallankumouksen huipennus oli aina pitkällisen valmistelun tulos. Joukkomielenosoituksiin ei pitänyt turvautua lamavaiheessa, jolloin oli selvää, että työväenliike olisi helposti lyötävissä.³⁴

28 Ibid., 740-744.

29 Bauer, Gefahren des Reformismus (1909/10), OBW 8, 351.

30 Bauer, Die Lehren des Zusammenbruchs (1908/09), OBW 8, 250-251, 254-255.

31 Ibid., 256-257.

32 Bauer, Die starke Regierung oder die starke Demokratie? (1909/10), OBW 8, 307-308.

33 Mommsen 1979, 204.

34 Bauer, Gefahren des Reformismus (1909/10), OBW 8, 350-351.

Ainoa vallankumouksellisen sosialismin strategia parlamentaarisen järjestelmän ja kapitalismin lamavaiheessa oli Bauerin mielestä sosiaalidemokraattisten organisaatioiden päättäväinen vahvistaminen; poliittisen taistelun painopiste oli keskitettävä ammattiyhdistyksiin, puolueen kasvatusjärjestöihin ja lehdistöön. Ulkoparlamentaarinen toiminta oli välttämätöntä silloin, kun parlamentaarinen toiminta oli tyrehtynyt, mutta toiminnan piti olla järjestäytyntä.³⁵

Se, että Bauer ei tässä vaiheessa, vuosina 1909-10, ollut vielä kovinkaan huolestunut tilanteesta, näkyy kuitenkin varsin lievissä painotuksissa: “Meidän on puhuttava sanomalehdissämme ja kokouksissamme hieman vähemmän ministereistä ja kansanedustajista, hieman enemmän kapitalistisen maailman yleisistä kehitystendensseistä, proletaarisen luokkataistelun suurista totuuksista.”³⁶

3.2. “Gefahren des Nichts-als-Reformismus”: hintamellakat 1911

Uusi istuntokausi kesäkuun 1911 vaalien jälkeen oli aluillaan, kun mielenosoitukset, joita oli ollut hintojennousun vuoksi jo pari vuotta, yhtäkkiä kärjistyivät rajuksi mellakoinniksi. Kriisikehitys käynnistyi, kun uusi paroni Gautschin hallitus kesällä hylkäsi sosiaalidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen vaatimuksen argentiinalaisen naudanlihan tuontikiellon purkamisesta. Syyskuun 4. päivänä järjestettiin mielenosoitus, jossa vaadittiin parlamenttia koolle hintojennousun käsittelyä varten.³⁷ Kahden viikon kuluttua konflikti eskaloitui. 17.9.1911 Wienissä ammuttiin mieltään osoittaneita ihmisiä, joita arvioiden mukaan olisi ollut liikkeellä noin 100 000, ensimmäisen kerran sitten vuoden 1848. Ottakringin työläiskaupunginosassa kolme nuorta miestä kuoli ja useita haavoittui poliisin ampumista luodeista. Kymmeniä ihmisiä loukkaantui. Väkijoukot olivat ryhtyneet kivittämään kauppaliikkeiden ikkunoita ja ryysyköyhälistö oli alkanut ryöstellä kauppoja. Tilanteen rauhoittaminen kesti useita päiviä, satoja ihmisiä pidätettiin, seurasi laajoja oikeudenkäyntejä.³⁸

Katumellakat olivat osoittaneet, että puolueen taktiikka oli pettänyt. Ulkoparlamentaarisen keinoin olisi pitänyt säädellä parlamentaarista toimintaa ja päinvastoin, mielenosoitusten olisi tullut suuntautua mieluiten parlamentaarisiiin kysymyksiin (silloin kun ne olivat agendassa). Oli jouduttu kuitenkin suoraan konfliktitilanteeseen valtiovallan kanssa. Puoluejohto, joka kokoontui mellakoita seuranneena yönä, vetosi työläisiin ja puolueväkeen mielenosoitusten lopettamiseksi välittömästi. Kuri oli säilytettävä, julistuksessa sanottiin. Mielenosoitukseen voitiin ryhtyä uudelleen vasta, kun puolueen luottamusmiesten kutsu kävisi.³⁹

35 Bauer, Die Lehren des Zusammenbruchs (1908/09), OBW 8, 257; Die Teuerung (1910), OBW 1, 756.

36 Bauer, Gefahren des Reformismus (1909/10), OBW 8, 355-356.

37 Ardelt 1994, 44-45.

38 Maderthaler, Wolfgang & Mattl, Siegfried, “... den Strassenexcessen ein Ende machen.” - Septemberunruhen und Arbeitermassenprozess 1911, teoksessa Sozialistenprozesse. Politische Justiz in Österreich 1870-1936, Wien 1986, 117-120.

39 Protokoll des Parteitages im Jahre 1912, Wien 1912, 21.

Bauerin pettymystä kuvastavat reaktiot kohdistuivat suurten joukkojen tiedostamisongelmiin: “Niinpä kouluttamattomien joukkojen päihin pesiytyi todellinen taikuskoko katumielenosoitusten voimaan, mahdollisuuteen saavuttaa aivan välittömästi positiivisia tuloksia katumarssein. Joukot eivät ymmärtäneet, että niiden demonstraatiot olivat tuottaneet välittömiä tuloksia vain sen vuoksi, että tietyt historialliset olot olivat suosineet mielenosoituksia. Ne päättelivät, että proletariaatti voisi saavuttaa minkä tahansa tuloksen, kunhan se vain näyttäisi lukumääränsä ja päättäväisyytensä kadulla.”⁴⁰

Bauer viittasi vuosien 1893 ja 1905 joukkomielenosoituksiin, joiden historiallista luonnetta, niiden vallankumouksellista merkitystä äänioikeustaistelun yhteydessä, joukot eivät olleet ymmärtäneet oikealla tavalla. Toisaalta mellakointi oli pettymyksenpurkaus parlamentin saamattomuutta kohtaan; parlamentinkaan historiallista luonnetta suuret joukot eivät ymmärtäneet.⁴¹ Bauer näki mellakoissa myös anarkististen ja syndikalististen “höyrypäiden” vaikutusta. “Man muss englisch oder französisch reden.” Ranskasta ja Englannista sekä Portugalista haluttiin etsiä malleja “energisemmälle, radikaalimmalle suoralle toiminnalle”.⁴²

Bauer arvioi — tilanteeseen nähden voisi kai sanoa viileässä — artikkelissaan suurten joukkojen kouluttamisen toivottomaksi. “Joukot oppivat vain omasta kokemuksesta. Meidän sanamme, meidän kirjamme tavoittavat vain pienen osan työväestöstä.” Tässä mielessä Bauer piti Wienin mellakoita tarpeellisena osoituksena joukoille kapitalismin asettamista rajoista: tie sosialismiin oli vaatinut välttämättömät uhrit.⁴³

Vuodesta 1907 valtiopäiväedustajana olleen Karl Rennerin näkemykset olivat Bauerin kanssa yhteneväiset. Hänkin päätyi johtopäätökseen, että tällainen konkreettinen toiminta talonomistajia, poliisia tai sotilaita vastaan oli mieletöntä; kapitalismin tai pankkipääoman horjuttamiseksi ei voitu tällä tavoin saavuttaa mitään. Kapitalismin luhistumisen tavoitetta ei voitu missään tapauksessa edesauttaa spontaanilla toiminnalla.⁴⁴

Syksyn 1911 puoluekokouksen aattona ilmestyneessä Kampf-lehden artikkelissa Bauer kirjoitti, että yli kymmenen vuotta Itävallan työväenliikkeessä oli vallinnut revisionismin henki: “tietoisia revisionisteja” ja revisionistisen teorian kannattajia oli vain vähän, mutta Bauerin mukaan “revisionistiset illuusiot” olivat täyttäneet myös Marxin oppia tunnustavat.⁴⁵ Kysymys oli siitä, että historiallisista syistä — porvarillisen leirin kansallisen hajanaisuuden vuoksi — työväenliike oli onnistunut saavuttamaan suhteellisen vaivattomasti huomattavia tuloksia, kuten äänioikeusuudistus. Sen vuoksi, Bauer päätteli, Itävallan sos.dem. puolueessa ajateltiin, että positiivisia tuloksia kyettäisiin lopulta tilanteessa kuin tilanteessa saavuttamaan, kunhan oikea

40 Bauer, Otto, Die Teuerungsrevolte in Wien, OBW 7, 980-981 (NZ 1911).

41 Ibid., 981.

42 Ibid., 982-983. Lokakuussa 1910 monarkia syrjäytettiin vallankumouksella Portugalissa.

43 Ibid., 983-984.

44 Rennerin tulkinta syyskuun 1911 mellakoista ks. John, “Ein möglichst grosser Wirtschaftsraum ...” (1998).

45 Bauer, Otto, Zum Innsbrucker Parteitag, OBW 8, 559-560 (Der Kampf 1911/12).

tie porvaririntaman rikkomiseksi sopivalla tavalla vain löydettäisiin.⁴⁶ On helppo havaita, että Bauer syyttää myös omaa asennoitumistaan vuosina 1907-1908.

Bauer erotti revisionismin kaksi lajia, "rauhallisen reformismin" (oikeistorevisionismi) ja "syndikalismin" (vasemmistorevisionismi), joista ensin mainitun edustajat pyrkivät yhteistyöhön liberaalin porvariston kanssa ja jälkimmäisen uskoivat radikaalein keinoin pystyvänsä painostamaan työväestölle myönnytyksiä. Myös Itävallassa oli Bauerin mielestä molempien suuntausten kannattajia. Oikeistorevisionismia oli yhteistyö kansallisen porvariston kanssa, ja vasemmistorevisionismia esimerkiksi jarrutuksen vaatiminen.⁴⁷

Victor Adler näki tapahtumien konkreettisen syyn olevan "itävaltalaisessa agraarisessa järjettömyydessä"⁴⁸ eli siinä, että vain agraaripolitiikka painoi hallituspolitiikassa. Mielenosoitusta Adler piti ymmärrettävänä reaktiona todelliseen hätään, mutta mielenosoituksen riistäytymistä ei voitu hyväksyä: järjen piti sanoa, että "räjähdysten jälkeistäkin päivää seuraa uusi päivä"; räjähdyksillä aiheutettiin vahinkoa "voimalle, valmiudelle ja ennen kaikkea kasvatustyölle". Kivien heittelemine ja ikkunoiden rikkominen oli typeryyttä.⁴⁹ Adler halusi kuitenkin muistuttaa tapahtuneesta tehtävissä olevasta tärkeästä johtopäätöksestä: oikeus ja oikeudenmukaisuus ei toteutunut niin kauan kuin oli alistettujen luokka.⁵⁰

Syksyn puoluekokouksessa Bauer piti pääalustuksen hintojennoususta. Yleisinä ongelmina olivat kartellit, suurpankkien valta, suojatullipolitiikka ja veropolitiikka.⁵¹ Bauer tähdensi taloudellisen taistelun keinoina olevan yhtäältä poliittinen agitaatio ja toisaalta työväenliikkeen taloudellisten organisaatioiden vahvistaminen, "taloudellisten organisaatioidemme oma apu".⁵² Edelleenkin oli kuitenkin reformipolitiikkaankin uskottava: "Meidän on pyrittävä pieniinkin reformeihin, meidän täytyy käyttää kaikkia järjeviä ja tarkoituksenmukaisia keinoja, mutta emme saa koskaan sallia joukkojen joutuvan väärään käsitykseen siitä, kuinka rajallisia nämä keinot ovat."⁵³

Kysymys oli painopisteen muutoksesta. 'Pelkkä reformismi' oli hylättävä taktisena mahdollisuutena. Kaikki poliittiset teot oli aina saatettava työväestön suuren enemmistön tietoisuuteen voimakkaan agitoinnin säestyksellä. Puolueen luottamustehtävissä olevilla oli avainrooli politiikan tulkinnassa ja välittämisessä. Kuitenkaan reformien vaatimisesta ei voinut luopua, koska se olisi merkinnyt antiparlamentarismia, ja antiparlamentarismi kaksoismonarkiassa merkitsi aina selän kääntämistä demokratialle ja samalla kumarrusta absolutismille.

Parlamenttityöstä puoluekokouksessa alustanut Karl Seitz ei nähnyt virheitä harjoitetussa politiikassa. Hän painotti päinvastoin sitä, että parlamenttiryhmän asema

46 Ibid.

47 Ibid.

48 Adler, Victor, Parlament und Teuerung, Versammlung in Favoriten am 4. Oktober 1911, Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, Heft VIII, Wien 1929, 449.

49 Ibid., 450-451.

50 Ibid.

51 Bauer, Otto, Die Lebensmittelteuerung und Wohnungsnot, OBW 5, 38- (Parteitag 1911).

52 Ibid., 47-49.

53 Ibid., 52.

kansallisen jakautumisen jälkeenkin oli vahva; 30-35 “pätevää ammattimiestä ja koulutettua parlamentaarikkoja” voisi tehdä sen, mikä oli välttämätöntä. Seitz näki vaalien jälkeisessä tehtävässä, pakottaa parlamentti keskustelemaan ja ryhtymään toimenpiteisiin hintojen nousua vastaan, onnistutun.⁵⁴ Keskustelupuheenvuorossa parlamenttiryhmää kritisoitiin liiasta “valtiomiesmäisyydestä” ja liian vähäisestä “työväenpolitiikan ajamisesta”. Seitz kuitenkin kiisti näiden olevan ristiriidassa keskenään. Hänen mielestään parlamenttiryhmä toimi “kiinteässä yhteydessä” joukkojen kanssa.⁵⁵

Sosiaalidemokraattisessa puolueessa syyskuun 17. päivän tapahtumat tulkittiin lopulta poikkeukseksi. Vallattomuuksien ei uskottu rikkovan harjoitetun politiikan päälinjaa. Esimerkiksi syksyn puoluekokousta varten laaditussa poliittisessa yhteenvedossa kuvattiin demonstraatioiden ja parlamenttipolitiikan menestyksellistä yhdistämistä vuosina 1909-10. Väkijoukot olivat Wienin keskustassa kokoontuneet osoittamaan mieltään — äänioikeustaistelun mielenosoituskavaa seuraten — ensin Raatihuoneen ja sen jälkeen parlamentin edustalle. Vaatimukset oli selkeästi tuotu julki; “parlamentin ramppi oli täynnä kansanedustajia kaikista puolueista”.⁵⁶ Seuraavan vuoden vastaavassa yhteenvedossa korostettiin vielä sitä, että Ottakringin tapahtumissa sotaväki oli provosoinut väkijoukkoja; keskikaupunki oli ollut “sotilasleirinä”.⁵⁷ Samassa yhteenvedossa tuotiin esille, kuinka mellakoissa kuolleitten työläismiesten hautajaisista oli muodostunut “vakava ja arvokas demonstraatio”. Marraskuusta 1911 lähtien olivat mielenosoitukset suuntautuneet sitten sotakiillotusta ja varustautumista vastaan, “uskollisessa kansainvälisessä hengessä”. Kertomuksessa saatettiin vielä noteerata, että täytevaaleissa syksyllä 1911 juuri Ottakringissä sosiaalidemokraattisen ehdokkaan kannatus oli noussut kesän parlamenttivaaleista 300 äänellä, kun taas kilpailevan kristillissosiaalisen puolueen ehdokas oli menettänyt 800 ääntä.⁵⁸

Kriittisesti, mutta myös jälkiviisaasti arvioiden sosiaalidemokraattien johdon — hyvällä syyllä voidaan puhua nyt myös eliitistä — arvostelukyky epäilemättä petti

54 Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Oesterreich, Wien 1911, 189. — Karl Seitz (1869-1950) oli Itävallan vanhan työväenliikkeen karismaattisimpia hahmoja. Hän syntyi ja kasvoi Wienissä talossa, joka kerran oli ollut myös Franz Schubertin koti. Seitz opiskeli opettajaksi ja ryhtyi vuosisadan lopulla harrastamaan myös koulupolitiikkaa; siinä meritoituen hänet valittiin vuonna 1901 parlamenttiedustajaksi. Hän omistautui alusta alkaen erityisesti koulutus- ja kasvatuskysymyksiin. Vuonna 1906 hän oli ehdolla jopa ministeriksi, kun pääministeri Beck kaavaili poliittisen kuohunnan hillitsemiseksi puoluehallitusta. Perustuslakia säätävä kansalliskokous valitsi Seitzin puhemieheksi helmikuussa 1919. Siinä asemassa hän oli tasavallan ensimmäinen päämies. Seitz valittiin Victor Adlerin jälkeen sos. dem. puolueen puheenjohtajaksi; hän kantoi vastuun puolueen oppositiopolitiikasta 20- ja 30-luvuilla. Hänet valittiin vuonna 1923 Wienin pormestariksi, mutta jatkoi sen jälkeen vielä kansanedustajanakin. Seitz on Itävallan historian merkittävimpiä parlamentaarikkoja. Ks. Spitzer, Rudolf, Karl Seitz. Weisenknabe - Staatspräsident - Bürgermeister von Wien, Wien 1994.

55 Protokoll über die Verhandlungen ... 1911, ed. Preusslerin (Salzburg) puheenvuoro, 192-194; Seitzin vast., 196-197.

56 Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages ... 1911, 15-19.

57 Protokoll des Parteitages im Jahre 1912, 20.

58 Ibid., 22-24.

syksyllä 1911; valtioviisaus ei kohdannut työväenpolitiikan kanssa. Voi jopa hämmästellä viileää asennoitumista yhteiskunnallisen hädän purkauksen äärellä. On helppo kysyä, eikö sosiaalidemokraattien johdon itse olisi ollut syytä taipua tässä tilanteessa oppilaan asemaan. Missä nyt oli austromarxistien inhimillinen tekijä?

Yksi tärkeä havainto vuosien 1910-11 levottomuuksista on, että mellakoihin ei juurikaan osallistunut modernia teollisuustyöväkeä, varsinkaan metallityöläisiä. Mellakojat olivat laitakaupunkien sosiaalisesti alimpia väestöryhmiä, myös naisilla oli aktiivinen rooli.⁵⁹ Tässä tilanteessa sosiaalidemokraattisen liikkeen luonne sivilisoituneena, modernin yhteiskunnan sivistysliikkeenä tuli selkeästi esille. Jos arvioidaan esimerkiksi juuri Bauerin välinpitämättömyyttä parlamentaarisen strategian kontekstissa, oli kysymys olennaisesti juuri proletariaatin segmentoitumisen käsittelystä; kysymys ei ollut siitä, etteikö Bauer (tai muu puolueen eliitti) olisi ymmärtänyt tai nähnyt työväenluokan jakoa parempi- ja huonompiosaisiin. Toisin sanoen: Jo perinteisesti sosiaalidemokraattinen liike Itävallassa oli kehittynyt kulttuuri- ja sivistysliikkeeksi. Yleisen äänioikeuden saavuttaminen oli tämän kehityksen ensimmäinen ja tärkein huipentuma: kansanparlamentti oli sosialistien kulttuurimission poliittinen solmukohta; parlamentista ja parlamentissa taistellen työväenluokka saavuttaisi vähitellen poliittisen ja yhteiskunnallisen johtoaseman. Tämän taistelun kuluessa työväenluokka kasvaisi henkisesti uuden yhteiskuntajärjestelmän tavoitteen vaatimiin mittoihin. Mellakointi kaduilla ei kuulunut tähän konseptioon lainkaan.

Vuonna 1911 Bauerin johtopäätös oli: vain osa työväenluokasta (tai proletariaatista) kävi sivilisoitunutta taistelua, koko ajan kasvava osa siitä oli henkisesti valmis aina suurempiin haasteisiin. Suuri osa, ehkä suurinkin osa proletariaatista kulki osin toista tietä, joka oli kivisempi ja valitettavasti myös verisempi. Se voisi oppia vain kokemuksen kautta. Bauerin maailmankuvaan ei kuitenkaan kuulunut kulttuuripessimismi: valistustyöhön olisi panostettava voimakkaammin. Bauerin ajatukset muuttuivat luottamusmiespainotteisiksi, voidaan puhua myös etujoukkoajattelusta; avainagitaattoreita olisivat parlamentaarikot ja parlamentaarisen työn tekijät (esim. piirisihteeristö), vaaliaktiivit, ammattiyhdistysten aktiivit ja koulutusjärjestöjen väki. Yhä kasvavassa määrin modernista teollisuustyöväestöstä nousi uusia luottamushenkilöitä. Pelkästä reformismista mahdollisen kasvatuksen mallina oli luovuttava. Vain (oikein ja hyvin) agitoidut reformit voisivat purra.

3.3. Jarruttamis- ja menetelmäkeskustelu 1913

Hallituspolitiikassa oli tapahtunut entistä vahvempi painopisteen siirtyminen varustelu-
politiikkaan ja virkamiesvaltaan. Hallituksen johtoon Gautschin jälkeen tuli “Itävallan poliittisen elämän vararikon ruumiillistuma”⁶⁰ kreivi Karl von Stürgkh. Hän oli yleisen äänioikeuden tunnettu vastustaja ja kokosi hallituksen pelkästään ammattibyrokrateista. Stürgkhin nimittämisen on arveltu osoittaneen keisari Franz Josefin kyllästymistä parlamentin toimintakyvyttömyyteen ja hänen pessimismiään äänioikeusuudistuksen

59 John, “Strassenkrawalle und Exzesse” ... (1996), 233, 243.

60 Jenks 1950, 205.

ja demokratian suotuisten vaikutusten odottamisessa.⁶¹ Mikäli mahdollista, parlamentin merkitys väheni. Puolustuspolitiikasta tuli Balkanin sotien vaikutuksesta entisestään keskeisempi toimintasektori. Stürgkh ei katsonut tarvitsevänsä parlamenttia. Aina kun mahdollista, hän käytti perustuslain suomina mahdollisuuksia ohittaa valtakunnan-uudistus. Vuosina 1912-14 sovellettiin poikkeuslainsäädäntöä 14 artiklan mukaan lähes vuosisadan vaihteen malliin. Parlamentti lakkasi käytännössä toimimasta vuoden 1913 paikkeilla.⁶²

Bauer, joka puhui nimenomaan sosiaalipoliittisesta lainsäädännöstä, näki tilanteen Renneriä huonompana: juurikaan millään osa-alueella ei ollut edetty. Bauer syytti herrainhuonetta uudistusten jarruttamisesta. Myös hallitus oli muuttanut suhtautumistaan. Se ei antanut enää selkeää vastausta, vaan sen taholta selitettiin aina, että “asiaa harkitaan”.⁶³ Yleispoliittisessa tilanteessa Bauer näki sen muutoksen — jonka myös Renner totesi —, että työväenluokkaa vastassa oli yhä yhtenäisempi porvaristo, “kaikkien porvarillisten puolueiden liitto”. Tästä oli Bauerin mielestä tehtävä se johtopäätös, että koska sosiaalipoliittiset aloitteet eivät saaneet vastakaikua parlamentissa, oli tukea haettava joukkokokouksista. Työväensuojelusta oli tehtävä “päivittäisen poliittisen agitaation aihe”.⁶⁴

Vuoden 1913 aikana, samaan aikaan kun Balkanilla käytiin avointa sotaa, parlamentaarinen elämä taantui radikaalisti. Parlamentti, joka tosin oli keskeytyksettä kutsuttu koolle, oli käsiteltyt oikeastaan vain sotilasasioita ja tyydyttänyt hallituksen toiveita. Rennerin mielestä parlamentin rappioon olivat syyllisiä paitsi hallitus, joka oli “taantumuksellisin sitten Taaffen”,⁶⁵ myös enemmistönä oleva saksalaiskansallinen porvaristo, varsinkin Saksalainen Kansallisliitto (Deutscher Nationalbund). Se ei kyennyt kokoamaan parlamentin porvarillista enemmistöä vähemmistön jarruttamista vastaan, eikä sitten vaikuttamaan hallituksen tahdottomaan toimintaan. Saksalainen porvaristo oli valtuuttanut edustajikseen “kurittomia, ajatuksettomia huutajia, pikkusieluisia

61 Williamson 1992, 15-16. vrt. myös Rumpler: “... Franz Joseph war ein gebrochener Mann, der vom Untergang seines Staates überzeugt war.” (1997, 559)

62 Knapp 1980, 181-182. Parlamentin alahuone kokoontui vuonna 1911 49, vuonna 1912 83, vuonna 1913 59 ja 1914 enää 11 kertaa. (Index zu den sten. Prot. des Hauses der Abgeordneten ... 1911-1914, Wien 1914: Uebersicht über die Sitzungen des Hauses)

63 Protokoll des Parteitages im Jahre 1912, Wien 1912, 166-175, 219-; Bauer, Das Parlament und der Arbeiterschutz, OBW 5, 61-74.

64 Protokoll des Parteitages im Jahre 1912, 168-171.

65 Bauer, Das Parlament und Arbeiterschutz (Parteitag 1912), OBW 5, 61-68.

66 Ibid., 69-70, 73.

67 Kreivi Eduard Taaffe oli pääministerinä 1879-1893. Hän piti parlamenttia rautaisessa otteessaan antamatta puolueille (kansallisia ryhmiä lukuunottamatta) ja siten myöskään parlamentarismille tilaa kasvaa. Kolmer kiteytti Taaffen kauden sanoin: “Die legislative Tätigkeit begann zu stocken; die Verwaltung beherrschten die nationalen Parteien; der Absolutismus wurde als Erlösung von parlamentarischer Willkür gepriesen.” (Kolmer, Gustav, Parlament und Verfassung in Österreich, Dritter Band (1879-1885), Wien 1905, VII) Taaffen politiikka puolueita vastaan johti kuitenkin äänioikeusuudistuksiin 1882 ja 1893. Ks. Taaffen kaudesta Skottsberg 1940, 75-84.

kamasaksoja, seniilejä eilispäivän sankareita ja nimettömän joukon provinsiaalisia paikallissuuruuksia”.⁶⁸

Kun puolueessa virallisesti keskityttiin arvostelemaan demokratian kehittymättömiä, tavoitteisiin ja vertailukohtiin nähden kelvottomia muotoja ja parlamentarismien toimintatapoja, alkoivat monet kritisoida puolueen omaa asennoitumista. Kysymykseksi nousi varsinkin, pitikö hallitusbyrokratian vallan takaavan perustuslain 14 artiklan poistamiseksi ryhtyä radikaalimpaan toimintaan, ja pitikö sosiaalidemokraattien nimenomaan jarruttaa kunnes asianomainen perustuslaillinen vääryys poistettaisiin.

Keskustelu taktisesta kysymyksestä sai varsin periaatteellisia sävyjä vuoden 1913 jälkipuoliskolla. August Lindner vaati Kampf-lehdessä “edustajiemme yhtenä tärkeimpänä tehtävänä § 14 räjäyttämistä”.⁶⁹ Bauer vastasi, että artiklan poistaminen edellyttäisi jarrutuksen kieltämistä. Jarruttamisen taustalla oli kansallinen hajanaisuus, ja kansallinen taistelu voitti vain “valtion sisäisen uudistamisen kautta”, ja tämä puolestaan olisi mahdollista vain “suuren historiallisen mullistuksen hetkellä”.⁷⁰

Bauerin vastausta pidettiin antautumisena. Martin Rapoldi arveli laajoissa piireissä vallitsevan käsityksen, että tilanne olisi suotuisa § 14 vastaiselle taistelulle samaan tapaan kuin vuonna 1905 privilegioparlamentin uudistamisessa.⁷¹ Siegfried Schabin mielestä Bauer “historiallisen kehityksen tuloksesta” puhuessaan tarkoitti samaa kuin “laissez faire, laissez passer!”, eli kirjoittajan mukaan saksaksi: “Laita, hyvä proletaari kädet housujentaskuun (niin kauan kuin sinulla vielä housut on) ja katso, miten asiat kehittyvät.”⁷² A. Rodler puolestaan piti jarruttamista “parlamentarisessa taistelussa ilmenevänä välineenä, jolla maan enemmistö, joka edustusjärjestelmän kautta on tullut parlamentissa vähemmistöksi, voi hankkia arvonsa parlamenttienemmistöä vastaan.”⁷³

Perusteellisissa vastauspuheenvuoroissaan Bauer halusi selvittää peruskysymyksiä. Niissä hahmoteltiin itse asiassa pitkälti periaatteelliset strategiset linjaukset, joita Bauer edusti maailmansodankin jälkeen, ja jotka on kirjattu Linzin puolueohjelmassa 1926: Bauerin mielestä oli tultu tilanteeseen, jossa hallitsevat luokat olivat yhdistyneet työväestöä vastaan; äänioikeusreformi oli nopeuttanut tätä kehitystä.⁷⁴ Suotuisasta kehityksestä vuosina 1904-1907 oli laajalti vedetty se Bauerin mukaan ymmärrettävä johtopäätös, että positiivisia tuloksia voitaisiin saavuttaa edelleen jatkuvasti ja että pelkästään taktisin keinoin voitaisiin lopulta kapitalismikin syrjäyttää, kovertaa sisältä ontoksi ja rikki. Vaadittiin näin ollen radikaalimpaa taktiikkaa valtiollisen vallan voittamiseksi. Tämä oli kuitenkin vain revisionistisen ajattelun ilmentymä Itävallassa, kuvitelmaa, että parlamentarisin keinoin kumottaisiin kapitalismin peruslait, siis ”parlamentaarista kretinismia”.⁷⁵

68 Renner, Karl, Ein untaugliches Instrument!, Der Kampf 1912/13, 433-438.

69 Lindner, August, Der § 14 und die Obstruktion, Der Kampf 1912/13, 495-496.

70 Bauer, Otto, Der § 14 und die Obstruktion, OBW 8, 778-782 (Der Kampf 1912/13).

71 Rapoldi, Martin, Nur der § 14?, Der Kampf 1912/13, 546.

72 Schab, Siegfried, § 14, Obstruktion und Sozialdemokratie, Der Kampf 1913/14, 24. “Steck’, lieber Proletarier, die Hände in die Hosentaschen (solange du wenigstens noch eine Hose hast) und schau zu, wie die Dinge kommen werden.”

73 Rodler, A., Der § 14 und das Majoritätsprinzip, Der Kampf 1913/14, 80.

74 Bauer, Die Grundfrage unserer Taktik (1913/14), OBW 8, 809.

75 Ibid., 810-811.

Proletariaatilla oli käytettävissään, Bauer kirjoitti, vallankumouksellisen diktatuurin tai demokratian menetelmä. Vallankumouksellisen diktatuurin menetelmät, jotka perustuivat vähemmistön hallintaan ja terroriin, olivat historian opetuksen mukaan aina epäonnistuneet, ja proletariaatti saattoi valita vain demokratian menetelmän. Demokratia oli enemmistön valtaa. “Vuosikymmeniä kestävässä prosessissa” proletariaatti muuttaisi vähitellen demokratian omaksi välineekseen. Prosessin perustana oli kapitalismin kehitys itse; sosiaalidemokraattinen puolue voisi vaikuttaa siihen kasvatustyöllään.⁷⁶ Ja koska Itävalta-Unkarin valtiosäännössä oli vain yksi demokraattinen elementti — edustajainhuone — oli työväenluokan intressissä vahvistaa tämän valtaa. Tämä tarkoitti kritiikin esittämistä parlamentissa ja agitaatiota parlamentin ulkopuolella. Jarruttaminen antoi kaiken vallan byrokraatian käsiin. Se merkitsi byrokraatian rajatonta itsevaltaa, Bauer muistutti.⁷⁷

Bauer kirjoitti artikkelissaan vielä, milloin jarruttaminen voisi tulla kyseeseen. Se olisi mahdollista: 1) elimissä, jotka valitaan äänioikeusprivilegioiden perusteella, 2) vaalipiiriäön ollessa epädemokraattinen, jolloin kansan enemmistö saa vähemmistön parlamenttiin ja 3) jos parlamenttien enemmistö on menettänyt valitsijakunnan enemmistön kannatuksen. Se olisi mahdollista myös, mikäli 1) enemmistö estäisi vähemmistön oikeuden kritiikkiin ja kontrolliin rikkomalla perustuslakia tai 2) enemmistö kieltäisi vähemmistön agitoinnin kansanjoukkojen keskuudessa kumoamalla sanan-, yhdistymis- ja kokoontumisvapauden. Näissä tapauksissa jarruttaminen olisi “demokratian pelastamisen ase”.⁷⁸

Bauer tähdensi jarruttamisen muuttaneen luonnettaan. Se oli demokraattisessa parlamentissa perusolemukseltaan erilaista (wesensverschieden) kuin privilegioparlamentin aikana: “privilegioparlamentissa jarruttaminen ei todistanut parlamentarismia sinänsä, vaan privilegioitua parlamentarismia vastaan.” Samoin itävaltalainen päivittäinen rutiinjarruttaminen (Alltagsobstruktion) oli perusolemukseltaan erilaista kuin jarruttaminen muissa maissa, joissa jarrutustaistelut olivat johtaneet “moraalisiin voittoihin”.⁷⁹ Bauer viittasi kirjoituksessaan tekeillä olevaan lakiuudistukseen, joka tekisi asioiden viivyttämisen vaikeammaksi, kun budjetti, armeijan alokaserät ja valtiosopimukset pitäisi joko hyväksyä tai hylätä sellaisenaan. Uudistuksen tarkoituksena oli vahvistaa enemmistöperiaatteen toteuttamista.⁸⁰

Parlamentissa istuttiin viimeistä kertaa ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä varmasti pahaa aavistellen perjantaina 13. maaliskuuta 1914.⁸¹ Pääministeri Stürgkh ilmoitti alahuoneen kokoontumisen siirtämisestä muutamaa päivää myöhemmin. Syynä oli tsekkiläisten puolueiden jarruttaminen. Tämän jälkeen parlamentti ei kokoontunutkaan ennen vuotta 1917. Parlamentarismiin — ja sosiaalidemokratiaan — kriisi kaksoismonarkiassa oli ilmeinen ja syvä. Parlamenttiin sidoksissa ollut poliittinen

76 Ibid., 811-812.

77 Ibid., 818, 822.

78 Ibid., 822-823.

79 Bauer, Otto, Geschäftsordnungsreform oder Absolutismus, OBW 8, 830, 837 (Der Kampf 1913/14).

80 Ibid., 839. Ks. myös Bauer, Die Gefahren des Reformismus (1913), OBW 7, 1046.

81 Index zu den sten. Prot. des Hauses der Abgeordneten ... 1911-1914, Wien 1914: Uebersicht über die Sitzungen des Hauses.

strategia ei voinut enää vaikuttaa uskottavalta, ainakaan reaalipoliittisesti parlamentaarisella orientaatiolla ei ollut sisältöä: parlamentaarinen demokratia oli tuskin kenenkään näköpiirissä, eikä reformipolitiikan vähäisenkään etenemisen varaan voinut laskea. Absolutismin rajoja ei rikottaisi sisältä päin. Se, että Bauer oli puolueen lohduttomasta tilasta tietoinen ja jotenkin henkilökohtaisestikin ehkä lamassa, ilmenee hänen kirjeestään Karl Kautskylle syyskuun lopussa 1913.⁸²

Miksi puolue ei tarttunut ulkoparlamentaariseseen aseistukseensa? Miksi sosiaalidemokratia näytti jäävän sivustakatsojan rooliin? Miksi taisteluun ei käyty, kuten 1894 tai 1905? Rudolf Ardelt on esittänyt selitykseksi ensinnäkin, että mahdollisen avoimen konfliktin pelättiin laajentuvan, kuten vuonna 1911 oli jo tapahtunut. Toiseksi puolueesta oli tullut sitten äänioikeustaistelun vahva etabloitunut julkinen toimija, jolla oli suuri organisaatio, ja sen mukaiset (uudet) toimintatavat; siitä oli tullut heterogeeninen joukkopuolue, joka ei ideologisesti enää ollut samalla tavalla yhtenäinen kuin vielä vuosisadan vaihteessa. Ehkä tärkeimpänä tekijänä oli, että taistelulla poliittisista oikeuksista ei nähty enää olevan samalla tavalla relevanssia kuin vielä ennen vuotta 1897.⁸³

Puolueella oli vielä vallankumouksellinen traditionsa. Odotushorisonttia kuvaa, niin kuin Ardelt tuo esille sosiaalidemokraattista julkaisua lukien tilanteen keväällä 1914, että puolue ei “varustautunut poliittiseen yhteenottoon”, vaan “toukokuun ensimmäiseen 1914”.⁸⁴ Poliittinen symboliikka kyllä eli, mutta poliittisiin tekoihin ei ryhdytty. Sosiaalidemokraatit eivät halunneet, saati kyenneet lyömään kiilaa hämmästyttävään poliittiseen konsensukseen voimankäytön puolesta.⁸⁵

3.4. 'Historiattomien kansojen' herääminen Balkanilla

On ehkä liian yksinkertaista pelkistää sosiaalidemokraattisen puolueen politiikka Itävallassa 1913/14 odotteluksi. Toisaalta on kuitenkin selvää, että tilannetta ei myöskään voi ymmärtää ottamatta huomioon laajempaa kansainvälistä kontekstia, kansainvälisen vallankumouksen odotushorisonttia puolueessa. Se näytti olevan entistä selkeämpänä ja ikään kuin jäsentyneempänä kuvana kaiken aikaa läsnä noin vuosista 1911/12 — siitä alkaen, kun Marokon ja Balkanin kriisien seurauksena tunnelmat Itävallan etelärajoilla alkoivat kuumeta sotaiksi.

Rudolf Hilferdingin raportointi Berliinistä Saksan parlamenttivaaleista talvella 1912 kuvasteli mielialoja. Hilferding kirjoitti Kampf-lehdessä innostuneesti, kuinka

82 “Der vollständige Zusammenbruch der inneren und äusseren Politik macht die Leute nur mutlos ... Dazu kommt noch die ueberaus schwere wirtschaftliche Krise, die unsere Organisation und unsere Presse schwächt, und die reformistische Erziehung der oesterreichischen Arbeiterschaft, deren Enttäuschung darüber, dass die erhofften positiven Erfolge ausbleiben, sich gegen die Partei kehrt. Im Ganzen eine recht trübe Situation ...” Bauer Kautskylle 25.9.1913, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 496, IISG.

83 Ardelt 1994, 56-57.

84 Volkstribüne 22.4.1914 Ardeltin (1994) mukaan, 61.

85 Williamson 1992, 2.

sosiaalidemokraattien äänimäärä oli kasvamassa miljoonalla.⁸⁶ Hän piti merkittävänä sitä, että vaalivoitto tuli heti sen jälkeen, kun sosiaalidemokraatit olivat hyökänneet porvariston imperialistista politiikkaa vastaan; oli tultu tilanteeseen, jossa “kaikki kysymykset kytkeytyivät yleiseen ja viimeiseen kysymykseen, kysymykseen kapitalismin kestävyydestä”. Päiväkohtaiset teemat liittyivät entistä selvemmin “tulevaisuuden suureen kysymykseen”.⁸⁷ Vaalit olivat Saksan sosiaalidemokraattiselle puolueelle suuri triumffi. Puolueesta tuli valtiopäivien suurin ryhmittymä.⁸⁸

Edellä todettiin, että vallankumous oli Bauerin mukaan tullut vuonna 1909 ikään kuin lähemmäksi. Hän seurasi sen jälkeen tiiviisti kansainvälisen kriisin kehittymistä, ja varsinkin siltä osin kuin kysymys oli kriisin kansallisista, kansallisuusteoreettisista lähtökohdista. Balkanin kriisin puhkeaminen vahvisti Bauerin käsitystä siitä, että vallankumous leviäisi Itävalta-Unkariin nimenomaan Balkanilta aluksi kansallisena vallankumouksena. Kansallisuuskysymys-kirjassaan Bauer oli arvellut juuri Ottomanien imperiumin joutuvan suurvaltojen ekspansio politiikan kohteeksi, mikä saattaisi johtaa imperialistiseen sotaan (joka panisi vallankumouskehityksen liikkeelle Euroopassa).⁸⁹ Seuraavina vuosina Bauer analysoi Balkanin kysymystä useissa *Kampflehden* kirjoituksissa. Balkanin sotien yhteydessä hän kirjoitti aiheesta pienen tutkielman.⁹⁰

Balkanin tapahtumat koskettivat välittömästi Itävalta-Unkarin valtakuntaa, koska sen alueella asui monia eteläslaavilaisia kansoja. Bosnia-Herzegovinan annekointi toi kriisin pintaan. Slaavien jarruttaminen alkoi parlamentissa juuri tämän jälkeen. Tässä yhteydessä on paikallaan tuoda esille näkökohta Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian luonteesta valtiona, mikä Balkanin kriisin yhteydessä ilmeni kirkkaana: Koska Itävalta-Unkarin rooli ja paikka eurooppalaisena suurvaltana Euroopan valtiojärjestelmässä perustui sen monikansallisuuteen ja sitä kautta kansainvälisyyteen, oli lopulta koko valtion olemassaolon oikeutus riippuvainen sen ulkopoliittikan menestyksestä; kaksoismonarkian *raison d’être* lepäsi ulkopoliittikan varassa; kaikki poliittiset kysymykset palautuivat varsinkin kansainvälisen kriisin yhteydessä ulkopoliittikkaan. Tästä tietenkin seurasi myös, että valtion muutenkin harvainvaltainen rakenne entisestään vahvistui kansainvälisinä kriisiaikoina: monarkki, sotavoimien johto ja diplomaattinen establishment pitivät lankoja käsissään.⁹¹ Sen vuoksi on syytä kysyä myös, missä määrin sosiaalidemokraattienkaan politiikkaa enää Balkanin sotien aikaan (1912-13) on järkevää tarkastella muussa kuin kansainvälisessä kontekstissa. Ja jälleen on hyvä muistaa päähenkilömme perspektiivi, se mihin hän varsinaisesti katsoi: ulkopoliittinen kysymyksenasettelu tuli Bauerillakin etusijalle, ja varsinaisen merkityksensä se sai vallankumousteorian viitekehityksessä.

86 Hilferding, Rudolf, *Das Wahlgewitter, Der Kampf 1911/12*, 195.

87 *Ibid.*, 198-199.

88 Pracht 1990, 35. “Ende rot alles rot!” oli eufoorisen vaalivoittotunnelman motto Berliinissä.

89 Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907)*, OBW 1, 545-548.

90 Bauer, Otto, *Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik*, OBW 1, 829-885 (Berlin 1912). Bauer nojautui alkukielisiin lähteisiin, mikä kuvastaa sitä vakavuutta, jolla hän kysymykseen paneutui.

91 Williamson 1992, 34. Vrt. EU.

Bauer rakensi teoriansa Balkanista ‘historiattomien kansojen’ käsitteen varaan.⁹² Balkanilla historiattomat kansat olivat ‘heränneet’. Kysymys oli Bauerin kansallisuusteorian olennaisimmista ajatuksista. Hän tarkoitti historiattomilla kansoilla feodalistisen järjestelmän aikana alistettuja kansoja, joilla ei ollut omaa kansallista yläluokkaa, eikä siten kansallista kulttuuria, koska feodalistisessa järjestelmässä vain yläluokka kannatteli eli ylläpiti kansallista kulttuuria. Talonpoikainen rahvas eli ahtaan kyläyhteisönsä piirissä, eikä sen kokemusmaailmaan kuulunut mitään sellaista, jota olisi voinut kutsua kansalliseksi.⁹³ Vasta kapitalistinen järjestelmä ja sen myötä syntynyt moderni valtio (sotaväki, verotus, koulu) merkitsivät kansallisen kulttuurin leviämistä laajempien kansanjoukkojen keskuuteen. Kulttuurin kantajiksi tulivat keskiluokat ja vähitellen myös muita ryhmiä. Samalla kansallisvaltioajatuksista tuli merkittävä vallankumouksellinen voima.⁹⁴

Eurooppalainen kapitalismi ja rautateiden rakentaminen olivat mullistaneet tavallistakin lyhyemmässä ajassa Balkanin niemimaan yhteiskunnalliset olot. Historiallisen kansan karaktääri oli Ottomaanien imperiumissa ollut pitkään vain turkkilaisilla ja romanialaisilla aatelistonsa ja kreikkalaisilla porvaristonsa ja virkamiehistönsä ansiosta. Slaavikansojen kulttuuria luovat ja levittävät yhteiskuntaluokat porvaristo, virkamiehistö ja älymystö olivat alkaneet muodostua 1800-luvulla. Kansallinen itsetunto niiden keskuudessa oli noussut. Kansallinen liikehdintä merkitsi Turkin imperiumin hajoamisen nopeutumista.⁹⁵

Laajemmassa viitekehyksessä Balkanin mullistukset olivat osa “itämaista vallankumousta”: Persiassa, Turkissa, Intiassa ja Kiinassa kansat olivat nousemassa eurooppalaisia valloittajia vastaan.⁹⁶ Itämaisen vallankumouksen kaksi lähdettä olivat eurooppalaisen liberalismien vaikutus älymystöön ja taantumuksellisten kansanjoukkojen vihamielisyys eurooppalaisia valloittajia kohtaan. Bauer katsoi uskonnosta tulevan voiman, joka yhdistäisi intelligentsian kansaan: itämainen vallankumous oli siten uskonnollisesti väritynyt “karaktääritään reformaatioliike”. Balkanilla itämainen vallankumous ilmeni nuorturkkilaisena liikkeenä.⁹⁷

Samassa suhteessa kuin suuren kansainvälisen kriisin puhkeaminen Balkanilla (ja Kaukoidässä) tuli ilmeisemmäksi, Bauerin usko Itävalta-Unkarin valtakunnan elin-kykyyn ja olemassaoloon väheni. Balkanin sotien jälkeen Bauer kirjoitti suursodan Euroopassa olevan edessä. Sodan eivät olleet ratkaisseet kansallisia ristiriitoja Balkanilla

92 Käsite oli marxilaisessa keskustelussa vanha, Engelsiltä peräisin. Tämä tarkoitti sillä pieniä kansan osia (Völkerruinen), joilla ei ollut omaa historiaa, eikä niillä Engelsin mukaan myöskään siten ollut tulevaisuutta. Tällaisia kansoja olivat Itävallan alueella slaavit (ks. tästä Hanisch 1978, 169-171). Bauerin käsitettä ei voi suoraan rinnastaa Engelsin ajatuksen.

93 Bauerin esimerkki tsekkien kansallisesta heräämisestä Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie (1924/1907), OBW 1, 270-292.

94 Ibid., 270-271.

95 Ibid., 545-548; Bauer, Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik (1912), OBW 1, 831-833.

96 Bauer, Otto, Orientalische Revolutionen, OBW 8, 114 (Der Kampf 1911/12).

97 Ibid., 569-575, 579.

ja saavutettu rauha olisi vain väliaikainen.⁹⁸ Itävalta-Unkarin tulevaisuudesta Bauer totesi tässä yhteydessä, että seuraava vuosikymmen näyttäisi, kykenisikö valtakunta uudistumaan vai luhistuisiko se.⁹⁹

Kysymys saksalaisen proletariaatin asemasta ja tulevaisuudesta vallankumouksessa askarrutti. Bauer katsoi Saksan valtakunnan suuntaan. Oli johdonmukaista ajatella kansallisuusperiaatteen toteutuvan saksalaistenkin kohdalla, jos slaavit yhtyisivät. Bauer kirjoitti talvella 1909 kaikkien saksalaisten sosiaalidemokraattien kohtalonyhteydestä: “Saksalainen sosiaalidemokratia Itävallassa on aina ollut ja on osa suurta saksalaisen proletariaatin puoluetta: Bismarckin valtakunnan raja ei voi erottaa sitä, minkä luokkayhtenäisyyden ja kansallisen yhtenäisyyden kaksinkertainen voima yhdistää.”¹⁰⁰ Saksassa, jos missään näytti olevan edellytykset sosialistiselle, yhteiskunnalliselle vallankumoukselle. Puoluekokoukselle 1913 Bauerin viesti oli itse asiassa hätkähdyttävän selkeä. “Meidän maaperällämme ei ole käyttökelpoista valtiokoneistoa, jonka me voisimme ottaa haltuumme.”¹⁰¹

Vuoden 1914 aikana, kun kysymys sotaan suhtautumisesta tuli polttavaksi, Bauerin linjaksi vahvistui tuo mainittu kansainvälisen kriisin odotushorisontti. Se sisälsi ensinnäkin juuri ajatuksen, että Balkanin ruutitynnyri räjähtäisi. Toiseksi Bauer oletti Itävallan kulkevan suursodan koittaessa Saksan mukana; saksalainen proletariaatti toimisi yhdessä. Kolmas olennainen ajatussisältö oli odottaminen sinänsä. Se tarkoitti, että politiikan painopiste siirtyi tavallaan sotaa seuraavaan aikaan. Muutos ei kuitenkaan ollut dramaattinen. Olihan yhteiskunnallisen vallankumouksen perspektiivi olemukseltaan jo tulevaisuuspainotteinen. Yhteiskunnallisen vallankumouksen teoriaan taas oli aina sisällytetty sota tai ainakin suuri mullistus.

Kun parlamentti sitten suljettiin, oli luonnollista, että politiikan retorinen elementti vahvistui; poliittinen toiminta ei ollut mahdotonta, mutta toimintakenttä kapeni ratkaisevasti. Se, miten heikoksi Bauer arvioi parlamentaarisen politiikan mahdollisuudet entisessä muodossaan, ilmeni hänen kirjoituksestaan *Die Wurzeln des Absolutismus* toukokuussa 1914: vasta sitten kun “kansa seisoi parlamentin takana valmiina puolustamaan sen oikeuksia”, voitaisiin näennäisparlamentarismi (*Scheinparlamentarismus*) voittaa.¹⁰² Tässä vaiheessa oli selvää, että Bauer piti tätä käännettä mahdollisena vain

98 Bauer, Otto, *Nach dem Balkankrieg*, OBW 8, 746 (*Der Kampf* 1912/13); *Der zweite Balkankrieg*, OBW 8, 766 (*Der Kampf* 1912/13).

99 Bauer, *Der zweite Balkankrieg*, OBW 8, 777.

100 Bauer, Otto, *Die Einheit des deutschen Sozialismus*, OBW 8, 211 (*Der Kampf* 1908/09). — Mitä tulee Bauerin suhtautumiseen keisarilliseen Saksaan sinänsä, on syytä korostaa, että Bauer piti etäisyyttä. Niin kuin Pichler on tuonut esille, Bauer hylkäsi monarkian saksankielisten osien liittämisen Saksan valtakuntaan niin kauan kuin tämä olisi “ein Vorkämpfer des Imperialismus und eine Hochburg des Kapitalismus”. (Pichler 1990, 140) Myös Saksan sotilaallista interventiota Bauer piti epätodennäköisenä: “... ist denkbar, ist möglich; es ist aber nichts weniger als gewiss.” (Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1924/1907), OBW 1, 554-555).

101 Bauer, *Die Grundfrage unserer Taktik* (1913/14), OBW 8, 828.

102 Bauer, Otto, *Die Wurzeln des Absolutismus*, OBW 8, ... (*Der Kampf* 1913/14).

kokonaan uudessa tilanteessa, siis uutena aikana, uudessa Itävallassa sodan jälkeen. On kuitenkin huomattava, että puolueessa valmistauduttiin vielä kesällä 1914 tuleviin vaaleihin. Tämä osoittaa myös sen, miten yllättäen sotaan sitten jouduttiin.¹⁰³

103Ks. tästä Ed. PV-prot. ... 1897-1918, Bd. 2 - Teil 1, Sitz. 20.6.1914 (73-74) ja 9.7.1914 (76-78).

4. SOTA-ABSOLUTISMIN AIKA

Ensimmäisen maailmansodan aikainen parlamentin sulkeminen kolmeksi vuodeksi merkitsi ensimmäistä parlamenttipolitiikan täydellistä lakkauttamista Itävallassa sen jälkeen, kun perustuslaillinen monarkia oli luotu. Seuraavan kerran parlamentti suljettiin keväällä 1933. Parlamentaarisesta elämästä tyrehdyttäminen vuonna 1914 vaikutti suuresti demokratiasta (ja diktatuurista) ja erikoisesti toimeenpanevan vallan luonteesta käytyyn keskusteluun tasavallan perustamisvaiheessa maailmansodan jälkeen. Tältä kannalta sodan ajan parlamentaarisen tyhjiön tarkastelu pääpiirteissään on paikallaan.

Sodanajan hallinnon rakentaminen Itävallassa alkoi joulukuun lopussa 1912 säädetyistä laista (Kriegsleistungsgesetz), jolla talous alistettiin sodankäynnin tarkoitukseen kriisitilanteessa. Lain mukaan sodan aikana ei ollut mahdollisuutta lakkoiluun eikä muuhun vastaavaan tuotantoelämää haittaavaan toimintaan.¹ Kun sota sitten heinäkuun lopussa 1914 alkoi, ajettiin siviilihallinto nopeasti alas. Parlamenttihan ei siis ollut kokoontunut enää neljään kuukauteen. Parlamentin koolle kutsumista kyllä harkittiin, mutta ajatus tyrehtyi Stürgkhin ja saksalaisten porvarillisten puolueiden vastustukseen, sillä ei-saksalaisten puolueiden pelättiin tarttuvan jarruttamiseen. Poikkeustila astui voimaan. Se tarkoitti lähes kaikkien kansalaisoikeuksien, kuten kokoontumisvapauden, sananvapauden ja kirjesalaisuuden kumoamista; pidätykset, kotietsinnät ja muut sisäisen rauhan kannalta tarpeellisiksi katsotut toimet tulivat yksinkertaisiksi toteuttaa. Maakunnat, piirit ja kunnat sidottiin keskitettyyn valtakunnanhallintoon. Rautatielaitos alistettiin sotilashallinnolle.²

Poikkeustilasäädöksiä § 14 mukaan alettiin antaa jo seuraavalla viikolla Serbian ultimaatumien hylkäämisestä. Näitä säädettiinkin sitten ennätystahtiin, niin että maaliskuuhun 1917 mennessä niitä oli 181 kappaletta. Vertailun vuoksi: vuodesta 1867 heinäkuuhun 1914 poikkeustilasäädöksiä oli kertynyt 156.³

Valtaa käyttivät hallituksen lisäksi päämaja Armeeerkommando (AOK) ja BalkanAOK, joilla oli lähestulkoon diktatorinen asema Wienin ulkopuolella. Suuressa osassa valtakunnasta, erikoisesti lähellä sodankäyntialueita sotilashallinto korvasi siviilihallinnon lähes täysin. Siviilioikeus siirrettiin pitkälti armeijalle. Monin paikoin vallitsi puhdas sotilasdiktatuuri, joka sai räikeitä piirteitä. Bosniassa ja Galiziassa saattoi lähes jokainen upseeri teloituttaa henkilön, joka käyttäytyi upseerin mielestä arveluttavasti.⁴ Kaikki tämä tapahtui varsin ongelmattomasti. Pääministeri Stürgkhille ja hänen ministeristölleen, ylemmälle byrokralle ja kenraalikunnalle siviilioikeuksien alasajo oli itsestäänselvää. Alkuun kansan protestointikin oli olematonta. Onkin sanottu, että missään muussa maassa ei yhteiskunnan militarisoinnissa päästy yhtä pitkälle

1 Rauchensteiner 1993, 35.

2 Ibid., 100, 107-108.

3 Hautmann, Hans, Kriegsgesetze und Militärjustiz in der österreichischen Reichshälfte 1914-1918, teoksessa Justiz und Zeitgeschichte, Wien 1977, 103; Redlich, Joseph, Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkrieg, Wien 1925, 113.

4 Hautmann, Kriegsgesetze und Militärjustiz ... (1977), 108; Redlich 1925, 116-120.

kuin juuri Itävallassa; lukuun ottamatta tsaarin Venäjää, ei missään sota-oikeus toiminut ankarammin. Syykin oli selvä: tsekkien, eteläslaavien, italialaisten ja ruteenien pelättiin vihamielisellä asennoitumisellaan vesittävän sodanpäämäärät.⁵

Saksan sosiaalidemokraattien suhtautumisesta ensimmäiseen maailmansotaan muistetaan tavallisesti heidän äänestyksensä sotaluottojen puolesta Saksan valtiopäivillä 4.8.1914. Itävallan sisarpuolueen reagointi tähän äänestykseen on jäänyt symboloimaan heidän kantaansa. 5.8.1914 Friedrich Austerlitz kirjoitti fasinoituneesti Saksan kansan horjumattomasta ja epäroimattomasta taistelusta tsaristista Venäjää vastaan: työläiset, Austerlitz hehkutti, "ajattelevat vain rakastettua saksalaista kansaa, joka on hädässä ja joka tarvitsee työläisten voimia. Pelotta ja rohkeasti he asettuvat sen puolelle."⁶

Sosiaalidemokraatit lähtivät sotaan tsaaria vastaan ja Saksan kansan pyhän asian puolesta. Reservin luutnanttina 29.8.1914 keisarillis-kuninkaallisen sotaväen riveihin astuneen ja ensin joukkueenjohtajana ja myöhemmin komppanianpäällikkönä toimineen Bauerin innokas ryntäys kuvaa tätä henkeä hyvin. Se päättyi onnettomasti siihen, että hän joutui myöhäisyyksyllä venäläisten sotavangiksi, hänet kuljetettiin vankileirille Siperiaan, jossa hän vietti lähes kolme vuotta. Ennen vangiksi joutumistaan hän kirjoitti Victor Adlerille viitaten Engelsin asennoitumiseen tsaarin Venäjään: "... sotilaallisestikin olen saavuttanut aika hienoja tuloksia, joista kenraalini [Fr. Engels], uskoisin, olisi ylpeä."⁷

Sosiaalidemokraattien johto tulkitsi puolueen lähteneen mukaan puolustussotaan. Austerlitz puolusti puoluetta ja kirjoitustaan alkuvuodesta 1918 perustelemalla lähtökohtaa elokuussa 1914 "keskusvaltojen ehkäisy-sotana" ja näki sosiaalidemokraattien toimineen "maanpuolustuksen perustalta, ei enempää tai vähempää"⁸. Victor Adler kirjoitti, että vain yksi asia oli sotaa pahempi, ja se oli tappio.⁹

Tämä oli puolueen virallinen kanta, mutta puoluejohto ei ollut sotaan suhtautumisessa yksimielinen. Se olisikin ollut varsin kummallista jo ottaen huomioon toisen internationaalisen sodan vastaiset julkilausumat. Puoluejohto, sen eliitti, joutui itse asiassa syvään kriisiin. Rudolf Ardelt on jäsentänyt kriisiä kognitiivisen dissonanssin käsitteen avulla: Sodan uhka ja sota loivat ristiriitaisen asetelman, jossa oli valittava kahden toimintalinjan välillä. Ensimmäinen vaihtoehto oli sopeuttaa poliittinen toiminta

5 Hautmann, Kriegsgesetze und Militärjustiz ... (1977), 105; Rauchensteiner 1993, 149-150; Redlich 1925, 123-124.

6 Austerlitz, Friedrich, Der Tag der deutschen Nation, teoksessa Austerlitz spricht. Ausgewählte Aufsätze und Reden von Friedrich Austerlitz, Wien 1931, 99-102 (AZ 5.8.1914).

7 Bauer Victor Adlerille 22.10.1914, OBW 9, 1033-34. Bauerin vaiheista ensimmäisessä maailmansodassa ks. Botz, Gerhard, Otto Bauer im Ersten Weltkrieg. Anmerkungen zum Brief Otto Bauers an Helene Bauer vom 6. Dezember 1914, Zukunft, Juli 1978, 32-35 ja Braunthal 1961, 35-38.

8 Austerlitz, Friedrich, Nach drei Jahren, teoksessa Austerlitz spricht, Wien 1931, 181-183 (Der Kampf, Jänner 1918).

9 Unfried, Berthold, Entwicklungsebenen der Arbeiterbewegung in Österreich während des Ersten Weltkrieges, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 305.

uusiin ahtaisiin raameihin. Toinen mahdollisuus olisi ollut asettua avoimeen vastarintaan valtiovaltaa vastaan. Ardeltin mukaan puoluejohto ei kyennyt rationaaliseen ratkaisuun, vaan sen toiminta kanavoitui affektiivisesti voimakkaaseen viholliskuvaan: päin Venäjää, tsarismia vastaan oli käytävä. Kuitenkin esimerkiksi Friedrich Adler, joka ei tätä politiikkaa voinut hyväksyä, sanoutui irti puoluesihteerin tehtävästään.¹⁰ Myös esimerkiksi Karl Seitz puhui varsin jyrkästi Austerlitzin kirjoitusta vastaan puoluetoimikunnan kokouksissa 13. ja 17. elokuuta 1914; artikkeli oli Seitzin mielestä puhtaasti suursaksalainen (allddeutsch).¹¹

Bauerin asennoitumisen voi päätellä hänen sotatoimistaan, mutta myös kirjallisia dokumentteja on — kirjeet rintamalta, jotka kertovat jopa voimakkaasta saksalais-kansallisuudesta syksyllä 1914.¹² Syyskuussa 1917, Siperiasta paluunsa jälkeen Bauer kirjoitti sosialistien ja omasta asennoitumisestaan: “Kun sota vuonna 1914 syttyi, kiirehtivät kaikkien maiden työläiset rintamalle puolustaakseen isänmaataan. Aseet kädesään he suojelivat isänmaataan ulkoisen vihollisen tunkeutumiselta, kansantalouttaan vaaralta, että tappio sodassa olisi sille kohtalokas. Tämä oli, kun sota kerran oli syttynyt, meidänkin mielestämme kaikkien maiden työläisten oikeus ja velvollisuus.”¹³ Vähän myöhemmin samana syksynä Bauer arvioi jopa, että “missään ei ‘saksalaisen kansan päivää’ tervehditty niin valoisin juhlin kuin juuri Itävallassa”. Sosiaalidemokratia heittäytyi kruunun liittolaiseksi, kuten se oli aikaisemminkin tehnyt saavuttaakseen äänioikeuden; sosiaalidemokratiasta tuli “luitaan myöten mustakeltainen”.¹⁴

(Puolustus)sotainnostus oli lyhytaikainen, se kesti vain sodan ensi viikot, mikä oli linjassa yleisen yhteiskunnallisen tendenssin kanssa. Puolueessa vallitsi kahden ensimmäisen sotavuoden aikana passiivisuus. Rauhasta alettiin puhua, mutta hyvin yleisesti ja kytkemättä sitä mihinkään konkreettisiin kysymyksiin. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että sosiaalidemokraattinen puolue menetti lähestulkoon poliittisen merkityksensä: Ensinnäkin poliittinen toiminta oli mahdotonta sota-ajan diktatuurin vuoksi; erityisesti tietenkin se, että parlamenttia ei kutsuttu koolle, kavensi toimintakenttää, samoin vaikuttivat lehdistösensuuri ja kokoontumiskielto. Toiseksi puolue menetti pitkälti yhteyden työväestöön. Sodan jälkipuoliskolla työväki radikalisoitui, mutta

10 Ardelt 1994, 75-153.

11 Ed. PV-prot. der SDAPÖ ... 1897-1918, Bd. 2 - Teil 1, Sitz. 13.8.1914 (113) ja 17.8.1914 (114).

12 Briefe von und an Otto Bauer 27.7.1914-11.7.1916, Briefe 3/313-3/324, Bauer-Nachlass, VGA; Botz, Otto Bauer im Ersten Weltkrieg ... (1978), 34. Bauer kirjoitti tuoreelle vaimolleen, Helenelle, Victor Adlerille ja Karl Seitzille. Viime mainitulle hän oli myös uskonut joidenkin siviiliasioidensa hoidon.

13 Weber, Heinrich (=Bauer, Otto), Die russische Revolution und das europäische Proletariat, OBW 2, 85-86 (Wien 1917); ks. myös Bauer, Otto, Die österreichische Revolution, OBW 2, 560 (Wien 1923): “In den ersten Kriegsmonaten stand die deutschösterreichische Sozialdemokratie völlig im Banne dieser Massenstimmung. Ohne Vorbehalt stellte sie sich an die Seite der Mittelmächte. Ohne Vorbehalt stellte sie ihren Einfluss auf die Massen in den Dienst der Kriegführung.”

14 O.B. (=Bauer, Otto), Würzburg und Wien, OBW 8, 899-900 (Der Kampf Bd. 10, 1917).

puolue ja ammattiyhdistysliike eivät tätä heti seuranneet, saati johtaneet. Keskusjohdon ja paikallisorganisaatioiden yhteydet rakoilivat.¹⁵

Syksyllä 1916 sodan ajan historian lehti kääntyi. Syksyn 1914 henki oli poissa. Jo vuoden 1915 lopulla oli tultu tilanteeseen, jossa sota näytti jatkuvan ikuisesti — the point of no return. Itävalta oli tullut täysin riippuvaiseksi Saksasta; luotiin keskusvaltojen yhteinen sodanjohto. Sodan luonnetta syksyllä 1916 kuvasi konkreettisesti se, että teräskypärät otettiin käyttöön. Sota oli synkkää ja toivotonta asemasotaa, poteroihin kaivautumista.¹⁶

Itävalta-Unkarin luhistuminen alkoi. Se alkoi — ainakin symbolisesti, niin kuin sotakin oli alkanut — attentaatista, kun Friedrich Adler ampui pääministeri Stürgkhin kuoliaaksi.¹⁷ Kuukautta myöhemmin keisari Franz Josef kuoli. Nyt alkoi myös avoin protestointi absolutismia vastaan. Se sai lopullisen sysäyksen Venäjän helmikuun vallankumouksesta; vallankumous osoitti sodan näännyttämille ihmisille, että sotaa ja sen seurauksia ei ollut pakko sietää loputtomasti. Venäjän vallankumouksen ravistukset ja Fr. Adlerin syytökset puoluetta vastaan saavuttivat työläisjoukoissa voimakasta vastakaikua, Bauer arvioi.¹⁸

Keväällä 1917 voimistuneissa mielenosoituksissa vaadittiin ennen kaikkea parlamentin kutsumista koolle.¹⁹ Sosiaalidemokraatit olivat aktivoituneet, mutta mielenosoitukset olivat enimmäkseen spontaaneja. Puolueen politiikkaan alkoivat vaikuttaa sen nuoren intelligentsian sodan vastaiset katsomukset. Tämä puolueen vasemmistona profiloitunut ryhmä oli kokoontunut juuri Friedrich Adlerin ympärille. Nuoret vaativat rauhaa ehdoitta; rauha tuli solmia heti ilman mitään vaatimuksia tai hyvityksiä — status quo ante bellum.²⁰

Fritz Adlerin teolla sinänsä oli suuri merkitys, koska se koettiin kansan keskuudessa lähes sankarillisena tekona. Adlerin oikeudenkäynti on legendaarinen. Adler syytti puolustuspuheenvuorossaan, joka kesti kuusi tuntia, paitsi Stürgkhin hallitusta, myös uutta Clam-Martiničin hallitusta diktatuurista. Hän syytti sosiaalidemokraattien johtoa taipumisesta tähän perustuslaillisuuden ja oikeusvaltion polkemiseen.²¹ Bauer kirjoitti Itävallan vallankumouksen historiassaan 1923, että Friedrich Adlerin teko oli käännekohta Itävallan työväenliikkeen historiassa. Joukot kokivat Bauerin mukaan Adlerin sankarikseen, joka oli uhrannut elämänsä vapauttaakseen ihmiset sodan kärsimyksistä. Myös toivo parlamentin koolle kutsumisesta elpyi.²²

15 Unfried, *Entwicklungsebenen der Arbeiterbewegung ... während des Krieges* (1990), 300, 306.

16 Rauchensteiner 1993, 371-374.

17 Ks. esim. Ardelt, Rudolf G., *Der Prozess gegen Friedrich Adler*, teoksessa *Sozialistenprozesse* (Wien 1986), 181-232.

18 O.B. (=Bauer), *Würzburg und Wien* (1917), OBW 8, 903.

19 Neck, Rudolf, *Arbeiterschaft und Staat im Ersten Weltkrieg 1914-1918* (A. Quellen), I, Wien 1964, dokumentit 151, 152, 155, 158, 173, 185, 213, 217, 220, 221, 224.

20 Unfried, *Entwicklungsebenen der Arbeiterbewegung ... während des Ersten Weltkrieges* (1990), 304.

21 Ardelt, *Der Prozess gegen Friedrich Adler* (1986), 202.

22 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 564.

Muutamaa päivää Adlerin oikeudenkäynnin jälkeen (Adler sai elinkautisen tuomion), 30.5.1917 parlamentti kokoontui. Parlamentin koolle kutsuminen oli jo jossakin määrin odotettu tapahtuma. Sitä oli valmisteltu maaliskuusta lähtien; yhteiskunnalliset ja taloudelliset ongelmat olivat sitä luokkaa, että poliittinen päätöksenteko ilman parlamenttia ei voinut jatkua. On vaikea sanoa, kuinka paljon Adlerin tapaus lopulta vaikutti. Suuri merkitys oli joka tapauksessa oikeudenkäynnin aikoihin huipentuneilla mielenosoituksilla. Bauer kytki nämä asiat suoraan yhteen, se oli selvä.²³ Tämä oli kolmas kerta, kun joukkomielenosoitukset ja parlamentarismi yhtyivät saaden vallankumouksellisen merkityksen. Edelliset kerrat olivat 1890-luvun alussa, kun kuuria-parlamenttia uudistettiin lakkoliikkeiden jälkeen ja 1905, kun koko parlamentti reformoitiin.

Parlamentin ensimmäisessä istunnossa annetuissa ryhmäjulistuksissa slaavit esittivät itsenäisyysvaatimuksen.²⁴ Ne eivät olleet muotoiluiltaan jyrkkiä, mutta toisaalta niiden viesti oli selvä: Habsburg-monarkiasta haluttiin irti; kansat ottivat päätöksen sodasta ja rauhasta omiin käsiinsä myös Itävallassa.²⁵

Parlamenttityö lähti käyntiin ilman dramatiikkaa. Parlamenttia työllistivät kesä- ja heinäkuussa poikkeustilasäädösten käsittely sekä seuraavan vuoden budjetti, minkä ympärille keskittyi myös kansallinen ja poliittinen opponointi. Kesäkuussa jouduttiin ottamaan käsittelyyn kysymys edustajien toimikauden pidentämisestä, koska edustajat istuivat vuoden 1911 mandaateilla. Teemat, jotka tulivat sitten toistumaan, tulivat esille: kysymykset hallitukselle koskien rauhan aikaansaamista, säädökset koskien sota- ja poikkeustuomioistuimia sekä kysymykset koskien hallituksen elintarvikepolitiikkaa.²⁶ Sodan arki kotirintamalla oli vahvasti esillä; yksi tärkeimmistä uusista valiokunnista oli jälleenrakennusvaliokunta (Wiederherstellungsausschuss), joka kokoontui ensimmäisen kerran kesäkuun lopussa 1917 ja sitten säännöllisesti sodan ja monarkian viimeisiin päiviin.²⁷

Yleisesti ottaen parlamentin toiminta jatkui sellaisena kuin se oli ollut sotaa ennen. Jarruttamista oli kuitenkin vaikeutettu korjaamalla edustajainhuoneen työjärjestystä.²⁸ Parlamentti kokoontui sitten vuoden loppuun mennessä yhteensä 52 kertaa, ilman

23 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 565; Rauchensteiner 1993, 448-449; Redlich 1925, 259. Parlamenttirakennus oli toiminut sodan alusta alkaen upseereiden sotasairaalana.

24 Sten. Prot. über die Sitz. des Hauses der Abgeordneten des österr. Reichsrates im Jahre 1917 (XXII. Session), 30.5.1917.

25 Esim. tsekkien ryhmäjulistuksesta: "Auf dem Boden des alten Rechtes der böhmischen Krone auf staatlicher Selbständigkeit stehend, fordert es im Sinne der neuen Demokratie Erweiterung des Selbstbestimmungsrechtes auf den ganzen böhmisch-slovenischen Volksstamm, ...". Ibid.

26 Sten. Prot. über die Sitz. des Hauses der Abgeordneten des österr. Reichsrates im Jahre 1917, Sitz. 2 - 21 (5.6.-15.7.1917).

27 Ks. Soz. dem. Parlamentsklub, Ausschussmappen, Karton 6, VGA.

28 Ks. esim. Rauchensteiner 1993, 453.

keskeytyksiä.²⁹ Vallitseva ilmapiiri oli kuitenkin laimea; suurta osaa edustajista ei työskentely valtiopäivillä enää juurikaan kiinnostanut, sitä ei koettu tärkeäksi.³⁰

Sosiaalidemokraatit suhtautuivat parlamenttityön käynnistymiseen varovaisen optimistisesti. Suureen riemuun ei ollut kuitenkaan aihetta. AZ:ssa arvioitiin varsin realistisesti toukokuun lopussa 1917, että parlamentissa kansojen vastakohtaisuudet tulisivat jälleen pintaan. Sodan aiheuttamaan hätään parlamentti ei voisi paljon vaikuttaa, lehdessä kirjoitettiin. Kuitenkin parlamentin avautuminen uudelleen avasi kehityksen “vapauden, demokratian ja oikeuden väylällä”.³¹ Sosiaalidemokraatit pitivät parlamenttia kuitenkin rauhan ja sodan hädän lievittämisen välineenä. Ensi päivinä parlamenttityön näkymiä arvioitiin myönteisesti siinä suhteessa, että alkutunnelmat näyttivät takaavan ainakin jonkinlaisen työrauhan. Puolueessa ei katsottu nyt kovin tärkeäksi valtiosääntöreformia, koska olennaisinta oli, että jotakin valtiosääntöä ylipäänsä noudatettiin. Kuukauden työskentelyn jälkeen AZ:ssa saatettiin kirjoittaa, että “Itävallan politiikka vaikuttaa tällä hetkellä ainakin ulospäin rauhalliselta ..”.³²

Kesäkuun lopussa 1917 Clam-Martinicin hallitus kaatui. Tässä yhteydessä käytiin keskusteluja sosiaalidemokraattienkin mahdollisesta osallistumisesta hallitukseen, mutta sosiaalidemokraateille oli selvää, että sotaa käyvän valtion hallitukseen ei voitaisi mennä.³³ Clam-Martinicin ministeristön tilalle tuli väliaikaiseksi ajateltu ritari Ernst von Seidlerin hallitus, joka pysyi vuoden virassaan. Elokuussa 1917 hallituksen kansallista pohjaa laajennettiin. AZ luonnehti uutta hallituskokoonpanoa seuraavasti: “... saksalaisten rinnalla on nyt kaksi puolalaista, sitten niin sanotusti kaksi neljännes-tsekkiiä sekä yksi puolieteläslaavi.”³⁴

Parlamentin ympärillä vallinnut suhteellinen seesteisyys ei kuitenkaan vastannut yhteiskunnan yleistä tilaa. Rintamat olivat pysähdyksissä, taloudellinen hätä oli mitaamaton, yhteiskunnalliset ristiriidat kärjistyivät kaikilla tasoilla; kansallisten kiistojen ohessa kaupungit ja maaseutu ajautuivat kohti avoimia yhteenottoja. Lakot, jotka suuntautuivat myös sos.dem. puoluetta vastaan, olivat arkipäiväisiä. Näiden uutisten keskellä AZ ilmoitti 12.9.1917 muutamalla rivillä: “Voimme kertoa tänään puoluetovereille iloisen viestin ... Otto Bauer lienee ensi viikolla jälleen Wienissä.”³⁵

29 Index zu den Sten. Prot. des Hauses der Abgeordneten ..., XXII. Session, 30. Mai 1917 bis 12. November 1918. Redlich kirjoittaa: “Aber nicht nur während der ganzen Session des Jahres 1917, sondern auch später noch und fast bis an das Ende blieb, zumal an seinem Traditionen gemessen, der Zustand des österreichischen Abgeordnetenhauses äusserlich ziemlich unverändert, ja man kann fast behaupten, je näher die Katastrophe herankam, desto ruhiger war der Gesamtausdruck, den diese von so vielen verschiedenen Völkern gebildete Versammlung nach aussenhin machte.” (Redlich 1925, 261)

30 Rauchensteiner 1993, 454.

31 AZ 27.5.1917, pk. “Vor dem Reichsrat”.

32 AZ 30.5. (pk. Der Reichsrat wieder eröffnet”), 31.5. (pk. “Der erste Tag”), 1.6. (pk. “Kein Gelöbnis”) ja 28.7.1917.

33 Ed. PV-prot. der SDAPÖ ... 1897-1918, Bd. 2 - Teil 2, Sitz. 21.6.1917, 508.

34 AZ 31.8.1917; Rauchensteiner 1993, 456-457.

35 AZ 12.9.1917.

II OSA

SOSIAALIDEMOKRAATTINEN TASAVALTA. PARLAMENTTI 'ITÄVALLAN VALLANKUMOUKSEN' NÄYTTÄMÖNÄ

1. TASAVALLAN SYNTY

“Der neue Staat wäre ohne uns nicht einmal republikanisch geworden.”
— Otto Bauer 9.1.1919

1.1. Keskellä vallankumousta

Bauer oli viettänyt vajaan kolme vuotta eri vankileireissä Siperiassa “lähes täysin maailmasta erotettuna”. Hän oli opiskellut venäjän kieltä ja työskennellyt aktiivisesti poliittisen filosofian parissa. Vähäiseen lähdekirjallisuuteen nojautuen hän kirjoitti kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän aatehistoriaa, joka sittemmin julkaistiin Karl Kautskyn juhla kirjassa otsikolla *Das Weltbild des Kapitalismus* vuonna 1924.¹ Victor Adlerin vedottua keväällä 1917 Hjalmar Brantingiin, joka oli Sosialistisen Internationalin Skandinavian komitean puheenjohtaja ja joka valmisteli laajaa rauhankonferenssia Tukholmaan, jotta tämä työskentelisi Kansainvälisessä Punaisessa Ristissä Bauerin puolesta Bauer pääsi palaamaan niin sanottuna vaihtovankina heinäkuussa 1917 keskelle vallankumousta ikään kuin sen silminnäkijäksi Pietariin. Hän asui siellä joitakin viikkoja Lydia ja Theodor Danin vieraina, jotka edustivat Venäjän vallankumouksessa mensevikkien internationalistista suuntausta.² Pietarista Bauer matkusti Suomen kautta Saksaan ja sieltä Wieniin, jonne saapui 21.9.; vielä samana päivänä hän osallistui puoluetoimikunnan kokoukseen.³

Fr. Adlerin perustamana Wienissä vaikutti tuolloin Marx-Verein, joka oli koonnut yhteen puolueen sotapolitiikkaa vastustaneen nuoren älymystöryhmän. Mukana oli muun muassa Bauerin puoliso Helene Bauer.⁴ Siitä muodostui marraskuun 1917 puoluepäiviin mennessä sosiaalidemokraattisen puolueen organisoitunut vasemmisto. Sen ohjelmaan kuului välitön pyrkimys Itävallan irrottamiseksi sodasta ja kansallisen itsemääräämisoikeuden periaatteen toteuttaminen. Bauer liittyi kotiuduttuaan tähän joukkoon.⁵

1 Ks. OBW 2, 887-933.

2 Braunthal 1961, 25-28; Steiner, Herbert, Otto Bauer und der Kampf um den Frieden 1917-1918, *Zeitgeschichte*, Jg. 15, 1987/88, 135.

3 Bauer Kautskylle 28.9.1917, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 500, IISG; Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 2 - Teil 2, Sitz. 21.9.1917, 527.

4 Helene Bauer (1871-1942) oli tunnetun puolalaisen sosiologin Ludwig Gumplowiczin veljentytär. Hänen ensimmäinen aviomiehensä oli sosiologi Max Landau, joka oli Cafe Centralin kantaryhmäläisiä. Helene Bauer opiskeli kansantaloustiedettä Zürichin ja Wienin yliopistoissa suorittaen tohtorin tutkinon 1905. Hänen sosiaalitaloudellisia artikkeleitaan julkaistiin sittemmin muun muassa *Kampf*-lehdessä. Helene Bauer emigroitui yhdessä miehensä kanssa Brnohon vuonna 1934 ja sieltä Pariisiin, josta Otto Bauerin kuoltua siirtyi Ruotsin, Tanskan ja Norjan kautta Yhdysvaltoihin 1941. (Czeike, Felix, *Historisches Lexicon Wien*, Bd. 1, Wien 1992, 274)

5 Leser 1985, 121-131; Unfried, *Entwicklungsebenen der Arbeiterbewegung ... während des Ersten Weltkrieges* (1990), 303-306. Merkittävimmät ryhmän jäsenet jo mainittujen lisäksi olivat Max Adler, Robert Danneberg, Julius Deutsch ja Leopold Winarsky.

Ystäviensä painostuksesta Bauer työsti Venäjällä saamansa kokemukset julkaisuksi. Kirjanen *Die russische Revolution und das europäische Proletariat* (esipuhe 10.10.1917) ilmestyi nimimerkillä Heinrich Weber, koska Bauer oli edelleen armeijan palveluksessa työskennellen sotaministeriössä.⁶ Bauer käsitteli siinä Venäjän vallankumouksen taustaa ja näköaloja sekä sitä, miten eurooppalaisen sosiaalidemokratian tulisi suhtautua Venäjän kehitykseen. Bauerista tuli seuraavina vuosina Venäjän, Venäjän vallankumouksen ja Neuvostoliiton tuntija, läntisten marxilaisten keskuudessa yksi tärkeimmistä. Kirjoituksia näistä teemoista Bauer julkaisi 30-luvulle saakka. Hän pani alulle keskustelun neuvostoyhteiskunnan kehitystrendeistä ja mahdollisuuksista. 1930-luvulla hänellä oli — tuolloin vielä harvinainen — teoria Neuvostoliiton kehityksestä ja stalinismista.⁷

Bauer selvitti lyhyesti Venäjän vallankumouksen synnyn ja vaiheet vuodesta 1905. Keskeisen merkityksen hän antoi tässä, kuten myöhemminkin, talonpoikien ja työläisten liittoutumiselle: ”maannälkä” oli tehnyt venäläisistä talonpojista vallankumouksellisia ja sosialisteja.⁸ Maaliskuun vallankumouksessa vallankumoukselliset olivat organisoineet leipäpulasta johtuneet nälkämellakat, ”elementaariset liikkeet” yhteiskunnalliseksi luokkataisteluksi. Maakysymys pysyi kuitenkin ratkaisemattomana.⁹ Sota oli johtanut tsarismiin kukistumiseen, mutta jatkuessaan sota estäisi vallankumouksen etenemisen Venäjällä; vallankumouksellinen Venäjä oli demokratian esitaistelija Bauerin mukaan: vallankumous oli vapauttanut tsarismiin orjuuttamat kansat — valtava historiallinen edistysaskel — , ja siten Venäjä oli esimerkki Keski-Euroopassa. Rauha ja vallankumouksen jatkuminen Venäjällä olivat Keski-Euroopan demokraattisen kehityksen edellytyksiä.¹⁰

Bauerin varsin innostuneet ensireaktiot kuvastivat sitä toiveikkuutta, jota sodan mahdollinen päättyminen ja siitä seuraava kansainvälisen vallankumouksen mahdollisuus hänessä syksyllä 1917 herätti. Victor Adler, joka muutoin oli ilahtunut Bauerin

6 Weber, Heinrich (= Otto Bauer), *Die russische Revolution und das europäische Proletariat*, OBW 2, 40-87 (Wien 1917); Steiner, Otto Bauer und der Kampf um den Frieden ... (1987/88), 136. Bauer eli jatkuvasti tarkkailun alla. Hänestä tehtiin helmikuussa 1918 kysymys valtiopäivillä ”upseerina joka levittää bolsevismia”.

7 Ks. esim. Croan, Melvin, *Prospects for the Soviet Dictatorship: Otto Bauer*, teoksessa *Revisionism: Essays on the History of Marxist Ideas*, ed. by Leopold Labedz, London 1962, 281-296; Kautsky, John H., *Otto Bauers widersbrüchliches Bild der Sowjetunion*, teoksessa *Soziale Demokratie und sozialistische Theorie. Festschrift Hans-Josef Steinberg*, Bremen 1985, 103-117; Leser, Norbert, *Otto Bauers Haltung gegenüber dem Bolschewismus*, teoksessa *Otto Bauer. Theorie und Politik*, Berlin 1985, 94-103; Löw, Raimund, *Otto Bauer und die russische Revolution*, Wien 1980; Schöler, Uli, *Otto Bauers Auseinandersetzung mit der Oktoberrevolution und dem sowjetischen Modell*, teoksessa *Otto Bauer. Theorie und Politik*, Berlin 1985, 104-117. Ks. myös Salvadori, Massimo, *Karl Kautsky and the socialist Revolution 1880-1938*, 1979, 294-312.

8 Weber (=Bauer), *Die russische Revolution und das europäische Proletariat* (1917), OBW 2, 49-50.

9 *Ibid.*, 52-53.

10 *Ibid.*, 81-84.

paluusta, piti tätä “hieman liikaa bolsevikkina” tuossa vaiheessa.¹¹ Bauer itse kirjoitti Julius Martowin johtamien mensevikki-internationalistien olevan oikeilla linjoilla Venäjällä. Nämä pyrkivät paitsi yhteistyöhön porvariston kanssa, ensisijaisesti rauhan aikaansaamiseen. Bolsevikkien hän arvioi soveltavan jakobinistien “taikauskoa giljotiiniin”; bolsevikit uskoivat “konekiväärien kaikkivoipaisuuteen”.¹²

Teemamme kannalta kiinnostava on Bauerin kirjasessa esiintynyt demokratia-käsitys. Työväenluokan seuraavana tavoitteena Venäjällä Bauer näki olevan Venäjän muuttamisen “demokraattiseksi tasavallaksi”, joka edellytti perustuslakia säättävän kansalliskokouksen kokoontumista. Työväenluokkaa edustivat ja sen tavoitteita artikuloiivat neuvostot, joihin jäsenet oli kaikissa kaupungeissa valittu “työläisten kokonaisuuden toimesta erottelematta poliittisia näkemyksiä”.¹³ Neuvostot olivat siten aidosti kansanvaltaisia, edustivat spontaanilla tavalla ruohonjuuritasoa, Bauer ajatteli. Talonpojat olivat työläisten kanssa liitossa, toisin kuin Saksassa ja Keski-Euroopassa; he muodostivat työläisneuvostojen mallin mukaisesti omia neuvostoja. 15. maaliskuuta 1917 alkaen Venäjällä hallitsi väliaikainen hallitus, aateliston ja porvariston hallitus. Sitä vastassa olivat ja vallasta kamppailivat kuitenkin työläisten ja sotilaiden neuvostot ja talonpoikien neuvostot - “demokratia”. Duumaa edustanut hallitus ei edustanut demokratiaa, vaan aatelistoa ja porvaristoa. Valtiovallasta taistelivat hallitus ja neuvostot; porvaristo ja demokratia.¹⁴

Duuma ei siis Bauerin käsitteistössä ollut demokratian edustaja. Demokratian korkein elin oli työläis- ja sotilasneuvostojen toimeenpanevan komitean ja talonpoikien neuvostojen toimeenpanevan komitean yhteinen istunto. Käsitteellisesti Bauer selvensi tässä, että yhteisnimitys kyseisistä neuvostoista (Rat) oli sowjet.¹⁵ Neuvostoja (sowjet) vastassa oli porvaristo, jonka voitiin katsoa varsinaisen porvariston lisäksi koostuvan, Bauerin mukaan edelleen, aatelistosta, kenraaleista ja upseereista. Porvaristo-osapuolta edustivat väliaikainen hallitus ja pääesikunta.¹⁶

Edellä on käsitelty sitä, että Bauer tarkoitti demokratialla, silloin kun siitä eksplisiittisesti puhui, lähinnä enemmistön valtaa. Käsite on kuitenkin häilyvä. Eikö ollut epäselvää, edustivatko neuvostot Venäjällä enemmistöä sen suuremmassa määrin kuin duuma esimerkiksi? Entä mitä neuvostoille tapahtuisi, kun perustuslakia säättävä kansalliskokous kokoontuisi?

Demokratia ei ollut Bauerille yhteiskunnallisista (luokka)suhteista erotettava käsite, teoreettinen tai poliittinen abstraktio. Se ei myöskään yksiselitteisesti sisältänyt jotakin riippumatonta arvoa — kuten kansanvalta (jota artikuloisi kansanedustuslaitos) — vaan se oli sellaisenaan käsitteenä tyhjä ja vasta yhteiskunnallisiin ja poliittisiin suhteisiin, historialliseen kokonaistilanteeseen kytkettynä käsitteenä merkityksellinen. Joka tapauksessa demokratia Bauerilla kulkee yhdessä vallankumouksen, edistyksen

11 Victor Adler Kautskylle 14.11.1917 (Victor Adler. Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky ..., Wien 1954, 646)

12 Bauer Kautskylle 28.9.1917, em. kirje IISG (viite 335).

13 Weber (=Bauer), Die russische Revolution und das europäische Proletariat (1917), OBW 2, 46-47.

14 Ibid., 55.

15 Ibid., 56.

16 Ibid.

ja sosialismin kanssa, pikemminkin niille alisteisena kuin niiden kanssa rinnakkaisena käsitteenä. Niinpä demokratia Venäjällä merkitsi Bauerille eri asioita kuin lännessä; sama koski myös sosialismia ja vallankumousta. Demokratian (ja vallankumouksellisen sosialismin) näkökannalta Venäjän ja lännen ero liittyi selvimmin työläisten ja talonpoikien suhteeseen: Venäjällä kysymys näytti siis olevan liitosta. Erityisesti Keski-Euroopassa tilanne oli päinvastainen; näiden kahden välillä vallitsi melkein sotatila.

Tästä ei kuitenkaan pidä tehdä sitä johtopäätöstä, että demokratia olisi ollut Bauerille vähämerkityksellinen tai että sillä olisi ollut hänelle vain välinearvoa. Hän halusi sanoa, että demokratia ei vielä ollut sosialismia (kuten esimerkiksi Bernsteinille), ja että toisaalta kuitenkin sosialismia ei voinut olla ilman demokratiaa. Bauerille demokraattinen tie sosialismiin oli sosialistinen tie demokratiaan. Hän näytti välttävän demokratian lopullista määrittelyä, mikä oli sikäli luonnollista, että vallankumous oli käynnissä ja demokratian ja sosialismin muodostuminen olivat kesken. Sakari Hänninen on luonnehtinut demokratiaa Bauerilla käsitteen olemusta varsin hyvin tavoittaen “samalla kertaa osallistumis-, oppimis-, päätös- ja valvontaprosessiksi”.¹⁷

Seuraava askel Venäjällä olisi, Bauer ennakoiki syys-lokakuussa 1917, demokraattinen porvarillinen tasavalta, jos vallankumous voisi edetä. Se tarkoitti porvarillista tasavaltaa, jossa porvaristo joutuisi nojautumaan osittain vallankumoukselliseen talonpojistoon, jossa työläisillä olisi täydet poliittiset oikeudet ja jossa maa ei olisi yksityis-, vaan yhteisomistuksessa.¹⁸

Bolsevikkien valtaantulo oli myös Wienissä yllätys; sos.dem. puolueen pää-äänenkannattaja tervehti sitä historiallisena edistysaskeleena. Se oli “vallankumous rauhan puolesta”, joka antoi koko maailmalle toivon.¹⁹ Bauerin reaktiot olivat varovaisia; bolsevikkeja hän ei kannattanut, mutta hän ei hyväksynyt tässä vaiheessa myöskään hyökkäystä bolsevikkihallitusta vastaan, niin kauan kuin nämä pysyvät “venäläisen proletariaatin puhemiehinä (Wortführer)”, kuten hän tammikuun alussa 1918 Kautskylle kirjoitti. Hän pitäytyi odottavalla kannalla; olennaista olisi kiinnittää työläisjoukkojen huomio Venäjän tapahtumien yhteiskunnalliseen puoleen.²⁰

Seikkaperäisemmän analyysin hän laati helmikuussa 1918.²¹ Ratkaisevaa oli, että bolsevikit olivat voittaneet armeijan tuen (samalla saksalainen imperialismi oli vahvistunut). Bolsevikkien vähemmistödiktatuuri perustui “punakaartin reaaliseen voimaan”.²² Bauer vertasi Venäjän valtiollista tilannetta Ranskan “kommunien federaatioihin” 1848 ja 1871. Bolsevikkien yhteiskuntaideaali — työläisten yksinvalta tehtaissa — oli syndikalistinen.²³ Yhtä välttämättä (unvermeidlich) kuin proletariaatin

17 Hänninen 1986, 55-56.

18 Weber (=Bauer), *Die russische Revolution und das europäische Proletariat* (1917), OBW 2, 72.

19 AZ 9.11.1917 (pk. “Eine Revolution für den Frieden”) ja 11.11.1917 (pk. “Russland bietet den Frieden an!”).

20 Bauer Kautskylle 4.1.18, Kautsky-Nachlass, Brief 503, IISG. Bauer erityisesti alleviivaa yhteiskunnalliseen-sanaa.

21 Weber, Heinrich (= Bauer, Otto), *Die Bolschewiki und wir*, OBW 8, 919-932 (*Der Kampf 1918/24.2.1918*).

22 *Ibid.*, 925-926.

23 *Ibid.*, 927.

voimantunto oli vuoden 1917 aikana kasvanut, yhtä varmaa Bauerin mielestä olisi bolsevikkien epäonnistuminen: “Myös venäläinen proletariaatti on antanut vallankumouksessa sen käsiin pelatun faktisen vallan kautta johtaa itsensä harhaan, yli alkuryntäyksen keinojen.”²⁴

Bauerin palattua Wieniin hän oletti, että tilanne Itävalta-Unkarissa oli sodan ja Venäjän tapahtumien seurauksena — valtakunnan aktuaalinen kansallisuusongelma oli lähtöisin slaaveista — kokonaan muuttunut. Bauerille oli selvää, että puolueen kansallisuuspoliittinen linja pitäisi arvioida uudelleen. Marraskuussa 1917 hän tähdensi suurten muutosten merkitystä monarkian ja sen kansallisten ongelmien käsitteilyssä. “Rauhallisina aikoina” Rennerin edelleen ajama kansallisen autonomian politiikka oli saattanut vaikuttaa vallankumoukselliselta, mutta “suurten historiallisten tapahtumien aikana” sama politiikka voisi ilmentyä suorastaan vastavallankumouksellisena.²⁵ Oli siis tehtävä praktinen poliittinen käänne. Kysymys oli samalla käsitteiden (autonomia, kansallinen, nationalismi) funktion muutoksesta. Bauerin poliittinen strategia oli tässä vaiheessa nimenomaan kansallisuuspoliittista strategiaa aina hänen ulkoministerikautensa loppuun heinäkuussa 1919 saakka; kansallinen ja poliittinen olivat Bauerille nyt selvemmin yhtä kuin milloinkaan muulloin.

Praktisen käännöksen ajajaksi tuli tunnetusti puolueen vasemmistoryhmittymä, joka sai vastaansa Rennerin johtaman kansallisuuspoliittista reformismia monarkian tai Tonavan federaation (Donauföderation) puitteissa kannattavan linjan. Vasemmisto ja Renner ottivat yhteen puoluekokouksessa 1917. Vasemmisto hyökkäsi Rennerin edustamaa “ahdasta reformismia” vastaan julkilausumassaan (Erklärung der Linken). Siinä vaadittiin “yksittäisten johtajien monopolin rikkomista poliittisessa ajattelussa” ja peräänkuulutettiin kansainvälisen Zimmerwaldin kokouksen henkeä; vaadittiin voimakkaita toimia sodan lopettamiseksi. Kokous hyväksyi kuitenkin (Rennerin muotoileman) päätöslauselman - lopulta yksimielisesti -, jossa demokraattista hallintoreformia Itävallan rakentamiseksi kansallisuksien liittovaltiona (Nationalitätenbundesstaat) pidettiin kansallisuuspolitiikan perustana (edelleen).²⁶

Puoluekokous merkitsi huolimatta tästä uuden kehityksen alkua: vasemmiston kritiikki oli radikaalin linjauksen lähtölaukaus. Vuoden kuluessa puolue suuntasi katseensa Saksaan. Bauerin moottoroima kansallisuuspoliittinen ohjelma syrjäytti Rennerin mallin.²⁷ Bauer itse arvioi jo puoluekokouksen ajoittuneen tilanteeseen, jossa puolueen yleinen mieliala oli kulkenut selvästi vasemmalle.²⁸

24 Ibid., 928.

25 O.B. (=Bauer), Würzburg und Wien (1917), OBW 8, 902-903.

26 ‘Die Erklärung der “Linken”’, Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich, Wien 1918, 113-; Leser 1985, 128-130; Panzenböck, Ernst, Ein deutscher Traum. Die Anschlussidee und Anschlusspolitik bei Karl Renner und Otto Bauer, Wien 1985, 67-74.

27 Panzenböck 1985, 78.

28 O.B. (=Bauer), Würzburg und Wien (1917), OBW 8, 904. Bauer tähdensi tässä artikkelissa eroa Saksan tilanteeseen: toisin kuin Saksassa, jossa puolue oli sodan seurauksena jakaantunut, eikä siellä ollut näköpiirissä uutta yhtymistä, oli Itävallassa vasemmiston mahdollista täyttää funktionsa vanhan puolueen puitteissa. Tämä johtui siitä, että Itävallassa ei sosialistien osallistuminen hallitukseen ollut konkreettinen vaihtoehto, eikä reformistisella politiikalla ollut siten käytännöllisiä vaikutusmahdollisuuksia.

Vuosi 1918 alkoi lakkoaallolla. Lakkoliike alkoi tammikuussa 1918 Brest-Litovskin rauhanneuvottelujen aikaan Wiener Neustadtista, josta se levisi Wieniin ja muualle Itävaltaan. Syntyi Venäjän esimerkin mukaisia työläisneuvostoja, jotka vaativat välitöntä rauhan solmimista ja Wienissä myös kansansankariksi kohonneen Friedrich Adlerin vapauttamista. Lakkoliike kesti reilun viikon, mutta neuvostot jatkoivat toimintaansa, ja lopulta lakkojen ainoaksi reaalisiksi tulokseksi jäi työläis- ja sotilasneuvostojen institutionalisoituminen.²⁹

Jälkikäteen, Itävallan vallankumouksen historiassaan (1923) Bauer kuvasi lakko liikettä vallankumoukselliselta karaktääriltään komeaksi, mutta arvioi, että erityisesti Saksan invaasion pelko oli leijunut liikkeen yllä; puoluejohto halusi pidätellä sitä, koska pelättiin vallankumouksen eristäytymistä.³⁰ Tammikuun lakoilla (Jännerstreik) oli Bauerin mukaan kauaskantoisin vaikutus armeijassa, jossa syntyi lakkojen seurauksena kapinoita.³¹

Puoluejohdon pidättyvä suhtautuminen lakkoihin näyttäisi selittyvän ainakin osaltaan vuoden 1911 kokemuksista: lakkoja ei pidetty täysimittaisina. AZ kirjoitti yhteenvedossaan, että “... parhaat taistelijamme ovat rintamalla. Heidän sijaansa on astunut monissa tehtaissa työläisiä, jotka ovat vasta hiljakkoin tulleet maalta, vasta äskettäin liittyneet organisaatioihimme.”³² Toisin sanoen puolueessa pelättiin katu-anarkiaa. Puolue vaatikin koko lakkoepisodin ajan rauhan ja järjestyksen säilyttämistä. Tässä Hans Hautmann on — ei kuitenkaan täysin vailla jälkiviisautta — tunnistanut ensimmäisen tasavallan historiasta tutun asennoitumisen sosiaalidemokraattisessa puolueessa: pyrkiä oikeuttamaan toimettomuus (Rechtfertigung des Nichthandelns).³³ Reinhard Owerdieck on nähnyt tammikuun lakkojen avanneen tasavallan perustamista leimanneen jakson, jolloin sosiaalidemokraatit olivat valmiita yhteiskunnallisiin kompromisseihin.³⁴

Bauerin edustamat kansallisuuspoliittiset näkemykset kiteytettiin niin sanottuun vasemmiston kansallisuusohjelmaan huhtikuussa 1918.³⁵ Ohjelman punainen lanka oli periaate, että saksalainen sosiaalidemokratia ei voinut taistella periaatteiltaan demokraattisena, kansainvälisenä ja vallankumouksellisena liikkeenä toisten kansojen vapauspyrkimyksiä vastaan. Mutta samalla piti taata, että sosiaalidemokraatit kaikkialla kamppailisivat kansallisten porvaristojensa harjoittamaa nationalistista politiikkaa vastaan, pyrkimyksiä alistaa toisia kansoja (alueellaan). Sosiaalidemokraateilla olisi siis kansallinen vapaus — vapaus puolustaa irtautumista Itävalta-Unkarin valtioliitosta —, mutta se ei tarkoittanut nationalismiin hyväksymistä, vaan sen vastaista taistelua.³⁶

29 Hautmann 1987, 137-176.

30 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 572-576.

31 Ibid., 576.

32 AZ 23.1.1918 (pk. “Einig und geschlossen!”).

33 Hautmann 1987, 168.

34 Owerdieck, Reinhard, Parteien und Verfassungsfrage in Österreich. Die Entstehung des Verfassungsprovisoriums der Ersten Republik 1918-1920, Wien 1987, 15.

35 Ein Nationalitätenprogramm der “Linken”, OBW 8, 947-954 (Der Kampf 1918/April). Ohjelma oli Bauerin toimittama, mutta ei kuitenkaan hänen signeeraamansa.

36 Ibid., 951.

Käytännössä ohjelman piti taata myös alueen saksalaisten kansojen vapaa yhteenliittyminen. Varsinaisessa ohjelmaosassa esitettiin, että kukin kansallinen ryhmä (kieliryhmä) Itävallassa valitsisi kansalliskokouksen perustuslakinsa säätäjäksi. Jokainen kansa määritteli sitten suhteensa muihin kansoihin Itävallassa ja sen ulkopuolella. Periaatteena oli, että sosiaalidemokraatit toimivat sen puolesta, että taloudelliset asiat pysyisivät yhteisinä (entisen) Itävallan alueella. Kansallisten vähemmistöjen asema säädeltäisiin kansojen välisin sopimuksin.³⁷

Ratkaisevaa Bauerin kansallisuuspolitiikan selittämisessä on perspektiivi vuoden 1848 ‘demokraattiseen ja vallankumoukselliseen Saksaan’, suureen Saksaan — Grossdeutsch, mutta ei suur-Saksaan — Alldeutsch. Keskustelussa kevään 1918 aikana esiintyi sosiaalidemokraattisiakin kannanottoja, jotka perustuivat puhtaasti suursaksalaiseen ajatteluun, Saksan-Itävallan liiton vahvistamiseen valtioliittona ja/tai taloudellisen ja poliittisen Keski-Euroopan liiton (Mitteleuropa) uusintamiseen maailmansotaa edeltävältä pohjalta. Professori Ludo Hartmann esimerkiksi perusteli tällaisen politiikan välttämättömyyttä alueen saksalaisen talouden ja kulttuurin puolustamisessa.³⁸ Bauer näki mahdottomaksi toimia kansoja³⁹ ylivaltaansa alistavan saksalaisen herruusjärjestelmän puolesta. Saksalaisen kansan yhteys voisi toteutua “vain Euroopan demokraattisessa järjestelmässä”, jossa Saksan nyt alistamille kansoille oli annettu itsemääräämisoikeus.⁴⁰

Vuoden 1848 vallankumouksellinen Saksa oli ideaali, josta voitiin löytää toimintaa oikealla tavalla suuntaavaa mallia. Tällainen suuri Saksa olisi, kuten Lassalle oli Bauerin mukaan ilmaissut “Grossdeutschland moins les dynasties” — Saksa dynastioista vapaana kansanvaltiona (Volksstaat).⁴¹ Kirjassaan *Die österreichische Revolution* (1923) Bauer selitti suuren Saksan ajatusta. Alunperin kysymys oli siitä, että katsottiin vallankumouksen suuntaan, jossa dynastiat Wienissä ja Berliinissä kaatuisivat, jolloin Saksa, mukaanlukien historialliset saksalaiset liittovaltiot Itävallassa, yhtyisi yhdeksi suureksi Saksan tasavallaksi. Samalla muodostettaisiin yhtenäinen Italia, itsenäinen Unkari ja vapaa Puola. Vuonna 1918 ei kuitenkaan enää voitu tavoitella historiallisten saksalaisten valtioiden liittoa, vaan ainoastaan saksankielisten alueiden yhdistymistä

37 Ibid., 952-953.

38 Hartmann, Ludo M., *Deutschland und wir, Der Kampf*, Jg. XI, April 1918, Heft 4, 215-218.

39 Näihin kansoihin Bauer luki Suomenkin. Todettakoon tässä yhteydessä myös, että toukokuun lopussa 1918 AZ:ssa julkaistiin pääkirjoituksena arvio Suomen vallankumouksen opetuksista. On hyvin mahdollista, jopa todennäköistä, että kirjoitus oli Bauerin laatima. Kirjoituksessa arveltiin työläisten, mutta ei työväenjohtajien, harkintakyvyn pettäneen: “Die furchtbare Katastrophe lehrt, wie verhängnisvoll es ist, wenn in der Arbeiterklasse die Leidenschaft die Herrschaft gewinnt über kühle Besonnenheit, die die eigene Kraft und die Kraft des Gegners richtig abzuschätzen weiss.” (AZ 28.5.1918, pk. “Lehren der finnischen Revolution”) — Baueria ilmeisesti kiinnosti Suomen tilanne erityisesti, koska Suomessa kansallisuuskysymys oli tärkeässä roolissa. Toinen ja ilmeisempi syy oli Saksan imperiaalistisen politiikan tulkinta. Ks. myös AZ 6.3.1918, pk. “Deutschlands Zug nach Finnland”.

40 Mann, Karl (=Bauer, Otto), *Deutschland und wir, OBW 8, 970-971* (Der Kampf 1918/Mai).

41 Schulze, Friedrich (=Bauer, Otto), *Marx oder Radetzky?*, OBW 8, 977 (Der Kampf 1918/Juni).

yhdeksi Saksaksi. Tämä sen vuoksi, että nyt myös aikaisemmille historiattomille kansoille — tsekeille, jugoslaaveille ja ukrainalaisille — piti tunnustaa kansallinen itsenäisyys.⁴²

Vasemmiston kansallisuusohjelman funktiota Bauer selitti tarkemmin Itävalta-Unkarin aktuaalisen tilanteen näkökulmasta siten, että ohjelma olisi tarkoitettu toteutettavaksi tilanteessa, jossa “byrokraattinen herruusapparaatti” hajoaisi ja jossa valtiosääntö rikkoutuisi. Vasemmisto halusi kysyä, miten kansallisuuksien suhteet olisi silloin järjestettävä.⁴³ Valtiollinen legitimitetti olisi luotava uudelleen. Tehtävä olisi perustuslakia säätävillä kansalliskokouksilla. Kokouksia olisi välttämättä useampia, koska “mikään valta ei voisi estää ei-saksalaisia kansoja valitsemasta omia perustuslakia säätäviä kokouksiaan”. Mielenkiintoinen kohta ohjelmassa oli kunnallisen tason nostaminen ratkaisevaan asemaan kielialueittain tapahtuvassa kansalliskokousten kokoamisessa. Ainoastaan kunnittain voitiin ohjelman ja Bauerin selityksen mukaan ratkaista kansalliskokousten kansallinen eli kielellinen koostumus. Kunnat päättäisivät, minkä kielialueen vaaleihin ne osallistuisivat. Tällöin saattaisi “mielivallallekin” (Willkür) tulla ratkaiseva osuus kokouksia järjestettäessä. Mutta mikä muu keino voisi olla mahdollinen, Bauer kysyi.⁴⁴

Vasemmiston kansallisuuspolitiikkaa on selostettu laajalti tutkimuskirjallisuudessa.⁴⁵ Se oli kiinnostavalla tavalla olemukseltaan vuoden 1848 ideoiden kaltaista: kansallinen ja poliittinen olivat yhtä; mitä kansallisempi ideajärjestelmä, sen poliittisempi (vasemmistolaisempi) se myös oli.⁴⁶ Bauer näki ja halusi osoittaa puoluetovereilleen juuri tämän: puolueen oli käytävä taisteluun kansallisen sisällöstä, sen poliittisista merkityksistä. Kuitenkin Bauerin edustaman suursaksalais-tasavaltalaisen⁴⁷ ajattelun toimeenpano sai odottaa vielä pitkälle syksyyn.

1.2. Poliittisesta yhteiskunnalliseen vallankumoukseen

Paine Habsburg-monarkian hajoamiseen kasvoi kesällä 1918: Yhdysvallat ilmaisi tukensa monarkian slaavikansojen itsenäistymispyrkimyksille. Riippumattoman Puolan luomisesta tehtiin ympärysvaltain rauhanehto. Heinäkuussa kokoontui Prahassa Narodnyi vybor, joka edusti kaikkia tsekkislaavilaisia puolueita Itävallassa. Elokuun alussa britit tunnustivat tsekkislaavien pakolaishallituksen liittolaisekseen ja lopulta myös liittoutuneeksi vallaksi. Valtakunnan sisäistä vakavuutta horjuttivat nälkäkatastrofi ja

42 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 556-557, 579.

43 Schulze, *Friederich (= Bauer), Marx oder Radetzky?* (1918), OBW 8, 987.

44 *Ibid.*, 988-989. Merkillepantavaa on, että monarkinen ‘virkavalta’ esiintyy tässä Bauerilla pahempana vallan lajina kuin ‘mielivalta’. Avoimeksi jää ‘väkivallan’ paikka.

45 Esim. Panzenböck 1985, 74-91 ja Pichler 1990, 329-374.

46 Andreas Biefangin mukaan noin vuoteen 1870 Saksassa päti: mitä kansallisempi ajatusmaailma oli, sitä enemmän vasemmalla liikuttiin poliittisessa kentässä. (Biefang, *Andreas, Politisches Bürgertum in Deutschland 1857-1868. Nationale Organisationen und Eliten*, Düsseldorf 1994, 19)

47 Pichler 1990, 382.

sitä seuranneet lakot ja rosvoukset loppukesällä 1918. Sotilaalliset offensiivit Italian rintamalla päättyivät tappioihin kesäkuussa ja heinäkuussa.⁴⁸

Sosiaalidemokraattisessa puolueessa ryhdyttiin varsin myöhään pohtimaan toimenpiteitä; toisaalta muissa puolueissa aktiivisuutta ei ollut yhtään enempää. — Reinhard Owerdieck kirjoittaakin, että saksalaisille puolueille kaikki tapahtui varsin odottamatta, jopa yllättäen.⁴⁹ Puoluetoimikunnan kokouksessa 20. syyskuuta 1918 Bauer esitti kaksi vaihtoehtoa kehityksen suunnasta. Ensinnäkin vallankumouksen puhkeaminen, joka johtaisi varmasti Itävallan hajoamiseen useisiin kansallisvaltioihin, olisi mahdollinen. Toinen vaihtoehto olisi rauhan nopea solmiminen, joka antaisi ehkä riittävästi aikaa perustavaalaatua olevalle valtioreformille. Bauer neuvoi puoluetta toistaiseksi vielä odottamaan. Julius Deutsch ja Josef Seliger tukivat Bauerin ehdotusta. Karl Seitz, joka edusti Rennerin linjaa, puhui jyrkästi vallankumouksen tukemista vastaan ja puolusti Itävallan uudelleenrakentamista kansallisuuksien liittovaltiona. Kokous päätti lopulta siirtää puolueen kannanottoa lokakuun puoluekokoukseen.⁵⁰

Puolue joutui kuitenkin jo ennen puoluekokousta antamaan esipäätöksen kansallisuuskysymyksessä, kun Thomas Masaryk julisti itsenäisen tsekkislaavilaisen valtion syntyneeksi (26.9.1918). Bulgarian luhistumista seurasi Prileppin aselepo (29.9.1918). Edellisenä päivänä kokoontuneen puoluetoimikunnan kokouksessa Bauer oli lausunut kantanaan mahdolliseen Itävallan erillisrauhaan, että sellaisen voisi solmia vain vallankumousohallitus. Ja vallankumous tarkoittaisi “Itävallan hajoamista ja siitä seuraavaa saksalaisen Itävallan liittymistä Saksaan”.⁵¹

Sosiaalidemokraattien parlamenttiryhmä hyväksyi lopulta Bauerin esityksestä 3. lokakuuta 1918 julistuksen, jossa SDAP tunnusti monarkian slaavilaisten ja romaanisten kansojen itsemääräämisoikeuden kuitenkin sillä edellytyksellä, että samaa periaatetta sovellettaisiin monarkian saksalaisiin. Anschluss-julistusta ei annettu vielä *expressis verbis*, mutta painotus oli jo selkeä: “Vaadimme, että kaikki Itävallan saksalaiset osat yhdistetään yhdeksi saksalaisitävallalaiseksi valtioksi, jonka tulee säädellä suhteensa muihin Itävallan kansoihin ja Saksan valtakuntaan omien tarpeidensa mukaan.”⁵²

Lokakuun 8. päivänä 1918 seurasi samansisältöinen kristillissosiaalisen puolueen kansanedustajien julistus.⁵³ Mainituissa sosiaalidemokraattisen parlamenttiryhmän

48 Bihl, Wolfdieter, *Der Weg zum Zusammenbruch Österreich-Ungarn unter Karl I. (IV.)*, teoksessa *Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Republik*, Graz ua. 1983, 42-44.

49 Owerdieck 1987, 19.

50 Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 2 - Teil 2, Sitz. 20.9.1918, 613.

51 Ibid., Sitz. 28.9.1918, 617.

52 *Die Tätigkeit der sozialdemokratischen Abgeordneten in der Prov. NV der Rep. Österreich, Wien 1919*, 4-5: “Wir erkennen das Recht der slawischen Nationen an, ihre eigenen Nationalstaaten zu bilden, lehnen aber unbedingt und für immer die Unterwerfung deutscher Gebiete unter diese Nationalstaaten ab. Wir verlangen, dass alle deutschen Gebiete Oesterreichs zu einem deutschösterreichischen Staat vereinigt werden, der seine Beziehungen zu den anderen Nationen Oesterreichs und zu dem Deutschen Reiche nach seinem eigenen Bedürfnisse regeln soll.”

53 Ibid.; puolueessa vallitseva käsitys oli ollut, että Itävallan ylikansallista valtiota oli puolustettava. Ignaz Seipel selitti tämän tehtävän olleen suoraan jumalalta. Katolinen oli ylikansalliselle mallina. Owerdieck 1987, 25, 27.

kokouksessa päätettiin ryhtyä neuvottelemaan kristillissosiaalisen puolueen ja saksalaiskansallisen puolueen kanssa Itävallan tulevaisuudesta. Valittiin komitea, jonka sosiaalidemokraattien osalta tuli ryhtyä valmistelemaan Itävallan saksalaisten perustuslakia säätävää kansalliskokousta. Komiteaan nimettiin Victor Adler, Renner, Seitz ja Josef Seliger.⁵⁴

Bauer ei ollut täysin tyytyväinen, vaan hän vaati 11. lokakuuta puolue toimikunnassa, että olisi välttämätöntä artikuloida selkeästi, mitä sosiaalidemokraatit olivat esittämissä Itävallan uudelleenjärjestämisestä (Neuordnung). Kokous oli erimielinen jälleen, jolloin Victor Adler ehdotti, että Bauer ensin julkaisisi ideansa sanomalehtiarikkeleiden muodossa. Puolueen tulisi odottaa ennen kauaskantoisten päätösten tekemistä kehitystä perustettavan kansalliskokouksen sisällä.⁵⁵

Lokakuun puolivälissä Bauer kirjoitti puolueen pää-äänenkannattajaan Arbeiter-Zeitungiin neljä artikkelia, joiden tarkoituksena oli voittaa julkisuus, eritoten puolueen julkinen mielipide hänen päämääriensä taakse. Bauer kirjoitti, että parlamenttiryhmän kokouksesta oli alkanut "lokakuun vallankumous" Itävallassa, toisin sanoen kehitys, jonka lopputuloksena oli saksalaisen Itävallan (Republik Deutschösterreich) julistaminen osaksi Saksan valtakuntaa 12.11.1918.⁵⁶ - Tältä kannalta katsottuna Bauer oli näitä artikkeleita kirjoittaessaan ja sitten puoluekokouksessa tärkeimmän puheenvuoron käyttäjänä ja edelleen ulkoministerinä vallankumouksen tekijän roolissa selvemmin kuin milloinkaan muulloin.

Bauer totesi ensimmäisessä AZ:iin kirjoittamassaan artikkelissa viitaten vasemiston kansallisuusohjelmaan, että Itävalta-Unkarin slaavit pyrkivät selvästi perustamaan omat kansallisvaltionsa.⁵⁷ Sos.dem. parlamenttiryhmä oli tämän vuoksi päätynyt vastaavaan kehitysnäkymään saksalaisten osalta. Tämä merkitsi kolmen saksalaisen valtion muodostamista, sillä Itävallan saksalaiset asuivat kolmena erillisenä ("innerösterreichisch", "deutschböhmisch" ja "schlesisch-nordmährisch") tsekkiläisen asutusalueen halkomana kokonaisuutena.⁵⁸

Mikään osa ei Bauerin mielestä ollut taloudellisesti elinkykyinen, koska yhtäältä maatalous ei riittänyt väestön ruokkimiseen ja toisaalta teollisuus oli ylimitoitettu, koska markkinoita ei ollut riittävästi. Alueet voisivat kestää vain liittovaltiona. Useimmat saksalaisen Itävallan poliitikot pyrkivät luomaan monarkian kansallisvaltioista federaation. Oli kuitenkin Bauerin mielestä syytä epäillä, että muut kansat halusivat federaatiota. Siten ei, Bauerin käsityksen mukaan, ollut muuta mahdollisuutta kuin Anschluss, saksalaisitavaltalaisten alueiden liittyminen erillisinä liittovaltioina Saksan valtakuntaan. Tämä ei olisi uutta, vaan liittyminen Saksaan jatkaisi vuotta 1866 edeltäviä traditioita.⁵⁹

54 Pichler 1990, 378.

55 Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 2- Teil 2, Sitz. 11.10.1918, 623.

56 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 580.

57 Bauer, Otto, Der deutschösterreichische Staat, OBW 7, 269 (AZ 13.10.1918).

58 Ibid., 270.

59 Ibid., 272.

Toisessa artikkelissaan⁶⁰ Bauer painotti edellistä voimakkaammin monarkian talousalueen uudelleenluomisen heikkoutta. Seuraavana päivänä ilmestyneessä artikkelissa Bauer halusi torjua pelot saksalaisen imperialismin vahvistamisesta.⁶¹ Toisen Marnen taistelun jälkeen oli tullut ennakoitavan sotilaallisen tappion myötä ilmeiseksi, että Saksassa tulisi tapahtumaan sisäinen muutos. Demokratia voitvaisi Saksassa; enemmistö Saksan kansasta kokoontuisi sosiaalidemokraattien leiriin; saksalaisen demokratian voitto olisi saksalaisen proletariaatin voitto, sosialismin voitto. “Siellä on, toisin kuin muissa maissa, sosialismi todellakin vain enää valtakysymys.” Sen sijaan Itävallassa, Bauer kirjoitti, jäätäisiin valtioyhteyteen, jossa suurin osa väestöstä olisi talonpoikaista eikä kansantalous olisi vielä sosialismiin kypsä.⁶²

Viimeisessä sarjan artikkelissaan Bauer kirjoitti saksalaisitavaltalaisen valtion liittämissä Saksan valtakuntaan merkitsevän myös uutta järjestystä Euroopassa. Wienin kongressissa luotu dynastisten intressien mukainen järjestelmä kaatuisi ja sen tilalle syntyisi kansallisuusperiaatetta toteuttava malli.⁶³

Artikkeleissaan Bauer esitti ne periaatteet, joihin nojautuen hän seuraavien kuukausien aikana toimi Anschluss-politiikan toimeenpanijana: Saksaan liittyminen olisi saksalaiselle Itävallalle taloudellinen, kulttuurinen ja poliittinen välttämättömyys. Painavin Bauerin argumenteista oli ehkä juuri traditionaalis-historiallinen ja tulevaisuuden näkymä demokraattisesta huomispäivän Saksasta: Saksa — nimenomaan ‘suuri Saksa’ — olisi valmis siirtymään sosialismiin.

Ernst Panzenböckin mukaan Bauerin argumentointi oli rakennettu siten, että ideologinen käsitys vallankumouksellisesta liittymisestä Saksaan pyrittiin muiden perusteluiden avulla viemään työväestön tietoisuuteen. Niinpä puolueen pää-äänenkannattajassa kirjoitettiin saksalaisen Itävallan perustamisen päivänä: “Anschluss an Deutschland ist Anschluss an den Sozialismus”.⁶⁴

Christian Pichler kirjoittaa Anschluss-propagoinnin avanneen Bauerille mahdollisuuden, ainakin ideologisella tasolla, täyttää “vallankumouksellinen puutostila” poliittisessa käytännössä; tapahtumat etenivät syksyllä 1918 evoluution tietä.⁶⁵ Tämä käsitys on kuitenkin siinä suhteessa jälkiviisas, että Bauerin kirjoittaessa artikkeleitaan ei vallankumouksen suunnasta tai luonteesta ollut vielä tietoa; Pichlerin käsityksessä näkyikin perinteinen austromarxismien tulkintamalli, annettuna otettu vallankumouksellisen teorian ja (reformistisen) poliittis-yhteiskunnallisen käytännön ristiriitaetus. — Ja kun Bauerin saksalaismielistä ajattelua tarkastellaan aikansa viitekehityksessä, havaitaan sen olleen tyypillistä; itseasiassa saksalaisen ideologian voitokas läpimurto Itävallassa oli yksi ensimmäisen maailmansodan traagisista paradokseista, niin kuin Robert A. Kann on todennut.⁶⁶

60 Bauer, Otto, Selbstbestimmungsrecht und Wirtschaftsgebiet, OBW 7, 274-278 (AZ 15.10.1918).

61 Bauer, Otto, Deutschland und wir, OBW 7, 279-282 (AZ 16.10.1918).

62 Ibid., 280.

63 Bauer, Otto, Das neue Europa, OBW 7, 283-287 (AZ 17.10.1918).

64 Panzenböck 1985, 95-98.

65 Pichler 1990, 391.

66 Owerdieckin (1987, 31) mukaan; myös Owerdieck edustaa varsin jyrkkää ristiriitakantaa Bauer-tulkinnassaan (ks. esim. 39-40).

Monarkian luhistumisprosessi kiihtyi. Lokakuun alussa koottiin Serbian, Kroatian ja Slovenian kansallisneuvosto. Benes muodosti Pariisissa tsekkoslovakialaisen pakolaishallituksen. Wilson hylkäsi 18.10. keskusvaltojen rauhantarjouksen vedoten siihen, että enää ei oltu tilanteessa, jossa pelkkä tsekkien ja eteläslaavien autonomia riittäisi rauhan perustaksi. Keisari Karl antoi 16. lokakuuta tunnetun kansojen manifestinsa (Völkermanifest), jossa hän esitti valtakunnan Itävallan puoleisen osan muuttamista kansallisuuksien liittovaltioksi. Keisari oli kuitenkin jo myöhässä.⁶⁷

Monarkian alasajo, sodan päättäminen ja päättyminen sekä tasavallan perustaminen tapahtuivat limittäisessä prosessissa; tapausten kulku kiihtyi lokakuun loppua lähesyttävässä — ja kulminoitui (monen, ja ainakin Bauerin näkemyksen mukaan vallankumouksena) loka-marraskuun vaihteessa. Juhlavampi osuus tapahtui 11. ja 12. marraskuuta 1918.

21.10.1918 Itävallan saksalaiset kansanedustajat kokoontuivat Ala-Itävallan maakuntataloon Wienissä saksalaisen Itävallan väliaikaisena kansalliskokouksena (provisorische Nationalversammlung Deutschösterreichs). Aloite oli sosiaalidemokraattisen puolueen ja lopullisen sysäyksen kokoukselle antoi keisarin manifestissa mainittu kansallisneuvostojen muodostamisvaatimus. Franz Dinghofer, Jodok Fink (30.10. alkaen Johan Hauser) ja Karl Seitz suurimpien puolue ryhmien edustajina valittiin kokouksen puheenjohtajiksi. Saksalaiskansallisten ryhmien edustajia oli 104, kristillissosiaalisen puolueen edustajia 65, kun sosiaalidemokraattisen puolueen edustajia oli vain 38.⁶⁸ Kuitenkin sosiaalidemokraatit hallitsivat kokousta. Heidän esityksensä eivät juurikaan kohdanneet vastarintaa; he saattoivat viitata vahvaan ja kurinalaiseen kannattajakuntaansa Wienin kaduilla. Väkijoukoista oli tullut näinä päivinä painava valtatekijä.⁶⁹ Itse kokous sujui rauhallisesti ja asiallisesti.⁷⁰

Perustavassa kokouksessa hyväksyttiin päätöslauselma saksalaisitävallalaisen valtion (deutschösterreichischer Staat) valtioalueesta ja perustuslakia säätävän kansalliskokouksen (Konstituierende Nationalversammlung) vaalista yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteen mukaan ilmoitettiin. Siihen saakka väliaikainen kansalliskokous vastaisi “saksalaisen kansan edustamisesta Itävallassa” rauhanneuvotteluissa, neuvotteluista muiden kansojen kanssa ja lainsäädäntö- ja toimeenpanovallan rakentamisesta. Bauerin puolue toimikunnan kokouksessa 18.10. esitteleään paperiin nojautuen nimitettiin 20-päinen toimeenpaneva valiokunta (Vollzugsausschuss), joka vastasi toistaiseksi saksalaisitävallalaista hallitusta.⁷¹ Tämä ja elintarvikevaliokunta

67 Bihl, Der Weg zum Zusammenbruch - Österreich-Ungarn unter Karl I. (IV.) (1983), 46-47.

68 Sten. Prot. der konst. Sitz. der NV der deutschen Abgeordneten, 21. Okt. 1918, Wien 1919, 4; Scheffbeck, Günther, Die Provisorische Nationalversammlung und die Gründung der Republik Deutschösterreich, teoksessa Jahrbuch des Österreichischen Parlaments: Daten, Fakten, Analysen, hrsg. von der Österreichischen Parlamentarischen Gesellschaft, Wien 1994, 288, 304; seikkaperäisesti ks. Brauner, Wilhelm, Deutsch-Österreich 1918. Die Republik entsteht, Wien 2000, 32-45.

69 Scheffbeck, Die Provisorische Nationalversammlung ... (1994), 288.

70 Owerdieck 1987, 29; Brauner 2000, 32-45.

71 Sten. Prot. der konst. Sitz. der NV ..., 21. Okt. 1918, Wien 1919, 6. Innostunutta saksalaismielistä ilmapiiriä kuvastivat Heil-huudot, joihin suosionosoituksin yhtyi myös paikalla ollut yleisö; Scheffbeck, Die Provisorische Nationalversammlung ... (1994), 288.

(Ernährungsausschuss) oikeutettiin toimimaan myös itsenäisesti.⁷²

Toimeenpanevan valiokunnan kokouksessa 28.10. Karl Renner valtuutettiin laatimaan valtiosääntöesitys. Se hyväksyttiin väliaikaisen kansalliskokouksen toisessa istunnossa 30.10., josta näin tuli varsinaisesti uuden valtion perustamispäivä — toisin kuin tutkimuskirjallisuudessa pääsääntöisesti jossakin määrin harhaanjohtavasti esitetään.⁷³

Renner luonnehti esitystään “hätkäkatoksi” ja “valtiosäännön palaseksi”.⁷⁴ Siinä määriteltiin väliaikainen kansalliskokous toistaiseksi ylimmän vallan käyttäjäksi saksalaisitavaltalaisessa valtiossa. Sillä oli lainsäädäntövalta; hallitus- ja toimeenpanovalta annettiin valiokunnan tehtäväksi. Se kantoi nyt nimitystä saksalaisen Itävallan valtakunnan-neuvosto (Deutschösterreichischer Staatsrat). Tämä puolestaan valtuutettiin edelleen muodostamaan keskuudestaan valtakunnan hallitus (Staatsregierung).⁷⁵ Ensimmäiseen hallitukseen nimitettiin jäsenet 30. ja 31. päivän välisenä yönä; siinä oli sosiaalidemokraatteja, kristillissosiaaleja ja saksalaiskansallisia suhteessa 3:4:5. Kabinetin puhemiehenä toimi yksi valtiosuhteista, tosiasiallisesti alusta alkaen Renner.⁷⁶

Tällä välin oli muodostettu myös kaksoismonarkian viimeinen ministeristö, professori Heinrich Lammaschin niin sanottu likvidointikabinetti, jonka tehtävänä oli monarkian lopullinen alasajo. Sen viimeisiä virkatoimia oli saksalaisen liiton purkaminen. 28. lokakuuta julistettiin Prahassa Tšekkoslovakian tasavalta syntyneeksi; Lammasch kutsui kohteliaasti — osoituksena valtiollisen elämän jatkuvuudesta — Tšekkoslovakian ensimmäisen lähettilään Wieniin.

Lokakuun viimeisellä viikolla Italia aloitti offensiivinsa, jotka sinetöivät kaksoismonarkian sotilaallisen tappion. 3.11. astui aselepo voimaan. Sen myötä Tonavan monarkian yksi tukijaloista, keisarillis-kuninkaallinen armeija hajosi.⁷⁷

Bauerin painavin rooli vallankumousnäytelmässä oli puoluekokouksessa lokakuun viimeisinä päivinä. Tuossa kokouksessa, jota säestivät tappiouutiset sotarintamilta, joukkoina liikkuvat kotiutuvat sotilaat, mieltään osoittavat ihmiset Wienissä ja muissa entisen monarkian metropoleissa sekä kädenvääntö uuden valtion tulevaisuudesta vallan kabineteissa, Bauer puhui sosiaalidemokraattien puolesta ajankohdan poliittisten kysymysten perusteista. Ensimmäistä kertaa Bauerilla oli johtava, todistusvoimainen rooli puoluekokouksessa. (Adler, Seitz ja Renner olivat samaan aikaan neuvottelemassa valtakunnan hallituksesta.)⁷⁸

Bauerin tehtävä oli kahtalainen. Yhtäältä hänen piti viestittää hallituksesta ja hallitusmuodosta neuvotteleville porvaristoryhmien edustajille, että työväki oli vaatimuksineen vakavasti liikkeellä, että oli tosi kysymyksessä ja että työväenliike oli

72 Brauneder 2000, 36.

73 Sten. Prot. der prov. NV ..., 2. Sitz. 30. Okt. 1918, Wien 1919, 48; Brauneder 2000, erit. 45-64, 287-311.

74 Ibid., 30-35.

75 Beschluss der Prov. NV für Deutschösterreich vom 30. Okt. 1918 über die grundlegenden Einrichtungen der Staatsgewalt, StGBI für den Staat Deutschösterreich, Jg. 1918; Brauneder 2000, 45-64; Schefbeck, Die Provisorische Nationalversammlung ... (1994), 288.

76 Schefbeck, Die Provisorische Nationalversammlung ... (1994), 288.

77 Bihl, Der Weg zum Zusammenbruch ... (1983), 48-51.

78 Stadler, Karl R., Die Gründung der Republik, teoksessa Österreich 1918-1938, I, Graz u.a.1983, 70.

valmis kantamaan vastuunsa uudesta valtiorakennelmasta. Toisaalta joukoille tuli selvittää, mitä vallankumous merkitsi ja mitä se ei voinut merkitä; tähän tehtävään Bauer oli harjaantunut jo ennen ensimmäistä maailmansotaa kirjoittaessaan mm. parlamenttipolitiikasta. — Bauerin puhe jakautui tilanteen poliittista herkkyyttä ilmentäen kahdelle päivälle.⁷⁹

Ensimmäisen päivän osassaan Bauer luonnehti sotavuosia sosiaalidemokratian kannalta “arkuuden ja toivottomuuden vuosiksi”. Sosiaalidemokratia ei ollut kyennyt kohoamaan niihin tehtäviin, jotka vielä ennen sodan syttymistä oli monessa yhteydessä määritelty kansainvälisen työväenliikkeen tehtäviksi, ennen muuta rauhan puolustaminen. Nyt olivat kuitenkin nämä ajat ohi. Oli toteutumassa se, mitä työväenliike oli aina odottanut sodalta ja mitä se myös sodan aikana oli toivonut: sota olisi “kapitalismin syrjään työntävän maailmanvallankumouksen” alku. Tsarismi oli kaatunut, Itävallan valtio hajoamassa ja preussilais-saksalainen imperialismi oli kärsinyt todennäköisesti ratkaisevat tappionsa.⁸⁰

Bauer määritteli kokoukselle, että elettiin vallankumouksellisen kehityksen ensimmäistä vaihetta. Siirtyminen yhteiskuntajärjestelmästä toiseen ei voisi olla “hyppy tästä päivästä huomiseen”, vaan vuosien ja luultavimmin vuosikymmenten prosessi. Toiselta puolen hän halusi tuoda esille ratkaisevan suuren sodan aiheuttaman käännekohtan: “... tiedämme myös, että juuri niistä taloudellisista mullistuksista, jotka sota on aiheuttanut, tulee edelleen nousemaan esille se yhteiskunnallinen kehitys, joka johtaa meidät päämääräämme.” Itävallassa oltiin vallankumouksellisen kehityksen siinä vaiheessa, jossa proletariaatti “ei voinut toimia ottaakseen vallan tässä valtiossa”, vaan ensiksi oli toimittava sen valtion luomiseksi, “jonka me kerran voimme tulla valtaamaan”.⁸¹

Tämä tarkoitti kansallisvaltiokehityksen kytkemistä vallankumouskehitykseen yleisesti; vain kansallisvaltio voitiin mieltää sellaiseksi valtiomuodostelmaksi, jossa voitiin ryhtyä toteuttamaan myös luokkasuhteiden uudelleenjärjestämistä yhteiskunnalliseksi demokratiaksi. Toisin sanoen Bauer halusi tässäkin painottaa sitä, että paluuta kansallisten riitojen ja nationalismien vaivaamiin valtiollisiin puitteisiin ei ollut. Bauer vetosi Lassallen käsitykseen, että “demokratian perusta ja elämänlähde on vapaiden kansojen periaatteessa”.⁸²

Bauer toi ensimmäisen päivän puheessaan esille vielä sen tärkeän näkökohdan — ikään kuin ajankohtaisimmaksi viestiksi hallitusta ja hallitusmuotoa toisaalla kaupungissa rakentaville —, että vain työväenluokan myötävaikutuksella oli ylipäätään mahdollista jatkaa: “Kaikki, mikä täällä nyt tapahtuu, tapahtuu sosiaalidemokratian alkuunpanemana ja sen henkisessä johdossa ja ei voi jatkua päivääkään, jos me emme haluaisi olla siinä mukana.”⁸³ Bauer halusi tällä tavalla, ottamalla uuden valtion perustaminen sosiaalidemokratiasta lähtöisin olevaksi asiaksi, ryhtyä jo rakentamaan

79 Bauer, Otto, Parteitag 1918, OBW 5, 131-162 (AZ 1.-2.11. 1918; kokouksesta, joka siis pidettiin Wienissä 30.-31.10., ei julkaistu pöytäkirjaa).

80 Ibid., 132-133.

81 Ibid., 134.

82 Ibid., 138.

83 Ibid., 137.

syntymässä olevasta tasavallasta — mikäli siis neuvotteluissa päädyttäisiin sosiaalidemokraattien mielestä ainoaan mahdolliseen lopputulokseen —, jos ei vielä proletariaatista, niin ainakin legitimaatioperustaltaan sosiaalidemokraattista valtiota. — Sosiaalidemokraattinen traditio on sittemmin aina korostanutkin puolueen aloitteellisuuden merkitystä valtion synnyttämisessä.⁸⁴

Toisen kokouspäivän puheosuudessaan Bauer luonnehti vallankumousta siinä suhteessa verettömäksi, että enää verta ei tarvinnut vuodattaa, koska sitä oli riittävästi vuotanut sotarintamilla. Vallankumousta, joka oli tapahtumassa, Bauer kuvasi “kansanvaltioiden (Volksstaaten) voitoksi pakkovaltiosta (Zwangsstaat)”. Hän keskittyi sen jälkeen perustelemaan lähinnä sitä, minkä vuoksi Itävallan valtion uudelleen luominen ei olisi perusteltua, ja toisaalta, minkä vuoksi Saksaan liittyminen olisi Itävallan saksalaiselle osalle välttämätöntä. Pitkälti Bauer toisti sanomalehtikirjoituksissaan esille tuomansa argumentit. Itsenäistä saksalais-itävaltalaista valtiota hän piti luomuksena, jonka olemassaolo olisi sietämätöntä; se ei olisi “mahdollinen valtio”.⁸⁵

Bauer pyrki torjumaan yleiset Saksan imperialistiseen politiikkaan kohdistuneet pelot (joita hän itsekin oli ollut luomassa). Puheessaan hän esiintyi kansallismielisimmillään vedoten jopa saksalaisten “luonnolliseen yhteyteen” (wo wir von Natur aus hingehören), ja “keinotekoiseen erillään oloon vuoden 1866 jälkeen”.⁸⁶

Juuri työväki piti saada Saksa-yhteyden taakse torjumaan monarkistiset Itävallan restaurointihankkeet porvarillisella puolella. Bauer vetosi voimakkaasti siihen, että Saksassa tapahtumassa oleva valtasiirtymä merkitsisi kaiken sen riisumista, mikä oli “preussilaista” ja koko maailmassa niin vihattua. Hän selvensi, että sosiaalidemokraatit haluaisivat vain siinä tapauksessa Saksan yhteyteen, että Saksan demokraattisen valtiosäännön syntyyn voitiin luottaa. Ensimmäistä kertaa hän toi esille näkökohdan, että tuleva rauhankonferenssi olisi saksalaiselle Itävallalle suosiollinen ainoastaan siinä tapauksessa, että maassa olisi omaa artikuloitua tahtoa: “Nur muss man ... selbst etwas wollen.”⁸⁷

Puheensa lopussa hän määritteli vielä vallankumouksen vaiheen. Joukot olivat kärsimättömiä ja pyrkivät suoraan yhteiskunnallisen vallankumouksen toteuttamiseen, mutta siihen ei vielä ollut edellytyksiä. Tässä vaiheessa oli taattava se, että kansalliset valtiot, “kansojen valtiot” (Völkerstaaten) kestäisivät. Vasta sen jälkeen voitiin mennä eteenpäin.⁸⁸ Jälleen huomaamme kansallisen poliittisen ulottuvuuden, kansaan nojavan oikeutuksen.

Puheen jälkeisessä keskustelussa tuotiin esille neuvostovallan perustamisen mahdollisuus. Bauer torjui ajatuksen varsin kategorisesti, koska hänen mielestään neuvostot, jotka Itävallassa edustivat välttämättä vähemmistöä, kukistuisivat ympäröivässä nälkäsaarossa “viikon kuluessa” niiden perustamisesta. Tiettyyn pisteeseen, Bauer korosti, oli tehtävä yhteistyötä porvariston kanssa. Niin kauan yhteistyö ainakin jatkuisi, kun

84 Owerdieck 1987, 36; Braunederin mielestä puoluetta voi pitkälti syyttää myös ‘väärän’ perustamisajankohdan (12.11.) muistelusta (2000, 307-310).

85 Bauer, Parteitag 1918, OBW 5, 146, 149.

86 Ibid., 150.

87 Ibid., 150-152.

88 Ibid., 155-156.

kyse olisi uuden valtion perusteiden rakentamisesta. Bauer ajatteli yhteistyötä perustuslakia säätävään kansalliskokoukseen saakka.⁸⁹ Tällä linjanvedolla, joka poikkesi olennaisesti Bauerin aikaisemmasta Venäjän tapahtumien yhteydessä esitetystä neuvostokäsityksestä, tuli olemaan suuri merkitys seuraavien vuosien keskustelussa puolueen sisällä. Puoluekokouksesta annetussa julkilausumassa vedottiin siihen, että “nykyisessä tilanteessa tulee vaalia rauhaa, järjestystä ja kuria”.⁹⁰

Sosiaalidemokraateilla oli näinä päivinä selkeimmin jäsentynyt linja keskeisimmissä valtiollisissa kysymyksissä. Valtakunneuvostossa keskustelu valtiosääntöteemasta jatkui marraskuun ensi päiviin; kiperin kysymys koski valtiomuotoa. Vain sosiaalidemokraatit ajoivat johdonmukaisesti tasavaltaa. Ratkaisevaksi käännekohtaksi tuli Saksan julistaminen tasavallaksi 9. marraskuuta 1918. Olihan varsin epätodennäköistä, että monarkkinen Itävalta voisi liittyä tasavallaisen Saksan yhteyteen. Erityisesti kristillissosiaalisen puolueen talonpoikaisperheissä tasavalta-ajatus sai heti kannatusta.⁹¹

Marraskuun 11:ntenä keisari Karl antoi luopumisjulistuksensa (Verzichtserklärung). Se oli pitkälti Rennerin ja Ignaz Seipelin yhteistyötä, ja juuri viime mainitun panos vaikutti siihen, että luopumisjulistuksessa vältettiin puhumasta kruunustaluopumisesta (Abdankung); monarkian palauttajille jäi sen jälkeen jossiteltavaa. Saman päivän valtakunneuvoston istunnossa päätettiin tasavallaksi julistautumisesta (väliaikaisen perustuslain 1. pykälä) ja sen julistamisesta samalla Saksan tasavallan osaksi (2. pykälä).⁹² Aloite oli jälleen sosiaalidemokraattien. Puoluetoimikunnan istunnossa saman päivän aamuna päätettiin, että mikäli tasavallan perustamista ja sen Saksaan liittämistä ei hyväksyttäisi valtakunneuvostossa, sosiaalidemokraattiset edustajat eroaisivat siitä.⁹³

Seuraavana päivänä tämä tasavaltainen perustamisnäytelmä vietiin parlamentin edustalla loppuunsa. Tässä yhteydessä sattui välikohtaus, kun joukko punakaartilaisia repi uuden valtion puna-valko-punalipusta valkoisen osan pois ja vaati “sosiaalista tasavaltaa”. Seurasi ammuskelua, jossa kaksi ihmistä kuoli. Tasavalta oli saanut alkunsa.⁹⁴ — “Sosiaalidemokratian henkisessä johdossa oli perustettu saksalaisitavaltalainen valtio”, Bauer formuloi.⁹⁵

89 Ibid., 158-160 (Schlusswort).

90 Stadler, Die Gründung der Republik (1983), 70.

91 Krist.sos. puolueen parlamenttiryhmän istunnossa 21.10.1918 pidetyssä pöytäkirjassa ei ole vielä yhtään suoraan tasavaltalaista julkilausumaa, mutta jo kaksi päivää myöhemmin tasavaltainen tendenssi on jo selvempi. Varsinkin Jodonk Fink puhui väliaikaiseen kansalliskokoukseen aktiivisemmän osallistumisen puolesta. (Staudinger, Anton, Zur Entscheidung der christlichsozialen Abgeordneten für die Republik, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 171; ks. myös Stadler, Die Gründung der Republik (1983), 71)

92 Gesetz vom 12. Nov. 1918 über die Staats- und Regierungsform von Deutschösterreich, StGBI für den Staat Deutschösterreich, Jg. 1918, Art. 1 ja Art. 2.

93 Ks. Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 2 - Teil 2, Sitz. 11.11.1918, 631.

94 Stadler, Die Gründung der Republik (1983), 72-73; ks. myös Dokumentation zur österreichischen Zeitgeschichte 1918-1928, Wien 1984, 44-48. Tämä on siis tutkimuskirjallisuudessa ja historiallisessa traditiossa elävä tasavallan syntypäivä, vaikkakin kuten todettu, Brauneder (2000) on halunnut tuoda perusteellisesti esille lokakuun 30. merkityksen.

95 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 625.

1.3. *Staatsrat* — parlamentaarinen vallankumous

Enemmän kuin kukaan juuri Otto Bauer on vaikuttanut Itävallan ensimmäisen tasavallan perustamisesta luotuun vallankumoukselliseen kuvaan. Hän kirjoitti kirjassaan *Die österreichische Revolution* vuonna 1923 tapahtumaprosessista tulkinnan, joka on elänyt sen jälkeen kauan keskustelussa; voidaan puhua yhdestä Itävallan uudemman ajan historian klassisesta kysymyksestä.⁹⁶ Bauer esitti marxilaisen historiallisen teorian Habsburg-monarkian luhistumisesta. Hänen profiiliinsa poliittisena ajattelijana tämä teema on lyönyt leimansa.

Bauerin tulkinta on pääpiirteissään jo tullut edellä esille: Imperialistinen sota oli liikkeellepaneva voima, niin kuin jo nuori Bauer oli uumoillut. Vallankumouksen perusluonne oli porvarillinen: porvarillinen demokratia oli lyönyt harvainvaltaiset sotilasmonarkiat; oli tapahtunut maailmanhistorian suurin ja verisin porvarillinen vallankumous.⁹⁷ Yleiseurooppalainen porvarillinen vallankumous oli luonut puitteet sodan aikana käynnistyneelle Itävallan vallankumoukselle, joka oli myös porvarillinen. Se oli alkuperältään ja olemukseltaan jugoslaavilaisten, tsekkiläisten ja puolalaisten porvaristojen vallankumous. Venäjän vallankumous oli antanut kehitykselle sysäyksen ja saksalaisen keisariuden kaatuminen (Saksassa ja Itävallassa) oli varmistanut vallankumouksen voiton.⁹⁸

Itävallan saksalaisten ja unkarilaisten osa vallankumouksessa oli uhrin osa. Slaavit olivat sen kantajia. Alkuun saksalaisten ja unkarilaistenkin vallankumous oli ollut — yleisen tendenssin mukaisesti — kansallinen; oli nähtävissä historiallinen palautuma vuoteen 1848. Mutta vallankumous sai myös uudenlaista yhteiskunnallista sisältöä. Ratkaisevaa oli Bauerin mukaan, että (saksalaisessa) Itävallassa ja Unkarissa Habsburg-monarkian tuhoutuminen merkitsi myös sen porvariston kansallisen idean tuhoutumista, kansallisen porvariston alasajoa; monarkiassa saksalainen porvaristo ja unkarilainen Gentry⁹⁹ olivat yhteiskunnallisia edunsaajia, jotka menettivät monarkian kaatuessa, lopullisesti keisarillisen armeijan kukistuessa, yhteiskunnallisen kärkiasemansa.

Proletariaatti sai vallan käsiinsä ja sai siten myös kehityksen kantajan roolin; vallankumous tunkeutui kansallisten puitteiden yli, laajeni yhteiskunnalliseksi vallankumoukseksi: “Saksalaisitävaltalaisen porvariston täydellisen poliittisen ja taloudellisen heruusjärjestelmän luhistumisen jälkeen täytyi saksalaisitävaltalaisen kansan (Volk) johtamisen langeta proletariaatille (fallen in den Händen des Proletariats)”. Vallankumous jatkui porvarillisen vallankumouksen ympäröimänä, ja sen vuoksi se Itävallassa ja Unkarissa pysähtyi — ikään kuin porvarillisen vallankumouksen “syliin”.¹⁰⁰

Bauerin vallankumousteorian kannalta vallankumouksen subjektin muutos tässä on keskeinen: proletariaatti sai tilaisuuden ryhtyä toteuttamaan historiallista tehtäväänsä; kehityksen avaimet olivat proletariaatin käsissä. Kansallisesta ja poliittisesta

96 Vielä tasavallan perustamisen 80-vuotisseminaarissa Wienissä marraskuussa 1998 ensimmäinen aihe oli otsikolla ‘Gab es eine österreichische Revolution?’.

97 Ibid., 633.

98 Ibid., 633-635.

99 Gentry=maa-aatelisto.

100 Ibid., 636-637, 639.

vallankumouksesta oltiin etenemässä yhteiskunnallisen vallankumouksen vaiheeseen. Samalla porvarillinen vallankumous muuntui proletaariseksi. Kuitenkin Itävallan saksalainen proletariaatti oli kansainvälisessä viitekehysessä avuton; vain vallankumouksen laajeneminen yleiseksi saksalaisen proletariaatin vallankumoukseksi olisi tehnyt yhteiskunnallisesta vallankumouksesta 'reaalisen mahdollisuuden'. Asia voidaan nähdä myös niin, että Bauerin mielestä Itävallan (ja Unkarin) kehitys oli ennen aikaista, niin kuin Venäjälläkin: ennen proletaarista demokratiaa oli poliittinen demokratia ja ennen yhteiskunnallista vallankumousta poliittisen vallankumouksen saavutukset varmistettava.

Tutkimuskirjallisuudessa on tapahtumien kulkua usein luonnehdittu kirjoittajan historiankäsityksestä (ja maailmankatsomuksesta) riippuen vallankumoukseksi tai ”vallankumoukseksi”. Bauerin teorian kannalta marraskuun 11. ja 12. päivän tapahtumilla ei kuitenkaan ole kovinkaan suurta merkitystä; kirjoittajat, jotka kritisoivat tasavallan synnyn kuvaamista vallankumoukseksi — siis kritisoivat Baueria — sen perusteella, että vallanvaihto oli lähes väkivallaton ja lopulta hyvin rauhallinen prosessi, menevät pahimmin harhaan Bauer-kritiikissään siinä mielessä, että Bauer ei näiden päivien tapahtumia mitenkään dramatisoinutkaan.¹⁰¹

101 Kysymys vallankumouksesta on enemmän tai vähemmän määrittelykysymys, niin kuin Charles A. Gulick kirjoittaa monumentaalisessa Itävallan tasavallan historiassaan. Hänen mielestään ”saksalaisitävalainen vallankumous” ei vastannut klassista vallankumouskaavaa barrikadeineen, mutta Gulickin mielestä poliittisesta vallankumouksesta voidaan kuitenkin puhua, koska poliittisen rakenteen muutokset olivat ”riittävän äkinäisiä ja drastisia”. Hän puhui kuitenkin varauksin vallankumouksesta, koska yleinen mieliala oli niin selvästi vallankumoukseen ”ryntäämistä” vastaan. (Gulick, Charles A., *Österreich von Habsburg zu Hitler*, Wien 1976 (1948), 35) Toinen amerikkalainen F.L. Carsten on sitä mieltä, että juuri Bauerin linjanveto puoluekokouksessa neuvostojärjestelmän perustamista vastaan takasi sen, että ”Itävallan tasavalta perustettiin paremminkin rauhallisesti siirtyen (peaceful transformation) kuin vallankumouksellisen toiminnan (revolutionary action) kautta”. Hän kirjoittaa myös, että kadunmiehelle kysymys valtiomuodosta esimerkiksi oli lähes yhdentekevä. Ihmiset halusivat ennen muuta paluuta järjestyneisiin oloihin. (Carsten, F.L., *Revolution in Central Europe 1918-1919*, Los Angeles 1972, 17-19, 29, 32) Englantilaisella kielialueella puhe vallankumouksesta on vakiintunut, kuten Gulick jo totesi. Niinpä esimerkiksi Anson Rabinbach otsikoi ansiokkaassa esseessään *Politik und Bildung in der österreichischen Sozialdemokratie 1867-1927* mutkattomasti *Krieg und Revolution* käsitellessään po. vuosia (Rabinbach 1989, 21).

Karl R. Stadler kirjoitti parlamentaarisen demokratian päättymisen 50-vuotispäivien alla 1983 ilmestyneessä Itävallan tasavallan historiaa käsittelevässä perusteoksessa, että tutkimuksessa käytetään esimerkiksi ”Umsturz”-käsitettä mieluummin kuin väkevempiä. Itävallassa on kirjoittajan mukaan voitu puhua ”järjestelmänmuutoksesta ilman väkivallan käyttöä” (*Systemenwechsel ohne Gewaltanwendung*). (Stadler, *Die Gründung der Republik* (1983), 73-74) Walter Goldinger puhuu neutraalisti vain ”Itävallan tasavallan synnystä”. (Goldinger *Walter & Binder*, Dieter A., *Geschichte der Republik Österreich 1918-1938*, Wien 1992) Ernst Hanisch aloittaa tasavaltaa käsittelevän jakson kysymällä: ”Miten Habsburg-monarkian luhistumista pitäisi muuten luonnehtia kuin vallankumouksena? Se mikä rakennettiin vuosisatojen aikana, hajosi viikoissa, päivissä, tunneissa.” (Hanisch 1994, 263) Saman kirjasarjan taloushistoriaosassa Roman Sandgruber puolestaan puhuu ”uudesta

Itävallan vallankumousta selitettäessä on toimeenpanevan vallan järjestämiskysymyksellä erityinen merkitys. Suurin mielenkiinto kohdistuu juuri valtakunnanneuvostoon. Se oli Bauerin vallankumouskonseptin ydin tässä vaiheessa. Sen ympärille rakentui Bauerin käsitys parlamentaarisesta, demokraattisesta vallankumouksesta.¹⁰²

Toimeenpanevan vallan rakentaminen uutta valtiovaltaa silmällä pitäen oli siis esillä sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunnan istunnossa kolme päivää ennen saksalaisten kansanedustajien ensimmäistä kokoontumista väliaikaisena kansalliskokouksena.¹⁰³ Bauerin esittelemässä aloitteessa saksalaiselle kansalliskokoukselle vaadittiin, 1) että saksalaisten kansanedustajien kokous julistautuisi väliaikaiseksi kansalliskokoukseksi, 2) että asetettaisiin seitsemän valiokuntaa, joista ensimmäinen oli Vollzugsausschuss, toimeenpaneva valiokunta¹⁰⁴, ja 3) että väliaikainen kansalliskokous antaisi tälle valiokunnalle ”hallitusvallan” (Regierungsgewalt), ”toisin sanoen myös oikeuden antaa lakeja” (das Recht Gesetze zu erlassen). Viimeksi mainittu tarkoitti käytännössä sitä, että toimeenpaneva valiokunta toimisi myös valtionpäämiehenä, eli että sille siirtyisi keisarillinen poikkeuslainsäädäntö- ja asetuksenantovalta.¹⁰⁵

Kokouksessa päätettiin sitten keskustelun jälkeen hyväksyä Bauerin esitys muuttamin pienin muutoksin. Päätettiin, että mikäli porvarillisille puolueille olisi mahdollonta hyväksyä ”hallitusta”, joka antaisi myös lakeja, voitaisiin tehdä myönnytyksiä siinä

alusta”. (Sandgruber, Roman, Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Wien 1995, 335-353)

Mielenkiintoinen näkökulma asiaan avautuu Hugo Portischin kirjassa Österreich I. Hän panee painoa parlamenttirakennuksen roolille tasavallan perustamisen (ja vallankumouksen) näyttämönä. Hän tietenkin paremminkin kertoo kuin analysoi. Tekijän käsitys tasavallan perustamisdraaman huipennuksesta vallankumouksellisena aktina parlamentin kautta välittyy kuvavalinnoin. (Portisch, Hugo, Österreich I, Bd. 1: Die unterschätzte Republik, München 1994, erit. 104-112) Vastaavasti tunnettu analyysipuheenvuoro kuuluu Hans Hautmannille. Hän erottelee ensinnäkin vallankumouksen suppeammassa merkityksessä, jolloin puhutaan ajanjaksosta 21.10.-12.11.1918, ja laajemmassa merkityksessä, jolloin voidaan puhua ”vallankumouksellisesta tilanteesta”. Laajemmassa jaksossa voidaan löytää neljä piikkiä: kevät 1917, tammikuu 1918, marraskuu 1918 ja kevät 1919, toisin sanoen ajanjakso suurista Venäjän vallankumouksen herättämistä protesteista neuvostovallan huipennukseen Keski-Euroopassa. (Hautmann, Hans, Der November 1918 - eine Revolution?, teoksessa Österreich November 1918. Die Entstehung der Ersten Republik, Wien 1986, 159-172)

102 Victor Adler lausui viimeiseksi jääneessä puheessaan 9.11.1918, nimenomaan valtakunnan-neuvostolle: “... ich bin überzeugt, dass wir Deutschen der Welt auch dafür ein Vorbild getan werden, wie man am glattesten, klassischsten und einfachsten Revolution macht und durchführt.” (Sit. Mommsen, Hans, Victor Adler und die Erste Republik Österreich, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 17) Mommsenin painottaman alkuosan kansallinen sisältö on kiinnostava, mutta sama pätee virkkeen loppuun.

103Ed. PV-prot. der SDAPÖ 1897-1918, Bd. 2 - Heft 2, Sitz. 18.10.1918, 625-627.

104 Muut valiokunnat olivat Verfassungsausschuss, Verwaltungsausschuss, Gemeindevausschuss, Ernährungsausschuss, Volkswirtschaftlicher Ausschuss sekä Ausschuss für Kriegs- und Uebergangswirtschaft.

105Em. istuntoptk., 625.

määrin, että puhuttaisiin hallituksen sijasta pelkästään “toimeenpanevesta valiokunnasta”, jolla ei olisi oikeutta antaa lakeja vaan vain valmistaa (auszuarbeiten) niitä. Bauer valtuutettiin valmistelemaan aloite julistukseksi.¹⁰⁶

Saksalaisten kansanedustajien kokouksessa, joka julistautui väliaikaiseksi kansalliskokoukseksi ja Rennerin väliaikaisessa valtiosäännössä Bauerin ideoima toimeenpaneva valtaorganisaatio, Rennerin valtiosäännöstä alkaen siis “saksalaisitävaltalainen valtakunnanneuvosto”, toteutettiin. Valtakunnanneuvostolle siirtyi hallitus- ja toimeenpanovalta.

Valtakunnanneuvosto oli varsin erikoinen muodostelma. Siihen kuuluivat kansalliskokouksen puhemiehistö (Dinghofer, Fink, Seitz), joka muodosti päiväjärjestystä johtavan “valtakunnanneuvoston direktoriumin” (puhemiehen paikka vaihtui viikoittain) sekä 20 jäsentä ja 20 varajäsentä, jotka olivat kansanedustajia, jotka valittiin parlamentista suhteellisesti sen kokoonpanoa edustaen.¹⁰⁷ 20 varsinaisesta jäsenestä kahdeksan oli myöhemmin ministerinä tai alivaltiosihteerinä perustuslakia säätävän kansalliskokouksen aikana (lisäksi neljä jäsentä oli kansalliskokouksen jäseniä, kahdeksan jäsentä ei toiminut enää lainkaan kansalliskokouksessa).¹⁰⁸

Valtakunnanneuvostolle alisteisina toimivat valtiosihteerit (Staatssekretäre, kabinettin jäsenet), jotka johtivat valtion virastoja, ja jotka vastasivat vanhan Itävallan ministereitä. Rennerin, joka johti valtionkansliaa (Staatskanzlei, valtakunnanneuvoston kansliaa), lisäksi ensimmäisiksi sosiaalidemokraattisiksi valtiosihteeriksi nimitettiin Victor Adler johtamaan ulkoasioita (Staatsamt des Äusseren) ja Ferdinand Hanusch sosiaalihallinnon (Staatsamt für soziale Fürsorge) johtoon. Valtiosihteerien avuksi avainaloille nimitettiin alivaltiosihteerit, jotka olivat eri puolueesta kuin valtiosihteerit, ja joiden tehtävänä oli siten osaltaan tasapainottaa puolueiden voimasuhteita.¹⁰⁹

Kirjassaan (1923) Bauer kirjoitti, että saksalaisten kansanedustajien kokous valitsi toimeenpanevan valiokunnan “muotoutuvan saksalaisitävaltalaisen [tasavallan, J.H.] hallituksen iduksi (Keimzelle)”.¹¹⁰ Ajatus uudesta hallitusvallasta perustui kokonaan uuden valtiollisen organisaation luomiseen. Kaikissa uusissa kansallisvaltioissa oltiin tilanteessa, jossa jouduttiin ratkaisemaan kysymys “uuden valtion luomisesta”, “ei vielä olemassaolevan valtiovallan organisoinnista” eikä pelkästään vallansiirrosta valtaryhmältä toiselle, mikä muutoin normaalisti oli hallituksenmuodostamisen tarkoitus.¹¹¹ Bauer halusi korostaa hallitusvallan rakentamisen poikkeuksellisuutta senkin vuoksi, jotta yhteistyö porvarillisten puolueiden kanssa olisi paremmin perusteltavissa.

Olennaista oli, että uusilla hallituksilla Keski-Euroopassa ei ollut mitään materiaalisia valtavälineitä, ei hallintokoneistoa eikä sotilaallista voimaa käytettävissään.

106Em. istuntoprk., 626.

107Varsinaisten jäsenten varamiehet myös osallistuivat vuorollaan valtakunnanneuvoston istuntoihin, joten sen jäsenmäärä oli oikeastaan 40. Ks. jäsenet Index zu den sten. Prot. der Prov. NV Deutschösterreichs. 21. Okt. 1918 bis 16. Febr. 1919, Wien 1919, 106-107.

108Ibid.

109Schefbeck, Die Provisorische Nationalversammlung ... (1994), 288.

110Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 592.

111Ibid., 614.

Siten niiden oli vietävä auktoriteettinsa läpi “moraalisena auktoriteettina”. Hallitusten oli nojaututtava toimissaan “kaikkien kansanryhmien luottamushenkilöihin”. Ja juuri tämän vuoksi oli myös välttämätöntä, että hallituksissa oli kaikkien suurten poliittisten puolueiden edustus. Porvareiden, talonpoikien ja työläisten yhteinen hallitus oli päivän iskusana, Bauer kirjoitti.¹¹²

Bauer puhui yhteiskuntasopimuksesta, *Contrat social*, eri yhteiskuntaluokkia edustaneiden puolueiden välillä. Tämän sopimuksen nojalla luotiin uusi valtiovalta: “Saksalaisitävaltalaisen kansanedustajien kokonaisuus (*Gesamtheit*) oli puolueiden välisten neuvotteluiden perusteella muodostunut väliaikaiseksi kansalliskokoukseksi ja julistanut saksalaisitävaltalaisen valtion perustetuksi. Vain tämä kokonaisuus saattoi nyt ottaa hallitusvallan (*Regierungsgewalt*). Juuri väliaikaisen kansalliskokouksen suhteellisella vaalitivalla valitsema, siis kaikkien puolueiden edustajista koottu valtakunnan-neuvosto muodosti varsinaisen (*eigentliche*) hallituksen.”¹¹³ Valtakunnan-neuvoston nimittämät valtiosihteerit ottivat eri valtionvirastojen johdon. Ei kuitenkaan heillä, vaan valtakunnan-neuvostolla itsellään oli asetuksenantovalta (*Verordnungsgewalt*), Bauer tähdensi. Kuten valtakunnan-neuvoston jäseniä, oli valtiosihteereitäkin kaikista puolueista.¹¹⁴ Tämäkin painotus — tilanteen poikkeuksellisuuden lisäksi — liittyi siihen, että yhteistyö porvarillisten puolueiden kanssa, vieläpä vallankumouksellisessa tilanteessa, oli perusteltavissa: valtakunnan-neuvosto oli nähtävissä keinona välttää (normaali)parlamentaarinen hallitus, joka olisi ollut porvarillinen enemmistöhallitus; porvarillisen parlamenttienemmistön käyttö sosiaalidemokraattista puoluetta vastaan voitiin estää.

Suuret joukkokokoukset ja sotilaiden liikehdintä ja järjestäytyminen kansanarmeijaksi (*Volkswehr*) lisäsivät sosiaalidemokraattien painoarvoa hallituksessa sittemmin. Vallankumous eteni — sosiaalidemokraattista teoriaa seurattaessa — kohti yhteiskunnallista vallankumousta. Tässä prosessissa, Bauer näki, Rennerin valtakunnan-neuvoston kanslian johtotehtävä muuntui valtakunnankanslerin (*Staatskanzler*) tehtäväksi. Lisäksi sosiaalidemokraattiset alivaltiosihteerit sisäasioissa (*Otto Glöckel*) ja puolustuslaitoksessa (*Julius Deutsch*) nousivat kristillissosiaalista ja saksalaiskansallista puoluetta edustavien valtiosihteereiden yläpuolelle.¹¹⁵

Koska yhteiskunnallinen vallankumous oli käynnistynyt sodasta, se eteni kasarmeista käsin, ei niinkään tehtaista, Bauer selvitti. Joukkoina liikkuvat kotiutuvat sotilaat olivat suuri yhteiskunnallinen uhka. Osa järjestäytyi bolsevikkien esimerkkiä seuraten punakaarteiksi. Jotta anarkiaan suistuminen estettiin, valtakunnan-neuvosto järjesti 3.11.1918 kansanarmeijan (*Volkswehr*) kutsunnat. Kansanarmeija oli pitkälti *Julius Deutschin* luomus. Se syntyi kesällä 1918, kun luottamusmiesyhteyksiä kasarmeiden sosiaalidemokraattisiin sotilaisiin alettiin palauttaa. Kansanarmeija rakentui näiden yhteyksien perustalle. Ilman sosiaalidemokraatteja ei Bauerin mielestä uutta armeijaa olisi voitu luoda. Kansanarmeijasta syntyi uuden hallituksen “aseistettu valta”. Kansanarmeijan muodostaminen oli veretön prosessi, Bauer kirjoitti. “Keisarillisen armeijan

112Ibid., 614-615.

113Ibid.

114Ibid.

115Ibid., 616.

tilalle astui tasavaltalainen kansanarmeija; ja tämä tasavaltainen sotaväki oli proletarisen, sosialistisen hengen täyttämä.”¹¹⁶

Bauerin käsityksessä toimeenpanevan vallan rakentamisesta voidaan kiinnittää kokoavasti huomiota ainakin seuraaviin seikkoihin: 1) Hallitusvalta perustui Bauerilla rousseaulaiseen yhteiskuntasopimusajatteluun; sopijaosapuolina olivat eri puolueet, jotka muodostivat ikään kuin kansakokonaisuuden abstraktion. (Tällaista valtiota luovaa roolia poliittisilla puolueilla ei ollut aikaisemmin ollut.) 2) Hallitusvalta oli suoraan parlamentissa; Pariisin kommuunia tilanne muistutti sikäli, että toimeenpanovalta ja lainsäädäntövalta yhtyivät. 3) Hallitus eli valtakunnanneuvosto oli suorassa yhteydessä kansaan. Puolueiden luottamusmiehet olivat välittävässä asemassa. 4) Sosiaalidemokraatit johtivat hallituksen muodostamista; suuri merkitys oli sillä, että juuri sosiaalidemokraateilla oli joukkoliikkeiden hegemonia; puolue hallitsi joukkokokouksia perinteisen organisaationsa keinoin. 5) Kansanarmeijasta muodostui — myös sosiaalidemokraattien johtamana — uuden aseellisen järjestysvallan selkäranka, joka sekini oli suoraan valtakunnanneuvoston käsissä (alivaltiosihteri Deutsch).

Yleisesti ja erikseen on syytä nostaa jälleen esille Bauerin vallankumouskäsityksen yksi ydinajatus: parlamentti toimi ja joukot liikkivat samaan aikaan ja samaan suuntaan (kiinteässä yhteydessä toisiinsa). Parlamentti jäsensi joukkomielenosoituksissa ilmennettyä kansan tahtoa; kansa muovasi parlamenttia, kuten oli tapahtunut 1905 esimerkiksi. Parlamentista tuli samalla yhteiskunnallisen vallankumouksen legitiimi kanava. Parlamentti oli yhteiskunnallisen, proletarisen vallankumouksen väline suoraan sen (poliittisessa) ytimessä. Kaikki tämä kuitenkin paradoksaalisesti: monarkian parlamentti oli sen valtiollisista instituutioista heikoin ja lisäksi syksyn 1918 tynkäparlamentissa oli porvarillinen enemmistö.

Jos tarkastellaan Itävallan tapahtumia laajemmassa viitekehyksessä, voidaan todeta, että parlamentin muodostuminen valtion luomisen keskuksiksi ei ollut itävaltalainen ilmiö, päinvastoin se oli ajalle ominaista (näin myös Suomessa 1917).¹¹⁷ Parlamentti toiminnan keskiössä kuvasti demokraattisen ja tasavaltaisen periaatteen väkevää läpimurtoa politiikassa.

116Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 616-620; Ks. Haas, Karl, *Austromarxismus und Wehrfrage*, Wien 1985, 1-35. Kuten Bauer, myös Haas painottaa sosiaalidemokraattien aktiivista roolia.

117Brauneder 2000, 265-270.

2. BOLSEVISMIN JA IMPERIALISMIN VÄLISSÄ

“Die ganze Geschichte der deutschösterreichischen Revolution vom Oktober 1918 bis zum Juli 1919 ist die Geschichte ihres Kampfes um den Frieden.”

— Otto Bauer 1923

2.1. Saksan-liitto (*Anschluss*) strategian suuntaajana: Bauerin ulkoministerikausi

Suurten aikain draamaa oli, että Victor Adler kuoli pitkään sairastettuaan juuri tasavallan julistamista edeltävänä päivänä marraskuun 11. 1918. (Samana päivänä myös hänen poikansa Friedrich vapautettiin vankilasta.) Kuten Mooseksen, hänen ei sallittu nähdä luvattua maata.¹ Adler oli nimitetty ulkoasioista vastaavaksi valtiosihteeriksi lokakuun lopussa. Bauerista tuli hänen seuraajansa, tasavallan ensimmäinen ulkoministeri.² Se, että Victor Adler nimitettiin valtakunnanneuvostossa yksimielisesti, kuvasti ajan poliittista konstellatiota siinä mielessä, että vain sosiaalidemokraatti saattoi olla ulkoasioiden johdossa, koska porvarilliset ryhmät olivat ulospäin leimautuneet Itävalta-Unkarin sotapolitiikan tukijoiksi.³

Perinteisesti ulkoministerin salkku oli aina ollut yksi painavimmista Itävalta-Unkarissa. Diplomatian historian näkökulmasta oli tavatonta, että sitä nyt kantoj socialisti. Bauerista tulikin ensimmäinen republikaaninen johtaja ehkä konservatiivisimmassa entisen monarkian ministeriössä. Vallankumouksellista tässä oli myös Bauerin nuoruus. Hän oli viran vastaanottaessaan vain 37-vuotias; se oli vähän, kun tiedetään, että ennen maailmansotaa kakoismonarkian ulkoministeriötä johtanut kreivi Leopold Berchtold oli ollut vastaavasti 49-vuoden iässä Euroopan nuorin ulkoministeri!⁴

Bauerin ulkoministerikaudesta on kohtuullisen laaja tutkimuskirjallisuus.⁵ Olennaisinta yleisesti ottaen oli, että Bauer pani alkuun ja johti uuden tasavallan ulkosuhteiden rakentamista Pariisin rauhaan saakka. Hänen tavoitteenaan oli saksalaisen Itävallan

1 Ziesel, *The Austromarxists in “Red” Vienna: Reflections and Recollections* (1985), 119.

2 Bauerin nimittäminen ks. sten. Prot. der Prov. NV ... 1918, 5. Sitz. 22.11.1918.

3 Ks. tästä Haas, Hanns, *Otto Bauer als Aussenpolitiker*, teoksessa *Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis*, Wien 1985, 127.

4 Williamson 1992, 43.

5 Haas, *Otto Bauer als Aussenpolitiker* (1985); Kerekes, Lajos, *Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918-1922*, Wien-Köln-Graz 1979, 14-48; Panzenböck 1985; Pichler 1990; *Sozialdemokratie und “Anschluss”. Historische Wurzeln — Anschluss 1918 und 1938 — Nachwirkungen*, hrsg. von Helmut Konrad, Wien 1978; Suppan, Arnold, *Zur österreichischen Aussenpolitik 1918/19*, teoksessa *Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938*, Bd. 1, Wien 1993, 30-49.

liittäminen Saksan tasavallan yhteyteen, ja koska tavoite epäonnistui, hän erosi heinäkuussa 1919. Toinen tavoite, joka sitten edellisen kustannuksella pitkälti onnistui, oli turvata uuden tasavallan elintarvike- ja ruokahuolto, ja sitä kautta saavutetun poliittisen demokratian säilyminen. Liittyminen Saksaan oli hyvin tärkeä osa Bauerin vallankumousmallia tässä vaiheessa, ja tässä mielessä Bauer olikin elämässään ainoan keran, samalla kun oli ministerinä, vallankumoushankkeen toimeenpanijana etulinjassa; tavoitteen kariuduttua oli politiikan uudelleen arvioinnin paikka, ja siten ulkoministerikausi ja sen päättyminen on yksi tärkeä käännekohta Bauerin poliittisessa strategiassa.

2.1.1. *Virka*

Uuden tasavallan hallinnan mutkikkuutta kuvasti parhaimmillaan (tai pahimmillaan) juuri ulkoasioiden hoito. Viimeinen keisarilliskuninkaallinen ulkoministeri kreivi Gyula Andrássy jätti tehtävänsä 2. päivä marraskuuta 1918. Sen jälkeen ulkodiplomatiaa hoiti ministeriön korkein virkamies vapaaherra Ludwig von Flotow aina 8.11.1920 asti, jolloin vasta ‘k.u.k.-diplomatia’ voitiin täysin lakkauttaa, kun kaikki puolueettomatkin valtiot olivat tunnustaneet uuden tasavallan. Siten Kaunitzin palatsi Wienin Ballhaus-aukiolla oli alkuun tehtävissään osittain kaksissa käsissä.⁶

Bauer, jonka rooli ulkopoliitiikan johtajana voidaan erikoisen korostuneesti nähdä ulkopoliitiikan tehtäväkenttää yleisesti tarkasteltaessa nimenomaisesti ideologisena johtajana — periaatteiden linjoittajana, sai assistenteikseen alivaltiosihteereiksi saksalaiskansallista ryhmää edustaneen Leopold Waberin sekä kristillissosiaalisen puolueen Egon Pflüglin. Uusi ulkoasiainhallinto sai tehtäväjaon 22.11.1918. Sen mukaan ulkoasiain valtionvirastoa johti puhemiehevirsto, joka oli valtiosihteerille alisteinen. Koko virasto jakaantui neljään sektioon. Ulkoasiainhallintoon kuuluivat lisäksi Itävallan valtionarkisto sekä lähetystöt, konsulaatit ja passitoimistot eri puolilla maailmaa. Tärkein lähetystö oli ehdottomasti Berliinissä; se tuli sittemmin koko ensimmäisen tasavallan kauden säilymään selkeimmin poliittisena lähetystönä, joka miehitetiin kulloisenkin ulkopoliitiikan johtajan ja hallituksen suuntautumisen mukaan. Ensimmäinen lähettiläs Berliinissä oli professori Ludo Hartmann, Bauerin akateeminen opettaja ja austromarxisti -piiriinkin luettava henkilö.⁷

Ensimmäisessä tasavallassa tuli olemaan yhteensä 18 ulkoasioiden johtajaa. Siten ulkopoliittinen linja ei välttämättä ollut kovinkaan yhtenäisesti ja kestävästi rakennettu. Bauer kuului kuitenkin niiden harvojen tasavallan ulkoministerien joukkoon, joilla tunnistettava linja oli.⁸

Ulkoasioista parlamentissa vastasi ensi alkuun parlamentin päävaliokunta, suuri valiokunta (Hauptausschuss). 30.10.1919 alkaen tehtävät siirrettiin ulkoasiainvaliokunnalle (Ausschuss für Äusseres). Vuoden 1923 vaalien jälkeen suuri valiokunta otti

6 Rauscher, Walter, Struktur und Organisation des österreichischen Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1938, teoksessa Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ), Bd. 1, Wien 1993, 17.

7 Ibid., 18-21. Ks. viite 14, s. 30.

8 Ibid., 25.

nämä tehtävät uudelleen. Bauer oli kaikissa näissä valiokunnissa jäsenenä (ministerikautensa jälkeen).⁹

Bauer ryhtyi hoitamaan virkaansa Ballhaus-aukion barokkipalatsissa, joka oli vuosisatoja ollut vain aristokratian edustajien residenssinä. Heti Hofburgin jyhkeän Habsburg-linnan vieressä se oli sijaintinsa mukaisesti mitä koristeellisimman ja sosiaaliselta atmosfääriltään korkean aatelineen ja ylevämielinen. Oviaukon patsasrakennelmat oli kuin tehty ottamaan vastaan kultakoristeisin vaunuin saapuvia isäntiä ja vieraita. Aikojen vaihtumista kuriositeettina ilmensi varmasti osaltaan palatsin uuden isännän saapuminen ministeriöön asunnoltaan Mariahilfistä jalkaisin.¹⁰

2.1.2. *Tavoite*

Bauerin tehtäväkuvaa ulkoministerinä hallinnut tavoite, Saksan-liiton toteuttaminen vastasi periaatteiltaan vasemmiston kansallisuusohjelmaa ja koko puolueessa sitten hyväksyttyä linjaa sekä väliaikaisen kansalliskokouksen antamaa julistusta 12.11.1918. Tämä tavoite, joka oli Bauerin kannalta periaatteellisella tasolla vallankumousohjelma, oli kuitenkin heti alkuun vastatuulella ja joutui myös ristiriitaan sen reaaliiteetin kanssa, että Itävalta selvitäkseen välittömästä taloudellisesta kriisistä tarvitsi läntistä apua.

Uuden valtion ulkopoliitikasta yleisesti Bauer puhui parlamentissa ensimmäisen kerran joulukuun 4:nä 1918.¹¹ Bauer totesi puheensa aluksi, että hallitus tulisi noudattamaan valtakunnanpuolesta Yhdysvaltain presidentille antamaa noottia heti tasavaltajulistuksen jälkeen, jossa ilmaistiin uuden valtion pyrkimys kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteesta lähtevään toimintalinjaan; saksalaisen Itävallan hallitus tunnustaisi kaikkien kansojen oikeuden rajoittamattomaan itsemääräämisoikeuteen, mutta samalla se vaatisi tätä oikeutta itselleen — “meidän saksalaiselle kansallemme”. Tämä ajatus sisälsi, kuten on todettu, käytännössä Anschluss -tavoitteen. Toinen keskeinen tavoitealue liittyi aluejärjestelyihin: hallituksen tavoitteena tulisi olemaan, että kiistellyistä aluekysymyksistä järjestettäisiin asianomaisilla alueilla kansanäänestys ja että kaikissa kiistakysymyksissä pyrittäisiin neuvotteluratkaisuun ja mikäli tarvetta oli, tulisi kansainvälisen välitystuomioistuimen ratkaista kiistanalaiset alueasiat.¹²

Heti tämän jälkeen Bauer toi puheessaan voimakkaasti esille sitä aktuaalista hätää, jossa uudessa valtiossa jouduttiin elämään. Paitsi materiaaliset seikat — armeijan ja hallinnon luhistuminen ja miehityshallinnon alaisuudessa eläminen — uutta valtiota ahdisti uusien rajavaltioiden taholta keisarikunnan ajalta peritty Itävaltaan kohdistunut viha. Se aiheutti ylimääräisen “moraalisen avuttomuuden” saksalaisessa Itävallassa.¹³

9 Ibid., 28-29.

10 Ks. tästä Braunthal 1961, 32. - Bauer oli joulukuussa 1917 muuttanut Kasernengasse 2:een Mariahilfin kaupungiosaan (Bauer an Kautsky 17.12.1917, Brief 502, IISG). Katu on nykyinen Otto-Bauer-Gasse.

11 Sten. Prot. der Prov. NV, Sitz. 7, 4.12.1918, 199-205.

12 Ibid., 199.

13 Ibid., 200.

Uutta Itävallan valtiota seuraavat vuodet rasittanut fundamentaalinen materiaallinen pula, erityisesti hiili- ja elintarvikepula, nousi heti alkuun keskeiseksi yhteiskunnalliseksi teemaksi. — Kysymys oli sitten laajemmin Itävallan elinkyvyyttämyydestä (Lebensunfähigkeit), mihin palataan myöhemmin. Bauer totesi puheessaan, että ensimmäisenä, päivittäisenä kysymyksenä oli ollut neuvotella välittömät elintoiminnot turvaavista raaka-aine- ja elintarvikekuljetuksista. Talvi oli tulossa, täydellinen katastrofi oli pyrittävä välttämään. Itävallalla ei ollut enää hallinnassaan monarkian aikaisia elintarvikealueita; hiilikuljetukset tapahtuivat Tsekin kautta. Tässä yhteydessä nousi juuri esille uuden ulkopoliittikan organisoimisen ongelma: Prahassa oli vielä likvidointihallitusta edustanut lähettiläs Tusar, joka kävi uudenkin hallituksen puolesta neuvotteluja, mutta jota tsekkihallitus ei ollut vielä uudestaan akkreditoinut, ja siten hän joutui toimimaan epävirallisesti.¹⁴

Uudet valtiot kävivät Itävaltaa vastaan paitsi taloudellista sotaa, myös sotaa “konekiväärein ja haupitsein”. Bauer käsitteli puheessaan käynnissä olevat rajakiistat ja pienet konfliktit: Saksalaiset alueet Tsekin sekä entisen Itävallan alueet muodostetun Jugoslavian valtion alueella erikoisesti olivat tulen alla. Bauer vaati rajakiistojen ratkaisua rauhankonferenssissa, jonka tulisi koostua Haagin välitystuomioistumista solmitun sopimuksen mukaan. Suursaksalainen henki välähti Bauerin puheessa, kun hän viestitti naapurivaltoihin: vaikka Saksan kansa olikin heikkouden tilassa, se oli kuitenkin 70-miljoonainen suuri kansa. Samoin hän korosti voimakkaasti Tirolin saksalaisuutta; Etelä-Tiroli — joka oli Italian miehittäjä — oli, Bauerin sanoin “ainoa paikka maailmassa, jossa Etelä on saksalainen”. Tirolissa piti kysyä kansalta itseltään, mihin se halusi kuulua.¹⁵

Bauerin johtama ulkopoliittikka uudessa valtiossa oli täysin riippuvainen ulkovalloista, maailmansodan voittajavalloista ja tärkeältä osaltaan myös uusista seuraajavaltioista, varsinkin Tsekkoslovakiasta. Riippuvaisuus oli sekä materiaalista että moraalista, niin kuin hän puheessaan formuloi. Moraalinen aspekti sisälsi myös sen tärkeän seikan, että presidentti Wilson oli heti tasavallan perustamisen jälkeen asettanut Itävallalle myönnettävän avun ehdoksi “rauhan ja järjestyksen”. Tämä tarkoitti ennen muuta sitä, että uuden tasavallan sisäpolitiikassa oli toimittava demokratian (läntisen mallin) puolesta ja että sosialismin tielle, erityisesti neuvostososialistisiin kokeiluihin ei voitu lähteä. Tästä syntyikin tasavallan sisäpolitiikkaan keskeinen jännitetekijä, koska, niin kuin Bauer asian näki, saksalaisitävaltalainen proletariaatti tunsu “kaikkivoipaisuutensa” kotimaan porvaristoa kohtaan, mutta “seisoi avuttomana länsivaltain edessä”.¹⁶

Toinen keskeinen ulko-, mutta myös sisäpoliittinen tekijä oli itävaltalais-unkarilaisen talousalueen hajoaminen. Itävallalla ei ollut hiiltä eikä elintarvikkeita. Unkarin viljaa ei saatu; oltiin riippuvaisia ulkomaisesta ruoka- ja elintarvikeavusta, erityisesti jälleen juuri Yhdysvalloista, joka oli sodan aikana luonut valtavan viljapotentiaalin. Kolmas riippuvaisuus oli suoraan sotilaallista. Aseleposopimuksen mukaan Itävallan kaupungit

14 Ibid., 200-201.

15 Ibid., 203-204.

16 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 642.

ja rautatiet olivat ympärysvaltain miehittämät, Tiroli oli Italialla, Wienissä istui aseleposopimusta valvova komissio italialaisen kenraalin Segren johdolla.¹⁷

Tähän ulkoiseen riippuvaisuuteen ja avuttomuuteen yhdistyi Bauerin mielestä ongelmallisella tavalla Itävallan sisällä ja varsinkin työväestön sisällä vallitseva tila: oli patoutunutta vihaa, juoksuhaudoissa vietettyjä vuosia, sotainvalideja, joukkotyöttömyyttä. Ilman työläisneuvostoja tilanteesta ei olisi Bauerin mukaan selvitty. Toisaalta yleinen kansainvälinen tilanne sääteli voimakkaasti niitä rajoja, joissa neuvostot saattoivat toimia.¹⁸

Toinen sisäpolitiikasta nouseva teema oli talonpoikaisväestön vihamielisyys kaupunkien ja työväenluokkaa vastaan, koska talonpojat kokivat joutuvansa uhrautumaan luovuttamalla elintarvikkeet pois, joutuivat pakko-ottojen kohteeksi vielä sotatilan päätyttyä. "Talonpoika alkoi nyt vihata proletariaattia, kuten hän aiemmin oli vihannut militarismia." Syntyi maakuntien ja Wienin vastakohta-asetelma.¹⁹

Kaikki nämä tekijät aiheuttivat ongelmia vallankumouksen jatkumisen (perspektiivin) kannalta. Hanns Haas on määritellyt Bauerin ulkopoliittisia peruslähtökohtia seuraavasti: Poliittinen vallankumous Itävallassa oli toteuttanut demokratian, josta piti avautua katkeamaton yhteys taloudellisen demokratian kautta yhteiskunnalliseen vallankumoukseen. Ulkopoliittikan tehtävänä tässä viitekehyksessä oli kansainvälisten suhteiden järjestäminen sillä tavoin, että tämä rakennustyö varmistettaisiin ja porvarillis-demokraattisen järjestyksen säilyminen taattaisiin monarkistisia voimia (porvaristo koettiin monarkistiseksi edelleen) ja vasemmistovallankumouksellisia pyrkimyksiä vastaan. Ulkosuhteet oli järjestettävä siten, että marraskuussa 1918 luotu poliittinen järjestelmä stabiloitaisiin. Anschluss oli Bauerille pitkäaikaisperspektiivin näkökulmasta varmin ja selkein tapa vahvistaa uusi poliittinen järjestys ja määrätietoisuuden poliittisen työn kautta ('saksalaisten työläisten' määrän ja poliittisen kypsyyden lisääminen) vähitellen muuntaa poliittinen järjestelmä sosialistiseksi.²⁰

Pitkäaikaisperspektiivi ei kuitenkaan sopinut yhteen mainittujen ulkoisten reunaehtojen kanssa; Itävalta oli riippuvainen läntisestä vilja- ja raha-avusta. Pian sosiaalidemokraatit saivat myös huomata, että vain porvarillisdemokraattisen järjestelmän säilyttäminen takasi liittoutuneiden avun. Tässä suhteessa Bauer teki ensimmäisen tärkeän johtopäätöksen ja liikkeen, kun hän 3.1.1919 ilmoitti Berliinin lähettiläälle Ludo Hartmannille, että Anschluss-kysymys oli pidettävä taka-alalla, jotta Itävallan ruokkimista ei vaarannettaisi.²¹

2.1.3. *Neuvottelut*

Liittoa Saksaan oli vaikea ajaa suoraan ja julkisesti, koska siten olisi vaarannettu ympärysvaltain avustukset, joten oli käytettävä epäsuoria keinoja. Yksi vaikutuskeino

17 Ibid., 644-645.

18 Ibid., 648-649.

19 Ibid., 650-652.

20 Haas, Otto Bauer als Aussenpolitiker (1985), 128, 130.

21 Staatssekretär für Äusseres Bauer an Gesandten Hartmann (Berlin). Weisung, teoksessa ADÖ, Bd. 1, Wien 1993, Dok. Nr. 118, 347-348.

oli vetoaminen länsivaltojen veljespuolueisiin. Niinpä Bauer selosti lähtökohtiaan ja tasavallan ongelmia kirjeessään Jean Longuet'lle 9.1.1919: erikoisesti "ranskalainen imperialismi" pyrki ajamaan Itävaltaa "slaavilaiseen koalitioon Saksaa vastaan". Toiveena oli, että veljespuolueet tekisivät parhaansa estääkseen Itävallan intressien vastaisen toiminnan.²² Aiemmin marraskuussa hän oli kirjoittanut samoissa merkeissä britti A. Hendersonille.²³

Tammikuun puolivälissä Bauer viestitti Hartmannille Berliiniin, että puolueen ja lehdistön Saksassa tulisi energisesti edustaa Anschluss-ajatusta ja pyrkiä toimimaan Tonavan federaatiota vastaan. Hän paalutti seuraavien kuukausien ulkopoliittikan linjaa: Saksalainen Itävalta tulisi solmimaan itsenäisesti rauhansopimuksen, jossa pelastettaisiin mahdollisimman paljon "uhanalaisia alueita" tasavallalle. Anschluss-kysymys jäisi vielä tässä vaiheessa avoimeksi. Koska kuitenkin neuvottelut Tonavan federaatiosta alueen muiden kansojen kanssa varmasti epäonnistuisivat, olisi saksalainen Itävalta "suorastaan pakotettu" yhdistymään Saksan kanssa.²⁴

Helmikuussa Bauer ryhtyi suoriin neuvotteluihin. Näissä neuvotteluissa oli tarkoitus pohjustaa tulevaa valtioliittoa. Bauer matkusti Weimariin pyrkien saamaan aikaiseksi sopimuksen valuuttayhteisöstä Saksan kanssa. Erityisesti Saksan keskuspankin taholta pidettiin sitoutumista valuutta-asiassa ennen rauhansopimuksen solmimista liian riskialttiina. Tämä merkitsi sitä, että Anschluss-päätöstä olisi lykättävä. Niinpä Bauerin neuvottelut saivat uuden käänteen. Hän laati Saksan ulkoministerin kreivi Brockdorff-Rantzaun kanssa seitsenkohtaisen salaisen sopimuksen siitä, miten saksalaisen Itävallan liittäminen Saksan valtakuntaan tulisi tapahtumaan, mikäli rauhansopimuksessa liittymistä ei estettäisi.²⁵ Bauer piti retrospektiossaan sopimusta "erittäin suotuisana" Itävallalle. Sopimuksessa olisi esimerkiksi taattu Itävallasta vietäville teollisuustuotteille tullivapaus Saksassa, mutta Itävalta olisi voinut kerätä tulleja vahvemman Saksan tuotteilta.²⁶

Nyt oli siis odotettava rauhanneuvotteluiden tuloksia; Itävalta, sen paremmin kuin muutkaan hävinneet valtiot eivät neuvotteluihin sinänsä voineet osallistua. Voitiin kuitenkin käyttää propaganda-asetta: ympäröivä suunta oli viestitettävä Itävallan elinkyvyyttömyyttä; Anschluss olisi paras tapa estää yhteiskunnalliset järjestykset ja sodan vaara.²⁷ Jo huhtikuussa 1919 skeptisyys valtasi alaa. Taloudelliset ja valuuttapoliittiset neuvottelut Wienissä osapuolten välillä kariutuivat.²⁸ Bauerin näkökulmasta

22 Bauerin kirje Jean Longuet'lle 9.1.1919, OBW 9, 1047-1050; KS. Verosta, Stephan, Brief Otto Bauers an Jean Longuet vom 9. Januar 1919, teoksessa *Geschichte und Gesellschaft. Festschrift für Karl R. Stadler*, Wien 1974, 99-111.

23 Ks. Panzenböck 1985, 121.

24 Staatssekretär für Äusseres Bauer an Gesandten Hartmann (Berlin). Instruktion (dringend), Wien 13.1.1919, ADÖ, Bd. 1, Wien 1993, Dok. Nr. 128, 376-377 sekä Staatssekretär für Äusseres Bauer an Gesandten Hartmann (Berlin). Weisung (geheim), Wien 13.1.1919, ADÖ, Bd. 1, Wien 1993, Dok. Nr. 129, 378-379.

25 Neuvotteluista ks. Scheidemann, Christiane, Ulrich Graf Brockdorff-Rantzau (1869-1928). *Eine politische Biographie*, Frankfurt am Main u.a. 1998, 444-447.

26 Bauer, *Die österreichische Revolution (1923)*, OBW 2, 677-678.

27 *Ibid.*, 681.

28 Scheidemann 1998, 445.

tässä vaiheessa tultiin asiassa ratkaisevaan kohtaan. Itävallan sisällä suurpääoma ja suurpankit alkoivat toimia monarkian palauttamisen puolesta; tähän vaikuttivat pelot “Spartakus-Saksasta”. Lisäksi Unkariin ja Baijeriin oli pystytetty neuvostohallitukset. Suurpääoman edustajat saivat liittolaisikseen erityisesti “vanha-wieniläiset patriisit ja wieniläisen pikkuporvariston”. Samaan aikaan maakunnissa, varsinkin Tirolissa ja Kärntenissä ajettiin omaa provinsiaalista ulkopoliittikkaa. Näitä ilmiöitä Ranska — ranskalainen imperialismi — käytti hyväkseen. Se pyrki pitämään Saksan heikkona ja estämään Itävallan ja Saksan liiton. Bauer näki Ranskassa aloitetun kesäkuussa kamppailun myös erikoisesti hänen henkilöään vastaan.²⁹

Pariisin rauhanneuvotteluissa Itävallan tukala taloudellinen tilanne oli nähty ja heinäkuussa oli päätetty laajamittaisesta ohjelmasta maan avustamiseksi. Bauer pyrki omalta osaltaan vaikuttamaan elintarvikehuollon turvaamisen erittäin pidättyvällä suhtautumisella Unkarin neuvostotasavaltaan (ks. luku 2.3.). Hän pyrki kuitenkin kombinoimaan sekä elintarvikehuollon että tavoitteen Saksaan liittymisestä. Viimeinen yritys oli heinäkuussa, jolloin hän kääntyi Saksan hallituksen puoleen pyytäen finanssiapua läntisten elintarvikkeiden maksamiseksi ja siten samalla neuvotteluvaran lisäämiseksi Anschluss-kysymyksessä. Saksan hallitus ilmoitti 21.7.1919, että saksalaista apua ei ollut odotettavissa.³⁰

2.1.4. *Ero*

Jo ensimmäisistä tiedoista, joita Pariisin rauhanneuvotteluista oli saatu, kävi selväksi, että rauhanehtoihin sisältyisi Anschluss-kielto. Kohtuullisten rauhanehtojen saavuttaminen oli yhä selvemmin tullut riippuvaiseksi Ranskan suhtautumisesta. Niinpä Bauer 13. heinäkuuta 1919 kirjoitti Rennerille, että “Ranskaa lähentyminen edellyttää minun eroani. Ranskalaisille olen mitä vaarallisimpana suursaksalaisena ja bolševikiksi luultuna epäilyttävä”.³¹

Bauer jätti tehtävänsä 26. heinäkuuta 1919 ja hänen tehtävänsä otti hoitaakseen Renner, hallituksen johtaja. Samana päivänä ilmestyi Bauerin erokirjoitus Arbeiter-Zeitungissa. Kolme päivää myöhemmin Bauer puhui kansankokouksessa samansisältöisesti eli perusteli eronsa: se oli monessa suhteessa harkittu poliittinen teko, jolla ennen kaikkea haluttiin poistaa vaikutelma salaisesta ulkodiplomatiasta eli haluttiin sanoa, että tasavallassa poliittiset menettelytavat olivat erilaiset kuin absolutismin vallitessa.

Julkaistussa kansankokouspuheessaan Acht Monate auswärtige Politik³² Bauer selvitti ensin harjoittamansa ulkopoliittikan lähtökohtia, jotka ovat meille jo tuttuja: Itävalta oli tasavaltaa perustettaessa suuren avuttomuuden tilassa, vailla elintarvikkeita,

29 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 682-686.

30 Haas, Otto Bauer als Aussenpolitiker (1985), 138-139.

31 Bauer Rennerille 13.7.1919, Briefe von und an Otto Bauer, Brief 3/342a, 13.7.1919, Bauer-Nachlass, VGA. Bauer esitti myös jättävänsä sosialisointikomission johtajuuden. Tähän tehtävään hän kuitenkin jäi.

32 Bauer, Otto, Acht Monate auswärtige Politik, OBW 2, 185-197 (Rede, gehalten am 29. Juli 1919, Wien 1919).

naapureidensa vihan kohteena; ensimmäinen huoli oli turvata leivän saanti. Ensimmäinen (varsinainen) tavoite (Ziel) ulkopolitiikassa oli “tasoittaa tietä saksalaisen Itävallan ja Saksan yhdistymiselle”.³³ Nyt syytettiin, Bauer jatkoi, että hän oli harjoittanut salaista diplomatiata (Geheimdiplomatie) pyrkiessään tavoitteen saavuttamiseen. Salaisesta diplomatiasta ei Bauerin mukaan voitu kuitenkaan puhua, koska ulkopoliittikan tavoite ei voinut olla kenellekään epäselvä. Kysymys oli tasavallan perustamisen yhteydessä annetun julistuksen toimeenpanosta; Bauerin mielestä Anschlussin toteuttaminen olisi vuodenvaihteessa ollut luultavasti mahdollista, ellei “systemaattista propagandaa” Saksaan liittymisen vastustajien taholta olisi aloitettu (Karl Habsburg ja hänen kannattajansa, “tietyt kapitalistipiirit”, maakuntien “partikularistit”).³⁴

Historian ja Bauerin oma tragedia ilmeni puheessa, kun hän määritteli “näiden kahdeksan kuukauden suurimmaksi saavutukseksi sen, että ... olemme upottaneet Anschluss-tahdon tähän kansaan.”³⁵ Bauer uskoi edelleen sen hetken vielä tulevan, että Saksaan liittyminen voitaisiin toteuttaa. Tämä usko oli ensimmäisessä tasavallassa yleinen.

Ulkopolitiikan vaikeuksista ja vaikeuttamisesta Bauer syytti Italiaa ja Ranskaa, joiden intressi oli käsitellä Itävallaa, “kuten shakkinappulaa”. Ranskalaisia Bauer syytti siitä, että nämä leimasivat hänet bolsevikiksi. Bauer totesi puheessaan olevansa yhtä vähän — tai paljon — bolsevikki kuin kirjailija Romand Rolland ja puoluetoverinsa Longuet tai Macdonald ja Turati; hän ei ollut “idässä tapahtuvan yhteiskunnallisen vallankumouksen ... sokea vihaaja”.³⁶

Bauer perusteli eronsa kiinnostavasti vetoamalla “parlamentarisissa maissa” noudatettaviin periaatteisiin. Ministerit eivät lähteneet keisarin mielijohteesta, vaan “kun ministeri on johonkin pyrkinyt ja kun hän on vakuuttunut, että enää se ei käy, ...”. Bauer totesi olevansa väärä mies hankkimaan parhaat mahdolliset rauhanehdot, sen mikä oli mahdollista, was geht.³⁷

Jos Bauerin Anschluss-politiikkaa sijoitetaan yleisempiin yhteyksiin, löydetään kiinnityksiä historiallisesti yhtäältä Anschluss-liikkeeseen Keski-Euroopassa yleisesti ja toisaalta Itävallan kansallisen identiteetin etsintään maailmansotien välissä. Norbert Schausberger on luonnehtinut vuosia 1918-19 “pragmaattisen Anschluss-idean ajaksi”: kolmesta vaihtoehdosta liittyminen Saksaan syksyllä 1918 oli realistisin näkökulma saksalaisen Itävallan tulevaisuuden rakentamisessa. Tonavan federaatio oli mahdoton (slaavien vihamielisyyden vuoksi) ja itsenäiselle tielle ei ollut poliittista tahtoa eikä taloudellisia edellytyksiä pidetty riittävinä.³⁸

33 Ibid., 187-188.

34 Ibid., 190-191. Karl Habsburg kannattajineen toimi Sveitsistä käsin monarkian palauttamiseksi. ‘Tietyt kapitalistipiirit’ tarkoitti niitä, jotka uskoivat rauhanehtojen tulevan edullisemmiksi Saksasta riippumattomana; “ympärysvallat rakentaisivat kultaisia siltoja” Bauer formuloi tämän ajattelutavan. Länderpartikularismus tarkoitti Bauerin mielestä sellaisia maakunnallisia intressipiirejä, “jotka ajattelivat vain omaa pientä maataan (Land) eivätkä suurta kansakuntaa (Nation)”.

35 Ibid., 192.

36 Ibid., 192, 194-196. Ks. tästä myöh.

37 Ibid., 196-197.

38 Schausberger, Norbert, Der Griff nach Österreich. Der Anschluss, Wien 1978, 31-38.

Koska porvarillista leiriä hajotti valtiomuotokysymys ja Saksaan liittymisestäkin oli eriäviä käsityksiä, saivat sosiaalidemokraatit ikään kuin vapaat kädet tulevaisuuden rakentamisessa. Yleisesti ottaen Itävallassa puuttui tuolloin poliittinen konsensus itsenäisyydestä; demokraatit ja patriootit olivat eri joukoissa.³⁹ Walter B. Simon onkin todennut, että itsenäinen Itävalta syntyi varsin omalaatuisella tavalla, kun valtiollinen suvereniteetti ja riippumattomuus olivat vastoin väestön enemmistön ilmeistä tahtoa.⁴⁰

2.2. Perustuslakia säätävä kansalliskokous — kohti normaaliparlamentarismia

Rauha, yhteiskuntarauha ja saavutetun poliittisen demokratian vaaliminen määrittelyt sosiaalidemokraattien harjoittamaa politiikkaa tasavallan perustamista seuranneena vuonna. Kuten on nähty, muuhun ei ollut oikeastaan mahdollisuksiakaan. Bauerkin puhui vallankumouksen jatkumisesta vain epäsuorasti (ja teki sitä puolisalaa diplomatian avulla). Sisäpoliittisesti tärkein kysymys oli perustuslakia säätävän kansalliskokouksen valinta. Sitä ennen tasavalta eli ja toimi vielä rinnallaan monarkistisen järjestelmän jäänteet; formaalis-juridisesti Itävallassa oli kaksi valtiota 30.10.-12.11.1918.⁴¹ Monarkian kauden edustajainhuone kokoontui viimeiseen istuntoonsa 12.11.1918 “toteamaan, että Itävalta on hajonnut” ja että sillä ei ollut enää mitään tehtäviä. Edustajainhuoneen kuolinhetki oli sama kuin tasavallan syntymän julistamisen.⁴²

Väliaikaisen kansalliskokouksen tärkeimpiä päätöksiä olivat valtionrajojen määrittely, saksalaisen Itävallan (Deutschösterreich) kansalaisuuden määrittely sekä tuomioistuinten asettaminen ja väliaikainen asevelvollisuuslaki⁴³. Se ehti laatia myös budjetin.

39 Ks. tästä Skalnik, Kurt, *Auf der Suche nach der Identität*, teoksessa *Österreich 1918-1938*, 1, Graz ua. 1983, 14-16.

40 “Die Republik Österreich wurde daraufhin der einzige Staat in der Weltgeschichte der gegen den ausdrücklichen Willen der Bevölkerung ‘souverän’ und unabhängig wurde.” (Simon, Walter B., *Österreich 1918-1938. Ideologien und Politik*, Wien 1984, 53) — Epäilemättä tasavallan synty, ajan poliittinen realismi, on kehittynyt myös kansalliseksi traumaksi: Itävallan on sanottu ensimmäisen perustuslakinsa toisessa artiklassa “tehneen itsemurhan” (Erwin Ringel, sit. Lehner, Oskar, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz 1992, 237); Saksa-orientaatiota on kuvattu myös “itsemurhaksi kuoleman pelossa” (Skalnik, *Auf der Suche nach der Identität* (1983), 12).

41 Lehner, Oskar, *Verfassungsentwicklung*, teoksessa *Handbuch des politischen Systems Österreichs. Erste Republik 1918-1933*, Wien 1995, 46.

42 Brauner 2000, 156-157. “... wir haben mit der Tatsache zu rechnen, dass Österreich zerfallen ist. Das Haus hat heute wohl keine Aufgaben mehr zu erfüllen ...”.

43 Väliaikainen asevelvollisuuslaki pyrki säätelemään varsinkin sotilasneuvostojen (sotilasvaliokuntien, Soldatenausschüsse) funktiota. Niille katsottiin laissa tehtäväksi sotilaiden intressien vaaliminen ja tasavaltaisen hengen ylläpito sotilaiden keskuudessa. (WZ 5.2.1919). Periaatteellisesti tärkeät säädökset koskivat sotaväen johtoa: ylin johto määriteltiin valtakunnan neuvoston direktoriumille kuuluvaksi; sen nimittämä ylipäällikkö oli puolestaan

Tärkein ja kauaskantoisin toiminta liittyi kuitenkin ehkä sosiaaliseen uudistustyöhön, jota toteutettiin Ferdinand Hanuschin johdolla: väliaikaisen kansalliskokouksen aikana toimeenpantiin kahdeksan tunnin työpäivä tehtaissa ja laki lapsityövoiman käytön kieltämisestä.⁴⁴ — Vallankumouksellisen sosialismin viitekehyksessä tämä reformityö voitiin nähdä sellaisena kaiken mahdollisen hyödyn ottamisena (proletariaatille) eräänlaisessa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa siirtymävaiheessa, joka myös äänioikeus-uudistuksen jälkeen 1907-08 oli vallinnut.

Väliaikaisen kansalliskokouksen varsinainen tehtävä oli kuitenkin kutsua perustuslakia säätävä kansalliskokous koolle. Kuten edellä on todettu, perustuslakia säätävän kansalliskokouksen vaalista yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteen mukaan oli ilmoitettu heti saksalaisten kansanedustajien kokouksessa Wienin maakuntientalossa 21.10.1918. Rennerin laatiman lokakuun valtiosäännön (Oktober-Verfassung) mukaan perustuslakia säätävän kansalliskokouksen vaali tuli toimittaa (tammikuussa 1919) suhteellisen vaalitavan mukaan Itävallassa ensimmäistä kertaa yleistä, yhtäläistä, suoraa ja salaista äänioikeutta noudattaen. Nyt äänioikeus koski myös naisia. Tätä koskevat lait säädettiin 18.12.1918.⁴⁵ Vielä viimeisessä istunnossaan 6.2.1919 väliaikainen kansalliskokous hyväksyi lain perustuslakia säätävän kansalliskokouksen työjärjestyksestä.⁴⁶

puolustuslaitoksen valtiosihteerin alainen. Näillä säädöksillä haluttiin korostaa valtakunnanpuolustuksen johtavaa asemaa toimeenpanovaltana. Ks. Bericht des Ausschusses für Heerwesen über das Gesetz, betreffend vorläufige Bestimmungen über die bewaffnete Macht, Soz. dem. Parlamentsklub, Prov. NV, Mappe 2: Heerwesen, VGA; Haas 1985, 92.

44 Schefbeck, Die Provisorische Nationalversammlung und die Gründung der Republik Deutschösterreich (1994), 301-302. Sosiaalivaltion rakentamisesta Hanuschin kaudella 1918-20 ks. Hautmann, Hans, Ferdinand Hanusch, der Staatssekretär (30. Oktober 1918 bis 22. Oktober 1920), teoksessa Ferdinand Hanusch (1866-1923). Ein Leben für den sozialen Aufstieg, hrsg. von Otto Staininger, Wien 1973, 75-104. Ks. seikkaperäisemmin tuonnempana.

45 Valtiosäännön yhdeksännen pykälän mukaan “Die Wahlordnung beruht auf der Verhältniswahl und auf dem allgemeinen, gleichen, direkten und geheimen Stimmrecht aller Staatsbürger ohne Unterschied des Geschlechtes.” (Ks. Bericht des Wahlgesetz Ausschusses der Prov. NV über die Gesetzesvorlagen des Staatsrates, betr. die Einberufung der konst. NV und betr. die Wahlordnung für die konst. NV, Soz. dem. Parlamentsklub, Prov. NV, Mappe 7: Wahlreform, VGA)

46 Schefbeck, Die Provisorische Nationalversammlung ... (1994), 293, 302. — Uutta vaalilakia valmistelleessa valiokunnassa käytiin keskusteluita muun muassa vaalivelvollisuudesta ja yhden vaalipiirin järjestelmästä. Ensin mainitussa kysymyksessä päädyttiin samaan ratkaisuun kuin 1906: asia jätettiin maakuntien ratkaistavaksi. Yhden vaalipiirin järjestelmä hylättiin sillä perusteella, että katsottiin sen seurauksena parlamenttiin valikoituvan ainoastaan “parhaat puhujat”. Kuitenkin valiokunnan mielestä parlamentin piti olla “ein Parlament der sachlichen und fachlichen Arbeit” — tribuunien foorumin sijaan haluttiin asiallisen työn areena. Suhteellista vaalilupaa sovellettiin suljettujen listojen muodossa ja ääntenlaskussa d'Hondtin menetelmää Hagenbach-Bischofin parannuksella. (Bericht des Wahlgesetz Ausschusses der Prov. NV ..., Soz. dem. Parlamentsklub, Prov. NV, Mappe 7: Wahlreform, VGA)

Bauer luonnehti tasavallan perustamista seurannutta aikakautta työväenluokan ylivallan (die Vorherrschaft der Arbeiterklasse) ajaksi.⁴⁷ Hän näki sosiaalidemokratian tehtävän tässä vaiheessa kahtalaiseksi: 1) hyödyntää “proletariaatin vallankumouksellinen kiehunta” mahdollisimman tehokkaasti, vahvistaa proletariaatin asemat valtiossa ja kunnissa sekä tehtaissa, kasarmeissa ja kouluissa, 2) estää tämän kiehunnan kehittyminen avoimeksi yhteentörmäykseksi (joka välttämättä johtaisi ympärysvaltain invaasioon, vastavallankumoukseen ja nälkäkatastrofiin). Koska luokkien välisen vallanjaon ei pitänyt tapahtua ase-in, tuli noudattaa “demokratian muotoja”. Siten ensimmäinen tehtävä (Bauer: “ensimmäinen tehtävämme”) oli organisoida perustuslakia säätävän kansalliskokouksen vaali.⁴⁸

Vaalisotakin oli nyt totaalista ja sosiaalidemokraattinen puolue oli siihen hyvin varustautunut. Vaalipiirien kanssa yhdenmukaiseksi rakennettu toimitsijaverkosto muodosti organisaation tehokkaan perustan. Lehdistö Arbeiter-Zeitungin johdolla oli viritetty vaaleihin jo heti tasavallan perustamista seuranneina viikkoina. Yleisilmeeltään tasavallan ensimmäinen vaalitaistelu oli kireä: poliittiset tunnukset olivat mahdollisimman selvästi esillä. Kaikissa poliittisissa leireissä⁴⁹ vaalit tulkittiin ratkaiseviksi koko yhteiskuntajärjestelmän, kokonaisen, kannalta: haluttiin antaa sellainen kuva, että ääni puolelle tai toiselle olisi linjavalinta uuden valtion suunnasta.⁵⁰

Bauer oli sosiaalidemokraattien vaalitaistelun tärkeä aktori. Hän luonnosteli puolueensa vaalijulistuksen ja ennen kaikkea kirjoitti julistuksen kanssa yhdessä käyneen sosialisointiohjelman. Joulukuussa 1918 puolueessa tehtiin periaatteelliset päätökset näiden kiinteästä yhteydestä.⁵¹ Sosiaalidemokraatit keskittyivät vaalikampanjassaan “sotakiihottajien ja sotajuonittelijoiden” vastaiseen taisteluun. Puolue halusi esiintyä eräänlaisena puhtauden puolueena, sotaan syyttömänä tai ainakin huomattavasti vähemmän osallisena kuin porvarilliset puolueet. Tärkeänä tunnukseksi pidettiin saavutetun järjestelmän puolustamista “taantumusta vastaan”. Yleisesti ottaen vaalikamppailu oli voimakkaasti tunteisiin vetoava. Vaalijulistukset olivat kärjekkäitä.⁵² Sosiaalidemokraattien julisteissa marssivat sotilaspukuiset luurangot.⁵³

47 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 641.

48 Ibid., 654-655.

49 Itävallan poliittisessa kulttuurissa 1890-luvulta aina nykypäiviin on ollut ominaista kolmijakoisuus, kolmen vahvan poliittisen ryhmitymän dominanssi. Sosialistit, konservatiivit (kristillissosiaaliset) ja saksalaiskansalliset ovat eri nimin hallinneet. Usein näihin leireihin (Lager) on liitetty myös väritunnukset— punainen, musta ja sininen. Itävallan uusimman — ‘haiderilaisen’ — käänteen myötä tämä kolmijako on jälleen palannut päivänpolitiikkaan. Erityisen voimakas leirimentaliteetti vallitsi ensimmäisessä tasavallassa maailmansotien välissä.

50 Ks. Wahljahr 1919. Hg. Von Herwig Würtz, Wien 1989, 10-36.

51 Ks. Sitzprot. PV 1916-1921, fol. 461-1007 (Mappe No 2), VGA: Sitz. 12.12.1918, 19.12.1918 ja 28.12.1918. Ks. sosialisointiohjelmasta ja -kysymyksestä seikkaperäisesti seur. luvussa.

52 Spera, Danielle, Agitation und Propaganda der österreichischen Sozialdemokratie. Am Beispiel der Wahlen zur Konstituierenden Nationalversammlung 1919 und der Nationalratswahlen von 1920 bis 1930, Wien 1982 (Diss.), 85-87.

53 Wahljahr 1919 (1989), 13.

Puolueen pää-äänenkannattaja oli valjastettu vaalipropagandalle. Viimeisinä viikkoina vaaleja ennen jokaisessa numerossa oli vaaliasiaa; sunnuntainumero oli yleensä täynnä vaaleja. Jo syksyllä 1918 lehti kirjoitti naisten äänioikeuden ja suhteellisen vaalitavan puolesta. Nämä sitten toteutuivatkin.⁵⁴ Linjanvedossaan ennen vaaleja Renner painotti hyvin voimakkaasti puolueensa saksalaisuutta ja Saksaan yhdistymisen tehtävää uuden kansalliskokouksen tärkeänä haasteena.⁵⁵

Vaalit järjestettiin 16. helmikuuta 1919. Vaaleissa valittiin 169 edustajaa, joiden tuli edustaa nyt 10,3 miljoonasta väestöstä. Mandaatteja piti alunperin olla 215. Etelä-Tirolissa ja saksalaisessa Böömissä ja Määrissä ei voitu kuitenkaan äänestää lainkaan, joten lähes neljännes paikoista jäi täyttämättä, mitä voidaan pitää suurena takaiskuna: voidaan puhua tynkäparlamentistakin. Tsekkien hallitsemilla alueilla mellakoitiin vaalipäivänä, ja näissä kuoli useita ihmisiä.⁵⁶ Sosiaalidemokraatit äänestettiin suurimmaksi puolueeksi. Se sai 72 edustajaa (40,8 % äänistä). Kristillissosiaalinen puolue sai 69 paikkaa (35,9 %) ja saksalaiskansalliset ryhmät vain 26 (20,8 %). Alueittain vaalitulokset jakaantui varsin selkeästi: sosiaalidemokraatit hallitsivat kaupungeissa, Wienissä puolue sai 55,4 % kannatuksen. Vorarlbergin maakunnassa ja Tirolissa sos. dem. puolue sai vain 21,8 % äänistä. Kommunistit eivät saaneet parlamenttiin yhtään paikkaa.⁵⁷

Bauer arvioi, että sosiaalidemokraattisella puolueella olisi ollut mahdollisuus absoluuttiseen enemmistöön, mikäli teollistuneessa saksalaisessa Böömissä olisi äänestetty. Mutta hän totesi kuitenkin, että “uuden parlamentin johto lankesi meille”.⁵⁸

Tässä vaiheessa valtakunnan neuvosto katsottiin tehtävänsä tehneeksi; osa sen tehtävistä siirrettiin puhemiehistölle. Ensimmäiseksi puhemieheksi valittiin Karl Seitz. Hallitus (Staatsregierung) muodostettiin nomaaliparlamentaariseen tapaan. Bauer näki tärkeimmäksi hallituksen tehtäväksi hillitä ja hallita mielenosoituksia, joita järjestivät työttömät, armeijasta kotiutuvat ja sotainvalidit. Hän piti tärkeänä, että hallituksessa oli sosiaalidemokraattinen puolue kanavoimassa joukkojen tuntemuksia ja vetoamassa päivittäin ihmisten vastuuntuntoon, että sisällissota-asetelmia ei päästettäisi valloilleen. Mutta hallitus ei voinut rakentua pelkästään sosiaalidemokraattienkaan varaan; se olisi menettänyt kaiken vaikutuksen maakuntahallitukseen. Se ei olisi voinut nojautua talonpoikaisväestön tukeen. Tämän vuoksi hallitus oli rakennettava sosiaalidemokraattien ja kristillissosiaalisen puolueen koalitiona.⁵⁹

Hallituksessa (15.3.1919 alkaen) sos. dem. puolue oli vahvempi osapuoli. Sen kaikki vaikutusvaltaiset virat jaettiin sosiaalidemokraattien kesken.⁶⁰ Valtionkansleri oli edelleen Renner, Bauer johti ulkoasioita, Julius Deutsch puolustuslaitosta, Renner ja

54 Spera 1982, 95-98.

55 Renner, *An der Uebergangsschwelle von der Demokratie zum Sozialismus* (1919/Feb.), 71. Renner oli näin tehnyt praktisen poliittisen käännöksen.

56 Brauneder 2000, 205-207.

57 Scheuch, Manfred, *Historischer Atlas Österreich*, Wien 1994, 168-169; *Wahljahr 1919* (1989), 36.

58 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 655.

59 *Ibid.*, 656-657.

60 *Ibid.*, 658.

Matthias Eldersch sisäasioita yhdessä, Hanusch ministeröi edelleen sosiaalasioissa. Hallituksen yhteyteen perustettiin myös sosialisointikomissio, jonka johtoon Bauer nimettiin. Ensimmäistä kertaa käytössä oli varakanslerin (Vizekanzler) virka. Siihen nimitettiin Jodok Fink, maltillisena tunnettu kristillissosiaalinen talonpoikaispoliitikko.⁶¹

Rennerin parlamentissa esittelemät hallituksen linjaukset sisälsivät useita seuraavien vuosien poliittisia painopistekysymyksiä. Aktuaalisimpana asiana tässä vaiheessa oli rajoilla asuvien saksankielisten tilanne (Böömin, Määrin ja Etelä-Tirolin saksalaiset). Uusi hallitus ja parlamentti tulisivat kanslerin mukaan muistamaan velvoitteensa kansanveljiään kohtaan. Ulkopoliitikassa yleisesti “ainoana pysyvänä johtotähtenä” olisi “uudelleenyhdistyminen äitimaahamme”.⁶² Hallituksensa luonteesta Renner nosti esille kaksi asiaa: Toisin kuin monarkian aikana hallitus ei edustanut suhteessa parlamenttiin ylimystöä (Obrigkeit), vaan sen roolina oli toteuttaa sitä tehtävää, johon parlamentti oli sen asettanut. Toiseksi Renner luonnehti kabinettiaan työyhteisöksi, jonka ei toivottukaan muodostuvan “jäykäksi koalitioksi”. Tehtävänsä täyttämiseksi hallitus katsoi Rennerin mukaan tarvitsevansa “hyvänsuopaa kärsivällisyyttä”.⁶³

Kansleri Renner arvioi vaalien ja vaalituloksen osoittaneen, että tasavalta oli tullut peruuttamattomaksi tosiasiaksi; sen mukaisesti ryhdyttäisiin uuden valtiosäännön valmisteluun. Toisena suurena ideana oli tunkeutunut läpi “työn idea”. Renner tarjoi tällä sitä, että jos sotaa oli käyty pääoman tunnuksin, oli nyt työn aika monessa suhteessa. Maassa vallitsi suuresti eriäviä käsityksiä siitä suunnasta, johon yhteiskuntaa piti rakentaa, tai minkä hyväksi tuli työskennellä. Hallituksen tehtävänä Renner katsoi olevan yrittää luoda “kestävä silta ja lyhyin yhteys” maaseudun tuotantovoimien ja työn ja kaupunkien tuotantovoimien ja työn välillä. Ilman uhrautumisvalmiutta ei tähän päästäisi.⁶⁴

Tulevan perustuslain elementeistä Renner nosti esiin kansalaisten vapausoikeudet, paikallishallinnon uudistamisen, sosiaalilainsäädännön uudistamisen ja koulutuslaitoksen reformoinnin. Hän painotti henkisten voimavarojen merkittävyyttä kauniissa, mutta luonnonantimiltaan ei niinkään yltäkylläisessä maassa.⁶⁵ Puheensa lopussa Renner tuli niihin vaikeisiin taloudellisiin haasteisiin, joita taloudellisessa pakkotilassa elävässä valtiossa tulisi olemaan seuraavina kuukausina. Hallitus pyrki “kansallisesti yhtenäiseen valtioon”, saksalainen Itävalta tulisi löytämään paikkansa “yhteisen saksalaisen kansan sisällä”.⁶⁶

Uuden valtiosäännön valmistelemisen kannalta keskeinen pohjapaperi oli heti vaalien jälkeen sosiaalidemokraattien esittelemä Aktionsprogramm. Se kuvasti puolueen

61 Index zu den sten. Prot. der Konst. NV der Republik Österreich. 4. März 1919 bis 9. November 1920, Wien 1920, 4.

62 Renner, Karl, Rede vom 15. März 1919, teoksessa Karl Renner. Porträt einer Evolution, Wien 1970, 136-137.

63 Ibid., 137-138.

64 Ibid., 139-140. Pian nähtiin, että tässä ei onnistuttu lainkaan. Hallituksen pääongelma oli sen osapuolten joustamattomuudessa. Ks. esim. Brauneder 2000, 208.

65 Ibid., 140-142.

66 Ibid., 142-146.

vaalituloksesta kohonnutta itseluottamusta. Siinä vaadittiin republikaanisen valtiosäännön vahvistamista laaja-alaisella lainsäädännöllä. Toisena kohtana vaadittiin: “Yksikamarijärjestelmä. Ei valtiopäämiestä; ei presidenttiä (Staatspräsident) eikä valtakunnanpuolesta. Kansa on suvereeni.” Edelleen esitettiin vaatimus maakuntien ja pääkaupungin Wienin itsehallinnosta, kuitenkin periaatteena se, että “valtakunnan laki murtaa maakunnan lain”. Ohjelmassa vaadittiin myös “suunnitelmallista ja järjestelmällistä sosialisointia kaikilla siihen jo tänään kypsillä kansantalouden aloilla”.⁶⁷

Ensimmäistä kertaa tässä ohjelmassa tuotiin selvästi esille se ajatus, että liittymisen Saksaan oli poliittisista eikä niinkään kansallisvaltiollisista syistä välttämätöntä; vain yhtenäinen saksalainen työväenliike voisi toteuttaa sosialismin.⁶⁸

Kansalliskokous säati vielä maaliskuussa lait tasavaltaisesta valtiomuodosta, maastakarkoituksesta ja Habsburg-Lothringen -suvun omaisuuden takavarikoinnista sekä aateliston lakkauttamisesta.⁶⁹ Parlamentaarisen elämän kannalta tärkeät lait olivat laki kansanedustuksesta (Volksvertretung) ja laki valtionhallituksesta (Staatsregierung). Nämä lait merkitsivät suhteessa väliaikaisen kansalliskokouksen aikaan siirtymistä “äärimmäisestä hallinnon parlamentarisoinnista” takaisin päin voimakkaamman hallituskeskeisyyden suuntaan. Lait vahvistivat hallituksen toiminta- ja liikkuma-alaa. Toisaalta rakennettiin kansalliskokouksen kontrollifunktiota hallitukseen nähden.⁷⁰

2.3. Neuvostodiktatuuri vai sosiaalidemokratia?

Tarkasteltaessa Bauerin poliittista teoriaa vuosina 1917-1919/20 (vallankumouksellisessa tilanteessa) strategisesta perspektiivistä ja suhteutettaessa sitä perustavimpaan kysymykseen siitä, miten sosialismi voisi olla saavutettavissa hahmottuu kolmikanlainen ajattelumalli. Tarkasteluajasta riippuen liikutaan tämän kolmion eri kärkiä kohti: Strategian painopiste, ikään kuin terävin kärki, oli Saksaan liittymisen tavoite — yhteiskunnallinen vallankumous suuren demokraattisen Saksan mukana ja kautta. Toinen ajateltavissa ollut sosialismin perustamisen malli oli neuvostodiktatuuri, bolsevistien taktiikka Itävaltaan siirrettynä. Kolmion kolmas kärki määrittyi sosialismin luomisesta tasavaltaisen Itävallan — poliittisesti ja yhteiskunnallisesti tässä vaiheessa vielä hahmottuvissa olleen valtiosääntökeskustelun — puitteissa, parlamentaarisen järjestelmän rajoja liikutellen (‘demokraattinen parlamentarismi’).

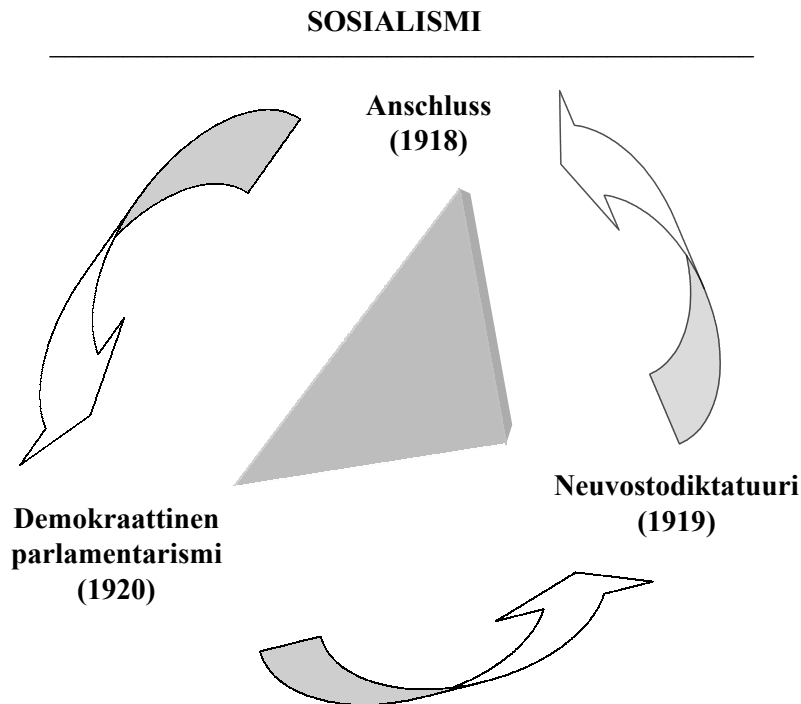
67 Das Aktionsprogramm des Verbandes sozialdemokratischer Abgeordneter, 1919, teoksessa Österreichische Parteiprogramme 1868-1966, Wien 1967, 233-235; Ableitinger, Alfred, Grundlegung der Verfassung, teoksessa Österreich 1918-1938, Wien 1983, 162-163.

68 Das Aktionsprogramm (1919), 234; Matzka, Manfred, Sozialdemokratie und Verfassung, teoksessa Sozialdemokratie und Verfassung, Wien 1985, 61.

69 Ableitinger, Grundlegung der Verfassung (1983), 162-163. Valtiosääntökeskustelusta sos. dem. puolueessa keväällä 1919 ks. myös Matzka, Sozialdemokratie und Verfassung (1985), 60-64.

70 Widder, Die Entstehung und Entwicklung des Parlamentarismus der Republik Österreich (1986), 236-237.

Kolmiovertausta ajateltaessa on strategian liikkuma-alueeksi hyväksyttävä paitsi sivut, myös sisäalue; vielä pitkään kaikki (myös erilaiset välittävät kompromissit) oli mahdollista, ainakin keskustelussa esillä aina Linzin puoluepäiviin 1926.

Kuvio 1
'Kolmiostrategia'.

Edellä on tullut esille jo Bauerin Saksa-suuntautuneisuus ja tämän politiikan luhistuminen. Esillä on ollut myös se, että bolsevismiin Bauer suhtautui suoraan järjestelmää Keski- tai Länsi-Eurooppaan sovellettuna alusta lähtien, kun neuvostodiktatuuri oli toimeenpantu Venäjällä, äärimmäisen kielteisesti. Tärkeä linjapuhe oli edellä selostettu puoluekokouspuhe 1918. Bauerin bolsevismi-kritiikki kokonaisuudessaan ei ole kuitenkaan puheesta tyhjennettävissä. Siinä oli eri tasoja, ja ajallisestikin kritiikki jatkui 30-luvulle: ensinnäkin hän pohti Venäjän kehityksen historiallista paikkaa; toiseksi kysymys oli siis neuvostojärjestelmän soveltamismahdollisuuksista Keski-Euroopassa ja Itävallassa; ja kolmanneksi voidaan vielä erottaa Linzin puoluekokouksessa kulminoitunut keskustelu proletariaatin diktatuurista järjestelmänä ja periaatteena.

Tarkastelumme kannalta keskeisin teema on tässä vaiheessa, heti perustuslakia säätävän kansalliskokouksen vaalin jälkeen Keski-Euroopassa aktualisoitunut kysymys eli Venäjän vallankumouksen reflektion ja neuvostojärjestelmän perustamismahdollisuuksien välinen suhde ja vuorovaikutus Bauerin käsityksissä. Asia kulminoitui neuvostodiktatuurin perustamiseen Unkarissa maaliskuussa ja Baijerissa huhtikuun

alussa 1919.⁷¹ Tämä kysymys tiivistyi vuonna 1920 ilmestyneen kirjan otsikon mukaisesti kysymykseen ‘bolsevismi vai sosiaalidemokratia?’⁷² eli toisin sanoen: Miksi bolsevismi idässä mutta ei lännessä; miksi ei proletariaatin diktatuuri, vaan proletaarinen demokratia; ja miksi varauksellinen kieltö bolsevismille yleensä ja ehdoton kieltö Itävallassa?

Näistä kysymyksistä muodostui strateginen ryväs vuosina 1917-19. Tärkeintä tässä vaiheessa on huomata, että puhtaasti teoreettisena kysymyksenä proletariaatin diktatuuri ei Bauerille ollut mielekäs kysymys siinä määrin kuin esimerkiksi Max Adlerille. Bauerin kanta muodostui poliittisen ja yhteiskunnallisen tilannearvion kautta, toisin sanoen ’reaalimaailmasta päin’. Tämän voi sanoa olleen hänelle tyypillistä. Esimerkiksi Sakari Hänninen on tähdentänyt, että “hänen [Bauerin] kohdallaan politiikkaa ja valtiota koskevat kysymykset nousevat poliittisesta käytännöstä eivätkä tietoteoriasta. Poliitiikan erittelyt ovat Bauerin yrityksiä vastata käytännöllisiin ongelmiin.”⁷³ Gerhard Botz on puolestaan todennut saman Bauerin fasismianalyysistä; se oli kiinteässä yhteydessä Itävallan sosiaalidemokraattisen puolueen käytännönpolitiikan haasteisiin.⁷⁴ On epäilemättä järkevää pitää kiinni siitä, että Bauer oli todellakin poliitikko (vuodesta 1918 nimenomaan poliittinen päätöksentekijä, toisin kuin sitä ennen), mutta hänen teoreettisia intressejäänkään ei ole mitään syytä jättää huomioon ottamatta.

Suhteessa Venäjän vallankumoukseen ja bolsevistisen järjestelmän soveltamiseen siellä on Bauerin näkemystä kuvaava hänen jo mainittu lausuntonsa, että hän ei ollut koskaan ollut idässä tapahtuvan yhteiskunnallisen vallankumouksen ’sokea vihaaja’. Tähän sisältyy itse asiassa kolme merkille pantavaa ajatusta, jotka kuvaavat Bauerin asennoitumista syksystä 1917 alkaen: Ensinnäkin, se mitä Venäjällä tapahtui, tapahtui idässä, länsi(-Eurooppa) oli historiallisesti ja yhteiskunnallisesti erilaisessa tilanteessa. Toiseksi, Venäjällä oli kiinnitettävä huomiota yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kehitystä ei pitänyt tarkastella pelkästään poliittisena kysymyksenä. Ja kolmanneksi, Venäjän kehitykseen tuli suhtautua kriittisesti, so. pyrkimällä ymmärtämään bolsevismiin historiallis-yhteiskunnallinen konteksti.

Venäjällä piti tilannetta tarkastella venäläisen maatalouden ja venäläisen talonpojan näkökulmasta, Bauer kirjoitti seikkaperäisimmässä analyysissään vuonna 1920. Talonpojisto oli kehityksen avain Bauerilla.⁷⁵ Venäjän talonpojisto oli “barbarian tilassa”, se oli “historiaton massa”. Kuten Ranskan vallankumouksessa 1789-1793, Venäjällä vallitsi “kaupunkien diktatuuri maaseudun yli”; pienen vähemmistön diktatuuri Venäjällä oli historiallinen välttämättömyys. “Proletariaatin despotismin” tehtävänä Venäjällä oli nostaa talonpoikaiset joukot ylös kulttuurittomuuden (eli historiattomuuden) tilasta. Tällä tavalla voisivat syntyä edellytykset demokraattiselle valtiolle.⁷⁶

Bolsevismiin historiallista funktiota yleisemmin tarkasteltaessa oli sillä vielä erityinen taloudellinen, suorastaan finanssipoliittinen erityistehtävä “repiä paperiset

71 Ks. esim. Carsten 1972, 188-204, 238-246.

72 Bauer, Otto, Bolschewismus oder Sozialdemokratie? (1920), OBW 2, 223-.

73 Hänninen 1986, 35.

74 Botz, Gerhard, Genesis und Inhalt der Faschismustheorien Otto Bauers, International Review of Social History XIX (1974), 29.

75 Löw 1980, 13-16.

76 Bauer, Bolschewismus oder Sozialdemokratie? (1920), OBW 2, 226-227, 294-300.

velkavaatimukset” niissä maissa, joissa vaateet sodan seurauksena olivat sietämättömän korkeat. Bolsevismi voisi reaalitaloudellisesti asiaa katsottuna luoda uuden pohjan demokratian rakentamiselle.⁷⁷ Pidemmällä tähtäyksellä bolsevismi olisi Venäjäläkin vain ohimenevä välttämättömyys, Bauer kirjoitti. Vanhan viisauden mukaan “pistimien päällä ei voinut istua”; proletariaatin diktatuurin aiheuttama uusi (sisällis)sota johtaisi lopulta pettymysreaktioon, koska sota aiheutti jatkuvan taloudellisen hädän ja nälän. “Puna-armeijan sotilasdiktatuuri” hajoaisi “vastavallankumouksen sotilasdiktatuuriin”.⁷⁸

Poliittinen radikalismi, bolsevismin ja kommunismin sekä neuvostojärjestelmän houkutus kulkivat Itävallan tai oikeammin lähinnä Wienin läpi aaltoina: kevät 1917, tammikuu 1918 ja loka-marraskuu 1918. Seuraava aalto tuli keväällä 1919, jolloin Itävallassakin saavutettiin Budapestin ja Münchenin esimerkeistä innostuneina neuvostovallan huippukohta.

Työläis- ja sotilasneuvostoja oli Itävallassa perustettu tammikuusta 1918. Ne pysyivät puolueen kontrollissa. Itävalta lukeutui kuitenkin Venäjän, Saksan ja Unkarin ohella niihin maihin, joissa neuvostoliike sai todellista merkitystä. Neuvostoliikkeellä ymmärretään tässä pyrkimystä perustaa selvästi parlamentaarista demokratiasta poikkeava, suoraan kansan aloitteesta nouseva poliittinen järjestelmä.⁷⁹ Puolue joutui linjaamaan politiikkansa siten, että yhteentörmäystä joukkojen mielialoja peilaavien neuvostojen kanssa ei syntyisi. Kysymys oli vielä suhteiden järjestämisestä Budapestiin ja ääri-vasemmiston aiheuttamien mellakoiden torjumisesta. Unkarin neuvostohallituksen olemassaolon ajan neuvostoilla oli eniten painoa; niistä tuli joukko-organisaatioita ja ne saavuttivat valtansa huipun. Neuvostoinstituutio säilyi tasavallassa aina vuoden 1924 loppuun.⁸⁰

Tilanne vaati periaatteellista keskustelua ja neuvostokysymyksen selvittämistä ainakin pois päiväjärjestyksestä; poliittisen strategian vasemman sivustan tuli olla suora. Tähän tarkoitukseen Bauer kirjoitti kirjasen Rätediktatur oder Demokratie?, jossa hän ei esittänyt varsinaisesti uutta, vaan kävi systemaattisesti läpi neuvostojärjestelmän perustamisen kannalta ylitsepääsemättömät ongelmat Itävallassa. Kysymys ei tässäkään ollut Bauerille niinkään periaatteellinen kuin poliittisstrateginen: “Meidän on ennen muuta kysyttävä, onko demokratia vai diktatuuri meidän maallemme ja meidän ajassamme oikea ase.”⁸¹

Ensimmäinen ongelma nousi tosiasiaista, että talonpojisto, joka Venäjällä oli saatu proletariaatin mukaan lupaamalla sille maata, suhtautui saksalaisessa Itävallassa Ala-Itävallan maakuntaa lukuunottamatta työläis- ja sotilasneuvostoihin ehdottoman kielteisesti. Yritys perustaa työläis- ja sotilasneuvostojen diktatuuri päättyisi nopeasti nälkäkatastrofiin, koska Wien ympäristöineen oli maakuntien elintarvikkeista riippuvainen. Itse asiassa Venäjällä ja Unkarissakaan ei ollut kyse proletariaatin diktatuurista,

77 Ks. tästä Bauer, Otto, Weltrevolution, OBW 2, 178-179 (Wien 1919).

78 Ibid., 178-179, 183.

79 Ks. Hautmann 1987, 15-21.

80 Neuvostoliikkeestä Itävallassa ks. Hautmann 1987 ja Hautmann, Hans, Die Institution der Arbeiterräte in der Ersten Republik, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 341-353.

81 Bauer, Otto, Rätediktatur oder Demokratie?, OBW 2, 138 (Wien, esipuhe 30.3.1919).

vaan “proletariaatin ja talonpoikien koalitiosta porvaristoa vastaan”, Bauer huomautti. Hän jatkoi, että Itävallassa (työläisten ja talonpoikien) neuvostojen kongressi, mikäli sellainen valittaisiin kansalliskokouksen sijasta, näyttäisi joka tapauksessa suunnilleen samalta kuin kansalliskokous; puolet edustajista olisi kristillissosiaalisia talonpoikia.⁸²

Toinen ilmeisin ongelmakohta oli ympärysvaltojen asennoituminen. Neuvosto-Itävallan pitäisi liittoutua Venäjän kanssa, mikä merkitsisi ympärysvaltojen sodanjulistusta, niiden joukkojen marssia Wieniin, maan välitöntä miehittämistä. Koska elintarvikkeita ja hiiltä ei ollut, olisi neuvostojen Itävalta ympärysvaltojen armoilla, kuten saksalainen Itävalta nyt jo oli. Ja koska Itävalta-Unkarin armeija oli hajotettu, oli maa nyt “voitokasta ympärysvaltain porvaristoa” vastaan aseeton ja avuton.⁸³

Poliittistaktisesti mielenkiintoisin näkökohta Bauerin maaliskuisessa (1919) pamfle-tissa oli näkemys demokraattisen tasavallan vahvistamisesta tai täydentämisestä sosia-listien toivomassa suunnassa käyttämällä hyväksi neuvostojärjestelmän pelotusvaikutusta: Varsinkin Unkarin neuvostovaltion perustamisen jälkeen porvaristo oli, niin kuin Bauer tilanteen optimistisesti näki, valmis huomattaviin myönnytyksiin. Monia yhteiskunnallisia, sosiaalidemokraattien ajamia uudistuksia voitaisiin nyt toteuttaa ja ajaa hallituksessa ja kansalliskokouksessa. Jopa vieläkin enemmän oli mahdollista saavuttaa paikallisella tasolla, eritoten Wienin kunnalliselämässä ja Ala-Itävallan maapäivillä.⁸⁴ — Wien oli kasvamassa uuden valtion sosiaalidemokraattiseksi pilariksi. Se tulisi hallitsemaan sosialismin rakentamista Itävallan poliittisessa maisemassa kuten Raatihuone hallitsee Wienin keskustan kuvaa. Bauerin linjaamaa taktiikkaa tässä vaiheessa, pidätellä vasemman laidan toimintaa ja pelotella samalla kommunismilla oikeis-toa, on kirjallisuudessa pidetty taitavana, austromarxismien tunnusomaisena piirteenä.⁸⁵

Teemamme kannalta kiinnostava on Bauerin karakterisoima poliittinen ja valtiollis-juridinen tulevaisuusmalli siinä suhteessa, että liitossa Saksan kanssa, jonka Bauer edelleen vielä kirjasi kärkitavoitteeksi (neuvottelut olivat vielä käynnissä), Itävallan oma parlamentti menettäisi merkityksensä. Lainsäädännön ja hallinnon painopiste siirtyisi yhtäältä Saksan valtiopäiville ja toisaalta paikallistasolle, “kunnille, piireille ja maakunnille”. Ja tähän merkitsi Itävallan todellista alasajoa, koska parlamentti oli valtiollisen hallinnon keskus. Saksalaisen Itävallan valtion Bauer määritteli “hätätilaluomukseksi” (Notgebilde).⁸⁶ Puoli vuotta myöhemmin oli ilmeistä, miten syvälistä periaatteellista ja poliittista kriisiä tämä lähtökohta merkitsi.

82 Ibid., 138-140, 143.

83 Ibid., 144-148.

84 Ibid., 148-149.

85 Esim. Gulick 1976, 47: “Aber es ist sicherlich wahr, dass sie oft der Versuchung unterlagen, eine doppelte Politik zu verfolgen: einerseits versuchten sie, die kommunistische Aktivität zu unterdrücken, so gut es unter den gegebenen Verhältnissen geschehen konnte, andererseits versuchten sie sich des wachsenden Radikalismus zu bedienen, um die bürgerlichen Parteien einzuschüchtern und ihre eigenen politischen Ziele durchzusetzen. Ein grosser Teil der Geschichte der sozialen Gesetzgebung der Republik widerspiegelt in der Tat diese zweite Tendenz.”

86 Bauer, Rätediktatur oder Demokratie? (1919), OBW 2, 150.

Sosiaalidemokraattinen puolue sanoutui irti kommunistisista diktatuureista huhtikuun lopussa 1919 pitämässään konferenssissa. Tämä merkitsi kommunistien agitointipohjan häviämistä puolueen kontrolloimissa neuvostoissa. Päinvastoin työläis- ja sotilasneuvostoista tuli nyt kommunismin vastaisen ”torjuntataistelun” keskuksia, Bauer näki. Suuri merkitys oli niiden karismaattisilla johtajilla, Friedrich Adlerilla ja Julius Deutschilla.⁸⁷

Aktiivista poliittista toimintaa kevästä kesään 1919 vaati kuitenkin äärivasemmistolaisen, varsinkin kansanarmeijan (Volkswehr) keskuudessa harjoitetun kumous- ja sabotointityön torjunta. Deutschin luoman kansanarmeijan tuli alkuperäisen tarkoituksensa mukaan torjua sekä vasemmalta että oikealta noussut uhka tasavaltaa vastaan. Uusi armeija koostui nimestään huolimatta ammattisotilaista. Kuitenkin sen rekrytointipohjana olivat sotilasneuvostot, joissa kommunistien vaikutus oli huomattava. Alkuun armeija oli varsin pieni, vain 6000 miestä. Kesäkuuhun 1919 mennessä miesluku oli kasvanut 16000:een.⁸⁸

Oli selvää, että ilman Unkarin tukea ja välitystä kommunistien toiminta olisi jäänyt marginaaliseksi. Heidän vähäisen kannattajajoukkonsa ytimenä olivat vielä liikkeessä olevat rintamaveteraanit. Unkarilaisten intressissä oli tietenkin omaa hallitustaan vahvistavan neuvostohallituksen perustaminen Wieniin. Bauerin mukaan Unkarin neuvostohallitus heti valtaannousunsa jälkeen ”kääntyi puoleemme”.⁸⁹

Suurempia yhteenottoja syntyi kaksi, 17. huhtikuuta ja 15. kesäkuuta 1919. Niitä on pidetty nimenomaan unkarilaisten kommunistilähettiläiden aiheuttamina kaappausyrityksinä. Toimintakeskuksena oli kansanarmeijan 41. pataljoona Wienin keskustassa. Todellista poliittista uhkaa hallitukselle kaappausyritykset eivät aiheuttaneet, joskin parlamentin ja keskustan kasarmien tuntumassa ne olivat näkyviä demonstraatioita. Jälkimmäinen vaati myös useita kymmeniä kuolonuhreja.⁹⁰

Bauerin asema ulkoministerinä oli kriittinen Unkarin hallituksen johtamassa painostuksessa; Béla Kun pyrki henkilökohtaisesti vetoamaan Baueriin taivuttaakseen sosiaalidemokraatteja Budapestin ja Wienin akselin rakentamiseksi. Kesäkuun kriisin jälkeen Bauer selvitti tunnetussa kirjeessään — edellä esille tuotuihin argumentteihin perustuen — puolueensa kielteisen suhtautumisen Kunille.⁹¹ Ainoa, mitä Wienin hallitus saattoi tehdä, ja teki, oli Unkarin neuvostohallituksen tukeminen taloudellisesti: Itävallasta toimitettiin Unkariin teollisuustuotteita. Kauppasopimus ja lähetystö säilyivät.⁹²

87 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 670-671.

88 Gulick 1976, 46-47; Haas 1985, 93-110.

89 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 668.

90 Ks. laajemmin Botz 1983, 48-53, 64-70.

91 Bauerin kirje Kunille 16.6.1919, OBW 9, 1056-1061; Szinai, Miklos, Otto Bauer und Béla Kun, teoksessa Otto Bauer (1881-1938). *Theorie und Praxis*, Wien 1985, 11-12.

92 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 668-669.

3. ITÄVALLAN TIE: BAUERIN SOSIALISOINTIMALLI 1919

*“Die Arbeiter wollten nicht mehr lebende Werkzeuge
der Unternehmer sein. Der Arbeiter wollte mitherrschen,
wo er mitarbeitete; die Industrie mitregieren,
in der er mitproduzierte.”*

— Otto Bauer 1923

Vuoden 1919 aikana, viimeistään syksyyn mennessä sosiaalidemokraattien poliittisessä strategiassa sulkeutuivat Saksaan liittyminen ja neuvostojärjestelmä reaalipoliittisina vaihtoehtoina pois. Itävallan väliaikaisena pidetystä valtiorakennelmasta tuli Pariisin rauhansopimuksessa pysyvä, vaikka juuri kukaan ei tuntunut sitä haluavan. Sosialistitkin joutuivat sovittautumaan pienen, jotenkin omituisen tasavaltansa puitteisiin. Vallankumous oli vääjäämättä pysähtymässä poliittisen demokratian saavuttamiseen. Siinä ei ollut kuitenkaan kaikki, ainakaan Bauerin tulkintaa seurattaessa; Itävallan vallankumous näytti sittenkin ulottuvan poliittisten raamiensa yli.

Siirtyminen poliittisesta vallankumouksesta yhteiskunnallisen vallankumouksen tielle, vallankumouksen ensimmäisestä vaiheesta toiseen, oli perustavin kysymys. Bauerin poliittisessä ajattelussa vuodet 1919-20 ovat siinä suhteessa kiinnostavia, että samalla, kun tämä tie yhteiskunnallisen vallankumouksen suuntaan nimenomaisesti näytti olevan löytyneessä, nousi tie heti dramaattisesti pystyyn: kaikilla tasoilla tuli uudelleen arvioinnin paikka Pariisin rauhansopimuksen ja Itävallan tasavallan kansainvälisoikeudellisen perustamisen ja Unkarin neuvostohallituksen kaatumisen (syksyllä 1919) sekä lopulta sisäpoliittisen käänteen myötä (syksyllä 1920).

Kuitenkaan määrittymässä ollut yhteiskunnallisen vallankumouksen ohjelma ei täysin menettänyt merkitystään. Se olisi vallankumouksellinen kokemusvarasto seuraaviksi vuosiksi; se olisi tavanomaista perustellumpi sosialistisen yhteiskunnan rakentamismalli, koska se oli jo osittain pantu toimeen sosiaalidemokraattien hallitessa, asiallisesti aina syksyyn 1919, muodollisesti vielä seuraavankin vuoden. Joitakin kiistämättömiä, praktisia tuloksia saavutettiin. Näin ollen oppositiovuosien vallankumousmalli ei ollut kirjallinen utopia, eikä pelkästään legenda Itävallan vallankumouksesta, vaan poliittiseen, suorastaan päivänpoliittiseen keskusteluun esitettävä kilpailukykyinen vaihtoehto.

Bauerilla oli puoluekokouksesta 1918 jo selvästi puolueen päästrategin rooli. Myös hänen poliittinen painoarvonsa vahvistui Victor Adlerin kuoleman jälkeen. Bauerin kirjoitukset sosialismin rakentamisesta ja toimeenpanosta vallankumousvuosina muodostuivat keskeiseksi Itävallan sosialistien lukemistoksi 20-luvulla. Ikään kuin lopullinen yhteenveto tuli kirjaan *Die österreichische Revolution* (1923).¹ Tämän jälkeen

1 Keskeiset kirjat ja pamfletit (ne on julkaistu OBW:n 2. osassa, 39-357), joista osaa on jo käsitelty, eikä niihin palata seikkaperäisesti ovat: *Die russische Revolution und das europäische Proletariat, Der Weg zum Sozialismus, Rätediktatur oder Demokratie?, Welt-*

perustuslaillisen, ‘normaaliparlamentaarisen’ elämän alettua syksyllä 1920 oli toisella tavalla politiikan, voisi ehkä sanoa politikoinnin aika.

Tärkeimpinä ideoina näiltä vuosilta nousevat yritysneuvosto- ja sosialisointimalli sekä funktionaalisen demokratian ajatus. Molemmat olivat parlamentaariseen demokratiaan kytkeytyviä, mutta samalla juuri tätä tarkoituksellisesti laajentamaan tai syventämään pyrkiviä konseptioita. Molemmissa oli, eri tavoin ja painotuksin, kysymys yhteiskunnallisen demokratian luomisesta.

Poliittinen vallankumous oli “vain puolivallankumous”, Bauer kirjoitti. Se jätti taloudellisen riistosuhteen ennalleen. Kuitenkin puolivallankumous herättäisi “tahdon kokonaiseen”. Poliittinen mullistus herättäisi tahdon yhteiskunnalliseen uudelleenrakentamiseen. Demokratian voitto johtaisi taisteluun sosialismista.² Tämän logiikan perustana ja takana oli voimakas kehitysoptimismi; merkillepantavaa, kun ajatellaan sangen surullista tilannetta Itävallassa tuolloin. Bauerin lähtökohta oli selvä, ja kysymyksenasettelu ajalle ominainen: miten sota oli muuttanut yhteiskuntaa ja mihin se johtaisi? Sota oli aiheuttanut, Bauer kirjoitti, suunnattoman taloudellisen hädän, ja tästä olisi vain yksi ulospääsy, sosialismi. Sota oli johtanut demokratian voittoon, ja nyt se “pakottaisi meidät sosialismin tielle”.³

Bauerin logiikka oli sama kuin esimerkiksi Rosa Luxemburgilla Saksassa. Luxemburg kuitenkin näki sosialismin vaihtoehtona toisen yhtä lailla mahdollisen kehityksen, suistumisen barbariaan.⁴ Bauer asetti kysymyksensä toisin, tavallaan askelta kauemmaksi; miten sosialismi luotiin ja rakennettiin, kun se aivan ilmeisesti ennemmin tai myöhemmin oli tulossa? Siirtyminen sosialismiin, siirtyminen kapitalistisesta yhteiskuntamuodosta sosialistiseen yhteiskuntamuotoon, ensimmäisestä (poliittisesta) vallankumouksen vaiheesta toiseen (yhteiskunnalliseen) vaiheeseen oli Baueria kiinnostava teema. Sosialismin tulemisen perspektiivi ja tulemisen prosessin analysointi olivat Bauerin poliittisessa ajattelussa jatkuvasti työn alla.

Bauer piti selvänä, että sosialismia ei voitu toteuttaa ilman poliittista demokratiaa, joka oli nyt olemassa. Toisaalta oli selvää, että yhteiskunnallinen demokratia ei seurannut poliittista demokratiaa automaattisesti, vaan se oli työstettävä, luotava. Yhteiskunnallinen demokratia merkitsi tavaratuotannon tulosten jakamista uudella, tasapuolisemmalla tavalla. Koska kuitenkin tavaratuotannon jako uudella tavalla olisi mielekästä vain, mikäli tuotannon taso, siis jaettava, ei laskisi, pitäisi yhteiskunnallistamisen prosessi olla huolellisesti suunniteltu ja vähittäinen: “Meidän tulee suunnitelmallisesti organisoidussa työssä, yhdestä askeleesta toiseen määrätietoisesti edeten rakentaa sosialistinen yhteiskunta vähitellen.”⁵ Bauer kiirehti kuitenkin lisäämään, että tämä ajattelu

revolution, Acht Monate auswärtige Politik, Die Sozialisierungsaktion im ersten Jahre der Republik, Bolschewismus oder Sozialdemokratie?. Viimeksi mainittu on vuodelta 1920, muut 1919.

2 Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (1919), OBW 2, 91.

3 *Ibid.*, 92.

4 Manninen, *Virve, Sozialismus oder Barbarei? Der revolutionäre Sozialismus von Rosa Luxemburg 1899-1918*, Tampere 1996, 145-150.

5 Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (1919), OBW 2, 95. Todettakoon, että tämä Bauerin kirjanen on 20-luvun alussa myös suomennettu nimellä *Tie sosialismiin* (“sitä varten, että se olisi oppaana ja vaikeimpien kysymysten selvittäjänä sosialisoinnista keskusteltaessa”).

ei merkinnyt revisionismin tai reformistisen taktiikan hyväksymistä, koska yhteiskunnallinen vallankumous välttämättä edellytti “proletariaatin ottavan poliittisen vallan”. Toiselta puolen “tulevan yhteiskunnan elementtien vapauttaminen” ei tarkoittanut “katutaistelua eikä sisällissotaa” vaan elementeistä rakennettaisiin uusi yhteiskunta “luovassa lainsäädäntö- ja hallintotyössä”.⁶ Myös Karl Kautsky näki työn tuottavuuden avainkysymyksenä sosialisoinnissa: työväenluokka voisi saada välttämättömän tuen älymystöltä ja ennen kaikkea talonpojistolta taakseen, vain mikäli tuotannon taso pysyisi vähintäänkin samana, mitä se oli kapitalismissa.⁷

‘Luovan työn’ perustaksi Bauer suunnitteli yhteiskunnallistamisohjelmaa, jota hän myös pyrki käytännössä toteuttamaan kansalliskokouksen sosialisointikomission puheenjohtajana maaliskuusta 1919.⁸ Sosialisointivaatimus oli keskeisenä mukana Bauerin aloitteesta jo puolueen vaaliohjelmassa joulukuusta 1918. Myös edellä esitellyn puolueen toimintaohjelman keskeinen kohta oli sosialisointikomission perustaminen.⁹

Bauerin suunnittelema ohjelma sisälsi yhteiskunnan ja talouselämän laajamittaisen, vaiheittaisesti etenevän sosialisoinnin. Yhteiskunnallistaminen (Vergesellschaftung), mutta niin kuin Bauer tähdensi kirjasessaan *Der Weg zum Sozialismus*, ei valtiollistaminen (Verstaatlichung), alkaisi suuryrityksistä, jotka olisivat siihen kypsiä. Näiden hallinto oli rakennettava kolmikantaisesti: hallintoneuvostoon (Verwaltungsrat) tulisi alalla työskentelevien työntekijöiden, toimihenkilöiden ja virkamiesten edustus, toiseksi tarvittiin kuluttajien ja kolmanneksi valtion edustus. Edustajat valittaisiin työntekijöiden osalta ammattiyhdistysten, kuluttajien osalta kuluttajaorganisaatioiden ja valtion osalta finanssiministerin ja kansalliskokouksen toimesta. Valtion — ja siten siis parlamentin — rooli oli toimia kahden muun osapuolen “välittäjänä ja erotuomarina”. Tällä tavalla koottu yrityshallintoneuvosto vastaisi yhden teollisuusalan johdosta. Se päättäisi muun muassa myös voitonjaosta. Teollisuuden käytännön johtaminen olisi sen sijaan “kykenevimpien teknikkojen, insinöörien tai kemistien” tehtävä. Tehtäviin asettamisesta vastaisivat teknilliset korkeakoulut kollegiona.¹⁰

Yrityksistä, jotka eivät vielä olisi valmiita sosialisoitaviksi, muodostettaisiin kartelleja vastaavia teollisuusliittoja (Industrieverbände). Niiden kohdalla keskeistä oli organisointi, sosialisointiin valmistaminen. Se tapahtui vastaavien hallintoneuvostojen toimesta kuten heti sosialisoitavissa yrityksissä; hallintoneuvostoon tuli edellä mainittujen ryhmien lisäksi yrittäjien edustus. Teollisuusliittojen tehtävänä oli alan tekninen kehittäminen, alan spesialisointi, raaka-aineiden hankinnan keskittäminen ja vielä kollektiivisten työsopimusten solmiminen työntekijäorganisaatioiden kanssa. Bauer tähdensi periaatetta, että yrittäjyyttä sinänsä ei ollut tarkoitus hävittää, vaan asettaa yritykset yhteiskuntaa palvelemaan “toimivaan kontrolliin” teollisuusliittojen kautta.

6 Ibid.

7 Kautsky, Karl, *Schwierigkeiten der Sozialisierung*, *Der Kampf*, Jg. 1919/Juli, 471.

8 Bauerin nimittämisestä ks. *Sten. Prot. der konst. NV, Sitz. 5, 15.3.1919*. Sosialisointikomission puheenjohtaja toimi valtiosihteerin eli ministerin valtuuksin. Bauer kantoi siis neljän kuukauden ajan kahta ministerin salkkua.

9 März, Eduard/Weber, Fritz, *Sozialdemokratie und Sozialisierung nach dem Ersten Weltkrieg*, teoksessa *Österreich November 1918*, Wien 1986, 106, 114.

10 Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (1919), OBW 2, 96-98.

Tuotantoa piti kuitenkin pyrkiä keskittämään, minkä jälkeen “teollisuus voitaisiin täysin sosialisoida”.¹¹

Näihin yrityksiin tuli edelleen muodostaa työläisvaliokuntia (Arbeiterausschüsse), joilla oli tärkeitä tehtäviä koskien muun muassa työntekijöiden ja yrittäjien välisten riitojen sovittelusta. Myöhemmässä vaiheessa nämä valiokunnat muuntuivat Bauerin mallissa, joka tältä osin toteutui lainsäädäntönä, “yritysneuvostoiksi”. Näiden tehtävänä ei ollut, niin kuin Bauer painotti kuitenkin “syndikalisoida vaan sosialisoida”; niille ei pitänyt (heti) antaa tuotannon teknisen ja taloudellisen johdon tehtäviä.¹²

Bauer kaavaili ohjelmassaan, että aatelin, kirkon ja kapitalistien maaomaisuus yhteiskunnallistettaisiin, kun sen sijaan talonpoikien maa pysyisi yksityisenä. Asumisen yhteiskunnallistamisessa päävastuu oli kunnilla, mutta valtion tuli huolehtia riittävistä varoista. Tärkeää oli taata oikeus asumiseen.¹³ Monista sosialisointiohjelmista poiketen Bauer ei halunnut alkuun sosialisoida pankkeja lainkaan, koska sodan aikana niistä oli joka tapauksessa tullut valtiontalouden instrumentteja; tärkeintä olisi elvyttää pankkien rauhanaikainen toiminta. Pankkien yhteiskunnallistaminen olisikin prosessin “päätos ja sen kruunaus”.¹⁴

Koska tuotantoprosessin katkeamattomuus oli Bauerin yhteiskunnallistamismallin solmukohta, eli siirtymisen yhteiskunnalliseen tuotantotapaan ja omistukseen tuli tapahtua “järjestyneellä ja säädellyllä tavalla”, tuli keinojen olla tuotantoa sinänsä vahingoittamattomia. Tärkein väline sosialisoinnin toteuttamiseksi oli siten verotus. Vero olisi progressiivinen omaisuusvero (Vermögensabgabe), joka kohdistuisi ensisijaisesti suuromaisuuteen ja omistavien luokkien tuloihin. Nämä joutuisivat maksamaan vielä erityisveroa, joka ohjattaisiin työttömille.¹⁵

Omaisuusverotuksesta tuli seuraavien vuosien keskeinen, jopa keskeisin poliittinen ohjelmakohta sosiaalidemokraateille. Sosialisointiohjelmansa edellytyksinä Bauer piti paitsi rauhanomaisia oloja, “laajojen kansanjoukkojen suopeaa myötävaikutusta” sekä vahvan, yhtenäisen ja toimintakykyisen hallituksen olemassaoloa. Tässä vaiheessa sellainen hallitus saattoi olla vain, Bauer näki, yhä ainoastaan mahdollinen Saksan yhteydessä.¹⁶ Helene Bauer luonnehti sosialisoinnin ja omaisuusveron yhteyttä seuraavasti: kapitalistinen yrittäjä oli samalla kertaa tuotannonjohtaja ja lisäarvon omistaja; siirryttäessä “yhteisölliseen talouteen” (Gemeinwirtschaft) otettaisiin yrittäjältä sekä hallinnollinen että taloudellinen funktio pois. Ensimmäisestä piti huolen sosialisointi, jälkimmäisestä omaisuusverotus.¹⁷

11 Ibid., 100-104.

12 Ibid., 104-108.

13 Bauerin yhteiskunnallisen ajattelun laatua ilmentää viehättävästi hänen yhteisasumismuotoa (yhteiskeittiötaloudet jne.) puolustava kommenttinsa: “lopulta ei ole enää ilotonta, epämurkua yksityistaloutta”. (Ibid., 121)

14 Ibid., 121-122.

15 Ibid., 124-126. Omistavat luokat maksaisivat Bauerin kaavailun mukaan kuudenneksen omaisuudestaan ja tulostaan omaisuusverona ja sen jälkeen kolmanneksen jäljelle jäävästä erityisverona.

16 Ibid., 128-131.

17 Bauer, Helene, Vermögensabgabe und Sozialisierung, Der Kampf, Jg. 1919, 294.

Sosialisoinnille oli periaatteellisesti nostetta: tähän aikaan sosialismin toteuttaminen ymmärrettiin juuri sosialisointina. “Joukot janosivat teollisuuden, kaivosteollisuuden ja suurten maa- ja metsätilojen sosialisointia”, Bauer kirjoitti jälkiarviossaan syksyllä 1919.¹⁸ Paitsi Itävallassa myös Saksassa oli parlamentaarinen sosialisointikomissio, jota johti Karl Kautsky.¹⁹ Tosin Saksassa komission työ hiipui jo silloin, kun se Itävallassa pääsi alkuun.²⁰ Englannissa oli jo sodan aikana muodostettu yritysneuvostoja, joista oli kehittymässä proletaarisen organisoitumisen uusia keskuksia, ja jotka hylkäisivät vanhan “konservatiivisen ammattiyhdistysbyrokratian”.²¹

Sosialisoinnin käytännön toteuttaminen ei edennyt, ehkä odotetustikaan, kovin pitkin askelin, lopulta tuskin lainkaan. Ongelmat olivat ilmeiset: Koalitiiohallitus, jossa porvarilliset puolueet pyrkivät jarruttamaan yhteiskunnallistamislainsäädännön etenemistä, sosialisointikomissiossa varsinkin kristillissosiaalisen puolueen vahva mies Ignaz Seipel asettui vastahankaan. Finanssiministerinä tuolloin ollut Joseph Schumpeter suhtautui nuivasti yhteiskunnallistamisen toteuttamiseen omaisuusverolla. Tärkein laki “yhteistaloudellisista laitoksista ja yhteisöistä” (gemeinwirtschaftliche Anstalten) säädettiin Bauerin komission valmistelemana, mutta yhteistaloudellisten laitosten perustamisen ja kehittämisen esteenä oli yksinkertaisesti tyhjä valtionkassa. Kyseisiä laitoksia ja yrityksiä, jotka siis olivat juuri hallinnollisesti edellä esitetyn kolmikantaperiaatteen mukaan toimivia, pyrittiin luomaan nahka- ja kenkäteollisuuteen, lääketieteellisuuteen, asetuotantoon ja kulkuneuvoteollisuuteen, siis yleishyödyllisille aloille, jotka olivat sodan aikana jo pitkälle valtiollistettu. Ongelmia ja vastustusta oli paitsi porvarillisella puolella yleisesti, myös ennen kaikkea maakunnissa. Maakunnallinen partikularismi, Bauerin mukaan, johti Alpine Montangesellschaft -yrityksen kaatumiseen; pääoma spekuloitiin maakunnissa Italiaan.²²

Laajamittaisen sosialisoinnin torpedoi Bauerin käsityksen mukaan riippuvaisuus läntisestä rahoituksesta. Hän totesi tämän lakonisesti: “Saksalainen Itävalta on pieni, avuton, taloudellisesti vieraasta avusta riippuvainen maa.” Sinetti läntiselle riippuvuussuhteelle oli Anschluss-hankkeen kaatuminen ja Pariisin rauhansopimus. Läntistä rahaa ei tullut ilman takuita, että se käytetään kapitalistisen talouden periaatteiden mukaan toimivien yritysten hyväksi.²³

18 Bauer, Die Sozialisierungsaktion im ersten Jahre der Republik (1919), OBW 2, 201.

19 Euchner, Walter, Otto Bauer und die Sozialisierung in Österreich 1918/19, teoksessa Otto Bauer. Theorie und Politik, Wien 1985, Berlin 1985, 32; Swedberg 1991, 54-58. Komissioon kuului ammattiyhdistysväkeä sekä nimekkäitä talousoppineita, kuten Rudolf Hilferding, Emil Lederer ja Josef Schumpeter. Komission raportissa helmikuulta 1919 painotettiin vastaavasti niin kuin Bauerin johtamassa Itävallan mallissa sittemmin, että sosialisointi ei ollut byrokratian lisäämistä, vaan sen tuli merkitä todella ‘yhteiskunnallistamista’ eikä ‘kansallistamista’.

20 Ks. esim. März/Weber, Sozialdemokratie und Sozialisierung nach dem Ersten Weltkrieg (1986), 117-118.

21 Bauer, Weltrevolution (1919), OBW 2, 166-167.

22 Bauer, Die Sozialisierungsaktion im ersten Jahre der Republik (1919), OBW 2, 211-212; März/Weber, Sozialdemokratie und Sozialisierung nach dem Ersten Weltkrieg (1986), 122-123. Vuonna 1921 näitä gWA-yrityksiä oli yhdeksän.

23 Bauer, Die Sozialisierungsaktion im ersten Jahre der Republik (1919), OBW 2, 201-202, 208-209; Euchner, Otto Bauer und die Sozialisierung in Österreich 1918/19 (1985), 38-39.

Suurimpana sosialisointikomission saavutuksena Bauer piti lakia yritysneuvostoista (Betriebsräte). Yritysneuvostoista (jotka olivat alunperin työläisvaliokuntia) säädettiin, että sellainen oli muodostettava kaikissa teollisuusyrityksissä, joissa työskenteli vähintään 20 työläistä ja toimihenkilöä. Pienemmissä (5-20) oli valittava luottamushenkilöt vastaavin oikeuksin. Yritysneuvostojen oikeutena oli neuvotella palkoista ja työehdoista yrittäjän kanssa. Yrittäjä ei enää saanut itsenäisesti päättää yrityksensä tärkeimmistä työntekijöitä koskevista asioista. Laissa säädettiin myös siitä, että yritysneuvostolla oli oikeus puuttua yrityksen kaupallisiin ja teknisiin asioihin. Neuvostoista tuli työläisille siten yritysjohtamisen käytännöllisen kouluttautumisen paikkoja, “mahdollisuus vähitellen saada kyvyt johtaa sosialisoituja teollisuusaloja”.²⁴

Yritysneuvostolain vahvuus oli kuitenkin juuri siinä, että se ei ollut suoraa sosialisointia, mikä taas oli pakko-ottolain (Enteignungsgesetz) menestymisen esteenä; se oli “pienin yhteinen nimittäjä, jossa kristillissosiaalinen puolue ja sosiaalidemokraattinen puolue saattoivat sosialisointikysymyksessä yhtyä”.²⁵

Sosialisointityö oli Bauerin näkemyksen mukaan tällä erää kariutunut, vaikka se tosin oli edennytkin merkittävästi, kansainvälisiin suhdanteisiin. Sosialisoinnin noste oli loppunut yhtäältä neuvosto- tai neuvostomielisten hallitusten kaatumiseen ja toisaalta kapitalistisen kehityksen vahvistumiseen ainakin tilapäisesti lännessä. Tärkeä johtopäätös oli, Bauer tähdensi syksyisen yhteenvetonsa päätteeksi, että sosialisoinnin toteuttaminen oli nähtävä ennen muuta valtakysymyksenä; parlamentaariset voimasuhteet ratkaisivat, voisiko kehitys jatkua. Mutta pelkästään vaalimekaniikan perusteella ei yhteiskunnallisia suhteita punnittu, vaan kysymys oli — varsinkin pienessä ja avuttomassa maassa, kuten Itävalta — kansainvälisistä luokka- ja voimasuhteista. Tämä oli nähty sosialisoinnin positiivisena alkutaipaleena keväällä 1919 ja sen ajautumisena suuriin vaikeuksiin samana syksynä. Yritysneuvostoja Bauer piti saavutuksena; ne antoivat mahdollisuuden työväestön kouluttautumiseen sitä hetkeä varten, kun historiallinen käänne jälleen tulisi.²⁶

Bauerin sosialisointimallin ja -ohjelman ilmeisin ongelmakohta oli, että se oli alun alkaen kytketty Saksaan liittymiseen, vaikkakin sitä suunniteltiin ikään kuin Itävallan oloja ajatellen. Sen merkitys oli sosialisoinnin idean konkretisoimisessa ja täsmentämisessä tarkoittamaan jotakin muuta(kin) kuin valtiollistaminen. Tämä idea jäi elämään.²⁷ Nimenomaisesti teemaamme ajatellen Bauerin sosialisointimalli on tärkeä siinä suhteessa, että ajatus parlamentaarisesta tiestä sosialismiin, parlamentaarisen ja vallankumouksellisen toiminnan yhteys, sosialismin luominen reformein, jäsenyi sosialisointimallin kautta ymmärrettävämmäksi; parlamentaarinen taistelu sai siitä yhden tärkeän konkreettisen kiintopisteen seuraaviksi vuosiksi.

Vaikkakaan vallankumous ei edennyt sosialisoiden Itävallassa, sosiaalipoliittisessa uudistustyössä saavutettiin tuloksia. Sosiaalipoliittista lainsäädäntötyötä valmistettiin Ferdinand Hanuschin johtamassa sosiaalialan ministeriössä. Marraskuusta 1918 alkaen uudistettiin muun muassa työaikalainsäädäntöä (kahdeksan tunnin työaika

24 Ibid., 203-206.

25 März/Weber, Sozialdemokratie und Sozialisierung nach dem Ersten Weltkrieg (1986), 119.

26 Bauer, Die Sozialisierungsaktion im ersten Jahre der Republik (1919), OBW 2, 219-221.

27 März/Weber, Sozialdemokratie und Sozialisierung nach dem Ersten Weltkrieg (1986), 123.

teollisuuteen, laki työläisten oikeudesta kesälomaan, naisten ja nuorten yötyökielto), työläisten edustusoikeuksia yrityksissä (mainittujen yritysneuvostojen lisäksi luottamusmiehet) sekä kollektiivisia työsopimuksia. Merkittävä uudistus oli työttömyysvakuutuslain säätäminen.²⁸

Sinänsä sosiaalilainsäädännön uudistaminen oli vallankumouksellisen sosialismin näkökulmasta luonteeltaan ristiriitaista. Se luultavasti lisäsi tyytyväisyyttä poliittisiin ja yhteiskunnallisiin oloihin ja myötävaikutti järjestelmän pysyvyyteen. Mutta toisaalta juuri sosiaalilainsäädäntö jäi konkreettiseksi vallankumouksen saavutukseksi ja muodostui seuraavina vuosina hyvin keskeiseksi sosiaalidemokraattien poliittisen strategian tukipylvääksi kohteena, jota oli puolustettava. Syksyllä 1919 sosiaalipoliittinenkin lainsäädäntötyö taittui; Hanusch puhui “ajasta, joka on takanamme”.²⁹

28 Talos, Emmerich, Sozialpolitische Reformen in der Ersten Republik, teoksessa die Bewegung, Wien 1990, 355-358.

29 Ibid., 354-359. Missä määrin uudistukset olivat vallankumouksen voittoja on tietenkin olen- naisesti riippuvainen tulkintaa ohjaavasta viitekehyksestä. On kysytty myös, missä määrin uudistukset ylipäättään olivat sosiaalidemokraattien tai kenekään saavutuksia. Esimerkiksi laki kahdeksan tunnin työpäivästä teollisuudessa (19.11.1918) oli helppo ja ehkä jopa välttämätönkin säätää, koska raaka-ainepulassa koneet joka tapauksessa seisoivat. (Kaufmann 1978, 135) Lain yhteys samaan aikaan vallinneeseen suureen työttömyyteen oli joka tapauksessa ilmeinen; jos ei muuta, niin hallituksen improvisointikykyä se osoitti. (Hautmann, Ferdinand Hanusch - der Staatssekretär (1973), 86)

4. SOSIAALIDEMOKRATIAN HEGEMONIAN KRIISI

*“Wir alle wissen, dass dieses klerikale
und schwächste und ohnmächtigste Land Europas
nicht die Stätte ist,
wo das Schicksal des Kapitalismus
entschieden wird.”*
— Otto Bauer 1920

4.1. 'Pien-Itävallan' synty

Toukokuussa 1919 kävi selväksi, että erityisesti Saksan, mutta myös muiden hävinneiden valtioiden rauhanehdot tulisivat olemaan kovat. Tämän saivat pian tietää myös Itävallan Pariisiin matkustaneet Karl Rennerin johtamat ehtoja tunnustelemaan kutsutut rauhanvaltuutetut. Käytännössä ehdot sitten luettiin valtuuskunnalle; Itävaltaa ei kohdeltu uutena valtiona vaan Itävalta-Unkarin jäänteinä.¹ Aluejärjestelyjen suhteen pahimmat iskut olivat Böömin saksalaisten sudeettialueiden määrittely Tsekiin (Tsekkoslovakiaan) kuuluviksi ja Etelä-Tirolin menettäminen Italialle. Kuten on jo todettu, Anschluss-kysymyksessä tie nousi pystyyn lopullisesti, mikä otettiin koko Itävallassa hyvin raskaasti.²

Ensimmäisessä analyysissään Bauer näki saksalaisen Itävallan rauhanehdot vieläkin kovempina kuin Saksan valtakunnan. Hän toi esille yleisen mielipiteen maassaan, kun hän totesi kesäkuun alussa Itävallan valtiosta muodostuvan aluemenetysten ja niiden mukana seuraavien pääomanmenetysten myötä “elinkyvottomän”. Valtio kulki kohti konkurssia ja kohti “raskaimpia yhteiskunnallisia järjestyksiä”.³ Hyvin vaikeaksi ehdoksi koettiin Itävallan kansalaisten muiden seuraajavaltioiden alueella olevan omaisuuden takavarikointi ja likvidointi. Tämä tarkoitti paitsi valtion, myös yksityisten luottolaitosten, vakuutusyhtiöiden, säästökassojen ja yksityisten yritysten luhistumista taloudellisesti.⁴

1 Ranskan pääministerin Clemenceaun sanoin: “L’Autriche c’est ce qui reste.” Brauner 2000, 209.

2 Suppan, Arnold, Österreich im Schatten von Saint-Germain 1919, teoksessa Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ), Bd. 2, Wien 1994, 15.

3 Staatssekretär für Äusseres Bauer an Bevollmächtigten Haupt (Bern), Medinger (Den Haag) und Gesandten Hartmann (Berlin). Telegramm Nr. 151, Nr. 34 und Nr. 132 (in Ziffern), Wien 3.6.1919, teoksessa ADÖ 2, Wien 1994, sähke 260, s. 197.

4 Bauer, Weltrevolution (1919), OBW 2, 171-172; Suppan, Österreich im Schatten von Saint-Germain 1919 (1994), 17-18.

Lopullinen rauha Itävallan osalta, jonka nimeksi nyt säädettiin — Saksan-yhteyden käsitteelliseksikin liudentamiseksi — “Republik Österreich”,⁵ allekirjoitettiin Saint-Germainin linnassa Pariisin lähellä 10. syyskuuta 1919. Raskainta uudelle tasavallalle oli, että siitä tehtiin sotaan syyllisenä valtana monarkian juridinen seuraaja. Tämä merkitsi kitkeriä sotakorvausehtoja. Jo mainittujen aluekysymysten lisäksi armeijan rajoittaminen vain 30 000 mieheen koettiin valtiota pahasti lamaannuttavaksi tekijäksi.⁶

Reaktion rauhanehtoihin ja -sopimukseen seurasi keskustelu uuden valtion elinkyvyyttömyydestä (Lebensunfähigkeit). Käsite oli Bauerin lanseeraama. Toivottomuus, katkeruus ja epäily saattelivat Itävaltaa uudelle tielleen. Elinkyvyyttömyyden ikään kuin ensimmäinen ehto ja yleisin viitekehys oli Bauerin tulkintaa seurattaessa sodan voittajien, molempien anglosaksisten suurvaltojen nousu maailmanpolitiikan ja -talouden johtoon. Yhdysvaltain ja Englannin (kapitalismin) voimistuminen merkitsi paitsi sodan hävinneiden “avuttomien maiden jokapäiväistä riippuvaisuutta” näiden elintarvikkeista, raaka-aineista ja luotoista, myös laajemmassa mitassa kysymystä siitä, voisiko sosialismi säilyä voitetuissa maissa, mikäli se toteutuisi jossakin muodossa.⁷

Bauerin pessimismiä osaltaan kuvasi kesällä 1919 hänen uusi, mutta Itävalta-Unkarin vuosiin palautuva ajatusrakennelmansa maailmanvallankumouksesta: yhteiskunnallinen vallankumous saattaisi ylipäänsä jatkua vasta, kunhan maailmansodassa rakentunut uusi maailmanjärjestys ja brittiläinen maailmanvalta erityisesti, joutuisi uhatuksi. Uhka oli nousemassa Kaukoidästä.⁸ — Jälleen kerran Bauerin vallankumoushorisontissa (vain) jostakin kaukaa idästä hohti punaista valoa. Toisaalta huomiota kannattaa kiinnittää myös siihen, että sosialistisen vallankumouksen perspektiivin kannalta Britannia tuli aikaisempaa vahvemmin tarkkailun kohteeksi, siten myös brittiläinen parlamentaarinen demokratia.

Elinkyvyyttömyyden eri puolia seikkaperäisemmin Bauer valotti parlamenttipuheessaan kesäkuussa 1919. Istunnon ja Bauerin alustuksen johdannossa valtionkansleri Renner oli kuvannut rauhanehtoja “kuolemantuomioksi”.⁹ Bauer kävi läpi puheessaan, jota hän puolestaan luonnehti “asialliseksi, järkeväksi ja kiihkottomaksi analyysiksi rauhanehdoista”, erityisesti aluejärjestelyiden taloudellisen merkityksen syntymässä olevalle Itävallan tasavallalle. Hän näki teollisesti ja kulttuurisesti korkeimmalle kehittyneen saksalaisen Itävallan osan jäävän saksalaisen Böömin ja sudeettialueiden mukana valtion ulkopuolelle. Toiselta puolen liittoutuneiden luoma tsekkoslovakialainen

5 Nimi Deutschösterreich säilyi valtiollispoliittisessa keskustelussa enemmän kuin puolivirallisesti: 27.1.1922 kansallisen neuvoston finanssi- ja budjettivaliokunnan istunnossa Bauer esitti keskustelupuheenvuorossa aloitteen, että erääseen finanssilakiin nimen Deutschösterreich tilalle vaihdettaisiin Österreich, koska “laki koski ulkoasioita”. (Finanssivaliokunnan ist. 27.1.1922, Sozialdemokratischer Parlamentsklub 1920-23, Ausschussmappen, Karton 14 (Finanzen), VGA); Brauneder 2000, 215.

6 Suppan, Österreich im Schatten von Saint-Germain 1919 (1994), 28-29.

7 Bauer, Weltrevolution (1919), OBW 2, 159-163, 174.

8 Ibid., 181-182.

9 Zum Wort gemeldet. Otto Bauer, hrsg. und eingel. von Heinz Fischer, Wien 1968, 31-32.

valtio tulisi olemaan Itävalta-Unkaria muistuttava “villeimpien kansallisuustaistelujen” tyyssija, ja siten uhka naapureilleen.¹⁰

Böömin ja sudeettialueiden irrottaminen merkitsi Bauerin mukaan myös Wienin irrottamista niistä alueista, joista se sai “maidon, vihannekset ja muut elintarvikkeensa”; siitä oli syntymässä “rajakaupunki”, jonka elintarvikehuollosta ei olisi enää mitään takeita. Ylipäätään rajajärjestelyt, joista mainittujen lisäksi juuri Etelä-Tirolin kohtalo oli kriittisin, merkitsisivät “kaikkien luonnollisten taloudellisten yhteyksien repimistä alueella”.¹¹ Bauer viittasi muodostumassa olevaan kahtiajakoon, jossa Itävalta koostui “hedelmättömistä Alppien vuoristomassoista” ja Wienistä, “jonka olemassaolon perusta oli Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian luhistumisen myötä tuhoutunut”.¹²

Uhkaavimpana ehtona Bauer toi puheessaan esille seuraajavaltioille varatun oikeuden pidättää niiden alueella oleva omaisuus, joka oli saksalaisen Itävallan kansalaisten hallussa, itsellään. Itävallan tasavallalla ei olisi oikeutta puuttua tähän omaisuuteen esimerkiksi verottamalla sitä, jolloin Wien menettäisi “verotusvoimaisimmat yrityk-sensä”; perinnäisesti Itävalta-Unkarissa Wienin talous oli järjestynyt siten, että Wienissä olivat yritysten toimistot ja nyt seuraajavaltioiden alueille jäävillä alueilla niiden varsinaiset toimipaikat. Itävalta joutuisi päästämään myös “veronmaksukykyisimmän porvaristonsa” sen omaisuutta verottamatta poistumaan naapurivaltioihin. Wienin asema tulisi entistäkin kestävämmäksi.¹³

Itävallan elinkelvottomuus oli siis, kun Bauerin ajatuksia summataan, luonteeltaan geopolitiittista (kansallisesti kestävämmät rajajärjestelyt), taloudellispoliittista (luonnollisten talousalueiden rikkoutuminen), finanssipoliittista (verotuspohjan olemainen kapeneminen varsinkin Wienissä) ja sisäpolitiittista (maan kahtia jakaantuminen talonpoikaisiin maakuntiin ja historiallisista yhteyksistään irti revästyyn Wieniin). Bauer ei nähnyt rauhanehtojojen voivan johtaa muuhun lopputulokseen kuin “yhteiskunnalliseen ja kansalliseen kaokseen”.¹⁴ On kuitenkin syytä muistaa, että tuossa vaiheessa (7.6.1919) puhe oli vielä tarkoitettu vetoamukseksi ennen rauhan lopullista solmimista. Kuitenkin elinkyvyttömyyden tematiikka oli seuraavien vuosien politiikan arkipäivää, sitä varjostava harmaa alakuloisuus. Siten osaltaan tulee ymmärrettäväksi, että tähän synkkyyteen johdettu valo — ensimmäisen tasavallan kohdalla ei ole liioiteltua puhua poliittisista evankeliumeista tai ainakin unelmista¹⁵ — veti puoleensa, ulos tunnelista.

Taloudelliselta perustaltaan uuden tasavallan tila ei kuitenkaan ollut niin huono kuin Bauerin rakentama kuva antaisi olettaa. Kysymys oli pienuuden kokemuksesta; Bauerin kohdalla Itävallan ongelmat, nimenomaisesti juuri tässä vaiheessa, suhteutuivat suuren Saksan mallin luhistumiseen ja siten jo horisontissa kangastaneen

10 Bauer, Otto, *Der Friede von Saint-Germain* (Parlamentsrede 7.6.1919), teoksessa *Zum Wort gemeldet*. Otto Bauer, Wien 1968, 32-37.

11 *Ibid.*, 38-41.

12 *Ibid.*, 44.

13 *Ibid.*, 48-49. Bauerin omaisuusverotusmalliin liittyvä kriittinen kysymys voisi kuulua tässä vaiheessa: miten se edistäisi ‘verotusvoimaisen porvariston’ pysymistä sijoillaan?

14 *Ibid.*, 50.

15 Ks. Simon 1984, 18.

sosialismin kuvan haihtumiseen. Mutta kokemus uuden tasavallan pienuudesta, riittämättömyydestä oli myös, niin kuin on tullut jo esille, kollektiivinen. Itävalta oli tosiasiassa kuitenkin Tšekkoslovakian rinnalla Habsburg-valtakunnan seuraajien kehittyneintä osaa; se peri noin 23 % valtakunnan läntisen osan väestöstä, mutta noin kolmanneksen tehtaista ja teollisuustyöväestöstä. Aktiivisesta väestöstä 39 % työskenteli maataloudessa, 32 % teollisuudessa, kaivosteollisuudessa ja käsityöammateissa, 16 % kaupan ja liikenteen palveluksessa sekä 13 % julkisissa tai yksityisissä palvelutehtävissä.¹⁶

Kuten myös Bauer luonnehti, taloudelliset resurssit olivat kuitenkin jakaantuneet epätasaisesti: talouden painopiste oli maan itäosassa, Wienin ympäristössä. Maan länsiosa oli leimallisesti agraarinen. Toinen selkeä ongelmakohta oli uuden länsikaupan rakentaminen. Habsburg-monarkia oli hyvin sisäänpäin suuntautunut kauppavaihdossaan verrattuna esimerkiksi Saksaan ja Ranskaan; lisäksi juuri Tšekkoslovakian alueelle jääneet teollisuuslaitokset olivat eniten länsiorientoituneita. Juuri sisäänpäinkääntyneisyydessään Itävalta oli verrattuna länteen “suhteellisesti takapajainen” maa.¹⁷

Itävalta-Unkarin hajoaminen muutti Itävallan kansantalouden toimintaperustaa oleellisesti: aikaisemmasta puoliautarkkisesta yli 50 miljoonaa ihmistä käsittäneestä talousyksiköstä tuli äärimmäisen voimakkaasti ulkomaankaupasta riippuvainen 6,5 miljoonan ihmisen valtio. Riippuvaisuus ulkomaankaupasta oli riippuvaisuutta elintarvikkeista, polttoaineesta ja raaka-aineista, jotka olivat jääneet ulkopuolelle. Tämä aiheutti kauppataaseeseen jatkuvan alijäämän. Lisäksi Itävallan teollisuus oli vahvasti sidoksissa uusiin ulkomaihin (kuten juuri Tšekkoslovakia).¹⁸

Taloudelliset ongelmat tulivat leimaamaan tasavallan alkuvuosia. Vähintäänkin yhtä suuressa määrin alkuvuosien kehitystä määrittivät poliittis-yhteiskunnalliset kysymykset. Pienuuden (suhteellinen) kokemus vaikutti kaikkeen ja kaikkialla. Maan selvä jakaantuminen poliittis-maantieteellisesti oli järjestyksessä seuraava kysymys. Ja osin edelliseen perustunut poliittinen vastakkainasettelu konservatiivisen maakuntien Itävallan ja sosialistien hallitseman Wienin välillä oli kolmas perusongelma. Poliittisen toiminnan mieli oli ajateltava monessa suhteessa, osin kokonaankin uudestaan.

Tärkeätä on ottaa huomioon negatiivisen luhistumiskokemuksen lisäksi, että sosiaalidemokraatit saattoivat tuntea eläneensä hallinnassaan olleen vallankumouksen läpi ja että uudesta valtiosta oli kaikesta huolimatta syntymässä poikkeuksellisen parlamenttikeskeinen ja hyvin demokraattinenkin valtio. (Tämän yhtälön lopputulos ei kuitenkaan ollut positiivinen, jos asiaa tarkastellaan tasavallan loppumisen suunnasta. Ristiriidaton se ei missään tapauksessa ollut.)

16 Weber, Fritz, Die Wirtschaftliche Entwicklung, teoksessa Handbuch des politischen Systems Österreichs. Erste Rep., Wien 1995, 24-25.

17 Ibid., 26-27.

18 Ibid., 27-29.

4.2. Koalition kohtalonvuosi

Rauhansopimus merkitsi luonnollisesti hallituskysymyksen tarkistamista. Varsinkin sosiaalidemokraattien keskuudessa oli hallituspolitiikan vastaista henkeä. Kuitenkin kylmä talvi oli tulossa, ja politiikkaa määräsi vain tämän konkreettisen hädän voittaminen; koalitionhallitus oli alun alkaenkin molemmilla tahoilla ymmärretty välttämättömyytenä, välittömimpien ongelmien hoitajana. Ratkaisevaksi asiaksi rauhansopimuksen jälkeen tuli uuden armeijan rakentaminen, sopimukseen sisältynyt tehtävä muodostaa uusi puolustuslaitos kolmen kuukauden kuluessa.¹⁹

Sosiaalidemokraatit eivät halunneet jättää armeijakysymystä porvariston käsiin, koska — kuten Bauer kirjeessään Kautskylle formuloi asian — siinä tapauksessa hallitus joutuisi välittömästi konfliktiin työväestön ja kansanarmeijan (Volkswehr) kanssa. Silloin ei olisi muuta vaihtoehtoa kuin “bolsevismi tai avoin vastavallankumous”. Bauer jatkoi edelleen, että sosiaalidemokraatit tekisivät “välttämättömän siinä toivossa, että ainakin saavutettu demokratia turvattaisiin”.²⁰

Hallitusneuvottelut kristillissosiaalisen puolueen ja sosiaalidemokraattisen puolueen välillä olivat pitkälliset. Tulokset julkaistiin 18. lokakuuta 1919. Ohjelman mukaan hallituksen sisällä muodostettaisiin komitea, eräänlainen kabinetti, jossa asiat sovittaisiin ennen varsinaista hallituskäsittelyä. Ohjelmassa pidettiin kiireellisimpänä tehtävänä uuden perustuslain säätämistä; Itävallasta muodostettaisiin liittovaltio. Muita tärkeitä koalition-ohjelman kohtia olivat sosiaalipolitiikka, kansanhuoltolaitos (Ernährungswesen) ja omaisuusverotus. Tähän ohjelmaan nojaavan hallituksen kansalliskokous oli nimittänyt istunnossaan edellisenä päivänä. Sen johdossa olivat edelleen Renner kanslerina ja Fink varakanslerina. Merkittävin muutos oli ehkä finanssiministerin vaihtuminen. Josef Schumpeterin finanssi-ohjelma oli kärsinyt tappion, ja hänen tilalleen tuli ministeriön sisältä Richard Reisch.²¹

Tässä vaiheessa Bauer siirtyi rivikansanedustajaksi. Erottuaan ulkoministerin tehtävästä kesällä hän oli jatkanut sosialisointikomission puheenjohtajana ministerin valtuuksin.²²

Keskustelupuheenvuorossaan hallitusjulistuksen yhteydessä 24.10.1919 Bauer toi hyvin painokkaasti esille käsitystään, että maa ei olisi elinkelpoinen; “taloudellisesti omin voimin ... se ei yksinkertaisesti voi olla olemassa”. Hän sanoi kuitenkin sen reaaliiteetin olevan silmien edessä, että “määrittelemättömän ajan meidän täytyy pysyä

19 Goldinger 1992, 84-85; Portisch 1994, 250-251.

20 Bauer Kautskylle 25.11.1919, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 510, IISG.

21 Goldinger 1992, 86-87; Swedberg 1991, 58-63. Schumpeter tuli finanssiministeriksi maaliskuussa 1919 Bauerin ehdottamana Hilferdingin häntä suositeltua. Varsin pian hallituksen ja Schumpeterin välit viilenivät, kun ilmeni, että Schumpeter vastusti Itävallan ja Saksan liittoa. Schumpeterin mielestä Wienistä piti rakentaa sotaa edeltävää aikaa vastaava finanssikeskus keskiseen Eurooppaan Saksasta irrallaan.

22 Kirjeessään Kautskylle marraskuussa Bauer kirjoitti, että hän oli parlamenttiasioiden työllistämä. Työ parlamentissa oli kuitenkin “innerlich zuwider” - se ei maistunut. Mieluummin hän olisi jälleen omistautunut tutkimukselle. (Bauer Kautskylle 25.11.1919, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 510, IISG)

yksin”.²³ Muutoin Bauerin kritiikki suuntautui erityisesti uuden finanssiministerin ohjelmanjulistukseen. Hänen arvostelunsa kärki kohdistui siihen, että uusi ministeri ei ymmärtänyt ongelmien olevan ei vain “puhtaasti finanssipoliittisia” vaan “suuria kansantaloudellisia ongelmia”. Ylisummaan voi nähdä, että vaikka Bauer oli lojaali, hän esiintyi puhujakorokkeella aivan kuten oppositiopuolueen kansanedustaja.²⁴

Viikkoa myöhemmin puoluekokouksessa Bauer perusteli hallituksessa oloa “katkerana välttämättömyytenä, mutta tällä hetkellä kuitenkin välttämättömyytenä”. Sosiaalidemokraattien oli pystyttävä toimimaan hallituksessa “periaatteidensa ja kunniansa” mukaisesti. Siten esimerkiksi, hän jatkoi, oli demokratian periaatteiden noudattaminen itsestäänselvyys. Demokratian periaatteet vaativat sillä hetkellä pakolaisoikeuden Baijerista pakeneville kommunisteille.²⁵ Bauer näki kristillissosiaalisen puolueen aseman koalitiossa vahvempana. Koalitio ei ollut “jotakin jäykkää”, vaan osapuolten voima riippui olosuhteista. Tuolla hetkellä, hän tähdensi, Unkarin neuvostohallituksen kaatuminen oli vahvistanut kristillissosiaalista osapuolta. Sosiaalidemokraattien oli valmistauduttava siihen hetkeen, “kun koalition kerran täytyy hajota”. Puolueen tulisi silloin olla niin iskukykyinen (wehrhaft) kuin mahdollista.²⁶

Puoluekokouksessa Bauer esitti taloudellisen ja yhteiskunnallisen toimintaohjelman, jossa ei kuitenkaan ollut uusia avauksia. Se oli yhteenvetävä jäsenyys siitä, miten sota oli mullistanut kaikkien maiden taloudellisen elämän, mutta miten Itävaltaa kohtasi lisäksi synkkä tosiasia: “Koko taloudellisen olemassaolomme perusta on tuhoutunut”.²⁷ Analyysi sinänsä palautui Itävallan aktuaalisiin oloihin sovellettuun Marxin lisäarvo-teoriaan: lisäarvo (Mehrwert) ei ollut, “koska lisäarvoa tuottava lisätuotanto (Mehrprodukt) oli yksinkertaisesti kadonnut”. Tästä lähtökohdasta Bauer selvitti, miksi ja miten “riistettyjen riistäminen” olisi mahdollista ja välttämätöntäkin, koska “kapitalismilla ei ollut enää välineitä pakottaa ihmisiä uuttaluovaan (schöpferisch) työhön”.²⁸ Toiminnalliset ratkaisut olivat jo tutuksi tulleen kertausta: yritysneuvostot, raaka-aineiden turvaaminen, omaisuusverotus. Viimeksi mainitun seikkaperäisempi erittely oli puheen tärkein konkreettinen sisältö.²⁹ Lopuksi Bauer esitti yhteiskunnallisen vallankumouksen jatkumisen mahdollisuuteen lyhyen toteamuksen siitä, että “joka hetkenä” kotimaisten ja kansainvälisten valtasuhteiden sallimissa puitteissa oli pyrittävä läpiviemään “sosialisoinnin maksimi”.³⁰

Syksyn ilmapiiriä Itävallassa ja puolueessa Bauer kuvasi Kautskylle alakuloisesti: “Täällä on todella synkkä tunnelma. Hätä on hirvittävän suuri, emme pysty hankkimaan

23 Bauer, Otto, Die zweite Koalitionsregierung Renner, Rede vom 24. Oktober 1919, teoksessa Zum Wort gemeldet: Otto Bauer, Wien 1968, 56-59.

24 Ibid., 62-.

25 Parteitag 1919, Debatte, teoksessa OBW 5, 165 (Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutschösterreichs. Abgehalten in Wien vom 31. Oktober bis zum 3. November 1919, Wien 1920)

26 Ibid., 166.

27 Bauer, Otto, Wirtschaftliches und soziales Aktionsprogramm, Parteitag 1919, OBW 5, 171.

28 Ibid., 176.

29 Ibid., erit. 180-185.

30 Ibid., 191.

edes keittiöpuita, huoneiden lämmittämisestä ja teollisuushiilestä puhumattakaan ...”³¹ Wienissä sosiaalidemokraatit olivat asettumassa valtaistuimelle. Sosiaalinen uudistus-työ pyrittiin käynnistämään välittömästi. Saman vuoden toukokuun kunnallisvaaleissa sosiaalidemokraatit olivat saaneet 54 % äänistä Wienissä; ensimmäistä kertaa maailman metropoleissa valittiin pormestariksi sosialisti, Jakob Reumann.³² Punaisen Wienin synnyttäminen ei ollut lainkaan tuskatonta, koska juuri Wien oli taloudellisesti vaikeuksissa ja pahimmin muutoksen kourissa suhteessa keisariaikaan. Bauer kirjoitti kirjeessään Kautskylle edelleen viileän pessimistisesti, kuinka sosiaalidemokraatit “tulisivat luonnollisesti vastuullisiksi myös Wienin taantumisesta”.³³

Hallitus työskenteli seuraavat kuukaudet välittömimmän taloudellisen hädän kimpussa. Valtiosääntöuudistus oli työn alla. Verotusuudistus, koulukysymys ja ennen muuta armeijalaki (Wehrgesetz) aiheuttivat kiistoja. Sosiaalidemokraateille tärkeätä oli, että vanhan keisarillis-kuninkaallisen sotaväen traditioita ei siirrettäisi uuteen Wehrmachiin. Niinpä he ajoivat erityisten kurikomissioiden (Disziplinarkommissionen) perustamista; näissä olisi sotilaiden oma edustus mukana. Toiseksi sosiaalidemokraatit halusivat lakiin takeet siitä, että miehistöllä olisi mahdollisuus päästä etene- mään upseereiksi. Kaiken kaikkiaan uuden armeijan tasavaltainen luonne haluttiin taata.³⁴ Lopulta laki säädettiin varsin pitkälle sosiaalidemokraattien ajamassa muo- dossa, jossa esimerkiksi sotilasneuvostoille varattiin mahdollisuus toimia mukana sotilaiden kasvatustyössä. Sotilasneuvostot saivat lähettää edustajiaan sotilaiden luottamusmiehiksi miehistön ja upseeriston väliin. Berliinin Kapp-Putschin pelättiin aiheuttavan levottomuuksia Wienin työväestön keskuudessa. Suursaksalainen oppo- sitio sai aiheen puhua “sosiaalidemokratian diktatuurista”.³⁵

Helmi-maaliskuussa 1920 kristillissosiaalisen puolueen puoluekokous torjui koalitiopolitiikan jatkamisen, mutta varsinkin uuden valtiosäännön loppuunsaattamisen nähtiin vielä toistaiseksi puolustavan koalitionhallitusta. Myöskään sosiaalidemokraat- tien puolella ei armeijalain hyväksymisen jälkeen ollut enää suurta halua pitää halli- tusta väkisin koossa. Molemmilla puolilla kehittyi enemmistö, joka ei nähnyt koalitiio- hallituksessa etuja. Yhteentörmäys syntyi 10. kesäkuuta 1920. Aihe oli jälleen puolus- tushallinnon menettelytapakysymys — saattoiko puolustusministeri hyväksyä itsenäi- sesti tiettyjä sotilasneuvostoja koskevia säädöksiä; sosiaalidemokraatit näkivät suursaksalaisten esittämän kyselyn kansalliskokouksessa olevan kristillissosiaalisen puo- lueen tilaama. Asiasta syntynyt kiivas väittely johti kohtalokkaasti siihen, että hallitus seuraavana päivänä jätti tehtävänsä.³⁶

Koalitionhallituksen uudistamisesta neuvoteltiin, mutta koska oli sovittu vaalien järjestämisestä ennen aikaisesti (alunperin lainsäädäntökauden piti kestää maaliskuuhun 1921) syksyllä (17.10.1920), kompromissihalukkuus osapuolten kesken oli vähäi- nen. Lopulta päädyttiin väliaikaiseen, suhteellisuusperiaatteen mukaan muodostettuun

31 Bauer Kautskylle 25.11.1919, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 510, IISG.

32 Gruber 1991, 20.

33 Bauer Kautskylle 25.11.1919, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 510, IISG.

34 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 767-771.

35 Armeijalain uudistamisesta ks. Haas 1985, 157-167.

36 Goldinger 1992, 88-93; Leser 1985, 183-185.

ylimenokauden hallitukseen (Proporz-kabinetti). Siihen jokainen ryhmä lähetti edustajansa, mutta ei enää yhteisesti artikuloitavaa hallitusvaltaa edustamaan, vaan vain omien intressiensä vuoksi. Renner vetäytyi ulkoasioiden hoitajaksi. Kabinetin puheenjohtajuutta hoiti valtiosääntö- ja hallintoreformien valtiosihteeri Michael Mayr. Hallitus näki tehtävänänsä olevan vain kiireellisimpien valtiollisten tehtävien hoitamisen.³⁷

Hallituksen hajoamista kesällä 1920 on selitetty ideologisen vastakkainasettelun lähtökohdista. Tärkeä tematiikka oli kysymys kirkon ja valtion suhteesta, mutta sekin heijasteli yleisempää ideologispoliittista konfrontaatiota, jonka kanssa pragmaattisen hallituspolitiikan harjoittaminen ei sopinut yhteen. Viime kädessä diametraalisesti vastakkaiset historiankäsitykset selittivät “konsensuksen minimin ja yhteneväisyyden puutteen”.³⁸ Bauer nousi tässä tilanteessa tärkeäksi, ellei tärkeimmäksi politiikan määrittelijäksi ja perustelijaksi. Tutkimuskirjallisuudessa hänen päälleen on puettu syyllisen tai ainakin vastuullisen viittaa. Hän oli vallankumouksen myytin luoja. Muistelmateoksessaan Karl Renner piti juuri Bauerin jäykkää asennoitumista koalitiopolitiikan kariutumisen syynä.³⁹ Bauerin jo aikaisemmin rakentama ajatusmalli Itävallan vallankumouksesta sekä sen jatkumisen perspektiivistä vahvasti konkreettisesti konfliktitilanteessa konfrontaatiotendenssiä.⁴⁰

Mutta mistä sitten lopulta oli kysymys?

4.3. Bauerin valtio- ja demokratiakäsitys 1920: keskieurooppalainen sosialismi

Syksyllä 1918 Bauer oli perustellut laajaa yhteistyöpolitiikkaa yhtäältä ajan vaatimuksilla ja yleisellä tendenssillä ja toisaalta sillä, että hallituksen muodostaminen tuolloin oli perustunut uuden valtion rakentamiseen eikä sen funktiona ollut, niin kuin tavallisesti oli asian laita, yhteiskunnallisten voima- ja valtasuhteiden puntarointi. Keväällä 1919 perustuslakia säättävän kansalliskokouksen valinnan jälkeen hän piti yhteishallitusta kristillisosiaalisen puolueen kanssa välttämättömänä lähinnä sen vuoksi, että maa oli niin voimakkaasti kahtia jakautunut (proletaarinen Wien, talonpoikaiset maakunnat): sosiaalidemokraatit, jotka olivat parlamentissa suurimpana mutta eivät enemmistöryhmänä, eivät olisi kyenneet hallitsemaan yksin. Kuten edellä tuli esille, syksyllä 1919 Bauer piti koalitiollahitusta (enää) katkerana välttämättömyytenä. Hän henkilökohtaisesti ei hallitusta kaikin voimin enää tukenut. Kirjassaan *Die österreichische Revolution* Bauer luonnehti Rennerin toista hallitusta “banaaliksi puoluekoalitioksi”, joka oli menettänyt toimintakykynsä.⁴¹

37 Brauneder 2000, 208-209; Goldinger 1992, 93-94.

38 Leser, Norbert, *Der Bruch der Koalition 1920 - Voraussetzungen und Konsequenzen*, teoksessa *Koalitionsregierungen in Österreich. Ihr Ende 1920 und 1966*, Wien 1985, 33.

39 “Otto Bauer machte durch seine starre Haltung, durch das Gewicht seiner Persönlichkeit auch der Sozialdemokratie den Eintritt in die Koalition, ausser um den Preis einer Parteisplaltung, unmöglich. Diesen Preis zu zahlen aber war kein Sozialdemokrat bereit.” (Karl Renner 1953, sit. Hannak 1965, 413-414)

40 Leser 1985, 181.

41 Bauer, *Die österreichische Revolution (1923)*, OBW 2, 766.

Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että keskustelu hallituksesta ja sen kyvykkyydestä oli siinä mielessä normaalia painavampaa, että hallitus edusti (väliaikaisen) valtiojärjestyksen mukaan ainoata toimeenpanevaa valtaa, myös valtionpäämiestä.

Tammikuun lopussa 1920 Bauer kirjoitti Kautskylle edelleen hallituspolitiikan perusasetelman olevan ennallaan: puhtaasti porvarillista hallitusta eivät työläiset ja kansanarmeija hyväksyisi; puhtaasti sosiaalidemokraattisella hallituksella ei olisi valtaa Wienin ulkopuolella. Syntyisi konfliktiasetelma, jonka seurauksena todennäköisesti olisi “bolsevismi Wienissä ja vastavallankumous maakunnissa”. Bauer näki tilanteen pysyvän ennallaan, ellei jotakin yleistä käännettä tapahtuisi. Tuollainen käänne saataisi olla, hän kaavaili, amerikkalaisten luottojen menettäminen, Puolan ja Venäjän sota (joka oli syttymässä) tai jos Saksassa tapahtuisi “ratkaiseva käänös oikealle tai vasemmalle”.⁴²

Kaksi viikkoa myöhemmin Bauer kirjoitti poliittisen tilanteen rauhoittuneen. Armeijalaki hallitsi aktuaalista poliittista keskustelua. Bauer totesi lain kohtalosta riippuvan — saisivatko sosiaalidemokraatit tahtonsa läpi vai ei (mikä näytti toteutuvan) — hallituspolitiikan tulevaisuus.⁴³ Maaliskuun lopussa painotukset olivat edelleen samat, mutta nyt Bauer näki jo koalitiollahituksen olevan tiensä päässä; se ei kestäisi enää kauan. Kuitenkaan, hän kirjoitti Kautskylle, “kukaan ei osaa sanoa, minkä sen sijaan tulisi astua”. Porvarillista hallitusta “työläiset eivät toistaiseksi varmasti vielä sietäisi”. Bauer jatkoi sosiaalidemokraattien pyrkivän varmistamaan (edelleen) uuden sotaväen asettamisen.⁴⁴

Tästä talvisesta kirjeenvaihdosta on luettavissa ulos kolme keskeistä teemaa: Ensinnäkin Bauer piti koko ajan selvänä sitä, että koalitiollahitus ei missään tapauksessa kestäisi kuin välttämättömimmän yli ja että seuraava hallitus oli avoin kysymys ainakin vaaleihin saakka. Toiseksi hän toi esille elinkyvyttömyydestä nousevan jo edellisenä kesänä tekemänsä johtopäätöksen, että vain jokin yleinen käänne voisi ratkaisevasti muuttaa poliittista perusasetelmaa (joka oli siis jotenkin labiili tasapainotilanne) Itävallassa. Ja kolmanneksi hän painotti sitä, että uuden armeijan rakentamista ei saanut antaa porvarihallituksen tehtäväksi. Kokonaisuutena summaten voidaan todeta, että Bauer piti tuossa vaiheessa selvänä tosiasiana, että maan hallitus, ja siten myös valtio, itse asiassa koko poliittinen demokratia Keski-Euroopassa oli heikko. Sosialistinen politiikka oli varmistamista ja valmistamista; tilanne ei ollut otollinen aktiiviselle eikä ainakaan aggressiiviselle politiikalle.

Tärkeä välitilipäätös tuossa vaiheessa sisältyi Bauerin kirjaan *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?*, jossa hän määritteli seikkaperäisemmin kuin siihen asti yhteiskunnallista perspektiiviä — idässä ja lännessä — demokratian kehityksen viitekehityksessä.⁴⁵ Venäjän hän näki olevan “Ranskan suuren vallankumouksen tilassa”. Proletariaatin yhteiskunnallinen tehtävä oli kohottaa “kulttuurisesti kypsytetyn talonpojiston”, joka oli kansan suuri enemmistö, historialliseen tehtäväänsä, luomaan edellytykset demokratian kehittämiseksi Venäjällä. Siten bolsevistinen, “despoottinen” Venäjä oli

42 Bauer Kautskylle 26.1.1920, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 511, IISG.

43 Bauer Kautskylle 10.2.1920, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 512, IISG.

44 Bauer Kautskylle 29.3.1920, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 513, IISG.

45 Bauer, *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?* (1920), OBW 2, 223-357.

väliaikaisessa, mutta kuitenkin välttämättömässä kehitysvaiheessa kohti (porvarillista) demokratiaa.⁴⁶

Länsi- ja Keski-Euroopan⁴⁷ osalle Bauer määritteli yhteiskunnalliset ehdot, jotka sosialistisen vallankumouksen välttämättä oli täytettävä: Ensinnäkin, hän kirjoitti, vallankumous ei voisi voittaa, “ellei se saisi maaseudulla ylipäättään minkäänlaista tukea”. Toiseksi proletaarinen vallankumous ei saisi tuhota lännessä pitkälle kehittyntä kapitalistista tuotanto- ja tavaravaihto-organisaatiota, “ennen kuin sosialistinen organisaatio olisi valmis korvaamaan sen funktiot”. Ja kolmanneksi proletaarinen vallankumous ei saisi missään tapauksessa katkaista kansainvälisiä taloussuhteita.⁴⁸ Näistä ehdoista seurasi johtopäätös, että koska vallankumouksessa oli turvattava yhteiskunnallisten tuotanto- ja vaihtosuhteiden jatkuvuus niin maaseudulla kuin kaupungeissakin, saattoi vallankumous olla vain vähittäinen ja suunnitelmallisesti toteutettu; ja siten sen ainoa poliittinen ja valtiollinen muoto oli demokratia.⁴⁹

Entä mitä demokratia edellytti ja merkitsi; mitä demokratian muoto käytännössä tarkoitti? Yksi tärkeä edellytys oli teollisen demokratian kehittäminen parhaiden läntisten perinteiden ja periaatteiden mukaisesti: “Englantilainen kiltasosialismi näyttää meille ihanteissaan sosialistisen yhteiskunnan. Tuotantovälineistä tulee valtion omaisuutta. Mutta valtion ei tule hallita tuotantovälineitä byrokraliallaan, vaan siirtää niiden hallinto työläisille itselleen.”⁵⁰ Kiltasosialismi oli Bauerin tulkinnan mukaan englantilaisen demokratian periaatteiden ulottamista poliittiselta taloudellisen alueelle.⁵¹ Edellä on kuvattu, miten Bauer pitkälti kiltasosialismin ideoita teollisesta demokratiasta soveltaen oli rakentanut mallin Itävallan talouselämän sosialisoinniksi.

Teesit demokratiasta kuuluivat tässä vaiheessa: yhteiskuntaluokan voima määräytyi 1) sosiaalisten valtatekijöiden (die sozialen Machtfaktoren) ja 2) materiaalien väkivaltatekijöiden (die Mittel der materiellen Gewalt) mukaan. Sosiaaliset tai yhteiskunnalliset voimatekijät olivat luokkaan kuuluvien luku, sen organisaatioiden luonne, voima ja suorituskyky, sen asema tuotanto- ja jakoprosessissa, sen poliittisen intressin voima, sen liikkuvuus, aktiivisuus ja uhrautuvaisuus sekä sen koulutus- ja sivistystaso ja ideologian veto voima. (Merkille pantavaa on, että parlamentaarinen voima ei ole suoraan voimatekijänä mukana.) Materiaaliset väkivaltatekijät tarkoittivat aseellisen armeijan kokoa ja sitä joukkoa, joka oli saatavissa aseisiin sekä armeijan varustetasoa. Demokratian Bauer määritteli nyt tähän nojautuen sellaiseksi valtiomuodoksi, “jonka puitteissa vallanjako valtion sisällä määräytyy yksinomaan (ausschliesslich) yhteiskunnallisten valtatekijöiden perusteella”.⁵²

46 Ibid., 297-301.

47 Kiinnostavasti tässä yhteydessä Bauer jakoi Eurooppaa, kun hän totesi, että neuvostojen diktatuuri saattaisi olla kyseeseen tuleva kehitysvaihtoehto (-vaihe) Italiassa, Romaniassa, Baltian reunavaltioissa, Slovakiassa, Puolassa ja Unkarissa. (Ibid., 308, alaviite) Toinen tekstissä esille tuleva perusjako oli luonnollinen, sodan voittajat ja sodan hävinneet. Viimeksi mainittuja rasitti muun muassa – vielä pitkälle tulevaisuuteenkin – alijäämäinen vaihtotase.

48 Ibid., 311-314.

49 Ibid., 316-320.

50 Ibid., 325.

51 Ibid., 328.

52 Ibid., 345.

(Luokkien välisen) vallanjaon kriittisin mitta oli parlamentaarinen voima; siihen vaikuttivat puolestaan osaltaan kaikki yhteiskunnalliset voimatekijät. Demokraattisen valtion yhteistahto (Gesamtwille) syntyi yhteiskunnallisten voimatekijöiden summana (Resultierende). Demokraattinen valtio saattoi, edelleen Baueria seuraten, olla sen mukaan, kenen käsissä valtion johto oli — kenellä oli parlamentissa suurin edustus — porvarillinen, talonpoikainen tai proletaarinen demokratia. Demokratia oli kuitenkin, Bauer tähdensi, “pelkkä muoto”, jonka sisältö riippui yhteiskunnallisista voimatekijöistä, siis luokkien välisistä (voima)suhteista yleensä. Tästä seurasi siten johtopäätös, että demokratia oli “luokkaherruuden väline”, ja että sen hallitsija tai herra saattoi siis vaihtua, jolloin välttämättä sen luonnekin muuttui.⁵³

Nuori Bauer oli kirjoittanut kaiken valtiollisen vallan viime kädessä perustuvan aseiden valtaan.⁵⁴ Tuolloin hän kuitenkin kirjoitti puoliabsoluuttisissa oloissa, ja nyt oli formulointi erilainen, joskin saman sukuinen: Armeija materiaalisena väkivalta-tekijänä oli yhteiskunnallisten voimatekijöiden kanssa dialektisessa suhteessa. Siitä saattoi kehittyä jälkimmäisten saneleman yhteiskunnallisen vallanjaon kanssa ristiriitainen voimatekijä. Tällöin “yhteiskunnallinen” ja “oikeudellinen” (lähinnä hallitusvalta) vallanjako eriytyivät. Mutta yhteiskunnallisiin voimatekijöihin nähden väkivaltainen hallitseminen (Vergewaltigung) oli mahdollista vain niin kauan kuin yhteiskunnallisen ja oikeudellisen vallanjaon välinen ristiriita “ei ollut liian suuri”.⁵⁵

Armeija oli tärkeä ikään kuin tulevaisuuden varalle, siihen tilanteeseen, jossa “porvaristo ei ollut enää” ja “proletariaatti ei vielä” kyllin vahva hallitukseen, ja luokkavastakohtaisuuksien terävöityminen oli hajoittanut tällaista jakotilannetta varten perustetun hallituskoalition, kuten Itävallassa oli. Tuollaisessa tilanteessa, jossa demokraattinen koneisto ei enää toimisi, pitäisi joko porvariston tai proletariaatin perustaa luokkaherruus väkivallan keinoin.⁵⁶ Juuri tämä selittää, minkä vuoksi Bauer piti armeijan rakentamista Versaillesin rauhansopimuksen jälkeen niin tärkeänä, ja minkä vuoksi siitä tuli hänelle avainkysymys: sotaväki oli muodostettava mahdollisimman pitkälle vastaamaan Itävallan vallankumouksessa syntynyttä konstellaatiota, ‘yhteiskunnallisten voimatekijöiden summaa’. Pahinta, siis seurauksiltaan kohtalokkaasti yhteiskunnallisen yleisasetelman kanssa ristiriitaista, olisi ollut, jos uuden armeijan olisi muodostanut porvarihallitus.

Edellä esitetyn perusteella voidaan tässä vaiheessa tehdä yhteenveto Bauerin tilanne-reflektiosta keväällä 1920: Itävallassa vallitsi yhteiskunnallinen konstellaatio, joka pakotti jakamaan valtiollisen vallan luokkien kesken. Tilanne oli kuitenkin herkkä; voimasuhteet olivat määrityksessä uudella tavalla suhteessa vallankumoustilanteeseen; armeijaa ei missään tapauksessa saanut päästää käsistä, koska siitä saattoi tulla (viimeinen) demokraattisen järjestelmän puolustaja.

Kirjassaan Bauer tarkasteli lopuksi lyhyesti saksalaista vallankumousta yleisemmin (jossa Itävalta oli edelleen mukana). Tärkeä oli tässä yhteydessä hänen valtiokategorisointinsa: “Preussilaisesta valtioajattelusta”, jossa vallitsi “väkivallan

53 Ibid., 346-347.

54 Ks. aik. s. 71-72.

55 Bauer, Bolschewismus oder Sozialdemokratie (1920), OBW 2, 348.

56 Ibid., 350-351.

kaikkivaltaisuuden (die Allmacht der Gewalt) ja valtion kaikkivoipaisuuden (die Allgewalt des Staates) taikausko” oli päästävä irti. Sitä vastaan oli asetettava radikaalisti sille vastakkainen valtioidea, “sosialismi, jonka juuret ovat yksilön vapaudenkaipuussa, jonka lähde on joukkojen omatoimisuus, ja jonka päämäärä on kaikkien työtätekevien itsehallinto — selfgovernment.”⁵⁷ Toisin sanoen demokratian — ja siten demokraattisen sosialismin — toteutuminen ei tässä vaiheessa ollut Bauerille (enää) pelkästään, eikä edes kovin ratkaisevassa määrin poliittinen tai valtio-opillinen kysymys. Joka tapauksessa valtio-yhteiskunta-akselilla jälkimmäisen painoarvo oli kasvanut, eikä vähiten sen vuoksi, että konkreettinen valtiovalta tuossa vaiheessa oli Itävallassa Bauerin silmissä mitä suurimman heikkouden ja näköalattomuuden tilassa, väliaikainen välttämätön paha, jossakin määrin toistaiseksi yhdentekeväkin.

Käsitystään hallitusvallan funktiosta ja luonteesta Bauer selvensi parlamenttipuheessaan väliaikaisen hallituksen ottaessa tehtävänsä vastaan 7.7.1920. Ensimmäistä kertaa julkisesti Bauer perusteli hallituskäsitystään perustaen sen teoriaan “luokkavoimien tasapainosta”.

Aluksi hän totesi, että nyt perustettava hallitus ei ollut “tarkalleen ottaen hallitus”, vaan “joukko valtiosuhteereitä”. Se ei edustanut valtion sisällä ja ulospäin, niin kuin hallituksen olennaisesti olisi pitänyt tehdä, “yhtä yhtenäistä tahtoa”. Koalitiiohallitukset Bauer selitti muodostelmiksi, jotka ilmensivät sodan jälkeen koko Keski-Euroopassa vallinnutta yhteiskunnallista tilannetta, jossa työväenluokka oli tullut liian vahvaksi, jotta pelkästään porvarillinen hallitus olisi ollut mahdollinen. Toisaalta työväenluokka — osaltaan luokkavoimien muodostumisesta Keski-Euroopassa ja osaltaan Keski-Euroopan riippuvaisuudesta maailmaa hallitsevista länsivalloista johtuen — ”ei ollut vielä riittävän vahva” ottaakseen hallitusvallan yksin käsiinsä. Ei ollut enää mahdollista muodostaa porvarillista hallitusta, joka oli “omistavien luokkien toimeenpaneva elin omistamattomien luokkien alistamiseksi”. Ja vielä ei ollut “omistamattomien luokkien toimeenpanevan elimen” aika, elimen, jonka tulisi “ylittää kapitalismi”. Siten ei ollut mahdollista, ennen kuin historialliset olot säätäisivät toisin, muodostaa toimintakykyistä hallitusta; oli turvauduttava hätätilaratkaisuihin — “hätävaraana” (Notbehelfe).⁵⁸

Luokkavoimien tasapainon yhteiskuntamalli oli seuraavina vuosina ehkä keskeisin poliittisen teorian jäsentäjä Bauerilla. Tässä vaiheessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, että ajatus perustui keskieuropallaisen yhteiskunnan analyysiin yleensä, ei pelkästään Itävallan. Yhteiskunta-analyysiä ei voinut tehdä tai poliittisen strategian kriittisiä kysymyksiä asettaa edelleenkin Bauerin käsityksen mukaan (vain) Itävallan ahtaissa puitteissa. Premissinä tämä on tärkeä. Ilman sitä ei voi selittää Bauerin poliittikkäkäsitteistöä. Siihen sisältyi neuvostodiktatuurin torjunta sekä ajatus, että normaali-parlamentaarinen demokratia oli Keski-Euroopassa vasta syntymässä. Toisin sanoen keskinen Eurooppa oli Bauerin perspektiivistä rakentumassa omaksi toimintakentäkseen; Itävalta oli liian pieni, länsi oli vielä liian kaukana.

57 Ibid., 356. Tässä Bauerin ‘päämäärä’ on jälleen sama kuin Bernsteinin (die allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit) (!)

58 Bauer, Otto, Die Proporzregierung Mayr, Rede vom 7. Juli 1920, teoksessa Zum Wort gemeldet: Otto Bauer, Wien 1968, 77-79.

Kristillissosiaalista puoluetta Bauer syytti siitä, että se pakeni vastuuta: sosiaali-demokraatit saivat joukkojen edessä vastata hallituksen tekemisistä. Koalitionhallitus ei olisi enää kaikkien yhteistyöstä syntyneiden onnettomien kokemusten seurauksena mahdollinen. Vain vaalit voisivat ratkaista; “kansaa itse ... tekisi päätöksen meidän välillämme”.⁵⁹

Väliaikaisen hallituksen ainoana tehtävänä oli saattaa valtiosääntötyö päätökseen. Vielä vallankumouksen jälkitilaa reflektoiden ja erityisesti koalitionhallituksen ajan kompromissipolitiikkaa ilmentäen uusi perustuslaki saatiin kansalliskokouksen hyväksyttäväksi 1. lokakuuta 1920.⁶⁰ Ja näin ollen perustuslakia säätävä kansalliskokous oli ainakin muodollisesti täyttänyt tehtävänsä. Uudet vaalit järjestettiin 17. lokakuuta. Niissä tuli punnittavaksi, kenelle hallitusvalta kuuluisi; vain harvat uskoivat koalition uudistamisen olevan mahdollista, joskin esimerkiksi Renner piti ovia tässä suhteessa avoimina. Vielä vaalien jälkeenkin hän piti suurta koalitiota järkevimpänä ratkaisuna, olkoonkin että sosialistit “olisivat enää voineet soittaa vain toista viulua”.⁶¹

Sosiaalidemokraatit lähtivät vaaleihin nimenomaisesti hallituskysymystä painottaen ja valintatilannetta kahden perusvaihtoehdon, kristillissosiaalisen Itävallan ja sosiaalidemokraattisen tasavallan välillä, esille tuoden. Sosiaalidemokraatit esittelivät vaalikampanjassaan saavutuksiaan tasavallan perustamisesta alkaen. Toisaalta korostettiin sitä vaaraa, joka tasavallasta järjestelmää ylipäätään ja vallankumouksen ajan tuloksia erityisesti uhkasi, mikäli porvaristo saisi vallan käsiinsä. Tärkeät vaaliteemat, jotka olivat tyypillisiä ensimmäisen tasavallan ajalle sen jälkeenkin olivat: kamppailu klerikalismia vastaan, hintojennousu, pääoman verotus, koulureformi ja yleisenä poliittisena teemana “porvarillisen yhtenäisrintaman” muodostuminen. Vaali oli viime kädessä valinta kahden “kulttuuri-ideaalin” välillä.⁶²

Vaalitulokset olivat sosiaalidemokraateille selvästi tappiolliset: kristillissosiaalinen puolue sai 79, sosiaalidemokraatit vain 62 ja suursaksalaiset 18 paikkaa. Lisäksi saksalainen talonpoikaisspuolue sai 6 ja porvarilliset demokraatit yhden paikan.⁶³ Porvarillisen hallituksen muodostamisesta tuli luonnollisin vaihtoehto; sosiaalidemokraattien fasismin voittoon saakka jatkunut oppositioasema oli syntynyt.

Poliittisten johtopäätösten tekeminen oli sosiaalidemokraateille kivuliasta, mutta epäilemättä välttämätöntä: politiikan maalitaulu oli ratkaisevasti siirtynyt. Puoluekokouksessa marraskuun alussa Bauer piti tunnetun alustuksensa poliittisesta tilanteesta: sen tulevaisuusoptimistinen perspektiivi oli ja on yllättävä, jopa hätkähdyttävä.⁶⁴

Bauer selvitti ja perusteli koalitiopolitiikan sekä muutoksen, sosiaalidemokraattien luonnollisen oppositioaseman. Jälkikäteen on keskusteltu siitä, miten kohtalokas tämä määrittely oli. Esimerkiksi Walter Goldinger toteaa, tosin osoittamatta suoraan Baueria,

59 Ibid., 82, 84.

60 Ks. seur. luku.

61 Rauscher, Walter, Karl Renner. Ein österreichischer Mythos, Wien 1995, 227.

62 Spera 1982, 118-133.

63 Ibid., 132-133.

64 Bauer, Otto, Die politische Lage und die Aufgaben der Sozialdemokratie, Parteitag 1920, teoksessa OBW 5, 203-233 (Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutschösterreichs. Abgehalten in Wien vom 5. bis zum 7. November 1920, Wien 1920).

että “enemmän kuin vain yksi itävaltalaisen sisäpolitiikan selkkauksista seuraavina vuosina selittyy tästä [koalitiotumishaluttomuudesta]”.⁶⁵ Herää kuitenkin jälleen kysymys historiallisen näkökulman merkityksestä, tasavallan tappiokehityksen paradigmalla selittämisestä; jälkiviisaasti on ollut mahdollista arvioida koalitiohakuinen politiikka järkeväksi.

Koalitiiohallitus. Bauer piti koalitiopolitiikan valitsemista tasavallan perustamisen jälkeen “vallankumouskehityksen luonnollisena vaiheena”. Sen vertailukohta oli Ranskan vallankumouksen jälkeinen tilanne 1848. Yhteiskunnalliset voimasuhteet pakottivat muodostamaan yhteishallituksen. Ilmiö oli yleinen sodan jälkeen. Itävallan lisäksi koalitiiohallitus oli sisältynyt välttämättömänä vaiheena Venäjän, Saksan, Tšekkoslovakian, Unkarin ja Jugoslavian poliittiseen kehitykseen. Tämä maailmansodan jälkeinen koalitiopolitiikka oli “perusteiltaan täysin erilaista” (grundverschieden) verrattuna “reformistiseen ministerialismiin” 1890-luvun lopun Ranskassa: Millerand ja Jaures olivat luopuneet vallankumouksen ideasta ylipäätään. Itävallassa proletariaatille olisi taloudellisesti ollut mahdotonta perustaa proletariaatin diktatuuria. Porvaristolle yksinvalta oli mahdoton “joukkojen henkisen tilan” (Geisteszustand) vuoksi.⁶⁶

Politiikan saavutukset. Bauerin mielestä nyt vaaleissa kärsityt menetykset olivat merkityksettömiä kahden vuoden aikana saavutetujen tulosten rinnalla; “kymmenenkään prosentin menetys paikoissa ei näyttele minkäänlaista roolia.” (!) Vaalien tärkein tulos sosiaalidemokraateille oli yhtenäisyyden säilyminen. Kommunistit olivat jäneet merkityksettömäksi ryhmäksi. Kun tarkasteltiin kahden vuoden ajanjaksoa suhteessa vallankumousta edeltäneeseen tilanteeseen, oli proletariaatin voima luokkana kasvanut, Bauer todisti, “valtavasti”. Hän painotti yhäkin armeijakysymyksen ratkaisusta suotuisasti. Juuri “taantumuksellisen sotavaen” perustamisen estäminen oli tärkeä tasavallan säilymisen taek. Tässä vaiheessa myös koalitiiohallitus oli tehnyt tehtävänsä (varmistanut demokratian).⁶⁷

Muutos. Porvariston voima oli kasvanut kansainvälisen tilanteen muuttumisen vuoksi viimeisen vuoden aikana. Yhtäältä neuvostohallitusten kaatuminen ja toisaalta läntisten kapitalististen hallitusten vahvistuminen olivat vaikuttaneet siihen, että porvaristo oli tuntenut voimistuneensa. “Horjuva keskiluokka” palasi takaisin porvariston leiriin. Vaaleissa tämä muutos oli tullut parlamentin koostumuksessa esille. Tasavalta ei voinut olla, Bauer tähdensi, tässä vaiheessa muuta kuin “porvarillinen tasavalta”. Kansainväliset suhdanteet olivat kääntyneet: “Kapitalismi vallitsee vielä Länsi- ja Keski-Euroopassa. Saksalainen Itävalta ei voi olla sosialistinen keidas (Oase) kapitalistisessa Keski-Euroopassa.”⁶⁸

Tehtävä. Niin kauan kuin porvarillinen valtio säilyi, Bauer päätteli lopuksi, valtion hallitseminen (hallitusvastuu) lankesi porvarillisille luokille. “Ja proletariaatin luonnollinen asema suhteessa porvarilliseen valtioon, myös sen tasavaltaisessa muodossa, on oppositioasema.” Bauer tarkensi vielä, että aina kun porvaristo oli valmis (imstande)

65 Goldinger 1992, 100-101.

66 Bauer, Die politische Lage und die Aufgaben der Sozialdemokratie (Parteitag 1920), OBW 5, 204-209.

67 Ibid., 210-213.

68 Ibid., 212-214.

hallitsemaan valtiota, oli sosiaalidemokraattien osallistuminen hallitukseen “hedelmätöntä”. Bauer oli varma, että porvaristo joutuisi, nyt kun se kantaisi vastuun yksin, suuriin vaikeuksiin. Todennäköisesti se ei pystyisi edes kokoamaan rivejään parlamentaarisen hallituksen muodostamiseksi, vaan se joutuisi turvautumaan “byrokraattiseen hallitukseen”. Ja se olisi jo merkki porvariston heikkoudesta. Proletariaatin tehtävä tässä tilanteessa oli asettua puolustamaan tasavaltaa, asettua oppositioon porvarillista hallitusta vastaan. Juuri nyt, ja “oikeastaan vasta nyt”, Bauer kirkasti, “alkaisi varsinainen historiallinen tehtävämme ... kamppailu sosialistisen tasavallan valmistamiseksi ja organisoimiseksi”.⁶⁹

Bauerin puhe on nähtävä strategisena nollahetkenä. Sen mieli oli yhteiskunnallispoliittisen muutoksen jäsentämisessä ja käsitteellistämässä. Se oli Bauerille ominainen strateginen puheenvuoro, historiallisen kokemuksen ajankohtainen poliittinen yhteenvedo. Se implikoi ajatuksen sosialistisen yhteiskunnan välttämättömyydestä, joka puolestaan perustui paitsi yleisiin maailmansodasta tehtyihin johtopäätöksiin, myös erityisesti Itävallan tasavallan heikkoon, suorastaan onnettomaan tilaan. Kiinnostavaa on kuitenkin, että Bauer puhui luonnollisesta oppositioasemasta porvarillisessa valtiossa; se edellytti ajatuksen, että myös puitteet tälle asemalle olivat ainakin olemassa: parlamentti ja parlamentaarinen demokratia kohottautuivat valtiollisesta kurjuudesta, ryhdistivät sitä. Tässäkin suhteessa muutos sotaa edeltäneeseen tilanteeseen oli merkittävä.

Palattakoon lopuksi vielä nuoreen Baueriin (1905), joka pohdiskeli sosialistista yhteiskuntaetiikkaa ja teki johtopäätöksen, että marxilainen yhteiskuntatiede oli määritellyt ‘konkreettiset eettiset maksiimit’ — kapitalismin ja sosialismin. Nyt, vallankumouksen jälkeen, nämä eettiset maksiimit olivat saaneet myös yhteiskuntapoliittista sisältöä: ihmiset saisivat valita tuoreiden kokemusten perusteella yhteiskuntamallien välillä. Eettisestä valintatilanteesta oli tullut myös poliittinen valintatilanne; moraalisesta kasvatuksesta tuli (suoraan) poliittista valistusta.⁷⁰

69 Ibid., 214-220.

70 Vrt. aik. s. 38.

III OSA

MODERNI PARLAMENTARISMI ITÄVALLASSA. BAUERIN OPPOSITIOPOLITIIKKA 1920-1923

1. PARLAMENTTI-INSTITUUTIO: MUOTO JA TULKINTA (n. 1920-23)

*“Eine Demokratie braucht nicht nur eine demokratische
Verfassung, sondern sie braucht auch Demokraten.”*
— Rudolf Kirchschläger 1986

Lokakuu 1920 merkitsi sekä valtiollis-juridista että poliittista käännettä Itävallassa. Uusi valtiosääntö määritteli nuoren tasavallan valtio- ja hallitusmuodon seikkaperäisesti, vaikkakaan ei lopullisesti; sitä tarkistettiin muutamaan otteeseen vielä ennen vuonna 1934 tapahtunutta demokratian lakkauttamista.¹ Porvaristo nousi tässä vaiheessa valtion ja hallituksen johtoon. Se säilytti asemansa fasismin nousuun saakka. Demokratia oli nyt olemassa ja seuraavina vuosina se oli eri tasoilla rakenteilla kunnes ajautui jo syksyllä 1922 ensimmäiseen kriisiinsä. Demokratia oli alkuvaiheessaan vahvasti sidoksissa siitä esitettyihin tulkintoihin ja konkreettisesti sen tulkitsijoihin. Nämä tulkinnat ovat tässä jaksossa keskeisellä sijalla. Parlamentaarinen demokratia oli kaikkea muuta kuin itsestäänselvyys; parlamentarismi Itävallassa oli koko ajan tekeillä. Muodon ja edellytykset sekä debatille että parlamentaariselle käytännön työlle antoi uusi valtiosääntö, jonka valmisteluun Bauerkin merkittävällä panoksella osallistui. Sen syntyä ja keskeisintä sisältöä tarkastellaan aluksi.

1.1. *Kelsen-Verfassung*

Valtiosäännön uudistaminen kesti Itävallassa suhteellisen kauan. Saksassa uusi valtiosääntö (Weimarer Reichsverfassung) hyväksyttiin jo 14.8.1919. Itävallassa valmistelutyö käynnistyi keväällä 1919, kun valtionkansleri Renner asetti professori Hans Kelsenin tehtäväksi uuden perustuslain luonnostelun. Kelsenin luonnoksia valmistui yhteensä kuusi. Kelsen sai sitten uuden valtiosäännön isän maineen. Myöhemmin ‘Kelsenin valtiosäännöstä’ tuli legenda, joka on asetettu kyseenalaiseksi. Kelsen ei laatinut uutta perustuslakia, mutta pani sen alulle ja myötävaikutti varsinkin sen teknis-juridiseen muotoiluun.²

1 Erityisesti valtiosääntöuudistukset 1925, 1929. Jälkimmäinen oli suhteessa vuoden 1920 valtiosääntöajatteluun jo ristiriitainen. Siinä luotiin vahva valtionpäämiesinstituutio. Kaikesta huolimatta vuoden 1920 valtiosääntö on osoittautunut perustaltaan kestäväksi. Se on jatkanut elämäänsä v. 1945 jälkeen uudestaan. Ks. esim. Brauner 2000, 233 ja Brauner, Wilhelm & Lachmeyer, Friedrich, *Österreichische Verfassungsgeschichte*, Wien 1983, 213-215.

2 Ks. esim. Ableitinger, *Grundlegung der Verfassung* (1983), 147. Yhtä lailla on keskustelun kohteena ollut se, mikä Kelsenin luonnoksista johti lopulliseen valtiosääntötekstiin. Ks. tästä *Die österreichische Bundesverfassung und Hans Kelsen. Analysen und Materialien. Zum 100. Geburtstag von Hans Kelsen*. Hrsg. von Felix Ermacora, Wien 1981, 3-38.

Kristillissosiaalinen puolue ja suursaksalainen puolue valmistivat omat ehdotuksensa. Kristillissosiaalisen puolueen ja sosiaalidemokraattisen puolueen hallituskoalitio valitsi Kelsenin ehdotuksista yhden jatkokäsiteltäväksi lokakuussa 1919; professori Michael Mayr asiasta vastaavana valtiosihteerinä kävi neuvotteluja puolueiden ja maakuntien edustajien kanssa. Sosiaalidemokraattinen puolue käsitteli valtiosääntökysymystä puoluekokouksessaan syksyllä 1919.³

Tärkeä rooli uuden valtiosäännön rakentamisprosessissa oli Salzburgin ja Linzin maakuntakokouksilla keväällä 1920. Niihin osallistui edustajia sekä puolueista että maakuntien lähettäminä. Jälkimmäisen kokouksen perusteella syntynyttä luonnosta käsiteltiin sen jälkeen kansalliskokouksen perustuslakivaliokunnassa, jossa Bauer toimi puheenjohtajana ja sen alavaliokunnassa, jossa Bauer oli jäsenenä. Näissä neuvoteltu kompromissiesitys valmistui juuri ennen lainsäädäntökauden päättymistä täysistunnon käsittelyyn, jossa se 1.10.1920 hyväksyttiin. Uusi valtiosääntö astui voimaan 10.11.1920.⁴

Oskar Lehnerin mukaan valtiosääntötyön pitkittyminen johtui ennen muuta Anschluss -orientaatiosta; oman valtiosäännön työstämistä ei pidetty kiireellisenä. Sosiaalidemokraatit näkivät maaliskuussa 1919 hyväksytyyn väliaikaisen valtiosäännön (März-Verfassung) tyydyttäneen heidän kiireellisimmät intressinsä. Saksassa valtiosäännön luomista joudutti halu vahvistaa porvarillis-demokraattista järjestystä työläis- ja sotilasneuvostoja vastaan. Itävallassa nämä olivat sosiaalidemokraattien kontrollissa.⁵ Sosiaalidemokraatit aloittivat konkreettiset keskustelut puolueen sisällä vasta keväällä 1920.⁶

Valtiosäännön luomista keskeisesti määritellyt historiallinen edellytys oli toisaalta maakuntien ja toisaalta puolueiden säilyminen valtiota edustavina instituutioina maailmansodan yli. Koska sosiaalidemokraattinen puolue oli keskusvallan ja yhtenäisvaltion tasolla hallitseva ja koska kristillissosiaalinen puolue dominoi maakunnissa, seurasi perustava jänniteulottuvuus nimenomaan federatiivisuuden kysymyksessä: sosiaalidemokraatit näkivät mielellään sentralistisen valtion, vahvan hallituksen, joka voisi säädellä ja suunnitella koko valtion tasolla ja joka voisi käyttää näiden suunnitelmien toteuttamiseen koko maan apuvälineitä ja raaka-aineita.⁷ Sosiaalidemokraatit ajoivat myös liittoneuvoston (Bundesrat) kokoamiseksi periaatetta, että maakunnat tulisivat siihen asukaslukuunsa nähden suhteellisesti edustetuiksi. Edelleen piti liittoneuvoston vaikutus lainsäädännössä olla vähäinen; liittovaltion kompetenssin piti ylittää maakuntien kompetenssi. Piirihallinto tuli demokratisoida. Kristillissosiaalinen puolue

3 Sos.dem. puolueen suhde uuteen valtiosääntöön ks. Sozialdemokratie und Verfassung, Wien 1985, 69-94.

4 Goldinger 1992, 94-100; Lehner, Verfassungsentwicklung (1995), 49; Die österreichische Bundesverfassung und Hans Kelsen, Wien 1981, 3-5. Valtiosäännön synnystä seikkaperäisesti ks. Ermacora, Felix, Materialien zur österreichischen Bundesverfassung, erit. Bd. 4: Die Sammlung der Entwürfe zur Staats-bzw. Bundesverfassung, Wien 1990, 1-43; ks. myös Ableitinger, Grundlegung der Verfassung (1983), 165-179.

5 Lehner, Verfassungsentwicklung (1995), 49.

6 Sozialdemokratie und Verfassung, Wien 1985, 70.

7 Portisch 1994, 259.

edusti juuri päinvastaisia näkemyksiä. Se pyrki luomaan myös vahvan liittopresidentti-instituution. Sosiaalidemokraatit halusivat irroittaa valtion ja kirkon toisistaan sekä purkaa omaisuuden perusoikeudellista suojaa.⁸

Parlamentarisessa alavaliokunnassa, jossa käytiin viimeiset sisältökeskustelut, sosiaalidemokraattisina jäseninä olivat Bauerin lisäksi Robert Danneberg, Matthias Eldersch ja Robert Eisler. Kovin merkittäviä aloitteita ei saatu vietyä läpi. Paljon keskusteltu periaate "Bundesrecht bricht Landesrecht" (liittovaltion oikeus rikkoo maakunnan oikeuden) kaatui Kelsenin vastustukseen. Liittoneuvoston ja liittopresidentin kompetenssia rajattiin sos. dem. edustajien painostuksesta. Bauer oli hyvin aktiivinen paikallishallinnon demokratisointikysymyksessä eli piirihallinnon rakentamisessa. Sos. dem. edustajat saivat puhuttua kansanvaltuutetun (Volksbeauftragter) ministerin (Minister) sijalle.⁹

Lopputuloks oli, kuten odottaa sopi, kompromissi — on sanottu myös "torso" —¹⁰, joka ei vastannut täysin kummankaan pääosapuolen (-puolueen) pyrkimyksiä. Sosiaalidemokraatit onnistuivat pitämään maakuntien vaikutuksen liittovaltiossa vähäisenä; he saivat, kuten olivat halunneet, mahdollisimman heikon maakuntien edustuksen.¹¹ Valtionpäämiehen kompetenssi oli pieni. Sosiaalidemokraatit taas epäonnistuivat yleisesti ottaen läpiviemään yhteiskuntaa muuntavaa (gesellschaftstransformierende) ohjelmaansa. Kristillissosiaalista puolta tyydytti ainakin, että liittovaltion vaikutus maakuntien asioihin torjuttiin ja että kulttuuripoliittinen status quo säilyi.¹²

Uuden perustuslain¹³ mukaan Itävalta oli "demokraattinen tasavalta, jonka oikeus oli lähtöisin kansasta" (1. artikla). Liittovaltion lainsäädäntövalta oli koko liittovaltion väestön valitsemalla kansallisneuvostolla (Nationalrat) ja maakuntien valitsemalla liittoneuvostolla (Bundesrat) yhdessä. Kansallisneuvoston edustajat valittiin yhtäläisen, suoran, salaisen ja henkilökohtaisen äänioikeuden perusteella. Äänioikeus oli kaikilla 20 vuotta täyttäneillä miehillä ja naisilla. Vaalitapa oli, kuten jo perustuslakia säätävää kansalliskokousta valittaessa, suhteellinen (Verhältnismahlrecht). Suhteellisuuden periaatteen ymmärrettiin nyt poliittisen kentän eri puolilla kuuluvan olennaisena osana demokraattiseen edustusidealiin.¹⁴

8 Lehner, Verfassungsentwicklung (1995), 49. Linzin maakuntakonferenssia varten Robert Danneberg valmisti valtiosääntöehdotuksen. Hän profiloitui tässä vaiheessa puolueen valtiosääntöasiantuntijana.

9 Sozialdemokratie und Verfassung, Wien 1985, 80-85. Seikkaperäisesti alavaliokunnan toiminnasta ks. Quellen zum Österreichischen Verfassungsrecht (1920). Die Protokolle des Unterausschusses des Verfassungsausschusses samt Verfassungsentwürfen mit einem Vorwort, einer Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von Felix Ermacora, Wien 1967, Sitz. 1-18, 269-499.

10 Brauner 2000, 232.

11 Kathrein, Irmgard, Der Bundesrat, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 341.

12 Lehner, Verfassungsentwicklung (1995), 50.

13 Bundesverfassungsgesetz, Nr. 450, 1. Okt. 1920.

14 Widder, Helmut, Der Nationalrat, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 264-271. Puolueista ensimmäisenä sosiaalidemokraatit olivat sisällyttäneet suhteellisen vaalivan puolueohjelmaansa vuonna 1901.

Lakialoitteet tulivat kansallisneuvostolle sen jäseniltä tai liittohallitukselta (Bundesregierung). Liittoneuvosto saattoi antaa lakialoitteita liittohallituksen kautta. Perustuslakia koskeva lakialoite tuli hyväksytyksi, mikäli vähintään kaksi kolmannesta läsnäolevista edustajista kannatti sitä. Kaikille poliittisille valtiosopimuksille piti olla kansallisneuvoston hyväksyntä.¹⁵

Liittovaltion hallituksesta säädettiin, että sen muodostivat liittokansleri (Bundeskanzler), varakansleri (Vizekanzler) ja muut ministerit yhdessä ja että sillä oli ylin hallintovalta kaikissa asioissa, jotka eivät kuuluneet liittopresidentille (Bundespräsident). Hallituksen nimitti kansallisneuvosto sen suuren valiokunnan (Hauptausschuss) esityksestä. Hallituksen jäsenet olivat tekemisistään vastuussa kansallisneuvostolle.¹⁶ Armeija oli kansallisneuvoston johtama.¹⁷

Itävallan on nähty valtiosääntönsä mukaan olleen “äärimmäisen parlamentaarinen tasavalta”; siinä “vietiin radikaalisti läpi parlamenttiherruuden periaate”. Vaikka lainsäädäntövaltaa oli jaettu, oli varsinainen lakiasäätävä elin juuri kansallisneuvosto. Liittoneuvosto ja liittopresidentti olivat lainsäädännössä vain osallisia eivätkä voineet toimia kansallisneuvostoa vastaan.¹⁸ Ylimpien valtiuelinten suhteissa vallitsi vallan keskittämisen periaate, ja vielä siten, että kansallisneuvostolla oli ylivoimainen rooli: valtiosääntöön sisältyi kansallisneuvoston kolmiosainen *funktiokompleksi*, joka määritteli sen keskeisen paikan — lainsäädäntöfunktio, oikeus myötävaikuttaa toimeenpanevan vallan kokoonpanoon ja kontrollikompetenssi suhteessa toimeenpanevaan valtaan.¹⁹

Sosiaalidemokraatit saattoivat kirjata useita voittoja: 2/3-periaate perustuslainsäädännössä takasi sille hyvän puolustusasetelman; suuria muutoksia ei voitu tehdä niin pitkään, kun puolueella oli kolmanneksenkin kannatus. Uusi valtiosääntö varmisti perusoikeuksien muodossa puolueelle hyvän pohjan ulkoparlamentaariselle toiminnalle. Sen sijaan porvarillisten puolueiden täytyi nähdä valtiosääntö esteenä reaalisen yhteiskunnallisen voimansa ilmentämisessä, kun tilanne 20-luvun alkuvuosina muuttui suhteessa vallankumoukselliseen tilanteeseen.²⁰

1.2. Parlamenttiteoriat

Parlamentaarinen demokratia oli Itävallassa, kuten keskisessä Euroopassa yleisesti, vielä 20-luvun alussa uusi asia. Muutenkin Euroopassa se oli vasta rakentumassa. Keskustelu parlamentarismista oli vähäistä. Vielä vähemmän tämä debatti kosketti tavallista kansaa tai kadunmiestä. Tämä tietenkin tarkoitti jo sinänsä sitä, että parlamentaarisen demokratian idea ei voinut täysin toteutua eikä toimia. Parlamenttikysymys oli pienen, lähinnä juristeista koostuvan eliitin sisäistä keskustelua, sikäli kuin sitä ylipäättään oli.

15 B-VG, artiklat 41, 44, 50.

16 Ibid., artiklat 69, 70, 76.

17 Ibid., artikla 80.

18 Brauner & Lachmeyer 1983, 213, 219; Widder, Der Nationalrat (1986), 262.

19 Lehner, Verfassungsentwicklung (1995), 50; Widder, Der Nationalrat (1986), 302.

20 Lehner, Verfassungsentwicklung (1995), 51.

Tällainen eliitti alkoi määritellä, minkälainen parlamentaarinen elämä Itävallan poliittisyhteiskunnallisessa kontekstissa oli mahdollinen, ja mihin suuntaan parlamentarismia oli rakennettava ja kehitettävä. Seuraavassa käsitellään ennen Bauerin funktionaalisen demokratian esittelyä muutamia tärkeitä keskustelunavauksia. Viktor Zenker edustaa tässä konservatiivista ajatussuuntaa, Hans Kelsen edustaa lähinnä liberaalia katsomusta ja Robert Danneberg sosiaalidemokraattisen puolueen ikään kuin virallista keskilinjaa.

Toinen tärkeä eliittiryhmä muodostui parlamentin sisälle sen voimakkaimmista parlamentaarikoista. Sosiaalidemokraateista voidaan mainita etunenässä Karl Renner ja Karl Seitz, joista Renner oli tietenkin myös merkittävä teoreettinen keskustelija. Parlamentarismien käytännön määrittelyä käsitellään myöhemmin.²¹

a) Zenker

Jo edellä lyhyesti esille tullut Viktor Zenker, jonka kirja *Der Parlamentarismus. Sein Wesen und seine Entwicklung* (1914) oli Bauerin arvioinnin ja arvostelun kohteena ilmestyessään (ks. s. 73), oli ensimmäinen merkittävä parlamenttikirjailija Itävallassa. Zenker lukeutui niihin, jotka sekä kirjoittivat parlamenttikysymyksestä että toimivat valtiopäiväedustajana. Hän oli julkaissut jo vuosisadan alussa parlamentin reformointia käsittelevän kirjan.²² Zenkerin lähtökohtana oli parlamentarismien kriisi, joka “ei ollut missään edennyt niin pitkälle kuin Itävallassa”. Parlamentarismien piti kuitenkin tulla “vapauden ja kansantahdon (Volkswillen) elimeksi”. Hän halusi nostaa parlamenttireformin yleisen keskustelun kohteeksi.²³ Kirjan ensimmäinen osa käsitteli parlamentarismien olemusta ja toinen sen reformointiehdotusta.

Zenker kirjoitti poleemisesti ja suorastaan kiukkuisesti sitä kuvitelmaa vastaan, että parlamentti nimenomaan olisi poliittisen taistelun areena yhteiskunnassa ja toisaalta, että parlamentissa vallitsisi “järki ja siveellisyys” (Sittlichkeit). Yhteiskunnallinen taistelu oli Zenkerin mukaan intressiryhmien välistä taistelua parlamentin ulkopuolella. Hän argumentoi tähän perustuen, että jokainen laki oli näiden intressiryhmien välisten taistelujen tulosta, ja siten ei ollut ylipäänsä välttämätöntä, että laki pitäisi säätää parlamentissa ja että parlamentissa säädetty laki olisi sen parempi (siis vastaisi intressiryhmien etuja paremmin) kuin sen ulkopuolella säädetty. Intressiryhmistä tärkeimmät olivat puolueet; edustaja ei ollut parlamentin perustava elementti, vaan puolue, Zenker tähdensi.²⁴

Parlamentin varsinainen funktio oli kirjoittajan mielestä kontrolli ja valvonta. Parlamentin piti julkisena elimenä toimia valtionhallinnon kontrolloijana. Parlamentarismien

21 Ks. erit. 3.1. ja 3.2.

22 Kirjan otsikko oli “Reform des Parlamentarismus” (Wien 1901). Zenker toteaa vuonna 1914 ilmestyneen “Der Parlamentarismus”-kirjansa esipuheessa kyseisen teoksen “vaietun kuoliaaksi” lehdissä. Kirja, josta oli “useamman tuhannen painos” oli kuitenkin hävinnyt kirjakaupoista. (Zenker 1914, I)

23 Zenker 1914, IV-VI.

24 Ibid., 7-12.

idea olikin juuri, Zenker näki, luottamuslauseen antaminen valtion toimenpiteille, erityisesti sen taloudenhoidolle. Parlamentin varsinainen — ja on helppo nähdä, että Zenker tarkoitti itseasiassa sen ainoa — tehtävä oli budjettioikeuden antamalla jakaa kansan luottamus valtiolle ja samalla kontrolloida tätä. Zenker kirjoitti, että budjettioikeus oli alunalkujaan nimenomaan “parlamentaaristen prerogatiivien lähtökohta” ja se oli edelleen “parlamentaarisen järjestelmän kulmakivi”.²⁵

Zenkerin tärkein sanoma oli parlamentarismien kaikkivaltaisuuden ajatuksen purkaminen. Hän halusi riisua parlamentin kaikesta turhasta, mikä siihen ei kuulunut. Hän oli vakuuttunut, että parlamentarismien kriisi oli juuri uskomuksessa, että parlamentissa pitäisi hoitaa koko yhteiskuntaa koskevia asioita. Tähän hän näki nimenomaan sosiaalidemokraattien ja myös liberaalin porvariston syyllistyneen. Hän polemisoi myös voimakkaasti enemmistöperiaatetta vastaan. Zenkerin mielestä enemmistöperiaate ei ensinnäkään voinut edustuksellisessa järjestelmässä koskaan toteutua — koska päätökset olivat aina kompromisseja, jotka eivät koskaan seuranneet enemmistöperiaatteesta —, eikä sen pitänytkään toteutua: demokratiassa ei ratkaissut “enemmistön intressi” vaan “yhteisintressi” (Gesamtinteresse). Poliittisen elämän ydin oli tai ainakin sen tuli olla, Zenker jatkoi, kompromisseissa, jotka koostuivat kaikista yhteiskunnallisista intresseistä.²⁶

Zenkerin varsinainen kontribuutio oli niin sanottu toisen kamarin malli. Sen kannattava idea oli, että yhteiskunnallisessa elämässä materiaallinen, taloudellinen puoli ja poliittinen puoli muodostivat kaksi erillistä osaa. Molemmista ei pitänytkään siten päättää samassa paikassa; “saman parlamenttienemmistön menetelmän” ei pitänyt ratkaista molemmissa osa-alueissa. Siten “puhtaasti taloudelliset kysymykset” piti irroittaa parlamentin lainsäädännöstä.²⁷

Talousoasioita varten oli muodostettava, Zenker luonnosteli kirjansa lopussa, erillinen talouskamari (Reichswirtschaftskammer), jonka tuli taata taloudellisten intressien “vapaus ja järjestys”. Tällaiseen kamariin lähettäisivät edustajansa taloudelliset intressiryhmät, toisaalta alueellisen periaatteen ja toisaalta toimialaperiaatteen mukaan. Tässä kaksikamarijärjestelmässä olisi siis poliittisen kamarin (joka valittaisiin yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteen mukaan) tehtävänä lakien säätäminen rajatulla alueella ja taloudellisen kamarin tehtävänä neuvottelu taloudellisista intresseistä ja niiden sovittelu.²⁸

Zenker päätti keskustelunavauksensa toteamukseen, että vasta yhteiskunnallisen mullistuksen jälkeen olisi parlamentarismien uudistaminen mahdollista Itävallassa. Hän näki luonnostelemansa parlamentaarisen mallin vastaavan “modernin yhteiskunnan sisäistä kehitystä”.²⁹

25 Ibid., 14-18.

26 Ibid., 28, 35.

27 Ibid., 172-174.

28 Ibid., 175-187.

29 Ibid., 189.

b) Kelsen

Bauerin ikätoveri ja opiskelukollega (molemmat väittelivät oikeustieteellisessä tiedekunnassa 1906) Hans Kelsen (1881-1973), “vuosisatamme juristi”, ei ollut poliitikko eikä leimallisesti politiikan teoretikkokaan, mutta sitäkin merkittävämpi juristiikan asiantuntija poliittisen valtaeliitin — varsinkin sosiaalidemokraattisen puolueen — tuntumassa.³⁰ Hänen monumentaalinen tuotantonsa koostuu oikeustieteellisestä tutkimuksesta, puhtaan oikeusopin (reine Rechtslehre) rakentamisesta. Kuitenkin juuri 20-luvun alussa hän kirjoitti myös jotakin elämää läheisemmistä teemoista. Myöhemmin käsitellään vielä hänen Bauer-kritiikkiään. Tässä esitellään Kelsenin vuosina 1920 ja 1925 ilmestyneiden demokratiaa ja parlamentarismia koskevien kirjojen ideoita.³¹

Kelsen pyrki vuonna 1920 ilmestyneessä demokratian olemusta käsitelleessä esseessään määrittelemään demokratiaa nimenomaisesti suhteessa proletariaatin diktatuuriin; demokratia suhteutui “bolsevismin uuskommunistiseen teoriaan” kuten aikaisemmin demokratia “monarkkiseen autokratiaan”. Alustavasti Kelsen määritteli demokratialle luonteenomaiseksi “vapauden (Freiheit) ja tasa-arvon (Gleichheit) periaatteiden synteetin”. “Absoluuttisen enemmistön periaate” puolestaan oli “suhteellisesti lähimpänä vapauden ideaa”. Tästä seurasi kansan suvereniteetin, vapaan valtion (Freistaat, der frei Staat) vaatimus. Sen tuli astua yksilön vapauden sijalle.³²

Kansansuvereniteetin, siis absoluuttisen enemmistön periaatteen vastapainoksi yksilön vapauden puolustamiseksi olivat “ihmis- ja kansalaisoikeudet” (Menschen- und Bürgerrechte) olennainen demokratian osa; niistä johdettiin demokratian “suhteellisuuden” (Proportionalität) periaate. Kelsen tähdensi, että vaikkakaan ei juridisesti, niin psykologisesti suhteellisuusperiaate oli tärkeä. Poliitikassa tämä tarkoitti, että sen olennainen osa olivat kompromissit. “Juuri kompromissit olivat demokratian politiikan tunnusomainen piirre”. Pyrkimys välittömään edustukseen ilmeni suhteellisessa vaalijärjestelmässä. Kelsen kuitenkin piti “kuvitelmana” käsitystä, että parlamentti olisi kansan edustaja (Repräsentant des Volkes), eli “Volksvertretung”.³³

Valtionpäämiesinstituutiota (Staatsoberhaupt) Kelsen piti demokratiaa kaventavana. Demokratialle tunnusomaisena hän piti myös taistelua byrokratiaa, ammattivirkamiehistöä (Berufs- und Fachbeamtentum) vastaan. “... Demokratie ist das Ideal der Führerlosigkeit.”³⁴ Kelsen totesi — Rousseautä siteeraten —, että “todellinen demokratia” oli ankaruudessaan niin vaativa, että se ei ollut vielä missään toteutunut. Siten,

30 Metall, Aladar, Hans Kelsen. *Leben und Werk*, Wien 1969, 28-47. Kelsen ei kuulunut sosiaalidemokraattiseen puolueeseen eikä toiminut koskaan poliittisissa luottamustehtävissä. Norbert Leser luonnehtii Kelsenia ennen kaikkea demokraatiksi, liberaaliksi demokraatiksi. (Leser, Norbert, *Genius Austriacus. Beiträge zur politischen Geschichte und Geistesgeschichte Österreichs*, Wien 1986, 176-186)

31 Kelsen, Hans, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, Tübingen 1920; sama, *Das Problem des Parlamentarismus*, Wien o.J. (1925); ks. Kelsenin tuotannosta yleiskatsaus Metall 1969, 102-121.

32 Kelsen 1920, 3-11.

33 *Ibid.*, 12-15.

34 *Ibid.*, 22, 24, 29.

hän jatkoi, tuli “demokratiaan kasvattamisesta” (die Erziehung zur Demokratie) itse demokratian “praktinen päävaatimus”.³⁵

Suhteessa diktatoriseen järjestelmään demokratian arvo oli, Kelsen kirjoitti lopuksi, kaikkien poliittisten mielipiteiden yhtäläinen huomiointi. Demokratia edellytti siis oppositiota, ja sitä, että vähemmistöjen näkemyksiä kunnioitettiin. Välttämättä seurauksena oli “kompromissin politiikka”, “tendenssi välittävään ratkaisuun vastakkaisten näkökulmien välillä” — ja siten poliittinen relativismi.³⁶ Juuri tässä on tunnistettavissa kirjoittajan ajankohtainen kannanotto Itävallan valtiollispoliittiseen keskusteluun: Uusi valtiosääntö oli perusta demokratialle; se oli poliittinen kompromissi; se antoi mahdollisuuden demokratiaan ‘kasvamiseen’. Toisaalta kirjoittaja varmasti näki myös juuri demokratian kannalta ongelmalliseksi syntymässä olleen poliittisen vastakkainasettelun ilmapiirin. Vaarallinen esimerkki oli Venäjän bolsevistinen järjestelmä.

Toisessa puheenvuorossaan Kelsen teki parlamentin toimivuudesta modernin demokratian olemassaolon kulmakiven: “Sitä ei toki voida vakavasti epäillä, etteikö parlamentarismi olisi ainoa mahdollinen reaalin muoto, jossa demokratian idea tämän päivän yhteiskunnallisessa todellisuudessa voi täytyä.”³⁷ Parlamentarismien idean dominoivaksi elementiksi Kelsen määritteli vapauden ajatuksen (Gedanke der Freiheit); taistelu parlamentarismista oli taistelua poliittisen vapauden puolesta. Parlamentarismiin keskeisesti kuuluvina, mutta toisaalta vapauden idean kanssa riitasoinnussa olevina periaatteina Kelsen näki olevan enemmistöperiaatteen ja mielipiteenmuodostuksen välillisyyden (die Mittelbarkeit der Willensbildung). Jälkimmäinen syntyi yhteiskunnallisen työnjaon seurauksena ja oli sellaisenaan välttämätön. Parlamentarismien Kelsen näki toimivan “vapauden vaatimuksen” ja “eriyttävän työnjaon” välisenä kompromissina.³⁸ Kelsen näki työnjaon olevan välttämätöntä, mutta hän piti mahdollisena Zenkerin ajatusta parlamentin lainsäädännöllisen funktion rajaamisesta, koska silloin jäisi epäselväksi, kuka tai ketkä loisivat milläkin alueella oikeusnormit. Kelsen vastusti (eikä nähnyt enää vakavasti otettavana) ajatusta erityisparlamenteista (Spezialparlamente).³⁹

Kiinnostavaa kuitenkin on, että Kelsen(kin) käsitteli ajatusta erityisparlamenteista — ja poliittisen ja taloudellisen komponentin eriyttämisestä — vakavasti otettavana kysymyksenä; se ei ollut itsestäänselvästi mahdoton. Kelsen käsitteli tämän lisäksi mahdollisuutta täydentää parlamentaarista järjestelmää neuvoo-antavalla asiantuntijaorganisaatiolla (esim. ammattialakohtainen elin), jota varsinkin konservatiivit olivat tuoneet esille. Kelsen näki tällaisen organisaation ongelmallisena; siinä tendenssi olisi “intressien vastakohtaisuus” (Interessengegensatz) eikä niiden “yhteisyys” (Interessengemeinschaft). Hän arvioi meille kiinnostavasti tällaista organisaatiota esitetyn, kun oli tullut mahdolliseksi, että vähemmistönä pysynyt työväenluokka tulisi enemmistöksi.⁴⁰

35 Ibid., 30-32. Vrt. kasvatusidea austromarxismissa.

36 Ibid., 36-38.

37 Kelsen 1925, 5.

38 Ibid., 6-7.

39 Ibid., 10-11, alaviite 6.

40 Ibid., 18-20, 21-27. Kelsenin kommentti osoittaa, että keskustelu sosialismin *mahdollisuudesta* oli jotenkin normaalia tieteellistä keskustelua.

Parlamentaariseen käytäntöön olennaisesti kuuluvana tekijänä Kelsen näki edelleen, kuten jo aikaisemmassa puheenvuorossaan demokratiaan ylipäänsä, tendenssin kompromisseihin. Hän puhui “luovasta kompromissista” “yhteisen hyvän” (Gemeinwohl) ilmentäjänä. Samalla hän kuitenkin piti Zenkerin ajatusta enemmistöperiaatteen ohittavasta yhteisintressistä epäselvyydessään mahdottomana. Enemmistöperiaatetta sinänsä, johon jo ajatuksena sisältyi vähemmistö — ja mahdollisuutena sen suojelu — Kelsen puolusti, vaikkakaan ei pitänyt sitä ongelmattomana.⁴¹ Demokratia järjestelmänä (kirjoittajalle: “vapaus”, “kompromissit”, “yhteiskunnallinen rauha”) ja sen sisäiset ongelmat suhteutuivat vuonna 1925 toisaalta anarkiaan, toisaalta diktatuuriin.⁴²

c) Danneberg

Sosiaalidemokraattien todellinen valtiosääntöasiantuntija ja valtiosäännön käytännön muotoilija 20-luvulla oli Robert Danneberg (1885-1942). Bauerin, Rennerin ja Seitzin jälkeen hän oli ensimmäisen tasavallan rankijärjestyksessä neljäs ja leimallisimmin nuori ja vielä tuore sosiaalidemokraattinen johtaja. Hänellä oli iästään huolimatta kuitenkin neuvottelijan, sovittelijan ja kompromissien rakentajan rooli niin puolueessaan kuin politiikassa yleisemmin. Analyyttinen, asiallinen ja profiililtaan skandinaavisen hillitty Danneberg oli arvostettu puolueensa ulkopuolellakin. Hän kävi vihamielisten poliittisten leirien välillä niin virallisia kuin kulissientakaisiakin neuvotteluja.⁴³ Ehkä parhaiten Danneberg tunnetaan punaisen Wienin maakunta- ja kaupunkilainsäädännön luojana sekä kaupungin finanssijohtajana Hugo Breitnerin jälkeen.⁴⁴

Mutta myös valtakunnan valtiosääntöön Danneberg veisti syvät puumerkinsä: valtiosäännön luomisvaiheessa hän vastasi pitkälle puolueensa linjanvedoista käyden neuvotteluja tärkeimmissä konferensseissa ja komiteoissa 1919-20. Hän käytti parlamentissa sosiaalidemokraattien pääpuheenvuoron valtiosääntökysymykseen syyskuussa 1920. Hänen roolinsa oli sittemminkin keskeinen, kun valtiosääntöön puututtiin: 1922, 1925 ja 1929. Varsinkin viimeisessä reformissa Dannebergin neuvottelutaito ratkaisi (sosiaalidemokraattisen) tasavallan kannalta edes kohtuullisen valtiosääntömallin toteutumisen.⁴⁵ Danneberg oli myös puolueensa vaalianalyytikko. Tämä tehtävä muodostui keskeiseksi, kun puolueessa 20-luvun kuluessa ryhdyttiin koko ajan painokkaammin laskemaan sosialismin toteuttamiseen tarvittavia ääniä.

41 Ibid., 30-39.

42 Ibid., 43.

43 Kane 1980, 9-15. ‘Skandinaavisuus’ Bruno Kreiskyn mukaan mainitun teoksen esipuheessa. Helmut Andics on määritellyt Dannebergin asemaa puolueessaan — puoluesihteerinä — seuraavasti: “Zuerst kommt der Bauer und sagt, er ist dafür. Dann kommt der Renner und sagt, er ist dagegen. Und dann macht der Danneberg, was er will.” (Sit. Kanen mukaan, 14, alaviite)

44 Ibid., 121-130.

45 Ks. Dannebergin ja Schoberin neuvotteluista Kane 1980, 156-159. Juuri vuoden 1929 valtiosääntö tuli myös sittemmin toisen tasavallan valtiosäännöksi.

Seuraavassa käsitellään Dannebergin ensimmäistä suurta valtiosääntöpuheenvuoroa (1920) sekä hänen vaalianalyysinsä tasavallan ensimmäisen kansallisneuvostovaalin jälkeen.

Dannebergin uutta valtiosääntöä käsitellyt puheenvuoro perustuslakia säätävässä kansalliskokouksessa julkaistiin yhdessä seuraavana päivänä puhuneen Karl Leuthnerin puheen kanssa.⁴⁶ Dannebergin tehtävänä oli tuoda esille puolueensa periaatteelliset kannanotot valtiosääntöön; puheenvuorossa ilmenivät kirkkaina sosiaalidemokratian demokratia-ajattelu samoin kuin politiikan periaatteelliset painopistealueet tasavallan luomisvaiheessa.

Tärkein asia Dannebergin mukaan oli, että valtiosäännössä ”vielä uudelleen vahvistettiin”, että (saksalainen) Itävalta olisi demokraattinen tasavalta: sosiaalidemokratian mielestä valtiosäännössä oli siis nimenomaan kysymys siitä, että se tasavaltaidea, joka marraskuusta 1918 oli kehkeytnyt, sai nyt juridisen vahvistuksen. Danneberg painotti erikoisesti sitä, että valtiosääntöön tuli kirjata ”valtion todelliset valtasuhteet”; valtiosääntö oli ”praktinen poliittinen kysymys”. Sen vuoksi sosiaalidemokraatit eivät myöskään olleet nähneet mielekkääksi kiirehtiä valtiosääntötyötä ”ahdistavimpien huolien” edelle.⁴⁷

Sosiaalidemokraatit olivat ajaneet neuvotteluissa yhtenäisvaltion mallia. Danneberg tähdensi, että kysymys ei ollut ”byrokraattisesta sentralismista”, vaan ”itsehallinnon periaatteen” toteuttamisesta. Itsehallinnon vaihtoehtona oli maakunnallinen anarkia. Puolue oli tunnustanut todelliset voimasuhteet ja oli myöntynyt liittovaltion luomiseen. Se ei kuitenkaan tunnustanut maakuntia Habsburg-provinssina, vaan vallankumouksessa valta-asemansa hankkineina maakuntina. Se ei tunnustanut myöskään maakuntia tai niiden rajoja ”muuttumattomina ja ikuisina”. Sosiaalidemokraatit pitivät tärkeänä, että maakunnalliset intressit eivät rikkoisi yhtenäistä talousaluetta eivätkä sosiaalilainsäädännön yhtenäisyyttä. Erikoisen merkityksellistä oli, että ”punaisen Wienin” asema turvattiin ”mustien maakuntien” taantumuksellisia pyrkimyksiä vastaan. Tämän vuoksi sosiaalidemokraatit olivat neuvotteluissa pyrkineet yksikamarijärjestelmän perustamiseen. Seuraavassa vaiheessa puolue oli pyrkinyt turvaamaan Wienin edustuksen liittoneuvostossa oikeudenmukaisessa suhteessa sen väkilukuun.⁴⁸

Sosiaalidemokraatit olivat puolustaneet kansallisneuvoston asemaa: sen istuntoja ei voisi siirtää, eikä sitä hajoittaa muut kuin se itse. Puolue oli toiminut kansanäänestysinstituutiota vastaan. Danneberg perusteli tätä sillä, että lainsäädännön kysymykset olivat siinä määrin kompleksisia, että ”kyllä tai ei-vastaus” ei voinut olla demokratian toteuttamisen periaatetta vastaava. Varsinaisena kansanäänestyksenä voitiin pitää parlamenttivaaleja; sosiaalidemokraatit olivatkin pyrkineet kaksivuotisen lainsäädäntökauden toteuttamiseen, jotta kansalla olisi mahdollisimman usein mahdollisuus tarkistaa,

46 Verfassung und Sozialdemokratie. Reden der Abgeordneten Dr. Robert Danneberg und Karl Leuthner in der konstituierenden Nationalversammlung am 29. und 30. September 1920, Wien 1920.

47 Ibid., 3-4.

48 Ibid., 5-9. Sosiaalidemokraatit onnistuivat kasvattamaan neuvotteluissa Wienin edustusta toisessa kamarissa kuudenneksestä neljännekseen. Lopullisessa valtiosääntöesityksessä 46 liittoneuvostoesitelmästä 12 tuli Wienistä. — Danneberg oli luultavasti ensimmäinen, joka julkisesti puhui ’punaisesta Wienistä’.

ketkä sen lakeja olivat säätämässä. Myös presidentin valitsemista kansanäänestyksellä sosiaalidemokraatit vastustivat, koska tällöin olisivat “caesaristiset kokeilut” mahdollisia. Lopullisessa valtiosääntöesityksessä molempien kamarien yhdessä valitseman liittopresidentin valta oli kapea.⁴⁹

Puheenvuorossa leimallisinta Dannebergia itseään oli ehkä Wienin aseman nostaminen lähestulkoon pääteemaksi. Hän piti hyvin tärkeänä, että pääkaupungilla oli maakunnallinen status ja siten autonominen asema lainsäädännössä. Wienin puolustaminen ilmensi ensimmäisen tasavallan poliittisen maantieteen rakentumista, punaisen Wienin erottumista muusta valtiosta. Erikoislaatuinen malli “demokratian ja sosialismin rakentamiseksi yhdessä kaupungissa” sai tässä vaiheessa juridisen perustan. Samalla kuitenkin sosiaalidemokraattinen tasavalta näytti kapenevan sosiaalidemokraattiseksi maakunnaksi ja kaupungiksi. Dannebergin puheessa tavallaan tiivistyi sosialistien käsitys, että demokratiaa edustivat — keskellä Wieniä vierekkäin — parlamentti ja raatihuone. Uusi valtiosääntö perustui “todellisiin valtasuhteisiin”; sosiaalidemokraatit olivat huolehtineet, että heidän oma tonttinsa pidettiin tasavallan voimakseksiönä.⁵⁰

Dannebergin vaalianalyysi ilmestyi Kampf-lehdessä tammikuussa 1921.⁵¹ Sen tuli tiukasti tilastoihin perustuen suunnata propagandaa ja poliittista taktiikkaa. Ensimmäiseksi Danneberg totesi suhteellisen vaalitavan merkityksen: se esti suurten puolueiden yhtäkkisen luhistumisen; kristillissosiaalinen puolue olisi enemmistövaalissa saanut todennäköisesti absoluuttisen enemmistön kansallisneuvostoon. Vastaavasti sosiaalidemokraatit olisivat saavuttaneet saman edellisissä vaaleissa. Kumpikaan tulos ei olisi vastannut puolueiden todellista voimaa, Danneberg arvioi.⁵² Hän kiinnitti huomiota poliittisen asetelman polarisoitumiseen: saksalaiskansallinen puolue oli kärsinyt huomattavimman tappion; kristillissosiaalinen puolue ja sosiaalidemokraattinen puolue yhdessä muodostivat suuremman osan valitsijakunnasta kuin edellisellä kerralla. Hän totesi, että porvarillinen 2/3-enemmistö ei olisi täysin poissuljettu mahdollisuus.⁵³

Danneberg analysoi alueittain vaalitulosta, ja hän joutui toteamaan sosiaalidemokraattien tappion Wienissäkin, vieläpä pahimman kaikista, 10,41 % (huomaa sadasosan tarkkuus) vuoden 1919 tulokseen verrattuna. Positiivisena saldona oli, että sosiaalidemokraattien tappiot olivat pienimmillään siellä, missä kristillissosiaalisen puolueen voitot olivat suurimmat. Tästä seurasi tietenkin myös johtopäätös, että kristillissosiaalinen puolue oli voittanut saksalaiskansallisen puolueen kustannuksella.⁵⁴

49 Ibid. 12-13. — Nationalratin ja Bundesratin yhdessä muodostaman Bundesversammlungin tärkein tehtävä vuoteen 1929 saakka oli Bundespräsidentin valinta. Muuten sen tehtäviin kuuluivat presidentin oikeudellinen ja poliittinen kontrollointi sekä muun muassa päätöksen tekeminen sodanjulistamisesta. (Atzwanger, Konrad, Die Bundesversammlung, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 403)

50 Ibid., Wienistä erit. 18-20; ks. myös Kane 1980, 121-130. Danneberg valittiin Wienin maapäivien ensimmäiseksi puhemieheksi marraskuussa 1920.

51 Danneberg, Robert, Die Nationalratswahlen im Lichte der Zahl, Der Kampf, Jg. 1921, 160-171.

52 Ibid., 160.

53 Ibid., 160-161. “Die Parole ist: Schwartz oder Rot!”

54 Ibid., 161, 164. Kuusi parasta aluetta sosiaalidemokraateille olivat Wien, Kärnten, Steiermark, Ala-Itävalta, Salzburg ja Ylä-Itävalta.

Wienin vaalituloksen analyysi oli luonnollisesti tärkeä. Olennaista oli tällaisessa vaalianalyysissäkin, että punainen Wien antoi viitteitä niistä mahdollisuuksista, joita puolueella koko tasavallassa oli. Tällä kerralla Danneberg kiinnitti huomiota erityisesti naisten äänestämiseen. Ensinnäkin hän totesi naisten vähäisemmän osallistumisen ylipäänsä miehiin verraten. Toiseksi hän pani merkille Wienin keskustan palveluväen käyttäytymisen; tällä oli taipumus äänestää kristillissosiaalista puoluetta. Sosiaalidemokraatteja äänesti miehistä 50,12 % ja naisista 44,14 %. Danneberg arvioi naisten äänestäneen porvarillisilla äänestysalueilla suhteellisesti ottaen voimakkaammin kristillissosiaalista puoluetta kuin työläisalueilla. Työläiskaupunginosissa Danneberg ei nähnyt eroa miesten ja naisten äänestyskäyttäytymisen välillä.⁵⁵

Danneberg tutki erikseen vielä puoluejäsenyyden (sos.dem.) ja äänestämisen yhteyttä ja totesi, että maakunnittain analysoituna puoluejäsenyyden yhteys vaalitulokseen oli ilmeinen: puoluejäsenyyden kasvu takasi varmasti suotuisan vaalituloksen.⁵⁶ Luokkapohjainen analyysi oli luonnollisesti tärkein, mutta sitä vaikeutti tilastojen puuttuminen. Danneberg veti kuitenkin käytettävissä olleisiin tietoihin perustuen johtopäätöksen, että sosiaalidemokraateilla olisi mahdollisuus absoluuttiseen enemmistöön, mikäli puolue onnistuisi aikaansaamaan yhtä voimakkaan liikkeen julkisten palveluiden väen ja maa- ja metsätyöläisten keskuudessa kuin liike jo oli teollisuudessa, yrityksissä, kaupassa ja liikenteessä. Kaikkein suurimman valistustyön edessä sosiaalidemokraatit olisivat, Danneberg laski, yksityisten toimihenkilöiden kohdalla.⁵⁷

1.3. Demokratia liikkeessä: funktionaalinen demokratia

Aikaisemmin on Bauerin demokratia-käsitystä käsiteltäessä tullut esille sen voimakas yhteiskuntariippuvuus; sellaisenaan demokratia oli Bauerille vain muoto: demokratia sai sisältöä, rakentui yhteiskunnallisessa vuoropuhelussa (enemmistön ja vähemmistön välillä); vuoropuhelu oli puolestaan riippuvainen yhteiskunnallisten voimasuhteiden määrittämisestä panoksista. Demokratia ei ollut mahdollista, mikäli materiaaliset väkivaltatekijät olivat yhteiskunnallisten voimasuhteiden kanssa ristiriitaiset. Vuosina 1918-20 Itävallassa vallitsi Bauerin käsityksen mukaan yhteiskunnallinen tasapainotilanne. Poliittinen vallankumous oli kehittymässä yhteiskunnalliseksi vallankumoukseksi, kunnes kehitys pysähtyi jääden labiiliini vaiheeseen, jota Bauer kesällä 1920 oli luonnehtinut luokkavoimien tasapainoksi.

Seuraavat vuodet, aina Linzin puoluekokoukseen saakka 1926, Bauer pyrki tarkemmin määrittelemään vallankumousvuosien kokemuksen ja merkityksen sekä poliittisen teorian että politiikan kannalta. Teorian suhteen tärkein yhteenveto sisältyi hänen kirjaansa Itävallan vallankumous (1923). Siinä hän ensimmäistä kertaa luonnehti vallankumoustilanteesta syntyneitä demokratiaa parlamentaarista demokratiaa laajemmaksi ja syvemmäksi funktionaaliseksi demokratiaksi. Hän kehitteli edelleen luokkavoimien

55 Ibid., 165.

56 Ibid., 169.

57 Ibid., 169-171.

tasapainon mallia. Siitä tuli hallituspolitiikkaa määrittelevä konseptio (oppositioaseman perustelu).

Itävallan vallankumoukseen sisältyi Bauerin vuonna 1923 esittämän yhteenvedon mukaan kaksinainen sisäinen ristiriita: työväenluokka oli (saksalaisessa) Itävallassa poliittisesti voimakas, mutta se eli taloudellisessa ahdingossa sodan jälkeen. Toisaalta työväenluokka oli myös kansallisesti ja poliittisesti ”vapaa”, mutta se oli taloudellisesti riippuvainen kapitalistisesta ulkomaailmasta. Tästä pysyvistä jännitteistä oli seurauksena ollut vallankumouksen itävaltalainen omalaatuisuus: proletariaatti oli joutunut ”rajoittamaan itsensä” (die Selbstbeschränkung des Proletariats), samalla kun työväestöä oli hallittu ja johdettu vallankumouksessa ensi sijassa henkisin keinoin. Hallitus, jossa oli siis myös porvariston johtava puolue mukana, oli jatkuvasti toiminut, Bauer tähdensi, tiiviissä yhteistyössä työväenliikkeen organisaatioiden — ammattiyhdistysten sekä työläis- ja sotilasneuvostojen — kanssa. Työväenluokan organisaatioiden funktio oli muuttunut. Ne olivat osallisina hallitusvallasta. ”Vallankumouskiihottajista” oli tullut ”kumouksen jarruttajia”. Tästä oli syntynyt Itävallan vallankumouksen olennaisin sisäinen, henkinen historia.⁵⁸

Työväenluokan organisaatiot olivat paitsi mukana hallituksessa, myös kontrolloimassa hallituksen toimintaa sen ulkopuolella. Käytännössä suuri merkitys oli ollut yritys- ja kasarmikokouksilla. Niissä ratkaisevassa roolissa olivat olleet sosiaalidemokraattiset luottamusmiehet (ammattiyhdistysten luottamushenkilöt, sotilaat, älymystö). Näiltä oli edellytetty, Bauer kirjoitti, ”korkeimpia älyllisiä ja moraalisia vaatimuksia”. Nämä ihmiset, joille Bauer esipuheessaan omisti lopulta kirjansakin, olivat vallankumouksen sankareita Itävallassa.⁵⁹

Tasavallan syntyvaiheen hallitus- ja hallitsemiskäytäntönä oli ollut poliittisen (parlamentaarisen) ja funktionaalisen demokratian kombinaatio. Kansanjoukot olivat saattaneet nähdä, että ne voivat luottamusmiestensä kautta ”säättää hallituksen kurssin”; jokainen yksittäinen hallitustoimi (Regierungsakt) oli tämän järjestelmän osana, siis *funktionaalissa* kontrollissa. Tällä oli suuri vaikutus kansan henkiseen tasoon ja itseluottamukseen: ”Se oli joukkojen itsekasvatuksen valtaisin väline.”⁶⁰ Valtion ja joukkojen välinen suhde mullistui täydellisesti. Joukkojen aloite herätettiin. Demokratian konkreettisiksi saavutuksiksi voitiin kirjata yritysneuvostot, kunnalliskokousten demokratisointi (yleinen ja yhtäläinen äänioikeus), kahdeksan tunnin työpäivä ja koulu-reformi. Tärkeä saavutus pitkällä tähtäyksellä oli työväenluokan henkisen eliitin nousu, ja joukkojen johto ja koulutus tämän eliitin toimesta. Oli tapahtunut ”vallankumous joukkojen johtavan kerroksen henkisessä elämässä”.⁶¹

Bauerin demokratia-käsityksessä, kun sitä tässä vaiheessa jälleen summataan, voidaan kiinnittää huomiota kolmeen avainkohtaan: 1) Demokratian perusolemus oli yhteiskunnallinen vuoropuhelu; poliittinen demokratia oli enemmistön ja vähemmistön välistä vuoropuhelua; yhteiskunnallinen demokratia saattoi syntyä parlamentaarisen hallituksen ja kansanjoukkojen funktionaalissa debatissa. Työväenliikkeen

58 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 726-731.

59 Ibid., 730-733.

60 Ibid., 733-734.

61 Ibid., 734-742.

organisaatiot kontrolloivat (mutta eivät vallanneet) toimeenpanevaa hallitusta. 2) Työväenliikkeen luottamushenkilöstöllä oli tärkeä rooli; näiden henkisen kasvun kautta demokratia voitiin välittää joukoille. 3) Demokratian laajeneminen poliittisesta demokratiasta ja yhteiskunnallistuminen ei niinkään tarkoittanut, eikä varsinkaan pelkästään, demokraattisten instituutioiden määrän lisääntymistä yhteiskunnassa, vaan demokratian syvenemistä yhteiskunnallisessa toiminnassa. Vuoropuhelussa poliittisten päätöksentekijöiden ja kansan välillä oli mahdollista saavuttaa sellainen tilanne, jossa entistä useampi ihminen saattoi ymmärtää yhteiskunnallisen toiminnan ja poliittisen päätöksenteon ajatus- ja merkityssisältöjä. Yhteiskunnallinen valtataistelu demokraattisessa järjestelmässä oli siten aina paljolti taistelua näistä sisällöistä, ja siten henkisesti johdosta, hegemoniasta yhteiskunnassa.

Parlamentaarinen demokratia oli ollut välttämätön edellytys funktionaalisen demokratian syntymiselle vallankumouksen vuosina. Parlamentaarinen demokratia oli ollut se muoto, joka oli mahdollistanut demokratian syvenemisen, siis kehittymisen myös sisällöllisenä periaatteena. Parlamentti ja parlamentaarinen elämä sen lähituntumassa sekä sen toimeenpaneva hallitus olivat olleet työväenluokan (henkisessä) kontrollissa. Tässä mielessä, kun sovelletaan Bauerin käsitteistöä maailmansotaa ennen, parlamentti oli ollut proletaarinen.

Funktionaalinen demokratia oli johtanut, Bauer jatkoi yhteenvedossaan, valtioinstituution muuntumiseen. Bauer nojasi Engelsin valtioanalyysiin teoksessa *Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates*, jossa Engels oli määritellyt luokkavoimien tasapainotilanteessa mahdolliseksi, että valtio lakkaisi (väliaikaisesti) olemasta luokkaherruuden väline; valtiosta tulisi itsenäinen mahti suhteessa kaikkiin luokkiin. Itävallassa luokkavoimien tasapaino ei ollut kuitenkaan johtanut, Bauer tulkitsi, valtion mahdin kasvuun, vaan valtiollisen vallan jakoon kaikkien luokkien kesken. Syksystä 1919 alkaen, kun proletariaatti oli menettänyt kansainvälisten suhdanteiden muututtua valtiollisen johtoasemansa (*Vorherrschaft*), oli valtiota johdettu "päivittäisin kompromissein".⁶² Lokakuuhun 1920 saakka oli tasapainotilanne ilmennyt koalitiiohallituksena, Bauer selvitti. Siitä lähtien parlamentaarisen demokratian ja funktionaalisen demokratian kombinaatio oli ollut valtiollisella tasolla saman tasapainon ilmentymä: edelleenkin porvarillinen hallitus oli ollut riippuvainen proletaaristen organisaatioiden myötävaikutuksesta tärkeimmissä hallituskysymyksissä (*Regierungsakt*).⁶³

Bauer nimesi käsitteellistämänsä valtiollisen tilan Itävallassa syksystä 1919 syksyyn 1922 (Geneven sopimus) "kansantasavallaksi" (*Volksrepublik*); se ei ollut porvarillinen eikä proletaarinen; mikään luokka ei ollut kyllin vahva hallitakseen valtiota yksin. Juuri tähän sisältyi tärkeä painotus: Bauer tähdensi, että parlamentaarinen demokratia ei koskaan kumonnut luokkaherruutta, vaan "pyhitti" sen. Vallitseva luokkajärjestys sai vahvistuksen kansakokonaisuudelta (*Volksgesamtheit*). Demokratia ei hävittänyt luokkaristiriitoja, vaan antoi niille täyden voiman.⁶⁴ Parlamenttienemmistö siten ei ollut lopulta ratkaiseva, vaan "reaaliset luokkasuhteet". Parlamentaarista tuli funktionaaliseksi demokratialle alisteinen; jälkimmäinen "rajasi ja antoi oikeutuksen"

62 Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 802-804.

63 *Ibid.*, 804-805.

64 *Ibid.*, 805-806.

ensimmäiselle.⁶⁵ — Kuten todettu, toisaalta parlamentaarinen demokratia oli funktionaalisen demokratian välttämätön edellytys, koska se esti absoluuttisen valtion muodostumisen luokkien yläpuolelle.⁶⁶

Poliittisesti tärkein kysymys oli tietenkin suhtautuminen hallitusyhteistyöhön. Bauer oli 20-luvun alussa se, joka perusteli puolueensa oppositioaseman. Vaikka Karl Seitz olikin Victor Adlerin seuraaja puolueen kärjessä, kuunneltiin Baueria varsinkin parlamenttiryhmissä. Myös puoluelehdistön äänenpainoihin hän vaikutti suuresti.⁶⁷ Bauer linjasi kuvatuista premisseistä sosiaalidemokraattien suhtautumisen yhteistyöhön porvarillisten puolueiden kanssa ja suhtautumisen hallituspolitiikkaan. Hallituskysymyksen tärkeimmät puheenvuorot Bauer käytti puoluekokouksissa vuosina 1920 ja 1921. Kysymys oli juuri luokkavoimien tasapainoon nojautuvasta (parlamentaarisen) demokratian tulkinnasta. Kuten 1920, myös 1921 Bauer perusteli puolueen oppositioaseman kansainvälisen kapitalismin ja porvariston itsetunnon vahvistumisella. Sosiaalidemokraateilla ei olisi hallituksessa enää varsinaisesti valtaa, vaan vain “näennäisvaltaa”.⁶⁸

Saksalaiselle sisarpuolueelle suuntaamassaan kirjoituksessa tammikuussa 1922 hän kirjoitti puolueensa ja maansa kokemuksista hallituspolitiikasta.⁶⁹ Bauer kirjoitti Itävallan politiikan vallankumouksesta lähtien nojautuneen siihen yhteiskunnalliseen tosiseikkaan, että proletariaatti ja porvaristo olivat kykenemättömiä hallitsemaan yksin. Sosiaalidemokraattien voima oli, Bauer painotti nyt jopa hieman yllättäen, armeijassa — “90 % miehistöstä on sosiaalidemokraatteja” — ja muissa aseistetuissa joukoissa (Wiener Sicherheitswache, Gendarmerie) sekä elintärkeiden yritysten (rautatiet, lennätin- ja puhelinpalvelut) ammattiyhdistyksissä. Wienissä proletariaatti oli vahva, mutta maakunnissa konservatiivit olivat maakuntahallitusten johdossa. Vallankumouksilanteessa koalitionhallitus oli ollut ainoa vaihtoehto. Kun voimasuhteet olivat muuttuneet porvaristolle suotuisammiksi, ja kun se sai vaalivoiton, oli Bauerin mukaan koalitionhallituksesta tullut proletariaatille vastenmielinen.⁷⁰

Bauer näki hallituspolitiikan edelleen olevan proletariaatin myötävaikutuksesta riippuvainen: “reaaliset valtasuhteet” eivät olleet muuttuneet. Hän piti mahdollisena, että proletariaatti voisi “minä hetkenä tahansa” kaataa porvarihallituksen. Hän tähdensi nyt siis yllättävän selväpiirteisesti luokan voiman riippuvan “sotilaallisista ja taloudellisista valtavälineistä”. Marxilaisen analyysin Bauer kirjoitti osoittavan, että

65 Ibid., 806.

66 Bauerin demokratia-ajattelusta ks. Herzog, Rupert, Zur Entwicklung der Demokratieauffassungen bei Karl Marx, Friedrich Engels, W.I.Lenin und Otto Bauer, Wien 1988 (Diss.), 293-369, po. vuosista erit. 309-331; Marramao, Giacomo, Zum Problem der Demokratie in der politischen Theorie Otto Bauers, teoksessa Otto Bauer und der “dritte” Weg, Frankfurt/Main 1979, 61-73; ks. myös Butterwegge 1991, 238-295.

67 Esim. Neck, Rudolf, Sozialdemokratie, teoksessa Österreich 1918-1938, 1, Graz ua. 1983, 234.

68 Bauer, Otto, Die Weltlage des Sozialismus und unsere nächsten Aufgabe, OBW 5, 252 (Parteitag 1921).

69 Bauer, Otto, Koalitionsregierungen und Klassenkampf, OBW 7, 611-619 (Freiheit, Berlin 3.1.1922).

70 Ibid., 612-614.

“samojen parlamentaaristen muotojen sisälle kätkeytyi erilainen yhteiskunnallinen sisältö”.⁷¹ Toisin sanoen parlamentaarisen demokratian kriteerit eivät riittäneet yhteiskunnallisten voimasuhteiden punnitsemiseen, eivätkä poliittisten johtopäätösten tekoon.

Funktionaalisen demokratian ajatus Bauerilla syntyi tarpeesta käsitteellistää pelkän poliittisen ja yhteiskunnallisen (todellisuuden) välistä suhdetta. Samalla se oli Bauerille tyypillinen poliittisen ja yhteiskunnallisen vallankumouksen, sosialismiin siirtymisen jäsenys. Ajatus ei ollut jyrkästi uudenlainen, päinvastoin johdonmukaisessa suhteessa sotaa edeltävään ajatteluun. On syytä panna merkille myös, miten voimakkaasti Bauer painotti väkivaltatekijää; demokratia — ja varsinkin parlamentaarinen demokratia — jäi tavallaan alueeksi, josta yhteiskuntaluokat kävivät taistelua, mutta niiden välinen taistelu ei kuitenkaan välttämättä ratkennut taisteluna demokratiasta tai demokratiassa. Voidaan esittää kriittinen kysymys, oliko funktionaalisen demokratian idea tältä kannalta käsitteellinen temppu, jolla yhteiskunnallinen taisteluasetelma, jossa sosiaalidemokraatit näyttivät olevan lievästi niskan päällä oppositioasemastaan huolimatta, selitettiin ikään kuin hyväksyttävien ja ehkä — nimenomaan keskiluokkia — houkuttelevin ja teoreettisesti perustelluin demokraattisin termein. Joka tapauksessa sen reaalipoliittista merkitystä ja merkitysyhteyttä ei pidä väheksyä saatikka unohtaa.

Edelleen puoluekokouksessa marraskuussa 1921 Bauer oli määritellyt proletariaatin “luonnollisesta oppositioasemasta” seuraavat tehtävät. Puolue ei ollut, niin kuin aikaisemmin kaksoismonarkian oloissa, oppositiossa koko valtiota vastaan, vaan vain porvarillista hallitusta vastaan, Bauer tähdensi. Opponointi ei ollut siten myöskään pelkästään negatiivista ja kriittistä, vaan sen täytyi olla, hän jatkoi, “aktiivisesti luovaa”. Tämä sen vuoksi, että sosiaalidemokraatit olivat panneet tasavallan alulle ja halusivat säilyttää sen. Ja koska parlamentaarinen vähemmistöasema oli ristiriidassa parlamentin ulkopuolisten voimasuhteiden kanssa, voisi proletariaatti — Bauer muistutti jälleen — halutessaan pakottaa minkä tahansa porvarihallituksen hajoamaan.⁷²

“Negatiivisen opponoinnin” kärjekkäin muoto oli edelleen jarruttaminen. Bauer piti sitä mahdollisena, mikäli kysymys oli jostakin “elintärkeästä intressistä” tai ratkaisevasti proletariaatin valta-asemaan vaikuttavasta asiasta. Jarruttaminen merkitsi “parlamentarisessa tasavallassa” koko tasavallan koneiston lamaannuttamista. Sosiaalidemokraateilla olisi käytettävissään vain “parlamentaarisen opposition normaalit taisteluvälineet”.⁷³ Yleisesti ottaen sosiaalidemokraattisen puolueen oli huolehdittava proletariaatin valmistamisesta ja varustamisesta — myös “henkisestä varustamisesta” — seuraaviin tapahtumiin. Sen huomio oli kiinnitettävä, Bauer päätteli puheenvuoroaan, kehityksen kansainvälisiin yhteyksiin sekä taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen “täällä ja ulkomailla”.⁷⁴

Bauerin valtioteorian kriitikoksi ilmaantui Hans Kelsen. Hän halusi — ehkä hie-
man yllättäen — osoittaa, että Bauerin valtiokäsitys teoksessa *Die österreichische*

71 Ibid., 615-617.

72 Bauer, *Die Weltlage des Sozialismus und unsere nächsten Aufgaben* (Parteitag 1921), 252-254.

73 Ibid., 256-257.

74 Ibid., 263.

Revolution ei ollut marxilaisen valtioteorian mukainen, koska Marxille Kelsenin mukaan valtio ei milloinkaan ollut muuta kuin jonkin luokan herruusorganisaatio. Hän piti myös suhteessa marxilaiseen teoriaan vääränä käsitystä luokkien voimasuhteiden kvalitatiivisista muutoksista.⁷⁵

Vastauksessaan Bauer halusi historiallisin esimerkein osoittaa, että valtio ei ollut aina ollut jonkin luokan valtaväline ja että se ei myöskään ollut Marxin käsitys. Bauer nojasi varsinkin Marxin kuvaukseen Ranskan vallankumouksesta 1848, jota hän piti monessa suhteessa analogisena Itävallan tilanteen kanssa 1918-1922: “Työväenluokan ylivalta” Itävallassa oli kestänyt kokonaisen vuoden, kun Ranskassa kysymys oli ollut vain vallankumouksen ensimmäisistä päivistä; “luokkavoimien tasapaino” vallitsi Itävallassa kolme vuotta, Ranskassa muutamia viikkoja.⁷⁶ Bauer selvensi vielä hallituspolitiikan suhdetta luokkavoimien tasapainoon: hallitus saattoi tässä tilanteessa olla koalitionhallitus, mutta myös porvarillinen tai sosialistinen.⁷⁷

Bauer katsoi Kelsenin nojautuvan pelkästään Marxin yleisiin oppilauseisiin (allgemeine Lehrsätze) kuten Kommunistinen manifesti eikä Marxin yksittäistutkimuksiin. Siten Kelsenin kritiikki oli sukua vulgäärimarxilaisuudelle. Bauer piti myös “praktisesti mitä tärkeimpänä tehtävänä” uuden historiallisen kokemuksen työstämistä ja teoreettista analyysia uudemmista sosiaalisista ilmiöistä. Koska kokemusta esimerkiksi juuri luokkavoimien tasapainosta oli enemmän kuin Marxilla, oli luonnollista, että “tuloksissa päädyttiin Marxin yli”.⁷⁸

75 Kelsen, Hans, Otto Bauers politische Theorien, *Der Kampf*, Jg. 1924, 50-56; ks. myös sama, *Marx oder Lassalle. Wandlungen in der politischen Theorie des Marxismus*, Darmstadt 1967 (ens. painos 1924), 273-290.

76 Bauer, Otto, *Das Gleichgewicht der Klassenkräfte*, *OBW* 9, 55-61 (*Der Kampf*, Jg. 1924).

77 *Ibid.*, 62, alaviite. Viimeisistä Bauerin esimerkkeinä olivat Ruotsin (Brantingin) ja Englannin työväenhallitukset.

78 *Ibid.*, 65-67. Bauer määritteli tässä yhteydessä alustavasti fasismia “ranskalaisen bonapartismia vastineeksi” vuodelta 1851. Bolsevismia hän piti yhden luokkien yläpuolella olevan hallitsevan kastin diktatuurina. Molemmissa tapauksissa “luokkavoimien tasapaino” oli johtanut siihen, että aseistetut puolueet olivat ottaneet valtiollisen vallan haltuunsa alistaakseen muut luokat. — Bauerin fasismikäsitelmästä ks. Botz, *Genesis und Inhalt der Faschismustheorien Otto Bauers* (1974), 28-53.

2. PARLAMENTAARISEN DEMOKRATIAN KRIISI

“Gegen offenen Landesverrat polemisiert man nicht! Man gibt ihn der Verachtung preis, so lange er ungefährlich ist, und man schlägt ihn nieder, wenn er gefährlich wird.”

— Otto Bauer kansallisneuvostossa 14.9.1922

2.1. Valuuttakumous

Bauer kirjoitti jouluaatonaattona 1921 Karl Kautskylle “tosin uskovansa, että [seuraavan vuoden aikana] taloudelliset olot taas paranisivat ja yhdessä taloudellisen tilanteen kanssa poliittinen tilannekin tulisi taas suotuisammaksi. Katastrofaalista kehitystä täällä pidän vähemmän todennäköisenä.”¹ Bauer erehtyi. Vuonna 1922 tasavalta ajautui pahimpaan kriisiinsä siihen saakka; se oli lähtökohdiltaan finanssi- ja talouspoliittinen, mutta kehittyi samantien poliittiseksi, parlamentaarisen demokratian kriisiksi.

Itävallan elinkyvyttömyyttä sodan jälkeen sivuttiin jo aikaisemmin. Silloin todettiin, että uuden tasavallan lähtökohdat ehkä koettiin heikommiksi, mitä ne todellisuudessa olivat. Valtion talous oli kuitenkin huonoissa lähtökuopissa; kysymys oli ennen kaikkea valtiontalouden rahoituksesta, finanseista: Ensimmäinen maailmansota oli aiheuttanut valtion suunnattoman velkaantumisen pankeille. Kun velkaa pyrittiin hoitamaan seteleitä painamalla, seurasi inflaatio. Keisarillis-kuninkaallisen valuuttayhteisön hajoaminen — kaikki seuraajavaltiot pyrkivät luomaan oman rahan ja rahapolitiikan — johti valuuttakaaokseen; valuuttapolitiikka oli täysin ennakoimattomalla perustalla. Kun Itävallan kansantalouden perustasoa (tuotantokoneisto ja raaka-ainelähteet) oli Pariisin rauhansopimuksessa leikattu varovaisesti arvioidenkin kolmannekseen, oli lähes mahdotonta hoitaa valtion finanseja muuten kuin uutta velkaa ottamalla. Tilanetta pahensi se, että Wien oli monarkian aikana ollut nimenomaan pääomien ja rahanliikenteen keskus; yritysten keskustoimintojen siirtäminen seuraajavaltioiden alueelle johti luotto- ja vakuutuskoneiston luhistumiseen kotimaassa.²

Sodanjälkeisten finanssiongelmiin kärjekkäin ilmentymä oli hyperinflaatio, joka lopulta johti myös ulkomaiseen interventioon. Inflaatio eteni vaiheittain vuoroin kiihtyen, vuoroin tasaantuen. Syyskuussa, lokakuussa ja marraskuussa 1921 Itävallan valuutta heikkeni suhteessa dollariin 58, 90 ja 88 %:lla. Elinkustannusindeksi nousi 124:stä 661:een elokuusta joulukuuhun (heinäkuu 1914=1). Keväällä valuutan arvo taas stabiloitui, mutta kesällä syöksy alkoi uudestaan: pelkästään heinäkuusta elokuuhun 1922 dollarin hinta Wienissä enemmän kuin kaksinkertaistui, samalla kun elinkustannusindeksi nousi 124 %:lla. Elokuussa 1922 kruunun arvo oli 17 000. osa sen sotaa

1 Bauer Kautskylle 23.12.1921, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 518, IISG.

2 Ausch, Karl, Als die Banken fielen. Zur Soziologie der politischen Korruption, Wien 1967, 3-11.

edeltäneestä arvosta. Tässä vaiheessa tavaroita ei käytännössä voinut ostaa muuten kuin ulkomaisella valuutalla. Valuutan syöksykierteen katkaisemiseen tarvittiin ulkomaista apua, jota saatiinkin sitten kovalla hinnalla: taloudellinen itsemääräämisoikeus menetettiin ja parlamentti amputoitiin tilapäisesti.³

On vaikea arvioida, miten hyvin aikalaiset lopulta ymmärsivät rahanarvon muutoksen merkityksen. Vaikeata se lienee taloushistoriallekin, ainakin mikäli on uskominen Stefan Zweigia, joka muistelmissaan elävästi dramatisoi: “Kansantaloustieteilijä, joka osaisi hyvin kuvata ensin Itävallan ja sitten Saksan inflaation kaikkia vaiheita, voisi mielestäni voittaa kuvauksensa jännittävyudessa monet romaanit, sillä sekasorto muodostui yhä mielikuvituksellisemmaksi. Kohta ei kukaan enää tiennyt, mitä jokin esine maksoi. Hinnat kohosivat mielivaltaisesti; tulitikkurasia maksoi liikkeessä, jonka omistaja oli oikeaan aikaan korottanut hintaa, kaksikymmentä kertaa enemmän kuin toisessa, jossa kelpo kauppias myi pahaa aavistamatta tavaroitaan vielä edellisen päivän hintaan. Hänen kunnollisuutensa palkkana oli sitten liikkeen tyhjeneminen tavarasta yhdessä hetkessä, sillä toinen kertoi asiasta toiselle ja jokainen juoksi ja osti, mitä vain suinkin oli ostettavissa, piittaamatta mitään siitä, oliko se hänelle tarpeellista vai ei.”⁴

Esimerkiksi Bauerin optimismi jouluna 1921 viittaisi siihen, että hän kiinnitti enemmänkin huomiota ehkä juuri inflaation aiheuttamiin positiivisiin talouden kasvua ilmentäneisiin seikkoihin kuin saman syksyn aikana kiihtyneeseen kruunun syöksyyn.

Kansantalous todellakin kehittyi monessa suhteessa suotuisasti finanssi- ja raho-
politiikan surkeasta jamasta huolimatta. Inflaatio piti yllä lähes täystyöllisyyttä aina syksyyn 1922 saakka; työttömyys oli vain 4,7 % inflaation saavutettua korkeimmat lukemansa. Myös vientiteollisuus hyötyi jossakin määrin halvasta kruunusta. Inflaatio stimuloi joitakin talouden sektoreita, jos ei muita niin teattereita, ravintoloita ja yökerhoja, joihin ryntäsi nyt ulkomaalaisia. Toisaalta tämä vaikutti voimakkaasti yhteiskunnan jakaantumiseen; syntyi “kaksi kaupunkia”, jossa toiset elivät ylellisyydessä, samalla kun köyhälistö näki hintojen vain karkaavan pilviin.⁵ Zweigin sanoin: “Itävalta ‘keksittiin’ ja se koki turmiollisen ‘muukalaiskauden’. Kaikki Wienin hotellit olivat täynnä näitä raatoa syöviä korppikotkia; ne ostivat kaikkea hammasharjasta aina maatilaan saakka, ne tyhjänsivät yksityisten ja muinaisesineliikkeiden kokoelmat, ennen kuin omistajat vaikeassa asemassaan ennättivät havaita, miten paljon heiltä oli ryöstetty ja varastettu. Vähäpätöiset sveitsiläiset hotellien ovenvartijat ja hollantilaiset konekirjoittajattaret asuivat Ringstrassen varrella sijaitsevien hotellien ruhtinaallisissa

3 Ausch 1967, 13; Bachinger, Karl & Matis, Herbert, *Inflation in Austria after World War I (1918-1922)*, teoksessa *The Economic Development of Austria since 1870*, ed. by Herbert Matis, 1994, 316-320. Ks. myös März, Eduard, *Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913-1923. Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe*, München 1981, 470-503. Märzin käyttämä laskelma: Elinkustannusten nousu vuonna 1922 (ilman asumista), kun 1914=1: 15. toukokuuta 1364, 15. kesäkuuta 2339, 15. heinäkuuta 3308, 15. elokuuta 7422 ja 15. syyskuuta 14153 (s. 474).

4 Zweig 1945, 323 (suom. Alf Krohn). März (1981) kertoo, kuinka sellaisina päivinä, kun hinnat näyttivät nousevan rajusti, ostettiin mitä vain — esimerkiksi tusina hammasharjoja —, jotta rahoista päästiin eroon (s. 474).

5 Bachinger & Matis, *Inflation in Austria ...* (1994), 320-321.

huoneistoissa. Niinkin uskomatonta saattoi tapahtua, ja voin sen silminnäkijänä vakuuttaa todeksi, että Salzburgin kuuluisa loistohotelli ‘de l’Europe’ oli pitkäksi ajaksi vuokrattu englantilaisille työttömille, jotka saattoivat runsaan englantilaisen työttömyysavustuksen turvin elää täällä halvemmalla kuin Englannin laitakaupungeissa olevissa kodeissaan.”⁶

Bauer oli luultavasti ensimmäinen inflaatiokauden (1918-1922) määrittelijä. Hänen suurin ansionsa lienee kauden tuoreessa yhteiskunta-analyysissä sekä yleisesti ottaen rahatalouden ja -politiikan sijoittamisessa laajempiin viitekehyksiin. Hän oli myös ensimmäinen, joka pyrki osoittamaan kehityksen poliittiset syyt ja mekanismit.⁷

Bauerin olennaisin yhteiskunta-analyttinen kontribuutio tässä yhteydessä oli porvariston uudelleenmuotoutumisen konseptio, “uuden porvariston synty”. Inflaationsuhdanteessa (Geldentwertungskonjunktur) kehittyi valuuttaspekulanteista, keinottelijoista ja muista, jotka onnistuivat tekemään omaisuuksia hyödyntämällä valuuttakursseja kaupanteossa, ”uusi porvaristo”, joka varsinkin henkiseltä ja kulttuuriselta tasoltaan, Bauer näki, oli arveluttavan matalalla.⁸ Samaan aikaan vanha porvaristo ja keskiluokka vajosivat: virkamiehistö, vanhawieniläiset patriisit ja älymystö menettivät monarkian aikaiset varansa ja niiden myötä statuksensa. Bauer kuitenkin kirjoitti, että näiden katkeruus ei suuntautunut keinottelijoita, vaan työväestöä kohtaan, joka sekkin menestyi suhteellisen hyvin: vahva ammattiyhdistysliike turvasi reaali-palkan tason. Kun myös talonpojat näkivät maatyöväestön horjuttavan omaa asemaansa kylissä paikallishallinnon demokratisoinnin jälkeen, kokivat sekä porvaristot kaupungeissa että maaseudulla juuri proletariaatin vastustajakseen; “sosiaalipoliittiset rasitteet” ja “korkeat palkat” tulivat niiden iskusanoiksi.⁹

Inflaatiokehityksen Bauer jaotteli kolmeen kauteen, jotka selvästi (scharf) erottuivat toisistaan:¹⁰ Ensimmäisessä vaiheessa, joka ulottui tasavallan perustamisesta Saint-Germainin rauhansopimukseen (syyskuu 1919), rahanarvon heikentyminen oli seurausta monarkian ajan suuren talousalueen hajoamisesta; valtion menot kasvoivat ilman että tuloja voitiin samassa suhteessa lisätä; valtio turvasi ulkomaisiin lainoihin. Finanssi-politiikan tukijalkana olivat sodanaikaiset omaisuusverot (Kriegsgewinnsteuer), mikä merkitsi, että välillinen verotus (elintarvikkeiden hinnat) voitiin pitää matalalla tasolla. Omaisuusverotusta sosiaalidemokraatit pyrkivät edelleenkin kehittämään, mutta

6 Zweig 1945, 324-325.

7 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, luvut Wirtschaftliche Umwälzung und soziale Umschichtung, 743-765 sekä Die Währungskatastrophe, 811-827. 45 vuotta myöhemmin Karl Ausch (1967) tarttui ärhäkkäästi vallinneeseen ‘Seipel-legendaan’ pyrkien tutkailemaan Geneven saneeraukseen johtanutta kehitystä ja sen seurauksia poliittisten päätösten ja rahatalouden hienosyisenä vuorovaikutuksena. Ausch kykenikin kirjassaan löytämään ja yksilöimään hallitusten fiskaali-, valuutta- ja luottopolitiikan virheitä. Ks. Ausch 1967, 1-197.

8 “So entwickelte sich aus der Geldentwertungskonjunktur eine neue Bourgeoisie, die zum grossen Teil aus landfremden, kulturell tiefstehenden Elementen zusammengesetzt ist, die ihren Erfolg ihrer geschäftlichen Findigkeit und ihrer moralischen Skrupellosigkeit verdanken.” (Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 755)

9 Ibid., 758-765.

10 Ibid., 811.

finanssiministeri Josef Schumpeter ei nähnyt mahdolliseksi keskellä yhteiskunnallista kriisiä, jolloin rauhanehdotkin olivat vielä epäselvät, toteuttaa laajaa verotusuudistusta.¹¹

Toinen kehitysvaihe ulottui rauhansopimuksesta kesään 1921. Tällöin edelleen jatkunut rahanarvon heikentyminen johtui valtiontalouden raunioitumisesta sen seurauksena, että paperirahaa oli pakko koko ajan lisätä valtion kassan ollessa tyhjä. Edelleenkin sosiaalidemokraatit pyrkivät omaisuusverotuksen avulla paikkaamaan valtiontalouden alijäämää. Se oli myös yksi kysymys, Bauer arvioi, johon koalitionhallitus lopulta hajosi. Mayrin hallitus keskitti pyrkimyksensä ulkomaisten luottojen saantiin. Yleis- taloudellisesti vuonna 1921 vallitsi korkeasuhdanne: vienti toi maahan ulkomaista valuuttaa, ulkomaiset spekulantit sijoittivat Itävallan valuuttaan uskoen ulkomaisten luottojen vahvistavan sitä, jolloin nopeita voittoja olisi ehkä saatavissa; kotimainen kulutus lisääntyi ja reaalipalkat nousivat.¹²

Inflaatiokehityksen kolmas vaihe alkoi kesästä 1921 jatkuen Geneven saneeraukseen (syksy 1922). Paitsi että rahanarvon muutos tuli entistä paljon vauhdikkaammaksi, myös sen kansantaloudelliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset muuttuivat. Bauer näki tässä vaiheessa rahanarvon heikkenemisen torjumisesta tulleen “luokkataistelun viimekätinen kohde”. Tämä taistelu päättyi sitten “luokkavoimien tasapainon” kumoutumiseen.¹³ Mitä tämä ‘finanssitaloudellinen luokkapolitiikka’ sitten sisälsi? Ennen kuin Bauerin annetaan viedä yhteenvetonsa vuodelta 1923 päätökseen, tarkastellaan sosiaalidemokraattista finanssiopponointia vaiheittain lähempää.

Jos ei valuuttapolitiikkaan kiinnitettykään ehkä asianmukaista huomiota, hallitsi finanssipoliittinen näkökulma yleisemmin toki sekä taloudellista että poliittista keskustelua. Jokainen saattoi nähdä, miten alijäämäinen valtion budjetti oli,¹⁴ jollakin keinolla tämän alijäämän kanssa oli tultava toimeen. Ja keino, jonka katsottiin olevan välttämätön, olivat ulkomaiset luotot: sekä Mayrin että Schoberin hallitukset rakensivat finanssiministerinsä Grimmin johtamana budjettipolitiikkansa ulkomaisten luottojen, on sanottu niiden passiivisen (Karl Ausch: “steriilin”) odottelun, varaan. Vielä syksyllä 1921 hallitus edelleen tukeutui politiikassaan pelkästään ulkomaiseen apuun.¹⁵

Sosiaalidemokraattien ensimmäinen suuri offensiivi ajoittui tähän vaiheeseen; Bauer laati puolueen, ammattiyhdistysliikkeen ja osuuskuntien nimissä 1.10.1921 julkaistun finanssisuunnitelman, jonka tarkoituksena oli valuutan stabiloiminen ja talouden saneeraus.¹⁶ Ohjelma ei ollut “sosialistista finanssipolitiikkaa” siinä sanottiin, vaan se sisälsi vain “praktisia toimenpiteitä”, jotka voitaisiin viedä läpi porvarillisen yhteiskunnan sisällä. Tosin ohjelman piti olla kokonaisuus (“suljettu systeemi”), jonka yksittäisiä osia ei voinut irroittaa mitätöimättä niiden vaikutusta. Ohjelmalla oli kaksi tavoitetta:

11 Ibid., 811-812.

12 Ibid., 813-814.

13 Ibid., 815.

14 Budjetin alijäämä vaihteli vuoden 1919 alusta vuoden 1921 loppuun 51:stä 67 %:iin budjetin menoista, Bachinger & Matis, *Inflation in Austria ...* (1994), 324.

15 Ks. Mayrin ja Schoberin hallituksista luku 3.3.; Ausch 1967, 14-15, 23-25.

16 Ohjelma julkaistiin AZ:ssa; Bauer, *Die österreichische Revolution (1923)*, OBW 2, 817-818; Ausch 1967, 29-35.

ensinnäkin valtiontalouden alijäämän voittaminen ja toiseksi ulkomaisten maksuvälineiden luominen maksutaseen korjaamiseksi tilapäisesti; lopullista korjaantumista tämäkin ohjelma piti mahdollisena vain ulkomaisten luottojen avulla.¹⁷

Ohjelman runkona olivat omaisuusverot eri muodoissaan, varsinkin progressiivisen omaisuusveron ja maaveron korottaminen. Ohjelmaan sisältyi varsin omaperäinen ajatus teollisuuden “veroliitoista”, jotka kokoaisivat alakohtaisesti niihin kuuluvien yritysten veroja; veroviranomaisilta veronkantovastuuta siirrettäisiin asianomaisille itselleen. Kysymys ilmeisesti oli veronjaosta yrityskollektiivin sisällä. Veron kokonaisuuden määrän valtio määritteli. Tästä ei ohjelmassa kuitenkaan tarkemmin puhuttu.¹⁸ Ohjelmassa käsiteltiin myös menopuolta. Menojen karsimisen ytimenä olivat elintarviketukien poistaminen, mutta tämän piti tapahtua vähittäisesti, jotta työväestön reaalitulot eivät romahtaisi. Lisäksi yrityshallintoa piti saneerata ammattiyhdistysten kanssa neuvotellen. Valtionyritysten hallintoa tuli organisoida vähemmän byrokraattiseksi, “yhteistaloudellisten yritysten” (gWA-yritysten) suuntaan. Ulkomaisten maksuvälineiden hankkimista valtiolle esitettiin pakkolainaamalla niiltä, joilla asianomaisia valuuttoja ja arvopapereita oli.¹⁹

Bauerin aitoa kansantaloudellista mieltä ei ole syytä epäillä, vielä vähemmän hänen poliittisia tarkoitusperiään: ohjelma oli suunnattu ennen muuta keskiluokkaisille inflaation seurauksena koville joutuneille väestöryhmille. Omaisuusverotus oli tuohon aikaan varsin kansaan menevä teema. Joka tapauksessa Bauerin oma todistus puhuu puolestaan: Tammikuussa 1920 Bauer oli kirjoittanut Kautskylle siitä, miten “porvarilliset myötäjuoksijat” olivat kaikonneet puolueen kannattajista. Hän epäili kirjeessään, että vaalitulokset olisivat luultavasti heikko, jos vaalit jouduttaisiin järjestämään kiireellisellä aikataululla. Tällöin, hän huomautti, tarvittaisiin tuloksen parantamiseksi “jokin populaari teema, kuten omaisuusverotuksen nostaminen vaaliparoliksi”.²⁰ — Toisin sanoen: työläisille puhuttiin sosialisoinnista, keskiluokille omaisuusverotuksesta.

Ainakin Bauer itse uskoi ohjelmansa vaikuttaneen varsin suoraan Schoberin hallituksen finanssipolitiikkaan. Finanssiministeri vaihtui viikkoa ohjelman julkistamisen jälkeen; Grimmin tilalle tuli kristillissosiaalisen puolueen maltillista suuntausta edustanut professori Gürtler. Lisäksi tämä toteutti Bauerin arvion mukaan marraskuussa ja joulukuussa puolueen oman ohjelman politiikkaa, kun uusia omaisuusveroja määrättiin kannettavaksi. Myös elintarviketukia purettiin ohjelman hengessä.²¹

Tässä vaiheessa myös hallituksen ulkopolitiikka näytti suosivan ja tukevan finanssipolitiikan linjaa. Samaan aikaan Schober neuvotteli Tšekkoslovakian kanssa poliittisen valtiosopimuksen, jota sosiaalidemokraatit tukivat. Takasihan sopimus länsivaltojen luotot tammikuussa 1922.²² Kuitenkin juuri samainen sopimus johti onnettomaan

17 AZ 1.10.1921.

18 Ibid.; Ausch 1967, 30-31. Auschin mukaan idea veroliitoista oli alunperin saksalaiselta kansantaloustieteilijältä Gustav Stolperilta.

19 Ibid.

20 Bauer Kautskylle 26.1.1920, Kautsky-Nachlass, Brief Nr. 511, IISG.

21 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 818-819; Gürtlerin finanssipolitiikasta ks. myös Ausch 1967, 35-37.

22 Ibid., 819. Ks. luku III.3.3. (5. puhe-esimerkki).

hallituspoliittiseen käänteeseen, kun suursaksalainen puolue veti edustajansa hallituksesta protestiksi. Bauerin tulkinnan mukaan juuri tällä liikkeellä oli aivan ratkaiseva merkitys kevään finanssipoliittiseen kehitykseen: hallituksella ei ollut kansallisneuvostossa toimivaa enemmistöä; aloitettu finanssipolitiikka kariutui täysin; ulkovaltojen luottamus Itävallan vakauteen menetettiin. Sosiaalidemokraatit tarjoutuivat 16.3.1922 tukemaan hallitusta, mikäli hallituksen ja opposition välisissä neuvotteluissa päästäisiin molempia tyydyttäviin ratkaisuihin. Hallitus säikähti kuitenkin kapitalistipiirien reaktiota eikä tarttunut yhteistyötarjoukseen. Bauer syytti paitsi suursaksalaisia, varsinkin Seipelia, joka “pörssilehdistön painostuksessa” torjui kaiken sosiaalidemokraattisen vaikutuksen hallituspolitiikkaan. Tällä kehityskululla oli Bauerin käsityksen mukaan aivan ratkaiseva vaikutus Geneven saneeraukseen ajautumisessa.²³

Kun kruunu jälleen painui alaspäin, kasvoivat paineet hallitusta ja finanssiministeriä kohtaan suuresti. Täydellisen fiaskon välttämiseksi finanssiministeri Gürtler siirrettiin 10.5.1922 sivuun, kun tämä oli kärsinyt tappion kansallisneuvoston istunnossa sosiaalidemokraattien esitettyä epäluottamusaloitteen, joka hyväksyttiin suursaksalaisten tuella.²⁴ Gürtlerin paikalle tuli väliaikaisesti liittokansleri Schober, joka pian matkusti Geneveen neuvottelemaan luotoista eurooppalaiseen jälleenrakennuskonferenssiin. Hän ei kuitenkaan ehtinyt palata kotimaahan, kun hänen hallituksensa hajosi. Kristillissosiaalisen puolueen vahva mies Seipel oli tällä välin astunut kulisseyksien parrasvaloihin.

2.2. Bauerin finanssiopponointi

Seipelin kanslerikauden alkua on jäänyt varjostamaan epäily järjestetystä hallituskriisistä; istuvalle hallitukselle ehkä, mahdollisesti Seipelin johdolla, tilattiin epäluottamus suursaksalaisilta, kun 18.5.1922 hallituksen valuuttapoliittinen aloite hylättiin finanssivaliokunnan istunnossa sosiaalidemokraattien ja suursaksalaisten äänin. Seipel olisi saanut siitä epäilyjen mukaan aiheen kaataa Schoberin hallituksen. Schober itse luki hallituspolitiikan käänteestä sanomalehdestä ollessaan palaamassa Genevestä.²⁵

23 Ibid., 819-821.

24 Ausch 1967, 47. Bauerin mukaan kysymys oli siitä, että Gürtler oli 21.4.1922 vastoin sos.dem. puolueen kantaa korotuttanut tullimaksuja, minkä vuoksi puolue oli päätnyt esittämään finanssivaliokunnan istunnossa epäluottamusksymyksen, jota suursaksalaiset poliittisista syistä asettuivat tukemaan. (Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 822) Jotenkin avoimeksi kysymykseksi jää tässä yhteydessä, tapahtuiko sos.dem. puolueelle vahinko, koska he tuskin laskivat vakavasti suursaksalaisten kannattavan epäluottamuslausetta.

25 Ausch 1967, 49. - Schober-biografi Hubert ei näe tapahtumasarjassa muuta tavatonta kuin sen, että Schober sai informaatiota lähinnä sanomalehden välityksellä. Hallitusvaihdos sinänsä oli ollut jo kauan ennakoitavissa. Seipelin ymmärrettiin jo käytännössä johtavan hallitusta joka tapauksessa. (Hubert 1990, 149) Uutta hallituksen muodostamisprosessia seikkaperäisesti on kuvannut Rennhofer 1978, 281-287.

Sosiaalidemokraatit näkivät Seipelin jo pitkään hallituksen todellisena johtajana ja vastustajanaan. Tämä ilmeni muun muassa Arbeiter-Zeitungin pääkirjoituksista toukokuussa: "Valitkaa herra Seipel!" vedottiin osin sarkastisesti, osin peläten ja epäillen, että näin todella tapahtuisi.²⁶ Kuten on tullut jo esille, ainakaan Bauerille ei ollut pitkään aikaan ollut epäselvää, että juuri Seipelin (tekemisten) tuli olla opponoinnin kohteena; Seipel oli politiikan uudenlainen jäsentäjä.

Hallituspolitiikan muutos oli nyt selvä: Seipelin 31.5.1922 kansallisneuvostossa toimeensa asetettu hallitus oli kaikkien porvarillisten puolueiden paktiin perustuva koalitio ja sellaisena edeltäjiensä huomattavasti vahvempi. Bauer piti sen päämääränä alusta alkaen tukahduttaa sosiaalidemokraattien vaikutus finanssilainsäädännössä.²⁷ Tältä kannalta outoa oli, että Seipelin finanssiministeri Segur oli jossakin määrin harastelija (Auschin mukaan "diletantti" ja Eduard Märzin diplomaattisen luonnehdinnan mukaan "ei mikään ammattimies"), ja Seipel itsekään ei ollut mikään talous- tai finanssiekspertti. Mahdollisesti näistä syistä vielä kesäkuussa hallitus joutui taipumaan sosiaalidemokraattien painostuksessa luomaan setelipankkia (Notenbank). Inflaatio laukkasi kesäkuussa kovemmalla vauhdilla kuin koskaan aikaisemmin; jotakin hallituksen joka tapauksessa oli tehtävä. Se epäonnistui kuitenkin rahoituksen takaamisessa pankeilta, jotka eivät puolestaan saaneet länsipankeilta asiassa vaadittuja takuita.²⁸

Kesäkuun loppupuolella hallitus toi kansallisneuvoston käsittelyyn uuden setelipankkilain. Se oli koplattu yhteen veronkorotusten ja pakkolainan kanssa. Tätä menettelyä sosiaalidemokraatit pitivät virheenä. Tällä tavalla menetettiin heidän mukaansa mahdollisuudet yksittäisten keinojen soveltamiseen. (Hyvällä syyllä voi kysyä, eikö heidän oma ohjelmansa edellisenä syksynä ollut rakenteellisesti aivan vastaava, siis yksi kokonaisuus.) Bauer piti tuossa tilanteessa varsinaisesti ainoana finanssipolitiikan tavoitteena "kertaluontoisen ja poikkeuksellisen" valuuttavarannon luomista, joka olisi "juuri tällä hetkellä" välttämätön setelien painamisen pysäyttämiseksi. Sen jälkeen voitaisiin jatkaa keskusteluja muista toimenpiteistä, Bauer neuvoi hallitusta kansallisneuvoston istunnossa 21.6.1922.²⁹

Hallitus lähti viemään suunnitelmaansa sellaisenaan läpi. Menettely johti pitkällisiin neuvotteluihin vastahakoisten pankkien kanssa, jolloin koko paketin merkitys ehti vesittyä, kun inflaatio kiihtymistään kiihtyi. Bauer kommentoi: "Hinnat nousivat kaksinkertaisiksi kuukausi kuukaudelta, kun ne vielä sodan ja vallankumouksen vuosina olivat tuplaantuneet vuosi vuodelta." Finanssisuunnitelma jäi paperille heinäkuussa.³⁰

Finanssisuunnitelman kaatuminen heinäkuussa johti katastrofaaliseen inflaatiokehitykseen; elinkustannusindeksi enemmän kuin nelinkertaistui heinäkuusta elokuun loppuun.³¹ Hallituksen oli ryhdyttävä etsimään pelastusta ulkomailta: se kääntyi

26 AZ 20.5.1922; ks. myös AZ 11.5.1922, 19.5.1922, 22.5.1922, 25.5.1922, 26.5.1922, 28.5.1922 ja 31.5.1922.

27 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 822-823.

28 Ausch 1967, 55-58. März 1981, 476.

29 Sten. Prot. des NR, Sitz. 117, 21.6.1922.

30 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 824; Ausch 1967, 59-61; März 1981, 478-479.

31 Ausch 1967, 65; vrt. myös März 1981 aik. viite 3.

elokuussa Lontoossa kokoontuneiden ympärysvaltojen edustajien puoleen valuuttavun saamiseksi. 15.8.1922 Englannin pääministeri Lloyd George ilmoitti kuitenkin Kansainliiton ylimmän neuvoston nimissä kielteisestä päätöksestä. Hallitus tulkitsi päätöksen merkitsevän finanssikriisin vakavaa politisoitumista; kysymys olisi valtion olemassaolosta.³² Bauerin tulkinnan mukaan tässä vaiheessa tuli ilmeiseksi, että hallitus etsi ulkomaista apua “hinnalla millä hyvänsä, jopa uhraamalla tasavallan riippumattomuuden”.³³

Sosiaalidemokraatit päättivät tarjoutua yhteistyöhön hallituksen kanssa, esittivät elokuun 23:nä 1922 pitämässään konferenssissa yhteishallituksen (Konzentrationsregierung) muodostamista. Hallitukseen osallistumisen ehtoina sosiaalidemokraatit vaativat kuitenkin käytännössä oman finanssipolitiikkansa hyväksymistä: “Tulemme ottamaan osavastuamme vain, jos meillä on reaalisia takeita siitä, että tullaan hallitsemaan sillä tavoin, että me todellakin voimme vakaumuksemme ja periaatteidemme mukaan ottaa osavastuun.”³⁴ Yhteistyötarjouksessa ei peitelty sitä, että juuri sos. dem. puolueen finanssiohjelmaa pitäisi noudattaa tai että ainakin sen pitäisi olla finanssipolitiikan perusta. Puolue haki vuosien 1918-19 asemien palautusta. Toisin sanoen, Bauerin termin, puolue esitti luokkavoimien tasapainon palauttamista valtiontalouden tasapainon saavuttamiseksi. Bauer ei kiistänyt offensiivin häikäilemättömyyttä.³⁵

Varsin selvää oli myös, että yhteistyötarjousta ei otettu vastaan, varsinkin kun sos. dem. puolueen aloite oli ajoitettu juuri kanslerin uuden ulkomaankierroksen aikaan, jolloin tämä pyrki henkilökohtaisiin neuvotteluihin hankkimaan luottotakuut länsivalloilta. Seipel itse ei reagoinut sosiaalidemokraattien tarjoukseen lainkaan ennen paluutaan kotimaahan, jolloin hän sen torjui, eikä vähiten siksi, että matka oli tuloksekas. Karl Ausch on pitänyt tämän tilaisuuden ohittamista merkinä siitä, että liittokansleri ei ollut enää finanssipolitiikassaan koko väestön asialla.³⁶

Mutta, kuten todettu, on vain hyvin vaikea nähdä sosiaalidemokraattien sen paremmin pyrkineen vilpittömästi toiminnallaan valtion pelastamiseen: sosiaalidemokraattien kerran luomaa tasavaltaa oli puolustettava, mutta ei mitä tahansa valtiota. Hallitukseen tarjouduttiin “vasta silloin, ja vain silloin jos ...”. Tähän kohtaan on nähty määrittyneen sosiaalidemokraattien lopullisen oppositioaseman.³⁷ Myös Bauerin ajattelun pohjalta tällainen (tosin jälkiviisas!) johtopäätös näyttäisi mahdolliselta; hän päätteli, että valuuttakatastrofissa luokkavoimien tasapaino oli hajonnut ja että hallitustarjouksen hylkääminen oli luonut “joko-tai-asetelman”.³⁸

Seipel onnistui neuvotteluissaan; 4.10.1922 hän allekirjoitti — ilman parlamentin antamia valtuuksia — suurimittaiset länsiluotot alustavasti taanneet niin sanotut Geneven pöytäkirjat. Ne koostuivat kahdenlaisista asiakirjoista: ensinnäkin kansainvälisistä

32 Ladner, Gottlieb, Seipel als Ueberwinder der Staatskrise vom Sommer 1922, Wien 1962, 116-130.

33 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 825.

34 AZ 26.8.1922, pk.

35 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 826-827.

36 Ausch 1967, 69.

37 Keuc, Peter, Die Haltung der österreichischen Sozialdemokratie zur Sanierung Österreichs, insbesondere zu den Genfer Protokollen von 1922, Graz 1967, 88 (Diss.).

38 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 827-828.

sopimuksista, jotka solmittiin Kansainliiton ja Itävallan välillä ja jotka tuli ratifioida Itävallan parlamentissa; toiseksi kahdesta laista, jotka parlamentin oli myös hyväksyttävä Geneven sopimuksen toteuttamiseksi. Ensimmäinen laki oli jälleenrakennuslaki (Wiederaufbaugesetz) ja toinen valtiosääntöä koskeva laki, joka antoi hallitukselle väliaikaisesti poikkeusvaltuudet. Sopimus oli kokonaisuus, jonka toimeenpano edellytti sen kaikkien osien hyväksymistä.³⁹

Ensimmäisessä pöytäkirjassa allekirjoittajavaltiot takasivat juhlallisesti Itävallan ”poliittisen riippumattomuuden, alueellisen yhtenäisyyden ja suvereenisuuden”. Toisessa pöytäkirjassa käsiteltiin lähinnä luottojen takaisinmaksun ehtoja. Kolmas pöytäkirja oli tärkein. Siihen sisältyi muun muassa velvoitus luoda reformi- ja saneerausohjelma, joka oli edellytyksenä luottojen myöntämiselle; sen tarkoituksena tulisi olla budjettitasapainon saavuttaminen kahden vuoden aikana. Edelleen siihen sisältyi hallitukselle myönnettävä poikkeusvaltuus reformiohjelman toimeenpanossa ja vielä Kansainliiton yleiskomissaarin asettaminen valvomaan saneerausohjelman toteuttamista Itävallassa.⁴⁰

Sopimuksen ydinkohdiksi muodostuivat saneerausohjelma ja hallituksen poikkeusvaltuudet sekä ulkomainen kontrolli (yleiskomissaari). Näistä kysymyksistä muodostui syksyn 1922 kuuma poliittinen debatti. Tapausten kulkua on valaistu varsin seikka-peräisesti tutkimuskirjallisuudessa.⁴¹ Sosiaalidemokraattien oppositiopolitiikka on nähty ristiriitaisena, koska nämä aloittivat pian sopimuksen julkistamisen jälkeen voimakkaan agitaation sitä vastaan, äänestivät marraskuun lopussa jälleenrakennuslakia vastaan, mutta sen sijaan antoivat äänensä hallituksen poikkeusvaltuuksille, joiden hyväksymisessä edellytettiin 2/3 enemmistöä. Sosiaalidemokraattien oppositiopolitiikkaa on pidetty epäuskottavana. Sos. dem. puoluetta lähellä oleva Ausch on kuitenkin tulkinnut toisin: puolue toimi pakkotilanteessa.⁴² Mistä oli siis kysymys?

Geneven sopimus allekirjoitettiin 4.10.1922. Seipel saapui Wieniin 7.10. Hänen viestinsä oli ”ulkomainen apu tai katastrofi!”⁴³ Ulkoasiainvaliokunta kuuli Seipelia 11.10. Siinä yhteydessä sosiaalidemokraatit esittivät kanslerille epäluottamusaloitteen, joka hylättiin. Aloitteen mukaan Seipel oli toiminut vailla riittäviä valtuuksia. Seuraavana päivänä Geneven protokollat esiteltiin kansallisneuvostossa. Sos. dem. puolueen pääalustuksen piti Renner. Istunnossa hallitus sai luottamuslauseen sosiaalidemokraattien vastustaessa.⁴⁴

14. ja 15. lokakuuta sosiaalidemokraatit kokoontuivat puoluekokoukseen, jonka tarkoituksena oli protestoida Geneven sopimusta vastaan. Se tuli olemaan myös lähtölaukaus voimakkaalle ulkoparlamentaariselle toiminnalle. Taisteluun käytiin tässä vaiheessa traditionaalisin kombinoituin aseina tarkoituksena luoda vallankumouksellinen

39 Geneven sopimuksen sisältö, ks. Ladner 1962, 226-244; ks. myös Ausch 1967, 75-89.

40 Ibid.

41 Ausch 1967; Keuc 1967; Ladner 1962; März 1981.

42 Keuc 1967, 122; Ausch, 88-89. Tapausten kulku (”Saneerauksen pieni kronologia” 4.10.1922-27.1.1923), ks. Ladner 1962, 266-269.

43 März 1981, 492.

44 Ks. esim. Ladner 1962, 266-267; Sten. Prot des NR, Sitz. 138, 12.10.1922.

ilmapiiri, ja välittömänä tavoitteena taivuttaa hallitus eroamaan. Puoluekokouksen pääalustuksen piti Bauer. Hänen puheensa myös julkaistiin pamflettina.⁴⁵

Bauer luonnehti puoluekokousta sotaneuvonpidoksi (Kriegsrat). Tehtävänä oli määrittellä ne keinot, joilla Geneven sopimuksen aiheuttamat vaarat työväenluokalle torjuttiin. Bauerin mukaan sopimuksen toimeenpano merkitsisi, että tuona päivänä “me lakkaisimme olemasta vapaa kansa”. Maa alistettaisiin yhden miehen valvontaan, joka edusti ulkomaisia kapitalistisia hallituksia. Tämä oli puolestaan Itävallan porvariston keino toimia työväestön uhkaa vastaan, Bauer vakuutteli. Geneven sopimuksen varsinaisena tavoitteena oli “luoda porvariston rajaton luokkaherruus”.⁴⁶

Geneven sopimuksen kaataminen vaati uskottavaa vaihtoehtoista finanssisuunnitelmaa. Sellainen oli Bauerin mielestä vuotta aikaisemmin esitetty sos.dem. puolueen finanssiohjelma. Siihen sisältyvin toimenpitein voitiin, Bauer oli laskenut, kerätä sama summa, joka taattiin Geneven sopimuksessa. Tärkeimmät keinot olivat pankeille määrättävä pakkolaina, aikaisemmin kootun pakkolainan valorisaatio (Valorisierung), valtion kultavarannon likvidointi sekä omaisuusverojen ja välillisten (erityisesti alkoholi) verojen korottaminen. Kipein toimenpide olisi valtionyritysten virkamiesten ja toimihenkilöiden säädelty ja organisoitu vähentäminen, mutta tämä tulisi toteuttaa yhdessä ammattiyhdistysten kanssa. Toisin sanoen menettely olisi funktionaalisen demokratian mallin mukainen. Bauer painotti, että ilman uhrauksia saneerauksesta ei työväenluokkaan selviytyisi, mutta oli eri asia toimia “omin voimin” kuin “vieraassa pakkoherruudessa”.⁴⁷

Saneeraus edellytti vahvaa hallitusta. Sellaisen luomisen piti olla tavoitteena: Koalitionhallitus ei olisi enää mahdollinen, koska hallituksen pitäisi olla toimintakykyinen. Sosiaalidemokraattien oli pyrittävä voittamaan keskiluokkien tuki. “Porvariston takana seisovan proletaarisen ja puoliproletaarisen joukon” kannatus oli saatava. Tässä oli vedottava kansalliseen ideologiaan; ne ihmiset, jotka vielä vuonna 1918 kulkivat sosiaalidemokraattien mukana Saksaan liittymisen tunnuksin, oli saatava takaisin.⁴⁸ Ensimmäinen keino oli parlamentaarisen tribuunin hyödyntäminen: Geneven sopimus piti alistaa kovaan kritiikkiin ja esitellä sen vaihtoehto. Toiseksi, ja Bauer näki nyt tämän edellistä ehkä vielä tärkeämmäksi, oli mentävä “joukkojen luo” (hinaus zu den Massen) ja todistettava niille, että maa voisi selvitä omin voimin.⁴⁹

Kiinnostavaa oli, että Bauer määritteli taistelun syykkeenä olevan “kansallisen taistelun” aloittamisen. Sopimuksen puolustajat oli osoitettava “kansallisiksi pettureiksi” (nationalen Verräter). Juuri kansallisen taistelun tuli herättää joukkojen “moraalinen

45 Bauer, Otto, Der Genfer Knechtungsvertrag und die Sozialdemokratie. Rede des Abgeordneten Otto Bauer auf dem sozialdemokratischen Parteitag in Wien am 14. Oktober 1922, OBW 2, 461-487 (Wien 1922).

46 Ibid., 461-465.

47 Ibid., 468-475.

48 Jää epäselväksi, ajatteliiko Bauer tämän joukon olevan ‘proletaarinen’ tai ‘puoliproletaarinen’ vai ajatteliiko hän vain voitavan hyödyntää näiden ihmisten kansallista virittyneisyyttä: sosiaalidemokraattien ohjelma olisi — kuten Anschluss-ohjelma 1918 — paras ‘kansallinen pelastushanke’.

49 Ibid., 476-483.

energia”.⁵⁰ Tärkeä seikka olikin Bauerin katsomuksen mukaan, että Geneven sopimus merkitsi nimenomaisesti Saksaan yhdistymisen kerrattua kieltoa ja ylipäänsä Saksan yhteyden katkaisemispyrkimystä. Juuri tämän seikan, ja sen että taistelua oli käytävä vuoden 1918 tunnuksin kansallisesti — nimenomaisesti keskiluokkien kansalliseen moraaliin vetoamiseksi ja siten niiden kannatuksen voittamiseksi —, Bauer mainitsi ensimmäisenä myös arvioidessaan Geneven sopimusta synteessissään seuraavana vuonna. “Perustaltaan tämä joukkoaktio oli taistelua saksalaiskansallisen älymystön, virkamiehistön, toimihenkilöstön ja opettajakunnan sieluista.”⁵¹

Geneven sopimuksen vastainen taistelu sisälsi siis: 1) ulkoparlamentaarisen taistelun käynnistämisen; sen tarkoituksena oli luoda vuosien 1905 ja 1918 mukainen vallankumouksellinen ilmapiiri; 2) finanssipoliittisen oppositio toiminnan parlamentissa; se tuli kytkeä yhteen edellisen kanssa; 3) moraalisen vetoamisen tasavallan ja kansallisen puolesta, jonka kohteena olivat erityisesti vajonneet keskiluokat ja 4) taistelun hallitusvallasta; välittömänä pyrkimyksenä oli kaataa hallitus, pakottaa uudet vaalit ja muodostaa niiden jälkeen sosiaalidemokraattien vetämä kabinetti.

Kuitenkin heti Seipelin onnistuneen matkan jälkeen oli ollut selvää, että kansleri olisi niskanpäällä. Aktuaalinen taloudellinen kriisi oli niin vaikea, että taistelu moraalisiin aseisiin ei voinut purra. Tasavallan puolustaminen ei tehonnut keskiluokkiin, joille se tähän saakka ei ollut kovin paljon antanut. Kansallinen (siis saksalainen) argumentointi oli varsin onntoa, kun oli tiedossa länsivaltojen — rahoittajien — asennoituminen. Bauer myönsikin vaikeudet: “Nämä Geneven hyvät vaikutukset olivat nyt täällä. Ne tunsivat jokainen. Pahat vaikutukset, joita sosiaalidemokraatit ennakoivat, olivat ensi alkuun lähinnä profetiaa.”⁵²

Puolueen johtamat mielenosoitukset käynnistettiin heti puoluekokouksen jälkeen ympäri maata. Ensimmäinen aalto oli puoluekokouksen jälkeisinä päivinä. Vielä suuremmat mielenosoitukset ajoittuivat lokakuun loppuun, jolloin ne saivat uutta sytykettä Italian hallituspolitiikasta; Mussolinin fasistit ottivat vallan 30.10.1922. Samana päivänä AZ otsikoi etusivulla kahdella palstalla: “Seipelin orjuussopimusta vastaan”. Sitä seurasivat mielenosoituselostukset.⁵³ Italian fasistien valtaannousu selitettiin porvarillisen liberalismiin viimeisenä keinona, sen “preetoreiden sapelidiktatuurina”, pysäyttää proletarisen demokratian etenemisen. Valintatilanne “brutaalin, verisen sapelidiktatuurin” ja “eteenpäin käyvän proletarisen demokratian” välillä oli tullut ilmeiseksi.⁵⁴

Marraskuun 4:ntenä hallitus toi kansallisneuvostolle jälleenrakennuslakiesityksen, joka sisälsi Geneven sopimuksen finanssiohjelman. Sopimuksen käsittely täytti sitten parlamentin agendan marraskuussa. Sosiaalidemokraattien hyökkäys oli puolustusaseman valmistamista, “asemasodan” aloittamista;⁵⁵ tuskin moni uskoi enää sopimuksen

50 Ibid., 486-487.

51 Ibid.; Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 832, 834.

52 Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 834.

53 Ks. AZ 17.10.1922, 27.10.1922, 28.10.1922, 29.10.1922, 30.10.1922.

54 “Die Revolte der Fascisten”, AZ 29.10.1922.

55 Tätä käsitettä (“Positionskrieg”) Bauer käytti luonnehtiessaan poliittisia asetelmia sopimuksen jälkeen; ks. Bauer, Die österreichische Revolution (1923), OBW 2, 849-.

kaatumiseen. Jälleenrakennuslaki eli saneerausohjelma sisälsi valtiontalouden alijäämän tasoittamistavoitteen kolmen vuoden kuluessa; tuloja oli lisättävä ja menopuolta karsittava. Tulojen lisäämiskeinoista tärkein oli välillisten verojen ja valtion tullien ja tariffien korottaminen. Suoraa verotusta ei olennaisesti lisätty. Verotus kohdistui varsin voimakkaasti teollisuuden tuotantokustannuksiin. Juuri tähän suuntautui ohjelman (vasemmistolainen ja liberaali) kritiikki.⁵⁶

Jälleenrakennuslakia käsiteltiin kiivaissa ja pitkiksi venyneissä istunnoissa 6.11., 7.11., 8.11., 14.11. (erit. Itävallan setelipankin perustaminen), 24.11., 25.11., 26.11. ja 27.11.1922. Viimeisessä jälleenrakennuslaki hyväksyttiin kolmannessa käsittelyssä äänin 98-60. Todettakoon, että lauantaina 25.11. pidetty istunto kesti peräti 20 tuntia paljolti siksi, että sosiaalidemokraattiedustajat käyttivät pitkiä puheenvuoroja ja toivat erityiskeskusteluun muutosaloitteita. — Kysymys oli epäilemättä jarruttamisesta, joka katsottiin asianmukaiseksi, elintärkeistä teemoista kun oli kyse.⁵⁷

Merkille pantavaa on, että Bauer ei puhunut ryhmänsä edustajana lainkaan. Tosin hän oli muutoin erittäin aktiivinen kommentoija ja välihuutaja. Sos.dem. puolueen pääalustuksen piti Danneberg 6.11. Hänen puheensa myös julkaistiin.⁵⁸ Danneberg tähdensi, että saneerausohjelma ei ollut vain talousohjelma, vaan myös poliittinen ohjelma, varsinkin kun siihen liittyi Kansainliiton asettaman yleiskomissaarin nimittäminen. Siten “surullinen sopimus” kytkeytyi mitä suurimmassa määrin vapauden kysymykseen.⁵⁹ Hallitus oli Dannebergin tulkinnan mukaan “valtuutettu kahden vuoden ajan tekemään, mitä se halusi” kansanedustuslaitoksen ollessa suljettu asiassa ulos. Danneberg määritteli sopimuksen “kristillissosiaalisesti luomukseksi”. Saneerausohjelman Danneberg määritteli “sekasikiöksi”, joka oli syntynyt “byrokraattisesta pimeydestä ja byrokraattisesta tietämättömyydestä”; se oli syntynyt “agraarisesta kopeudesta, porvarillisesta verotusarkuudesta, juonittelusta kaupunkeja vastaan, juonittelusta teollisuutta vastaan ja infernaalisesta vihasta työläisiä kohtaan.”⁶⁰

Marraskuun aikana ulkovallat alkoivat taata Itävallan luottoja. Kansainliiton kontrollikomitea ryhtyi valvontatehtäväänsä, sen asettama komissaari Zimmermann, Rotterdamin pormestari, saapui joulukuussa Wieniin.⁶¹ Samaan aikaan oli kulussien takana

56 Ausch 1967, 79-82.

57 Sten. Prot. des NR, ao. istunnot 145-152.

58 Danneberg, Robert, Wiederaufbau? Der Finanzplan der Regierung Seipel, Wien 1922 (julkaistu myös AZ:ssa 7.11.1922). Kiinnostavasti Dannebergin puhereferaatia AZ:ssa 7.11. — siis lokakuun vallankumouksen vuosipäivänä — edelsi todennäköisesti Bauerin laatima pääkirjoitus “Fünf Jahre Sowjetrepublik”, jossa muistutettiin vallankumouksellisen sosialismin perusteista ja rajoista. Venäjällä bolsevismi ei ollut kyennyt vakiinnuttamaan asemaansa sen viidentenä vuosipäivänä (NEP-politiikan avaus edellisen vuoden aikana). “Utopismi” oli kärsinyt tappion Venäjällä. Niinpä pääkirjoituksessa vedettiin yhteen: sosialismi voisi toteutua vain teollisen tuotannon itsensä synnyttämänä, demokraattisin menetelmin, hylkäämällä “terroristinen diktatuuri”, “vähitellen kapitalistisen yhteiskunnan sylissä sosialistisen tuotannon edellytykset luoden”. (AZ 7.11.1922, pk.)

59 Danneberg 1922, 8.

60 Ibid., 50-52.

61 Märzin mukaan A. F. Zimmermann ei ollut finanssitalouden asiantuntija, mutta hyvin voimakas, dominoiva persoona, März 1981, 500.

käyty kabinetit keskustelija. Sosiaalidemokraattien taistelu hallitusvallasta muuntui torjuntataisteluksi, joka sai lopulta varsin erikoislaatuisen ratkaisun.

2.3. 'Ylimääräinen kabinetineuvosto'

Geneven sopimuksen kolmannessa pöytäkirjassa oli hallituksen väliaikaista poikkeusvaltuutta koskenut kohta. Sen mukaan hallitus oli velvoitettu antamaan kansallisneuvostolle lakiehdotuksen seuraavan kahden vuoden aikana virkaansa astuvien hallitusten oikeudesta, ilman että niiden pitäisi aina uudestaan kääntyä parlamentin puoleen, saneerausohjelman puitteissa ryhtyä kaikkiin välttämättömiksi katsomiinsa toimenpiteisiin, jotta ajanjakson loppuun mennessä budjettitasapaino saavutettaisiin.⁶² Siten siis talouden ja finanssihallinnon johto olisi siirretty pois parlamentin välittömästä kontrollista; hallituksella olisi finanssi- ja talouspolitiikkaa koskeva yksinvalta. Varsinkin sosiaalidemokraatteja lähellä oleva historiankirjoitus on nähnyt tämän sopimuskohdan olleen Seipelin formuloima, toteuttavan jo hänen aikaisemmin suunnittelemaansa "mieli-ajatusta" (Charles A. Gulick) lakkauttaa parlamentaarinen demokratia maan kannalta kohtalokkaalla hetkellä. Geneven sopimuksen poikkeusvaltuuskohta olisi tämän ajatusrakennelman mukaan perustunut jo toukokuussa 1922 Seipelin eräässä kristillissosiaalisen yhdistyksen istunnossa esittelemään paperiin. Sen mukaan suunniteltu uudelleenrakennusohjelma hyväksytettäisiin kyllä periaatteiden osalta kansallisneuvostossa, mutta sen yksityiskohtaisesta toimeenpanosta vastaisi suppea ministerikomitea tai muu poikkeuselin.⁶³

Bauer näki Seipelin pyrkineen välittömästi hyödyntämään ulkopoliittisen menestyksensä valjastaakseen sen sisäpolitiikan käyttöön: "Sulkemalla parlamentin kahdeksi vuodeksi hän halusi koota käsiinsä diktatorisen vallan."⁶⁴ Hän arvioi syyskuussa pitämässään finanssipoliittisessa puheenvuorossaan hallituksen suorastaan hankkivan ulkomaista kontrollia, jotta tarpeen vaatiessa tämä ulkomainen kontrolloija "voisi sanella ja pakottaa itävaltalaisille työläisille ne asiat, joita nämä [hallituspiiri] itse olivat liian heikkoja heiltä vaatimaan."⁶⁵ Finanssikontrolli ja parlamentin sulkeminen finanssipoliitikasta ulos olisi siis esitetty kansainvälisenä vaateena, mutta varsinainen aloite oli ollut sosiaalidemokraattisen teorian mukaan Seipelillä ja hänen taloudellisella lähipiirillään.

Lakia hallituksen poikkeusvaltuuksista ei voitu viedä kansallisneuvostossa läpi ilman sosiaalidemokraattien ääniä. Neuvottelut hallituksen ja opposition välillä olivat välttämättömät. Välittäväksi foorumiksi muodostui ensin 26-jäseninen Geneven sopimuksen neuvottelija varten perustettu erityisvaliokunta (Sonderausschuss für die

62 Ausch 1967, 82.

63 Ausch 1967, 82-83; Gulick 1976, 85.

64 Bauer, Otto, Ignaz Seipel, OBW 7, 468 (AZ, 3.8.1932). "Durch die Ausschaltung des Parlaments für zwei Jahre wollte er eine diktatorische Macht in seinen Händen vereinigen. Als Retter aus der Not der Inflation, glaubte er den Sozialismus schlagen zu können."

65 Sten. Prot. des NR, Sitz. 134, 14.9.1922.

Beratung der Genfer Konvention). Se asetettiin tehtävänsä kansallisneuvoston istunnossa 12.10.1922.⁶⁶ Marraskuun 6. päivän istunnossa, jossa jälleenrakennuslakia käsiteltiin ensimmäistä kertaa, hallituksen ja oppositiopuolueiden pääpuhujat syyttelivät toisiaan. Seipel nimitti käytyjä keskusteluja “vastakkaisten julistusten vaihtamiseksi”. Hän sanoi, että pyrkimyksenä ei olisi “parlamentin muodollinen sulkeminen”, mutta hallituksen valtuuksien tulisi kuitenkin olla niin laajat, että ne vastaisivat Geneven pöytäkirjoihin sisältyviä periaatteita. Danneberg luonnehti edellä käsitellyssä opposition pääalaustuksessa hallituksen tavoitteita “parlamentin brutaaliksi syrjään siirtämiseksi”.⁶⁷

Seipelin seuraava siirto oli esitys ylimääräisen kabinettineuvoston (ausserordentlicher Kabinettsrat) muodostamisesta. Se esiteltiin kaikkien puolueiden yhteiselle kokoukselle kansallisneuvostossa 17.10.1922. Arbeiter-Zeitung luonnehti esitystä “mitä erikoislaatusimmaksi”; vastaavaa ei minkään maan valtiosääntöhistoria tuntenut.⁶⁸ Lehti kuvasi Seipelin ehdotuspolitiikan kehitystä “finanssidiktatuurista kontrollivaliokunnan kautta valtioneuvostoon”. Kontrollivaliokunta tarkoitti mainittua Geneven sopimuksen erityisvaliokuntaa.

Valtioneuvosto — Staatsrat — olisi ollut lehden käsityksen mukaan Seipelin suunnittelema kansallisneuvoston valitsema erityiselin finanssiasioiden käsittelyä varten. (Nimitys oli epäilemättä tarkoitettu houkuttelemaan sosiaalidemokraatteja.) Sitä ei kuitenkaan Kansainliiton delegaatio voinut hyväksyä, koska Geneven sopimuksessa puhuttiin hallituksen poikkeusvaltuuksista. Niinpä Seipel oli, lehti kertoi edelleen, formuloinut välittävän ratkaisun: muodostettaisiin “ylimääräinen kabinettineuvosto”, johon kuuluisivat ensinnäkin hallitus ja toiseksi kansallisneuvoston suhteellisella vaalilla valitsevat “valtioneuvokset” (Staatsräte). Tälle muodostelmalle annettaisiin kahdeksi vuodeksi poikkeusvaltuudet finanssi- ja saneerauspolitiikan toteuttamisessa. Ehdotuksen mukaan toimenpide-esitykset tulisivat vain hallitukselta, mutta se ei voisi osallistua äänestyksiin kabinettineuvostossa. — Kysymys ei olisi enää “finanssidiktatuurista”, mutta toisaalta hallituksen käsissä olisi finanssipolitiikan aloite.⁶⁹ Sosiaalidemokraatit olivat vastanneet Seipelille, että kannanotto esitykseen riippuisi siitä, miten hallitus suhtautuisi tiettyihin sosiaalidemokraattien kannalta tärkeimpiin jälleenrakennuslakia koskeviin muutosesityksiin.⁷⁰

Ratkaisevaksi neuvottelupäiväksi tuli 22.11.1922, jolloin kokoontuivat sosiaalidemokraattisen puolueen puolue-neuvosto, kansallisneuvoston finanssivaliokunta ja Geneven sopimuksen erityisvaliokunta. Näissä kokouksissa saavutettiin neuvottelutulos.

66 Sten. Prot. des NR, Sitz. 138, 12.10.1922. Sosiaalidemokraateista valiokuntaan nimitettiin Adler, Bauer, Danneberg, Eisler, Eldersch, Hanusch, Leuthner, Renner, Schiegl ja Seitz. Adleria lukuunottamatta muut valittiin sittemmin ylimääräiseen kabinettineuvostoon “valtioneuvoksina”.

67 Sten. Prot. des NR, Sitz. 145, 6.11.1922.

68 AZ 18.11.1922; “Seipels neuer Vorschlag”.

69 Ibid.

70 Ibid. Sosiaalidemokraattien listalla oli erinäisiä verokysymyksiä. Siihen sisältyivät myös muun muassa “yleistaloudelliset yritykset” (gwA-yritykset).

Sosiaalidemokraatit tulisivat äänestämään ylimääräisen kabinettineuvoston asettamisen puolesta, mutta jälleenrakennuslakia vastaan.⁷¹

Bauerin tehtävänä oli perustella puolueen politiikka puolueuuvostossa. Hän keskittyi hallituksen poikkeusvaltakysymykseen, jossa hän näki lopulta saavutetun kohtuullista menestystä: hallituksen ja ulkomaisten finanssidiktatuuri oli onnistuttu torjumaan puoluekokouksessa käynnistetyin joukkoliikkeen avulla. ”Moraalisen energian herättäminen” ei ollut johtanut tavoitteeksi asetettuun Geneven sopimuksen kaatumiseen, mutta Bauer todisti edelleen, että ”hallitus oli joutunut puolustuskannalle”; oli saavutettu osavoittoja. Tärkein osavoitto oli suunnitellun ”finanssidiktatuurin vesittäminen”. Bauer tulkitsi ylimääräisen kabinettineuvoston merkitsevän parlamentin valiokunnan poikkeusvaltuuksia, ei hallituksen; se merkitsi ”kansanedustuslaitoksen voittoa hallituksesta ja tasavallan voittoa ulkomaista”. Bauer selvitti puolueuuvostolle, että puolue oli onnistunut muuntamaan kabinettineuvoston kokoukset julkisiksi. Toinen ja tärkein saavutus oli kansallisneuvoston työjärjestystä koskeva muutos. Sen mukaan kansallisneuvosto tulisi kutsua aina koolle, kun neljännes sen jäsenistä sitä vaati; sosiaalidemokraatit voisivat vaatia parlamentin aina koolle, mikäli hallitus ei ottaisi heidän vastustustaan kabinettineuvostossa vakavasti. Tämä kahden vuoden jakso ei merkitsisi Bauerin tulkinnan mukaan parlamentin sulkemista.⁷²

Bauer määritteli puheessaan kabinettineuvostoa koskevaksi taktiikaksi, että puolue tulisi aina vaatimaan normaalia parlamentaarista käsittelyä, mikäli asia ei olisi ”aivan ehdottoman kiireellinen ja hätätoimenpide, jota ei voitaisi siirtää tuonemmaksi”. Hän näki taistelun vasta alkaneen. Korkeintaan joitakin kuukausia saattaisi porvaristo juhlia Geneven sopimuksen voittoaan.⁷³ Saman päivän Arbeiter-Zeitung kommentoi vielä kabinettineuvoston muodostamisneuvotteluja toteamalla, että erityisvaliokunnassa oli sovittu, että vain parlamentin (kansallisneuvoston tai liittoneuvoston) jäseniä voitiin valita kabinettineuvoston jäseniksi. Tämä tarkoitti, että se oli ”nimenomaisesti juuri parlamentin valiokunta”.⁷⁴

Kansallisneuvoston istunnossa sitten 26.11. laki hallituksen poikkeusvaltuuksista hyväksyttiin sosiaalidemokraattien kannattaessa, kuten aikaisemmin todettiin, ja seuraavana päivänä jälleenrakennuslaki hyväksyttiin lain kolmannessa käsittelyssä äänin 98-60. Sosiaalidemokraatit äänestivät vastaan.⁷⁵

Lopullinen laki hallituksen poikkeusvaltuuksista ja kabinettineuvoston asettamisesta oli sisällöltään kuvattujen esitysten ja neuvottelujen mukainen.⁷⁶ Ylimääräiseen kabinettineuvostoon kuuluivat jäseninä liittokansleri, varakansleri ja muut ministerit sekä 26 kansallisneuvoston suhteellisen periaatteen mukaan valitsemaa valtioneuvosta (Staatsrat). Valtioneuvokset saattoivat olla vain kansallisneuvoston tai liittoneuvoston

71 AZ 23.11.1923, 5.

72 AZ 23.11.22, Bauerin puhereferaatit.

73 Ibid.

74 AZ 23.11.1922, ”Das Verfassungsgesetz über den Kabinettsrat”.

75 Sten. Prot. des NR, Sitz. 151, 26.11.1922 ja Sitz. 152, 27.11.1922.

76 BGBl 844, 3.12.1922. Ausserordentliche Vollmachten der Bundesregierung gemäss dem Genfer Protokolle Nr. III.

jäseniä; näille nimitettiin myös varajäsenet. Neuvokset olisivat tehtävässään lainsäädäntökauden loppuun saakka. Laki hallituksen poikkeusvaltuuksista koski jälleenrakennuslain ja sen liitteenä olleen reformi- ja finanssiohjelman vaatimia toimenpiteitä. Hallituksella olisi niitä koskien asetuksenanto-oikeus. Asetukset vahvistettaisiin “erityisinä hallituspäätöksinä” (besondere Regierungsbeschlüsse) ylimääräisessä kabinettineuvostossa. Äänestys tapahtui yksinkertaisen enemmistöperiaatteen mukaan. Kansleri kutsui kabinettineuvoston koolle ja johti puhetta. Laki oli voimassa vuoden 1924 loppuun saakka.

Bauerin jälkiarvio ja -formulointi antaa aiheen olettaa, että kabinettineuvostoidea oli sosiaalidemokraateilta lähtöisin. Joka tapauksessa hän piti kabinettineuvoston asettamista tärkeänä torjuntavoittona.⁷⁷ Geneven sopimuksessa määritellyt poikkeusvaltuudet olisi annettu hallitukselle pelkästään ilman sosiaalidemokraattien vastarintaa: hallituksen poikkeusvaltuutta oli ainakin liudennettu; Seipel oli pakotettu vesittämään finanssidiktaturia. Bauer tulkitsi luokkavoimien tasapainon lopullisesti rikkoutuneen Geneven sopimuksessa. Seipelin aktio oli hänen mukaansa ensimmäinen, jossa aloite oli porvaristolla. Kansainvälinen tilanne, fasistien voitto erikoisesti, ja ulkomainen tuki olivat vahvistaneet porvariston itsetuntoa. ”Funktionaalinen demokratia oli lähes täysin kadonnut” ja ”valtioauktoriteetti (Staatsautorität) oli palannut asemiinsa”, Bauer kirjoitti.⁷⁸

Kabinettineuvosto merkitsi siis Bauerille ensinnäkin kansanedustuslaitoksen pelastamista sinänsä; nyt se oli ainakin osallinen maan kannalta kohtalokkaimpien päätösten tekemisessä. Toiseksi se merkitsi valtioauktoriteetin sanelupolitiikan estämistä; tasavalta — sen kaikissa merkityksissä, mutta varsinkin ymmärrettynä sosiaalidemokraattien historialliseksi saavutukseksi Itävallassa — olisi, jos ei pelastettu, vielä pelastettavissa; kabinettitaktiikka (käsittelyn painostaminen kansallisneuvoston istuntoon) perustui parlamentin puolustamiseen ja vahvistamiseen.

Ylimääräisen kabinettineuvoston jäsenet valittiin kansallisneuvoston istunnossa 7.12.1922. Kristillissosiaalisen puolueen edustajia valittiin 12, joista kaksi oli liittoneuvostosta, sosiaalidemokraatteja 10 ja suursaksalaisia 4.⁷⁹ Koska kabinettineuvosto monessakin suhteessa kristallisoi Itävallan parlamentaarisen demokratian elitistisyyden tuossa vaiheessa (seuraavassa luvussa tästä tarkemmin), antoi eliittiparlamentarismille suorastaan juridisen muodon, on mielenkiintoista tarkastella jonkin verran seikka-peräisemmin, keitä tähän valtioneuvosjoukkoon kuului.⁸⁰

77 “Wir setzten durch, dass das Parlament diese Vollmacht nicht der Regierung gab, sondern dem Ausserordentlichen Kabinettsrat, das heisst einem Ausschuss des Parlaments.” Bauer, *Die österreichische Revolution* (1923), OBW 2, 837. — Bauer ei suoraan sano, mistä ajatus kabinettineuvostosta tuli. März (1981, 494-495) pitää sitä Karl Rennerin suunnittelemana kompromissina, mikä tuntuu uskottavalta.

78 *Ibid.*, 840-843.

79 Sten. Prot. des NR, Sitz. 157, 7.12.1922.

80 Tiedot on koottu teoksesta *Die Mitglieder des österreichischen Nationalrates 1918-1968*, Wien 1968 sekä kansallisneuvoston pöytäkirjojen indeksistä (Index zu den Prot. des NR. Erste Gesetzgebungsperiode, Wien 1923). Liittoneuvostosta tulleesta Josef Zwetzbacherista ei ole tietoja, joten analyysissä on 25 valtioneuvosta.

Valtioneuvoksista nuorin oli 31 vuotias Franz Rehl (krist.) ja vanhin 68 vuotias Jodok Fink (krist.). Neuvosten keski-ikä oli 49 vuotta (porvarilliset 48,1 v. — sosialistit 50,3 v.). (Bauer oli 41 vuotias.) Kotipaikan perusteella syntyi tasavallan poliittista maantiedettä kuvastanut jako: porvarillisen puolen edustajista (15) vain kolme oli Wienistä, kun taas sosialisteista (10) yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat pääkaupungista. (Syntymäpaikankin mukaan kyseinen jako toteutui: porvarilliset Wienissä 3/15; sosialistit 6/10.)

Koulutuksen (tai ilmoitetun siviilitehtävän) mukaan neuvokseksi pääsy edellytti yli puolessa tapauksista tohtorin tutkintoa (13/25); 11 koko joukosta oli lainopin tohtoreita (myös Bauer). Porvarillisella puolella oli kaksi pappia ja kolme talonpoikaa/maanomistajaa. Sosiaalidemokraateista kolme oli ilmoittanut ammatikseen sihteeri (mikä merkitsi puoluevirkailejana toimimista). Joukko oli, kuten odottaa sopi, valtiollisissa, poliittisissa ja yhteiskunnallisissa tehtävissä ansioitunut. Ehkä silmiinpistävin meriitti oli — varsinkin sosiaalidemokraattien kohdalla — toiminta valtiollisessa johtotehtävässä tasavaltaa perustettaessa, mikä oli tietenkin luonnollista. Neuvoksista 12 oli ollut valtiopäiväedustajana jo kaksoismonarkian aikana. Lähes kaikki olivat kansanedustajina sittemmin koko tasavallan kauden, muutamat olivat valtiollisissa johtotehtävissä vielä toisenkin tasavallan aikana. Oma lukunsa oli tietenkin toisen tasavallan ensimmäinen presidentti Renner.

Ensimmäisen lainsäädäntökauden aikana ylimääräisellä kabinettineuvostolla oli yhteensä 34 istuntoa. Alkaen joulukuusta (ensimmäinen 20.12.) 1922 ja päättyen syyskuuhun 1923 kabinettineuvostolla oli istuntoja seuraavasti kuukausittain: 1-7-5-10-5-4-0-1-0-1.⁸¹ Tendenssi oli siis jyrkästi laskeva; kesäkuusta 1923 lähtien kabinettineuvosto ei käytännössä enää toiminut. Samana aikana kansallisneuvostolla oli istuntoja lähes normaalisti (3-15/kuukausi). (Ks. liite 3) Tässä mielessä parlamentin sulkeemisesta ei siis voitu puhua.

Kabinettineuvoston pääteemaksi ensialkuun muodostui valtion toimihenkilöstön vähentämistä koskenut laki (Angestelltenabbaugesetz). Se oli kokousten ainoa teema tammikuusta helmikuun puoliväliin.⁸² Itse asiassa varsinaista keskustelua itse teemasta oli vähän, koska sosiaalidemokraatit pyrkivät jatkuvasti vain estämään asian käsittelyä ja erityisesti sen käsittelyä kabinettineuvostossa. He käyttivät alinomaa päiväjärjestyspuheenvuoroja, puhuivat tavattoman pitkään tai sabotoivat keskustelua jatkuvilla huomautuksillaan. Ne muuttuivat myös varamiehitetyiksi, kun varsinaiset jäsenet, varsinkin vasemmiston, jättäytyivät kokouksista pois. — Todettakoon kuitenkin, että Bauer oli kaikissa läsnä.⁸³

Maaliskuussa kabinettineuvoston työjärjestystä muutettiin siten, että yhden asian käsittelyaika oli kolme päivää aikaisemman kahdeksan sijasta. Tämä aiheutti sosiaalidemokraattien voimakkaan protestoinnin: he pitivät kohtuuttomana, että tärkeistä asioista, "jotka koskettivat miljoonia", tulisi päättää muutamassa päivässä. Verolaki (Warenumsatzsteuer), joka maaliskuussa oli käsittelyssä esimerkiksi, oli Bauerin

81 Offiz. Prot. des A.O.Kabinettsrates, Klubsitzungsprotokolle 1920-23, Sozialdemokratischer Parlamentsklub, Karton 20b/16/2, VGA.

82 Offiz. Prot. des A.O.Kabinettsrates, Sitz. 3-13.

83 Ibid.

mielestä niin tärkeä kansantaloudellisesti ja niin kauaskantoinen, että kolmessa päivässä siitä sopiminen oli täysin kohtuutonta, “komedialla ja ala-arvoista peliä”.⁸⁴

Maaliskuun lopussa käsiteltiin ylimmän hallinnon uudelleenjärjestämistä. Tässä asiassa Bauer oli puolueensa pääalustajana. Hän puhui hyvin pitkään kahtena päivänä. Kysymyksessä oli jälleen epäilemättä viivyttäminen; asia sinänsä oli kuitenkin myös kauaskantoinen; järjestettiin ylimmän hallinnon suhteita. Tässä oli Bauerin mukaan pyrittävä läntisten demokratioiden (Sveitsin ja Englannin) mallin mukaisesti löytämään “tasapaino byrokratian ja parlamentaarisen kontrollin välillä”.⁸⁵ Bauer kommentoi laajasti armeijan organisoinnin kohtaa ja piti vaarallisena suunniteltua puolustushallinnon alistamista sisäministeriölle: se merkitsisi “valtiopolitiikan alistamista sen perustavimpien funktioiden osalta hetkittäisille puoluekiistoille”. Seuraavan päivän istunnossa Dinghofer asettui tässä kysymyksessä puolustamaan Baueria.⁸⁶

Huhtikuussa istunnot muuttuivat jo rutiiniluonteisemmiksi. Bauerilla ei ollut enää näkyvää roolia. Toukokuussa ei enää juurikaan keskusteltu, vaan käsittely oli formaalista. Bauerkin oli ensimmäistä kertaa istunnoista poissa.

84 Em. pöytäkirjat, Sitz. 15, 9.3.1923.

85 Em. pöytäkirjat, Sitz. 18 ja 19. “Dieses Gleichgewicht zwischen bürokratischer Kontrolle habe in alten Demokratien im Verlaufe der langsamen organischen Entwicklung feste Gestalt angenommen und bereite daher keine Schwierigkeiten. In solchen Ländern sei es daher wirklich nur eine technische Frage, in wie viele Ämter man die Bürokratie gliedere.”

86 Em. pöytäkirjat, Sitz. 20, 23.3.1923 ja Sitz. 21, 24.3.1923.

3. PARLAMENTAARIKKO BAUER — MIKROPOLIITTINEN SYNTEESI

*“Wir fürchten immer, unrecht zu leben, wenn wir einmal
mit den Christlichsozialen einer Meinung sind.”*

— Bauer kansallisneuvostossa 26.1.1922

Bauerin parlamenttistrategiaa on tähän saakka tarkasteltu enimmäkseen periaatteelliselta kannalta (osana vallankumouskäsitystä); vastaavasti parlamentti-instituutio konkreettisesti on jäänyt vähemmälle käsittelylle. Tässä viimeisessä ja osaltaan jo edellisessäkin käsittelyluvussa näkökulma on hyvin parlamenttikeskeinen ja suhteessa Baueriin kansanedustajakeskeinen¹: se mitä Bauer käytännössä ja varsinaisesti edustajana teki ja minkälainen konkreettinen parlamentaarinen konteksti oli, on tarkasteltavana. Tutkimus kohdistuu siten parlamenttitoiminnan vallankumouksellisiin merkityksiin, parlamentin arjen kumouksellisiin ’kiintopisteisiin’. Jotta ulottuvuus käytännölliseen suuntaan olisi uudenlainen, tarkastellaan joitakin sinänsä ehkä varsin merkityksettömiä asioita parlamentaariseen elämästä tietoisesti systemaattisesti ja yksityiskohtaisesti. Keskeiseksi kysymykseksi muodostuu, saattoiko parlamentti olla vallankumouksen näyttämö ja missä mielessä. Tarkoituksena on koetella varsinkin sellaista, ehkä yleistä ajattelumallia, jossa on kiinnitetty huomiota parlamentaariseen ja ulkoparlamentaariin toimintaan olettaen, että vallankumouksellinen toiminta olisi osa jälkimmäistä. Omassa tutkimusasetelmassani ’parlamentaarinen’ ja ’ulkoparlamentaarinen’ kohtaavat parlamenttitoiminnan (myös -rakennuksen) sisällä. On asianmukaista pohtia, mitkä (’normaalin’) parlamenttitoiminnan rajat oikeastaan olivat, koska ne kiistatta olivat vasta muotoutumassa. Mikä oli Bauerin käsitys ja rooli?

3.1. Ensimmäinen lainsäädäntökausi

Liitteessä 1 on esitetty vaalitulokset ensimmäisen tasavallan kaudella. Siitä ilmenee poliittisen asetelman kolmikantaisuus, poliittiset leirit: Kristillissosiaalinen puolue nousi vuoden 1920 vaaleissa suurimmaksi puolueeksi säilyttäen asemansa koko 20-luvun. Yhdessä suursaksalaisen puolueen kanssa, jonka kannatus vaihteli 10 %:sta 20 %:iin, se muodosti porvarillisen blokin. Tämä blokki oli koko ajan hallitusvastuussa. Uuden valtiosäännön mukaan hallituksen muodostaminen oli kansallisneuvoston

1 Edustajakäsitteet eivät ole itsestäänselviä eivätkä yhdentekeviä; illokutiivisissa sävyissä on eroja. Alustavasti: valtiopäiväedustaja, saks. Abgeordnete (edustaja nimenomaan normaalissa lainsäädäntötyössä, esimerkiksi valiokunnissa — neutraali käsite); kansanedustaja (erityisesti edustaja puhumassa valitsijoidensa edessä tai puolesta); kansantribuuni (puhujana joukkokokouksissa); parlamentaarikko, saks. Parlamentarier (jo jossakin määrin kokemusta saanut parlamentin jäsen).

tehtävä. Parlamentarismi toimi alkuun klassisen normin mukaan: Anton Pelinka puhuu kilpailudemokratiasta Itävallassa vuosina 1920-27.²

Liitteessä 2 on esitetty hallitukset ensimmäisellä lainsäädäntökaudella. Johannes Schoberin jälkeen (31.5.1922) liittokansleriksi tuli Ignaz Seipel, ensimmäisen tasavallan vahva mies. Edellä jo käsiteltiin tätä käännettä ja sen merkitystä.

Sosiaalidemokraattisen puolueen kannatus pysyi hyvin tasaisena. Paikkaluku parlamentissa vakiintui noin 70:een, mikä merkitsi kuitenkin suhteellista kasvua, kun kansallisneuvoston kokonaispaikkaluku muuttui vuonna 1923 183:sta 165:een. Vuonna 1930 sosiaalidemokraateista tuli jälleen suurin puolue. (Liite 1) Puolueella oli, kuten todettu, määrävähemmistöasema; se loi perustan oppositiopolitiikalle.

Itävallan ensimmäisen tasavallan poliittista perusasetelmaa on kuvattu leiri-käsitteen avulla. Kolme vahvaa poliittista ryhmittymää, sosialistinen, konservatiivinen ja saksalaiskansallinen ryhmä kuulu(i)vat Itävallan poliittiseen kulttuuriin 1890-luvulta alkaen. Ensimmäisen tasavallan aikana asetelma oli poikkeuksellisen selvä ja jyrkkä. Walter B. Simonin mukaan kaikkien leirien piirissä kehittyi yhteiskunnallisia ideaaleja, unelmia, joille oli tunnusomaista ajatus harmonisesta yhteisyydentunteesta ilman ristiriitoja, vastakohtaisuuksia ja jännitteitä. Nämä ideaalit työllistivät poliittisia ajatteli-joita ja johtivat siten positiivisesti tulkittuna luovaan yhteiskuntakritiikkiin.³

Perustuslakia säättävään kansalliskokoukseen oli ensimmäistä kertaa valittu myös naisia. Kertaakaan naisten osuus ei kuitenkaan ensimmäisessä tasavallassa noussut kuuteenkaan prosenttiin.⁴ Ikärakenteeltaan kansallisneuvosto oli varsin tyypillinen parlamentti. Sitä hallitsivat 40-59 vuotiaat miehet. 1920 parlamenttiin tuli suhteellisesti ottaen suurin joukko iältään alle 50 vuotiaita; sosiaalidemokraattien keski-ikä oli porvarillisia puolueita korkeampi ikäjakautuman painottuessa 50-59 vuotiaisiin.⁵ Kansallisneuvosto oli epäilemättä ammattilaisten areena. Perustuslakia säättävään kansalliskokoukseen 1919 tuli vielä 29 % jäsenistä keisarillisesta valtakunnan-neuvostosta. Sen jälkeen uudelleen valittiin aina 60-75 % jäsenistä. Noin puolet kansallisneuvoston edustajista oli hyvin koulutettuja politiikan ja hallinnon ammattilaisia (virkamiehiä ja puolue- ja yhdistystoimitsijoita). Parlamenttia hallitsivat kaiken kaikkiaan kunkin poliittisen leirin eliitit.⁶ Elitismien kristallisoituma oli myös edellä esille tullut ylimääräinen kabinetineuvosto.

2 Pelinka, Parlament (1995), 63-64. 1918-20: Parlamentarismus der Konkordanzdemokratie; 1920-27: Parlamentarismus der Konkurrenzdemokratie; 1927-33: Parlamentarismus der zentrifugalen Demokratie.

3 Simon 1984, 16-18.

4 Sosiaalidemokraattien Adelheid Popp oli ensimmäinen kansallisneuvostossa puhunut nais-edustaja 3.4.1919. Käsittelyssä oli aateliston privilegioiden poistaminen. Valiokunnissa naisedustajia oli eniten odotetusti elintarvikevaliokunnassa (Ernährungsausschuss) sekä poikkeuslain mukaan järjestetyssä ylimääräisessä kabinetineuvostossa (Ausserordentlicher Kabinettsrat). Näissä oli edustajia kaikista kolmesta puolueesta, joissa ylipäänsä oli naisia. Ks. Hauch 1995, 96-99.

5 Pelinka, Parlament (1995), 67-68.

6 Ibid., 69-70.

Kansallisneuvosto pöytäkirjoista nähtynä⁷

Kansallisneuvosto kokoontui ensimmäisellä lainsäädäntökaudella 1920-23 keskimäärin 3-8 kertaa kuukaudessa. Se kokoontui säännöllisesti ilman merkittäviä keskeytyksiä. Touko-heinäkuussa 1922 kansallisneuvosto istui 29 istuntoa ja loka-joulukuussa 1922 26 istuntoa. Kaikkiaan istuntoja oli vuonna 1922 80. (Liite 3)⁸ Mainitut jaksot olivat poikkeuksellisen aktiivisia jaksoja, parlamentaarisia kriisiaikoja, jolloin parlamentti selvästi myös hallitsi politiikan näyttämöä ja yhteiskunnallista elämää Itävallassa. Näihin jaksoihin kulminoitui ja huipentui Bauerin oppositiopolitiikka (kun tarkasteltavana on nimenomaan valtiopäiväedustaja, Abgeordnete).

Lainsäädäntökaudella oli päiväjärjestyksessä yhteensä n. 900 asiaa (kun kaikki lasketaan yhteen; monet asiat olivat useaan kertaan mukana). Päiväjärjestys ei kerro todella käsitellyistä asioista, mutta antaa viitteitä muun muassa siitä, mitkä asiat olivat työllistäneet valiokuntia ja hallitusta. Normaalitytapauksessa päiväjärjestyksessä oli 3-6 asiaa; kaikkia ei välttämättä käsitelty. Toisaalta täysistuntokäsittelyyn saattoi tulla lisää asioita päiväjärjestyksen ulkopuolelta. Usein käsiteltävänä oli yli 10 asiaa, mutta vain poikkeustapauksessa enemmän kuin 15. On syytä huomata, että tärkeä istunto oli usein nimenomaan yhden asian istunto. Esimerkiksi syyskuussa 1922 päiväjärjestyksessä oli yhteensä seitsemän asiaa ja käsittelyssä yhdeksän. Syyskuu oli kuitenkin hyvin tärkeä kuukausi, jolloin Geneven sopimus tuli työn alle. Saman vuoden heinäkuussa työjärjestyksessä oli 100 asiaa ja niistä käsiteltiin 86; suuri osa oli täysin rutiini- luonteisia asioita. (Liite 4)

Asian käsittelyjärjestys oli normaaliparlamentaarinen: hallituksen esitys tai lakialoite luettiin kansallisneuvostolle, minkä jälkeen seurasi valiokuntakäsittely. Toisessa käsittelyssä valiokunnan valitsema referantti (Berichterstatter) esitteli asian ja valiokunnan työn parlamentin yleisistunnolle. Sen jälkeen asiasta käytiin keskustelu. Tämä vaihe oli poliittisesti ratkaisevin, politiikan teon paikka. Juuri tässä vaiheessa parlamenttipolitiikasta tuli julkista politiikkaa, ja esimerkiksi sosiaalidemokraattien poliittinen agitaatio keskittyi toiseen käsittelyyn. Tärkeä rooli oli kunkin puolueen ensimmäisellä puhujalla. — Usein käytännössä asia oli kuitenkin jo ratkaistu valiokunnassa.

Kolmas käsittely seurasi heti toista käsittelyä, mikäli 2/3 läsnäoleista edustajista kannatti kolmatta käsittelyä välittömästi. Muussa tapauksessa kolmas käsittely oli seuraavassa istunnossa. Kolmannessa käsittelyssä ei enää keskusteltu asiasta, korkeintaan jostakin juridisesta tai teknisestä kysymyksestä, vaan vain äänestettiin. Asia hyväksyttiin joko yksinkertaisella äänten enemmistöllä (myös toisessa käsittelyssä) tai perustuslainsäätämisyjärjestyksessä 2/3 enemmistöllä.

Tarkasteltaessa lakialoitteita voidaan todeta hallituksen alullepaneva ja politiikkaa suuntaava rooli: kaikista vuonna 1922 käsittelyssä olleista asioista 70 % oli hallituksen alulle panemia. Sosiaalidemokraattien osuus oli 10 %, kristillissosiaalisen puolueen (puolueena) 7 % ja suursaksalaisten 4,5 %. Noin puolet sosiaalidemokraattisen

7 Stenographische Protokolle des Nationalrates. Erste Gesetzgebungsperiode, 10.11.1920-20.11.1923.

8 Kansallisneuvoston lomakuukausi oli elokuussa. Se vaikutti jonkin verran aktiivoivasti heinäkuun toimintaan.

puolueen aloitteista koski sosiaalipolitiikkaa. Voidaan todeta, että sosiaalidemokratian oppositiopolitiikka keskittyi lähinnä hallituksen toiminnan kritisointiin, eli tässä mielessä se oli paremminkin negatiivista kuin rakentavaa.

Kun tarkastellaan valiokuntia, nousee valtiovarainvaliokunnan (Finanz- und Budgetausschuss, FBA) rooli aivan keskeiseksi suuren valiokunnan (Hauptausschuss) ohessa. Puolet kaikista vuonna 1922 käsitellyssä olleista asioista tuli FBA:n kautta. Siinä olivat luonnollisesti myös tärkeimmät valtiopäiväedustajat mukana. Sosiaalidemokraattisesta puolueesta edustettuina olivat Bauer, Allina, Ellenbogen, Proft, Seitz, Schiegl, Zelenka, Witternigg, Renner ja Schulz.⁹ Muut valiokunnat tärkeysjärjestyksessä olivat yhteiskunnallisen hallinnon valiokunta, kaupan ja teollisuuden valiokunta, oikeusvaliokunta, valtiosääntövaliokunta ja kasvatusta- ja opetusvaliokunta. FBA:n toiminta oli oppositiopolitiikan keskusalueita. Tämän valiokunnan toimintaa seurattiin tiiviisti myös lehdistössä, jolloin sen julkisuusfunktio muodostui tärkeäksi. Suuren valiokunnan muodollinen status oli korkea. Se käsitteli muun muassa tasavallan tärkeimmät virkanimitysasiat. Arkipolitiikassa sen sijaan tämä valiokunta ei ollut tärkeässä roolissa.

Istuntojen pituuksia tarkastelemalla voidaan lähes suoraan poimia keskeisimmät poliittiset teemat tutkittavalta jaksolta. Esimerkiksi vuonna 1922 lyhin istunto kesti viisi minuuttia ja pisin istunto 20 tuntia 10 minuuttia. Liitteeseen 5 on koottu kaikki vuonna 1922 yli neljä tuntia kestäneet istunnot sekä niiden keskeisin tai keskeisimmät teemat. Alkuvuoden päiväjärjestyksessä olivat muun muassa Itävallan ja Tšekkoslovakian poliittiset suhteet, vuokrasääntövelvoite ja armeijan käskyvaltasuhteita koskenut laki. Toukokuun lopussa puhutti hallituksen vaihtuminen. Kesällä keskusteltiin kiihkaasti setelipankin perustamisesta ja kulutus- ja omaisuusverotuksen uudistamisesta; tässä vaiheessa parlamentaarinen kriisitila oli jo näkyvissä. Syksyllä parlamentin työtä hallitsi Geneven sopimus ja sen täytäntöönpano (Wiederaufbaugesetz).

Kaikki nämä teemat olivat vuoden ja koko lainsäädäntökauden politiikkaa sisällöllisesti olennaisimmin jäsentäneitä teemoja. Niiden sisälle ja ympärille rakentui myös hallituksen ja opposition kädenvääntö. Näihin keskusteluihin puolueet marssivat yleensä terävimmät päänsä ja äänensä; usein keskusteluihin sisältyi paljon periaatteellisia, politiikan syvällisyyttä heijastelevia puheenvuoroja. Toisaalta ne kuvastivat ajassa nopeasti ilmenneitä poliittisia rintamanmuutoksia.

3.2. Toimenkuva

Bauer tuli ensi kertaa valtiopäiväedustajaksi perustuslakia säätävään kansalliskokoukseen helmikuussa 1919. Hänet valittiin Wienin ensimmäisestä piiristä (Wien-Innen-Ost, ydinkeskusta); uudelleen hänet valittiin sitten 1920, 1923, 1927 ja 1930.¹⁰

9 Sten. Prot. des NR, 4. Sitz., 23.11.1920. Muut jäsenet olivat: Kraft, Pauly, Schürff, Waber, Vaugoin, Odehnal, Kellmann, Schönsteiner, Eisenhut, Buresch, Steinegger, Schneider, Miklas, Födermayr, Paulitsch, Gürtler ja Alfred.

10 Index zu den sten. Prot. des Konst. NV 1919; Index zu den sten. Prot. des NR 1920-1930. — Kun ehdokaslistoista keskusteltiin tammikuussa 1919, Bauer, joka nimitettiin ehdokkaaksi

Bauer oli valituksi tultuaan, ja ainakin vielä ensimmäisen lainsäädäntökauden ajan, nuori edustaja; sosiaalidemokraattien joukossa nuorimmasta päästä (1919 37-vuotias). Hän oli kuitenkin harjaantunut parlamenttisihteerinä ja ulkoministerinä. Hän oli ryhmässään ulkopoliittikan suvereeni asiantuntija. Samoin talouspolitiikka oli hänen ominta aluettaan. Pelkästään näiden erikoisalojensa takia Bauer kuului sosiaalidemokraattien kärkiedustajiin ensimmäisellä lainsäädäntökaudella; perustavimpien finanssi- ja talouspoliittisten ongelmien lisäksi tasavallan alkuvuosina ulkopoliitiikka, varsinkin suhteet naapureihin hallitsi poliittista debattia.

Bauer oli tarkasteltavalla lainsäädäntökaudella jäsenenä (tai varajäsenenä) 12 valiokunnassa. Se oli paljon Bauerillekin. Hän oli kuitenkin erinomainen valiokuntamies, koska juuri valiokuntien detaljeihin menevissä debatteissa Bauer oli ehkä parhaimmillaan.¹¹ (Liite 6) Tärkeimmät jäsenyydet olivat ylimääräisessä kabinettineuvostossa (ausserordentlicher Kabinettsrat) ja samaan Geneven sopimusjärjestelyyn liittyneessä erityisvaliokunnassa (Sonderausschuss für die Beratung der Genfer Konvention). Normaali valiokuntien jäsenyyksistä merkittävimmät olivat suuressa valiokunnassa (Hauptausschuss), ulkoasiainvaliokunnassa ja FBA:ssa. Kaikista 12 valiokunnasta voidaan seitsemän (7) laskea kuuluvaksi finanssi- ja budjettiotsikon alle.¹²

Tarkasteltaessa Bauerin työtä finanssivaliokunnassa saadaan karkeasti seuraava toimintaprofiili: Valiokunta kokoontui lainsäädäntökauden aikana 156 kertaa. Näissä kokouksissa Bauer oli pääsääntöisesti läsnä. Hän käytti puheenvuoroja 57 istunnossa.

äänestysalueellaan Otto Glöckelin sijalle, toivoi saavansa mieluummin toisen paikan listalla eikä ensimmäistä, niin kuin alunperin oli suunniteltu. (Prot. der Sitz. des PV am 1. Jänner 1919, Sitzungsprot. PV 1916-1921, Fol. 461-1007 (Mappe N:o 2), VGA)

- 11 Vrt. Charmatz 1947, 239. Itävallan parlamentarismien yksi ominainen piirre olivat runsaat valiokunnat. Näin oli varsinkin monarkian aikana. Niinpä parlamentin alahuoneen valiokuntien joukossa oli viinikulttuurinkin valiokunta! Samoin johtavat edustajat kuuluivat lukuisiin valiokuntiin, Seitz 16:een, Renner 14:ään ja Victor Adler 8:aan. (Index zu den sten Prot. des Hauses der Abgeordneten ... 1911-1914, Wien 1914)
- 12 Valiokuntajäsenyydet kuvaavat osaltaan Bauerin aktiivisuutta ja ahkeruutta. Tasavallan alkuvuosina tai myöhemminkään Bauerilla ei juuri vapaata aikaa ollut. Hän työskenteli parlamentissa, Arbeiter-Zeitungissa, työläiskoulutuksessa eri tasoilla, puhujana ja teoreetikkona. Kuriositeettina poimittakoon Wolfgang Speiserin kertomus puolueen korttipiiristä: kerran viikossa, useimmin Seitzin virkahuoneessa sos. dem. puolueen tärkeimmät miehet kokoontuivat pelaamaan korttia keskustellen samalla ajankohtaisista kysymyksistä. Speiser toteaa kolmen aina puuttuneen joukosta, Bauerin ja Julius Tandlerin, joka oli lääkäri; nämä omistivat ”jokaisen vapaan minuutin” tieteelliselle työskentelylle sekä Hugo Breitnerin, Wienin finanssihoitajan, joka harrasti musiikkia. (Speiser, Wolfgang, Paul Speiser und das rote Wien, Wien 1979, 44) - Bauerin persoonasta on ollut tapana nostaa esille hänen täydellinen omistautuminen tieteelliselle ja poliittiselle työlle; kahdeksan tunnin työpäivää hän ei itselleen koskaan sallinut. Hän oli myös vakava mies, jopa siinä määrin, että sen on arveltu olleen suureksi haitaksi hänen poliittisen taktiikkansa läpiviennissä: Itävallan poliittiseenkin kulttuuriin on kuulunut aina tietty joustavuus ja keveyskin. Victor Adlerin suuruus oli esimerkiksi siinä, että hän aina muisti asioiden inhimillisen puolen; puheitaan hän säesti lämpimien sutkauksin. Adlerista onkin lukemattomia rakastettavia anekdootteja. (Charmatz 1947, 237-238)

Aloitteita tai muutosesityksiä hän teki 24 asiaan.¹³ Bauer oli valiokunnan yksi aktiivisimmista jäsenistä.

Bauer ei ollut kovinkaan aktiivinen aloitteiden tuottaja. Koko lainsäädäntökaudella hän esitti täysistunnoissa vain neljä aloitetta.¹⁴ Kysymystenkin suhteen hänen profiilinsa oli matala: hän oli ensimmäisenä allekirjoittajana yhdessä kiireellisessä kysymyksessä (dringliche Anfrage) ja kahdessa kysymyksessä (Anfrage).¹⁵ Bauerin rooli korostui aktiivisen valiokuntatyön lisäksi ryhmäpuhujana. Tämän selvittämiseksi tarkasteltakoon lyhyesti parlamentin edustajahierarkiaa ja roolijakoa.

Parlamentin työtä hallitsivat ensinnäkin hallituksen keskeisimmät jäsenet, joista liittokanslerin lisäksi tärkein oli finanssiministeri. Rennerin toisessa hallituksessa tätä tointa oli hoitanut Schumpeter; paikka oli paitsi vaikeasti täytettävä, alituisen tarkkailun ja kritiikin kohteena. Finanssiministerin salkkua kantoivat ensimmäisen lainsäädäntökauden aikana Ferdinand Grimm, Alfred Gürtler, Johann Schober (liittokanslerina), August Segur ja Viktor Kienböck.¹⁶ Kaikki olivat parlamentin työjärjestyksessä ja siten pöytäkirjoissa hyvin keskeisessä osassa. Heidän tekemisensä olivat erikoisesti opposition hampaissa; parlamenttidebatti sai usein myös henkilökohtaisia, kyseisten ministerien persoonaa (kompetenssia) koskettaneita sävyjä.

Kanslereista esille nousi tietenkin Seipel. Liittokansleriksi tultuaan hän johti puoluettaan suvereenisti. Hän oli myös, niin kuin jo tasavallan historiankirjoituksen legendasta tiedetään, Bauerin varsinainen vastapooli.¹⁷ Sosiaalidemokraattien oppositiopoliittikka suuntautui hänen tekemisiinsä ja persoonaansa. Geneven sopimusta henkilökohtaisesti neuvotelleen ja eteenpäin vieneen Seipelin osana oli lopulta käytännössä yksin vastata hallituksensa puolustamisesta syksyllä 1922.

Toinen hallitseva ryhmä oli puhemiehistö, kristillissosiaalisen puolueen Weiskirchner (1. puhemies), sosiaalidemokraattien Seitz (2.) ja suursaksalaisten Dinghofer (3.). Näistä kaksi viimeksi mainittua olivat myös edustajina puolueensa tärkeimmät. Karl Seitz, joka 1923 valittiin Wienin pormestariksi, oli sos.dem. puolueen ryhmäpuheenjohtaja. Hän oli kokenut, jo monarkkisessa parlamentissa kannuksensa hankkinut valtiopäivämies. Mitä tärkeämmästä asiasta oli kysymys, sitä näkyvämpi oli Seitzin rooli. Sama koski Renneriä, joka suhteessa aikaisempaan valtionkanslerin asemaansa oli taustalla, mutta aina kun tematiikka oli elintärkeä, nousi Renner puhujakorokkeelle. Ja epäilemättä häntä kuuntelivat kaikki puolueeseen katsomatta. Kun kansallisneuvoston valitsema ensimmäinen hallitus (Mayr II) 23.11.1920 antoi hallitusjulistuksensa, oli ensimmäisen oppositiopuheenvuoron käyttäjänä ja oppositiopoliittikan

13 Sozialdemokratischer Parlamentsklub 1920-23, Ausschussmappen, Kartonen 13-16 (Finanzen), VGA.

14 Index zu den sten. Prot. des NR ... 1920-23, 83. Aloitteista kaksi hyväksyttiin, yksi johti lakialoitteeseen, yksi siirrettiin valiokuntakäsittelyyn.

15 Ibid., 85.

16 Esim. Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Rep., II, Graz u.a. 1983, 1069-1072.

17 "Ignaz Seipel und Otto Bauer ... prägten für ihre Epoche das politische Bild des Landes. Dies verdanken sie aber ihrer Einseitigkeit. Ihre Einseitigkeit ist ihre Grösse und zugleich ihre Tragik. Sie hassten einander und fühlten sich doch in geheimnisvoller Weise zueinander hingezogen. Ihre Kraft und Grösse entsprangen zum Teil ihrem Kampf gegeneinander." (Reimann 1968, 88)

perustelijana Renner.¹⁸ Kun Schoberin ensimmäinen hallitus vastaavasti nimitettiin kesäkuussa 1921, oli Seitz opposition ensimmäisenä puhujana, samoin kun Seipelin ensimmäinen hallituskausi toukokuun lopussa 1922 alkoi.¹⁹ Kaikissa puhuivat (muiden muassa) myös Dinghofer ja Bauer.

Tarkasteltaessa niitä 20 istuntoa, joissa keskusteltiin tavallista pidempään ja perusteellisemmin ja jotka olivat hyvin selkeästi avainistuntoja, voidaan todeta, että Bauer sijoittuu keskustelupuheenvuoroja/-puheita näissä käyttäneiden määrässä kärkeen kolmikkoon kuudella puheella Seipelin (8) ja Rennerin (7) jälkeen yhdessä Schönbauerin (Bauernpartei) kanssa. Sosiaalidemokraattien kärki erottuu: edellisten jälkeen (vähintään kolme puheenvuoroa käyttivät) Deutsch, Eldersch, Seitz, Sever, Ellenbogen, Danneberg ja Schiegl. Kun vielä erikseen lasketaan ensimmäisen puheenvuoron käyttäneet, saadaan sosiaalidemokraattien eliitiksi Renner (4 kertaa), Bauer, Ellenbogen, Danneberg (kaikilla 3) ja Schiegl (2) unohtamatta puhemiehenä toiminutta Seitzia.

Bauerin puheita lainsäädäntökaudella analysoidaan seuraavassa luvussa seikka-peräisemmin. Kaiken kaikkiaan Bauer piti 29 puhetta. Niistä aivan selkeästi suurin osa, 18, käsitteli talous- ja finanssipolitiikkaa (mukaan luettuna Geneven sopimukseen liittyvät puheet).²⁰ Ulkopoliittisia puheita (mukaan luettuna Burgenlandin kysymys) oli 5,²¹ yleis- ja hallituspolitiikkaa koskevia 3,²² armeijaa koskevia 2²³ ja sosiaalipolitiikkaa 1²⁴.

Kun vielä todetaan Bauerin puhuneen vuoden 1922 aikana puolueensa ensimmäisenä puhujana kahdesti finanssipolitiikasta ja kerran ulkopoliitiikasta, on helppo nostaa vielä kerran juuri nämä teemat Bauerin omimmiksi politiikka-alueiksi.²⁵

Oma kiinnostava parlamentaarinen käytäntö, ehkä voisi jopa puhua instituutiosta, olivat välihuudot. Usein juuri ne vieläkin selvemmin kuin itse puheet karakterisoivat hallituksen ja opposition vastakkaisia rintamalinjoja. Bauer oli suhteellisen aktiivinen tässäkin suhteessa, mutta maltillinen verrattuna esimerkiksi edustajatoveriinsa

18 Sten. Prot. des NR, 4. Sitz., 23.11.1920.

19 Sten. Prot. des NR, 40. Sitz., 22.6.1921 ja 112. Sitz., 31.5.1922.

20 Sten. Prot. des NR. Erste Gesetzgebungsperiode: Sitz. 10, 16.12.1920; Sitz. 28, 15.3.1921; Sitz. 47, 12.7.1921; Sitz. 48, 13.7.1921; Sitz. 62, 27.10.1921; Sitz. 64, 9.11.1921; Sitz. 82, 21.12.1921; Sitz. 117, 21.6.1922; Sitz. 127, 17.7.1922; Sitz. 132, 24.7.1922; Sitz. 134, 14.9.1922; Sitz. 162, 30.12.1922; Sitz. 167, 8.2.1923; Sitz. 179, 17.4.1923; Sitz. 182, 28.4.1923; Sitz. 187, 2.6.1923; Sitz. 200, 22.6.1923; Sitz. 206, 17.7.1923.

21 Sten. Prot. des NR. Erste Gesetzgebungsperiode: Sitz. 33, 15.4.1921; Sitz. 52, 2.9.1921; Sitz. 84, 26.1.1922; Sitz. 183, 8.5.1923; Sitz. 208, 20.9.1923.

22 Sten. Prot. des NR. Erste Gesetzgebungsperiode: Sitz. 4, 23.11.1921; Sitz. 40, 22.6.1921; Sitz. 112, 31.5.1922.

23 Sten. Prot. des NR. Erste Gesetzgebungsperiode: Sitz. 19, 3.3.1921 ja Sitz. 26, 12.3.1921.

24 Sten. Prot. des NR. Erste Gesetzgebungsperiode: Sitz. 114, 7.6.1922.

25 Puheet 26.1.1922, 21.6.1922 ja 14.9.1922 teemoihin: "das politische Abkommen zwischen der Republik Österreich und der tsecho-slovakischen Republik", "die Erklärung des Bundesministers für Finanzen Segur, betr. die Finanz- und Ersparungsmassnahmen der Bundesregierung" ja "die Reisen des Bundeskanzlers Seipel nach Prag, Berlin, Verona und zur Völkerbundtagung in Genf".

Schiegliin.²⁶ Vuonna 1922 pidetyissä istunnoissa Bauer oli välihuutajana 22:ssa, kun lasketaan vain ne, joissa hän pöytäkirjanpitäjän mukaan esitti puhujalle (tai puhujille) kommenttejaan vähintään kaksi kertaa. (Joskus välihuudot olivat omaa ryhmätoveria täydentäviä kommentaareja.) Tämän perusteella on helppo poimia ne teemat, jotka Bauer koki niin merkittäviksi, että katsoi äänen korottamisen salissa asialliseksi. Erikoiden punnereasti Bauer häiritsi puhujaa, kun oli kysymys Itävallan ja Tšekkoslovakian välisistä suhteista (26.1.1922), Seipelin hallituksen nimittämisestä (31.5.1922), saman hallituksen hallitusjulistuksista (7.6.1922, 27.6.1922 ja 14.9.1922), jälleenrakennuslaista (Wiederaufbaugesetz, 6.11.1922 ja 7.11.1922), Judenburgin miehittämisestä santarmin toimesta (14.11.1922), valtion tulo- ja menoarviosta (Budgetprovisorium, 19.12.1922) sekä finanssitullitariffin muutoksesta (30.12.1922).²⁷ Paitsi Seipelia ja finanssiministereitä, Bauer ei erityisesti valinnut jotakin henkilöä kohteekseen, vaan esimerkiksi mainituissa istunnoissa kohdelista oli vaihteleva. Suursaksalaisen puolueen edustajia niin Bauer kuin muutkin sosiaalidemokraatit keskeyttivät ehkä suhteellisesti ottaen enemmän kuin kristillissosiaalisen puolueen puhujia.

3.3. Vallankumous ja arkipolitiikka Bauerin parlamenttipuheessa

Bauerin oppositiopolitiikka rakentui finanssipoliittisesta kritiikistä ja sen kärki suuntautui Seipelin ja hänen hallituksensa Geneven sopimukseen ja sen jälkeiseen saneeraus- ja johtaneeseen toimintaan. Voidaan todeta edellä esitetyn nojalla, että sikäli kuin Bauer edusti parlamentissa vallankumousta, tapahtui se nimenomaan puhuen, toisaalta täysistunnoissa, kun teema oli sopiva (sopivin teema oli finanssi- ja talouspolitiikka) ja toisaalta valiokunnissa asioiden yksityiskohtiin menevällä kritiikillä. Merkittävin valiokunta oli valtiovarainvaliokunta (FBA).

Tässä tarkastellaan vielä kuuden Bauerin pitämän puheen avulla hänen oppositiopolitiikkansa rakennetta ja sisältöä yleisesti: mitä elementtejä siihen sisältyi, mitkä teemat näyttivät toistuvan, mitä vaihtoehtoja hän tarjosi, mikä sija vallankumousteorialla oli parlamenttipuheessa? Puheista kaksi on valittu Mayrin hallituskaudelta, kolme Schoberin ja viimeisenä puhe, jonka Bauer piti Seipelin hallituskauden alettua. Tarkasteltavana on myös mahdollinen muutoslinja. Kaikki Bauerin yleispoliittiset puheenvuorot ovat mukana. Käsittely on alustava. Se antaa suuntaviivoja tarkemmalle ja laajemmalle sisältöanalyysille, johon tässä ei ole ollut mahdollisuuksia.

26 Wilhelm Schiegl (1866-1936) oli ammatiltaan kirjapainaja. Hän oli kotoisin Wienistä, hankki kannuksensa kirjatyöntekijöiden ammattiyhdistystoiminnassa. Jo vuonna 1900 hän joutui ensimmäisen kerran pidätetyksi kansankokouspuheensa vuoksi. Hän oli vuodesta 1911 valtiopäiväedustaja. Ensimmäisen lainsäädäntökauden aikana Schiegl toimi parlamenttiryhmän sihteerinä. Istunto, jossa hän ei ollut äänessä, oli suorastaan harvinaisen.

27 Sten. Prot. des NR 1922, ao. istunnot.

1. Tiistaina 23. marraskuuta 1920 kansallisneuvosto kokoontui järjestyksessä neljänten istuntoonsa. Asialistalla oli yksi asia, valiokuntien nimeäminen. Samassa istunnossa uusi hallitus antoi julistuksensa. Paikalla oli hallitus liittokansleri Mayrin johtamana.²⁸ Valiokunnat valittiin äänestämällä suuren valiokunnan kristillissosiaalisen puheenjohtajan Jodok Finkin esityksen mukaisesti.²⁹ Hallitusneuvotteluissa oli päädytty lopulta, kun suursaksalaiset olivat halunneet pidättää itsellään vapaat kädet, perinnäisen virkamiesvetoisen hallituksen muodostamiseen. Siihen tuli kahdeksan virkamiesministeriksi laskettavaa ja neljä kristillissosiaalisen puolueen edustajaa. Hallitus saattoi katsoa saavansa periaatteellisen tuen myös suursaksalaisilta.³⁰

Hallitusjulistuksessaan liittokansleri Mayr esitteli hallituksensa tavoitteita ja toiminnan suuntaviivoja.³¹ Talouspolitiikka tulisi olemaan keskeisin toiminta-alue. Jälleenrakennustehtävät yleisesti ottaen olivat etusijalla. Hallituksen ensimmäinen huoli oli elintarviketilanne, joka oli erikoisen epäsuotuisa. Hän toi selvästi esille riippuvaisuuden ulkovalloista, varsinkin länsiliittoutuneiden luotoista. Hän piti välttämättömänä finanssihallinnon saneerausta. Sen jälkeen Mayr kävi otsikoittain läpi hallitusohjelman kohtia verolaeista ulkosuhteisiin; Saksaa hän luonnehti isoksi veljeskansaksi. Lopuksi liittokansleri vetosi yhteisen työn tärkeyteen isänmaan hyväksi.

Sosiaalidemokraattien pääalustuksen piti Karl Renner.³² Hän totesi aluksi perusasetelman: Porvaristolla oli enemmistö, porvarillisella hallituksella olisi päävastuu valtion johtamisesta. Sosiaalidemokraatit olivat oppositiossa, jonka rooli oli välttämättömän demokratiassa; sos. dem. puolueella olisi, Renner tähdensi, "täysi oikeus kritiikkiin". Renner aloitti ulkopolitiikan käsittelystä painottaen sitä, että ulkosuhteiden hoito olisi välttämättä tuotava kansallisneuvostoon; hän piti ulkoasiainvaliokunnan koostumusta tärkeänä. Sisäpolitiikan osuudessaan Renner luonnehti maakuntien tilaa

28 Michael Mayr (1864-1922) oli historioitsija ja arkistomies Ylä-Itäavallasta. Vuodesta 1900 hän toimi Innsbruckin yliopiston historian professorina. Vuosina 1907-11 hän oli valtiopäiväedustajana. Helmikuussa 1919 hänet valittiin perustuslakia säätävään kansalliskokoukseen, lokakuussa 1919 hänet nimettiin perustuslakia valmistelevalle valtiosihteeriksi ja heinäkuusta marraskuuhun 1920 hän toimi väliaikaisen hallituksen (Proporz-kabinet) johtajana. Hänestä tuli tämän jälkeen tasavallan ensimmäinen liittokansleri. Mayr tunnettiin sovittelukykyisenä käytännönpoliitikkona. (Mayr, Michael, teoksessa *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, V. Bd., Wien 1972, 439-440)

29 Sten. Prot. des NR, 4. Sitz., 23.11.1920, s. 61-105. Istunto kesti 4 t 45 min. - Jodok Fink (1853-1929), talonpoika Vorarlbergista, maakuntapäivä- ja valtiopäiväedustaja, toimi väliaikaisen kansalliskokouksen ensimmäisessä puhemiesistössä lokakuussa 1918. Fink oli suurten puolueiden yhteistyön kannattaja ja ajaja. Hänet valittiin vuonna 1922 kristillissosiaalisen puolueen parlamenttiryhmän puheenjohtajaksi. (Die Mitglieder des österreichischen Nationalrates 1918-1968, Wien 1968)

30 Suursaksalainen puolue tuki kristillissosiaalisen puolueen johdolla muodostettavaa hallitusta periaatteellisesti mahdollistaakseen hallituksen muodostamisen. Se pidatti itsellään kuitenkin vapaat kädet asiakysymyksissä. Mayrin hallituskauden loppuun saakka suursaksalaiset määrittelivät kantansa tapauskohtaisesti äänestyksissä. (Ackerl, Isabella, *Die Groszdeutsche Volkspartei 1920-1934. Versuch einer Parteigeschichte*, Wien 1967 (Diss.), 132)

31 Sten. Prot. des NR, em. istunto, 63-67.

32 Em. istunto, 67-78.

anarkkiseksi. Sen sijaan hän näki työväenluokan sisäisen kurin olevan esimerkillinen. Renner tähdensi valtion ratkaisevaa merkitystä taloudellisen hädän voittamisessa ja tässäkin suhteessa olisi kansallisneuvoston rooli hyvin tärkeä. — On selvästi nähtävissä sos.dem. puolueen tendenssi painottaa kansallisneuvostoa toimeenpanevan valtan kustannuksella. Puheensa lopussa Renner kertasi vallankumouksen saavutuksia ja kirkasti viimeisenä koulureformin tärkeyttä.³³

Vielä ennen viimeisenä puhunutta Baueria esiintyivät suursaksalaisten Dinghofer, Seidel (sos.dem.) ja Seipel.³⁴ Dinghofer, joka siis kuului myös kansallisneuvoston puhemiehistöön, toi esille järjestyksen vaatimusta ja pragmaattisuutta vaikeimpien talousongelmien voittamisessa.³⁵ Seipel puolestaan tähdensi hallituksen ammattitaitoa; se oli ”ammattimiesten kabinetti”. Hän luonnehti hallitusta hätätilahallitukseksi ja vetosi, kuten Dinghofer, järjestyksen puolesta.³⁶

Bauer keskittyi puheessaan kommentoimaan Seipelin puhetta. (Hän kutsui tätä ”herra professori Seipeliksi” 11 kertaa puheensa aikana, mikä on tulkittavissa ehkä ironiaksi; Bauer halusi korostaa oppineen hengenmiehen mahdollista osaamattomuutta maallisessa politiikassa.)³⁷ Ensimmäiseksi hän tarttui Seipelin käsitepariin puoluepolitiikka ja valtiopolitiikka. Hän polemisoi Seipelin esimerkkejä päätyen siihen tulokseen, että taistelua puolueiden välillä käytiin siitä, mikä oli oikeata valtiopolitiikkaa. Toinen kritiikin kohde oli hallituksen koostumukseen liittynyt ammattilaisen käsite. Bauerin mukaan vielä demokraattisessa tasavallassakin oli ihmisiä, ”joille ammattilainen tarkoitti herroja, jotka olivat kasvaneet asiakirjapölyssä”. Hän viittasi edelleen elävään ”aitoon k.k. -ajatteluun”, että vain byrokratian ammattilaiset voisivat olla kelpollisia valtion johtopaikoilla ja siten esimerkiksi Englantia, Ranskaa ja Italiaa olivat vuosikymmeniä johtaneet ”diletantit” (myös Seipelin termi). Uuden hallituksen ajattelua kuvaavasta toimintatavasta Bauer poimi esimerkiksi tuoreen Kansainliiton

33 Sosiaalidemokraattien lähestulkoon keskeisimmäksi tavoitteeksi tasavallan alkuvuosina määrittyi koulutuspolitiikka, joka oli osa austromarxistien intensiivistä kasvatusetosta, uuden ihmisen synnyttämisen missiota. Puolue rakensi valtavan oman koulutusorganisaationsa. Wienissä Otto Glöckel ryhtyi reformoimaan koululaitosta Seitzin aktiivisella myötävaikutuksella: luotiin yhtenäiskoulu, ruumiillinen kurittaminen kiellettiin, kouluhallinto demokratisoitiin ja kasvatusmenetelmissä toteutettiin pitkälle meneviä reformeja. Wien toimi esimerkkinä valtion tasolla. Puolue sisällytti koulutuspolitiikan olennaiseksi parlamenttityön osaksi. Ks. esim. Gruber 1991, 73-80 ja Rabinbach 1989, 30-35. Puolueen koulutusjärjestelmästä ks. Weidenholzer 1983.

34 Em. istunto, 78-96.

35 Franz Dinghofer (1873-1956) oli oikeustieteen tohtori Ottensheimista. Vuonna 1907 hänet valittiin Linzin pormestariksi. Hän oli Saksalaisen Kansallisliiton (Deutscher Volksbund) perustaja. Vuodesta 1911 lähtien hän toimi valtiopäiväedustajana. Hän toimi korkeimman oikeuden (Oberster Gerichtshof) presidenttinä 1928-1938. Hän oli suursaksalaisen puolueen ykkösedustaja parlamentissa ensimmäisen tasavallan kaudella. (Die Mitglieder des österreichischen Nationalrates 1918-1968, Wien 1968)

36 Todettakoon, että Seipelin puheenvuoroon saakka istunto oli sujunut välihuudoitta, rauhallisissa merkeissä. Seipel keskeytettiin kahdesti. Vastaavasti Seipel itse kommentoi seuraavana puhunutta Baueria kahdesti.

37 Em. istunto, 96-100.

diplomaattinimityksen; edustajaksi oli valittu kannuksensa keisarillisessa diplomatiassa hankkinut Mensdorf.

Seipel oli puheenvuorossaan syyttänyt sosiaalidemokraatteja väärin lupauksen antamisesta talouspolitiikassa ja todennut uuden hallituksen harjoittavan pelkästään asiallista talouspolitiikkaa. Bauer torjui tämän väitteen vetoamalla jo tuttuun teesiin siitä, että sosiaalidemokraattien johtamat hallitukset olivat päinvastoin pyrkineet torjumaan “taikauskoiset kuvitelmat”, että sodan jälkeinen hätätilanne “voisi olla yhden hallituksen muutettavissa”. Hän muistutti siitä onnistuneesta politiikasta, jossa päivästä päivään oli vedottu joukkoihin, jotta ne ymmärtäisivät onnettomat elinehdot ja niiden syyt.³⁸ Hän syytti puolestaan vastapuolta katteettomien lupauksen antamisesta ennen lokakuun 1920 vaaleja.

Hallitusohjelmaan Bauer puuttui vain lyhyesti todeten koulureformin tavattoman keskeisen merkityksen sosiaalidemokraateille. Samoin hän varsin uhkaavin sanoin varoitti hallitusta ryhtymästä purkamaan “tasavaltaista armeijaa”. Hän moitti liittokansleria siitä, että tämä ei ollut sanallakaan maininnut armeijakysymyksestä. Lopuksi Bauer teroitti vastapuolelle, että sosiaalidemokraatit “tiesivät itsensä kyllin vahvoiksi” torjumaan hyökkäykset parlamentissa, ja jos se oli välttämätöntä, “myös parlamentin ulkopuolella”.

Merkille pantavaa oli tietenkin Bauerin hyökkäys juuri Seipelin puheenvuoroa vastaan. Ehkä merkittävämpää kuin Seipelin persoona sinänsä oli se, että Seipel edusti puoluepolitiikkaa; Bauer halusi suunnata keskustelua sinne, missä hän tiesi (tai arveli) politiikan varsinaisen paikan olevan. Toinen seikka, joka oli sittemminkin oppositiopolitiikan peruslähtökohtia, oli tasavallan puolustaminen ja tasavallan alkuvuosien politiikan saavutusten esille tuonti. Ikään kuin pelottavana haamuna oli keisarillinen menneisyys, johon porvarillinen byrokraattien hallitus näytti takertuvan. Edelleen on syytä huomioida Bauerin vankka usko puolueensa ulkoparlamentaarisesta kapasiteetista tai paremminkin siihen (edelleen) toimivaan yhteyteen, joka vallankumousvuosina oli rakentunut sosiaalidemokraattisen johdon ja joukkojen välille.

2. Torstaina 3. maaliskuuta 1921 käsiteltiin kansallisneuvoston 19. istunnossa kii-vaassa keskustelussa lakiehdotusta, joka koski armeijan rangaistuslainsäädännön uudistamista ja saattamista rauhansopimuksen ja ympärysvaltain vaatimusten mukaiseksi.³⁹ Bauer oli keskustelussa hyvin aktiivinen; hän kommentoi välihuudoin kaikkia puhujia.⁴⁰ Yhdessä aikaisemman puolustusministerin Deutschin kanssa Bauer varoitti sotaväkeä koskevan lainsäädännön revisoinnista. Sosiaalidemokraatit näkivät porvarillisten puolueiden pyrkimyksenä olevan ajaa alas vuoden 1920 laki sotaväestä (Wehrgesetz) ikään

38 “Es ist unser Stolz, unser grösster Stolz, dass wir in diesen zwei Jahren, in denen uns das Los zugefallen ist, mitzuregieren, eben nicht durch Autorität zu regieren versucht haben, sondern durch den täglichen Appell an die Einsicht, an die Selbsterkenntnis, an das Gewissen der Regierten selber.” (s. 98)

39 Sten. Prot. des NR, 19. Sitz., 3.3.1921, s. 535-562. “Die Ausserkraftsetzung der Gesetze und Verordnungen, die mit dem Friedenvertrag von St. Germain in Widerspruch stehen u. das Heeresdisziplinalgesetz”

40 Sota-asiain ministeri Glanz, kristillissosiaalisen puolueen Alfred Gürtler, suursaksalaisten Schürff, sosiaalidemokraattien Deutsch ja kristillissosiaalisen puolueen Vaugoin.

kuin liittoutuneiden kontrollikomission selän taakse piiloutuen. Kysymys oli sos.dem. puolueen näkökulmasta katsottuna ennen muuta ammattiupseeriston lisäämispyrkimyksestä tilanteessa, jossa miehistö oli rajattu minimiin.⁴¹

Bauer esitti puheessaan selkeän epäluottamuslauseen puolustusministeri Glanzille.⁴² Hän vertasi tämän toimintaa suhteessa kontrollikomissioon Deutschin menestykselliseen politiikkaan, jolla armeijan voima oli onnistuttu säilyttämään kohtuullisena. Hän kritisoi hallituksen antamaa kuvaa siitä, että lainmuutos olisi välttämätön; Glanz ei ollut kyennyt vastustamaan ympärysvaltain vaatimuksia, ulkoa tulevaa painetta. Glanz oli, Bauer julisti salissa, “täysin mahdoton ministeri”, koska hän oli jo lyhyessä ajassa ehtinyt herättää suurta epäluottamusta ja oli ehtinyt ajautua konfliktiin paitsi puolustushallinnon, myös poliisin ja santarmin kanssa. Bauer neuvoi päästämään “Herra Kiusallisen ... hyvin ansaittuun lepoon”, ennen kuin tämä ehtisi aiheuttaa suuremman konfliktin. Bauerin kritiikin kärki suuntautui tässä, kuten sen jälkeen usein myöhemminkin, ministerin persoonaan: hän pyrki osoittamaan ministerin kelvottomuuden ja kyvyttömyyden. Kelvottomiksi oli todistettava varsinkin finanssiministerit. Kelvottomuus oli aivan suoraa viittaamista ao. henkilön pätevyYTEEN. Tämä taktiikka oli tietenkin yhteydessä porvarillisen puolen esille tuomaan ammatillisuuteen. Tyypillistä oli, kuten juuri tässä tapauksessa, vertaaminen sos.dem. puolueen johtamiin hallituksiin aiemmin. Kyvyttömyys tarkoitti tässä, kuten myös finanssiministereiden kohdalla, kyvyttömyyttä vastustaa länsivaltojen, ympärysvaltojen lähettiläiden (Ententemissionen) vaatimuksia.

Kysymys ministerin pätevyYdestä tai paremminkin pätevyYden kriteereistä ei ollut täysin marginaalinen. Itävallan poliittisessa kulttuurissa uutta ja varsin kumouksellista oli sosiaalidemokraattien häikäilemätön puuttuminen ministerin pätevyYTEEN siinä mielessä, että tällä ei ollut poliittista osaamista, poliittisen arkielämän kokemusta; kysymys ei ollut (pelkästään) ajastamme tutusta poliittisesta sopivuudesta, vaan politiikan rajojen ja kriteereiden määrittelystä. Tässäkin yhteydessä on syytä muistaa, että parlamentaarista demokratiaa ei yksinkertaisesti poliittisena käytäntönä ollut olemassa. Sosiaalidemokraatit halusivat antaa sen kuvan, että nimenomaan he olivat luomassa uutta poliittista kulttuuria, modernia poliittista toimintatapaa, ja että vastapuolen käsitykset palautuivat pölyiseen menneisyyteen.⁴³

41 Deutsch: “... solange, die Wehrmannschaft nicht komplett ist, solange ist es ein Fehler, dass das Offizierskorps überkomplett ist.” (548) Bauer ja Deutsch vastaavassa roolissa, ks. Sten. Prot. des NR, Sitz. 26, 12.3.1921: “Den Bundesvoranschlag und das Bundesfinanzgesetz für das Verwaltungsjahr 1920/21. Gruppe XV, “Heereswesen””.

42 Ko. istunto, 552-554. Bauer puhui viimeisenä, kuten edellisessäkin esimerkissä. Bauerin roolista puolueensa viimeisenä puhujana — tämä toistui varsin usein — voi esittää arvailuja. Luultavasti oli kysymys ainakin siitä, että Bauer oli hyvin nopea refleктоimaan aikaisemmin sanottua; hän takertui taitavasti sanoihin ja varsinkin asiavirheisiin. Tässäkin roolissa Bauerin kyky liittää yksityiskohdat (tarkoituksenmukaisiin) asiayhteyksiinsä ja työstää synteesi pääsi oikeuksiinsa. Vrt. Bauerin puheet 16.12.1920 (Sitz. 10), 15.3.1921 (Sitz. 28), 22.6.1921 (Sitz. 40), 21.12.1921 (Sitz. 82), 17.7.1922 (Sitz. 127), 24.7.1922 (Sitz. 132), 14.11.1922 (Sitz. 148), 30.12.1922 (Sitz. 162), 17.4.1923 (Sitz. 179), 28.4.1923 (Sitz. 182), 8.5.1923 (Sitz. 183), 2.6.1923 (Sitz. 187), 20.9.1923 (Sitz. 208).

43 Vrt. aikaisemmin Bauerin julkinen perustelu ulkoministerin tehtävästä luopuessaan.

Lopussa Bauer uhkaavasti formuloiden varoitti vastaavalla tavalla kuin edellisessä esimerkissä, “armeijan hautaamisesta” vehkeilemällä ympärysvaltain kanssa tai kautta, koska “täältä löytyy vastarinta, jota te ette tule voittamaan”.⁴⁴

3. Keskiviikkona 22. kesäkuuta 1921 uusi, Johann Schoberin hallitus antoi julistuksensa kansallisneuvoston järjestyksessä 40. istunnossa.⁴⁵ Schoberin — Wienin poliisimestarin, “rauhan ja järjestyksen äänitorven”⁴⁶ — hallitus oli edeltäjäänsäkin virkamiesvoittoisempi; vain kaksi ministeriä, sisäministeri Waber ja puolustusministeri Vaugoin, olivat puoluemiehiä, tällä kerralla tosin molemmista porvaripuolueista. Siinä oli samoja jäseniä kuin Mayrin ministeristössä, kuten esimerkiksi varakansleri Breisky. Finanssiministeri oli edelleen Ferdinand Grimm.

Liittokansleri Schoberin esittelemä varsin pelkistetty hallitusohjelma ei poikennut suuresti edeltäjästään.⁴⁷ Taloudellisen laman voittaminen oli pysyvä haaste. Schober painotti rauhansopimuksen lojalia täyttämistä ja hyviä suhteita naapureihin. (Erikseen, kuten naapureista puhuttaessa kansallisneuvostossa oli tapana, Schober mainitsi Saksan.) Tiukan talous- ja finanssiohjelman noudattaminen oli tärkeätä kansainvälisten luottojen turvaamiseksi. Hän puhui painokkaasti oikeudesta, järjestyksestä ja lainmukaisuudesta. Hallintoreformi ja virkamiesten palkkareformi (Besoldungsreform) olisivat välttämättömiä. Kysymys oli jälleenrakentamisen jatkamisesta.

Sosiaalidemokraattien pääpuheenvuoron käytti Seitz.⁴⁸ Hän totesi Mayrin hallituksen selkeän epäonnistumisen; varsinkin se oli epäonnistunut jälleenrakentamisessa siinä suhteessa kuin sos.dem. puolue asiaa tarkasteli, sosiaalipolitiikan ja koulutuspolitiikan näkökulmasta.⁴⁹ Hän tähdensi yleisenä periaatteena myös sitä, että saneerauksen kriteerien tuli nousta maan omista oloista. Verotusjärjestelmän uudistamista Seitz piti olennaisen tärkeänä. Hän muistutti, kuten Renner edellisellä kerralla siitä, että porvarilliset puolueet yhdessä olivat muodostaneet hallituksen ja että niillä oli myös vastuu. Hän muistutti myös valtiosäännössä olevasta periaatteesta, että hallituksen tuli olla parlamentaarinen; virkamieshallitus, ammattikabinetti oli Seitzin tulkinnan mukaan perustuslain hengen vastainen. Seitz ilmaisi sosiaalidemokraattien linjan hallituspolitiikkaan lopuksi: puolue joko hallitsisi ja johtaisi tai ei hallitsisi eikä johtaisi. — Koalitiopolitiikka ei ollut ajateltavissa.

44 “Seien Sie gewiss, jeder Versuch, ob durch Intriguen mit der Entente oder auf irgendeine andere Weise die Wehrmacht abzugraben, wird hier einen Widerstand finden, den Sie nicht überwinden werden.” (554) Sanan täältä merkitys on selvästi ja tarkoituksellisesti kahtalainen: se tarkoitti suhteessa hallitukseen paitsi oppositiota (ja istuntosalia), myös kansaa, sosiaalidemokraattista väkeä (ja sen organisaatioita), joka olisi tarvittaessa sosialistisen opposition tukena.

45 Sten. Prot. des NR, Sitz. 40, 22.6.1921, s. 1461-1496. Päiväjärjestyksessä oli kolme asiaa, mutta ne väistyivät hallitusjulistuksen tieltä. Istunto kesti 3 t 55 min.

46 Ks. Hubert, Rainer, Schober. “Arbeitermörder” und “Hort der Republik”. Biographie eines Gestrigen, Wien 1990.

47 Em. istunto, 1463-1467.

48 Em. istunto, 1468-1481.

49 “ ..., dass der Wiederaufbau der grossen Volksmassen durch die Sozialpolitik und der Wiederaufbau der Jugend der Arbeiter durch eine gesunde Schul- und Erziehungspolitik für uns der wichtigste Massstab für die Tätigkeit jeder Regierung ist.” (1468)

Seitzin jälkeen puhui Seipel, jonka puhetta säestivät sosiaalidemokraattien välihuudot — myös Bauerin.⁵⁰ Seipel nosti esille varsinkin kahta teemaa. Ulkopolitiikkaa oli Mayrin kaudella linjoitettu uudestaan; linjaa piti jatkaa. Toiseksi kristillissosiaalinen puolue halusi ja oli valmis Seipelin mukaan kantamaan vastuun maan asioista. Hän näki hallituksen olevan paitsi uudistunut, myös hyvin vahvalla pohjalla.

Vielä ennen Baueria, joka jälleen puhui viimeisenä, käyttivät puheenvuoron edustajat Straffner, Schönbauer ja Czernin. Viimeksi mainittu oli kreivi, joka yksinään edusti “porvarillista työväenpuoluetta”; hän lukeutui hallituksen mukana kulkeviin.⁵¹

Bauer aloitti puheenvuoronsa kommentoimalla lyhyesti ulkopolitiikan teknisiä kysymyksiä, diplomatiaa, josta Czernin häntä ennen oli puhunut.⁵² Hän oli sitä mieltä, että ulkopolitiikasta puhuttiin nyt, ei vain siksi, että elettiin maassa, “jossa kaikki oli ulkopolitiikka”, vaan myös siksi, että Mayrin hallituksen sisäpoliittisista saavutuksista ei ollut mitään puhuttavaa. Bauer huomioi myös, että ulkopolitiikka oli siinä suhteessa helpompi teema, että väestö ei ollut siinä niin kouliintunut (so weit erzogen) kuin sisäpolitiikassa.⁵³ Ulkopolitiikasta yleensä Bauer oli sitä mieltä, että Itävallan ulkopolitiittinen asema oli heikentynyt. Kaikkein vaarallisimpana tendenssinä hän näki ulkovaltojen sekaantumisen Itävallan asioihin entistä suurempaan; Italiasta oli jopa pyydetty apua, Bauer dramaattisesti kuvaili, sisäpoliittisen kriisin selvittämiseksi. Tämä olisi “vaarallisinta, mitä tässä maassa ylipäätään voi tehdä”.⁵⁴

Kysymyksen ulkomaisista luotoista Bauer nosti tärkeimmäksi kohdaksi hallitusohjelmassa. Hän ei asettanut kyseenalaiseksi luottojen tarpeellisuutta sinänsä, mutta puuttui voimakkaasti taktiikkaan ja menettelytapoihin niiden hankinnassa: Bauer piti “mitä vaarallisimpana ja vahingollisimpana” valuutan hankkimisen keinona esittää maan talous luhistumistilassa olevana, antaa ymmärtää, että vain ulkomaisten luottojen avulla olisi mahdollista selvitä. Seurauksena oli, Bauer opetti, ehtojen sanelu. Juuri kristillissosiaalinen puolue harjoitti tätä taktiikkaa ja politiikkaa.⁵⁵ Bauer nimesi tämän “spesifisti Seipelin metodiksi”. Hän näki juuri luottojen ja saneerausohjelman sitovan “kristillissosiaalisen ja suursaksalaisen puolueen jossakin määrin romanttisen suhteen” liitoksi. Seipelia lähellä oleva suurkapitalistinen lehdistö levitti tätä ohjelmaa väestön keskuuteen.⁵⁶

Niin kuin Bauer itsekin puheensa lopussa totesi, “porvarillista ja klerikaalista” hallitusta vastaan käytiin samoin aseina kuin aikaisemmin. Tästä puheesta on syytä poimia paitsi edelleen esimerkiksi keskittyminen Seipeliin, Itävallan puolustaminen vielä eri painoituksin kuin aikaisemmin. Bauer halusi antaa kuvan hallituksen lähestulkoon maanpetoksellisesta toiminnasta nimenomaan luottopolitiikan avulla ja ympärysvaltain kautta. Sosiaalidemokraatit pyrkivät siis rakentamaan patrioottisen ajattelun

50 Em. istunto, 1477-1481.

51 Em. istunto, 1481-1490. Czernin oli usein sosiaalidemokraattien hampaissa. Tälläkin kertaa Bauer puuttui hänen puheeseensa jo välihuudolla.

52 Em. istunto, 1490.

53 Em. istunto, 1491.

54 Em. istunto, 1492.

55 “Die christlichsoziale Regierung war festgelegt darauf: das Ziel, das einzige Ziel, ist: die Kredite; mit denen kommt dann der Wiederaufbau, kommt dann alles.” (1493)

56 Em. istunto, 1494.

mallia, jossa kansa — konstruktion mukaan — joutui sivusta seuraamaan maan kannalta kohtalokkaiden asioiden siirtämistä ulkopuolisten, ja mikä pahinta ulkomaisten pääomapiirien ja -spekulanttien, käsiin. Kansa tarkoitti sitä ydinjoukkoa, joka oli ollut luomassa itsenäistä ja nimenomaan tasavaltaista valtiota. Bauer halusi nyt sanoa, että näistä saavutuksista käytiin kohtalokasta kauppaa.

4. Marraskuun 9. päivänä 1921 Bauer alusti ryhmänsä ensimmäisenä puhujana seuraavaa vuotta koskeneesta valtion tulo- ja menoarviosta.⁵⁷ Bauerin varsin perusteellinen puheenvuoro hallitsi selvästi maltillista ja asiallista keskustelua, joka sujui lähes välihuudoitta. Bauerin finanssiohjelmaa käsiteltiin edellä erikseen; tämän esimerkin tarkoituksena on valaista hänen tapaansa argumentoida kansallisneuvoston alkuvuosien selvästi hallitsevimma tematiikasta.

Bauerin budjettikritiikki, joka oli vielä alustava — vasta FBA:ssa esiteltäisiin lopullinen analyysi⁵⁸ — perustui hallituksen valuuttapolitiikan arvosteluun. Hän näki valtaavan budjettialijäämän, 165 miljardia kruunua, johtuvan kurssitappioista eli Itävallan kruunun ulkoisen arvon dramaattisesta heikentymisestä; kurssitappiot veivät valtion menoista, Bauer laski, 49 %. Ilman tätä nimenomaista kohtaa talouden tila ja samalla budjetinkaan tila ei olisi niin lohduton.⁵⁹ Bauer arvioi yleistaloudellisen tilanteen paljonkin korjautuneen vuoden 1920 lopun ja vuoden 1921 alun aikana, jolloin, Bauer todisteli, perustuslakia säättävän kansalliskokouksen verotuspolitiikka oli vaikuttanut suotuisasti. Tämän positiivisen kehityksen taittoi nyt surkea valuuttatilanne. Toiseksi “omistavien luokkien verotusarkuus” vei viimeisetkin välineet hallita kehitystä.⁶⁰

Bauerin arvostelun kärki suuntautui juuri siihen, että vuoden 1921 aikana tapahtunut rahan arvon heikentyminen ei ollut olemukseltaan enää sodan jälkeisestä taloudellisesta lamasta eikä Itävalta-Unkarin talousalueen hajoamisesta johtunutta rahan arvon muuttumista, vaan se johtui jo Mayrin hallituskaudella alkaneesta luottopolitiikasta; porvarihallitukset olivat levittäneet julkisuudessa uskoa, että “kaikki oli ympärysvaltain luotoista riippuvaista”. Tämän lisäksi pörssi- ja valuuttaspekulaatiolle oli annettu vapaat kädet. “Rajaton spekulointi” kruunulla oli siten aiheuttanut viimeisen puolen vuoden rahanarvon heikentymisen, joka oli surkean valtionalouden välitön syy.⁶¹

Bauer neuvoi konkreettisesti hallitusta elintarviketukien purkamisessa. Hallitus piti näiden tukien poistamista politiikkansa kulmakivenä, koska ne rasittivat valtion menotaloutta suuresti, eikä Bauerkaan kiistänyt niiden vähittäisen purkamisen välttämättömyyttä. Hän piti kuitenkin vaarallisena ryhtymistä “kokeilemaan” (experimentieren) näillä asioilla. Hän kehotti varovaisesti “tunnustelemaan” (probieren), mitkä olisivat elintarviketukien vähittäisen ja ajallisesti rajatun karsimisen seuraukset. Hän varoitti terävästä vastustuksesta parlamentissa, mikäli elintarviketukien karsimisen vastapainoksi ei annettaisi takuita työläisten ja toimihenkilöstön reaali-palkan tason säilymisestä.⁶²

57 Sten. Prot. des NR, Sitz. 64, 9.11.1921, 2299-2309: “Das Bundesfinanzgesetz für das Jahr 1922”.

58 Em. istunto, 2299.

59 Em. istunto, 2300-2301.

60 Em. istunto, 2301.

61 Em. istunto, 2303-2304.

62 Em. istunto, 2306-2307.

Vaikka Bauer lopuksi kuvasi budjettia “antautumiseksi kapitalistien edessä”, on kuitenkin silmiinpistävää pikemminkin varovainen kuin hyökkäävä kriittisyys. Bauer viittasi puheessaan lokakuun alussa julkaistuun sos. dem. puolueen finanssiohjelmaan, josta hän itse pitkälti vastasi. Sen tuli olla konkreettinen vaihtoehto hallituksen finanssipolitiikalle. Bauer syytti porvarihallituksia edelleen ennen kaikkea nimenomaan tukeutumisesta vain ulkomaiseen luottopolitiikkaan, (huonosta) kaupankäynnistä länsivaltojen kanssa, spekulatiivisuuden vapauttamisesta ja siten päätösvallan sysäämisestä maan rajojen ulkopuolelle. Juuri sosiaalidemokraattisesta talous- ja finanssipolitiikasta piti rakentaa eräänlainen vaihtoehtoinen vastuullisen politiikan alue, jonka ensimmäinen elementti oli vetoaminen sosiaalidemokraattisten hallitusten suhteelliseen onnistumiseen kriisiaikana ja toinen elementti uskottavuuden rakentaminen perustamalla vastuullisuutta julistaneiden hallitusten kritiikki asia-argumentteihin ja vaihtoehtojen konkreettisuuteen.

5. Tasavallan alkuvuosien poliittisen leiriasetelman oloissa poikkeuksellinen hallituksen ja opposition välinen rintamanmuutos tapahtui 26. tammikuuta 1922, kun kansallisneuvoston yleisistunnossa oli käsiteltävänä Itävallan ja Tšekkoslovakian välinen sopimus poliittisista ja taloudellisista suhteista.⁶³ Kysymys oli Tšekkoslovakian presidentin Benesin ja Itävallan liittokanslerin Schoberin joulukuussa edellisellä vuonna neuvottelemasta valtiosopimuksesta, jossa sovittiin maiden välisten suhteiden pääperiaatteista. Sopimus nähtiin tärkeänä askeleena Tonavan alueen rauhanjärjestelyissä maailmansodan jälkeen; samalla Tšekkoslovakian hallitus lupasi Itävallalle mittavan luoton elintarvikkeiden ja hiilen hankkimiseksi.⁶⁴ Sopimusta tiukasti alusta lähtien vastustanut suursaksalainen puolue oli koonnut johtavat edustajansa kritisoidaan neuvottelupolitiikkaa Tšekkoslovakian kanssa.⁶⁵

Johdannossaan Michael Mayr korosti sopimuksen taloudellista ja finanssipoliittista luonnetta. Hän pyrki vetoamaan sopimuksen vastustajiin sillä, että sopimuksessa ei tunnustettaisi Pariisin rauhaa, ja toisaalta, että siinä ei olisi mitään lisää siihen, mikä jo Pariisin rauhansopimuksessa käytännössä oli jouduttu uhraamaan. Tämä vetoamus ei tyydyttänyt suursaksalaisia. Pitkään ja poikkeuksellisen jyrkkäsanaisesti esitelmöinyt Dinghofer sanoi olevansa vakuuttunut, että sopimus oli “suunnaton erehdys”; siinä hyväksyttiin “onneton rauhansopimus”. Tšekkoslovakian valtiota hän piti yhtenä pääsyyllisenä rauhansopimukseen. Hän esitti aloitteen sopimuksen hylkäämiseksi, mikä merkitsi samalla hallituksesta irrottautumista.⁶⁶

63 Sten. Prot. des NR, Sitz. 84, 26.1.1922, 2957-3015. Keskustelua käytiin 6 tunnin ja 15 minuutin ajan.

64 Ks. esim. Kerekes 1979, 345-355.

65 Yhdeksästä puhujasta neljä (Dinghofer, Hampel, Stradal ja Ursin) oli suursaksalaisia. Lisäksi talonpoikaipuoluetta edustanut Schönbauer kuului sopimuksen vastustajiin. Muut puhujat olivat Bauer — sos. dem. puolueen ensimmäisenä puhujana —, Seipel, liittokansleri Schober ja Renner. Aikaisempi liittokansleri Mayr alusti ulkoasiainvaliokunnan referanttina sopimuksesta.

66 Em. istunto, ed. Dinghoferin puheenvuoro. Suursaksalainen puolue näki Tšekkoslovakian valtion Ranskan “keskieurooppalaiseksi eksponentiksi”. Se ei voinut sulattaa sopimusta, jolla Tšekkoslovakian valtion rajat taattiin, mikä merkitsi samalla alueen saksalaisen vähemmistön pettämistä. (Ackerl 1967, 140)

Oman puheensa alussa Bauer muistutti ulkopoliittikan peruslinjan muuttumattomuudesta toteamalla Saksaan liittymisen estämisen merkitsevän edelleenkin Itävallalle “ihmisarvoisen olemassaolon estämistä”. Kuitenkin rauhansopimuksen korjaamisvastuu oli Bauerin mukaan voittajakansoilla. Anschluss olisi mahdollinen vasta, kun voimasuhteet Euroopassa olennaisesti muuttuisivat. Kyseistä sopimusta Itävallan ja Tsekkoslovakian välillä sen sijaan oli tarkasteltava maiden keskinäisten suhteiden historiasta lähtien.⁶⁷ Hän näki sopimusta voitavan tervehtiä edistyksenä tiellä “sotapsykologian ja latentin sotatilan voittamiseksi Keski-Euroopassa”. Kysymys oli joka tapauksessa, Bauer jatkoi puheessaan, erityissopimuksesta, eikä “rauhan- tai ystävyys-sopimuksesta yleensä”.⁶⁸

Bauer syytti suursaksalaista puoluetta sisäpolitiikan sekoittamisesta sopimusasiaan. Hän totesi sos.dem. puolueen suhtautuvan “aivan viileästi” porvarillisten puolueiden keskinäisiin ristiriitoihin ja julisti lopuksi puolueensa tasavallan perustamisesta alkaen tarkastelleen ulkopoliittisia kysymyksiä “niiden asiasisällön mukaan”. Bauer kuitenkin lausui julki epäröinnin, saattoiko politiikka olla oikea, mikäli kristillissosiaalisen puolueen kanssa oltiin samaa mieltä. Sosiaalidemokraattinen puolue tunsi olevansa kuitenkin “osavastuullinen, myös oppositiossa, tämän tasavallan kohtalosta”.⁶⁹

Seipel ilmaisi omassa puheenvuorossaan täyden tuen hallituksen toiminnalle asiassa. Vieläkin hallitusta ja Baueria painokkaammin Seipel näki sopimuksen olevan talousperustainen. Hän kehotti hallitusta nimenomaisesti valvomaan, että sopimuksessa päästiin “pitkälle meneviin taloudellista luonnetta oleviin järjestelyihin”.⁷⁰

Kevät 1922 oli kansallisneuvostossa varsin rauhanomainen jakso verrattuna muuhun vuoteen. Muutamat sosiaalipoliittikkaa käsittelevät istunnot kuitenkin olivat tunnelmaltaan kuumia; varsinkin sosiaalidemokraatit ja suursaksalaiset edustajat ottivat yhteen. (Suursaksalaiset tukivat hallitusta sen ulkopuolelta.) Tunnelma tiivistyi esimerkiksi 10.2.1922, kun käsiteltiin vuokrasääntötylakia⁷¹, samoin 30.3.1922 sairausvakuutuslainsäädännön uudistusta käsiteltäessä⁷² ja sosiaalidemokraattien esitettyä kiireellisen kysymyksen lihapulasta 5.5.1922.⁷³

6. Toukokuun viimeisenä päivänä 1922 alkoi ensimmäinen Ignaz Seipelin kanslerikausi.⁷⁴ Istunto, joka avasi hallituskauden, ei poikennut paljonkaan siitä, mihin edellisten hallitusten aloittaessa oli totuttu. Keskustelua leimasi kuitenkin kiristynvä ilmapiiri,

67 Em. istunto, 2976-2977.

68 Em. istunto, 2980-2982.

69 Em. istunto, 2983-2984.

70 Em. istunto, ed. Seipelin puheenvuoro.

71 Sten. Prot. des NR, Sitz. 87, 10.2.1922, 3041-3105. Todettakoon, että sos.dem. puolueen Eisler piti perinteisen jarrutuspuheen, minkä vuoksi istuntokin venyi lähes yhdeksäntuntiseksi.

72 Sten. Prot. des NR, Sitz. 100, 30.3.1922, 3321-3356.

73 Sten. Prot. des NR, Sitz. 106, 5.5.1922, 3513-3550. Missään näissä istunnoissa ei Bauerin rooli ollut mitenkään keskeinen.

74 Ignaz Seipel oli liittokanslerina 31.5.1922-17.4.1923 (I), 17.4.1923-20.11.1923 (II), 20.11.1923-20.11.1924 (III), 20.10.1926-19.5.1927 (IV), 19.5.1927-4.5.1929 (V). Ks. esim. Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Rep., II, 1071-1073.

joka ilmeni selvimmin Bauerin ja kristillisosiaalisen puolueen Heinrich Matajan kii-vaassa sanailussa. Suuren valiokunnan esitys ministereiksi — hallitus oli jälleen por-varipuolueiden välinen blokki täydennettynä virkamiehillä — hyväksyttiin aluksi äänin 101-58. Keskustelupuheenvuoroja käytettiin sen jälkeen yhdeksän puolueiden kärki-kaartin ollessa pääosassa.⁷⁵

Ensimmäisenä hallitusjulistuksen antanut Seipel puhui vain lyhyesti.⁷⁶ Hän totesi “aikojen olevan vakavampien kuin koskaan”. Oppositiolle hän opetti ratkaisevaa ole- van sen, kuka työskentelisi enemmän tasavallan hyväksi, eikä sen, “kuka sen puolesta kovempaa huutaisi”. Yhtään yhteistyön elettä ei Seipelin puheessa sosiaalidemokraat- tien suuntaan kuitenkaan ollut. Hän toi, kuten edeltäjänsäkin, luottojen varmistamisen esille hallituksen keskeisimpänä tehtävänä. Samoin hallintoreformin jatkaminen (“vir- kamiehiä vain sen verran kuin tarvitaan”) olisi edelleen keskeinen valtiontalouden saneerauskohte. Hän määritteli paikkansa valtion johdossa tribuuniksi, josta hän pu- huisi “teille edustajille ja kauttanne kansalle”.⁷⁷

Sosiaalidemokraattien ryhmäpuheenvuoron jälkeen pitänyt Seitz totesi aina vakuu- tellun, että juuri nyt olisi oikea hetki tullut. Hän kertasi aluksi mennyttä aina vuodesta 1918.⁷⁸ Hän näki kristillissosiaalisen puolueen sisällä kaksi suuntausta suhtautumi- ssa tasavaltaan yleisesti ja sen revisointiin erityisesti. Hän kutsui puolueen jäykkää veropoliittista linjaa verobolsevismiksi.⁷⁹

Sosiaalidemokraattien poliittiset painopistealueet Seitz määritteli jo tutulla tavalla, kuitenkin työttömyys — ja työttömyysturva — oli nyt ensimmäisellä sijalla. Työnteki- jöiden reaalipalkat oli turvattava. Kasvatus- ja opetushallinnon kohtaa hän piti, kuten edelliselläkin kerralla, yhtenä keskeisimmistä toiminta-alueista: moderni koulureformi oli saatava aikaan.⁸⁰ Ulkopolitiikassa olisi kuljettava sitä “rauhan ja ystävyyden” tietä, jonka Renner oli kaudellaan määritellyt.

Seitzin puheen jälkeen seurasi kristillissosiaalisen Matajan ryhmäpuheenvuoro, josta oli nähtävissä hallituksen ja opposition aikaisemmasta kiristyneet välit.⁸¹ Puhe- mies joutui kahdesti pyytämään rauhaa saliin sosiaalidemokraattien protestoidessa voimakkaasti välihuudoin Matajaa, joka keskittyi sosiaalidemokraattisen puolueen vastaiseen hyökkäykseen. Hän syytti puoluetta häikäilemättömästä puoluepolitiikoin- nista päättäen puheensa terrorisyytökseen; puolueen terrori suuntautuisi viime kädessä “puoluetovereitanne vastaan”.⁸² Matajan jälkeen puhunut suursaksalaisten Dinghofer

75 Sten. Prot. des NR, Sitz. 112, 31.5.1922, 3695-3730. Puhujat olivat Seipel, Seitz, Mataja, Dinghofer, Bauer, Grössbauer, Czernin, Mataja uudestaan ja Seitz uudestaan.

76 Em. istunto, 3698-3701.

77 Em. istunto, liittokansleri Seipelin puhe. “Solange ich an der Spitze der Regierung stehen werde, betrachte ich diesen Platz als die Tribüne, von der aus ich zu Ihnen meine Herren und Frauen Abgeordneten und durch Sie zum Volke zu rede habe.” (3701)

78 Em. istunto, ed. Seitzin puheenvuoro, 3702-3712.

79 Em. istunto, 3703.

80 “Wir wollen eine ruhige, den Anforderungen der modernen Wissenschaft, der modernen Pädagogik, der modernen Didaktik entsprechende Schulreform.” (Em. istunto, 3709)

81 Em. istunto, ed. Matajan puheenvuoro, 3712-3714.

82 “Aber Ihr Terror trifft niemals die Bourgeoisie. Ihr Terror trifft immer Ihre Klassengenossen, wie Ihre Diktation lautet; die Arbeiterschaft steht unter dem sozialdemokratischen Terror.” (3714)

yritti vedota “korkeampaan velvoitteeseen” valtion elinkyvyn säilyttämiseksi; puolueiden “yhteinen pelastustyö” olisi välttämätöntä. Hän vetosi lain ja oikeuden puolesta ja vaati, että kulttuuripolitiikassa sosiaalidemokraattien kanssa olisi solmittava aselepo. Lopussa hän tietenkin muistutti rauhansopimuksen revisoinnin keskeisyydestä.⁸³

Bauerin puheenvuoro oli varsin tulikivenkatkuinen, kuten odottaa sopi Matajan vuodatuksen jälkeen.⁸⁴ Aluksi hän muistutti Seipelin edellisestä hallitustehtävästä ns. Lammaschin kabinetissa, jonka tehtäväksi Bauer määritteli “Habsburgien hovin pelastamisen” ja “saksalaisen Itävallan irrottamisen Saksasta”. Hän sanoi kuitenkin olettavansa “liittokanslerin muuttaneen siitä lähtien käsityksiään perusteellisesti”. Bauer piti eriskummallisena keskustelun käännettä sos. dem. puolueeseen, kun hallitus antoi julistustaan.⁸⁵ Matajalle Bauer vastasi, että sosiaalidemokraattinen puolue olisi todella valmis estämään hallituksen toimintaa, mikäli “tasavallan perusinstituutioihin” tai “työväestön perusoikeuksiin” puututtaisiin. Näissä tapauksissa puolue kääntäisi kaiken voimansa niiden estämiseksi; ylipäättään vuosien 1918 ja 1919 yhteiskunnallisiin saavutuksiin ei pitäisi kajota, Bauer varoitteli.⁸⁶

Keskeisimmäksi tehtäväksi Bauer määritteli “kansantalouden luomisen vuoden 1918 raunioista”. Maalla ei ollut vielä kansantaloutta, Bauer näki, vaan vain “jäljelle jääneitä raunioita”. Erikoisesti oli kysymys finanssiedellytysten (die finanziellen Vorbedingungen) luomisesta, seteli-inflaation voittamisesta. Hän käsitteli lyhyesti muun muassa elintarviketukien merkitystä, kunnes palasi tässä yhteydessä uudestaan Matajan väitteeseen sosiaalidemokraattien sabotoinnista. Hän myönsi kirjoittaneensa (ja puhuneensa) luokkavoimien tasapainosta, joka merkitsi sitä, että sekä työväestöllä että talonpojilla olisi riittävästi voimaa estää niiden vastaisten hallitusten toiminta. Hän polemisoi Matajalle, että sisällissodan aseisiin ei kuitenkaan tartuttaisi, “kun herra Mataja sitä ystävällisesti vaatii”, vaan vasta kun “työväenluokan vapauden ja oikeuden ja tulevaisuuden puolustamisessa” ei katsottaisi muita välineitä enää olevan.⁸⁷

Puheensa jälkiosassa Bauer palasi niihin talouden konkreettisiin kysymyksiin, jotka odottivat hallituksen ratkaisuja ja tahdon ilmauksia. Hän totesi, että hallituksen “konkreettisia ja positiivisia ehdotuksia” ei tultaisi enää kauan odottamaan. Lopussa Bauer selvitti vielä puolueensa suhtautumista yhteistyöhön todeten, että yhteinen hallitseminen olisi mahdotonta, koska kaikista yksittäisistä kysymyksistä, varsinkin finanssi- ja talouspolitiikan kysymyksistä hallituksella ja oppositiolla oli erilainen näkemys. Esimerkkinä hän piti verotuskysymyksiä. Siten sosiaalidemokraatit pysyisivät oppositiossa; keinot ja metodit riippuisivat hallituksen toiminnasta.⁸⁸

83 Em. istunto, ed. Dinghoferin puheenvuoro, 3714-3718.

84 Em. istunto, ed. Bauerin puheenvuoro, 3718-3725.

85 Em. istunto, 3719.

86 “Wenn sich also etwa die gegenwärtige Regierung und ihre Partei vorstellt, dass das die Mittel zur Sanierung Österreichs wären: die Beseitigung der politischen Freiheiten oder der sozialen Errungenschaften der Jahre 1918 und 1919, dann allerdings — das gebe ich ohne weiters zu —, dann dürfen Sie mit Recht darüber klagen, dass wir Sie hindern.” (3720)

87 Em. istunto, 3721-3722.

88 Em. istunto, 3725.

Seipelin hallituskauden alku on helppo nähdä merkittävänä käännekohtana; kiperä johdantokeskustelu näytti enteilevän poliittisen ilmaston kiristymistä. Bauerin osalta ja näkökulmasta katsottuna voisi kuitenkin arvioida, että hän tuskin olisi puhunut vallankumouksellisin painotuksin, ellei Mataja olisi provosoinut. Matajan intresseistä ei ole tietoa, mutta Seipelin oma puheenvuoro, joka oli hyvin samankaltainen kuin edeltäjiensä vastaavissa tilanteissa, ei antanut odottaa mitään erikoista. Oliko Matajan takana suunniteltu offensiivi, jää avoimeksi kysymykseksi. Joka tapauksessa parlamentin työilmastoon ei ilmaantunut välittömästi mitään erikoista. KeskiKesän koit- taessa poliittinen säätila kuitenkin muuttui lämpimästä kuumaksi, ja syksyllä nousikin jo rajuilma ja myrskyn keskuksessa oli liittokansleri. Mutta tuolloin keskustelu liikkui jo eri tason ongelmassa.

Bauerin ja sosiaalidemokraattien oppositiopolitiikassa voidaan näiden esimerkkien perusteella löytää seuraavat hallitsevat teemat, kun esimerkeistä tehdään yhteenvetoa: 1) puoluepoliittisen asetelman luominen (porvarillinen blokki vastaan sosialistit), 2) tasavallan (ensimmäisten vuosien saavutusten) puolustaminen, 3) sosiaalidemokraattien ulkoparlamentaarisen voiman korostaminen ja sen todistaminen, että sosiaalidemokraattien harjoittamalla politiikalla parlamentissa oli välitön tasavaltaisen kansan(osan) tuki, 4) uuden poliittisen kulttuurin luominen (sosiaalidemokraattien edustama edistys vastaan porvarillisbyrokraattinen takertuminen pölyiseen menneisyyteen), 5) demokraattisen armeijan puolustaminen, 6) sen osoittaminen, että porvarilliset puolueet vehkeilivät epäisänmaallisesti ulkomaisten pääomapiirien kanssa, 7) sosiaalidemokraattien vaihtoehtoisen ja vastuullisen finanssi- ja talouspolitiikan esille tuonti (vrt. porvariston kaupankäynti) ja 8) koulutus- ja kasvatuskysymysten tähdentäminen. On hyvä panna merkille myös, että porvarillisista puolueista suursaksalaisiin suunnattiin aika ajoin vieläkin voimakkaampaa arvostelua kuin kristillissosiaaliseen puolueeseen. Tämä johtui siitä, että suursaksalaisten suursaksalaiseen propagandaan haluttiin tehdä selvä ero; olihan sosiaalidemokraattinen puolue toiminut hyvin aktiivisesti Anschlusskysymyksessä.

Tyypillisesti sosialistisen vallankumousstrategian mukainen painotus oli parlamenttipolitiikan ja joukkojen yhteistyön esille tuonti. Tämä suhde oli vallankumouksellisen toiminnan yksi tärkeä kulminaatiokohta Bauerin vallankumousteoriassa. Se oli myös funktionaalisen demokratian idean mukainen: hallituksen ja parlamentin ulkopuolella oli tärkeitä (sosiaalidemokraattisia) organisaatioita, jotka toiminnallaan säätelivät parlamentaarista päätöksentekoa. Parlamentista päin oli myös osoitettava aktiivisuutta tähän suuntaan. Seuraavassa tätä parlamenttipolitiikan ja joukkojen yhteyttä valaistaan hieman lähemmin.

3.4. Vallankumousjulkisuus: parlamentin ja joukkojen välissä

Parlamentarismiin käsitteeseen sisältyy sinänsä jo julkinen elementti. Parlamenti-toiminta on olemuksellisesti julkista toimintaa. Samoin siihen sisältyy jo käsitteellisesti (julkinen) puhuminen. Valtiopäiväedustajat ja kansanedustajat ovat aina olleet

kansantribuuneja. Julkisuustematiikkaa on sivuttu jo aiemmin; on todettu Itävallan työväenliikkeessä traditionaalinen — nimenomaisesti sellaiseksi ymmärretty ja tulkittu — parlamenttitoiminnan ja joukkomielenosoitusten yhteys: ensimmäinen suuri joukkomielenosoitus järjestettiin parlamentin edustalla, vappumielenosoitusten sisältönä oli parlamenttireformi, äänioikeusuudistusta sävyttivät historian suurimmat joukkokokoukset, sodan väsyttämät kansanjoukot vaativat mielenosoituksissaan keväällä 1917 parlamentin koolle kutsumista, tasavalta julistettiin perustetuksi parlamentin edustalla. Parlamenttitoiminnan keskeinen mieli sosialistisessa politiikassa oli juuri tässä 'kiinteässä yhteydessä'; parlamentaarisen ja ulkoparlamentaarisen toiminnan hedelmällisessä suhteessa, niiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa oli saavutettu työväenliikkeen kannalta katsottuna suurimmat voitot.

Miten proletaarinen vaihtoehtojulkisuus, parlamentaarinen vallankumousprojekti yleisessä mielipiteessä luotiin, miten se syntyi? Tätä kysymystä tarkastellaan pienimuotoisesti seuraavassa ensimmäisen lainsäädäntökauden ja varsinkin vuoden 1922 näkökulmasta. Miten parlamenttitoiminta ylipäänsä välittyi, ja millaisin merkityksin se siirtyi ja siirrettiin eteenpäin? Alustavasti ja karkeasti kysymystä voidaan tarkastella kahdesta lähtökohdasta: Ensinnäkin joukkokokousten sisältönä oli usein juuri parlamentaarinen politiikka; joukkokokousten funktiona oli suoraan ilmaista kansanjoukkojen tahto parlamentille ja toisaalta niissä voitiin selvittää parlamentin päätöksiä ja keskusteluja. Toiseksi lehdistön kautta välitettiin tietoa ja kuvaa parlamenttitoiminnasta. Tässä prosessissa myös parlamentarismi — parlamentaarinen hallitsemiskäytäntö — sinänsä muodostui paljolti uudestaan; ainakin vallankumouksellisen sosialismin tavoitteena oli rakentaa parlamenttipolitiikkaa uusiin puitteisiin, luoda siihen (uusien) vallankumouksellisia merkitysisältöjä.

Ensimmäisenä tarkastellaan Bauerin kansankokouspuheita ensimmäisen lainsäädäntökauden aikana. Niiden funktio oli tärkeä. Bauer oli puhuja, vieläpä perinteinen puheentaitaja, retoorikko. Tätä ulottuvuutta huomioon ottamatta ei voi täysin ymmärtää Bauerin toimintaa parlamentaarikkona ylipäänsä. Tässä yhteydessä muutama sana päähenkilöstämme puhujana, puhujan roolissa yleisemmin, on paikallaan. Monessa suhteessa kysymys oli enemmän kuin kuriositeetista: Itävallan poliittisessa kulttuurissa asioiden formuloinnilla sekä kirjalliseen että puheen muotoon oli poikkeuksellisen suuri merkitys jo perinteisesti. Työväenliikkeessäkin esimerkiksi juuri Victor Adler oli ehkä parhaimmillaan puhujana.

Bauerin merkitys poliittisena puhujana oli tasavallan perustamista seuraavina vuosina tavattoman suuri; hän oli varmasti tärkein puhuja kansankokouksissa ja mielenosoituksissa. Lisäksi on muistettava hänen roolinsa työläiskoulujen luennoitsijana ja opettajana. Tärkeä oli myös Bauerin edellä kuvattu funktio parlamenttiryhmänsä vasemmistolaisen politiikan ja vallankumouksen terävimpänä äänenä. Bauer edusti punaista Wieniä aatteellisesti sytyttävimmillään, ja samalla sen vihollisille uhkaavimmillaan.

Bauer oli karismaattinen puhuja, retor (poliitikko eli puhuja). Viktor Reimannin mukaan "Bauerin kirjoitukset ja puheet olivat samanlaisia. Molemmissa kohtaamme selkeän rakenteen, poikkeuksellisen yksityiskohtien tuntemuksen, ilman että hän koskaan harhautuisi näissä. Hän pitää aina kiinni suuresta linjasta." Bauerin puheista tulikin Wienissä käsite. Salit täytyivät. "Bauer puhui rauhallisesti, asiallisesti, vähäisin elein, mutta jokaisesta hänen sanastaan tunnettiin syvä, aito innostus, idealismi, joka

miestä elähdytti. Hänen kaunis baritoniäänensä veti eräänlaisena noituutena puoleensa. Loppupuolella puhetaan hän esitti tavallisesti tulevaisuudennäkymän, jolloin hänen sanansa muuttuivat läpitunkevimiksi, tulisiksi ja antoivat kokonaisuudelle lähestulkoon musikaalisen lopun.⁸⁹

Puoluekokouksissa Bauerin puheista tuli kohokohtia, ne toivat kokouksiin aina kohottavan, vallankumouksellisen tunnelman. Bruno Kreisky kirjoitti muistelmissaan ihailleensa ja pitäneensä esikuvallisena Bauerin kykyä formuloida ajatuksensa sekä intellektuelliin vetoaviksi että metallityöläiselle käsitettäväksi.⁹⁰ Olipa Bauerin retoriikka sitten tyhjää, pelkkää vallankumouksellista puhetta vailla toimivaa yhteyttä poliittiseen reaalityöläisyyteen, tai ei, ainakin se omalla tärkeällä tavallaan leimasi koko yhden aikakauden työväenliikettä Itävallassa. Tärkeältä osaltaan Bauerin puheet tekivät austromarxismista (teoreettisena suuntauksena) poliittisen liikkeen. Se, että austromarxistien puheet ja kirjoitukset eivät jääneet pelkäksi kahvilafilosofiaksi ja akateemiseksi polemiikiksi ja että austromarxismin varsin — Leon Trotskia lainaten⁹¹ — virkamiesmäinen olemus sai revolutionististakin ilmettä, oli juuri Bauerin puheiden ansiota (tai syytä).

Huomiot tässä ovat alustavia; otos on suppea, Bauerin Werkausgabessa julkaistut puheet.⁹² Puheita tarkastellaan kohdeyleisön mukaan neljässä ryhmässä:

- puheet työläis- ja sotilasneuvostoille (yht. 8 puhetta)
- puheet puolueorganisaatioille ja -instituutioille (4)
- puheet kansankokouksissa (7)
- vaalipuheet (4)

Ensimmäinen havainto on, että kaikki tarkasteltavat puheet olivat parlamentti-strategisia puheita (viimeisessä ryhmässä tämä on tietenkin itsestäänselvää), toisin sanoen puheen keskeinen sisältö liittyi parlamenttiin yleensä taikka kansallisneuvoston tai hallituksen ajankohtaiseen toimintaan. Bauer näyttää puhuneen siis nimenomaan kansanedustajana.⁹³

Mistä Bauer sitten puhui? Jos tarkastellaan ensimmäistä ryhmää (työläis- ja sotilasneuvostot), nousevat talous- ja finanssipoliittiset ajankohtaiskatsaukset tärkeimmäksi ryhmäksi: leivän hintaa käsittelevä laki⁹⁴, rahanarvon heikkeneminen⁹⁵, sos. dem.

89 Reimann 1968, 370-371.

90 Kreisky 1986, 222.

91 Trotskin piikikkäät huomiot wieniläisistä socialisti-intellektuelleista löytyvät hänen omaelämäkerrastaan, Trotsky, Leon, My Life. An Attempt at an Autobiography, New York 1970, 207-208. Trotski oleskeli Wienissä vuosina 1907-14.

92 Ks. OBW 6. Tähän osaan on koottu muut kuin puoluekokous- ja parlamenttipuheet. Toimitajat ovat noudattaneet poliittisen merkittävyyden periaatetta, joten on selvää, että tällaisessa otoksessa ilman muuta parlamentaarinen politiikka on ollut valintakriteerinä keskeinen. Siten kvantitatiiviset havainnot seuraavassa ovat vertailuaineiston puuttuessa vähintäänkin karkeita.

93 Useimmiten Bauer puhui 'tohtori Bauerina'. Toinen vaihtoehto oli 'kansanedustaja'.

94 Ks. Bauer, Otto, Kreisarbeiterrat (Debatte), OBW 6, 283-284 (AZ 12.6.1921); "Strafflungsgesetz".

95 Bauer, Otto, Tagung des Reichsarbeiterrats (Debatte), OBW 6, 285-288 (AZ 4.10.1921).

puolueen finanssisuunnitelma⁹⁶ sekä luotto- ja finanssipolitiikka yleisesti⁹⁷. Toinen temaattinen alue oli yleispolitiikka ja poliittinen taktiikka yleisemmin. Niinpä Bauer puhui huhtikuun alussa 1921 jo tutusta puolustusministeri Glanzin tapauksesta; siitä, miten sosiaalidemokraatit — kommunistien muista väitteistä huolimatta — olivat aktiivisia “taantumuksen” vastaisessa (käytännön) työssä.⁹⁸ Toisessa puheessa hän selvitti luokkavoimien tasapainon käytännöllistä merkitystä “poliittisessa asemasodassa”.⁹⁹

Aivan yleisesti ensimmäiseen ryhmään voidaan todeta, että puheet olivat valistamis- tarkoituksessa pidettyjä, eräänlaisia poliittisia lektioita. Parlamenttityön merkitys välit- tyi niistä positiivisena. Usein Bauerin vertailukohteena oli kommunistien toiminta tahi väitteet. Työläis- ja sotilasneuvostoissa kuulijoina oli puolueen luottamushenki- löitä. Näille piti kertoa, miten ja mistä teemoista kulloinkin kadulla ja kentällä tuli puhua.¹⁰⁰

Siirryttäessä seuraavaksi tarkastelemaan varsinaisia kansankokouspuheita (yllä 3. ryhmä) saadaan vastaavankaltaisia tuloksia. Bauer puhui ajankohtaisesta finansi- ja talouspolitiikasta (kolmesti),¹⁰¹ sekä muun muassa vaalien vaikutuksesta, Burgenlandin tilanteesta ja armeijakysymyksestä. Kysymys oli näissäkin samankaltaisesta perus- asioiden luennoimisesta kuin edellä; vaalitulokset ei ollut niin huono kun sitä verrattiin jo saavutettuun ja armeijakysymyksen suotuisaan ratkaisuun;¹⁰² saksalaiskansallinen puolue ei parlamentissa tunnustanut (tai ei ymmärtänyt) kansallista itsemääräämisoikeutta;¹⁰³ ulkomaiset luotot eivät takaisi kruunun pitkäaikaista vakautta.¹⁰⁴

Tämänkin ryhmän puheista voi todeta saman varsin positiivisen sävyn kuin työläis- ja sotilasneuvostoihin pidetyistä puheista. Varsinaisissa joukkokokouksissa puhe oli suunnattu itse joukoille, minkä vuoksi painotukset olivat jossakin määrin erilaiset, ehkä vallankumousta, ’poliittista retoriikkaa’ enemmän sisältäviä. Puheet oli suunnattu

96 Bauer, Otto, Kreisarbeiterrat (Besprechung der politischen Lage), OBW 6, 288-290 (AZ 3.12.1921) ja sama, Wiener Kreisarbeiterrat (Debatte), OBW 6, 290-292 (AZ 23.1.1922).

97 Bauer, Otto, Ententehilfe oder deutsche Hilfe?, OBW 6, 293-296 (AZ 11.6.1922) ja sama, Wiener Kreisarbeiterrat, OBW 6, 297-300 (AZ 11.6.1922).

98 Ks. Bauer, Otto, Der Kreisarbeiterrat über die politische Lage (Debatte), OBW 6, 278-279 (AZ 7.4.1921).

99 Bauer, Otto, Tagung des Reichsarbeiterrates (Debatte), OBW 6, 280-282 (AZ 29.5.1921).

100 “Heute müssen wir der Bevölkerung klarlegen, dass eine Politik gemacht werden muss, die getragen ist von dem Gedanken, dass das grösste Uebel die Geldentwertung ist und das alles auf die Erkenntnis konzentriert wird, dass vor allem der Banknotendruck gehemmt werden muss.” (Em. puhe 4.10.1921, OBW 6, 286)

101 Bauer, Otto, Die Finanzpolitik der bürgerlichen Koalition und die Arbeiterschaft, OBW 6, 743-744 (AZ 19.7.1921), sama, Die Kredite und die Arbeiterschaft, OBW 6, 751-756 (AZ 23.2.1922) ja sama, Otto Bauer über die wirtschaftliche und die politische Lage Österreichs, OBW 6, 756-767 (Arbeiterwille, Graz, 18.6.1922).

102 Bauer, Otto, Lehren und Wirkungen der Wahlen, OBW 6, 736 (AZ 20.10.1920).

103 Bauer, Otto, Die burgenländische Frage und die Sozialdemokratie, OBW 6, 746 (AZ 28.8.1921).

104 Bauer, Die Kredite und die Arbeiterschaft (23.2.1922), 754.

myös näissä tapauksissa toisaalta parlamentin sisälle viestiksi kentältä. Sen vuoksi tärkeätä oli välittää (ja pyrkiä luomaan) sanoin kansankokouksen tunnelma.¹⁰⁵

Vähintään yhtä tärkeä merkitys kuin joukkokokouksilla oli varmasti lehdistöllä. Koska usein mielenosoituksissa pidetyt puheet, samoin kuin muut tärkeät puheet julkaistiin, rakentui tärkeä merkitys yhteys lehdistön ja joukkomielenosoituksen välille: silloin kun mielenosoituksen sisältö oli olennaisesti parlamenttia koskeva, ja siellä pidettiin tärkeä puhe, ja kun mielenosoitus oli ajoitettu jonkin tärkeän parlamenttistunnon yhteyteen, rakentui sellaisesta kokonaisuudesta vallankumouksellinen merkityskehys parlamentaarisen toiminnan ympärille (ja sisälle).

Ennen maailmansotaa parlamenttisihteerinä Bauer oli luonut parlamenttiteoriaa varsinkin Kampf-lehden sivuilla, niin kuin työn ensimmäisessä osassa on selvitetty. Tällaista tehtävänkuvaa Bauerilla ei varsinaisesti maailmansodan jälkeen ollut. Esimerkiksi Kampf-lehdessä hän ei enää juurikaan julkaissut poliittista strategiaa tässä mielessä.¹⁰⁶ Bauer kirjoitti kuitenkin aktiivisesti päivänpolitiikasta Arbeiter-Zeitungen palstoilla. Usein hän laati pääkirjoituksen. Tämä tehtävä lankesi ensimmäisen tasavallan aikana yhä useammin Bauerille. Tärkeä merkitys oli päivittäisillä keskusteluilla lehden päätoimittajan Friedrich Austerlitzin kanssa, joka oli myös nimenomaan parlamenttikysymyksiin specialisoitunut. Epäilemättä Bauer vaikutti suuresti lehden linjaan juuri parlamenttipolitiikassa.¹⁰⁷

Tässä ei lähdetä analysoimaan seikkaperäisesti Bauerin sanomalehtitoimintaa. Näkökulma on yleisempi, parlamentaarisen politiikan välittyminen ja välittäminen lehdistön kautta ja samalla sen esille tuonti, missä mielessä 'vallankumous' oli mukana. Analyysivuotena tässäkin on ollut vuosi 1922.

Juuri Arbeiter-Zeitung oli ylivoimaisesti sosiaalidemokraattien tärkein tiedotusväline. Se oli "poliittisesti tiedostavan työväenliikkeen osan" lehti, josta vuonna 1926 otettiin 94 800 painos; puolueen jäsenmäärä samaan aikaan oli 595 417.¹⁰⁸ On oletettavaa, että pääkirjoituksia, samoin kuin parlamenttiasioita lukivat suhteellisen harvat. Ehkä juuri se joukko, joka Bauerin demokratiamallissa muodosti keskeisen luottamusmiehistön, seurasi poliittista elämää tältä kannalta. Kirjoituksetkin olivat siten usein varsin korkeatasoisia. Esimerkiksi Bauerin Der Weg zum Sozialismus, jossa hän esitteli sosialisointimallinsa, julkaistiin ensin AZ:ssa.

Minkälainen kuva parlamenttitoiminnasta välittyi AZ:n palstoilla? Tätä tarkastellaan vuoden 1922 parlamenttikirjoitteluun perustuen. Keskeisin parlamenttikirjoituksen

105 "Wir sind dafür, dass man spart; aber dass unter dem Vorwande des Sparens monarchistische Offiziere die Armee bilden als ein Werkzeug gegen die Republik und die Arbeiterschaft - das wird die österreichische Arbeiterschaft nicht dulden." (Em. puhe, 18.6.1922, OBW 6, 764)

106 Kampf-lehden artikkeleista voidaan poimia seuraavat: Leitsätze zur Agrarpolitik, Der Kampf, Bd. 14 (OBW 9, 23-), Das Gleichgewicht der Klassenkräfte, Der Kampf, Bd. 17 (OBW 9, 55-) ja Das Buch des Bundespräsidenten, Der Kampf, Bd. 17 (OBW 9, 81-). Parlamenttikysymyksistä kirjoitti sen sijaan varsinkin Robert Danneberg. Dannebergin ja Bauerin välillä oli toisaalta tunnetusti läheinen keskusteluyhteys.

107 Pelinka, Peter, 100 Jahre AZ, Wien 1989, 68-70; ks. myös Leichter 1970, 307-312. Bauer oli vuonna 1911 aloittanut AZ:n palveluksessa toimittamalla ammattiyhdistys- ja sosiaalipolitiikan sivuja.

108 Pelinka 1989, 77.

muoto oli ns. parlamenttikertomus (Parlamentsberichtstattung). Se oli seuraavana päivänä julkaistu istuntokertomus, joka ei ollut nykymuotoista uutisointia, vaan istunnon varsin suora referointi. Siihen sisältyi toimituksellinen osuus alkaen otsikoinnista; tärkein merkitys oli johdannolla, jonka AZ:ssa lähes aina laati päätoimittaja Austerlitz.¹⁰⁹ Teksti vastasi luonnollisesti puolueen linjaa ja kantaa. Puhevalinnat, otsikointi ja tyyli formuloivat periaatteessa neutraalia referaattia.¹¹⁰ Parlamenttikertomuksen lisäksi pääkirjoitus omistettiin samalle teemalle aiheen tärkeydestä riippuen. Parlamenttia koskevia uutisia oli vaihtelevasti muualla lehdessä. Usein valiokuntien istunnoista oli selostus.¹¹¹

Päivänpolitiikkaa kommentteineen käsiteltiin yhdestä kolmeen sivun verran lehden ensimmäisillä sivuilla. Jos parlamentissa oli ollut tärkeä istunto, sen selostamiseen ja tulkintaan (pääkirjoitus) varattiin 2-3 sivua: Itävallan ja Tšekkoslovakian valtiosopimusta käsitelleestä istunnosta 26.1.1922 laadittiin kahden sivun kertomus (Berichterstattung) ja ensimmäinen pääkirjoitus. Kertomuksessa Bauerin puheenvuoro julkaistiin sellaisenaan kokonaan (toimituksen väliotsikoin), samoin Rennerin lyhyehkö puhe. Lisäksi Seipelin ja Schoberin puheenvuoroista oli katkelmia.¹¹²

Seuraavassa on tarkasteltu AZ:n parlamenttikirjoittelua kahden mittarin avulla kuukausittain: 1. Kuinka monta parlamentaarista politiikkaa koskevaa pääkirjoitusta ilmestyi? 2. Kuinka monta kertaa parlamenttipolitiikkaa (pl. pääkirjoitukset) käsiteltiin vähintään sivun verran?¹¹³

Kuukausi	Pääkirjoitukset	Parlam.pol. (väh. sivu)
Tammikuu	4	3
Helmikuu	2	1
Maaliskuu	8	3
Huhtikuu	1	2
Toukokuu	11	5
Kesäkuu	10	5
Heinäkuu	8	8
Elokuu	7	-
Syyskuu	8	3
Lokakuu	19	8
Marraskuu	17	15
Joulukuu	10	5

109Ks. Lesjak, Sonja, Parlamentsberichterstattung in der Ersten österreichischen Republik. Arbeiter-Zeitung und Reichspost im publizistischen Kampf um parteipolitische Einflussnahme am parlamentarischen Geschehen von 1918-1933, Wien 1985 (Diss.), Vorwort.

110Ibid., 31.

111AZ oli kooltaan varsin pieni lehti. Sen sivumäärä vaihteli 4-16. Se ilmestyi joka päivä. Sunnuntainumero oli tärkein ja paksuin. Sunnuntaisin julkaistiin usein jokin laajempi artikkeli pääkirjoituksen lisäksi. Vakiona lehteen kuului koti- ja ulkomaan uutisten lisäksi päiväkohtaista -palsta, suhteellisen paljon ilmoituksia ja jatkoromaani. Lehdessä ei ollut juurikaan kuvitusta.

112AZ/Jänner 1922; AZ 27.1.1922, 1-4.

113AZ/Jänner-Dezember 1922. Parlamenttipolitiikka on tässä rajattu tiukasti niihin tapauksiin, jolloin kysymyksessä oli kansallisneuvoston (tai liittoneuvoston) toiminta suoranaisesti tai hallituspolitiikka.

Tammikuussa käsiteltiin porvarillisen hallituksen kriisiä (suursaksalaisten irroittautuminen hallituksesta) kahdessa pääkirjoituksessa. Lisäksi mainittu valtiosopimus sai palstatilaa. Helmikuussa tilaa sai vain vuokrasäännöstelylain käsittely (11.2.). Maaliskuussa tärkein teema oli työttömyysturvalaki, jota käsiteltiin pääkirjoituksissa, kuten hallituksen talouspolitiikkaa yleisemminkin. Myös kyseinen istuntoreferaatti (31.3.) oli laaja. Huhtikuussa esille tuli painovapauslaki (Pressgesetz), joka luonnollisesti noteerattiin tärkeänä; olihan se kansanedustaja-päätoimittaja Austerlitzin oma alue.

Toukokuussa ylivoimaisesti tärkein teema oli hallituksen vaihtuminen, jota käsiteltiin kuudessa pääkirjoituksessa ja kesäkuussa sen istunnon jälkeen, jossa Seipelin hallitus antoi julistuksensa. Toukokuussa istuntokertomukset olivat myös kohtuullisen laajoja; tilaa sai muun muassa sos. dem. puolueen kiireellinen kysymys 4.5. Kesäkuun pääteema oli ehdottomasti hallituksen finanssiohjelma ja sen kritiikki sos. dem. puolueen taholta. Kesäkuun lopussa etusijalle nousi liikennealan lakko (josta parlamentissa tuli puheenaihe), jota tuotiin hyvin näkyvästi esille (pääkirjoitukset 25.6., 26.6. ja 28.6.). Hallituksen finanssi- ja talouspolitiikka hallitsi edelleen heinäkuuta. Istuntoreferaatit olivat perusteellisia.

Elokuu oli lomakuukausi parlamentissa. Pääkirjoituksissa kommentoitiin lähinnä hallituksen tekemisiä. Syksyllä päiväjärjestykseen tuli Geneven sopimus ja -saneeraus. Tämä aihe hallitsi koko syksyn lehtikirjoittelua. Loka-marraskuu oli aivan poikkeuksellisen tiivis poliittisesti. Esillä oli paitsi Geneven sopimus ja -saneerausohjelma eri puoliltaan, sosiaalidemokraattisen puolueen tila yleisesti ottaen, puoluekokous sekä sen jälkeiset suuret mielenosoitukset (Geneven saneerauspolitiikkaa vastaan). Juuri tässä vaiheessa puolueen oppositiopolitiikka sai hyvin aggressiivisia (vallankumouksellisia) piirteitä. — Lokakuu ja marraskuu 1922 muistuttivat loka-marraskuuta 1905 ja loka-marraskuuta 1918. Joka tapauksessa puolueen agitaatioissa haluttiin luoda kuvaa vastaavasta kohtalokkaasta kehitysjaksosta työväenliikkeen (ja tasavallan) historiassa.

Marraskuussa parlamentissa käsittelyyn tullut Geneven sopimukseen liittynyt jälleenrakennuslaki (Wiederaufbaugesetz) oli oikeastaan marraskuun ainoa keskusteluteema niin päivänpolitiikassa yleisesti kuin AZ:n palstoilla. Joulukuussa se oli vielä jonkin verran esillä. Muuten joulukuussa käsiteltiin muun muassa vuokralaislakia, työttömyyden hoitoa ja vuoden viimeisenä asiana puolueen kiireellistä kysymystä.

Yleisesti voidaan todeta: kun kansallisneuvostossa tapahtui jotakin tärkeätä, se välittyi heti AZ:n lukijoille. Tärkeistä ja pitkistä istunnoista laadittiin seikkaperäiset kertomukset ja istuntoa kommentoiva pääkirjoitus. Niinpä kun tarkastellaan aikaisemmin esille tulleita yli neljän tunnin istuntoja, joissa useimmissa oli yksi hallitseva teema (vrt. liite 5), havaitaan, että kaikkia seurasi laaja lehtirefleksio; kaikista oli vähintään koko sivun kertomus ja yli puolesta välittömästi pääkirjoitus.¹¹⁴ Tämän työn puitteissa ei ole mahdollisuutta perusteelliseen sisältöanalyysiin. Seuraavassa on joitakin alustavia huomioita parlamenttipolitiikan välittymisestä.

Ensinnäkin on todettava, että AZ:n kirjoitukset kuvastivat parlamentti-instituution vakiintumista poliittisen elämän keskuksiksi ainakin tässä mielessä. Nopeasti parlamentaarisen politiikan ympärille muodostui asiantunteva keskustelu, vaikkakin on muistettava juuri AZ:n kohdalla muutaman avainhenkilön keskeinen rooli. Voi tietenkin kysyä,

114AZ 27.1., 11.2., 8.4., 20.5., 1.6., 10.6., 14.7., 18.7., 22.7., 25.7., 15.9., 13.10., 7.11., 8.11., 9.11., 15.11., 25.11., 26.11., 20.12. ja 31.12.1922.

minkäläinen vaikutus pienellä kirjasinkoolla painetuilla lähes suorilla parlamenttifereraateilla oli lukijakunnan valikoitumiseen; ketkä jaksoivat lukea usein välttämättäkin pitkästyttäviä parlamenttipuheita? Edelleen voidaan kysyä, miten suureksi lopulta muodostui ytimekkäämpien tulkintojen (pääkirjoitus, parlamenttikertomuksen johdanto) merkitys? Parlamenttikertomuksia AZ:ssa ja Reichspostissa tutkinut Sonja Lesjak painottaa päätoimittajien hyvinkin keskeistä henkilökohtaista merkitystä parlamenttikertomusten muotoon ja sisältöön.¹¹⁵ Kun ajatellaan esimerkiksi Bauerin poliittisen strategian logiikkaa, voidaan parlamenttikirjoitusten ainakin nähdä, kuten todettiin, soveltuneen hyvin hänen käsitykseensä demokratian luonteesta: oli luultavaa, jopa selvää, että vain valikoitunut yleisö oli mahdollista tavoittaa.

Kokonaan toisenlaisen merkityksen kirjoittelu saa kuitenkin, jos oletetaan parlamentaarisen keskustelun, toisin kuin tähän asti on tehty, nimenomaan kiinnostaneen lukijoita. On myös mahdollista ajatella, että perusteelliset referaatit — jopa valiokuntien kokouksista — kuvasivat parlamenttipolitiikkaan liittynyttä poikkeuksellista mielenkiintoa. Silloin huomio kiinnittyy muun muassa siihen, että jos/kun parlamenttipuhuja oletti kuulijakunnan lisäksi (laajan) lukijakunnan, toisen yleisön, tällöin puhe tietenkin oli hyvinkin suoraan paitsi keskustelupuheenvuoro istuntosalissa, myös agitatorinen teko. Ja koska toimituksellinen osuus oli suhteessa koko tekstivolyyymiin istuntoreflektiossa varsin pieni, korostuivat silloin puhujien omat kyvyt luoda kiinnostavaa poliittista draamaa. Tämä merkitsi myös epäilemättä (retorisesti) taitavimpien ja voimakkaimpien poliitikkojen nousua tässäkin suhteessa hallitsevaan rooliin.¹¹⁶

Kiintoisa kysymys edelleen lehdistöreflektionkin perspektiivistä on parlamentaarisen demokratian muodostumisen teema: parlamentaarisen politiikan kehukset, liikkuma-alue, ääriajat ja painopistealueet sekä ‘alapuolella’ että ‘yläpuolella’ olivat muodostumassa. Jo mainittu valiokuntatyön aktiivinen seuranta kuvasti osaltaan itse valiokuntainstituution väljyyttä: vuosien 1918-19 valtakunnanneuvosto, jolla oli peräti hallitusvalta, oli formaalisesti väliaikaisen kansalliskokouksen valiokunta; finanssi- ja budjettivaliokunnan (FBA) poikkeuksellisen keskeinen merkitys on todettu; Geneven sopimuksen jälkeen muodostettu ylimääräinen kabinettineuvosto oli myös valiokunta. Valiokuntien tekemisiä seurattiin aktiivisesti. Vähintäänkin viikoittain oli luettavissa valiokunta uutisia. Esimerkiksi tammikuussa seurattiin suorastaan poliittisena jatkokertomuksena niin sanotun Gürtlerin-Waneckin -afäärin käsittelyä kansallisneuvoston tutkintavalikunnassa (Untersuchungsausschuss).¹¹⁷ Maaliskuussa tärkeänä noteerattiin

115 Lesjak 1985, 53.

116 Oman jännittävän muutoksen parlamenttipolitiikkaan toivat 20-luvun lopulla yleisesti Euroopassa aloitetut parlamentti-istuntojen radioinnit. Niihin suhtauduttiin varovaisesti. Esimerkiksi Suomessa Yleisradio lähetti perustamisvuonnaan 1926 kaksi istuntoa ja seuraavana vuonna jälleen vain kaksi; (parlamentti)politiikkaa haluttiin tuoda hyvin maltillisesti koteihin. Siitä, että kuuntelijat kuitenkin olivat odottaneet eduskuntakeskusteluja, kertoo se, että toisen maailmansodan jälkeen aloitetut Pienoisparlamentti -ohjelmat keräsivät radioiden ääreen suuria kuuntelijajoukkoja. (Lyytinen, Eino-Vihavainen, Timo, Yleisradion historia, 1. osa: 1926-1949, Yleisradio Oy 1996, 32, 61, 262)

117 AZ, 19.1.1922, 20.1.1922, 21.1.1922, 25.1.1922, 26.1.1922. Viimeisessä numerossa valiokuntakertomus julkaistiin sivun mittaisena artikkelina.

budjettivaliokunnan budjettikäsittely.¹¹⁸ Toukokuussa päiväjärjestyksessä ollutta painovapauslakia tarkasteltiin sen valiokuntakäsittelyvaiheessakin jo kokonaisen sivun veran 7.4.1922.¹¹⁹

Esimerkit — ja myöhemmin kabinettineuvosto erityisesti — kuvastivat parlamenttipolitiikan suhteellista liikkuvuutta; politiikan paikka ymmärrettiin vaihtelevaksi. Yhtäältä oli kysymys ehkä yksinkertaisesti parlamentti-instituution muotojen vakiintumattomuudesta; ei ollut sellaista poliittista historiaa, joka olisi osoittanut automaattisesti, mihin politiikan polttopiste kulloinkin sijoittui. Toisaalta kysymys oli myös varmasti tietynlaisesta varuillaan olostä, mikä liittyi myös edelliseen: salaisen kabinettipolitiikan traditiot olivat vahvemmat kuin parlamentaarisen julkisuuspolitiikan. Oli kokemusta siitä, että juuri kulissien takana tehtiin tärkeitä päätöksiä.

Toisessa suhteessa parlamenttipolitiikan ja -instituution muodostumisproblematiikkaan liittyi parlamentin vallankumousherkkyyks (parlamenttipolitiikan yläpuoli). Tämä oli tietenkin juuri sosialistisen parlamenttipolitiikan kriittinen kohta (edelleen). Lokamarraskuussa 1922 parlamentti näyttää nopeasti muuntuneen ikään kuin vallankumouksellisen toiminnan keskusnäyttämöksi, kun tarkastellaan lehtikirjoituksia: Geneven saneerauspolitiikan (parlamentaarinen) rakentuminen oli ydinasia, jonka kehyksinä lehden sivuilla kuitenkin olivat sosiaalidemokraattien antamat julistukset — loka-kuun puolivälissä oli puoluekokous — ja suuret mielenosoitusraportit ja niitä koskevat ilmoitukset etusivulla tärkeimpien poliittisten kommenttien rinnalla.¹²⁰

Mielenosoitukset suuntautuivat konkreettista parlamentissa käsittelyssä ollutta lainsäädäntöä vastaan ja ne sijaitsivat fyysisesti parlamentin läheisyydessä: “Tänään sunnuntaina aamupäivällä osoittavat Wienin sosiaalidemokraattiset työläiset ja toimihenkilöt mieltään Raatihuoneen aukiolla. Tasavallan pettämistä vastaan! Saksalaisen Itävallan orjuuttamista vastaan! Työläisille vihamielistä Seipelin finanssiohjelmaa vastaan!”¹²¹

Viikkoa myöhemmin, kun jälleenrakennuslaki oli parlamentin käsittelyssä, julkaistiin sosiaalidemokraattien pääalustuksen pitäen Dannebergin puhe suurin otsikoin poikkeuksellisesti: “Die sozialdemokratische Kritik an dem Wiederaufbaugesetz. Die Rede des Abgeordneten Dr. Danneberg”.¹²² Puhe ei ollut mikä tahansa parlamenttipuhe; se esitettiin suoraan vallankumouksellisenä tekona parlamentin näyttämöllä (puhe oli yksi vuoden pisimpiä; se myös julkaistiin kirjasena). Hieman vastaavalla tavalla suurin otsikoin oli julkaistu jo Bauerin finanssipoliittinen puheenvuoro kansallisneuvostossa 15.9.1922 liittokanslerin palattua sopimusmatkaltaan.¹²³

118AZ, 15.3.1922, 18.3.1922, 29.3.1922.

119AZ 7.4.1922.

120AZ 27.10.1922, 28.10.1922, 29.10.1922, 30.10.1922.

121AZ 29.10.1922, etusivu; suuri kahden palstan ilmoitus, jonka vieressä pääkirjoitus: “Die Verschwörung gegen das Parlament”. Parlamenttirakennus ja raatihuone sijaitsevat Wienissä vierekkäin.

122AZ 7.11.1922.

123AZ 15.9.1922. “Die Lage Oesterreichs. Die innere Wirtschaft und die ausländische Kredite. — Rede Bauers im Nationalrat”.

KANSANPARLAMENTISTA KABINETTINEUVOSTOON

Otto Bauer oli siirtymisstrategi. Hänelle oli ominaista pyrkiä jäsentämään sitä historiallista, yhteiskunnallista ja poliittista tilaa, joka oli kapitalismin ja sosialismin välissä. Sosialismiin siirtyminen oli Bauerille poliittis-strateginen kysymys. Tässä tutkimuksessa Bauerin poliittista strategiaa on tulkittu parlamenttistrategiana. On selvää, että parlamenttistrategia ei peitä koko strategiaa, mutta se valaisee varmasti paremmin kuin muu näkökulma useita sen ydinkohtia ja painopistealueita. Parlamenttistrategia on asianmukaisin tapa lähestyä Baueria poliittisena toimijana.

Tarkastellulla jaksolla Bauer ei luonut yhtenäistä parlamenttiteoriaa eikä myöskään voida löytää kompaktia parlamenttistrategiaa ymmärrettynä tietynlaisena teoreettisena systeeminä tai mallina: Bauerin parlamenttistrategian ominainen piirre oli tilannetietoinen joustavuus ja sen aktiivinen poliittinen soveltaminen; poliittisten reaali-teettien tulkitseminen ja johtopäätösten tekeminen olivat hänelle aina vähintäänkin yhtä tärkeitä kuin teorian tai ohjelman luominen. Kuitenkin hänellä oli voimakkaammin kuin muilla ajan poliitikoilla linjanmäärittelijän rooli. Hänen tehtävänsä oli perustella ja selittää puolueensa vallankumouksellinen politiikka. Kun Bauerin parlamenttistrategiaa tarkastellaan yleisimmästä näkökulmasta, nousevat sen peruselementteinä esille tällöin: 1) suunta yhteiskunnalliseen vallankumoukseen, 2) poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvatuksen ajatus ja 3) demokraattisen sosialismin luominen.

Yhteiskunnallinen vallankumous. Bauer pyrki jäsentämään poliittisen ja yhteiskunnallisen vallankumouksen välistä suhdetta. Hänen parlamenttistrategiansa ei avaudu pelkästään poliittisena teoriana tai ohjelmana. Yhteiskunnallinen (vallankumous, demokratia) oli strategiassa aina mukana. Vasta yhteiskunnallinen vallankumous oli kokonainen, eikä parlamenttitoiminnalla voinut olla tästä viitekehyksestä irrallaan mieltä. Niinpä parlamentaarisen työn piti rakentua yhteiskunnallisten suhteiden analyysiin ja sen piti tähdätä näiden suhteiden muuttamiseen. Siten esimerkiksi vaalit eivät olleet merkitykselliset vain poliittisten voimasuhteiden mittaajina ja legitimoijina, vaan niiden yhteydessä aivan erityisesti oli mahdollista tehdä vallankumouksellista työtä. Vaaleista voitiin myös tehdä johtopäätöksiä siitä, mihin politiikan painopisteet tuli asettaa, oli mahdollista arvioida, minkälainen oli väestön poliittisen tietoisuuden rakenne ja minkälainen työläisten poliittisen tietoisuuden taso. Yleisen äänioikeuden merkitys vallankumousstrategiassa oli sen avaamassa mahdollisuudessa kirkastaa parlamenttivaalien ja -työn kautta valtavan suurelle uudelle äänestäjäjoukolle yhteiskunnallisten suhteiden olemusta ja luoda näille ihmisille tulevaisuus yhteiskunnallisessa vallankumouksessa. Vallankumouksellisen sosialismin näkökulmasta yleinen äänioikeus oli pitkä askel lähemmäksi vallankumousta eikä pelkästään — esimerkiksi — poliittista tasa-arvoa ja demokratiaa.

Koska yhteiskunnallisen perspektiivi antoi politiikan suunnan, oli johdonmukaista rakentaa myös hallituspolitiikka yhteiskunnallisten suhteiden tulkinnan perustalle; koalitiopolitiikan vaihtuminen oppositiopolitiikaksi Bauerilla 1919-20 lepäsi aivan

ratkaisevasti yhteiskunnallisen vallankumouksen jatkumisen perspektiivin varassa: hän tulkitsi tilanteen sosiaalidemokraattien kannalta siinä määrin positiiviseksi, että oli mahdollista huoletta luopua hallitusvallasta; tasavalta sinänsä oli sosiaalidemokraattien suuri voitto; hallituspolitiikan muutos ei merkinnyt tasavallan luoneiden ja luomien yhteiskunnallisten suhteiden kaatumista, eikä se voinut pelkästään kääntää kehityksen suuntaa, kehitystä poliittisesta yhteiskunnalliseen vallankumoukseen.

Kasvatus. Yhteiskunnallisen vallankumouksen valmistelemiseen sisältyi luokkatietoisien väestön, sosiaalidemokraattien, kasvattaminen. Parlamenttitoiminta oli Itävallan sosialistien kasvatusetoksen tärkeä osatekijä. Ennen ensimmäistä maailmansotaa parlamenttityössä tämä näkökohta oli tärkein, koska parlamentin poliittinen painoarvo kaksoismonarkiassa oli vähäinen. Kuitenkin työväenliikkeen voittaman yleisen äänioikeuden ja sen luoman kansanparlamentin ympärille ryhdyttiin rakentamaan eräänlaista menestyskertomusta: yleinen äänioikeus ja parlamenttireformi olisivat voitokkaan historian alku, uuden vallankumouksellisen kauden esihistoria; työväenliike edusti suhteessa menneisyyden voimiin tulevaisuutta; kehityksen suunta oli kohti demokratiaa, tasavaltaa, proletarisen parlamentarismen aikakautta, kohti sosialistista yhteiskuntaa.

Työväenliikkeen menestyskertomukseen sisältyi poliittis-taktisesti ajatus parlamentaarisen toiminnan ja ulkoparlamentaarisen taistelun menestyksekkäästä kombinoinnista. Äänioikeus saavutettiin joukkomielenosoitusten säestäminä, samoin sitten tasavalta syntyi parlamentin toimiessa päänäyttämönä kansanjoukkojen liikehtiessä sen ympärillä. Vielä syksyllä 1922 sosiaalidemokraatit Bauerin johdolla pyrkivät käymään puolustustaisteluun Geneven sopimusta vastaan lokakuun 1905 ja lokakuun 1918 keinoin, aseet tehokkaasti ja näyttävästi yhdistäen. Ei ollut kuitenkaan samantekevää, milloin ja miten tällaista taistelua käytiin. Syksyn 1911 mielenosoitukset olivat huono esimerkki aseiden yhdistämisen taktiikasta. Nämä mellakat osoittivat Bauerille, että suuret joukot eivät kyenneet ymmärtämään joukkotaistelun merkitystä oikein. Joukkojen kasvattamiseksi tarvittiinkin luottamusmiehiä, joiden tehtävänä oli tulkita ja ohjata kehitystä. Tasavallan perustamisessa näillä luottamusmiehillä olikin avainrooli kansanjoukkojen ja toimeenpanevan hallituksen välissä.

Reformipolitiikka kuului osana vallankumoukselliseen kasvatusideaan. Reformit osoittivat paitsi kehityksen suunnan, ne kasvattivat myös itseluottamusta jatkaa yhteiskunnallista taistelua; työväestölle sosiaalidemokraattien voittamat uudistukset osoittivat, kuka sen etujen puolesta toimi. Syksyllä 1920 Bauer uskoi päästyn niin pitkälle reformihistoriassa, että sosialistien esittämä vaihtoehto oli tullut reaalipoliittiseksi malliksi: suurimmalle osalle ihmisistä ei pitänyt olla enää epäselvää, mitä sosialismi saattoi merkitä ja antaa. Siten oppositioasemaan asettautuminen oli, jos ei houkuttelevaa, niin ainakin turvallista.

Demokraattinen sosialismi. Demokratia ei Bauerille milloinkaan merkinnyt sosialismia; toisaalta sosialismia ei voinut olla ilman demokratiaa. Läntisessä Euroopassa demokratia kuului erottamattomana osana modernin kehitysprojektiin, jonka piti kristallisoitua sosialismina. Jos sosialistit luopuisivat demokratiasta, ne antaisivat silloin pois jotakin itsestään (vrt. äänioikeustaistelu); työväenliike oli kasvanut demokratian mukana. Bauerin demokratia-ajattelu oli jatkuvasti tekeillä; demokratia ei ollut Bauerille riippumaton yhteiskunnallinen arvo, joka olisi voitu lopullisesti määritellä.

Demokratiaan sisältyi Bauerilla yhteiskunnallisen vuoropuhelun ajatus; demokratia oli syntynyt tässä vuoropuhelussa ja kehittyisi siinä edelleen. Demokratia oli monarkisessa ja autokraattisessa viitekehyksessä eri asia kuin tasavallassa. Demokratia ei ollut pelkästään välineellinen arvo, mutta poliittinen demokratia (ja parlamentarismi) esimerkiksi oli väline yhteiskunnallisen demokratian saavuttamiseksi.

Demokratiaan opittiin. Äänioikeusuudistuksesta alkaen demokratian varsinainen (ja monarkian oloissa myös ainoa) foorumi oli parlamentti. Se oli yhteiskunnallisen vuoropuhelun päänäyttämö, jossa enemmistö ja vähemmistö keskustelivat. Vallankumouksellisessa tilanteessa parlamentista tuli luonnollinen poliittisen toiminnan keskus, koska se edusti samalla kertaa jatkuvuutta ja tulevaisuutta. Poliittinen demokratia alkoi liikkua yhteiskunnallisen suuntaan; vallankumouksellisessa tilanteessa toimeenpantiin suuria yhteiskunnallisia reformeja, joiden oli määrä avata yhteiskunnallisen vallankumouksen kausi, sosialismin toteuttaminen määrätietoisesti ja suunnitelmallisen lainsäädäntö- ja hallintotyön kautta. Toimeenpaneva hallitus, joka vuonna 1918 oli suoraan kansalliskokouksesta lähtöisin (sen valiokunta), toimi välittömässä, päivittäisessä yhteydessä joukkojen kanssa; Bauer rakensi funktionaaliseksi demokratiaksi nimittämänsä ajatusmallin, jossa sosiaalidemokraattisilla luottamusmiehillä oli avainrooli. Funktionaalinen demokratia merkitsi suurta askelta sosialismia kohti nimenomaan mentaalisisällä tasolla: joukot saattoivat tuntea pystyvänsä säätämään hallituksen kurssin. Parlamentaarisen demokratian ideaali toteutui siinä marxismin perustajienkin esittämässä mielessä, että toimeenpanevaa valtaa oli mahdollisimman paljon yhteiskunnan perustasolla.

Tässä tutkimuksessa on haluttu edetä syvemmälle käytännönpolitiikkaan kuin Bauer-tutkimuksessa on ollut tapana; on haluttu tutkistella sitä ajatusrakennelmaa, että Bauerin tai austromarxistien teoreettinen ja poliittinen toiminta olisivat olleet ristiriidassa. Tällainen ristiriitamalli tai konfliktioletus on osoittautunut ymmärtämisen esteeksi. Ainakaan parlamentaarikko-Bauerista ei voida rekonstruoida teoreetikkoa ja käytännönpolitiikkaa. Ulkoministerinä Bauer oli ensisijaisesti vallankumousohjelmansa (joka tuolloin oli Saksaan liittyminen) toteuttaja. Koska ohjelma ei onnistunut, hän erosi. Oppositiojohtajana kansallisneuvostossa ensimmäisellä lainsäädäntökaudella hän toimi analyttisesti ja kriittisesti luoden vaihtoehtoisen finanssipolitiikan, jonka tarkoitusperät eivät voineet jäädä kenellekään epäselviksi; hän toimi ei niinkään valtion kuin sosiaalidemokraattisen tasavallan pelastamiseksi. Syksyllä 1922 luotu parlamentti-keskeinen vallankumousnäytelmä merkitsi sosialistien vallankumousmallin (uudelleen)toimeenpanemista. Myös niin sanottu kabinettineuvosto voidaan nähdä vallankumousvuosien jatkoksena (vrt. Staatsrat). Normaalista parlamentarismista meidän näkökulmastamme ei tuolloin Itävallassa edustanut kukaan. Parlamentaarisen politiikan paikka vaihteli suuresti kansan ja kabinettiherrojen välillä; parlamentarismi oli sitä, miksi sen varsin pieni eliitti tulkitsi. Parlamentarisella demokratialla oli Itävallan tasavallan alkuvuosina vain vähän elintilaa. Sosialistien tavoitteena saattoi olla vain elintilan säilyttäminen; siihen kuului (myös) kabinettipolitiikointi.

Bauerin poliittista ajattelua ja toimintaa on tarkasteltava historiatietoisesti, on pidettävä mielessä, mihin hän katsoi: yhtäältä hän loi tulevaisuudenodotuksia ja toisaalta hän vaali ja rakensi sosiaalidemokraattista kertomusta. Hänelle oli ominaista poliittis-historiallinen synteessin rakentaminen. Siihen sisältyi voimakas optimismi, jonka

perustana olivat paitsi historialliset voitot sinänsä, myös austromarxistien yhteiskunta-teoria: ennen muuta ajatus yhteiskunnallistuneesta ihmisestä antoi teoreettista perusvarmuutta; finanssipääoman teoria lisäsi sitä. Bauer tuli vakuuttuneeksi siitä, että moraalinen valintatilanne kapitalistisen ja sosialistisen yhteiskuntamallin välillä oli — viimeistään vallankumouksessa 1918-20 — muuntunut aidosti poliittiseksi valintatilanteeksi. Itävallassa punnukset olivat varsin tasan; vasta Geneven sopimus koetteli kehkeytynyttä asetelmaa. Tällöin myös Bauer myönsi yhteiskunnallisen ja poliittisen aloitteen siirtyneen porvaristolle. Aikaisintaan tästä voitaisiin katsoa sosialistien siirtyneen jossakin määrin passiiviseen odotteluun, mutta 'austromarxismille ominaisena strategiana' sitä ei voida pitää.

Bauerin parlamenttistrategiaa on tässä tutkimuksessa tarkasteltu teorian ja arkipolitiikan yhteenvetämisen kannalta. Teoreettisesti strategia eräällä tavalla huipentui funktionaalisen demokratian ajatukseen; se kulminoi paitsi Bauerin demokratia-käsityksen, myös hänen toimeenpanevaan valtaan kohdistuneet pohdiskelunsa. Toimeenpanevan vallan luonne ja muodot oli tärkeä kysymys Bauerille, niin kuin se oli ollut Marxille ja Engelsillekin; tämän tutkimuksen kuluessa tämä tematiikka on noussut odotettua vahvemmin esille ja täsmentynyt: edustajainhuoneen puolustaminen byrokraattisia hallituksia vastaan (1907-1914) (kamppailu jarruttamista vastaan), hallitusvallan rakentaminen kansalliskokouksen sisältä (Staatsrat, 1918), oppositiopolitiikan perustelu ja rakentaminen (1919-1922), kabinettineuvosto (1922). Kuten todettiin, funktionaalisen demokratian mallissa toimeenpanevaa valtaa jakaantui ja siirtyi sosiaalidemokraattisten luottamusmiesten kautta varsinaisen hallitusvallan rajojen yli. Bauerille sosialismin olemus oli olennaiselta osaltaan juuri tätä, demokratian liikettä yhteiskunnan syvyys-suunnassa: niiden ihmisten lisääntymistä, jotka todella saattoivat yhteiskunnassa ja valtiossa päättää tai ainakin tuntea sääätävänsä. Parlamentarismien spesifi (hallitus-valta)problematiikka oli Bauerille myös tärkeä.

Teorian ja arkipolitiikan yhdistämisen näkökulmasta avautuu ovia modernin politiikan synnyn ymmärtämiseen yleisemmin. Havaitaan, että parlamentaarisen demokratian tai parlamentarismien kehittyminen on edellyttänyt vallankumousteorian antamia sytykkeitä. Keskustelua parlamentaarisesta demokratiasta ei voi ymmärtää ilman vallankumousteorian viitekehystä, ainakaan jos huomioidaan sosialistien näkemyksiä. Parlamentaarinen demokratia ei ole kehittynyt ikään kuin omalakisesti, itsestään tai riippumatta poliittisesta kontekstista, jonka olennaisen osan muodosti vallankumouksellinen edistysajattelu, jota muun muassa Bauer edusti. Kun parlamentti nähdään puhumisen, erityisesti julkisen mielipiteenmuodostuksen foorumina, havaitaan Bauerin pyrkineen tekemään parlamentista vallankumouspuheen näyttämön. Näin tulkiten 'reformatorinen' puhe muuttui vallankumouksen aktioksi.

Vaikka politiikka parlamentaarisen demokratian kehittymisen myötä tuli arkisemmaksi, ei idealismi siitä, ei sen sisältäkään hävinnyt. Poliitiikan kehittyminen edellytti idealismia, mutta toisaalta tämä on epäilemättä altistanut järjestelmän kriisiytymiselle (aika ajoin). Idealismi on koetellut parlamentarismien rajoja, jolloin se on myös ollut aina sisäinen uhka vallitsevalle parlamentaarisen demokratian konseptiolle.

Arkipolitiikan näkökulmasta uutta ja kiinnostavaa on ollut panna merkille 'puhtaan politikoinnin' osuus: Bauer etsi politiikan tapahtumapaikkaa; parlamenttitoiminnan

oikea kohdentaminen oli politiikan (paikan) määrittymisen kannalta tärkeää; finanssi-politiikka oli ehkä vilpittömpää, mutta joka tapauksessa häikäilemättömän tarkoitushakuista (paitsi tasavallan pelastaminen, siihen sisältyi keskiluokkaisten äänestäjien houkuttelu); valiokuntia tai muita vallan kabinetteja ei kierretty, päinvastoin. Arkipolitiikkaan liittyi myös parlamentaarisen politiikan käytännöllinen luomistehtävä. Itävallan tasavallan alkuvuosina parlamentarismi oli epäilemättä — edelleen — elitististä. Bauer kuului itse tämän eliitin kärkeen. Hän ei myöskään peitellyt sitä, että asiantuntemus ja osaaminen olivat parlamentarismin ehtoja. Tämä oli luultavasti hänen vakaumuksensa ja maailmankatsomuksensa mukaista. Mutta asialla oli myös historiallinen puolensa: keisarillinen byrokratia ja monarkismi olivat vielä voimissaan; vain osaava ja määrätietoisesti toimiva parlamentaarikkojoukko saattaisi ne selättää.

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET

AZ	Die Arbeiter-Zeitung
ADÖ	Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich
BGBI	Bundesgesetzblatt
B-VG	Bundesverfassungsgesetz
CSP	Christlichsoziale Partei
Ed. PV-Prot.	Edition Parteivorstandsprotokolle
GDVP	Grossdeutsche Volkspartei
IISG	Internationaal Instituut voor sociaale geschiedenis
Konst. NV	Konstituierende Nationalversammlung
NZ	Die Neue Zeit
OBW	Otto Bauer Werkausgabe
Prov. NV	Provisorische Nationalversammlung
SDAP(Ö)	Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschösterreichs
Sten. Prot.	Stenographische Protokolle
VGA	Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

A. LÄHTEET

1. *Julkaisemattomat lähteet*

Internationaal Instituut voor sociale geschiedenis (IISG), Amsterdam

Karl Kautsky-Nachlass, Briefe von Otto Bauer an Karl Kautsky, Briefe Nr. 463-534, 1904- (Mf)

Universität Linz, Institut für Neuere Geschichte und Zeitgeschichte

Edition Parteivorstandsprotokolle der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Österreichs (SDAPÖ) 1897-1918, Bde 1-2. Bearbeiterin Gabriella Hauch — Projektleiter Rudolf G. Ardelt, Linz, o.J.

Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung (VGA), Wien

Otto Bauer-Nachlass, Briefe von und an Otto Bauer, Briefe Nr. 3/306-3/380, 1909-1938

Sitzungsprotokolle Parteivorstandes 1916-1921

Sozialdemokratischer Parlamentsklub 1917-1923

2. *Julkaistut lähteet*

2.1. *Pöytäkirjat, kertomukset*

Index zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates,

— XXI. Session (1911-1914), Wien 1914

— XXII. Session (1917-1918), Wien 1920

Index zu den stenographischen Protokollen der Provisorischen Nationalversammlung Deutschösterreichs. 21. Oktober 1918 bis 16. Februar 1919, Wien 1919

Index zu den stenographischen Protokollen der Konstituierenden Nationalversammlung der Republik Österreich. 4. März 1919 bis 9. November 1919, Wien 1920

Index zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates.

— I-IV Gesetzgebungsperiode, Wien 1923-1933

Protokoll über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten in Wien vom 30. Okt. bis zum 2. Nov. 1905, Wien 1905

- Protokoll über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten in Wien vom 30. Sept. bis 4. Okt. 1907, Wien 1907
- Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten in Innsbruck vom 29. Okt. bis 2. Nov. 1911, Wien 1911
- Protokoll des Parteitages im Jahre 1912. Die Verhandlungen der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten vom 31. Okt. bis zum 4. Nov. 1912 in Wien, Wien 1912
- Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten in Wien vom 19. bis 24. Okt. 1917, Wien 1918
- Sozialdemokratischer Verband (Klub-Protokolle; "Deutscher Klub"), 14.6.1907 bis 28.3.1911, Heft 3
- Sozialdemokratischer Verband (Klub-Protokolle; Verbands-Vorstand), 14.6.1907 bis 27.10.1909, Heft 2
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates,
- XVI. Session (im Jahre 1906), Wien 1906
 - XVIII. Session (im Jahre 1909), Wien 1909
 - XIX. Session (im Jahre 1909), Wien 1909
 - XXII. Session (im Jahre 1917), Wien 1917
- Stenographische Protokolle der Provisorischen Nationalversammlung Deutsch-österreichs 1918-1919, Wien 1919
- Stenographische Protokolle der konstituierenden Nationalversammlung (Deutsch-) Österreichs 1919-1920, Wien 1920
- Stenographische Protokolle des Nationalrates. Erste Gesetzgebungsperiode, 10.11.1920-20.11.1923
- Die Tätigkeit des Sozialdemokratischen Verbandes im Abgeordnetenhaus,
- 1. Heft, Wien 1909
 - 2. Heft, Wien 1909
 - 3. Heft, Wien 1910
- Die Tätigkeit der sozialdemokratischen Abgeordneten in der Provisorischen Nationalversammlung der Republik Österreich, Wien 1919
- Verhandlungen des Parteitages der Österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld (30./31. Dezember 1888 und 1. Januar 1889), Wien: L.A. Bretschneider, 1889

2.2. *Lait*

Beschluss der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich vom 30. Oktober 1918 über die grundlegenden Einrichtungen der Staatsgewalt, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, Jg. 1918

Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, Jg. 1922, 169. Stück, 844. Bundesverfassungsgesetz: Ausserordentliche Vollmachten der Bundesregierung gemäss dem Genfer Protokolle Nr. III (Ausgegeben am 3. Dezember 1922)

Gesetz vom 12. November 1918 über die Staats- und Regierungsform von Deutschösterreich, StGBI für den Staat Deutschösterreich, Jg. 1918

Reichsgesetzblatt für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder, IX. Stück (15.-17.), 30.1.1907

Reichsgesetzblatt, IX. Stück, 17. Gesetz vom 26. Jänner 1907 (Reichsratswahlordnung)

Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, Jg. 1920, 140. Stück, Nr. 450, 1. Oktober 1920 (Bundesverfassungsgesetz) (Ausgegeben am 5. Oktober 1920)

2.3. *Lehdet*

Die Arbeiter-Zeitung 1907-1923

Der Kampf 1907-1923

Die Neue Zeit 1904-1914

Die Wiener Zeitung 1907

2.4. *Lähdejulkaisut, käsikirjat*

Victor Adler. Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky sowie Briefe von und an Ignaz Auer, Eduard Bernstein, Adolf Braun, Heinrich Dietz, Friedrich Ebert, Wilhelm Liebknecht, Hermann Müller und Paul Singer. Gesammelt und erläutert von Friedrich Adler. Hrsg. von Parteivorstand der Sozialistischen Partei Österreichs, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1954

Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe. Hrsg. von Friedrich Adler, Heft VII-VIII, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1929

Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ),

— Bd. 1: Selbstbestimmung der Republik. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Hrsg. von Klaus Koch, Walter Rauscher und Arnold Suppan, Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München, Oldenbourg, 1993;

— Bd. 2: Im Schatten von Saint-Germain. 15. März 1919 bis 10. September 1919. Hrsg. von Klaus Koch u.a., Wien 1994

Austerlitz spricht. Ausgewählte Aufsätze und Reden von Friedrich Austerlitz, Wien 1931

- Otto Bauer Werkausgabe, 1-9. Hrsg. von der Arbeitsgemeinschaft für die Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung, Red. Hugo Pepper, Wien: Europaverlag, 1975-1980 (OBW)
- Dokumentation zur österreichischen Zeitgeschichte 1918-1928. Hrsg. von Christine Klusacek u. Kurt Stimmer, Wien: Jugend und Volk, 1984
- Die Mitglieder des österreichischen Nationalrates 1918-1968. Hrsg. von der Kanzlei des Präsidenten des Nationalrates, Wien 1968
- Neck, Rudolf, Arbeiterschaft und Staat im Ersten Weltkrieg 1914-1918 (A. Quellen), I, Wien 1964
- Quellen zum Österreichischen Verfassungsrecht (1920). Die Protokolle des Unterausschusses des Verfassungsausschusses samt Verfassungsentwürfen mit einem Vorwort, einer Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von Felix Ermacora (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Ergänzungsband VIII: Quellen zum Österreichischen Verfassungsrecht (1920)), Wien: Ferdinand Berger & Söhne OHG, 1967
- Karl Renner. Porträt einer Evolution. Hrsg. von Heinz Fischer, Wien: Europa Verlag, 1970
- Zum Wort gemeldet. Otto Bauer. Hrsg. und eingel. von Heinz Fischer, Wien: Europa Verlag, 1968
- Österreich. Freies Land, freies Volk. Dokumente, Hrsg. Von Bundesministerium für Unterricht, Wien 1957
- Österreichische Parteiprogramme 1868-1966. Hrsg. von Klaus Berchtold, Wien: R. Oldenbourg, München, 1967
- Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, Hrsg. Von der k.k. Statistischen Zentralkommission,
- XXVI. Jg. 1907, Wien 1908
- XXX. Jg. 1911, Wien 1912
- 2.5. *Bauerin tekstiit (kirjat, pamfletit ja artikkelit sekä julkaistut puheet pl. parlamenttipuheet):*
- Acht Monate auswärtiger Politik, OBW 2, 185-197 (Rede, gehalten am 29. Juli 1919, Wien 1919)
- Die alte und die neue Linke, OBW 8, 1021-1037 (Der Kampf, Bd. 13, 1920)
- Die Arbeiterklasse und die Schutzzölle, OBW 7, 806-825 (Die Neue Zeit 1905)
- Der § 14 und die Obstruktion, OBW 8, 778-782 (Der Kampf, Jg. 1912/13)
- “Austromarxismus”, OBW 8, 11-14 (Arbeiter-Zeitung 3.11.1927)
- Otto Bauer über die wirtschaftliche und die politische Lage Österreichs, Rede, OBW 6, 756-767 (Arbeiterwille, Graz, 18.6.1922)

Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik, OBW 1, 829-885 (Berlin 1912)

Bemerkungen zur Nationalitätenfrage, OBW 7, 938-953 (Die Neue Zeit 1908)

(Nimim. Heinrich Weber), Die Bolschewiki und wir, OBW 8, 919-932 (Der Kampf, Jg. 1918)

Bolschewismus oder Sozialdemokratie?, OBW 2, 223-357 (Wien 1920)

Die burgenländische Frage und die Sozialdemokratie, Rede, OBW 6, 746-748 (AZ, 28.8.1921)

(Nimim. Karl Mann), Deutschland und wir, OBW 8, 955-971 (Der Kampf, Jg. 1918)

Deutschland und wir, OBW 7, 279-282 (AZ 16.10.1918)

Der deutschösterreichische Staat, OBW 7, 269-274 (AZ 13.10.1918)

Die Einheit des deutschen Sozialismus, OBW 8, 208-217 (Der Kampf, Jg. 1908/09)

Ententehilfe oder deutsche Hilfe?, Rede, OBW 6, 293-296 (AZ, 11.6.1922)

Das Finanzkapital, OBW 8, 377-387 (Der Kampf, Jg. 1909/10)

Die Finanzpolitik der bürgerlichen Koalition und die Arbeiterschaft, Rede, OBW 6, 743-744 (AZ, 19.7.1921)

Die Gefahren des Reformismus, OBW 7, 1040-1048 (Die Neue Zeit 1913)

Der Genfer Knechtungsvertrag und die Sozialdemokratie. Rede des Abgeordneten Otto Bauer auf dem sozialdemokratischen Parteitag in Wien am 14. Oktober 1922, OBW 2, 461-487 (Wien 1922)

Geschäftsordnungsreform oder Absolutismus, OBW 8, 829-843 (Der Kampf, Jg. 1913/14)

Das Gleichgewicht der Klassenkräfte, OBW 9, 55-61 (Der Kampf, Jg. 1924)

Die Grundfrage unserer Taktik, OBW 8, 805-828 (Der Kampf, Jg. 1913/14)

Die Kolonialpolitik und die Arbeiter, OBW 7, 826-844 (Die Neue Zeit 1905)

Koalitionsregierungen und Klassenkampf, OBW 7, 611-619 (Freiheit, Berlin 3.1.1922)

Kraus, Siegmund, Kinderarbeit und gesetzlicher Kinderschutz in Österreich, Die Neue Zeit, 22. Jg., 2. Bd. (Rez.)

Die Kredite und die Arbeiterschaft, Rede, OBW 6, 751-756 (AZ, 23.2.1922)

Kreisarbeiterrat, Rede, OBW 6, 283-284 (AZ, 12.6.1921)

Kreisarbeiterrat (Besprechung der politischen Lage), Rede, OBW 6, 288-290 (AZ, 3.12.1921)

Der Kreisarbeiterrat über die politische Lage, Rede, OBW 6, 278-279 (AZ, 7.4.1921)

Krieg oder Friede in den Gewerkschaften?, OBW 1, 761-783 (Wien 1910)

Die Lebensmittelteuerung und Wohnungsnot, OBW 5, 31-55 (Parteitag 1911)

Lehren und Wirkungen der Wahlen, Rede, OBW 6, 735-743 (AZ, 20.10.1920)
 Die Lehren des Zusammenbruchs, OBW 8, 250-258 (Der Kampf, Jg. 1908/09)
 (Nimim. Friedrich Schulze), Marx oder Radetzky?, OBW 8, 972-996 (Der Kampf, Jg. 1918)
 Marx' Theorien der Wirtschaftskrisen, OBW 7, 790-806 (Die Neue Zeit 1905)
 Marx und Darwin, OBW 8, 191-203 (Der Kampf, Jg. 1908/09)
 Marxismus und Ethik, OBW 7, 870-890 (Die Neue Zeit 1906)
 Max Adler. Ein Beitrag zur Geschichte des Austromarxismus, OBW 9, 752-761 (Der Kampf 1937)
 Nach dem Balkankrieg, OBW 8, 746-762 (Der Kampf, Jg. 1912/13)
 Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, OBW 1, 49-622 (2. Aufl., Wien 1924, 1. Aufl., Wien 1907)
 Ein Nationalitätenprogramm der "Linken", OBW 8, 947-954 (Der Kampf, Jg. 1918, Red. Bauer)
 Das neue Europa, OBW 7, 283-287 (AZ 17.10.1918)
 Orientalische Revolutionen, OBW 8, 569-582 (Der Kampf, Jg. 1911/12)
 Das Parlament und der Arbeiterschutz, OBW 5, 59-82 (Parteitag 1912)
 Der Parlamentarismus, OBW 7, 591-598 (Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1910, Wien)
 Parlamentarismus, Der Kampf 1.12.1914
 Parlamentarismus und Arbeiterschaft, OBW 8, 119-131 (Der Kampf, Jg. 1907/08)
 Die politische Lage und die Aufgaben der Sozialdemokratie, OBW 5, 203-233 (Parteitag 1920)
 Politische Symbole, OBW 8, 203-208 (Der Kampf, Jg. 1908/09)
 Rationalisierung — Fehlrationalisierung, OBW 3, 719-914 (Wien 1931)
 (Nimim. Heinrich Weber), Die russische Revolution und das europäische Proletariat, OBW 2, 40-87 (Wien 1917)
 Rätediktatur oder Demokratie?, OBW 2, 133-155 (Wien 1919)
 Ignaz Seipel, OBW 7, 466-470 (AZ 3.8.1932)
 Selbstbestimmungsrecht und Wirtschaftsgebiet, OBW 7, 274-278 (AZ 15.10.1918)
 Die Sozialisierungsaktion im Ersten Jahre der Republik, OBW 2, 199-221 (Wien 1919)
 Die starke Regierung oder die starke Demokratie?, OBW 8, 305-312 (Der Kampf, Jg. 1909/10)
 Tagung des Reichsarbeiterrates, Rede, OBW 6, 280-282 (AZ 29.5.1921)

Tagung des Reichsarbeiterrates, Rede, OBW 6, 285-288 (AZ 4.10.1921)

Die Teuerung. Eine Einführung in die Wirtschaftspolitik der Sozialdemokratie, OBW 1, 641-759 (Wien 1910)

Die Teuerungsrevolte in Wien, OBW 7, 978-984 (Die Neue Zeit 1911)

Wahlkampf, OBW 7, 601-605 (Wien 1911)

Wahlkampf in Wien, OBW 8, 635-640 (Der Kampf, Jg. 1911/12)

Der Weg zum Sozialismus, OBW 2, 90-131 (Wien 1919)

Der Weg zur Macht, OBW 8, 227-240 (Der Kampf, Jg. 1908/09)

Die Weltlage des Sozialismus und unsere nächsten Aufgabe, OBW 5, 235-273 (Parteitag 1921)

Weltrevolution, OBW 2, 157-184 (Wien 1919)

Wiener Kreisarbeiterrat, Rede, OBW 6, 290-292 (AZ 23.1.1922)

Wiener Kreisarbeiterrat, Rede, OBW 6, 297-300 (AZ 11.6.1922)

Wirtschaftliches und soziales Aktionsprogramm, OBW 5, 171-199 (Parteitag 1919)

Die Wurzeln des Absolutismus, OBW 8, 879-885 (Der Kampf 1913/14)

(Nimim. O.B.), Würzburg und Wien, OBW 8, 893-907 (Der Kampf, Jg. 1917)

Zum Innsbrucker Parteitag, OBW 8, 557-569 (Der Kampf, Jg. 1912/13)

Zum Maitag des Wahlkampfes, OBW 8, 501-515 (Der Kampf, Jg. 1910/11)

Der zweite Balkankrieg, OBW 8, 762-777 (Der Kampf, Jg. 1912/13)

Zwischen zwei Weltkriegen?, OBW 4, 49-330 (Bratislava 1936)

Die österreichische Revolution, OBW 2, 489-866 (Wien 1923)

2.6. *Aikalaistekstit*

Adler, Friedrich, Der Wert des Parlamentarismus, Der Kampf, Jg. 1910/11, 413-415

Adler, Max - Hilferding, Rudolf, Vorwort, teoksessa Marx-Studien. Blätter zur Theorie und Politik des wissenschaftlichen Sozialismus, Bd. 1, 2. Aufl., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971, I-VIII (1. Aufl. Wien 1904)

Adler, Victor, Das allgemeine, gleiche und direkte Wahlrecht und das Wahlunrecht in Österreich, Wien: Verlag von L.A. Bretschneider, 1893

- " - , Die Frage des Massenstreiks im Jahre 1905, Referat über den Generalstreik. Debatten auf dem Parteitag 1905, teoksessa Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, VII Heft, Wien 1929, 126-137

- " - , Neue Aufgaben, teoksessa Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, VIII Heft, Wien 1929, 277-282 (Der Kampf, Jg. 1907/08)

- " - , Die nächsten Aufgaben der Sozialdemokratie im Parlament, Parteitag 1907, teoksessa Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, VIII Heft, Wien 1929, 283-294
- " - , Parlament und Teuerung, Versammlung in Favoriten am 4. Okt. 1911, teoksessa Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe, Heft VIII, Wien 1929, 447-452
- Austerlitz, Friedrich, Der Krieg der Mandate, Der Kampf, Jg. 1909/10, 384-391
- " - , Nach drei Jahren, teoksessa Austerlitz spricht, 181-183 (Der Kampf, Jänner 1918)
- " - , Parlamentserziehung, Der Kampf, Jg. 1907/08, 340-347
- " - , Das Problem der Geschäftsordnung, Der Kampf, Jg. 1907/08, 439-446
- " - , Der Tag der deutschen Nation, teoksessa Austerlitz spricht, 99-102 (AZ 5.8.1914)
- " - , Wahlen des Klassenkampfes, Der Kampf, Jg. 1910/11, 289-293
- " - , Österreichische Tragik, Der Kampf, Jg. 1911/12, 97-103
- Bauer, Helene, Vermögensabgabe und Sozialisierung, Der Kampf, Jg. 1919, 291-294
- Boudin, L. B., Das theoretische System von Karl Marx (aus dem Englischen übersetzt von Luise Kautsky), Stuttgart 1909
- Danneberg, Robert, Die Nationalratswahlen im Lichte der Zahl, Der Kampf, Jg. 1921, 160-171
- " - , Verfassung und Sozialdemokratie. Reden der Abgeordneten Dr. Robert Danneberg und Karl Leuthner in der konstituierenden Nationalversammlung am 29. und 30. September 1920, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1920
- " - , Wiederaufbau? Der Finanzplan der Regierung Seipel, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1922
- Deutsch, Julius, Eine organisatorische Frage, Der Kampf, Jg. 1911/12, 470-472
- Eldersch, Matthias, Die Sozialversicherung und die Auflösung des Abgeordneten-hauses, Der Kampf, Jg. 1910/11, 367-374
- Ellenbogen, Wilhelm, Volksparlament und Geschäftsordnung, Der Kampf, Jg. 1908/09, 196-202
- Freundlich, Emmy, Wahlkampf und Klassenkampf, Der Kampf, Jg. 1910/11, 499-503
- Hartmann, Ludo M., Deutschland und wir, Der Kampf, Jg. 1918, 215-218
- Hilferding, Rudolf, Das Finanzkapital. Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus, Marx-Studien, Bd. 3, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971 (Wien 1910)
- " - , Parlamentarismus und Massenstreik, Die Neue Zeit, Jg. 23, II., 1905, 804-816
- " - , Das Wahlgewitter, Der Kampf, Jg. 1911/12, 193-199

- ‘Der Kampf’, Der Kampf, Bd. 1, 1.10.1907 (Wien), 1-5
- Kautsky, Karl, Das Erfurter Programm. In seinem grundsätzlichen Teil erläutert, 7. Aufl., Stuttgart 1906 (1. Aufl. 1892)
- “ - , Nationalität und Internationalität, Ergänzungshefte zur Neuen Zeit, Nr. 1, 1907/08, ausgegeben am 18. Januar 1908, Stuttgart: Verlag Paul Singer, 1908
 - “ - , Der Parlamentarismus und Sozialdemokratie, Stuttgart: Verlag Paul Singer, 1911 (1. Aufl. 1893)
 - “ - , Schwierigkeiten der Sozialisierung, Der Kampf, Jg. 1919, 469-474
 - “ - , Der Weg zur Macht. Politische Betrachtungen über das Hineinwachsen in die Revolution, Berlin: Buchhandlung Vorwärts, 1909
- Kelsen, Hans, Otto Bauers politische Theorien, Der Kampf, Jg. 1924, 50-56
- “ - , Marx oder Lassalle. Wandlungen in der politischen Theorie des Marxismus, Darmstadt: Wissenschaftlichen Buchgesellschaft, 1967 (unveränderter reprografischer Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1924)
 - “ - , Das Problem des Parlamentarismus, Wien o.J.: Wilhelm Braumüller, (1920)
 - “ - , Vom Wesen und Wert der Demokratie, Tübingen: J.C.B. Mohr, 1920
- Lindner, August, Der § 14 und die Obstruktion, Der Kampf, Jg. 1912/13, 495-496
- Rapoldi, Martin, Nur der § 14?, Der Kampf, Jg. 1912/13, 546-551
- Renner, Karl, An der Uebergangsschwelle von der Demokratie zum Sozialismus, Der Kampf, Jg. 1919, 65-74
- “ - (nimim. Synopticus), Staat und Nation, teoksessa Karl Renner. Schriften. Hrsg. und mit einem Nachwort von Anton Pelinka, Wien: Residenz Verlag, 1994, 7-58 (Wien 1899)
 - “ - , Ein untaugliches Instrument!, Der Kampf, Jg. 1912/13, 433-438
- Rodler, A., Der § 14 und das Majoritätsprinzip, Der Kampf, Jg. 1913/14, 78-81
- Sacherer, Peter, Die Wahlkreisorganisation, Der Kampf, Jg. 1911/12, 533-
- Schab, Siegfried, § 14, Obstruktion und Sozialdemokratie, Der Kampf, Jg. 1913/14, 22-25
- Wahlhandbuch der deutschen Sozialdemokratie in Österreich. Hrsg. Vom Parteisekretariat der deutschen Sozialdemokratie in Österreich, Wien 1911
- Zenker, Ernst Viktor, Der Parlamentarismus. Sein Wesen und seine Entwicklung, Wien: A. Hartlebens’ Verlag, 1914

B. TUTKIMUSKIRJALLISUUS, MUISTELMAT

- Ableitinger, Alfred, Grundlegung der Verfassung, teoksessa Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Rep., Bd. 1, Graz ua. 1983, 147-194
- Ackerl, Isabella, Die Groszdeutsche Volkspartei 1920-1934. Versuch einer Parteingeschichte, Wien 1967 (Diss.)
- Albers, Detlev, Otto Bauer und die Konzeption des 'Integralen Sozialismus', teoksessa Otto Bauer und der "dritte" Weg, Frankfurt/Main 1979, 28-60
- " - , Versuch über Otto Bauer und Antonio Gramsci. Zur politischen Theorie des Marxismus, Berlin: Argument Verlag, 1983
- Allmayer-Beck, Johan Christoph, Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreichs, München 1955
- Ardelt, Rudolf G., Friedrich Adler. Probleme einer Persönlichkeitsentwicklung um die Jahrhundertwende, Wien: Europa Verlag, 1984
- " - , Das Linzer Programm der österreichischen Sozialdemokratie 1926, teoksessa Die Bewegung lebt. 100 Jahre Linzer Sozialdemokratie, Linz, o.J., 311-319
- " - , Vom Kampf um Bürgerrechte zum "Burgfrieden". Studien zur Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie 1888-1914, Wien: Verlag für Gesellschaftskritik, 1994
- " - , Der Prozess gegen Friedrich Adler, teoksessa Sozialistenprozesse. Politische Justiz in Österreich 1870-1936, Wien: Europaverlag, 181-232
- Atzwanger, Konrad, Die Bundesversammlung, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 403-428
- Der Aufstieg zur Massenpartei. Ein Lesebuch zur österreichischen Sozialdemokratie 1889-1918. Hrsg. von Brigitte Kepplinger, Wien: Löcker Verlag, 1990
- Ausch, Karl, Als die Banken fielen. Zur Soziologie der politischen Korruption, Wien: Europa Verlag, 1967
- Friedrich Austerlitz, teoksessa Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international, I: Autriche, Paris: Les Editions ouvrières, 1971, 38-39
- The Austrian Socialist Experiment. Social Democracy and Austromarxism, 1918-1934. Ed. by Anson Rabinbach, Westview Press, Boulder and London, 1985
- Bachinger, Karl & Matis, Herbert, Inflation in Austria after World War I (1918-1922), teoksessa The Economic Development of Austria since 1870, 1994, 316-328
- Otto Bauer. Theorie und Politik. Hrsg. von Detlev Albers, Horst Heimann und Richard Saage, Berlin: Argument-Verlag, 1985 (Argument Sonderband; 129)
- Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis. Hrsg. von Erich Fröschl & Helge Zoitl, Wien: Europa-Verlag, 1985

- Otto Bauer und der "dritte" Weg. Die Wiederentdeckung des Austromarxismus durch Linksozialisten und Eurokommunisten. Hrsg. von Detlev Albers, Josef Hindels, Lucio Lombardo Radice, Frankfurt/Main/New York: Campus Verlag, 1979
- Die Bewegung. Hundert Jahre Sozialdemokratie in Österreich. Hrsg. von Erich Fröschl, Maria Mesner, Helge Zoitl, Wien: Passagen Verlag, 1990
- Biefang, Andreas, Politisches Bürgertum in Deutschland 1857-1868. Nationale Organisationen und Eliten, Düsseldorf: Droste Verlag, 1994
- Bihl, Wolfdieter, Der Weg zum Zusammenbruch Österreich-Ungarn unter Karl I. (IV.), teoksessa Österreich 1918-1938, Graz u.a. 1983, 42-54
- Blum, Mark E., The Austro-marxists 1890-1918. A Psychobiographical Study, The University Press of Kentucky, 1985
- Boldt, Hans, Parlament, parlamentarische Regierung, Parlamentarismus, teoksessa Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Hrsg. von Otto Brunner, Werner Conze, Reinhardt Koselleck, Bd. 4: Mi-Pre, Stuttgart: Klett-Cotta, 1978, 649-676
- Borg, Olavi, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964, Porvoo: WSOY, 1964
- Bottomore, Tom, Introduction teokseen Austro-marxism, texts transl. and edited by Tom Bottomore and Patrick Goode, London: Clarendon Press; Oxford, 1978
- Botz, Gerhard, Genesis und Inhalt der Faschismustheorien Otto Bauers, International Review of Social History XIX (1974), 28-53
- " - , Gewalt in der Politik. Attentate, Zusammenstöße, Putschversuche, Unruhen in Österreich 1918-1938, München: Vilhelm Fink Verlag, 1983
 - " - , Otto Bauer im Ersten Weltkrieg. Anmerkungen zum Brief Otto Bauers an Helene Bauer vom 6. Dezember 1914, Zukunft, Juli 1978, 32-35
 - " - – Konrad, Helmut, Die Stellungnahmen Otto Bauers und anderer österreichischer Sozialdemokraten zum Imperialismus vor dem Ersten Weltkrieg, teoksessa Geschichte der Arbeiterbewegung/ITH-Tagungsberichte (VIII Linzer Konferenz), Wien: Europa Verlag 1974, 45-56
- Boyer, John W., Culture and political crisis in Vienna: Christian Socialism in power, 1897-1918, Chicago 1995
- Brauneder, Wilhelm, Deutsch-Österreich 1918. Die Republik entsteht, Wien: Amalthea, 2000
- " - , Das Regierungssystem bis 1918, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 170-184
 - " - , Verfassungsentwicklung 1848-1918, teoksessa 75 Jahre Bundesverfassung. Festschrift aus Anlass des 75. Jahrestages der Beschlussfassung über das Bundes-Verfassungsgesetz. Hrsg. Von der Österreichischen Parlamentarischen Gesellschaft, Wien 1995, 36-

- " - , – Lachmeyer, Friedrich, Österreichische Verfassungsgeschichte, Wien: Manzsche, 1983 (3. Aufl.)
- Braunthal, Julius, In Search of the Millennium, London 1945
- " - , Otto Bauer. Eine Auswahl aus seinem Lebenswerk, Wien: Wiener Volksbuchhandlung, 1961
- " - , Victor und Friedrich Adler. Zwei Generationen Arbeiterbewegung, Wien: Wiener Volksbuchhandlung, 1965
- Bridge, F.R., From Sadowa to Sarajewo: The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914, London: Routledge & Kegan Paul, 1972
- Bruckmüller, Ernst, Sozialgeschichte Österreichs, Wien: Herold Verlag, 1985
- Butterwegge, Christoph, Austromarxismus und Staat. Politiktheorie und Praxis der österreichischen Sozialdemokratie zwischen den beiden Weltkriegen, Marburg: Verlag Arbeit und Gesellschaft, 1991
- Böhm, Hermann, Theorie und Praxis des Austromarxismus bei Otto Bauer, Wien 1976 (Diss. an der Universität Wien)
- Carsten, F.L., Revolution in Central Europe 1918-1919, Los Angeles: University of California Press, 1972
- Carvell, Terrell, A Marx Dictionnary, Cambridge: Polity Press, 1987
- Charmatz, Richard, Lebensbilder aus der Geschichte Österreichs: Der Theoretiker und Praktiker des Marxismus – Dr. Otto Bauer, Wien 1947
- Cole, C.D.H., A Guide to Modern Politics, London 1934
- Conze, Werner, Demokratie, teoksessa GGB, Bd. 1, 821-
- " - , Proletariat, Pöbel, Pauperismus, teoksessa GGB, Bd. 5, 27-68
- Croan, Melvin, Prospects for the Soviet Dictatorship: Otto Bauer, teoksessa Revisionism: Essays on the History of Marxist Ideas, ed. by Leopold Labedz, London 1962, 281-296
- Czeike, Felix, Historisches Lexicon Wien in 5 Bänden, Bd. 1, Wien: Kremayr & Scheriau, 1992
- Czerny, Wilhelm F., Die Entwicklung der österreichischen Parlamentsadministration, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 499-527
- A Dictionnary of Marxist Thought, ed. by Tom Bottomore, 2nd ed., Guilford: Oxford University Press, 1991
- Edmondson, C. Earl, The Heimwehr and February 1934: Reflections and Questions, teoksessa The Austrian Socialist Experiment, 1985, 39-45
- Ermacora, Felix, Materialien zur österreichischen Bundesverfassung, Bd. 4: Die Entstehung der Bundesverfassung 1920, Wien: Wilhelm Braumüller, 1990

- Euchner, Walter, Otto Bauer und die Sozialisierung in Österreich 1918/19, teoksessa Otto Bauer. Theorie und Politik, Wien 1985, 32-42
- Fellner, Günther, Ludo Moritz Hartmann und die österreichische Geschichtswissenschaft. Grundzüge eines paradigmatischen Konfliktes, Wien: Geyer Edition, 1985
- Fricke, Dieter, Die deutsche Arbeiterbewegung 1869-1914. Ein Handbuch, Berlin 1976
- Galantai, Jozsef, Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918, Wien: Corvina/ÖBV, 1985
- Geary, Dick, Karl Kautsky, Cornwall: Manchester University Press, 1987
- Geehr, Richard S., Karl Lueger. Mayor of Fin de siecle Vienna, Detroit 1990
- Gerlich, Peter, Zum Begriff des Parlaments in Österreich, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 21-33
- Geschichtliche Grundbegriffe (GGB). Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland,
Bd. 1 (A-D), Stuttgart 1978
Bd. 5 (Pro-Soz), Stuttgart 1984
- Gilcher-Holtey, Ingrid, Das Mandat des Intellektuellen. Karl Kautsky und die Sozialdemokratie, Berlin: Siedler Verlag, 1986
- Goldinger, Walter, Der Staatsrat 1918/19, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 55-65
- " - – Binder, Dieter A., Geschichte der Republik Österreich 1918-1938, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1992
- Gronow, Jukka, On the Formation of Marxism: Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1986 (Commentationes Scientiarum Socialium; 33)
- " - – Noro, Arto – Töttö, Pertti, Sosiologian klassikot, Tampere: Gaudeamus, 1996
- Gruber, Helmut, Red Vienna. Experiment in Working-Class Culture 1919-1934, New York: Oxford University Press, 1991
- Gulick, Charles A., Österreich von Habsburg zu Hitler, Wien: Forum-Verlag, 1976
- Haas, Hanns, Otto Bauer als Aussenpolitiker, teoksessa Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis, Wien 1985, 127-144
- Haas, Karl, Austromarxismus und Wehrfrage, Wien 1985
- Die Habsburgermonarchie, 1848-1918. Hrsg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch, Bd. II, Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975

- Hamann, Brigitte, Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators, Wien: Piper, 1997
- Handbuch des politischen Systems Österreichs. Erste Republik 1918-1933. Hrsg. von Talos ua., Wien: Manz, 1995
- Hanisch, Ernst, Der kranke Mann an der Donau. Marx und Engels über Österreich, Wien: Europa Verlag, 1978
- “ - , Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert, Wien: Ueberreuter, 1994
- “ - , Neuere Studien zur Marxismus-Rezeption in der deutschen und österreichischen Arbeiterbewegung, teoksessa Arbeiter und Arbeiterbewegung im Vergleich, Historische Zeitschrift — Sonderheft 15. Hrsg. von Klaus Tenfelde, München: Oldenbourg Verlag, 1986, 581-610
- Hannak, Jacques, Karl Renner und seine Zeit. Versuch einer Biographie, Wien: Europa Verlag, 1965
- Hauch, Gabriella, Vom Frauenstandpunkt aus. Frauen im Parlament 1919-1933, Wien: Verlag für Gesellschaftskritik, 1995
- Hautmann, Hans, Geschichte der Rätebewegung in Österreich 1918-1924, Wien: Europaverlag, 1987
- “ - , Ferdinand Hanusch, der Staatssekretär (30. Oktober 1918 bis 22. Oktober 1920), teoksessa Ferdinand Hanusch (1866-1923). Ein Leben für den sozialen Aufstieg. Hrsg. von Otto Steininger, Wien: Europa-Verlag, 1973, 75-104
- “ - , Die Institution der Arbeiterräte in der Ersten Republik, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 341-352
- “ - , Kriegsgesetze und Militärjustiz in der österreichischen Reichshälfte 1914-1918, teoksessa Justiz und Zeitgeschichte, Wien 1977
- “ - , Der November 1918 — eine Revolution?, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 159-172
- “ - – Kropf, Rudolf, Die österreichische Arbeiterbewegung vom Vormärz bis 1945. Sozialökonomische Ursprünge ihrer Ideologie und Politik, Wien: Europaverlag, 1976 (2. korrigierte und ergänzte Aufl.)
- Herod, Charles C., The Nation in the History of Marxian Thought. The Concept of Nations with History and Nations without History, Hague: Martinus Nijhoff, 1976
- Herzog, Rupert, Zur Entwicklung der Demokratieauffassungen bei Karl Marx, Friedrich Engels, W.I. Lenin und Otto Bauer, Wien 1988 (Diss.)
- Hubert, Rainer, Schober. “Arbeitermörder” und “Hort der Republik”. Biographie eines Gestrigen, Wien: Böhlau, 1990
- Hunt, Richard N., The Political Ideas of Marx and Engels, II: Classical Marxism 1850-1895, London: MacMillan, 1984

- Hyrkkänen, Markku, Die allseitige Durchführung der Genossenschaftlichkeit. Eduard Bernsteins Vertragssozialismus, teoksessa Soziale Demokratie und sozialistische Theorie, Bremen 1995, 18-29
- “ - , Bernsteins politische Philosophie. Ein Vorschlag zur Interpretation des Bernsteinschen Revisionismus, teoksessa Antero Tammisto et.al. (toim.), Miscellanea (Studia Historica; 33), Helsinki: Societas Historica Fennica, 1989, 147-179
 - “ - , Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln. Die frühen deutschen Genossenschaften als politische Arbeiterbewegung (1849-1867), teoksessa Finnland und Deutschland. Forschungen zur Geschichte der beiden Länder und ihrer Beziehungen. Protokollband des dritten deutsch-finnischen Historikerseminars auf Schloss Spyker (Rügen) vom 15. bis 19. September 1993 (Greifswalder historische Studien, Bd. 1.), Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 1996, 235-259
 - “ - , Sozialistische Kolonialpolitik. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1882-1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Revisionismus, Helsinki: SHS, 1986 (Studia Historica; 21)
- Hänninen, Sakari, Valtioista valtaan, Jyväskylä: Tutkijaliitto, 1986
- Höbelt, Lothar, Die Vertretung der Nationalitäten im Reichsrat, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 185-222
- Jenks, William A., The Austrian Electoral Reform of 1907 (Studies in history, economy and public law; 559), New York: Columbia University Press, 1950
- John, Michael, “Ein möglichst grosser Wirtschaftsraum ... “ – Karl Renner und seine Ansichten zu Volkswirtschaft und Wirtschaftspolitik, artikkelikäsikirjoitus, Univ. Linz 1998
- “ - , “Strassenkrawalle und Exzesse”. Formen des sozialen Protests der Unterschichten in Wien 1880 bis 1918, teoksessa Wien – Prag – Budapest, Wien 1996, 230-
- Kane, Leon, Robert Danneberg. Ein pragmatischer Idealist, Wien: Europaverlag, 1980
- Kann, Robert A., Renners Beitrag zur Lösung nationaler Konflikte im Lichte nationaler Probleme der Gegenwart, teoksessa Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 279. Bd., 4. Abh., Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979, 3-18
- Kathrein, Irmgard, Der Bundesrat, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 337-401
- Katsoulis, Ilias, Sozialismus und Staat. Demokratie, Revolution und Diktatur des Proletariats im Austromarxismus, Meisenheim an Glan, 1975 (Diss.)
- Kaufmann, Fritz, Sozialdemokratie in Österreich. Ideen und Geschichte einer Partei von 1889 bis zur Gegenwart, München: Amalthea-Verlag, 1978
- Kautsky, Benedikt, Hauptströmungen des österreichischen Sozialismus, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1953

- Kautsky, John H., Otto Bauers widersprüchliches Bild der Sowjetunion, teoksessa Soziale Demokratie und sozialistische Theorie, Bremen 1985, 103-117
- Kepplinger, Brigitte, Vom Kampf um Anerkennung zur Massenpartei, teoksessa Der Aufstieg zur Massenpartei, Wien 1990, 9-43
- Kerekes, Lajos, Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918-1922, Wien – Köln – Graz: Böhlau, 1979
- Keuc, Peter, Die Haltung der österreichischen Sozialdemokratie zur Sanierung Österreichs, insbesondere zu den Genfer Protokollen von 1922, Graz 1967 (Diss.)
- Klassiker des Sozialismus, I: Von Babeuf bis Plechanov; II: Von Jaures bis Herbert Marcuse. Hrsg. von Walter Euchner, München: Verlag C.H. Beck, 1991
- Klein, Horst, Otto Bauer – Schüler und Kritiker Karl Kautskys, teoksessa Karl Kautsky. Referate und Beiträge der halleischen Konferenz anlässlich des 50. Todestages, Halle (Saale) 1990, 255-262
- Klenner, Fritz, Hundert Jahre österreichische Gewerkschaftsbewegung. Entstehung und Entwicklung, Wien 1981
- Knapp, Vincent J., Austrian Social-Democracy, 1889-1914, Washington: University Press of America, 1980
- Kolakowski, Leszek, Die Hauptströmungen des Marxismus, Erster Band, München 1981 (2. Aufl.)
- " - , Main Currents of Marxism. Its Rise, Growth and Dissolution, vol. II: The Golden Age, Clarendon Press, Oxford, 1978
- Kolmer, Gustav, Parlament und Verfassung in Österreich,
 — Erster Band (1848-1869), Wien 1903;
 — Dritter Band (1879-1885), Wien 1905;
 — Sechster Band (1895-1898), Wien 1910
- Konrad, Helmut, Die Arbeiterbewegung im Vielvölkerstaat. Sozialdemokratie und nationale Frage, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 193-203
- " - , Nationalismus und Internationalismus am Beispiel der österreichischen Arbeiterbewegung vor dem Ersten Weltkrieg, Wien: Europa Verlag, 1976
- Kreisky, Bruno, Zwischen den Zeiten. Erinnerungen aus fünf Jahrzehnten, Berlin 1986
- Kulemann, Peter, Am Beispiel des Austromarxismus. Sozialdemokratische Arbeiterbewegung in Österreich von Hainfeld bis zur Dollfuss-Diktatur, Hamburg: Junius, 1979
- Ladner, Gottlieb, Seipel als Ueberwinder der Staatskrise vom Sommer 1922, Wien 1962 (Diss.)
- Laschitzka, Annelies, Im Lebensrausch, trotz alledem — Rosa Luxemburg. Eine Biographie, Berlin 1996

- Lehner, Oskar, Verfassungsentwicklung, teoksessa Handbuch des politischen Systems Österreichs. I. Rep., Wien 1995, 45-58
- “ - , Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte mit Grundzügen der Wirtschafts und Sozialgeschichte, Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992
- Lehnert, Detlef, [Butterwegge, Christoph, Austromarxismus und Staat, Rez.], Archiv für Sozialgeschichte 33/1993
- Leichter, Otto, Tragödie oder Triumph, Wien: Europa Verlag, 1970
- Leser, Norbert, Otto Bauers Haltung gegenüber dem Bolschewismus, teoksessa Otto Bauer. Theorie und Politik, Berlin 1985, 94-103
- “ - , Der Bruch der Koalition 1920 - Voraussetzungen und Konsequenzen, teoksessa Koalitionsregierungen in Österreich. Ihr Ende 1920 und 1966, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1985, 33-45
 - “ - , Genius Austriacus. Beiträge zur politischen Geschichte und Geistesgeschichte Österreichs, Wien: Böhlau, 1986
 - “ - , Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Austromarxismus als Theorie und Praxis, Wien: Europaverlag, 1985 (2. Aufl.)
- Lesjak, Sonja, Parlamentsberichterstattung in der Ersten österreichischen Republik. Arbeiter-Zeitung und Reichspost im publizistischen Kampf um parteipolitische Einflussnahme am parlamentarischen Geschehen von 1918-1933, Wien 1985 (Diss.)
- Lindemann, Albert S., A History of European Socialism, New Haven 1983
- Loewenberg, Peter, Otto Bauer as an Ambivalent Party Leader, teoksessa The Austrian Socialist Experiment, 1985, 71-79
- Lyytinen, Eino – Vihavainen, Timo, Yleisradion historia, 1. Osa: 1926-1949, Yleisradio Oy 1996
- Löw, Raimund, Otto Bauer und die russische Revolution, Wien: Europa-Verlag, 1980
- “ - , Der Zerfall der “kleinen Internationale”. Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889-1914), Wien: Europa-Verlag, 1984
- Maderthaner, Wolfgang, Die Entwicklung der Organisationsstruktur der deutschen Sozialdemokratie in Österreich 1889 bis 1913, teoksessa Sozialdemokratie und Habsburgerstaat, Wien 1988, 25-51
- “ - – Matzl, Siegfried, Victor Adler, teoksessa Klassiker des Sozialismus I, München 1991, 218-232
 - “ - – Matzl, Siegfried, “ ... den Strassenexcessen ein Ende nahen.” — Septemberunruhen und Arbeitermassenprozess 1911, teoksessa Sozialistenprozesse. Politische Justiz in Österreich 1870-1936. Hrsg. von Karl R. Stadler, Wien: Europa-Verlag 1986, 117-150

- Manninen, Virve, Sozialismus oder Barbarei? Der revolutionäre Sozialismus von Rosa Luxemburg 1899-1918, Tampere: SHS, 1996
- Marramao, Giacomo, Zum Problem der Demokratie in der politischen Theorie Otto Bauers, teoksessa Otto Bauer und der "dritte" Weg, Frankfurt/Main 1979, 61-73
- Marx-Lexikon. Zentrale Begriffe der politischen Philosophie von Karl Marx. Hrsg. von Hans-Joachim Lieber und Gerd Helmer, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988
- Mayr, Johann, Sozialdemokratie und Agrarpolitik, Linz: Europa Verlag, 1987
- Mayr, Michael, teoksessa Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. Hrsg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, V. Bd., Wien: Hermann Böhlau Nachf., 1972, 439-440
- Metall, Aladar, Hans Kelsen. Leben und Werk, Wien: Franz Deuticke, 1969
- Mommsen, Hans, Arbeiterbewegung und nationale Frage, Tübingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979
- " - , Die nationale Spaltung der Sozialdemokratie in Cisleithanien, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 186-192
- " - , Victor Adler und die Erste Republik Österreich, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 17-26
- Mozetic, Gerald, Die Gesellschaftstheorie des Austromarxismus. Geistesgeschichtliche Voraussetzungen, Methodologie und soziologisches Programm, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987
- Musil, Robert, Mies vailla ominaisuuksia, Juva: WSOY, 1980
- März, Eduard, Joseph Alois Schumpeter - Forscher, Lehrer und Politiker, München: R. Oldenbourg Verlag, 1986
- " - , Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913-1923. Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe, München: R. Oldenbourg Verlag, 1981
- " - – Weber, Fritz, Sozialdemokratie und Sozialisierung nach dem Ersten Weltkrieg, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 101-124
- Neck, Rudolf, Sozialdemokratie, teoksessa Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Rep., Graz ua. 1983, 225-248
- Nick, Rainer – Pelinka, Anton, Parlamentarismus in Österreich, Wien: Jugend und Volk, 1984
- Nimni, Ephraim, Marxism and Nationalism. Theoretical Origins of a Political Crisis, London: Pluto Press, 1994

- " - , The Nationalities Theory of Otto Bauer and its Relevance to the Analysis of Contemporary National Formations, teoksessa Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis, Wien 1985, 113-126
- Olausson, Lennart, Demokrati och socialism. Austromarxismen under mellankrigstiden, Lund: Arkiv förlag, 1987
- Owerdieck, Reinhard, Parteien und Verfassungsfrage in Österreich. Die Entstehung des Verfassungsprovisoriums der Ersten Republik 1918-1920, Wien 1987
- Paastela, Jukka, Marx's and Engels' concepts of the parties and political organizations of the working class (Acta Universitatis Tamperensis, ser. A vol. 199), Tampere: University of Tampere, 1985
- " - , Sosialismin sanakirja, Turenki 1976
- Pabst, Karl H., Transzendente Erkenntnis und Gesellschaft. Zur Kritik transzendentaler Begründungsversuche der Gesellschaftstheorie bei Max Adler, Jürgen Habermas und Theodor W. Adorno, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1992
- Panzenböck, Ernst, Ein deutscher Traum. Die Anschlussidee und Anschlusspolitik bei Karl Renner und Otto Bauer, Wien: Europa-Verlag, 1985
- Pelinka, Anton, Parlament, teoksessa Handbuch des politischen Systems Österreichs. I. Rep., Wien 1995, 59-71
- Pelinka, Peter, 100 Jahre AZ, Wien: Europa-Verlag, 1989
- Pfabigan, Alfred, Das ideologische Profil der österreichischen Sozialdemokratie vor dem Ersten Weltkrieg, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 46-52
- " - , Max Adler. Eine politische Biographie, Frankfurt/M-New York: Campus Verlag, 1982
- " - , Otto Bauer und Max Adler, teoksessa Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis, Wien 1985, 39-50
- Pichler, Christian, Die Anschlusspolitik Otto Bauers 1918/19. Paradigma eines Theorie-Praxis-Konflikts, Klagenfurt 1990 (Diss.)
- Politik-Lexikon. Hrsg. von Everhard Holtmann, München: Oldenbourg, 1994
- Por, Leo, Kautsky und Otto Bauer in der Beleuchtung der Psychoanalyse, Budapest: Verlag Emerich Faust, o.J. (1936)
- Portisch, Hugo, Österreich I, Bd. 1: Die unterschätzte Republik, München: Wilhelm Heyne Verlag, 1994
- Pracht, Elfi, Parlamentarismus und deutsche Sozialdemokratie 1867-1914, Pfaffenweiler 1990
- Rabinbach, Anson, Vom roten Wien zum Bürgerkrieg, Wien: Löcker Verlag, 1989
- Rauchensteiner, Manfred, Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg, Graz: Styria, 1993

- Rauscher, Walter, Karl Renner. Ein österreichischer Mythos, Wien: Ueberreuter, 1995
- " - , Struktur und Organisation des österreichischen auswärtigen Dienstes 1918 bis 1938, teoksessa Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938, Bd. 1, Wien 1993, 17-29
- Rautio, Veli-Matti, Die Bernstein-Debatte. Die politisch-ideologischen Strömungen und die Parteiideologie in der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1898-1903, Helsinki: SHS, 1994
- Redlich, Joseph, Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege, Wien 1925
- Reimann, Viktor, Zu gross für Österreich. Bauer und Seipel im Kampf um die Ersten Republik, Wien: Verlag Fritz Molden, 1968
- Renner, Karl, An der Wende zweier Zeiten. Lebenserinnerungen von Karl Renner, erster Band, 2. Aufl., Wien: Danubia-Verlag, 1946
- Rennhofer, Friedrich, Ignaz Seipel. Mensch und Staatsmann. Eine biographische Dokumentation, Wien: Hermann Böhlau Nachf.Ges.m.b.H., 1978
- Rudolph, Richard L., The Pattern of Austrian Industrial Growth in the Habsburg Monarchy, teoksessa The Economic Development of Austria since 1870, 1994, 87-117
- Rumpler, Helmut, Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie — Österreichische Geschichte 1804-1914, Wien 1997
- Saage, Richard, Otto Bauer (1881-1938), teoksessa Klassiker des Sozialismus, II, München 1991, 166-180
- Saarela, Tauno, "Eniten ja hyödyllisintä opittavaa Itävallan sosiaalidemokratialta" - Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926-1934, poliittisen historian lisensiaattityö, Helsinki 1990
- " - , 'Zwischen Wien und Linz'. Eli itävallalaista työväenliikkeen historian tutkimusta mestaroimassa, HAik 1/1987, 35-42
- Salvadori, Massimo, Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938, London 1979
- Sandgruber, Roman, Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Wien: Ueberreuter, 1995
- Schambeck, Herbert, Vom Sinn und Zweck des Parlamentarismus, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 1-20
- Schausberger, Norbert, Der Griff nach Österreich. Der Anschluss, Wien 1978
- Schefbeck, Günther, Die Provisorische Nationalversammlung und die Gründung der Republik Deutschösterreich, teoksessa Jahrbuch des Österreichischen Parlaments: Daten, Fakten, Analysen. Hrsg. von der Österreichischen Parlamentarischen Gesellschaft: Wien: Manz, 1994, 285-309

- Scheidemann, Christiane, Ulrich Graf Brockdorff-Rantzau (1869-1928). Eine politische Biographie, Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang, 1998
- Scheuch, Manfred, Historischer Atlas Österreich, Wien: Brandstätter, 1994
- Schorske, Carl E., Wien. Geist und Gesellschaft im Fin de siècle, Darmstadt 1982
- Schärf, Adolf, Österreichs Erneuerung 1945-1955. Das erste Jahrzehnt der zweiten Republik, 3. Unveränderte Aufl., Wien 1955
- Schöffler, Peter, Der Wahlrechtskampf der österreichischen Sozialdemokratie 1888/89-1897. Vom Hainfelder Einigungsparteitag bis zur Wahlreform Badenis und zum Einzug der ersten Sozialdemokraten in den Reichstag, Stuttgart 1986
- Schöler, Uli, Otto Bauers Auseinandersetzung mit der Oktoberrevolution und dem sowjetischen Modell, teoksessa Otto Bauer. Theorie und Politik, Berlin 1985, 104-117
- Simon, Walter B., Österreich 1918-1938. Ideologien und Politik, Wien – Köln – Graz: Böhlau, 1984
- Skalnik, Kurt, Auf der Suche nach der Identität, teoksessa Österreich 1918-1938, Bd. 1, Graz u.a. 1983, 11-22
- Skottsberg, Brita, Der österreichische Parlamentarismus, Göteborg: Erlanders boktryckeri AB, 1940
- Sozialdemokratie und “Anschluss”. Historische Wurzeln — Anschluss 1918 und 1938 — Nachwirkungen. Hrsg. von Helmut Konrad, Wien: Europaverlag, 1986
- Sozialdemokratie und Habsburgerstaat. Hrsg. von Wolfgang Maderthaner, Wien: Löcker Verlag, 1988
- Sozialdemokratie und Verfassung. Hrsg. von Manfred Matzka, Wien: Europa Verlag, 1985
- Soziale Demokratie und sozialistische Theorie. Festschrift für Hans-Josef Steinberg zum 60. Geburtstag. Hrsg. von Inge Marssolek/Till Schelz-Brandenburg, Bremen: Ed. Temmen 1995
- Speiser, Wolfgang, Paul Speiser und das rote Wien, Wien: Jugend und Volk, 1979
- Spera, Danielle, Agitation und Propaganda der österreichischen Sozialdemokratie. Am Beispiel der Wahlen zur Konstituierenden Nationalversammlung 1919 und der Nationalratswahlen von 1920 bis 1930, Wien 1982 (Diss.)
- Spitzer, Rudolf, Karl Seitz. Weisenknabe — Staatspräsident — Bürgermeister von Wien, Wien: Franz Deuticke, 1994
- Stadler, Karl R., Austrian Social Democracy: The Image and the Facts, teoksessa The Austrian Socialist Experiment, 1985, 81-87
- “ - , Die Gründung der Republik, teoksessa Österreich 1918-1938, I, Graz u.a. 1983, 55-83

- Staudinger, Anton, Zur Entscheidung der christlichsozialen Abgeordneten für die Republik, teoksessa Österreich November 1918, Wien 1986, 168-172
- Steinberg, Hans-Josef, Die deutsche und die österreichische Sozialdemokratie von der Phase der Konstituierung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkriegs, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 267-274
- Steiner, Herbert, Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867-1889. Beiträge zu ihrer Geschichte von der Gründung des Arbeiterbildungsvereines bis zum Einigungsparteitag in Hainfeld, Wien: Europa Verlag, 1964
- " - , Otto Bauer und der Kampf um den Frieden 1917-1918, Zeitgeschichte, Jg. 15, 1987/88, 135-141
- Sully, Melanie E., Continuity and Change in Austrian Socialism. The Eternal Question for the Third Way, New York 1982
- Suppan, Arnold, Zur österreichischen Aussenpolitik 1918/19, teoksessa Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938, Bd. 1, Wien 1993, 30-49
- " - , Österreich im Schatten von Saint-Germain 1919, teoksessa Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938, Bd. 2, Wien 1994, 9-29
- Swedberg, Richard, Schumpeter. A Biography, Princeton University Press, 1991
- Szinai, Miklos, Otto Bauer und Bela Kun, teoksessa Otto Bauer (1881-1938). Theorie und Praxis, Wien 1985, 11-23
- Talos, Emmerich, Sozialpolitische Reformen in der Ersten Republik, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 353-363
- Troch, Harald, Rebellensonntag. Der 1. Mai zwischen Politik, Arbeiterkultur und Volksfest in Österreich (1890-1918), Wien: Europa Verlag, 1991
- Trotsky, Leon, My Life. An Attempt at an Autobiography, New York: Pathfinder Press, 1970
- Ucakar, Karl, Sozialdemokratie und Bürgerrechte vor 1918, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 115-124
- Unfried, Berthold, Entwicklungsebenen der Arbeiterbewegung in Österreich während des Ersten Weltkrieges, teoksessa Die Bewegung, Wien 1990, 300-312
- Wagner, F. Peter, Rudolf Hilferding. Theory and Politics of Democratic Socialism, New Jersey: Humanities Press, 1996
- Wahljahr 1919. Hg. Von Herwig Würtz, Wien 1989
- Weber, Fritz, Die Wirtschaftliche Entwicklung, teoksessa Handbuch des politischen Systems Österreichs. Erste Rep., Wien 1995, 23-42
- Weidenholzer, Josef, Auf dem Weg zum 'Neuen Menschen'. Bildungs- und Kulturarbeit der österreichischen Sozialdemokratie in der Ersten Republik, 2. unveränderte Aufl., Wien: Europaverlag, 1983 (1. Aufl. Wien 1981)

- Verosta, Stephan, Brief Otto Bauers an Jean Longuet vom 9. Januar 1919, teoksessa Geschichte und Gesellschaft. Festschrift für Karl R. Stadler, Wien 1974, 99-111
- Widder, Helmut, Die Entstehung und Entwicklung des Parlamentarismus der Republik Österreich, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 225-259
- " - , Der Nationalrat, teoksessa Österreichs Parlamentarismus, Berlin 1986, 261-336
- Wien – Prag – Budapest: Blütezeit der Habsburgermetropolen; Urbanisierung, Kommunalpolitik, gesellschaftliche Konflikte (1867-1918). Hrsg. Von Gerhard Melinz u. Susan Zimmermann, Wien 1996
- Williamson, Samuel R. Jr., Austria-Hungary and the Origins of the First World War, MacMillan 1992
- Wolgast, Eike, Reform, Reformation, teoksessa GGB, Bd. 5, 352-
- Ziesel, Hans, The Austro-marxists in "Red" Vienna: Reflections and Recollections, teoksessa The Austrian Socialist Experiment, 1985, 119-133
- Zippelius, Reinhold, Kleine deutsche Verfassungsgeschichte. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart, München 1994
- Zweig, Stefan, Eilispäivän maailma, Jyväskylä: Gummerus, 1945
- Zöllner, Erich, Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, 4. Aufl., Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1970
- Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Republik, 1-2. Hrsg. von Erika Weinzierl und Kurt Skalnik, Graz – Wien – Köln: Verlag Styria, 1983
- Österreich November 1918. Die Entstehung der Ersten Republik, Protokoll des Symposiums in Wien am 24. und 25. Oktober 1978, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1986
- Die österreichische Bundesverfassung und Hans Kelsen. Analysen und Materialien. Zum 100. Geburtstag von Hans Kelsen. Hrsg. von Felix Ermacora, Wien: Wilhelm Braumüller, 1981
- Österreichs Parlamentarismus. Werden und System. Hrsg. von Herbert Schambeck, Berlin: Duncker & Humboldt, 1986

WWW-dokumentit

<http://www.europarl.eu.int/dg7/survol/fi/default.htm>

<http://www.otto-bauer.net>

Liite 1:

Parlamenttivaalit Itävallan ensimmäisessä tasavallassa

*Wahl zur konstituierenden National-
versammlung am 16. Februar 1919*

	Prozent	Mandate
Sozialdemokratische Partei	40,76	72
Christlichsoziale Partei	35,93	69
Deutschnationale Parteien	18,36	26
Sonstige Parteien	4,59	3
Summe	100	170

Nationalratswahl am 17. Oktober 1920

Christlichsoziale Partei	42,27	85
Sozialdemokratische Partei	35,88	69
Grossdeutsche Volkspartei und deutsche Bauernpartei	16,69	28
Sonstige Parteien	5,16	1
Summe	100	183

Nationalratswahl am 21. Oktober 1923

Christlichsoziale Partei	45,00	82
Sozialdemokratische Partei	39,60	68
Grossdeutsche Volkspartei, Landbund	12,76	15
Sonstige Parteien	2,64	–
Summe	100	165

Nationalratswahl am 24. April 1927

Einheitsliste: Christlich- soziale, Grossdeutsche	49	85
Sozialdemokratische Partei	42	71
Landbund	6	9
Sonstige Parteien	3	–
Summe	100	165

Nationalratswahl am 9. November 1930

Sozialdemokratische Partei	41,15	72
Christlichsoziale Partei	35,65	66
Nationaler Wirtschaftsblock, Landbund	11,52	19
Heimatblock	6,16	8
Sonstige Parteien	5,52	–
Summe	100	165

Lähde: *Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Rep., II, Graz ua. 1983, 1092-1093*

Liite 2:
Itävallan hallitukset ensimmäisellä lainsäädäntökaudella

Mayr II	22.10.1920-20.11.1920	CSP, GDVP, Beamte
Mayr III	20.11.1920-21.6.1921	CSP, Beamte
Schober I	21.6.1921-26.1.1922	CSP, GDVP, Beamte
Breisky	26.1.1922-27.1.1922	CSP, Beamte
Schober II	27.1.1922-31.5.1922	CSP, Beamte
Seipel I	31.5.1922-17.4.1923	CSP, GDVP, Beamte
Seipel II	17.4.1923-20.11.1923	CSP, GDVP, Beamte

Lähde: *Handbuch des politischen Systems Österreichs. Erste Rep., Wien 1995, 80.*

Liite 3:

Istunnot kuukausittain Itävallan kansallisneuvostossa ensimmäisellä lainsäädäntökaudella

Marraskuu 1920	4 ist.
Joulukuu 1920	6 ist.
Tammikuu 1921	4 ist.
Helmikuu 1921	2 ist.
Maaliskuu 1921	14 ist.
Huhtikuu 1921	5 ist.
Toukokuu 1921	2 ist.
Kesäkuu 1921	5 ist.
Heinäkuu 1921	8 ist.
Elokuu 1921	–
Syyskuu 1921	3 ist.
Lokakuu 1921	8 ist.
Marraskuu 1921	8 ist.
Joulukuu 1921	12 ist.
Tammikuu 1922	3 ist.
Helmikuu 1922	7 ist.
Maaliskuu 1922	8 ist.
Huhtikuu 1922	3 ist.
Toukokuu 1922	8 ist.
Kesäkuu 1922	9 ist.
Heinäkuu 1922	12 ist.
Elokuu 1922	–
Syyskuu 1922	4 ist.
Lokakuu 1922	6 ist.
Marraskuu 1922	10 ist.
Joulukuu 1922	10 ist.
Tammikuu 1923	3 ist.
Helmikuu 1923	5 ist.
Maaliskuu 1923	5 ist.
Huhtikuu 1923	7 ist.
Toukokuu 1923	3 ist.
Kesäkuu 1923	15 ist.
Heinäkuu 1923	7 ist.
Elokuu 1923	–
Syyskuu 1923	3 ist.

Lähde: *Sten. Prot. des Österreichischen Nationalrates. Erste Gesetzgebungsperiode*

Liite 4:
Itävallan kansallisneuvostossa työjärjestyksessä
(*Tagesordnung*) ja käsittelyssä (*Verhandlungen*)
olleet asiat vuonna 1922

Tammikuu 1922	15 (TO); 10 (VH)
Helmikuu 1922	29; 23
Maaliskuu 1922	34; 30
Huhtikuu 1922	17; 19
Toukokuu 1922	35; 13
Kesäkuu 1922	91; 47
Heinäkuu 1922	100; 86
Elokuu 1922	–
Syyskuu 1922	7; 9
Lokakuu 1922	15; 11
Marraskuu 1922	20; 20
Joulukuu 1922	46; 41

Lähde: *Sten. Prot. des Österreichischen Nationalrates 1922*

Liite 5:

Yli neljä tuntia kestäneet istunnot ja niiden teemat Itävallan kansallisneuvostossa vuonna 1922

26.1.1922 6 t 15 min.

- das politische Abkommen zwischen der Republik Österreich und der tschecho-slowakischen Rep.

10.2.1922 8 t 10 min.

- Erste Lesung der Vorlage der Bundesregierung, betreffend ein Mieterschutzgesetz

7.4.1922 6 t 15 min.

- Heeresdisziplinargesetz
- Pressgesetz

19.5.1922 5 t 15 min.

- ... gegen den umlauteren Wettbewerb
- Dringliche Anfrage (Pensiongesetz; Grossdeutschen)

31.5.1922 5 t 40 min.

- Neuwahl der Bundesregierung

9.6.1922 4 t 15 min.

- ... verzinsliche Darlehen des Bundes an Gemeinden

13.7.1922 4 t

- die Errichtung einer österreichischen Notenbank (myös seur. ist.)

17.7.1922 4 t 35 min.

- die Ausschreibung einer einmaligen inneren Bundesanleihe (myös seur. ist.)

21.7.1922 4 t 50 min.

- die Verbrauchssteuernovelle

24.7.1922 6 t 45 min.

- das Abgabenermächtigungs-gesetz
- ... Massnahmen zur Verringung der Zahl des Bundesangestellten

14.9.1922 5 t 10 min.

- die Erklärung des Bundeskanzler Seipels (Genf)

12.10.1922 5 t 10 min.

- die Erklärung des Bundeskanzler Seipels (betreffend den Abschluss Garantieübereinkommens in Genf)

6.11.1922 5 t 15 min.

- Wiederaubaugesetz (Erste Lesung)

7.11.1922 7 t 45 min.

- Wiederaufbaugesetz (Fortsetzung)

8.11.1922 4 t 5 min.

- Wiederaufbaugesetz (Fortsetzung)

14.11.1922 4 t

- ... die Genehmigung der Satzungen der österreichischen Nationalbank
- ... die Errichtung einer Notenbank

24.11.1922 5 t 35 min.

- Bericht des Sonderausschusses zur Beratung der Genfer Konvention über die Vorlage der Bundesregierung, betreffend die in Genf unterzeichneten Protokolle

25.11.1922 20 t 10 min.

- Wiederaufbaugesetz (Generaldebatte)

19.12.1922 5 t 20 min.

- Budgetprovisorium
- Zwangsanleihenovelle

30.12.1922 4 t 25 min.

- Dringliche Anfrage (die Änderung des Finanzzolltariffes; Soz.dem.)

Lähde: *Sten. Prot. des Österreichischen Nationalrates 1922*

**Liite 6:
Otto Bauerin valiokuntajäsenyydet Itävallan
kansallisneuvostossa ensimmäisellä lainsäädäntökaudella**

Gewählt in:

den ausserordentlichen Kabinettsrat zum Staatsrat
den Hauptausschuss

den Ausschuss für Äusseres zum Mitglied

den Sonderausschuss im Sinne des Bankkommissionsgesetzes als Ersatzmann

den Finanz- und Budgetausschuss zum Mitglied

den ständigen gemeinsamen Ausschuss im Sinne des § 7 des Finanz-
Verfassungsgesetzes zum Mitglied

den Sonderausschuss für die Beratung der Genfer Konvention zum Mitglied

den Geschäftsordnungsausschuss zum Mitglied

den Ausschuss für Handel und Gewerbe, Industrie und Bauten als Ersatzmann

den Ausschuss nach § 3 des Kreditermächtigungsgesetzes zum Mitglied

den Kontrollausschuss für die Verwendung des Kreditfonds zum Mitglied

den Verfassungsausschuss als Ersatzmann

Lähde: *Index zu den sten. Prot. des Nationalrates. Erste Gesetzgebungsperiode*

HENKILÖHAKEMISTO

- Adler, Alfred, 30
- Adler, Friedrich, 28, 31, 34, 57, 74, 107-109, 113, 118, 135, 153, 209
- Adler, Max, 23, 28-32, 34, 36, 38, 113, 150
- Adler, Victor, 13, 14, 19, 31, 37, 49-56, 58, 65, 67, 68, 80-83, 87, 93, 95, 106, 107, 113, 114, 122, 125, 131, 132, 135, 154, 193, 218, 234
- Aehrenthal, Alois Lexa von, 85
- Allina, Heinrich, 217
- Andrassy, Gyula, 136
- Arkkiherttua Johann, 62
- Auersberg, Carlos von, 66
- Austerlitz, Friedrich, 14, 28, 68, 69, 73, 78, 106, 107, 237-239
- Bauer, Helene, 107, 113, 157
- Beck, Max Vladimir von, 68, 84, 95
- Beneš, Eduard, 124, 229
- Berchtold, Leopold, 135
- Bernstein, Eduard, 58, 80, 81, 116, 172
- Bienert, Richard von, 84, 90
- Bismarck, Otto von, 103
- Boudin, Louis, 33
- Branting, Hjalmar, 113, 195
- Braun, Adolf, 14, 28, 30
- Braunthal, Julius, 28, 30
- Breisky, Walter, 226
- Breitner, Hugo, 187, 218
- Brockdorff-Rantzau, Ulrich, 140
- Buresch, Karl, 217
- Böhm-Bawerk, Eugen, 28
- Clam-Martinić, Heinrich, 108, 110
- Clemenceau, Georges, 161

Czernin, Ottokar, 227, 231
Dan, Lydia, 113
Dan, Theodor, 113
Danneberg, Robert, 34, 113, 181, 183, 187-190, 207, 209, 220, 237, 241
De Man, Hendrick, 30
Deutsch, Julius, 28, 57, 113, 121, 133, 134, 146, 153, 220, 224, 225
Dinghofer, Franz, 124, 132, 213, 219, 220, 223, 229, 231
Eckstein, Gustav, 28, 31, 37
Eisenhut, Josef, 217
Eisler, Robert, 181, 209, 230
Eldersch, Matthias, 147, 181, 209, 220
Ellenbogen, Wilhelm, 86, 217, 220
Engels, Friedrich, 35, 60, 61, 102, 106, 192, 245
Fink, Jodok, 124, 128, 132, 147, 165, 212, 222
Fischer, Ernst, 30
Flotow, Ludvig von, 136
Franz Josef I, 63, 96, 97, 108
Freundlich, Emmy, 78
Födermayr, Florian, 217
Gautsch von Frankenthurn, Paul, 92, 96
Glanz, Egon, 224, 225, 236
Glöckel, Otto, 133, 218, 223
Gramsci, Antonio, 20
Grimm, Ferdinand, 199, 200, 219, 226
Grössbauer, Philipp, 231
Gumplowicz, Ludwig, 113
Gürtler, Alfred, 200, 201, 217, 219, 224
Habsburg, Karl, 142
Haider, Jörg, 19
Hainisch, Michael, 30
Hampel, Ernst, 229

Hanusch, Ferdinand, 132, 144, 159, 160, 209
Hartmann, Ludo, 30, 119, 136, 139, 140
Hartmann, Moritz, 30
Hauser, Johan, 124
Hegel, Friedrich, 32
Henderson, Arthur, 140
Hilferding, Rudolf, 28, 30, 32, 37, 75, 79, 100, 158, 165
Hitler, Adolf, 18, 71, 72, 77
Hobson, John A., 28
Jaures, Jean, 174
Kant, Immanuel, 38
Karl I. (Karl IV.), 124, 128
Kautsky, Karl, 14, 19, 27, 30, 35, 37-41, 44, 46, 59, 60, 62, 75, 78, 81, 85, 100, 113, 116, 156, 158, 165-167, 169, 196, 200
Kelsen, Hans, 21, 179-181, 183, 185-187, 194, 195
Kienböck, Viktor, 219
Kollmann, Josef, 217
Kraft, Emil, 217
Kreisky, Bruno, 13, 18, 187, 235
Kun, Bèla, 153
Lammasch, Heinrich, 125, 232
Landau, Max, 113
Lassalle, Ferdinand, 119, 126
Lazarsfeld, Paul, 30
Lederer, Emil, 28, 158
Lenin, Vladimir Iljitiš, 20, 35
Leuthner, Karl, 188, 209
Lindner, August, 98
Lloyd George, David, 203
Longuet, Jean, 140, 142
Lueger, Karl, 76, 83
Luxemburg, Rosa, 35, 155

Macdonald, James Ramsay, 142
Mach, Ernst, 31
Martow, Julius, 115
Marx, Karl, 28, 34, 46, 60, 61, 75, 93, 166, 195, 245
Masaryk, Thomas, 121
Mataja, Heinrich, 230-233
Mayr, Michael, 168, 180, 199, 219, 221, 222, 226-229
Miklas, Wilhelm, 217
Millerand, Alexandre, 174
Mises, Ludwig van, 28
Mussolini, Benito, 206
Neurath, Otto, 30
Odehnal, Franz, 217
Paulitsch, Michael, 217
Pauly, Max, 217
Pernerstorfer, Engelbert, 30, 35, 85, 91
Pflügl, Egon, 136
Popp, Adelheid, 54, 215
Proft, Gabriele, 217
Rapoldi, Martin, 98
Redlich, Josef, 110
Rehrl, Franz, 212
Reisch, Richard, 165
Renner, Karl, 14, 18, 21, 23, 28-31, 34, 35, 57, 89, 90, 93, 97, 117, 121, 122, 125, 128, 132, 133, 141, 144, 146, 147, 161, 162, 165, 168, 173, 179, 183, 187, 204, 209, 211, 212, 217-220, 222, 223, 226, 229, 231, 238
Reumann, Jakob, 167
Riazanov, David, 30
Rodler, A., 98
Rolland, Romand, 142
Rousseau, Jean Jacques, 185
Schab, Siegfried, 98

Schiegl, Wilhelm, 209, 217, 220, 221
Schneider, Emil, 217
Schober, Johann, 187, 199-201, 215, 219-221, 226, 229, 238
Schubert, Franz, 95
Schulz, Hermann, 217
Schumpeter, Josef, 28, 158, 165, 199, 219
Schürff, Hans, 217, 224
Schärf, Adolf, 56
Schönbauer, Ernst, 220, 227
Schönsteiner, Friedrich, 217
Segre, Emilio, 139
Segur, August, 202, 219
Seidel, Amalie, 223
Seidler, Ernst von, 110
Seipel, Ignaz, 77, 121, 128, 158, 198, 201-204, 206, 208, 209, 211, 215, 219-221, 223, 224, 227, 229-233, 238, 239, 241
Seitz, Karl, 12, 92, 93, 105, 119, 120, 122, 125, 132, 146, 183, 187, 193, 209, 217-220, 223, 226, 227, 231
Seliger, Josef, 121, 122
Sever, Albert, 220
Skaret, Ferdinand, 57
Stalin, Josef, 19, 20, 35
Steinegger, Hans, 217
Stolper, Gustav, 200
Stradal, Emmy, 229
Straffner, Sepp, 227
Sturmthal, Adolf, 30
Stürgkh, Karl von, 96, 97, 99, 105, 108
Taaffe, Eduard von, 97
Tandler, Julius, 218
Trotzky, Leon, 30, 235
Turati, Filippo, 142

Täubler, Aleksander, 77
Tönnies, Ferdinand, 58
Ursin, Josef, 229
Vaugoin, Carl, 217, 224, 226
Waber, Leopold, 136, 217, 226
Weiskirchner, Richard, 219
Wilson, Woodrow, 124, 138
Winarsky, Leopold, 57, 113
Witternigg, Josef, 217
Zelenka, Frans, 217
Zenker, Viktor, 73, 183, 184, 186, 187
Zimmermann, A. F., 207
Zwetzbacher, Josef, 211

Zusammenfassung

Juha Hannikainen

Auf dem Weg zu einer modernen Politik in Österreich.
Otto Bauers Parlamentsstrategie 1907 – 1923

Ausgangspunkte und Fragestellungen

Gegenstand meiner Forschungsarbeit ist die politische Strategie des österreichischen Sozialisten Otto Bauer (1881 – 1938), der den Austromarxismus¹ 1927 als eine Synthese aus revolutionärem Enthusiasmus und nüchterner Realpolitik beschrieb. In der von Bauer skizzierten sozialdemokratischen Strategie sollten also Marxismus und Reformismus, das heißt Revolution und westliche Demokratie vereint werden. So wurde einerseits am revolutionären Sozialismus festgehalten, die parlamentarische Demokratie andererseits aber als unverzichtbar angesehen. – Dieses Denkmodell wurde im Linzer Parteiprogramm von 1926 kodifiziert.

Die sozialistische Utopie des Austromarxismus als solche bildet nicht den Ausgangspunkt dieser Untersuchung, es ist vielmehr die Zeit des Austromarxismus, die in der Arbeit in einer bestimmten geschichtsphilosophischen Bedeutung beachtet wird. Eine erfolgreiche politische Zukunftsperspektive, die – und das eigentlich schon 1927 – plötzlich und unerwartet verschwindet, ist bei einer historischen Interpretation sicher von Interesse: Alles schien gut begründet und geplant zu sein, bis die Geschichte plötzlich endete und die berechtigte Frage nach ‘Tragödie oder Triumph’ hinterließ. Insofern die jeweils verwirklichte, erfolgreiche historische Alternative ex post immer als natürlich und sogar fraglos erscheint, ist es schwer, im Vergangenen stark ausgeprägte Zukunftserwartungen, das heißt vergangene alternative Zukunft, zu erfassen. Um zu verstehen, warum sich eine historische Entwicklung durchgesetzt hat, ist es aber auch notwendig zu versuchen, die unverwirklichten Alternativen zu verstehen. Insofern versuche ich in meiner Arbeit einseitiges historisches Erklären zu vermeiden, das – wie z.B. das ‘Paradigma der Niederlage’ von 1934 – unvermeidlich nur zu einer Klugheit ex post führen würde, und konzentriere mich auf eine (Re)Konstruktion der vergangenen Zukunft im oben beschriebenen Sinn.

Die in den Interpretationen des Austromarxismus allgemein vertretene These vom Widerspruch zwischen Theorie und politischer Praxis – ein Widerspruch, der in den zwanziger und dreißiger Jahren zu einer krisenhaften Entwicklung in Österreich geführt haben soll – halte ich für problematisch. Das größte Problem der Widerspruchsthese, die fast wortwörtlich aus der Forschung zur deutschen Arbeiterbewegung übernommen

¹ Zum Austromarxismus gibt es viele Definitionen: Allgemein wird mit Austromarxismus die politische Theorie der österreichischen Sozialdemokratie bis 1926 sowie deren politisches Handlungsmodell während der Ersten Republik bezeichnet. Der Begriff verweist auch auf eine Gruppe von Theoretikern, zu denen Otto Bauer gehörte.

wird, liegt darin, daß diejenigen, die diese These oder Behauptung vertreten, sich das Recht nehmen, eine angemessene Beschreibung oder Definition von Theorie und Praxis vorzustellen. So stellt sich das Verhältnis von Theorie und Praxis nur als begriffliches Verhältnis dar. Und abgesehen davon, wie angebracht dieses Erklärungsmodell im deutschen Fall ist, bleibt auch die Frage, ob ein Paradigma der deutschen Parteigeschichte auf Österreich übertragen werden kann. Aus der Tatsache, daß die Sozialisten an der 'reformistischen' Arbeit teilnahmen, das heißt sich tatkräftig an der Legislative beteiligten, läßt sich nicht ableiten, daß die politische Praxis immer reformistisch gewesen sei. Die gleiche Arbeit wurde jeweils nur verschieden interpretiert: revolutionär und/oder reformistisch.

Meine Forschungsarbeit betrifft Bauers politische Strategie, das heißt deren Entstehung, deren Grundbegriffe und ihre Ausformung zu einer Theorie und Politik in den Jahren 1907 – 1923. Unter politischer Strategie verstehe ich hier Bauers Auffassung von der allgemeinen Natur des Übergangs zum Sozialismus, sein Verständnis der (politischen) Formen und Methoden des Übergangs sowie die Bestimmung der situationsbedingten Aufgaben. Politische Strategie wird hier als Parlamentsstrategie interpretiert und insofern verstanden als: Verständnis des Parlaments, Interpretation der parlamentarischen Demokratie, Bestimmung der Ziele parlamentarischer Politik und – soweit dies geschah – deren Ausformung zu einem theoretischen und politischen System.

Bei der Betrachtung von Bauers Schriften zum Parlament und seiner parlamentarischen Politik läßt sich gleichzeitig die Idee der Ausformung moderner Politik in Österreich (bzw. der Doppelmonarchie) skizzieren. Unter moderner Politik verstehe ich in einem weiten Sinn eine bestimmte politische Ordnung oder Kultur, in der das Parlament das Zentrum des politischen Lebens bildet und wirkliche gesellschaftliche Bedeutung trägt. Dabei wird gleichzeitig die Öffentlichkeit zu einem organischen Teil der Politik, das heißt dem Volk werden die Bestrebungen offen erklärt, politischer Einfluß braucht die Unterstützung der Bevölkerung. So verstanden ist moderne Politik auch eine Art Bezugsrahmen, in dem sich die parlamentarische Demokratie herausbildet. Betrachtet man diese Frage gerade aus der Perspektive eines Sozialisten, dann bemerkt man stets eine feste Verbindung zur Revolutionstheorie: Revolutionäre Absicht und parlamentarische Praxis bilden keine Gegensätze, sondern eher wechselseitige Voraussetzungen. In welchem Sinn dies nun zutrifft, darin liegt eines der Probleme meiner Arbeit.

Die Parlamentsstrategie wird von drei verschiedenen, weiten Perspektiven aus betrachtet. Diese Perspektiven spiegeln auch die Gliederung der Arbeit wider und stehen thematisch in einer chronologischen Reihe:

1. Was konnte oder sollte *Parlamentsstrategie* (für Sozialisten) *überhaupt* bedeuten? Diese Thematik bezieht sich primär auf Bauers politisches Handeln vor dem Ersten Weltkrieg, das heißt auf die Zeit in der er als Klubsekretär seiner Partei fungierte und u.a. in der Zeitschrift *Kampf* regelmäßig zu aktuellen politischen Fragen Stellung nahm.
2. In der revolutionären Situation in den Jahren 1917–1920 bezog sich die Parlamentspolitik auf die breitere Frage nach der Bestimmung der Grenzen der

Revolution. Welche Rolle und Bedeutung hatte das Parlament als ‘*Schaubühne der Revolution*’?

3. Ab dem Jahr 1920, das heißt nachdem die Republik Österreich einen staatlichen und rechtlichen Rahmen erhalten hatte, erhielt parlamentarisches Handeln eine neue Bedeutung als *wirkliches Zentrum des politischen Lebens*. Eine parlamentarische Demokratie wurde geschaffen und deren Praxis eingeübt.

In der Grundstruktur verfolgt die Arbeit die Verwandlung Otto Bauers von einem Theoretiker in einen Realpolitiker, der im Herbst 1922 – und dies ganz buchstäblich – auch zu einer wichtigen Kabinettsgröße wurde. Insgesamt konnte Otto Bauer auf eine umfangreiche Parlamentslaufbahn zurückblicken: Sie begann schon 1907 als Klubsekretär (Fraktionsekretär). 1918 wurde er Staatssekretär des Äußeren und 1919 Mitglied der Konstituierenden Nationalversammlung. Im gleichen Jahr war er Vorsitzender der Sozialisierungskommission im Ministerrang und fungierte zugleich als Außenminister. Vom Oktober 1920 bis in das Jahr 1934 wurde er immer wieder in den Nationalrat gewählt. So war er 1922 z.B. Mitglied in 12 verschiedenen Parlamentsausschüssen. Otto Bauer war praktisch der wichtigste Gegenspieler zu Kanzler Seipel, er war der Sprecher, der Rhetor der Opposition. Aber auch seine fortlaufenden schriftstellerischen Arbeiten zu Fragen der Grenzen und der Bedeutung des Parlaments und der parlamentarischen Politik sollten hier nicht vergessen werden.

Zu Otto Bauer gibt es viele Untersuchungen und Interpretationen, und auch seine eigenen Arbeiten wurden in den Jahren 1976-1980 (OBW) in gesammelter Form veröffentlicht. Für meine Arbeit sind u.a. folgende Beiträge resp. Gesichtspunkte von besonderem Interesse: C. Earl Edmonsons (1985) Versuch sich vorzustellen, welche Entwicklung sich in Österreich hätte ergeben können, wäre es nicht zu dem epochemachenden Prozeß vom 15.7.1927 gekommen; Helmut Grubers (1991) Beschreibung Otto Bauers als Meister des theoretischen Optimismus und des taktischen Kompromisses (Am Verhandlungstisch zeigten sich – wie schon Viktor Adler anmerkte – Bauers wahre Stärken) ; Richard Saages (1991) Synthese zu Bauers origineller Operationalisierung des Übergangs zum Sozialismus. Gerade hier liegt für mich die zentrale Frage bei der Interpretation Bauers, nämlich zu versuchen, die Politisierung der Operationalisierung des Übergangs zum Sozialismus zu verstehen und zu erklären – oder anders ausgedrückt: ein politisches Verständnis der zu Bauers Übergangsstrategie gehörenden Begriffe und deren Übertragung auf den politischen Alltag zu erreichen. Eine Herausforderung, die sich der Bauerforschung permanent stellt, liegt in einer kompletten und umfassenden Darstellung der Entwicklung von Bauers politischer Philosophie *und* Praxis von der Monarchie zur Republik. Eine solche Interpretation ist für das Verstehen der Entstehung moderner Politik sehr wertvoll.

Die politische Theorie des jungen Bauer

Schon der junge Bauer beeindruckte seine Leser durch Belesenheit, theoretische Beweglichkeit und Synthesen. Es ist allerdings schwer, sein intellektuelles Profil nachzuzeichnen. Für seine spätere politische Laufbahn war besonders Bauers Fähigkeit

von Bedeutung, theoretische Innovationen und politische Scharfsicht miteinander zu verbinden, er hatte ein Auge sowohl für große Gesamtzusammenhänge als auch für die Aufgliederung komplexer Probleme. Man könnte sagen, daß Bauer ein ‘geborener’ moderner politischer Führer war. Davon sprechen auch die psycho-biographischen Interpretationen (u.a. Blum 1985) Bauers. Bauers politischer Aufstieg ist stark mit der Wechselwirkung verbunden, die von der theoretischen Erneuerung der Partei und dem Aufschwung des neuen Parlaments ausging. Man könnte sagen, daß der Austromarxismus von Anfang an ein sehr politisches Phänomen war. Und diese Wechselwirkung bedeutete auch, daß Bauer sowohl ein brillanter Theoretiker als auch ein Mann der Partei war und nicht – wie z.B. Nimni (1994) anmerkt – in zwei verschiedenen Rollen verhaftet war.

Beim jungen Bauer kann man auch feststellen, daß es für ihn charakteristisch war, die Beziehung von sozialer und politischer Revolution zu problematisieren. Bei der Interpretation seines politischen Denkens ist dies eine Schlüsselfrage, und es gilt hier zu beachten, worauf er jeweils seinen Blick richtete. Seine Parlamentsstrategie zum Beispiel erschließt sich nicht ausschließlich aus der Perspektive der politischen Revolution, sie ist keine allein politische Frage, und der Begriff des Parlaments muß aus der Perspektive seiner Revolutionstheorie gesehen werden. Bauer verstand – ähnlich wie Kautsky – die Revolution primär als einen gesellschaftlichen Prozeß oder als gesamthistorischen Veränderungsprozeß. Insofern war Bauers Parlamentsstrategie nicht nur eine politische Strategie, sondern auch eine allgemeinere Revolutionsstrategie. Oder anders ausgedrückt: Eine Interpretation des Bauerschen Parlamentsbegriffs kann sich nicht allein auf den ‘politischen’ Bereich beschränken.

Ich behandle in meiner Arbeit die Geschichte der Wahlrechtsbewegung und der Wahlrechtsreform in Österreich, um so die Voraussetzungen zu verstehen, unter denen Bauer als Parlamentarier begann: Nach der Gründung der Einheitspartei (1888/1889) konnte es keine Zweifel mehr an der Natur der sozialdemokratischen Bewegung geben. Das Erlangen des allgemeinen Wahlrechts und danach die Gewinnung der Arbeiterschaft und deren Bindung an den parlamentarischen Kampf bildeten die zentrale politische Aktivität der sozialdemokratischen Partei bis zum Ersten Weltkrieg. Die Parlaments- und die Wahlrechtsfrage wurden nicht so sehr als Selbstzweck gesehen, das heißt als Mittel zur Reformpolitik, sondern eher als Mittel zur Schaffung von effektiver Propaganda in der Gesellschaft. So wie es auch im ersten Parteiprogramm stand: das Wahlrecht war nicht Ziel, sondern Mittel. Die Demonstrationen zum 1. Mai wurden insbesondere auf den Wahlrechtskampf ausgerichtet, wodurch dieser auch zum revolutionären Inhalt der Massendemonstrationen wurde. Das angesehene und gelungene Modell der Maidemonstrationen war zweifellos etwas, das Bauer richtig erkannte.

Die Wahlrechtsreform brachte auch eine Überprüfung der Parteiorganisation. Als Teil des Reformprozesses wurde das Parteisekretariat entwickelt. So konnten junge Talente Berufspolitiker werden, und Otto Bauer wurde in den Parlamentsklub aufgenommen. Zu den Aufgaben Bauers als Klubsekretär gehörte es, die Vorlagen und die Budgetplanungen der Regierung für die Fraktionssitzungen zu analysieren und zu kürzen, Gesetzesentwürfe vorzubereiten, die Abgeordneten mit Quellenmaterial

für ihre Reden zu versorgen und selbst Reden sowie den jährlichen Tätigkeitsbericht des Parlamentsklubs zu entwerfen.

Wesentlich für Bauers Zeit als Klubsekretär waren seine zahlreichen Artikel zur Parlaments- und zur Innenpolitik, die an verschiedenen Stellen veröffentlicht wurden. Bei einer genaueren Betrachtung der Artikel scheint sich ein gemeinsamer Nenner finden zu lassen: die Artikel waren Begründungen und Legitimierungen der Parteipolitik. Bauer faßte die Erfahrungen zusammen, stellte die aktuellen Probleme und Herausforderungen vor und zeigte dann eine Synthese sowie die Vision davon, wie die Problematik immer mit der allgemeinen Frage der sozialen Revolution verbunden ist. In anderen Worten: er versuchte, die Verbindung der alltäglichen Politik zu den großen Linien der revolutionären Entwicklung aufzuzeigen. Man könnte sogar behaupten, daß es Bauers Aufgabe war darzustellen, in welchem Sinne sich die sozialdemokratische Partei jeweils als revolutionäre Partei verhielt. Das heißt jedoch nicht, daß es einerseits eine revolutionäre 'Theorie' und andererseits eine von ihr unabhängige 'politische Praxis' gegeben hätte. Gerade umgekehrt: sowohl die Tagespolitik als auch das revolutionäre Denken lassen sich in der sozialdemokratischen Partei nicht getrennt voneinander verstehen – besonders wenn man Bauers Texte betrachtet.

Bauer behandelte in seinen Schriften grundlegende Fragen: Was ist das Parlament und was könnte es für Sozialisten bedeuten? Dabei spitzte sich dieses Thema gerade auf eine Diskussion des österreichischen Parlaments und der parlamentarischen Verhältnisse zu. Als wichtigste Frage erschien das konkrete Problem des österreichischen Parlaments als Institution, das heißt die Schwäche der Institution im politischen System, besonders ihre Schwäche im Verhältnis zur Exekutive. Der Parlamentarismus konnte sich in der Praxis nicht durchsetzen, da das Mehrheitsprinzip im Abgeordnetenhaus nicht anwendbar war, da die Parteien sich dort als Vertreterinnen von Nationalitäten sahen, von denen wiederum keine eine Mehrheit bildete. Daraus folgte ein permanentes Obstruktionsproblem, das Robert Musil ironisch wie folgt beschrieben hat: „Man hatte ein Parlament, welches so gewaltigen Gebrauch von seiner Freiheit machte, daß man es gewöhnlich geschlossen hielt.“

Allgemein läßt sich sagen, daß das Parlament und der Parlamentarismus im gesellschaftlichen Kontext eher als fremd resp. abgehoben erschienen. Um politischen Einfluß zu nehmen, waren diejenigen, die in der Doppelmonarchie traditionell eine starke Stellung innehatten oder über ausreichende wirtschaftliche Macht verfügten, auf das Parlament nicht angewiesen.

Diese gesellschaftliche und staatspolitische Realität – d.h. die alltäglichen Wirklichkeit eines Minderheitsparlamentarismus – hatte zur Folge, daß die Diskussionen um Parlament, Demokratie und Revolution eine Art von Zukunftsorientierung erhielten, die wiederum mit einer Begrifflichkeit verbunden war, die 'hier und jetzt' eigentlich gar nicht funktionieren sollte. Der Optimismus, der auf die Massen übergreifen sollte, war in seinem Wesen ein sozialhistorischer Optimismus, die Perspektive war die der sozialen Revolution. Aus dem Zwang der Umstände heraus wurde eine weitreichende gesellschaftliche Zielsetzung betont, eine erzwungene Prinzipientreue.

Bauers Schriften zeugen vom Streben nach einem normalen Parlamentarismus und einer normalen Demokratie in Österreich. Der wesentliche Inhalt seines Demokratiebegriffs lag in dieser Zeit im Mehrheitsprinzip und in dessen Einhaltung, sein Demokratieverständnis war also eine implizite Vorwegnahme der Linzer Grundsätze, die zwanzig Jahre später verabschiedet wurden. Man könnte auch sagen, daß sich das parlamentarische Leben in der Doppelmonarchie Österreich-Ungarn in den Interpretationen der Sozialisten in den zwanziger Jahren widerspiegelt – und nicht nur zum Beispiel in denen Adolf Hitlers, wie Brigitte Hamann gezeigt hat. Für den jungen Bauer jedenfalls hat “die Mehrheit *allein* (Herv. JH) ... die Aufgabe, zu entscheiden. ... Die Minderheit hat die Aufgabe der Kontrolle.”

Trotzdem und mit geringem Erfolg versuchten die Sozialdemokraten, ein Gleichgewicht zwischen den Ansprüchen des demokratischen Mehrheitsprinzips und dem Schutz der Minderheitsrechte herzustellen. Auch die von Bauer (‘nur im Extremfall’) verlangte Obstruktionstaktik war in der Praxis natürlich völlig mehrdeutig und setzte eine positive Einstellung zur Parlament als Institution voraus. Sie stellte – und das von einem streng moralischen Standpunkt aus – das Parlament quasi über die tagespolitischen Differenzen. Angesichts der emotional aufgeladenen nationalen Auseinandersetzungen war dies aber unvermeidlich ein Wunschdenken.

Otto Bauer sah den in der Parlamentsarbeit eingeschlossenen, multidimensionalen Erziehungsauftrag als wichtig an. Die parlamentarische Arbeit sollte gleichsam zu einem legitimen Makler der sozialdemokratischen Strategie werden, es galt, den Massen die parlamentarische Arbeit der Partei zu vermitteln und zu erklären. Als Mitglied des austromarxistischen Kreises sorgte sich Bauer vor allem um das Niveau und den Grad des Klassenbewußtseins der Arbeiterschaft. Darauf sollte u.a. mit den Mitteln der parlamentarischen Demokratie Einfluß genommen werden.

Bauer war der Ansicht, daß eine wichtigere Aufgabe als Wahlkämpfe auszufechten darin läge, einen immer größeren Teil des Proletariats davon zu überzeugen, daß das ‘Endziel’ näher gekommen sei. Im Wahlkampf sollte die Aufmerksamkeit der Arbeiterschaft besonders auf die soziale Revolution ausgerichtet werden. In solchen Zeiten könnten viele Menschen erreicht werden, die sich sonst kaum mit gesellschaftlichen Fragen beschäftigten. Dies ist meines Erachtens ein interessanter Blickwinkel: Das allgemeine Wahlrecht würde die Anzahl derjenigen Menschen massiv erhöhen, die sich zum ersten Mal für gesellschaftliche Angelegenheiten interessierten, wenn sie mit ihrer Stimmabgabe Einfluß nehmen könnten. Plötzlich würde sich die Gruppe der Menschen vervielfachen, auf die die politische – oder anders: revolutionäre – Agitation ausgerichtet ist. Diese vom Standpunkt einer revolutionären Bewegung aus betrachtet erstaunlich große Bedeutung des Wahlrechts ist heute vielleicht schwer nachvollziehbar, da Wahlrechtsreformen als irgendwie natürlicher Schritt auf dem Weg zur Gleichberechtigung in westlichen Demokratien verstanden werden. Die Revolutionäre betrachteten das Wahlrecht jedoch auch betont als Aufklärungs- und Schulungsfrage, als politisches und gesellschaftliches Mittel – ihr Blick ging über die Demokratie hinaus.

Das Abgeordnetenhaus des Parlaments symbolisierte etwas Neues, es vertrat die Zukunft. Dagegen waren Regierung, Bürokratie, Armee und Feudaladel Vertreter des

Reaktionären im Imperium, Relikte der Vergangenheit. Es war natürlich – also fortschrittlich – anzunehmen, daß (auch) die Zukunft des Habsburger Imperiums dem Parlamentarismus gehörte.

Bauer war der Meinung, daß Reformen als ‘Teilerfolge’ gesehen werden, die das Selbstvertrauen der Arbeiterklasse stärken und sie davon überzeugen, daß der Endsieg möglich ist. Bauers Reformbegriff nach der Parlamentsreform war eindeutig mit der österreichischen Tradition verbunden, einen Gegensatz von Reformpolitik und revolutionärer Theorie mit allen Mitteln zu vermeiden. Reformpolitik, ‘positive’ Parlamentsarbeit, war nach Bauers Ansicht in einer bestimmten Entwicklungsphase des Kapitalismus möglich. Er schien auch zu denken, daß Reformen in manchen Situationen schon per se erfolgreiches Opponieren darstellen, um so aufzuzeigen, wer die Interessen der Arbeiterklasse verteidigt, und daß sie im Hinblick auf das revolutionäre Bewußtsein der Arbeiterschaft manchmal sogar notwendig sind. Unter günstigen Umständen könnte die Konzentration auf Reformen die hauptsächliche Aufgabe der Sozialdemokraten sein: Aus den Reformen könnte eine Revolution werden, da sie, wenn sie als erkämpfte Siege empfunden werden, das Selbstbewußtsein und Selbstvertrauen der Arbeiterklasse stärkten.

Die Parlamentspolitik geriet dann zunächst in eine Krise und endete schließlich in einer Sackgasse. Und so schreibt Helmut Rumpler auch, daß die Voraussetzungen für eine Lösung des nationalen Problems selten so schlecht waren wie in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg – der nationale Chauvinismus hatte seinen Höhepunkt erreicht. Gerade die nationalen Auseinandersetzungen besiegelten das Schicksal der parlamentarischen Demokratie, gleichzeitig mit der Reformierung des Parlaments erregte sich die nationale Gefühlswelt stärker als je zuvor. Daraus ergab sich eine den Erwartungen entgegengesetzte Entwicklung: Das nationalistische Klima spitzte sich gerade dann extrem zu, wenn das Parlament tagte.

Im Parlament wurde der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen zum Alltag und um 1911 völlig hemmungslos. Für Bauer war der Nationalhaß im “parlamentarischen Possenspiel” Österreichs ein ewiger Störenfried. Ebenso wie 1848, als das Parlament zum erstenmal zusammentrat, zeigte sich der Nationalismus wieder als die Schwäche der Demokratie: die parlamentarische Politik scheiterte am nationalen Streit.

Die Enttäuschung über das Parlament führte 1911 zu Krawallen, und dies wiederum enttäuschte Bauer. Die Massen lernten scheinbar nur aus eigener Erfahrung, und die Propaganda der Sozialisten schien nur einen kleinen Teil der Arbeiterschaft erreichen zu können. Dies brachte einen wichtigen Wendepunkt in Bauers Denken: ‘Bloßer Reformismus’ mußte als taktische Möglichkeit verworfen werden. Mit entschlossener Agitation sollten alle politischen Taten immer ins Bewußtsein der großen Mehrheit der Arbeiterschaft eingehen, und die Funktionäre der Partei sollten bei der Interpretation und der Vermittlung der Politik eine Schlüsselfunktion einnehmen.

Vom Verlangen nach Reformen sollte jedoch nicht abgegangen werden, da dies Antiparlamentarismus bedeutet hätte – und das wiederum hätte in der Doppelmonarchie eine Abkehr von der Demokratie und eine Verbeugung vor dem Absolutismus dargestellt. Die sozialdemokratische Bewegung hatte sich in Österreich schon traditionell zu einer Kultur- und Bildungsbewegung entwickelt, und das Erreichen

des allgemeinen Wahlrechts bildete den ersten und wichtigsten Höhepunkt dieser Entwicklung: Das 'Volksparlament' war der politische Knotenpunkt der Kulturmission der Sozialisten. Im Kampf für das Parlament und im Parlament sollte die Arbeiterklasse allmählich die politische und gesellschaftliche Führungsposition einnehmen und sich dabei auch intellektuell so weiterentwickeln, daß sie den Anforderungen der neuen Gesellschaftsordnung gewachsen war. Straßenkrawalle gehörten nicht zu diesem Konzept.

1911 kam Bauer zu dem Schluß, daß nur ein Teil der Arbeiterklasse oder des Proletariats einen zivilisierten Kampf ausfocht und ein ständig wachsender Teil intellektuell bereit war, sich immer größeren Herausforderung zu stellen. Ein großer, vielleicht sogar der größte Teil des Proletariats beschritt teilweise einen anderen, einen steinigern und leider auch blutigeren Weg. Dieser Teil konnte nur aus Erfahrung 'schlau werden'. Zu Bauers Weltbild gehörte jedoch kein Kulturpessimismus: Aufklärung sollte noch stärker betrieben werden. Und so kam es in Bauers Denken immer mehr zu einer Betonung der Rolle der Funktionäre – man könnte auch von einer Avantgardetheorie sprechen. Die zentralen Agitatoren sollten die Parlamentarier und die an der parlamentarischen Arbeit Beteiligten sein, wie z.B. die Kreissekretäre, die Wahlkämpfer, die Gewerkschaftsaktivisten und die Genossinnen und Genossen der Bildungsorganisationen. In zunehmender Zahl kamen aus der modernen Industriearbeiterschaft neue Funktionäre. Vom bloßen Reformismus als Modell des Wachstums sollte abgegangen werden, nur (gut und richtig) agitierte Reformen könnten zum Erfolg führen.

Manche verlangten eine radikalere Taktik, das heißt zum Sieg über die Staatsmacht sollte, während parlamentarisches Handeln ständig abnahm, eher eine Politik der Obstruktion im Parlament betrieben werden. Für Bauer war dies jedoch nur eine Version des revisionistischen Denkens in Österreich, nämlich die Vorstellung, daß sich die grundlegenden Gesetze des Kapitalismus mit parlamentarischen Mitteln abschaffen ließen, also "parlamentarischer Kretinismus". Nur in einem über Jahrzehnte andauernden Prozeß könnte das Proletariat die Demokratie in ein eigenes Mittel verwandeln. Die Grundlage dieses Prozesses sei die Entwicklung des Kapitalismus selbst, und die sozialdemokratische Partei könnte mit Erziehungsarbeit dazu beitragen. Da es mit dem Abgeordnetenhaus in der Verfassung Österreich-Ungarns nur ein demokratisches Element gäbe, läge es im Interesse der Arbeiterklasse dessen Macht zu stärken. Dies bedeute aber Kritik im Parlament und Agitation außerhalb des Parlaments, während Obstruktion nur die Bürokratie ermächtige und – wie Bauer anmerkte – die grenzenlose Alleinherrschaft der Bürokratie bringe.

Im Jahr 1913 war klar, daß Bauer eine entscheidende Wende in Österreich nur in einer ganz neuen Situation für möglich hielt, d.h. in einer neuen Zeit, in einem 'neuen Österreich' nach einem Krieg. Auf den Ausbruch des Krieges war man aber trotzdem nicht vorbereitet. Wie Rudolf Ardeli anmerkt, war die Parteiführung zu keiner rationalen Entscheidung fähig, ihre Handlungen wurden affektiv von einem ausgeprägten Feindbild bestimmt: der Kampf galt Rußland, dem Zarismus. Und auch Bauer wurde von der Situation mitgerissen. Der begeisterte Kampf gegen Rußland brachte ihn in eine lange Kriegsgefangenschaft, und seine Briefe von der Front zeugen im Herbst 1914 sogar von einem ausgeprägten Nationalismus.

Das Parlament als Schaubühne der Revolution (1917-1920)

Über St. Petersburg und Finnland kehrte Otto Bauer im 'revolutionären' Sommer 1917 aus der Kriegsgefangenschaft zurück. Seine Bolschewismuskritik und seine Interpretation der Sowjetpolitik wurden in vielen Zusammenhängen beachtet. Für mein Thema ist die Diskussion der Demokratie von besonderer Bedeutung: Die russische Duma war in Bauers Verständnis keine Repräsentantin der Demokratie. Das höchste Organ der Demokratie war das Exekutivkomitee der Arbeiter- und Soldatenräte und die Generalversammlung des Exekutivkomitees der Bauernräte. Mit gutem Grund könnte man hier kritisch fragen, ob die Räte in Rußland die Mehrheit wirklich in einem größeren Umfang vertraten als z.B. die Duma? Und was geschah mit den Räten, als die konstituierende Nationalversammlung zusammentrat?

Für Bauer war Demokratie mit Revolution, Fortschritt und Sozialismus verbunden und begrifflich dazu eher untergeordnet als parallel. Er wollte damit ausdrücken, daß Demokratie – anders als bei Bernstein – noch nicht Sozialismus bedeutete, daß es andererseits aber ohne Demokratie keinen Sozialismus geben könne. Für Bauer war der demokratische Weg zum Sozialismus der sozialistische Weg zur Demokratie. Eine abschließende Definition der Demokratie scheint Bauer vermieden zu haben, was insofern verständlich und angebracht war, als die Revolution anhielt und die Ausformung von Demokratie und Sozialismus noch unvollendet war. Sakari Hänninen hat Bauers Begriff der Demokratie sehr treffend als "zugleich Partizipations-, Lern-, Entscheidungs- und Kontrollprozeß" beschrieben.

Die staatliche Zukunft Österreichs war nach Bauers Rückkehr eines der zentralen Diskussionsthemen, und daran war Bauer bekanntlich auf Seiten der Linken beteiligt. Aus seiner Feder stammt der größte Teil des Nationalitätenprogramms der Linken im Frühjahr 1918, in dem die spätere Ausrichtung auf Deutschland schon erkennbar war. Ein interessanter Aspekt des Programms lag darin, die kommunale Ebene zur Grundlage der konstituierenden Nationalversammlung zu machen und den Nationalitäten entsprechend verschiedene Versammlungen abzuhalten. Die Gefahr der Willkür wurde als geringer eingeschätzt als die der monarchischen Bürokratie. Nach den militärischen Niederlagen im Sommer 1918 wurde die Diskussion um Österreichs Zukunft noch intensiver, und bis in den Herbst wurden verschiedene Alternativen offen gehalten.

Mit der provisorischen Nationalversammlung am 21.10.1918 wurde dann begonnen, die Republik zu errichten. Die Sozialdemokraten beherrschten die Versammlung, und ihre Vorschläge trafen kaum auf Widerstand. Sie konnten ja auf ihre starke und disziplinierte Anhängerschaft in den Straßen Wiens verweisen. Die Massen bildeten in diesen Tagen einen beachtenswerten Machtfaktor.

Auf der Grundlage eines Papiers, das Bauer am 18.10. dem Parteivorstand vorgelegt hatte, wurde ein zwanzigköpfiger Vollzugsausschuß ernannt, der bis auf weiteres die deutschösterreichische Regierung bildete. In der Sitzung des Vollzugsausschusses am 28.10. wurde Karl Renner dann beauftragt, einen Verfassungsentwurf zu erstellen. Dieser Entwurf wurde in der zweiten Sitzung der provisorischen Nationalversammlung am 30.10. angenommen. Anders als in der Literatur (in der nur vom 12. November 1918 die Rede ist) teilweise behauptet wird, ist dieser Tag also der eigentliche Gründungstag des neuen Staates (s. Brauneder 2000).

Renner bezeichnete den Entwurf als “Notdach” und als “Stück einer Verfassung”. In ihm wurde die provisorische Nationalversammlung vorläufig zum Träger der obersten Gewalt im deutschösterreichischen Staat bestimmt. Die Nationalversammlung war die Legislative, der Vollzugsausschuß übte die Regierungs- und Exekutivgewalt aus und hieß nun Deutschösterreichischer Staatsrat.

Otto Bauer sprach auf dem Parteitag der Sozialdemokraten (30.-31.10.1918) im Namen der sozialdemokratischen Partei über die Grundlagen der aktuellen politischen Fragen. Zum ersten Mal spielte Bauer eine sichtbar führende Rolle bei einem Parteitag. Dem Volk sollte erläutert werden, was eine Revolution bedeutet und was sie nicht sein oder leisten kann. Und auf dieses Thema hatte sich Bauer, u.a. durch seine Schriften zur Parlamentspolitik, schon seit der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg eingestellt. In dieser berühmten Rede lehnte Bauer u.a. die Bildung einer Räteregierung in Österreich ab.

In seinem Buch, in *Die österreichische Revolution*, gab Bauer 1923 der Gründung der Republik eine Interpretation, die in den Diskussionen noch lange danach erhalten blieb. Man kann hier von einer der klassischen Fragen der neueren Geschichte Österreichs sprechen. Was diese Interpretation und Bauers Perspektive auf die österreichische ‘Revolution’ im allgemeinen betrifft, so hat hier der Aufbau der Exekutive eine besondere Bedeutung. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit steht der Staatsrat, er bildete in dieser Phase den Kern des Bauerschen Revolutionskonzepts, um den sich Bauers Begriff des Parlaments und der demokratischen Revolution drehten.

Bauers Verständnis vom Aufbau der Exekutive läßt sich zusammenfassend wie folgt darstellen: 1) Die Regierungsgewalt beruhte für Bauer auf Rousseaus Idee des Gesellschaftsvertrags. Die Vertragspartner waren die verschiedenen Parteien, die eine Art Abstraktion des gesamten Volkes darstellten. (Eine solch staatsbildende Rolle hatten die politischen Parteien bis dahin nicht gehabt.) 2) Die Regierungsgewalt lag direkt im Parlament. Die Situation erinnerte insofern an die Pariser Kommune, als Exekutive und Legislative zusammenfielen. 3) Die Regierung, das heißt der Staatsrat, war direkt mit dem Volk verbunden. Die ‘Funktionäre’ der Parteien spielten eine vermittelnde Rolle. 4) Die Sozialdemokraten führten die Regierungsbildung an. Eine große Bedeutung lag darin, daß gerade die Sozialdemokraten die Hegemonie in den Massenbewegungen innehatten. Die Partei beherrschte die Massenveranstaltungen mit den traditionellen Mitteln der Organisation. 5) Die Volksarmee, die auch von den Sozialdemokraten angeführt wurde, bildete das Rückgrat der bewaffneten Ordnungsmacht und unterstand ebenfalls direkt dem Staatsrat (Staatssekretär Deutsch).

Auch ein Kerngedanke im Revolutionsbegriff Bauers darf hier nicht vergessen werden: Für ihn bewegten sich das Parlament und die Massen (im Herbst 1918) gleichzeitig und in die gleiche Richtung, sie waren fest miteinander verbunden. Das Parlament griff den in Massendemonstrationen zum Ausdruck kommenden ‘Volkswillen’ auf, und das Volk formte – so wie es z.B. 1905 geschah – das Parlament. Das Parlament wurde so zu einem legitimen Sprachrohr der sozialen Revolution und in seinem politischen Kern unmittelbar zu einem Mittel der gesellschaftlichen, der proletarischen Revolution – und das alles als Paradox: Das Parlament der Monarchie stellte nämlich deren schwächste staatliche Institution dar, und außerdem waren im Rumpfparlament vom Herbst 1918 die Bürgerlichen in der Mehrheit.

Nach dem Tod von Viktor Adler wurde Bauer der erste Außenminister der neuen Republik. Er war der erste republikanische Staatsminister des vielleicht konservativsten Ministeriums der ehemaligen Monarchie, und auch sein Alter mutete fast revolutionär an: er war bei seinem Dienstantritt erst 37 Jahre alt. Über diese Zeit läßt sich im allgemeinen sagen, daß Bauer den Aufbau der auswärtigen Beziehungen der Republik bis zum Pariser Frieden begann und anführte. Sein erstes Ziel war der Anschluß Deutschösterreichs an die deutsche Republik, und als dies mißlang, trat er im Juli 1919 zurück. Ein anderes Ziel, das auf Kosten des ersten weitgehend erreicht wurde, war die Sicherung der Lebensmittel- und Nahrungsversorgung der neuen Republik und dadurch die Aufrechterhaltung der gewonnenen politischen Demokratie.

Der Anschluß an Deutschland war in dieser Phase ein sehr wichtiger Teil in Bauers Revolutionsmodell, und hier war Bauer – wie auch als Minister – zum einzigen Mal in seinem Leben an der vordersten Aktionsfront des revolutionären Projekts. Mit dem Scheitern dieses Ziels mußte die Politik neu überdacht werden, und so stellen der Verlauf und das Ende seiner Zeit als Außenminister einen wichtigen Wendepunkt in Bauers politischer Strategie dar. Der Anschluß war in Bauers Langzeitperspektive die sicherste und klarste Art und Weise, die neue politische Ordnung zu stärken und diese durch zielbewußte Arbeit (Vereinigung mit der politischen Reife und Zahl der ‘deutschen Arbeiter’) allmählich in eine sozialistische zu verwandeln. Zum Verständnis der Nationalitätenpolitik Bauers ist die Perspektive auf das ‘demokratische und revolutionäre Deutschland’ von 1848 wichtig, d.h. auf das großdeutsche, nicht aber auf das alldeutsche. Großdeutsch bedeutete für Bauer ein von den Dynastien befreites Deutschland als ‘Volksstaat’.

Der Anschluß an Deutschland sei für Deutschösterreich eine wirtschaftliche, kulturelle und politische Notwendigkeit, schrieb Bauer in einem programmatischen Artikel im Oktober 1918. Das gewichtigste von Bauers Argumenten war vielleicht gerade der traditionell historische und zugleich auf die Zukunft gerichtete Blick auf ein demokratisches ‘morgiges Deutschland’: Deutschland – besonders Großdeutschland – sei reif für den Übergang zum Sozialismus. Christian Pichler meint, daß die Propagierung des Anschlusses Bauer – zumindest auf ideologischer Ebene – die Möglichkeit eröffnete, ein “revolutionäres Defizit” der politischen Praxis auszugleichen: die Entwicklung sei im Herbst 1918 nämlich evolutionär verlaufen. In dieser Ansicht steckt jedoch insofern eine unangemessene Klugheit ex post, als Bauer zu der Zeit, als er den Artikel schrieb, die Richtung und die Natur der Revolution noch nicht erkennen konnte.

In meiner Arbeit werden die verschiedenen Abschnitte der Zeit als Außenminister nicht erschöpfend und in allen Einzelheiten behandelt, dazu gibt es ausreichend Literatur und andere gedruckte Quellen (wie z.B. ADÖ). Bauers reichlich dramatischer Rücktritt von diesem Posten im Juli 1919 sollte aber trotzdem besonders erwähnt werden – er war in vielfacher Hinsicht ein wohlüberlegter politischer Akt. Es ging vor allem darum, den Eindruck von Geheimdiplomatie zu vermeiden, das heißt es sollte gezeigt werden, daß die politischen Verfahrensweisen der Republik anders waren als die des Absolutismus. Bauer begründete seinen Rücktritt interessanterweise mit dem Hinweis auf Prinzipien, die “in parlamentarischen Ländern” einzuhalten sind: Minister

gehen nicht mehr aufgrund von Launen des Kaisers, sie treten zurück, wenn sie die veröffentlichten Ziele nicht verwirklichen können.

Die Akzente der Strategie Bauers bis zum Sommer 1919 lassen sich mit einem Dreieck veranschaulichen. Abhängig vom jeweiligen Zeitpunkt der Betrachtung, bewegt man sich in Richtung einer der Ecken. Den Schwerpunkt der Strategie, die schärfste Kante sozusagen, bildete der Anschluß an Deutschland, die soziale Revolution mit einem demokratischem und durch ein demokratisches Großdeutschland. Das zweite denkbare Modell des Übergangs zum Sozialismus war die Rätediktatur, die Übertragung der bolschewistischen Taktik auf Österreich. Und im dritten Eck lag der Aufbau des Sozialismus im Rahmen eines republikanischen Österreichs, also im Rahmen einer in dieser Periode sich politisch und gesellschaftlich gerade erst abzeichnenden staatlichen Einheit.

Bauer – und das könnte man als für ihn typisch bezeichnen – gelangte zu seinen Standpunkten durch politische und gesellschaftliche Situationsanalysen, d.h. unter Einbeziehung der ‘realen Welt’. Und man darf auch nicht vergessen, daß Bauer, auch wenn seine theoretischen Interessen nicht unbeachtet bleiben sollten, in der Tat ein Politiker und ab 1918 – anders als vorher – insbesondere eine politischer Entscheidungsträger war. Auf dieser Grundlage analysierte er u.a. die Sowjetdiktatur (Rätediktatur) und deren Voraussetzungen in Mitteleuropa.

Bauer war der Ansicht, daß auch der in Sowjetrußland von der Diktatur des Proletariats verursachte neue (Bürger-)Krieg letztendlich zu einer Enttäuschungshaltung führen wird, da ein Krieg immer anhaltende wirtschaftliche Not und Hunger schaffe. “Die Militärdiktatur der Roten Armee” würde sich in einer “Militärdiktatur der Konterrevolution” auflösen. Noch überzeugter war er davon, daß ein Versuch, in Österreich eine Diktatur der Arbeiter- und Soldatenräte einzuführen, schnell in einer Hungerkatastrophe enden würde, da Wien und seine Umgebung von den Lebensmitteln der konservativen Provinz abhängig war.

Dagegen sah Bauer die Möglichkeit, jetzt (das heißt im Frühjahr 1919) viele gesellschaftliche, von den Sozialdemokraten geforderte Reformen anzugehen und in der Regierung und im Nationalrat durchzusetzen. Und noch mehr könnte auf lokaler und regionaler Ebene erreicht werden, insbesondere in der Gemeinde Wien und im Landtag von Niederösterreich. Wien wurde zu einem sozialdemokratischen Stützpfeiler im neuen Staat, es beherrschte den Aufbau des Sozialismus in der politischen Landschaft Österreichs, so, wie das Rathaus das Bild des Wiener Stadtzentrums prägt. Die von Bauer in dieser Phase vorgezeichnete Taktik, nämlich Aktionen am linken Rand zu bremsen und den Rechten gleichzeitig mit dem Kommunismus zu drohen, gilt in der Literatur als geschickter und für den politischen Austromarxismus typischer Zug.

Obwohl die Revolution mit dem Erreichen der politischen Demokratie unvermeidlich zum Stillstand kam, war dies in Bauers Interpretation jedoch noch nicht alles. Die österreichische Revolution schien schließlich über ihren politischen Rahmen hinauszugehen. Dies läßt sich an seinem Sozialisierungsmodell von 1919 aufzeigen. Zusammenfassend kann man von diesem Modell zumindest sagen, daß es, betrachtet man die politischen Diskussionen der zwanziger Jahre, ein fundierteres sozialistischen Gesellschaftsmodell als gewöhnlich war, da es zum Teil schon eingeführt

wurde als die Sozialdemokraten regierten – in realiter bis in den Herbst 1919, formell bis ins Jahr danach. Es wurden auch einige unbestreitbare, praktische Erfolge erzielt. So gesehen war das Revolutionsmodell der Oppositionsjahre keine literarische Utopie und nicht nur eine Legende von der österreichischen Revolution, sondern eine politische, sogar in der tagespolitischen Diskussion einsetzbare, konkurrenzfähige Alternative.

Das Sozialisierungsmodell und die Idee der funktionalen Demokratie waren mit der parlamentarischen Demokratie verbunden, zugleich aber auch Konzepte, die diese Demokratie bewußt erweitern und vertiefen sollten. In beiden ging es – in verschiedener Art und Weise und mit verschiedenen Akzenten – um den Aufbau einer gesellschaftlichen Demokratie. Das Thema der Diskussion war der Übergang zum Sozialismus, der Übergang von der kapitalistischen Gesellschaftsform zur sozialistischen, von der ersten Phase der Revolution zur zweiten, von der politischen Revolution zur sozialen. Die ‘Perspektive der Entstehung’ des Sozialismus und die Analyse des ‘Entstehungsprozesses’ wurden im politischen Denken Bauers ständig bearbeitet.

Die offensichtliche Problematik in Bauers Sozialisierungsmodell und -programm bestand darin, daß diese von Anfang an mit dem Anschluß an Deutschland verbunden waren, obwohl sie in der Planung scheinbar auf österreichische Verhältnisse ausgerichtet waren. Ihre Bedeutung lag darin, der Sozialisierungsidee durch Konkretisierung und Präzisierung ein andere Absicht als Verstaatlichung zuzusprechen. Diese Idee blieb bestehen und lebte weiter. Gerade im Hinblick auf mein Thema ist Bauers Sozialisierungsmodell insofern wichtig, als dadurch der Gedanke vom parlamentarischen Weg zum Sozialismus, von der Einheit des parlamentarischen und des revolutionären Handelns und vom Aufbau des Sozialismus ‘durch Reformen’ verständlich wird. Mit dem Sozialisierungsmodell erhielt der parlamentarische Kampf in den folgenden Jahren einen wichtigen und konkreten Anhaltspunkt.

Als Außenminister war Bauer im Juni 1919 der Ansicht, daß der Staat vor dem Konkurs stehe und Österreich auf der Grundlage des Friedens von Saint-Germain nicht lebensfähig sei. Die Lebensunfähigkeit der Republik ergab sich für Bauer aus geopolitischen (national unhaltbaren Grenzregelungen), wirtschaftspolitischen (Zerstörung der natürlichen Wirtschaftsräume), finanzpolitischen (wesentliche Verkleinerung der Besteuerungsgrundlagen besonders in Wien) und aus innenpolitischen Gründen (Zweiteilung des Landes in bäuerliche Provinzen und dem aus seinen historischen Zusammenhängen herausgerissenen Wien). Für Bauer konnten die Friedensbedingung nur in einem gesellschaftlichen und nationalen Chaos enden. Das Thema ‘Lebensunfähigkeit’ gehörte in den folgenden Jahren zum politischen Alltag und warf einen Schatten grauer Melancholie. Insofern ist es verständlich, daß ein in dieser Düsternis auftauchendes Licht – und hinsichtlich der ersten Republik ist es nicht übertrieben von einem Evangelium oder zumindest einem Traum zu sprechen – attraktiv und aktivierend war.

Bauer zog sich, nachdem er nach seinem Rücktritt als Außenminister noch Vorsitzender der Sozialisierungskommission im Ministerrang geblieben war, im Herbst 1919 auf die Position eines einfachen Abgeordneten zurück. In einem gewissen Sinn trat er auch in Opposition zur Regierung, obgleich er sich zu ihr loyal verhielt. In

meiner Arbeit untersuche ich Bauers damalige Positionierung über seinen Briefwechsel mit Karl Kautsky im Winter 1919/20. Aus diesem Briefwechsel lassen sich drei zentrale Themen herauslesen: Zum einen war Bauer die ganze Zeit klar, daß die Koalitionsregierung, in der die Sozialdemokraten die zweite Hauptpartei waren, in keinem Fall über das 'Notwendigste' hinaus bestehen kann, und daß die Regierungsfrage zumindest bis zur nächsten Wahl offen war. Zum anderen betonte er die Schlußfolgerung, die sich aus der Lebensunfähigkeit ergab und die er schon im vorhergehenden Sommer gezogen hatte, daß nämlich nur eine allgemeine Wende die politische Grundkonstellation in Österreich, die sich in einem irgendwie labilen Gleichgewichtszustand befand, entscheidend verändern könnte. Und er unterstrich drittens, daß der Aufbau einer neuen Armee nicht einer bürgerlichen Regierung überlassen werden darf.

Bauer hielt es in dieser Zeit für eine klare Tatsache, daß die Regierung des Landes und somit auch der Staat sowie die gesamte politische Demokratie in Mitteleuropa schwach waren. Die sozialistische Politik bestand in 'Absicherung und Vorbereitung', die Lage war für eine aktive oder gar aggressive Politik ungünstig.

Gerade das macht deutlich, warum Bauer nach dem Frieden von Saint-Germain den Aufbau einer Armee für so wichtig ansah und zu einer Schlüsselfrage machte: Das Militär sollte der aus der Revolution entstandenen Konstellation weitgehend entsprechen, es sollte eine 'Summe der gesellschaftlichen Kräfte' darstellen. Am schlimmsten, d.h. in einem fatalen Widerspruch zur gesellschaftlichen Grundkonstellation stehend, wäre es gewesen, wenn die neue Armee von der bürgerlichen Regierung aufgebaut worden wäre. In Österreich herrsche ein gesellschaftlicher Zustand, der dazu zwang, die staatliche Gewalt zwischen den Klassen aufzuteilen. Die Situation war jedoch sensitiv, die Kräfteverhältnisse wurden hinsichtlich der Revolution neu bestimmt, und die Armee durfte auf keinen Fall aus der Hand gegeben werden, da sie die letzte Verteidigerin der demokratischen Ordnung sein könnte.

In der Forschungsliteratur wurde viel darüber nachgedacht, warum die Koalitionspolitik im Sommer 1920 verworfen wurde. Mein Beitrag zu dieser Diskussion liegt in der Analyse von Bauers Rede auf dem Parteitag im November 1920. Seine optimistische Zukunftsperspektive war und ist hier überraschend, wenn nicht gar erschreckend. Bauer meinte u.a., daß "... der Verlust von einem Zehntel der Mandate keine Rolle (spielt)." – So viele Mandate hatten sie allerdings gar nicht verloren.

In der Regierungsfrage selbst war Bauers Standpunkt klar: Solange der bürgerliche Staat bestehe, liege die Verwaltung des Staates, also die Regierungsverantwortung, in der Hand der bürgerlichen Klassen. Und die Opposition sei der natürliche Ort des Proletariats im bürgerlichen Staat, auch in dessen republikanischer Form.

Bauers Rede muß als eine Art strategischer Nullmoment gesehen werden, mit ihr sollte die gesellschaftspolitische Veränderung behandelt und analysiert werden. Sie war ein für Bauer typischer strategischer Beitrag, eine auf das Aktuelle ausgerichtete Zusammenfassung der historischen Erfahrung. Die Rede implizierte die Vorstellung von der Notwendigkeit der sozialistischen Gesellschaft, die sich wiederum einerseits aus den Konsequenzen des Weltkriegs ergab, andererseits aber besonders in der schwachen, nahezu elenden Lage der österreichischen Republik begründet lag.

Interessant ist jedoch, daß Bauer von der natürlichen Oppositionsrolle im bürgerlichen Staat sprach. Das setzt den Gedanken voraus, daß die Rahmenbedingungen für diese Rolle vorhanden waren: Die staatliche Not verstärkt die Bedeutung des Parlaments und der parlamentarische Demokratie und treibt sie an. In dieser Beziehung hatte sich die Situation im Vergleich zur Vorkriegszeit bedeutend verändert.

Diese Situationsanalyse kann als Rückgriff auf die ethischen Überlegungen des jungen Bauer zum Wettstreit der Gesellschaftsordnungen gesehen werden. Bauer hatte 1906 von 'sittlichen Fragen' geschrieben, zwischen denen der Mensch wählen muß, da die Wissenschaft solche Entscheidungen für den Menschen nicht trifft. Jetzt, das heißt nach der Revolution, haben diese ethischen Maxime auch einen gesellschaftspolitischen Inhalt bekommen: die Menschen könnten auf der Grundlage jüngster Erfahrungen zwischen Gesellschaftsmodellen wählen. Aus der ethischen Entscheidungssituation wurde eine gleichzeitig politische, und aus der moralischen Erziehung wurde so direkt politische Aufklärung.

Bauers Oppositionspolitik 1920-23 – In Richtung eines modernen Parlamentarismus

Das letzte Kapitel meiner Forschungsarbeit unterscheidet sich klar von den beiden vorhergehenden. Hier richtet sich der Blick auf die politische 'Praxis'. Am Anfang des Kapitels werden jedoch zunächst die in den frühen zwanziger Jahren herrschenden Demokratiebegriffe betrachtet. Der Begriff der Demokratie war anfangs stark mit dazu vorgetragenen Interpretationen und im Konkreten mit den Interpreten verbunden. Man kann im großen und ganzen feststellen, daß die Parlamentsfrage die interne Diskussion einer kleinen, in erster Linie aus Juristen zusammengesetzten Elite darstellte. Die parlamentarische Demokratie war alles andere als eine Fraglosigkeit, und auch an der Vorstellung von einem österreichischen Parlamentarismus wurde noch die ganze Zeit gearbeitet.

Die Diskussion über die Demokratie war eng mit der neuen Verfassung (der sog. Kelsen-Verfassung 1920) verbunden. In ihr wurde Österreich als "eine extrem parlamentarische Republik" verstanden, das Prinzip der Herrschaft des Parlaments wurde radikal durchgesetzt. Obwohl die Legislative geteilt war, war gerade der Nationalrat das eigentliche Gesetzgebungsorgan. Die Sozialdemokraten konnten dabei viele Erfolge verzeichnen: Das Prinzip der 2/3 Mehrheit bei Verfassungsänderungen gab ihr eine gute Verteidigungsposition. Solange die Partei mehr als ein Drittel der Abgeordneten stellte, waren große Veränderungen unmöglich.

Bauers Beitrag zur Demokratiediskussion bezieht sich hauptsächlich auf seine Vorstellungen zur funktionalen Demokratie. Als wesentlich kann man hier vielleicht seinen Gedanken bezeichnen, daß die Volksmassen in den Jahren 1917-19 erfahren durften, daß sie durch ihre Vertrauensleute "den Kurs der Regierung bestimmen konnten". Jeder einzelne Regierungsakt war ein Teil dieses Systems, das heißt er unterlag einer 'funktionalen' Kontrolle.

Zusammenfassend kann Bauers Demokratiemodell wie folgt beschrieben werden: (1) In ihrem innersten Wesen zeigt sich die Demokratie für Bauer als gesellschaftlicher

Dialog. Die politische Demokratie ist ein Dialog zwischen Mehrheit und Minderheit, und eine gesellschaftliche Demokratie könnte in einer 'funktionalen' Debatte zwischen parlamentarischer Regierung und den Volksmassen entstehen. Die Organisationen der Arbeiterbewegung kontrollieren die Regierung als Exekutive, übernehmen sie aber nicht unbedingt. (2) Die Funktionäre der Arbeiterbewegung spielen eine wichtige Rolle. Durch sie kann den Massen die Demokratie vermittelt werden, und das Fortschreiten der Demokratie verlangt die intellektuelle Fortbildung der Funktionäre. (3) Eine über die politische Demokratie hinausgehende Erweiterung der Demokratie respektive deren Vergesellschaftung bedeutet nicht (und besonders nicht allein) eine zahlenmäßige Vermehrung der demokratischen Institutionen in der Gesellschaft, sondern eine Vertiefung der Demokratie im gesellschaftlichen Handeln: Ein Dialog zwischen den politischen Entscheidungsträgern und dem Volk könnte zu einer Situation führen, in der immer mehr Menschen den Denk- und Bedeutungsinhalt des gesellschaftlichen Handelns und der politischen Entscheidungen verstünden. Der gesellschaftliche Machtkampf in einer demokratischen Ordnung ist immer weitgehend ein Kampf um diese Inhalte, ein Kampf um die intellektuelle Führung, um die Hegemonie in der Gesellschaft.

Die Idee der funktionalen Demokratie entstand bei Bauer aus dem Bedürfnis, die Beziehung von politischer und gesellschaftlicher Wirklichkeit zu begreifen, und war zugleich eine für ihn typische Analyse der politischen und sozialen Revolution, des Übergangs zum Sozialismus. – Der Gedanke selbst war nicht radikal neu, er stand vielmehr in einer konsequenten Beziehung zu Bauers Denken in der Zeit vor dem Krieg. Und man sollte auch nicht vergessen, wie stark Bauer den Gewaltfaktor betonte: Die Demokratie – und hier besonders die parlamentarische Demokratie – bildet sozusagen den Ort, an dem die Gesellschaftsklassen ihren Kampf ausfechten, wobei dieser Kampf im Streit um die Demokratie und in der Demokratie nicht notwendigerweise entschieden wird.

Die politische Geschichte der ersten Gesetzgebungsperiode hatte ein zentrales Thema, nämlich die Inflationskrise, die sich mit den Genfer Vertragsverhandlungen und dem Inkrafttreten der Genfer Protokolle zuspitzte und praktisch zu einer vorübergehenden Ausschaltung des Parlaments führte. Dies markierte die erste tiefe Krise in der Krisengeschichte der Ersten Republik.

Bauer war wahrscheinlich der erste, der die Inflationszeit (1918-1922) analytisch zusammenfaßte. Sein größter Verdienst dürfte hier in der aktuellen Gesellschaftsanalyse der Periode sowie in der Betrachtung der Geldwirtschaft und der Finanzpolitik in einem weiteren Bezugsrahmen liegen. Er war auch der erste, der versuchte, die politischen Gründe und Mechanismen dieser Entwicklung aufzuzeigen. Bauer war in dieser Phase der Ansicht, daß die Abwehr der Geldentwertung "zum ausschließlichen Gegenstand des Klassenkampfes" geworden war. Und dieser Kampf endete schließlich in der "Aufhebung des Gleichgewichtsverhältnisses zwischen den Klassenkräften". Was nun die von Bauer damals betriebene Politik betrifft, so kann man sie als eine Art finanzpolitische Opposition verstehen: Er wollte einerseits die Fehler der Regierung in der Wirtschafts- und Finanzpolitik aufzeigen und andererseits deren weitere Bedeutung für die Gesellschaftspolitik betonen. Die Spitze der Opposition war nun erstmals gegen den Kanzler Ignaz Seipel gerichtet, zum ersten Mal wurde

eine bestimmte Person zum eigentlichen Objekt der Politik. Seipel war der 'Ort', an dem die Politik neu verhandelt wurde.

Eine wahrhaft politische Krise brachte der Genfer Vertrag im Herbst 1922. Die Kernpunkte des Vertrags lagen im Sanierungsprogramm, in den Ausnahmefugnissen der Regierung sowie in der ausländischen Kontrolle (Generalkommissar). Zu diesen Fragen entbrannte eine heiße politische Debatte, in der die von Bauer angeführte Oppositionspolitik der Sozialdemokraten als widersprüchlich angesehen wurde.

Ein wichtiger Punkt bestand nach Bauers Erachten darin, daß der Genfer Vertrag insbesondere das wiederholte Verbot des Anschlusses an Deutschland bedeutete und im allgemeinen den Versuch darstellte, die Bindung an Deutschland zu kappen. Der Kampf sollte wie 1918 im Zeichen des 'Nationalen' geführt werden, das heißt er sollte auf die Verteidigung der Republik ausgerichtet sein und insbesondere an die nationale Einstellung der Mittelklassen appellieren, um so deren Unterstützung zu gewinnen.

Der Kampf gegen den Genfer Vertrag beinhaltete für Bauer folgendes: (1) Beginn und Verschärfung des außerparlamentarischen Kampfes, um so ein mit den Jahren 1905 und 1918 vergleichbares revolutionäres Klima zu schaffen. (2) Eine damit verbundene Opposition gegen die Finanzpolitik im Parlament. (3) Ein besonders auf die abgesunkenen Mittelklassen ausgerichtetes moralisches Appellieren zugunsten der Republik und des Nationalen. Und (4) der Kampf um die Regierungsmacht, dessen unmittelbares Ziel der Sturz der Regierung, Neuwahlen und ein von den Sozialdemokraten angeführtes Kabinett sein sollte.

Die Frage der Ausnahmefugnisse der Regierung konkretisierte sich im November 1922 in der Gründung des sog. außerordentlichen Kabinettsrats, und die Sozialdemokraten waren am Aufbau dieses widersprüchlichen Organs beteiligt. Bauer erklärte der Partei dazu, daß eine Finanzdiktatur der Regierung und des Auslands durch die vom Parteitag initiierte Massenbewegung verhindert werden konnte. Er sah den außerordentlichen Kabinettsrat nicht als Ausnahmefugnis der Regierung, sondern als Ermächtigung eines Parlamentsausschusses, und dies bedeute einen "Erfolg der Volksvertretung gegen die Regierung" und einen "Erfolg der Republik gegen das Ausland". Der Kabinettsrat bedeutete für Bauer also zunächst die Rettung der Volksvertretung an sich und zum anderen die Ver- bzw. Behinderung einer diktatorischen Politik der Staatsautorität. Damit wäre die Republik – in all ihrer Bedeutung, besonders aber als historische Errungenschaft der Sozialdemokraten in Österreich – noch zu retten. Diese Kabinettsstaktik, das heißt die Verlagerung der Beratungen vom Kabinett in den Nationalrat, zielte auf die Verteidigung und Stärkung des Parlaments.

Betrachtet man die Zusammensetzung des Kabinettsrats, so läßt sich – was den damaligen Vorstellungen vom Parlamentarismus durchaus entsprach – dessen elitärer Charakter feststellen: Aus den Angaben zur Ausbildung bzw. zu den Berufen geht hervor, daß über 50% (13/25) akademische Doktoren waren, darunter (inklusive Bauer)¹¹ promovierte Juristen.

Meine Arbeit endet mit einer 'mikropolitischen Synthese' zu Bauers Arbeit im Parlament. Das Ziel dieses Abschnitts liegt darin, den alltäglichen parlamentarischen Bezugsrahmen, in dem Bauer seine revolutionäre Tätigkeit ausübte, aus einer möglichst

praktischen Perspektive darzustellen. Ich untersuche hierzu u.a. die Diskussionskultur im Nationalrat (Analysen verschiedener Sitzungen und Bauers diesbezügliche Rolle) und gehe im besonderen auch auf Bauer als Redner ein, auch als Redner außerhalb des Parlaments.

Besondere Aufmerksamkeit gilt dem Zusammenspiel von Parlamentstätigkeit, Massenversammlungen und Presse, aus dem sich ein wichtiger revolutionärer Bedeutungsrahmen ergibt. Über die wichtigsten und längsten Parlamentsitzungen wurden ausführliche Berichte und kommentierende Leitartikel geschrieben. Demonstrationen wurden oft im Hinblick auf zentrale parlamentarische Themen terminiert und organisiert. Und die Arbeiter-Zeitung setzte oft ein Parlamentsereignis mit einem darauf Bezug nehmenden Demonstrationsaufruf auf die Titelseite. Das politische Drama wurde u.a. von den gewandtesten und rhetorisch brilliantesten Rednern inszeniert – und dazu gehörte Bauer.

Man könnte sich jedoch auch fragen, welche Art von Öffentlichkeit damit geschaffen wurde. Die in meiner Arbeit angeführten Beispiele sprechen von einer relativen Beweglichkeit der Parlamentspolitik, der Ort der Politik wurde als variabel angesehen. Auf der einen Seite lag das Problem einfach in der Instabilität der Formen der parlamentarischen Institutionen. Den Erfahrungsraum einer politischen Geschichte, der hier automatisch auf den jeweiligen politischen Fokus verwiesen hätte, gab es nicht. Die Gründung des Kabinettsrats zeigte, daß die Tradition der geheimen Kabinettspolitik stärker war als die Politik der parlamentarischen Offenheit. Gerade wichtige Entscheidungen wurden traditionell hinter den Kulissen getroffen.

Vom Volksparlament zum Kabinettsrat – Die zentralen Schlußfolgerungen

Otto Bauer war ein Stratege des Übergangs. Sein Markenzeichen war das Bestreben, die geschichtliche, gesellschaftliche und politische Lage zwischen Kapitalismus und Sozialismus zu analysieren. Der Übergang zum Sozialismus war für Bauer eine Frage der politischen Strategie – und diese Strategie habe ich in meiner Arbeit als Parlamentsstrategie interpretiert. Obwohl klar ist, daß Bauers politische Strategie damit nicht erschöpfend behandelt ist, so hat diese Perspektive doch den Vorteil, daß sie die Kern- und Schwerpunkte seiner Strategie besser als andere veranschaulicht. Mit der parlamentarischen Strategie kann Bauer als politischer Akteur am adäquatesten beschrieben werden.

Im von mir behandelten Untersuchungszeitraum hat Otto Bauer keine irgendwie kohärente Parlamentstheorie geschaffen, und es läßt sich auch keine durchgehende Parlamentsstrategie als bestimmtes theoretisches System oder Modell erkennen. Kennzeichnend für Bauers Parlamentsstrategie war eine situationsbedingte Flexibilität und deren aktive politische Umsetzung. Die Analyse der politischen Realität und die daraus sich ergebende Schlußfolgerungen waren für ihn mindestens genauso wichtig wie theoretische oder programmatische Anstrengungen. Und trotzdem spielte er stärker als andere zeitgenössische Politiker die Rolle eines Richtungsweisers. Seine Aufgabe war es, die revolutionäre Politik seiner Partei zu begründen und zu erklären. Betrachtet man Bauers Parlamentsstrategie aus einer möglichst allgemeinen Perspektive, so stellen sich deren Grundelemente wie folgt dar: (1) Eine Ausrichtung auf die gesellschaftliche

Revolution, (2) die Idee von der politischen und gesellschaftlichen Erziehung und (3) der Aufbau eines demokratischen Sozialismus.

Gesellschaftliche Revolution. Die gesellschaftliche Revolution respektive Demokratie war in Bauers politischer Strategie immer anwesend. Erst eine soziale Revolution war für ihn eine vollständige Revolution, und das parlamentarische Handeln konnte nicht als davon unabhängig gedacht werden. So mußte sich die Parlamentsarbeit auf eine Analyse der Gesellschaftsverhältnisse gründen und auf deren Veränderung ausgerichtet sein.

Da die gesellschaftliche Perspektive die Richtung der Politik bestimmte, war es nur konsequent, auch die Regierungspolitik auf eine Analyse der Gesellschaftsverhältnisse zu basieren. Der Übergang von der Koalitions- zur Oppositionspolitik in den Jahren 1919-20 beruhte für Bauer entscheidend auf der Perspektive der Fortsetzung der sozialen Revolution: Er schätzte die Situation für die Sozialdemokraten als so positiv ein, daß sie die Regierungsmacht unbesorgt abtreten konnten. Die Republik an sich sei schon ein großer Sieg der Sozialdemokratie, und eine Veränderung der Regierungspolitik bedeute weder den Untergang der von der Republik geschaffenen und zu schaffenden gesellschaftlichen Verhältnisse noch eine allein dadurch verursachte Wende in der Richtung der Weiterentwicklung, d.h. des Übergangs von der politischen zur sozialen Revolution.

Erziehung. Die Vorbereitung auf die gesellschaftliche Revolution beinhaltete für Bauer die Ausbildung einer klassenbewußten Bevölkerung, und das parlamentarische Handeln war ein wichtiger Faktor im Erziehungsethos der österreichischen Sozialisten. In der Parlamentsarbeit vor dem Ersten Weltkrieg bildete dies sogar den wichtigsten Aspekt, da das politische Gewicht des Parlaments in der Doppelmonarchie gering war. Mit dem von der Arbeiterbewegung errungenen allgemeinen Wahlrecht und dem dadurch entstandenen Volksparlament wurde jedoch eine gewisse Erfolgsgeschichte verbunden: Das allgemeine Wahlrecht und die Parlamentsreform bildeten den Beginn einer siegreichen Geschichte, sie zeigten die Vorgeschichte einer neuen Epoche der proletarischen Revolution. Im Verhältnis zu den Kräften der Vergangenheit repräsentierte die Arbeiterbewegung die Zukunft, die Entwicklung ging in Richtung Demokratie, Republik, Zeitalter des proletarischen Parlamentarismus und sozialistische Gesellschaft.

Diese Erfolgsgeschichte der Arbeiterbewegung beinhaltete in politisch taktischer Hinsicht die Vorstellung von der erfolgreichen Verbindung von parlamentarischem Handeln und außerparlamentarischem Kampf. Das Erlangen des Wahlrecht wurde von Massendemonstrationen begleitet, und die Republik entstand mit dem Parlament als Hauptbühne, um die herum sich die Volksmassen bewegten. Noch im Herbst 1922 versuchten die Sozialdemokraten unter Bauers Führung den Verteidigungskampf gegen den Genfer Vertrag mit den Mitteln und Methoden aus den Oktobermonaten 1905 und 1918 auszufechten – die Waffen effizient und demonstrativ vereint.

Die Reformpolitik bildete einen Teil der revolutionären Erziehungsidee. Reformen zeigten nicht nur die Richtung des Fortschritts, sie stärkten auch das Selbstbewußtsein im andauernden gesellschaftlichen Kampf. Der Arbeiterschaft zeigten die von den Sozialdemokraten durchgesetzten Reformen, wer sich für ihre Interessen einsetzte. Im Herbst 1920 glaubte Bauer, daß die 'Reformgeschichte' schon so weit fortgeschritten

sei, daß die von den Sozialisten vorgestellte Alternative zu einem realpolitischen Modell geworden war: Einem größeren Teil der Bevölkerung sollte klar sein, was der Sozialismus bedeuten und bringen könnte. Insofern war die Übernahme der Oppositionsrolle nicht unbedingt attraktiv, bis zu einem gewissen Grad aber ungefährlich

Demokratischer Sozialismus. Im westlichen Europa bildete die Demokratie einen unverzichtbaren Teil des modernen Entwicklungsprojekts, das im Sozialismus enden sollte. Hätten die Sozialisten auf die Demokratie verzichtet, hätten sie einen Teil von sich selbst aufgegeben (s. Wahlrechtskampf). Die Arbeiterbewegung war mit der Demokratie gewachsen. Für Bauer beinhaltete die Demokratie die Vorstellung vom gesellschaftlichen Dialog: Die Demokratie war aus diesem Dialog hervorgegangen und hatte sich in diesem Dialog weiterentwickelt – Demokratie wurde erlernt.

Beginnend mit der Wahlrechtsreform war das Parlament das eigentliche und in der Monarchie auch das einzige Forum der Demokratie. Es war die Hauptbühne des gesellschaftlichen Dialogs zwischen Mehrheit und Minderheit. In der revolutionären Situation wurde aus dem Parlament das natürliche Zentrum des politischen Handelns, da es gleichermaßen für Kontinuität und Zukunft stand. Die politische Demokratie bewegte sich in Richtung der gesellschaftlichen. In der revolutionären Situation wurden gesellschaftliche Reformen beschlossen, die durch die zielstrebige Verwirklichung des Sozialismus und durch die geplante Arbeit der Legislative und Exekutive die Epoche der gesellschaftlichen Revolution einleiten sollten. Die geschäftsführende Regierung, die 1918 direkt aus der Nationalversammlung hervorging, handelte in direkter und täglicher Verbindung mit den Massen. Funktionale Demokratie bedeutete einen großen Schritt in Richtung Sozialismus – insbesondere auf der mentalen Ebene: Die Massen konnten erfahren, daß sie in der Lage waren, den Regierungskurs zu bestimmen. Dabei verwirklichte sich das Ideal der parlamentarischen Demokratie auch im Sinne der Begründer des Marxismus, d.h. daß die Exekutivgewalt möglichst weitgehend von der Basis der Gesellschaft ausgehen sollte.

Bauers politisches Denken und Handeln muß geschichtsbewußt betrachtet werden, es gilt *seinen* Blickwinkel zu beachten. Auf der einen Seite schuf er nämlich einen Erwartungshorizont, auf der anderen pflegte und verfaßte er die sozialdemokratische Geschichte. Darin zeigte sich ein ausgeprägter Optimismus, der neben den historischen Siegen als solche auch auf der austromarxistischen Gesellschaftstheorie basierte: Vor allem die Idee vom 'vergesellschafteten Menschen' brachte die theoretische Grundsicherheit, die von der Theorie des 'Finanzkapitals' noch verstärkt wurde. Bauer war davon überzeugt, daß sich die moralische Situation der Wahl zwischen kapitalistischem und sozialistischem Gesellschaftsmodell – spätestens seit der Revolution von 1918-20 – in eine echt politische verwandelt hatte. In Österreich waren die Gewichte ziemlich gleichmäßig verteilt, erst der Genfer Vertrag stellte die entstandene Lage auf die Probe. Zu diesem Zeitpunkt gestand Bauer ein, daß die politische Initiative zu den Bürgerlichen übergegangen war. Erst oder frühestens von da an könnte man davon sprechen, daß die Sozialisten bis zu einem gewissen Maß in passives Abwarten verfallen waren – als typische Strategie des Austromarxismus kann dies jedoch nicht bezeichnet werden.

Bauers Parlamentsstrategie wird in meiner Forschungsarbeit unter dem Aspekt der Verbindung von Theorie und Tagespolitik betrachtet. Gerade diese Perspektive ermöglicht es, den Ursprung der modernen Politik zu verstehen. Es zeigt sich, daß die Entwicklung der parlamentarischen Demokratie respektive des Parlamentarismus nach dem Zündstoff der Revolutionstheorie verlangte. Die Diskussionen über die parlamentarische Demokratie können – zumindest was die Sozialisten betrifft – ohne den Bezug zur Revolutionstheorie nicht verstanden werden. Die parlamentarische Demokratie hat sich nicht gleichsam eigengesetzlich herausgebildet, sie kam nicht von selbst, sondern stand in einem politischen Kontext, an dem das revolutionäre Fortschrittsdenken, das Bauer u.a. vertrat, einen wesentlichen Anteil hatte.

In Hinsicht auf die Tagespolitik war besonders der Bereich des ‘reinen Politiktreibens’ von Interesse: Bauer suchte den Ort, an dem Politik stattfand. Für die Bestimmung der Politik (resp. ihres Ortes) war die Ausrichtung der parlamentarischen Aktivitäten wichtig. Die Finanzpolitik (1922) war möglicherweise offen und ehrlich, sie war zugleich aber auch bedenkenlos zielgerichtet: Neben der Rettung der Republik stand die Gewinnung der kleinbürgerlichen, mittelständischen Wähler. Und Ausschüsse und andere Kabinette der Macht wurden alles andere als vermieden. Mit der Tagespolitik war auch die praktische Entwicklung der parlamentarischen oder modernen Politik verbunden. In den ersten Jahren der österreichischen Republik war der Parlamentarismus zweifelsohne elitär, und Bauer gehörte selbst zu dieser Elite. Er verheimlichte auch nicht, daß Sachverstand und kompetentes Handeln für ihn zu den Existenzbedingungen des Parlamentarismus gehörten. Dies entsprach wahrscheinlich seiner Überzeugung und Weltanschauung. Es gab hier allerdings auch einen konkreten historischen Grund: Die kaiserliche Bürokratie und der Monarchismus waren noch bei Kräften, nur kompetente und zielbewußte Parlamentarier konnten ihnen entgegentreten.

INHALT

Vorwort

EINLEITUNG

ERSTES KAPITEL

PARLAMENT UND REVOLUTION. DIE POLITISCHE THEORIE DES JUNGEN BAUER

1. DIE ENTSTEHUNG DER GESELLSCHAFTSTHEORIE BAUERS 1905-1909
 - 1.1. Die Jahre des Durchbruchs – Der Kreis der Austromarxisten, Nationalitätentheorie
 - 1.2. Bauer und Kautsky; Proletariat, Arbeiterklasse
2. ABSOLUTISMUS UND PARLAMENTARISMUS. BAUERS PARLAMENTSSTRATEGIE IN DER ERSTEN WAHLPERIODE 1907-1911
 - 2.1. Wahlrechtsbewegung und Wahlrechtsreform in Österreich
 - 2.2. Klubsekretär
 - 2.3. Was ist das Parlament?
 - 2.4. “Nun gilt es, auf dem Fundament des gleichen Rechtes ein Volkshaus zu erbauen ...” – Das Ideal der Mehrheitsdemokratie und die Alltagswirklichkeit des Minderheitsparlamentarismus
 - 2.5. Die Erziehungsaufgabe des Parlaments
 - 2.6. Reformen als Etappensiege
3. DIE KRISE DER PARLAMENTSPOLITIK 1911-1914
 - 3.1. Sackgasse
 - 3.2. “Gefahren des Nichts-als-Reformismus” – Die Teuerungsrevolte 1911
 - 3.3. Die Obstruktions- und Methodendiskussion 1913
 - 3.4. Das Erwachen der ‘geschichtslosen Nationen’ auf dem Balkan
4. DIE ZEIT DES KRIEGSABSOLUTISMUS

ZWEITES KAPITEL

DIE SOZIALDEMOKRATISCHE REPUBLIK. DAS PARLAMENT ALS SCHAUBÜHNE DER ‘ÖSTERREICHISCHEN REVOLUTION’

1. DIE ENTSTEHUNG DER REPUBLIK
 - 1.1. Inmitten der Revolution
 - 1.2. Von der politischen zur sozialen Revolution
 - 1.3. Der Staatsrat – Die parlamentarische Revolution
2. ZWISCHEN BOLSCHEWISMUS UND IMPERIALISMUS
 - 2.1. Der Anschluß an Deutschland als strategischer Wegweiser – Bauers Zeit als Außenminister
 - 2.1.1. Das Amt
 - 2.1.2. Das Ziel

- 2.1.3. Die Verhandlungen
- 2.1.4. Der Rücktritt
- 2.2. Die konstituierende Nationalversammlung – In Richtung eines Normalparlamentarismus
- 2.3. Rätediktatur oder Sozialdemokratie?
- 3. DER ÖSTERREICHISCHE WEG: BAUERS SOZIALISIERUNGSMODELL 1919
- 4. DIE KRISE DER SOZIALDEMOKRATISCHEN HEGEMONIE
 - 4.1. Die Entstehung ‘Klein-Österreichs’
 - 4.2. Das Schicksalsjahr der Koalition
 - 4.3. Bauers Staats- und Demokratiebegriff 1920 – Zentraleuropäischer Sozialismus

**DRITTES KAPITEL
MODERNER PARLAMENTARISMUS IN ÖSTERREICH. BAUERS
OPPOSITIONSPOLITIK 1920-1923**

- 1. DAS PARLAMENT ALS INSTITUTION: FORM UND INTERPRETATION (ca. 1920-1923)
 - 1.1. Die Kelsen-Verfassung
 - 1.2. Parlamentstheorien
 - a) Zenker
 - b) Kelsen
 - c) Danneberg
 - 1.3. Die Demokratie in der Bewegung: Funktionale Demokratie
- 2. DIE KRISE DER PARLAMENTARISCHEN DEMOKRATIE
 - 2.1. Der Währungsumsturz
 - 2.2. Bauers Finanzopposition
 - 2.3. Der “außerordentliche Kabinettsrat”
- 3. BAUER ALS PARLAMENTARIER – EINE MIKROPOLITISCHE SYNTHESE
 - 3.1. Die erste Gesetzgebungsperiode
 - 3.2. Tätigkeitsbeschreibung
 - 3.3. Revolution und Tagespolitik in Bauers Parlamentsreden
 - 3.4. Revolutionäre Öffentlichkeit – Zwischen Parlament und Massen

VOM VOLKSPARLAMENT ZUM KABINETTSRAT

QUELLEN- UND LITERATURVERZEICHNIS

ANLAGEN

PERSONENREGISTER